ΑΓΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΑΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ

***

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΛΕΖΙΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α'

Γ' ΕΚΔΟΣΙΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1958

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Αὐγουστῖνος εἶναι ὁ μέγας θεολόγος καὶ εἷς τῶν μεγαλοφυεστέρων, καλλιπιεστέρων καὶ πολυγραφωτέρων συγγραφέων τῆς λατινικῆς Πατρολογίας.

Γεννηθεὶς ἐν Ταγάστῃ, πολίχνῃ τῆς Νουμιδίας εἰς τὴν Ἀφρικήν, περὶ τὸ ἔτος 354, ὡς υἱὸς τοῦ Πατρικίου, ὅστις ἦτο ἀκόμη ἐθνικός, βαπτισθεὶς μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του, καὶ τῆς Μόνικας, προτύπου χριστιανικῆς ἀρετῆς, ἔλαβε τὴν πρώτην μόρφωσιν εἰς τὴν Ταγάστην καὶ τὰ Μάδαυρα, πατρίδα τοῦ Ἀπουληίου, κατόπιν δὲ ἐστάλη εἰς τὴν Καρχηδόνα διὰ νὰ σπουδάσῃ τὴν ρητορικήν.

Εἰς τὴν πόλιν αὐτήν, ἑστίαν ἀθεμίτων ἐρώτων, ἀκολασίας καὶ διαφθορᾶς, ὁ Αὐγουστῖνος παρεσύρθη ἀπὸ τὸν στρόβιλον τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν καὶ τῶν αἰσθησιακῶν ἀπολαύσεων, θῦμα γενόμενος καὶ αὐτός, καθὼς καὶ πολλοὶ ἄλλοι νέοι, τοῦ ὀλεθρίου καὶ ψυχοκτόνου περιβάλλοντος. Ἀλλά, αἱ παρεκτροπαὶ τῆς πρώτης νεότητός του δὲν ἐμόλυναν τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του, δὲν ἐρρύπανον τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον. Αἱ καταιγίδες προσέβαλαν μόνον τὴν ἐπιφάνειαν ἑνὸς ἀτέρμονος πελάγους, ἐνῷ ὁ πυθμὴν παρέμενε μεγαλειωδῶς ἤρεμος καὶ ἀδιατάρακτος.

Ὅπως ἀναφέρομεν εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσίν μας τῶν «Ἐξομολογήσεων», ὁ Αὐγουστῖνος δὲν ἐγνώρισε τὸν κόσμον τοῦτον μόνον ἀπὸ τὰ βιβλία εἰς μίαν ἀσκητικὴν ἀπομόνωσιν καὶ γαλήνην, ἀλλ᾽ ᾐσθάνθη αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὰ βάθη τῆς οὐσίας του σφύζοντα τὸν κραδασμὸν τῆς ζωῆς. Ἐδοκίμασεν ἐπάνω εἰς τὸν ἑαυτόν του τὸ βάρος τῶν πολυπλόκων ἀξιώσεων καὶ πολυσχιδῶν διεκδικήσεών της. Εἶδε τοὺς ἀπατηλοὺς ὁραματισμούς της πολὺ πλησίον του, συνηρπάγη ἀπὸ τὴν γοητείαν καὶ ἁρμονίαν τῶν μορφῶν, ἀπὸ τὸ ἀπατηλὸν δηλαδὴ τοῦτο κάλλος τῆς αἰσθησιακῆς φύσεως. Ἐγνώρισε τὸν ἔρωτα, τὴν δόξαν, τὰς τιμάς, τὰ ρόδα καὶ τὰς ἀκάνθας τῆς σκέψεως, τοὺς ἀγῶνας πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ περιβάλλον του, τὸν θρίαμβον τῆς νίκης, καὶ τέλος διαγνώσας τὴν ματαιότητα ὅλων αὐτῶν τῶν ἐφημέρων ἀγαθῶν, ἐπεζήτησε τὴν σωτηρίαν του εἰς τὸ Ἀπόλυτον, λύτρωσιν ὑψίστην καὶ ὑπερτάτην.

Ὁ Αὐγουστῖνος, ἐν μέσῳ τῆς τύρβης τῶν σφοδρῶν καὶ ἀντιξόων παθῶν του, ἀκούει μίαν παραινετικὴν φωνήν, τὴν φωνὴν τοῦ Ὀρτενσίου τοῦ Κικέρωνος, ἡ ὁποία ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην του τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ βασανίζουν τὸ πνεῦμά του καὶ τὴν ψυχήν του· τὰ προβλήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν διάγνωσιν τοῦ

κακοῦ, ποὺ ἀρχίζει ἤδη νὰ συναισθάνεται ἐπάνω του ὡς καταπιεστικὸν βάρος. Ἀπορρίπτει τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παρηγοροῦσε τόσον πολὺ τὴν μητέρα του, τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἡ ἄκαμπτος γλῶσσα τῆς ὁποίας δὲν τοῦ ἐφαίνετο ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν εὔκαμπτον καὶ διηνθισμένην φρασεολογίαν τῆς ρητορικῆς, καὶ εὑρίσκει καταφύγιον εἰς τὴν κοινότητα τῶν Μανιχαίων, ἡ ὁποία ἀπελάμβανε μεγάλην φήμην κατὰ τὸν τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα.

Δεδομένου ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Μανιχαίων ἐξήσκησε σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Αὐγουστίνου, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει τὴν ἀπαλλαγήν του ἀπὸ τὰς ἀλλοκότους καὶ σκολιὰς θεωρίας τῆς Σχολῆς ταύτης ὡς πραγματικόν του θρίαμβον, θεωροῦμεν, πρὸς βαθυτέραν καὶ ἀκριβεστέραν κατανόησιν πολλῶν χωρίων τῶν «Ἐξομολογήσεων», ἀναγκαίαν μίαν σύντομον διατύπωσιν τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Μανιχαϊσμοῦ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

Οἱ Μανιχαῖοι εἶναι Πέρσαι ὀπαδοὶ τοῦ Γνωστικισμοῦ. Ὁ ἱδρυτὴς τῆς Σχολῆς ταύτης Μανὶ *ἠθέλησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν γνωστὴν διδασκαλίαν τοῦ Ζωροάστρου καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρεισήγαγεν εἰς τὸν Μανιχαϊσμὸν ἰνδικὰς καὶ χριστιανικὰς ἰδέας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ χαρακτὴρ τῆς κοσμοθεωρίας τῶν Μανιχαίων εἶναι δυαρχικός. Δύο ἀρχαί, φῶς καὶ σκότος, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη εὑρίσκονται εὐθὺς ἀμέσως ἐχθρικῶς ἀντιμέτωποι. Ἀλλὰ τὸ Σύμπαν εἶναι κοινὸν προϊὸν τῶν δύο τούτων ἀντιρρόπων δυνάμεων, σύμμειξις φωτὸς καὶ σκότους, ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ψυχὴ τοῦ ὁποίου ἀνήκει εἰς τὸ βασίλειον τοῦ φωτὸς καὶ τὸ σῶμά του εἰς τὸ βασίλειον τοῦ σκότους. Ἀλλά, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν τὰ φυτὰ κατατείνουν πρὸς τὸ φῶς, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος διαφλέγεται ὑπὸ τοῦ πόθου ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ σῶμά του. Κατὰ ταῦτα, τὸ κακὸν εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ σωματικότης καὶ ἡ αἰσθητικότης του, ἡ δὲ ἠθικὴ ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν σωματικὸν καὶ αἰσθησιακὸν κόσμον, ἥτις ἀποστολὴ εἶναι—συμφώνως πρὸς τὴν θρησκείαν ταύτην τοῦ φωτὸς—καὶ μία φυσικο-κοσμικὴ λειτουργία.*

Δεδομένου ὅτι οἱ Μανιχαῖοι θεωροῦν ὡς κακὸν πᾶν ὅ,τι συνδέεται μὲ τὸ σῶμα, καταδικάζουν τὸν γάμον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἄνθρωποι περιπλέκονται εἰς νέους δεσμοὺς καὶ γεννοῦν τέκνα, εἰς τὰ ὁποῖα εἰσέρχονται ἑκάστοτε ἐντὸς σωμάτων νέαι ψυχαί. Κατὰ τοὺς Μανιχαίους ἀπολυτρωτικαὶ δυνάμεις εἶναι πρῶτον οἱ «ἥλιοι», *πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνουν τὰς δεήσεις των καὶ τὰς προσευχάς των, δεύτερον ὁ Ἰησοῦς, ὡς Χριστὸς πάσχων, τὸν*

ὁποῖον ἐπανευρίσκουν συμβολικῶς εἰς κάθε δένδρον, εἰς τὸν κορμὸν τοῦ ὁποίου βλέπουν ἐσταυρωμένην μίαν ψυχήν, καὶ τέλος, τρίτον ὁ Μανί, ὁ παράκλητος καὶ διαπρύσιος κῆρυξ τῆς θρησκείας τοῦ φωτός. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀσκητισμόν, οἱ Μανιχαῖοι ἐθεώρουν μίαν αὐστηροτάτην καὶ τραχυτάτην ἀσκητικὴν ζωὴν ὡς αὐτονόητον προϋπόθεσιν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεών των, ὀλίγιστοι ὅμως ὀπαδοὶ τῆς αἱρέσεως ταύτης ἀπεφάσιζον νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὰς πολλαπλᾶς στερήσεις τὰς ὁποίας ὁ ἀσκητικὸς βίος συνεπάγεται. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσχύει τὸ γαλλικὸν ἀπόφθεγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ κόλασις εἶναι πλήρης ἀγαθῶν διαθέσεων...

Ὅπως οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Γνωστικισμοῦ, οὕτω καὶ οἱ τοῦ Μανιχαϊσμοῦ διεκρίνοντο ὡς electi (ἐκλεκτοὶ) καὶ auditores (ἀκροαταί). Ἐξ αὐτῶν μόνον οἱ ἐκλεκτοὶ διῆγον πραγματικὸν ἀσκητικὸν βίον καὶ ἐδικαιοῦντο νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς ὅλα τὰ μυστήρια καὶ τὰ σύμβολα τῆς αἱρέσεως, ἐνῷ οἱ ἀκροαταὶ ἦσαν κατηχούμενοι ἢ νεόφυτοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ εὑρίσκωνται, οὕτως εἰπεῖν, μόνον εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ, καὶ νὰ μεριμνοῦν διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἐκλεκτῶν, διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν ὁποίων παρείχετο εἰς αὐτοὺς ἡ δυνατότης νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ φωτός.

Ἐκ τῶν Μανιχαίων, οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν κατ' οὐσίαν ὀπαδοὶ τοῦ Ζωροάστρου καὶ συνεδέοντο μόνον ἐξωτερικῶς μὲ τὸν Χριστιανισμόν, οἱ δὲ τῆς Δύσεως ἐπεζήτουν καθημερινῶς περισσότερον νὰ ἐνστερνισθοῦν τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Τοιουτοτρόπως, οἱ Ἱσπανοὶ Μανιχαῖοι ἦσαν συγγενέστεροι πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλὰ μὲ κάποιον γνωστικιστικὴν ἀπόχρωσιν. Καὶ αὐτοὶ ἐθεώρουν τὸν γάμον ὡς βδελυρὸν (exsecrabilis) καὶ ἀπεῖχον ἀπὸ τὸ κρέας καὶ τὸν οἶνον.

Τῆς δυαρχικῆς λοιπὸν ταύτης αἱρέσεως ἔγινεν ὀπαδὸς καὶ ὁ Αὐγουστῖνος. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὸν ἔρριψεν εἰς τοὺς κόλπους των, ἦτο ἡ κατηγορηματικὴ ἐπαγγελία τῶν ἱερέων της νὰ φωτίσουν τὸν κόσμον μὲ τὴν δῆθεν μεγάλην σοφίαν των καὶ νὰ τοῦ ἀποκαλύψουν τὴν πραγματικήν, τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν. Ἡ τοιαύτη εὐοίωνος ἐπαγγελία ἐπεβλήθη εἰς τὴν πυρίπνουν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ Αὐγουστίνου, ὁ ὁποῖος παρ' ὅλας τὰς τότε παρεκτροπὰς τῆς νεότητός του, ἦτο φιλομαθέστατος, ἔνθερμος ἐραστὴς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ προικισμένος μὲ ἔκτακτον φιλοσοφικὴν διάθεσιν. Πρὸς δὲ τούτοις, ὅσον περισσότερον κατευνάζοντο αἱ ὁρμαὶ τῶν σφοδρῶν νεανικῶν παθῶν του τόσον περισσότερον διησθάνετο τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην νὰ καθησυχάσῃ τὴν ἁμαρτωλήν του συνείδησιν μὲ τὴν ἀπαισιόδοξον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀνακουφιστικὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἁμαρτία δὲν εἶναι

κάτι δυνάμενον ν' ἀποφευχθῇ διὰ τῆς ἐλευθέρας ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἀλλ' ἀτέλεια αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως, οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος, λόγῳ τῆς σωματικῆς αἰσθησιακῆς ὑποστάσεώς του, ἀνήκει εἰς τὸ βασίλειον τοῦ σκότους. Τέλος τὸ βαθὺ θρησκευτικόν του συναίσθημα καθησύχαζεν ἡ σκέψις, ὅτι ὁ Θεός, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὁ Αὐγουστῖνος ὡς πανάγαθον καὶ ἀπείρως τέλειον, ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶναι ὑπαίτιος τοῦ κακοῦ, ἀλλ' ὅτι τοῦτο προέρχεται ἀπὸ μίαν ἄλλην ἀρχήν, καθ' ὁλοκληρίαν ξένην πρὸς τὴν Θεότητα. Ἑπτὰ ὁλόκληρα ἔτη ὑπῆρξεν ὁ Αὐγουστῖνος ὀπαδὸς τοῦ Μανιχαϊσμοῦ πρὸς μεγάλην λύπην τῆς μητρός του Μόνικας, ἡ ὁποία κατέβαλλεν ἐπὶ χρόνον μακρὸν κάθε δυνατὴν προσπάθειαν, ὅπως προσηλυτίσῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὸν υἱόν της.

Ὁ Αὐγουστῖνος ἔδρασεν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς εἰς τὴν Ταγάστην καὶ τὴν Καρχηδόνα. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τυπολογικὴ ἀπασχόλησις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ πνεῦμά του. Αἱ εἰς τὰ μαθηματικὰ στηριζόμεναι ἐπιστῆμαι, ἰδίως ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία τὸν ὡδήγησαν ν' ἀντιληφθῇ τὰς φαντασιώδεις τῆς κοσμολογίας τῶν Μανιχαίων καὶ ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον βαθυτάτης καὶ συντόμου μελέτης του. Πλὴν ὅμως, μὴ δυνάμενος ἀκόμη νὰ εὕρῃ λύσιν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν προβλημάτων αὐτὸς ὁ ἴδιος, προβλημάτων, ποὺ ἐβασάνιζαν τὸ πνεῦμά του καὶ τὴν ψυχήν του, κατέφυγεν εἰς τὴν σκεπτικιστικὴν Ἀκαδημίαν, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη καθησυχάσει καὶ τὴν φιλοσοφικὴν συνείδησιν τοῦ Κικέρωνος.

Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἀνησυχαστικῶν τούτων ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων, ὁ Αὐγουστῖνος μεταβαίνει κατὰ τὸ ἔτος 383 εἰς Ῥώμην, ὅπου εὑρίσκει μίαν θέσιν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου τὸν συναντῶμεν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἰδιότητα εἰς τὸ Μιλᾶνον, ὅπου τὸν γοητεύουν τὰ θεσπέσια κηρύγματα τοῦ Ἀμβροσίου, καλλιεποῦς, εὐστρόφου καὶ δεινοῦ ἐν γένει ἱεροκήρυκος. Ὁ Αὐγουστῖνος ἦτο ἀκόμη μακρὰν τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου τὸν ὡδήγησε διὰ πρώτην φορὰν ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος. Ἀναγινώσκει πραγματείας καὶ μεταφράσεις τοῦ φίλου του Βικτωριανοῦ, περιφήμου Ῥωμαίου ῥήτορος, προσελθόντος εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν κατὰ τὸ γῆράς του. Τώρα οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς του στρέφονται πρὸς τὸν νοητόν, πνευματικὸν κόσμον, ποὺ ἦτο εἰς αὐτὸν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀκατάληπτος, διότι, ἀκολουθῶν τὰ δόγματα τῶν Μανιχαίων, ἐθεώρει ὡς πραγματικότητα μόνον ἐκεῖνο, ποὺ ἦτο εἰς τὰς αἰσθήσεις του προσιτόν. Ναὶ μὲν ἡ μεταφυσικὴ τῶν Μανιχαίων παρεδέχετο τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς πνευματικοῦ θείου φωτός, ἀλλὰ τὸ ἀντελαμβάνετο ὑπὸ τὴν μορφὴν ἑνὸς εἰς τοὺς

ἀστέρας διαχύτου ὑλικοῦ-κοσμικοῦ φωτός, δυναμένου νὰ προσπίπτῃ εἰς τὴν αἰσθησιακὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἤδη εἶχον δημιουργηθῆ αἱ προκαταρκτικαὶ συνθῆκαι καὶ προϋποθέσεις, αἱ προκαλέσασαι τὴν θρησκευτικὴν κρίσιν τοῦ Αὐγουστίνου. Ἡ μεταστροφὴ ἔγινε κατὰ τοῦτο, ὅτι εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἰδεολογίαν προσετέθη καὶ ἡ ἱστορικὴ πίστις εἰς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεόν. Βραδύτερον ὁ Αὐγουστῖνος, ἀναφερόμενος εἰς τὸ χωρίον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου: ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, παρατηρεῖ, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποκρούουν οἱ Νεοπλατωνικοί· τὸ χωρίον ποὺ χωρίζει ἀπὸ τὸν Χριστὸν τοὺς φιλοσόφους τούτους.

Ὁ Αὐγουστῖνος, ἀποφεύγων τὴν τύρβην, τοὺς θορύβους καὶ τοὺς πειρασμοὺς τῆς πόλεως, ἐγκαθίσταται εἰς γραφικὸν ἐξοχικὸν περιβάλλον, ὅπου, κατόπιν σοφῶν συνδιαλέξεων εἰς φιλικὸν κύκλον, διαμορφώνει τὴν πλατωνίζουσαν μεταφυσικὴν καὶ γνωσιολογίαν του, διαισθάνεται δὲ κατόπιν ἀγῶνος δεινοῦ τὴν ἤδη συντελεσθεῖσαν ὡρίμανσιν τῆς θρησκευτικῆς μεταστροφῆς του. Κατὰ τὸ ἔτος 387 βαπτίζεται ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιον. Μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ συνεχίζει μὲ ζῆλον πολὺν τὴν συγγραφικήν του δρᾶσιν, τερματίζει παλαιὰ σχέδια καὶ καταρτίζει νέα τοιαῦτα.

Κατὰ τὸ ἔτος 391 χειροτονεῖται ἱερεύς, τὸ 395 ἐκλέγεται ἐπίσκοπος τοῦ Βασιλικοῦ Ἱππῶνος (Hippo Regius), πόλεως τῆς Νουμιδίας, καὶ ἀφιεροῦται ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὸν διακανονισμὸν πλείστων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, συγχρόνως δὲ διεξάγει σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν τῆς ἐποχῆς, τῶν Δονατιστῶν, τῶν Πελαγιανῶν καὶ ἄλλων. Τοιουτοτρόπως ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ὡς συγγραφέως λαμβάνει καθημερινῶς ἐκδηλότερον θεολογικὸν χαρακτῆρα.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Αὐγουστίνου εἶναι πολυάριθμα: 1ον) Ἀπολογητικά. Ἐξ αὐτῶν σπουδαιότερον εἶναι τὸ περίφημον De Civitate Dei (Πολιτεία τοῦ Θεοῦ). Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἀποκρούει τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Ἐθνικῶν, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ κατάκτησις τῆς Ρώμης καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα δεινὰ προήρχοντο ἀπὸ τὴν ὀργὴν τῶν Θεῶν διὰ τὸ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν κατεδιώκετο. Ὁ Αὐγουστῖνος ἀντιπαραβάλλει τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴν γηΐνην πολιτείαν καὶ τονίζει τὴν ἀπόλυτον ὑπεροχὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. 2ον) Δογματικά, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερον εἶναι τὸ De Trinitate (περὶ τῆς Τριάδος). Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ νοητὸν τὸ τριαδικὸν δόγμα. 3ον) Ἑρμηνευτικὰ (De Doctrina christiana), ἤτοι εἰσαγωγή,

θεωρία ἑρμηνευτικῆς καὶ ἑρμηνεία χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. 4ον) Ἠθικά, *εἰς τὰ ὁποῖα πραγματεύεται διάφορα θέματα σχετικὰ μὲ τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν. 5ον)* Ἀπολογητικὰ (De haeresibus). *Ἱστορία τῶν αἱρέσεων ἀπὸ Σίμωνος τοῦ Μάγου μέχρι τοῦ Πελαγίου. Κατὰ Μανιχαίων. Κατὰ Δονατιστῶν. Κατὰ Πελαγιανῶν. Κατ' Ἀρειανῶν. 6ον)* Βιογραφικὰ (Retractationes libri duo). *Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Αὐγουστῖνος περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του, ὁμιλεῖ περὶ τῆς καθόλου συγγραφικῆς δράσεώς του, ἀναφέρει τοὺς τίτλους 93 ἔργων του, δίδει σχετικὰς πληροφορίας καὶ προβαίνει εἰς μερικὰς ἐπανορθώσεις. 7ον)* Φιλοσοφικά. *Μονόλογοι κατὰ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, περὶ τῆς μακαρίας ζωῆς κλπ. 8ον)* Ἐξομολογήσεις (Confessiones). *Τὸ βιογραφικὸν τοῦτο ἔργον εἶναι ἓν τῶν μεγαλειωδεστέρων, καλλιεπεστέρων καὶ ἐποικοδομητικωτέρων τῆς Χριστιανικῆς φιλολογίας. Ὁ Αὐγουστῖνος μὲ γλῶσσαν εὔστροφον καὶ διηνθησμένην, γλῶσσαν καταπροδίδουσαν τὴν λογοτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν του, περιγράφει τὴν ἀρχήν, τοὺς ἐνδιαμέσους σταθμοὺς καὶ τὸ προσεγγίζον τέλος μιᾶς μακρᾶς ζωῆς, διανυθείσης ἐν μέσῳ τόσων ὀνείρων θελκτικῶν, ἀλλὰ πλάνων, ἀνοικτιρμόνως παρασυρθέντων ἀπὸ τὸν στρόβυλον τοῦ χρόνου, τόσων δακρύων χαρᾶς καὶ δακρύων πόνου, ἐλπίδων γλυκυτάτων καὶ πικρῶν δοκιμασιῶν καὶ ἀπογοητεύσεων. Τέλος ὁ συγγραφεύς, μετὰ τὴν διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ἀπεικόνισιν τῶν θυελλῶν καὶ τῶν κυκλώνων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς του, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ δρόμος πρὸς τὸν Σταυρὸν εἶναι ὁ μόνος, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ τὴν πραγματικὴν λύτρωσιν. Ἐπίσης διεσώθησαν 400 ὁμιλίαι καὶ 270 περίπου ἐπιστολαὶ γραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου ἢ πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνόμεναι. Εἶναι δὲ σημαντικὸν τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων, καθόσον ἀναφέρεται εἰς διάφορα θρησκευτικά, θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ θέματα.*

Αἱ φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Αὐγουστίνου, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ συνεπῶς τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν

Ὁ Αὐγουστῖνος διαβλέπει τὴν πηγὴν πάσης γνώσεως εἰς τὴν πίστιν. Εἶναι, λέγει, μέγιστον καὶ σπανιώτατον ἐγχείρημα τὸ ν' ἀνυψοῦται κανεὶς ἐν πνεύματι ὑπεράνω τῆς προσκαίρου δημιουργίας καὶ νὰ φθάνῃ μέχρι τῆς Θεότητος, διὰ ν' ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ, ὅτι Αὐτὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ποὺ δὲν εἶναι ὅ,τι αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐὰν ὅμως ὁ ἄνθρωπος, ἡ γνωστικὴ δύναμις τοῦ ὁποίου ἔχει ἐπισκοτισθῆ καὶ ἀπαμβλυνθῆ, θελήσῃ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ αἰώνιον τῆς ἀληθείας φῶς,

πρέπει νὰ διακατέχεται ὑπὸ τῆς πίστεως καὶ ν' ἀποκαθαίρεται ἑκάστοτε ὑπ' αὐτῆς, ἕως ὅτου, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνακαινιζόμενος καὶ ἐξαγνιζόμενος, καταστῇ ἐπιδεκτικὸς διὰ μίαν τόσο μεγάλην μακαριότητα.

Ἤδη τίθεται ἐπὶ τάπητος τὸ ἐρώτημα, τί εἶναι αὐτὴ ἡ πίστις; Δεδομένου, ὅτι ἡ πίστις, λέγει ὁ Αὐγουστῖνος, καθιστᾷ ἱκανὸν τὸν ἄνθρωπον ν' ἀτενίζῃ τὸ αἰώνιον τῆς ἀληθείας φῶς, ἠμποροῦμεν νὰ συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ κατάστασις τῆς γνώσεως. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀλληγορία ἐκείνη τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τὴν ὁποίαν κάποιος ἄνθρωπος, ἐνηλικιωθεὶς εἰς σκοτεινὸν τόπον, ὡδηγήθη αἴφνης εἰς τὸν ἄνω κόσμον, διὰ νὰ ἴδῃ τὸν ἥλιον, ποὺ σκορποῦσε τὴν λάμψιν του. Ποῖος ἠμπορεῖ νὰ φαντασθῇ τὴν κατάπληξίν του ἐπὶ τῇ θέᾳ ἑνὸς φαινομένου, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς, ἀπολαμβάνομεν καθημερινῶς μὲ ἀδιαφορίαν! Μὲ τὰς ἀνεπάφους ἐλευθέρας αἰσθήσεις μικροῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ μὲ ψυχικὴν ἱκανότητα ὡρίμου ἀνδρός, ἡ καρδία του θὰ κατελαμβάνετο ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν παράφορον ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἡλιακοῦ φωτός. Ὁ Πλάτων ἀπεικονίζει ἐδῶ συμβολικῶς τὴν λειτουργίαν τῆς γνώσεως, ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸν ἀπατηλὸν κόσμον, τῶν αἰσθήσεων εἰς τὸ βασίλειον τοῦ πραγματικοῦ. Εἶναι, ὡς ἔξοδος ἐξ ἑνὸς ὑπογείου σπηλαίου εἰς τοῦ ἡλίου τὸ φῶς. Παραβάλλει τὸν ἄνθρωπον ποὺ ἀρχίζει νὰ διαγινώσκῃ τὴν ἀλήθειαν μὲ τὸν κάτοικον ἑνὸς σπηλαίου, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς, ἔχων τὰς χεῖράς του καὶ τοὺς πόδας του δεσμευμένους, δὲν βλέπει παρὰ μόνον σκιάς, αἱ ὁποῖαι, προεκβαλλόμεναι ἐκ μιᾶς ἐκεῖ πλησίον εὑρισκομένης πυρᾶς, διολισθαίνουν εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ σπηλαίου. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἀπαλλασσόμενος ἀπὸ τὰ δεσμά του καὶ ἐξερχόμενος τοῦ σπηλαίου του, μανθάνει νὰ βλέπῃ τὰ ἀντικείμενα ἐντὸς τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας καὶ τέλος γίνεται ἱκανὸς ν' ἀτενίζῃ πρὸς τὸν ἥλιον καὶ νὰ τὸν θεωρῇ ὡς πηγὴν τῆς ζωῆς.

Ἀλλά, κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ἡ πίστις δὲν εἶναι γνῶσις, τὴν ὁποίαν θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀποκτήσῃ κανεὶς κατὰ τὴν πορείαν προοδευτικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἡ πίστις εἶναι μία ἰδιαιτέρα κατάστασις τὴν ὁποίαν δύναται κανεὶς ν' ἀντιληφθῇ ἀποκλειστικῶς διὰ βιώματος. Ἐφ' ὅσον λείπει αὐτὸ τὸ βίωμα, διατρέχομεν τὸ στάδιον τῆς ἀπιστίας, ποὺ καθορίζει τὴν φυσικὴν ἐκείνην κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν τὴν εἰς πάντα προσιτὴν ἐκείνην γνῶσιν, ποὺ στηρίζεται εἰς τὴν αἴσθησιν ἢ τὴν νόησιν. Τοὐναντίον ἡ πίστις ὁδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς Γραφὰς γενομένης ἀποκαλύψεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τὸν ἄπιστον.

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω, ἡ πίστις ὡς καὶ ἡ ἀπιστία

εἶναι κατάστασις, ἡ ὁποία δὲν συνίσταται μὲν ἐν τῷ Εἰδέναι, ἀλλὰ καθορίζει τὴν γνῶσιν καὶ ὁδηγεῖ εἰς αὐτήν. Κατὰ ταῦτα ἡ γνῶσις δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς κατάστασις πρωταρχικὴ τοῦ πνευματικοῦ βίου, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἐθνικῶν. Ὁ πρωταρχικὸς παράγων πρέπει κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ποὺ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν πίστιν ἢ τὴν ἀπιστίαν.

Ἀλλὰ κατὰ ποῖον τρόπον ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ οὐσία τῆς ἐν λόγῳ καταστάσεως; Ἡ οὐσία αὕτη ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ἐφ' ὅσον λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὄχι μόνον ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐκ τῆς γνώσεως προερχομένη ἐνσυνείδητος δρᾶσις, ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου βίος τῆς ψυχῆς, ποὺ κατοπτρίζεται εἰς τὰς θυμικάς, συναισθηματικὰς καταστάσεις καθορίζεται ἀμέσως ὑπὸ τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀπιστίας. *Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ πόθοι, παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, καὶ αὐτὴ ἡ ὀδύνη καὶ ἡ ἡδονὴ εἶναι διάφοροι εἰς τὸν πιστεύοντα καὶ τὸν μὴ πιστεύοντα, διότι εἶναι διάφορος ὁλόκληρος ἡ ζωή των. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀπιστία δὲν εἶναι ριζωμέναι εἰς τὴν γνῶσιν, αἱ κινήσεις τοῦ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, αἱ συνδεόμεναι ἀμέσως πρὸς τὴν πίστιν ἢ τὴν ἀπιστίαν δὲν ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν γνῶσιν. Ὅθεν ἡ ἐκ τῆς θεωρίας τῆς νοήσεως διαμορφουμένη ἔννοια, ὅτι αἱ θυμικαί, συναισθηματικαὶ κινήσεις τῆς ψυχῆς συνίστανται εἰς τὴν αἰσθησιακὴν ἀντίληψιν ἢ εἰς τὴν γνῶσιν, εἶναι τελείως ἐσφαλμένη. Ὡς γνωστόν, ὁ Ἀριστοτέλης παραδέχεται, ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι κατάστασις παρομαρτοῦσα εἰς τὴν αἰσθησιακὴν ἀντίληψιν ἢ τὴν γνῶσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ δρᾶσις. Τοὐναντίον ὁ Αὐγουστῖνος ἰσχυρίζεται ὅτι αἱ θυμικαὶ καταστάσεις, αἱ πρὸς τὴν πίστιν ἢ τὴν ἀπιστίαν συνδεόμεναι, πρέπει νὰ ἑρμηνευθοῦν ὡς πρωταρχικαὶ ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον κάποια πρωταρχικὴ ὡς πίστις ἢ ἀπιστία ἐμφανιζομένη ζωή, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται αἱ θυμικαὶ καταστάσεις, καθὼς καὶ αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ ὑπερφυκαὶ ἐκδηλώσεις τῆς γνώσεως. Τὴν πρωταρχικὴν αὐτὴν ζωὴν εὑρίσκει ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὴν* βούλησιν, *καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀξυνούστατος, ρηξικέλευθος ψυχολόγος καὶ φιλόσοφος. «Ἡ ψυχὴ λέγει, ἄγεται καὶ φέρεται ἀφ' ἑαυτῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς κινήσεις της, τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας της, τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ὀδύνας της». Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς βουλήσεως. Ἐὰν ἡ βούλησις εἶναι διεστραμμένη, εἶναι διεστραμμέναι καὶ αἱ κινήσεις τῆς ψυχῆς. Ἐὰν τοὐναντίον εἶναι δημιουργημένη ὀρθῶς, τότε αἱ κινήσεις τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι μόνον ἀναίτιοι (ἀθῶαι), ἀλλὰ καὶ ἀξιέπαινοι. Ἐν συντόμῳ :* ἡ βούλησις εἶναι πανταχοῦ παροῦσα

καὶ τὰ πάντα δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ κινήσεις τῆς βουλήσεως.

Τὸ ὅτι ὁ πυρὴν ἢ ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν βούλησιν, ἀποδεικνύει, λέγει ὁ Αὐγουστῖνος αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος, δεδομένου ὅτι θεωρεῖ τὴν θέλησιν τοῦ νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ζῇ, ὡς θεμελιώδη βάσιν τῆς ὑπάρξεώς του. «Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ὑπὸ βασάνων καὶ πόνων κατατρυχόμενος», λέγει ὁ σοφὸς οὗτος ἐκκλησιαστικὸς Πατήρ, δὲν θέλει ν' ἀποθάνῃ. Μολονότι δὲ αἰσθάνεται εἰς οἰκτρὰν καὶ ἀπελπιστικὴν κατάστασιν τὸν ἑαυτόν του, δὲν θέλει ν' ἀφαιρεθῇ ἡ ζωή του, ἀλλ' ἡ ἀθλιότης του». Τοῦτο δεικνύει φανερὰ τὴν εἰς ὅλους γνωστὴν ψυχοσύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου. «Διατί ἆρά γε φοβεῖται τὸν θάνατον καὶ ἀνέχεται νὰ διάγῃ ἐν μέσῳ θλίψεως καὶ ὀδύνης τὴν ζωήν του; Διατί δὲν θέλει νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν θλιβερὰν δυστυχίαν διὰ τοῦ θανάτου του; Ἀναμφιβόλως, διότι καταλαμβάνεται πρὸ τῆς ἀπολύτου ἐκμηδενίσεως ὑπὸ φρίκης! Διὰ τοῦτο ὁσάκις αἰσθάνεται κανεὶς ἐγγὺς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς του, θεωρεῖ μέγιστον εὐεργέτην του ἐκεῖνον, ποὺ μεριμνᾷ μὲ οἶκτον δι' αὐτὸν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ παρατείνῃ τὴν ἀθλίαν ζωήν, ἔστω καὶ ὀλίγας ἀκόμη στιγμάς».

«Μήπως ὅλα τὰ ζῷα, ἐρωτᾷ ὁ Αὐγουστῖνος, τὰ ὁποῖα στεροῦνται νοήσεως, ἀπὸ τοῦ τεραστίου δράκοντος μέχρι τοῦ ταπεινοτάτου σκώληκος, δὲν δεικνύουν τὸν πόθον των πρὸς τὸ ζῆν; Δὲν καταβάλλουν κάθε δυνατὴν προσπάθειαν, διὰ ν' ἀποφύγουν τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου; Τὰ δένδρα καὶ οἱ θάμνοι, ποὺ στεροῦνται αἰσθήσεως, διὰ ν' ἀποφύγουν τὸν ὄλεθρον, δὲν βυθίζουν, πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ φυλλώματός των εἰς τὸν ἀέρα, τὰς ρίζας των εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς διὰ νὰ εὑρίσκουν τροφὴν καὶ νὰ ἐξασφαλίζουν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν τὴν ὕπαρξίν των; Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον δὲν ἔχουν αἴσθησιν, ἀλλὰ καὶ στεροῦνται καὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς διαιώνισιν τοῦ εἴδους των, ἀνέρχονται εἰς τὰ ὕψη καὶ κατέρχονται εἰς τὰ βάθη, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν τὴν ὑπόστασίν των».

Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δράσεως τῆς βουλήσεως εὑρίσκομεν μίαν νέαν ρηξικέλευθον ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφερομένην τόσον εἰς τὸ σύνολον τῶν πλασμάτων, ὅσον καὶ εἰς τὴν πρωταρχικὴν αἰτίαν τῆς πλάσεως καὶ συγκροτοῦσαν κατ' ἀκολουθίαν νέαν αὐτοτελῆ θεωρίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ περὶ τῆς βουλήσεως θεωρία τοῦ Αὐγουστίνου ἀποτελεῖ ἕνα σπουδαιότατον σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς, δεδομένου ὅτι ἡ σημασία τοῦ ὑποκειμενικωτέρου στοιχείου τοῦ ψυχικοῦ βίου, δηλαδὴ τῆς βουλήσεως, κατενοήθη

καὶ διεγνώσθη εἰς τὰ βάθη τῆς οὐσίας του διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου. Δυστυχῶς ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας δὲν ἔχει μελετηθῆ, ὡς ἔπρεπε, μέχρι τῆς στιγμῆς, καὶ ὅμως ὑπῆρξεν ἀφετηρία καὶ βάσις φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἐμβαθύνσεων εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ψυχικοῦ βίου!

Ὅπως, ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς δράσεως τῆς νοήσεως, οὕτω καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐνεργείας τῆς βουλήσεως, πρέπει νὰ ἐξακριβωθῇ κατὰ πόσον ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐλευθέραν ἢ ὄχι βούλησιν καὶ κατὰ πόσον ἡ συνύπαρξις τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀνελευθέρου τῆς βουλήσεως, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πράξεως, εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ.

Μέγιστον καὶ ἀκανθωδέστατον φιλοσοφικὸν καὶ ἠθικὸν πρόβλημα, ἐπιτυχῆ λύσιν τοῦ ὁποίου παρέχει ὁ Αὐγουστῖνος. Κατ' αὐτὸν ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι καθολικὴ βούλησις, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο ἡ νόησίς μας ν' ἀντιληφθῇ. Ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἁπλοῦν προϊὸν τῆς θείας βουλήσεως.

Διὰ νὰ γίνῃ νοητὸν τοῦτο πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ πίστις ἐκείνη, ἡ ὁποία φανερώνει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀρχὴν παντὸς Εἶναι *καὶ* Γίγνεσθαι, *τὴν ἀρχὴν κάθε γενέσεως καὶ φθορᾶς. Ἡ πίστις ὅμως δὲν εἶναι γνῶσις, χωροῦσα ἐκ τῆς αἰσθησιακῆς ἀντιλήψεως εἰς τὴν μόρφωσιν ἐννοιῶν, ἀλλ'* ἰδιότυπος ἐκδήλωσις τῆς ζωῆς, *ποὺ ἠμπορεῖ νὰ παραβληθῇ μὲ τὴν αἰσθησιακὴν ἀντίληψιν μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ* πιστεύων εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ νέον ἰδιαίτερον αἰσθητήριον *κατὰ τρόπον, ὥστε τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως ἐμφανίζεται εἰς αὐτόν, ὡς* ἄμεσος ἐπιβεβεωθεῖσα πραγματικότης, *ἡ ὁποία τίθεται τόσον ὀλίγον ἐν ἀμφιβόλῳ ὅσον καὶ ἡ προσιτὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων.*

Τοιαύτη πραγματικότης, ἐπιβιωθεῖσα ἐν καταστάσει πίστεως, ὑφίσταται, κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, εὐθὺς ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐξυψωθῇ ἐν πνεύματι ὑπεράνω ὁλοκλήρου τῆς ἐφημέρου δημιουργίας καὶ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Θεότητος. Τότε ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ γίνεται ἄμεσος βεβαιότης καὶ καθίσταται φανερὸν εἰς τὸν οὕτω ἐξυψωθέντα ἄνθρωπον, ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν κόσμον, ὅστις, δὲν εἶναι ὅ,τι αὐτὸς ὁ Θεός.

Μολονότι ἐν προκειμένῳ ἡ ἐνέργεια τῆς δημιουργίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ γένεσις τοῦ Σύμπαντος, γίνεται νοητὴ διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν θείαν βούλησιν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐκτὸς τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου γένεσις, ἡ ὁποία δὲν δυκνύει καμμίαν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Πλάστου εἰς τὰ πλάσματα, καθίσταται σκοτεινὴ καὶ ἀκατανόητος. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ὁ Αὐγουστῖνος λέγει, ὅτι ὁ δημιουργηθεὶς κόσμος εἶναι διάφορος τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἰσχυρίζεται,

ὅτι ἡ δρᾶσις τῆς βουλήσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ὡς ἀποτέλεσμα φυσικῆς αἰτίας καὶ νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὴν λειτουργίαν τῆς κοσμικῆς νοήσεως, τὴν ὁποίαν προϋποθέτει ἡ φιλοσοφία τῶν Ἀρχαίων, διὰ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς λειτουργίας τῆς φύσεως. Ἡ βεβαιότης, παρατηρεῖ ὁ Αὐγουστῖνος, ὅτι ὁ κόσμος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθιστᾷ περιττὴν τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως τῆς δημιουργίας, ἐνῷ ἡ σημασία τῆς δράσεως τῆς νοήσεως συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἀκατανόητος εἱμαρμένη, ἡ καθοδηγοῦσα τὴν πορείαν τῆς φύσεως, ἀντικαθίσταται ὑπό τινος δημιουργικῆς ἀρχῆς, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ διὰ τῆς σκέψεως.

Τοιουτοτρόπως συμβαίνει, ὥστε παραλλήλως πρὸς τὴν διὰ τῆς πίστεως νοητὴν ἐξάρτησιν τοῦ δημιουργηθέντος κόσμου ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν αὐτοῦ, νὰ ὑπάρχῃ χῶρος καὶ διὰ μίαν ἀνεξαρτησίαν τῶν πλασμάτων ἡ ὁποία γίνεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀντιληπτὴ διὰ τῆς πίστεως. Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ δημιουργηθέντα ὄντα εἶναι ἐφωδιασμένα μὲ βούλησιν. Ἡ παντοδύναμος Θεότης λέγει ὁ Αὐγουστῖνος, ἐδώρησεν εἰς τὰ ὄντα, ποὺ ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός, τὴν ὕπαρξιν, ἀλλ' ὄχι εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν ἐκεῖνον, ποὺ ἔχει δι' ἑαυτὴν τὴν ἰδίαν. Ἡ Θεότης ἔδωσεν εἰς τὰ μὲν περισσοτέραν, εἰς τὰ δὲ ὀλιγωτέραν ὑπόστασιν ρυθμίσασα τὰ εἴδη τῆς ὑπάρξεως κατὰ βαθμούς. Διὰ τοῦτο κάθε πλᾶσμα εἶναι ἐφωδιασμένον μὲ βούλησιν, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν του, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ζωήν του. Ἀκριβῶς δὲ ἡ προσπάθεια αὕτη τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ζωῆς μᾶς παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς αὐτὰ τὰ δημιουργηθέντα ὄντα ὑπάρχει κάποια ἀρχὴ δράσεως. Ἡ δημιουργηθεῖσα βούλησις δὲν εἶναι διόλου ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς Θείας βουλήσεως, ἡ ὁποία δὲν ἐνεργεῖ ἐν γένει κατὰ τρόπον φυσικὸν ὡς αἰτία. Ἡ δημιουργηθεῖσα βούλησις εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἐλευθέρα, ἡ ἐλευθερία δὲ αὐτῆς συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι δύναται μὲν νὰ ἐνεργῇ ἐν συναρμονισμῷ μὲ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔχει καὶ τὴν δύναμιν ν' ἀντιδρᾷ πρὸς τὴν βούλησιν ταύτην. Ὅταν ὅμως πράττῃ τοῦτο ἡ βούλησις, τὸν ἄνθρωπον δὲν φωτίζει πλέον τὸ θεῖον, οὐράνιον φῶς. Ὁ ἀντιστρατευόμενος πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ Ὑψίστου χάνει τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον πρότερον ἦτο κτῆμά του. Ἡ μοιραίως δὲ ἐπερχομένη ἀπώλεια τοῦ ἀγαθοῦ καλεῖται κακόν. Τὸ κακὸν εἶναι αὐτοτελὴς ὀντότης; Εἶναι κάτι ποὺ ἔχει, τρόπον τινὰ ἀντικειμενικὴν ὕπαρξιν; Ὄχι ἀπαντᾷ ὁ Αὐγουστῖνος. Τὸ κακὸν εἶναι ἁπλῆ ἀτέλεια, εἶναι ἄρνησις. Ἡ τοιαύτη ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν ἀρετήν, ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, εἶναι ἐλευθέρα ἐνέργεια, καὶ ὡς ἐκ τούτου καταλογηστέα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ

Αὐγουστῖνος ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἔχει σημασίαν καὶ ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν, ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς :

«Εἰς τὸν κατεχόμενον ὑπὸ κακῆς βουλήσεως ἄνθρωπον συμβαίνει ὅ,τι δὲν θὰ συνέβαινεν, ἐὰν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελε νὰ συμβῇ Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐναντίον τῆς πράξεως ἐκείνης, ἡ ὁποία δὲν ἐκτελεῖται ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας ἢ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ἀλλὰ μὲ πλήρη ἐλευθερίαν ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἶναι δικαία». (De Civitate Dei I, XII, c. 8).

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω, τὸ κακὸν εἶναι ἐλευθέρα ἐνέργεια τῶν πλασμάτων, ἐνῷ τὸ ἀγαθὸν ἡ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ συντελουμένη ἐνέργεια. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἀγαθὸν ἔχει τὴν ἀρχήν του εἰς τὸν Θεόν, τὸ δὲ κακὸν εἰς τὰ πλάσματα, δηλαδὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν θέλησίν των.

Κατὰ τὸν τρίτον μῆνα τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων πολιορκίας τῆς Ρώμης, ὁ Αὐγουστῖνος προσεβλήθη ἐκ πυρετοῦ, ἡ κατάστασίς του ἐχειροτέρευε καθημερινῶς καὶ τέλος ὑπέκυψεν εἰς τὴν νόσον του εἰς ἡλικίαν ἑβδομήκοντα ἓξ ἐτῶν. Ὑπέκυψε εἰς τὴν νόσον τὸ σῶμά του, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά του μεγαλειῶδες, φωτεινὸν καὶ ζωοποιὸν θὰ φωτίζῃ, θὰ θερμαίνῃ καὶ θὰ παρηγορῇ τὰς ψυχὰς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων !

Ἀθῆναι 1951

ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΑΛΕΖΙΟΣ

ΑΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄

Ὁ Συγγραφεύς, κατόπιν μιᾶς ἐπικλήσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἀφηγεῖται τὰς ἀπαρχὰς τῆς ζωῆς του μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας του. Ἐξομολογεῖται τὰς ἁμαρτίας τῶν παιδικῶν του χρόνων, ὡς καὶ τῶν χρόνων τῆς πρώτης νεότητός του καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸν ἐνδιέφεραν περισσότερον αἱ διασκεδάσεις καὶ τὰ παιχνίδια παρὰ ἡ μελέτη καὶ τὰ μαθήματα.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξυμνεῖ τὸν Θεὸν ἐμπνεόμενος παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ

«Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα» (1) Μεγάλη εἶναι ἡ δύναμίς Σου καὶ ἄπειρος ἡ σοφία Σου. Καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος, πολλοστημόριον τῆς πλάσεώς Σου, θέλει νὰ σ᾽ ἐξυμνῇ. Ὁ ἄνθρωπος, ποὺ περιάγει παντοῦ τὸν θάνατόν του, ποὺ φέρει ἐπάνω του τὸ τεκμήριον τῆς ἁμαρτίας (2), καὶ τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι Σὺ εἰς τοὺς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεσαι (3). Ὢ ναί! Ὁ ἄνθρωπος πολλοστημόριον τῆς Δημιουργίας Σου, θέλει νὰ Σὲ δοξάζῃ. Καὶ εἶσαι Σύ, ποὺ ἀφυπνίζεις τὸν πόθον του νὰ Σ᾽ ἐξυμνῇ, διότι μᾶς ἔπλασες διὰ Σέ, ἡ δὲ ψυχή μας ἀγωνιᾷ, ἕως ὅτου ἀναπαυθῇ εἰς τοὺς κόλπους Σου. Δίδαξέ με, ἂν πρέπῃ πρῶτα νὰ Σ᾽ ἐπικαλεσθῶ καὶ ὕστερα νὰ Σὲ ἐννοήσω ἢ πρῶτα νὰ Σ᾽ ἐννοήσω καὶ ὕστερα νὰ Σὲ

---

(1) Ψαλμ. ΜΖ, 2.

(2) Ἐννοεῖ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν·

(3) Κάμνει ὑπαινιγμὸν εἰς τὸν ὑπεροπτικὸν πόθον τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς καὶ εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, ποὺ ἐξεδιώχθησαν διὰ τὸν πόθον τοῦτον ἀπὸ τὸν παράδεισον.

ἐπικαλεσθῶ. Ἀλλὰ ποῖος Σ' ἐπικαλεῖται, χωρὶς νὰ Σὲ γνωρίζῃ ; Ἐκεῖνος, ποὺ δὲν σὲ γνωρίζει, ἠμπορεῖ ἄλλον ἀντὶ ἄλλου νὰ ἐπικαλεσθῇ. Ἢ μήπως Σ' ἐπικαλοῦνται μὲ τὸν σκοπὸν νὰ Σὲ ἐννοήσουν ; «Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν ;» (1) «Καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν ;» (2) Διότι ἐκεῖνοι, ποὺ τὸν ζητοῦν, θὰ τὸν εὕρουν, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ θὰ τὸν εὕρουν θὰ Τὸν δοξάσουν. Ἂς Σὲ ζητήσω λοιπόν, ὦ Θεέ μου, ἀφοῦ Σ' ἐπικαλεσθῶ καὶ ἂς Σ' ἐπικαλεσθῶ, ἀφοῦ Σὲ πιστεύσω. Διότι Σὺ ἐκηρύχθης εἰς ἡμᾶς. Σ' ἐπικαλεῖται, ὦ Θεέ, ἡ πίστις ἐκείνη, ποὺ μοῦ ἐδώρησες, ποὺ μοῦ ἐνέπνευσες διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ Σου, διὰ τῆς ἐνεργείας Ἐκείνου, ποὺ ἐκήρυξε τὸν λόγον Σου.

Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Θεὸν καὶ Κύριόν μου ; Διότι, ἐφ' ὅσον Τὸν ἐπικαλοῦμαι, Τὸν καλῶ εἰς τὸν ἑαυτόν μου. Ὑπάρχει χῶρος εἰς ἐμένα, διὰ νὰ δεχθῶ τὸν Θεόν μου, ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ; Ὑπάρχει κάτι εἰς ἐμένα, ποὺ νὰ ἠμπορῇ νὰ Σὲ περιλάβῃ ; Μήπως τὸ Σύμπαν, ποὺ ἐδημιούργησες καὶ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὁποίου ἔπλασες καὶ ἐμέ, δύναται νὰ Σὲ περιλάβῃ ; Ἢ μήπως τὸ γεγονός, ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει ἄνευ Σοῦ δεικνύει, ὅτι κατασκηνοῖς εἰς κάθε ὕπαρξιν ; Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ ἐγὼ ὑπάρχω, διατί νὰ ἔλθῃς πρὸς ἐμέ, ποὺ δὲν θὰ ὑπῆρχον, ἂν δὲν εὑρίσκεσο Σὺ εἰς ἐμέ ; Δὲν εἶμαι ἀκόμη εἰς τὸν Ἅδην, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ εἶσαι παρών, διότι «ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἅδην, πάρει» (3). Δὲν ὑπῆρχα λοιπόν, δὲν θὰ ὑπῆρχα ἀπολύτως, ἐὰν δὲν ἦσουν Σὺ εἰς ἐμέ. Ἢ μᾶλλον δὲν θὰ ὑπῆρχα, ἐὰν δὲν ἤμουν ἐγὼ εἰς Σέ, ἐκ τοῦ ὁποίου, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκονται τὰ πάντα. Αὐτὴ εἶναι, ὦ Θεέ, ἡ καθαρὰ πραγματικότης. Ποῦ λοιπὸν νὰ Σὲ καλέσω, ἀφοῦ εὑρίσκομαι εἰς Σὲ καὶ ἀπὸ ποῦ νὰ Σὲ καλέσω ; Ποῦ πρέπει νὰ καταφύγω, πέραν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, διὰ νὰ ἔλθῃ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς ἐμὲ ὁ Θεός, ποὺ εἶπε «πληρῶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» ;

Ὁ Οὐρανὸς λοιπὸν καὶ ἡ γῆ Σὲ περιλαμβάνουν, ἀφοῦ τοὺς

---

(1) Πρὸς Ρωμ., ι' 14.
(2) Ψαλμ. ΚΑ', 27.
(3) Ψαλμ. ΡΛΗ', 8.

πληροῖς ἢ μένει κάτι ἀπὸ Σὲ μετὰ τὴν πλήρωσίν των ; Καὶ ποῦ σκορπᾷς αὐτό, ποὺ μένει, ὦ Θεέ ; Ἢ μᾶλλον μήπως δὲν ἔχῃς καμμίαν ἀνάγκην, ὅπως κάτι ὁποιοδήποτε περιλάβῃ Σέ, ποὺ περιλαμβάνεις τὰ πάντα. Ἐσέ, ὁ ὁποῖος ὅ,τι πληροῖς, τὸ πληροῖς, περιλαμβάνων αὐτὸ εἰς τὸν ἑαυτόν Σου. Τὰ ἀγγεῖα, ποὺ πληροῦνται ἀπὸ Σένα, δὲν Σὲ κρατοῦν ἐν ἰσορροπίᾳ καὶ ἂν συντριβοῦν, Σὺ οὐδόλως ἐκφεύγεις. Δὲν κατατέμνεσαι, ἀλλὰ μᾶς συγκεντρώνεις γύρω Σου. Ἀλλὰ Σὺ ὁ τὰ πάντα πληρῶν, πληροῖς τὰ πάντα ἐξ ὁλοκλήρου τῆς οὐσίας Σου ; Ἤ, ἐφ' ὅσον δὲν ἠμποροῦν νὰ Σὲ περιλάβουν, περιλαμβάνουν ἕνα μέρος καὶ ὅλα τὸ ἴδιον μέρος ; Ἢ μήπως κάθε πλάσμα Σου λαμβάνῃ τὸ ἰδικόν του μέρος, τὰ μεγάλα τὸ μεγαλύτερον, τὰ μικρὰ τὸ μικρότερον ; Ὑπάρχουν λοιπὸν εἰς Ἐσὲ μεγαλύτερα καὶ μικρότερα μέρη ; Ἢ μήπως εἶσαι ὁλόκληρος παντοῦ καὶ τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ Σὲ περιλάβῃ ;

Ποῖος εἶσαι, ὦ Θεέ μου, ποῖος εἶσαι, ἐρωτῶ, ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς καὶ Κύριός μου ; Διότι «τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Κυρίου καὶ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν;» (1) Ὕψιστος, ἀπείρως ἀγαθός, φιλεύσπλαγχνος καὶ δίκαιος, ἀπόρρητος καὶ πανταχοῦ παρών, ἀμετάβλητος καὶ μεταβάλλων τὰ πάντα· οὐδέποτε νέος, οὐδέποτε γέρων, ἀνανεώνων τὰ πάντα καὶ περιάγων εἰς γῆρας τοὺς ὑπερηφάνους χωρὶς αὐτοὶ νὰ τὸ γνωρίζουν· πάντοτε ἐνεργῶν, πάντοτε ἠρεμῶν, συγκεντρώνων ἀπὸ παντοῦ, χωρὶς νὰ ἔχῃς ἀνάγκην ἀπὸ κανένα. Φέρεις, πληροῖς, τρέφεις καὶ προστατεύεις τὰ πλάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεφύσησες τὴν ζωήν. Ἀγαπᾷς, ἀλλὰ δὲν παραφέρεσαι. Ζηλοτυπεῖς, ἀλλὰ δὲν ἀνησυχεῖς. Μετανοεῖς χωρὶς νὰ πάσχῃς. Ὀργίζεσαι χωρὶς νὰ πάσχῃς. Ὀργίζεσαι καὶ εἶσαι γαλήνιος. Μεταβάλλεις τὰ ἔργα Σου, ἀλλ' ὄχι καὶ τὰ σχέδιά Σου. Οὐδέποτε πτωχός, ἀγαπᾷς τὸ κέρδος. Οὐδέποτε φίλος τοῦ χρήματος, ζητεῖς τόκους (2). Σοῦ δίδονται περισσότερα παρ' ὅσα ἔδωσες (3) διὰ νὰ εἶσαι ὀφειλέτης καὶ ὅμως κανεὶς δὲν ἔχει κάτι ποὺ

(1) Ψαλμ. ΙΖ', 32.

(2) Ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν παραβολήν, βλ. Ματθ. 25, 27 : «Ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ταῖς τραπεζίταις καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ»· καὶ Λουκ. 19, 23. «Καὶ διατί οὐκ ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τράπεζαν, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό ;»

(3) Supererogatur tibi, ut debeas=quodcumque supererogave

νὰ μὴν εἶναι ἰδικόν Σου. Πληρώνεις τὰ χρέη σου, καὶ τίποτε δὲν ὀφείλεις καὶ τὰ πληρώνεις, χωρὶς καμμίαν ἀπώλειαν νὰ ὑφίστασαι. Ἀλλὰ τί σημαίνουν τὰ λόγια αὐτά, ὦ Θεέ μου, ἁγία τῆς ζωῆς μου χαρά ; Καὶ ποῖος ἠμπορεῖ ὁμιλῶν περὶ Σοῦ νὰ εἴπῃ τι ; Ἀλλοίμονον εἰς ἐκείνους, ποὺ σιωποῦν ὡς πρὸς Σέ, ἀφοῦ καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ λαλοῦν διὰ Σὲ εἶναι ἀνάξιοι.

Ποιὸς θὰ μὲ καταστήσῃ ἱκανὸν ν' ἀναπαυθῶ εἰς τοὺς κόλπους Σου ; Ποιὸς θὰ μὲ βοηθήσῃ νὰ Σὲ δεχθῶ εἰς τὴν καρδιά μου, ποὺ κυριεύεται ἀπὸ παράφορον χαράν, διὰ νὰ λησμονήσω τοὺς πόνους μου καὶ ν' ἀσπασθῶ τὸ μονάκριβον ἀγαθόν μου ; Ποιὸς εἶσαι δι' ἐμέ, Κύριε ; Ἀξίωσέ με νὰ τὸ εἴπω.

Ποιὸς εἶμ' ἐγώ, ποὺ διατάσσεις νὰ Σ' ἀγαπᾷ καὶ τὸν ὁποῖον, ἐφ' ὅσον δὲν Σὲ ὑπακούει, ἀπειλεῖς μὲ τὰς μεγαλυτέρας συμφοράς ; Εἶναι ἤδη μικρὰ ἡ συμφορά, τὸ ὅτι δὲν ἀπευθύνω τὴν ἀγάπην μου σ' Ἐσένα ; Ἀλλοίμονον σ' ἐμένα ! Εἰπέ μου, ὦ Θεὲ καὶ Κύριέ μου, ἐν ὀνόματι τῆς εὐσπλαγχνίας σου, ποιὸς εἶσαι δι' ἐμέ ; Εἰπὲ εἰς τὴν ψυχήν μου «Σωτηρία σου ἐγώ εἰμι» (1). Ἀλλὰ μίλησε, οὕτως ὥστε νὰ Σὲ ἀκούσω. Ἰδοὺ ἡ καρδιά μου, ἐνώπιόν Σου, Σὲ ἀκούει. Ἄνοιξέ την καὶ πὲς εἰς τὴν ψυχήν μου, «σωτηρία σου ἐγώ εἰμι». Ὕστερα δὲ ἀπὸ αὐτὴν τὴν φωνήν, ἂς ἠμπορέσω νὰ σπεύσω πρὸς Σὲ καὶ νὰ ἑνωθῶ μαζί Σου. Μὴν ἀποκρύψῃς τὸ πρόσωπόν Σου ἀπὸ μένα. Ἂς ἀποθάνω, βλέπων αὐτό, διὰ νὰ μὴν ἀποθάνω.

Εἶναι στενὴ ἡ ψυχή μου διὰ κατοικίαν Σου, διεύρυνέ την. Ἐπισκεύασέ την, διότι καταπίπτει εἰς ἐρείπια. Φέρει κηλῖδας, ποὺ προσβάλλουν τὸ πρόσωπόν Σου. Ἀλλὰ ποιὸς θὰ τὴν ἐξαγνίσῃ καὶ σὲ ποιὸν θὰ ἠμπορέσω νὰ φωνάξω «ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με καὶ ἀπ' ἀλλοτρίων φεῖσαι τοῦ δούλου σου»(2) «Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα» (3). Θεέ, Σὺ τὸ γνωρίζεις. Διὰ τ' ἀνομήματά μου δὲν κατηγόρησα ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν μου ; Καὶ Σὺ δὲν ἔχεις συγχωρήσει τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου ; Ὄχι,

ris. Πρβλ. Λουκ. 10, 36. «Καὶ ὅ,τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με ἀποδώσω σοι».

(1) Ψαλμ. ΛΔ', 31.

(2) Ψαλμ. ΙΗ', 13.

(3) Ψαλμ. ΡΙΕ', 1.

δὲν θέλω ν' ἀμφισβητήσω διὰ τῆς κρίσεώς μου Ἐσέ, ποὺ εἶσαι ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ ἐξαπατήσω τὸν ἑαυτόν μου, «ὅτι ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐν ἑαυτῇ». Δὲν θὰ Σὲ ἀμφισβητήσω διὰ τῆς κρίσεώς μου, διότι «ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃς, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται ;»

Ὁ Συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὴν βρεφικὴν καὶ παιδικὴν ἡλικίαν του καὶ ἐξυμνεῖ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ

Ἀλλ' ἄφησε νὰ λαλήσῃ πρὸς τὴν εὐσπλαγχνίαν Σου ὁ δοῦλος Σου, ποὺ εἶναι σποδὸς καὶ τέφρα. Ἄφησέ με νὰ λαλήσω, διότι ἀπευθύνομαι πρὸς τὸν οἰκτόν Σου καὶ ὄχι πρὸς ἄνθρωπον, ποὺ θὰ μὲ ἐμπαίξῃ. Ἴσως θὰ μ' ἐμπαίξῃς καὶ Σύ, ἀλλὰ θὰ στρέψῃς τὸ πρόσωπόν Σου πρὸς ἐμὲ καὶ θὰ μὲ οἰκτείρῃς. Καὶ τί θὰ Σοῦ εἴπω ἐν πρώτοις, ἐὰν μή, ὅτι δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ ἔρχομαι ἐδῶ κάτω, εἰς αὐτήν, λέγω τὴν θνητὴν ζωὴν ἢ μᾶλλον εἰς αὐτὸν τὸν ζωντανὸν θάνατον ; Καὶ μὲ ἐδέχθησαν αἱ παρηγορίαι τῶν οἰκτιρμῶν Σου, καθὼς μανθάνω ἀπὸ τοὺς γεννήτορας τῆς σαρκός μου, ἀπὸ τὸν πατέρα μου καὶ ἀπὸ τὴν μητέρα μου, διὰ τῶν ὁποίων μὲ ἔπλασες ἐν χρόνῳ (¹). Διότι ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ ν' ἀνακαλέσω τίποτε σχετικὸν εἰς τὴν μνήμην μου. Μὲ ἐδέχθη λοιπὸν ἡ παρηγορία τοῦ ἀνθρωπίνου γάλακτος. Ἀλλ' οὔτε ἡ μητέρα μου οὔτε αἱ τροφοί μου ἐπλήρουν τοὺς μαστούς των αὐταὶ αἱ ἴδιαι, ἀλλὰ τὴν τροφὴν τῆς βρεφικῆς ἡλικίας μου ἐχορηγοῦσες Σὺ δι' αὐτῶν, συμφώνως μὲ τὴν διάταξιν τῆς προνοίας Σου, ποὺ κατανέμει τὰ ἀγαθά της ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ταπεινοτέρας βαθμίδας τῶν πλασμάτων Σου. Ἐπίσης μοῦ ἦτο ἀρκετὸν ὅ,τι μοῦ ἔδιδες, χάρις εἰς τὴν παρέμβασίν Σου, καὶ χάρις εἰς τὴν παρέμβασίν Σου, αἱ τροφοὶ μοῦ παρεῖχαν, ὅ,τι ἔδιδες μὲ ἀφθονίαν εἰς αὐτάς. Διότι, καθοδηγούμεναι ἀπὸ κάποιο συναίσθημα καλῶς διατεταγμένον, μοῦ ἐπεδαψίλευαν προθύμως ὅ,τι ἐπρόσφερες ἀφθόνως εἰς αὐτάς. Διότι τὸ ἀγαθόν, ποὺ προήρχετο εἰς ἐμὲ ἐξ ἐκείνων, ἦτο καὶ δι' αὐτὰς ἀγαθὸν (²). Ἦσαν ὅμως αὐταὶ ἡ πηγὴ καὶ ὄχι ἡ ἀρχή, διότι ἀπὸ Ἐσέ, ὦ

(1) Εἰς τὸ κείμενον ἀναγινώσκομεν : ex quo et in qua formasti me in tempore. Ἐξυπακούεται ex quo patre et in qua matre.

(2) Δηλαδὴ ᾐσθάνοντο κάποιαν εὐχαρίστησιν.

Θεέ μου, προέρχονται όλα τὰ ἀγαθὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ σωτηρία μου ἀπὸ τὸν Θεόν μου. Τοῦτο διέγνωσα ἀργότερα, ὁπότε τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἀγαθά, ποὺ μᾶς προσφέρεις, ἦσαν φωναί, ποὺ μοῦ ἐξήγγελλαν τρόπον τινὰ τὴν ὕπαρξίν Σου. Διότι τότε δὲν ἤξευρα παρὰ μόνον νὰ θηλάζω, νὰ εὐχαριστοῦμαι διὰ κάθε τί ποὺ παρεῖχεν ἡδονὴν εἰς τὰς αἰσθήσεις μου καὶ νὰ κλαίω δι' ἐκεῖνο, ποὺ ἐπροξένει εἰς αὐτὰς ὀδύνην. Τίποτε περισσότερον.

Εὐθὺς κατόπιν ἤρχισα νὰ γελῶ κατὰ τὸν ὕπνον μου, ἀργότερα δὲ καὶ ὅταν ἤμουν ξύπνιος. Τοὐλάχιστον ἔτσι μοῦ εἶπαν, καὶ ἐγὼ τὸ ἐπίστευσα, παρατηρῶντας ἄλλα παιδιά. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἑαυτόν μου, ἐγὼ δὲν ἐνθυμοῦμαι τίποτε σχετικόν. Μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἤρχισα νὰ διακρίνω τὸν τόπον, ποὺ μὲ κατεῖχε, καὶ νὰ ἐκφράζω τὰς θελήσεις μου εἰς ἐκείνους, ποὺ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὰς ἐκτελέσουν. Ἀλλὰ τοῦ κάκου, διότι αἱ θελήσεις μου ἦσαν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μου, ἐκεῖνοι δὲ ἔξω ἀπ' αὐτόν, καὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν μὲ καμμίαν αἴσθησίν των νὰ διεισδύσουν εἰς τὸν βυθὸν τῆς ψυχῆς μου. Διὰ τοῦτο ἐκινοῦσα τὰ μέλη μου μὲ ὁρμήν, ἐξέβαλλα κραυγὰς διατόρους καὶ ἐξέφραζα τὰς θελήσεις, ὅπως μοῦ ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν ὀλίγων σημείων, ποὺ εὑρίσκοντο εἰς τὴν διάθεσίν μου, ἀλλὰ πολὺ ὀλίγον ἐξωτερίκευαν τοὺς πόθους μου. Καὶ ὅσας φορὰς δὲν μὲ εἰσήκουαν, εἴτε διότι δὲν μ' ἐννοοῦσαν, εἴτε ἐκ φόβου μήπως μοῦ κάμουν κακόν, ἀγανακτοῦσα διὰ τὸ ὅτι ἄνθρωποι ὥριμοι καὶ ἐλεύθεροι δὲν ἤθελαν νὰ γίνουν δοῦλοί μου καὶ τοὺς ἐξεδικούμην κλαίων καὶ ὀδυρόμενος. Τέτοια ἦσαν ὅλα τὰ παιδιά, ποὺ εἶχα ἴδει. Καὶ αὐτὰ μὲ ἐδίδαξαν περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν, πολὺ περισσότερα παρὰ μὲ ὅλην τὴν πεῖραν των οἱ τροφεῖς.

Καὶ ἰδοὺ νεκρὰ ἡ παιδικὴ ἡλικία μου, ἐνῷ ἐγὼ εὑρίσκομαι εἰς τὴν ζωήν. Ἀλλὰ Σύ, ὦ Θεέ μου, ποὺ πάντοτε ζῇς καὶ τίποτε δὲν ἀποθνήσκει εἰς Ἐσένα, ἀφοῦ ὑπάρχεις πρὸ τῆς ἀρχῆς τῶν αἰώνων καὶ πρὸ παντός, ποὺ νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀρχή, Σὺ εἶσαι ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεὸς ὅλων ἐκείνων, ποὺ ἐδημιούργησες καὶ εἰς Ἐσὲ ἔχουν τὴν αἰτίαν των αἱ παροδικαὶ ὑπάρξεις, τὰ κινούμενα τὴν ἀκίνητον ἀρχὴν καὶ ὅλα τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ στερούμενα νοήσεως πλάσματα κάποιον αἰώνιον λόγον ὑπάρξεως. Εἰπέ μου, Σὲ ἱκετεύω, ἐὰν ἡ παιδικὴ ἡλικία μου διεδέχθη ἄλλην τοιαύτην,

ἡ ὁποία εἶχεν ἀποθάνει πρὸ αὐτῆς· ἐὰν ἡ ἡλικία αὐτὴ δὲν εἶναι ὁ χρόνος, ποὺ διῆλθα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς μητρός μου. Διότι μοῦ εἶπαν κάτι σχετικὸν καὶ ἐγὼ εἶδα γυναῖκας, ποὺ ἔφεραν τὸν καρπὸν τῆς κοιλίας των. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὦ Θεέ μου, δὲν ὑπῆρχα κάπου, δὲν ἤμουν τίποτε; Κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ, οὔτε ὁ πατέρας μου, οὔτε ἡ μητέρα μου οὔτε ἡ ἰδική μου μνήμη. Ἀλλ' ἴσως γελᾷς μὲ τὰ ἐρωτήματά μου Σύ, ποὺ μὲ διατάσσεις νὰ Σ' ἐξυμνῶ δι' ὅσα γνωρίζω.

Σὲ δοξάζω, Κύριε τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Σ' ἐξυμνῶ διὰ τὰς ἀπαρχὰς τῆς ζωῆς μου καὶ διὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν μου, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνθυμοῦμαι διόλου. Ἠθέλησες, ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ γνωρίζῃ τίποτε ἄλλο περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ζωῆς του, παρὰ μόνον ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ ἄλλους περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὅ,τι μανθάνει ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τῶν γυναικῶν. Ὑπῆρχα λοιπὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ μάλιστα ἐξοῦσα, ὅταν δὲ παρῆλθε ἡ πρώτη παιδικὴ ἡλικία μου, ἐζητοῦσα σημεῖα, διὰ νὰ καταστήσω μὲ αὐτὰ καὶ ἄλλους κοινωνοὺς τῶν ἐντυπώσεών μου. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν τὸ τοιοῦτον πλάσμα ἐὰν μὴ ἀπὸ Ἐσὲ Κύριε; Μήπως ἠμπορῇ κανεὶς νὰ πλάσῃ τὸν ἑαυτόν του; Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶναι δυνατὸν ν' ἀναβρύῃ εἰς ἡμᾶς ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως, ἐὰν μὴ ἀπὸ Ἐσέ, ὦ Θεέ μου, εἰς τὸν ὁποῖον ζωὴ καὶ ὕπαρξις εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό, ἀφοῦ εἶσαι Σὺ αὐτὴ αὕτη ἡ ἀρχὴ τῆς ὑψίστης ζωῆς καὶ τῆς ὑψίστης ὑπάρξεως; Διότι εἶσαι ὕψιστος καὶ ἀμετάβλητος. Δὲν παρέρχεται διὰ Σὲ ἡ σημερινὴ ἡμέρα καὶ ὅμως παρέρχεται εἰς Ἐσέ, διότι ὁ χρόνος καὶ τὰ πάντα εἰς Ἐσὲ εὑρίσκονται. Καὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παρέρχωνται ἐὰν δὲν τὰ συγκρατοῦσες; «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν»(¹), καὶ δὲν ὑπάρχει διὰ Σέ, παρὰ μόνον ἡ σημερινὴ ἡμέρα. Καὶ πόσαι ἡμέραι ἰδικαί μας καὶ ἡμέραι τῶν πατέρων μας δὲν παρῆλθαν ἤδη πρὸ πολλοῦ διὰ τῆς αἰωνίας ἐκείνης ἡμέρας, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλουν τὰς ἰδιότητας καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς ὑπάρξεώς των; Καὶ πόσαι θὰ παρέλθουν ἀκόμη, δεχόμεναι τὸν ἴδιον ρυθμὸν καὶ τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν; Ἀλλὰ Σὺ εἶσαι πάντοτε ὁ ἴδιος. Ὅλα τ' αὔριανὰ καὶ μεθαυριανά, τὰ χθεσινὰ καὶ τὰ

(1) Ψαλμ. ΡΑ', 28.

προχθεσινά θά τά δημιουργήσης σήμερον. Ὅλα τά χθεσινά καί τά παρελθόντα ἔχεις ἤδη σήμερον δημιουργήσει. Ἐάν δέν μ' ἐννοοῦν, εἶναι τό σφάλμα ἰδικόν μου ; Ἀλλά καί ἐκεῖνος, πού δέν ἐννοεῖ, ἄς χαρῇ καί ἄς ἀνακράξῃ: «Τί εἶναι τό μεγαλειῶδες αὐτό μυστήριον!» Ναί, ἄς χαρῇ, ἔστω καί μέ αὐτόν τόν τρόπον καί ἄς προτιμήσῃ νά Σέ εὕρῃ, χωρίς νά Σ' εὑρίσκῃ παρά νά Σ' εὑρίσκῃ (1), χωρίς νά Σ' εὕρῃ.

Κύριε, εἰσάκουσέ με. Ἀλλοίμονον εἰς τούς ἁμαρτωλούς ! Εἶναι ἄνθρωπος αὐτός, πού ὁμιλεῖ καί θά τόν οἰκτείρῃς, διότι εἶσαι ἡ ἀρχή τῆς ὑπάρξεώς μου, ἀλλά ὄχι καί τῆς ἁμαρτίας μου. Ποιός θά μοῦ ὑπενθυμίσῃ τά ἀνομήματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας ; Δέν εἶναι κανείς ἀναμάρτητος ἐνώπιόν Σου, οὔτε αὐτά τά βρέφη, πού ἀριθμοῦν μιᾶς ἡμέρας ζωήν. Ποιός θ' ἀνακαλέσῃ εἰς τήν μνήμην μου τάς ἁμαρτίας τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου ; Ἴσως κανένα μικρό παιδάκι, εἰς τό ὁποῖον βλέπω ἐκεῖνο πού ἐγώ δέν ἠμπορῶ νά ἐνθυμηθῶ, ὅσον ἀφορᾷ τήν ζωήν μου. Ἀλλά πῶς ἔσφαλα κατ' ἐκείνην τήν ἐποχήν; Εἶναι ἄρα γε ἡ λαιμαργία, μέ τήν ὁποίαν ἐζητοῦσα τῆς τροφοῦ μου τούς μαστούς μέ κλάματα, ἁμαρτία ; Ἀναμφιβόλως. Διότι, ἐάν μέ τήν ἰδίαν λαιμαργίαν καί ἀνυπομονησίαν ἐζητοῦσα σήμερα τήν τροφήν μου, θά μέ κατηγοροῦσαν καί θά μέ περιέπαιζαν. Ὥστε αὐτή ἡ διαγωγή ἦτο καί τότε ἐπιλήψιμος, ἀλλ' ἐπειδή ἤμουν ἀνίκανος ν' ἀντιληφθῶ τήν ἐπίπληξιν, οὔτε τά ἤθη οὔτε ὁ λόγος μοῦ ἐπέτρεπαν νά διορθωθῶ. Διότι ἀποβάλλομεν καί ἐκριζώνομεν τά ἐλαττώματα ταῦτα, ἐφ' ὅσον ἐνηλικιούμεθα. Δέν εἶδα ὅμως ποτέ κανένα ν' ἀπορρίπτῃ ἐνσυνειδήτως τό ἀγαθόν, διά ν' ἀποβάλῃ τό κακόν. Ἀλλ' ἦτο ἄρά γε ἀγαθόν, ἔστω καί δ' ἕνα μικρό παιδάκι, νά ζητῇ μέ στριγλιές ἐκεῖνο, τό ὁποῖον χωρίς βλάβην, θά τοῦ παρείχετο, ν' ἀγανακτῇ ἐναντίον ἐλευθέρων ἀνθρώπων, πρεσβυτέρων καί ὄχι ὑποδουλωμένων εἰς αὐτό, ἐναντίον τῶν γονέων του, ἐναντίον ἀνθρώπων, πού ἦσαν φρονιμώτεροι παρ' αὐτό, διότι δέν ἔσπευσαν νά ὑπακούσουν εἰς τήν πρώτην διαταγήν τῆς ἰδιοτρόπου θελήσεώς του, καί τέλος νά ἔχῃ τήν τάσιν νά τούς δέρνῃ καί νά τούς κακοποιῇ, ἄν δέν ἐκτελοῦν παρευ-

---

(1) Δηλαδή μέ τήν φαντασίαν.

θὺς τὰς διαταγάς του, ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων θὰ ἦτο καταστρεπτικὴ εἰς αὐτό;

Εἰς τὰ παιδιὰ ἀθῶα εἶναι ἡ ἀδυναμία τῶν ὀργάνων των, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ ψυχή των. Εἶδα ἐγὼ ὁ ἴδιος ἕνα παιδί, ποὺ τὸ κατέτρωγεν ἡ ζήλεια. Δὲν ἠμποροῦσε ἀκόμη νὰ ὁμιλῇ, ἀλλὰ κάτωχρο καὶ μὲ μάτια γεμάτα φθόνο ἐκοίταζε τὸν ὁμογάλακτον ἀδελφόν του. Πρόκειται περὶ φαινομένου γνωστοῦ εἰς ὅλους καὶ δὲν γνωρίζω ποῖα μέσα ἐξαγνισμοῦ αἱ μητέρες καὶ αἱ τροφοὶ μεταχειρίζονται ἐναντίον τῶν τοιαύτης φύσεως ἐλαττωμάτων. Εἶναι ἀθῶο ἐκεῖνο τὸ παιδί, ποὺ ἀρνεῖται νὰ διαμοιρασθῇ πηγὴν πλήρη καὶ μάλιστα ὑπερπλήρη γάλακτος μ' ἕνα ἄλλο παιδί, ποὺ εἶναι ἐξ ἴσου σωματικῶς ἀδύνατο καὶ ἠμπορεῖ νὰ εὕρῃ εἰς τὴν ἰδίαν τροφὴν τὴν ζωήν του; Καὶ ὅμως ἀνέχονται τὴν κατάστασιν ταύτην μὲ ἐπιείκειαν, ὄχι ἐπειδὴ εἶναι μικρὰ τὰ κακὰ ταῦτα, ἀλλὰ διότι μὲ τὴν ἡλικίαν παρέρχονται. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τ' ἀνεχώμεθα, ὁσάκις τὰ εὑρίσκομεν εἰς ἄτομα μεγαλυτέρας ἡλικίας. Σὺ λοιπόν, ὦ Θεέ μου, ποὺ ἔδωσες τὴν ζωὴν εἰς τὰ παιδιά, ποὺ διεμόρφωσες τὸ σῶμά των, ὥπλισες τὰς αἰσθήσεις των, προσήρμοσες τὰ μέλη των, ἐστόλισες τὸ πρόσωπόν των, καθώρισες τὰς ἀποκρύφους προσπαθείας, διὰ τῶν ὁποίων διατηροῦν τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν τελειότητα τοῦ ἀτόμου των· Σὺ μὲ καλεῖς νὰ Σ' ἐξυμνῶ, νὰ Σὲ πιστεύω, νὰ δοξάζω ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου τὸ ὄνομά Σου. Διότι Σὺ εἶσαι ὁ Κύριός μου, ὁ παντοδύναμος καὶ πανάγαθος, καὶ θὰ ἦσουν ὁ παντοδύναμος καὶ πανάγαθος Θεός μου, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν εἶχες δημιουργήσει παρὰ μόνον αὐτὰ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κανεὶς ἄλλος δὲν ἐδημιούργησε παρὰ μόνον Ἐσύ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκπορεύεται κάθε ρυθμὸς καὶ κάθε μέτρον· παρὰ μόνον Ἐσύ, ποὺ καθιστᾷς τὰ πάντα περικαλλῆ καὶ τὰ ρυθμίζεις διὰ τῶν νόμων Σου. Ἀλλὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δὲν τὴν ἐνθυμοῦμαι, ὦ Θεέ μου, παρὰ μόνον ἀπὸ πληροφορίας ξένων προσώπων καὶ ἀπὸ συμπεράσματα, ποὺ ἔχω ἐξαγάγει ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ἀλλ' ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὀρθὰ τὰ συμπεράσματα ταῦτα, δὲν τολμῶ νὰ θεωρήσω τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν μου ὡς μέρος τῆς ἰδικῆς μου ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ σκότος, ποὺ μὲ περιβάλλει, τὴν ἐξισώνει μὲ τὴν ζωήν, ποὺ διῆλθα εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρός μου. Ἐὰν δὲ «ἐν ἀνομίαις συνελήφθην καὶ ἐν

ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου» (1), ποῦ, ὦ Θεὲ καὶ Κύριέ μου, ποῦ καὶ πότε, σ' ἐρωτῶ, ὑπῆρξεν ἀθῶος ὁ δοῦλος Σου; Ἀλλ' ἂς σβήσωμεν ἀπὸ τὴν μνήμην μας τὴν περίοδον ταύτην. Τί μὲ συνδέει μ' αὐτήν, ἀφοῦ δὲν ἐνθυμοῦμαι τίποτε σχετικόν;

* * *

Ἀπὸ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν ἐπέρασα εἰς τὴν παιδικήν, ἢ μᾶλλον ἡ παιδικὴ ἡλικία ἦλθε εἰς ἐμέ, διαδεχθεῖσα τὴν πρώτην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ δὲν παρῆλθε, διότι ποῦ θ' ἀπεσύρετο; Καὶ ὅμως δὲν ὑφίστατο πλέον. Διότι δὲν ἤμουν πλέον ἕνα ἄλαλο βρέφος, ἀλλ' ἕνα παιδί, ποὺ ἄρχιζε ἤδη νὰ ὁμιλῇ. Αὐτὸ τὸ ἐνθυμοῦμαι καὶ ἐμελέτησα ἔκτοτε τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἔμαθα νὰ ὁμιλῶ. Διότι δὲν εἶχα διδάσκαλον, ποὺ θὰ μ' ἐδίδασκε μὲ τάξιν καὶ μέθοδον τὸν προφορικὸν λόγον, ὅπως συνέβη ἀργότερα μὲ τὴν ἐκμάθησιν τῶν γραμμάτων. Ἀλλά, χάρις εἰς τὴν διάνοιαν, ποὺ μοῦ ἐδώρησες, ὦ Θεέ μου, ἐπειδὴ ἔβλεπα, ὅτι τὰ δάκρυα, αἱ κραυγαὶ καὶ αἱ κινήσεις τῶν μελῶν τοῦ σώματός μου δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐκφράσουν ὅλας τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους μου, ἐσυγκρατοῦσα εἰς τὴν μνήμην μου τὰ ὀνόματα, ποὺ ἤκουα νὰ δίδωνται εἰς τὰ πράγματα. Παρατηρῶν δὲ ὅτι σύμφωνα μὲ αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν λέξιν διευθύνοντο πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενο, ἐσυμπέραινα καὶ δὲν ἐξεχνοῦσα τὸ ὄνομα, μὲ τὸ ὁποῖον ὠνόμαζαν ἕνα πρᾶγμα. Ἐμάντευα τὴν ἐπιθυμίαν τῶν συνανθρώπων μου ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ σώματός των καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐκείνην γλῶσσαν ὅλων τῶν ἐθνῶν, ποὺ συνίσταται εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, εἰς τὴν κίνησιν τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν μελῶν τοῦ σώματος καὶ εἰς τὸν ἦχον τῆς φωνῆς, ποὺ ἐκφράζει τὰς συναισθηματικὰς καταστάσεις τῆς ψυχῆς, ὅταν θέλῃ νὰ ζητήσῃ κάτι, νὰ τὸ κρατήσῃ εἰς τὴν διάθεσίν της, νὰ τὸ ἀποφύγῃ ἢ νὰ τὸ ἀπορρίψῃ. Τοιουτοτρόπως, μὲ τὸ ν' ἀκούω κάθε φορὰ τὰς ἰδίας λέξεις, ἐσυμπέραινα, ἀναλόγως τῆς θέσεως, ποὺ εἶχαν εἰς τὸν λόγον, ποίων ἀντικειμένων ἦσαν σύμβολα καί, ἀφοῦ ἐσυνήθισε τὸ στόμα μου νὰ τὰς προφέρῃ, τὰς μεταχειριζόμουν διὰ νὰ ἐκφράζω τὰς θελήσεις μου. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν κατώρθωσα νὰ ἐπικοινωνῶ μὲ τὰ

(1) Ψαλμ. Ν. 7.

πρόσωπα, πού μὲ περιστοίχιζαν, καὶ ἀπὸ συνήθειαν να εἰσέλθω εἰς τὴν τρικυμιώδη ζωήν, ἀλλὰ πάντοτε ὑποτασσόμενος εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν γονέων μου καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πρεσβυτέρων.

Ὦ Θεέ μου, Θεέ μου. Ἀνάμεσα εἰς ποίας συμφορὰς καὶ εἰς ποῖα ὀνειροπολήματα ἐπέρασα τὰ χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου, κατὰ τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπεβάλλετο ἕνας καὶ μόνος κανὼν τῆς ζωῆς, νὰ ὑπακούω δηλαδὴ εἰς τοὺς δασκάλους μου, διὰ νὰ ἠμπορέσω καὶ ἐγὼ νὰ διαλάμψω καὶ νὰ δρέψω δάφνας εἰς τὴν τέχνην ἐκείνην τοῦ ὁμιλεῖν, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς δόξαν καὶ ψεύτικα πλούτη. Μὲ ἔστειλαν λοιπὸν εἰς τὸ σχολεῖον, διὰ νὰ μάθω ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Πρὸς δυστυχίαν μου, δὲν ἤμουν εἰς θέσιν ν' ἀντιληφθῶ τὴν χρησιμότητα αὐτῆς τῆς διδασκαλίας. Καὶ ὅμως, ὅταν ἤμουν ἀμελής, μ' ἐτιμωροῦσαν. Οἱ ἔχοντες πεῖραν τοῦ κόσμου ἐπεδοκίμαζαν τὴν τοιαύτην αὐστηρότητα. Ἐκεῖνοι, ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς, προετοίμασαν τὰ ἀκανθώδη μονοπάτια, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ βαδίζωμεν, αὐξήσαντες δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τὰς ἀσχολίας τῶν τέκνων τοῦ Ἀδὰμ καὶ τὰ βάσανά των. Συνηντήσαμεν τότε, ὦ Θεέ μου, μερικοὺς δούλους Σου, παρὰ τῶν ὁποίων ἐμάθαμεν, χωρὶς νὰ ἐννοοῦμεν καλά, ὅτι εἶσαι ἀρκετὰ μεγάλος, ὥστε νὰ μᾶς βοηθῇς, χωρὶς νὰ προσπίπτῃς εἰς τὰς αἰσθήσεις μας. Ἤρχισα λοιπόν, ἤδη κατὰ τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν μου, ν' ἀπευθύνωμαι σ' Ἐσένα, ὡς μόνον στήριγμα καὶ ἄσυλόν μου. Ἔλυνα τοὺς κόμβους τῆς γλώσσης μου, διὰ νὰ Σὲ ἐπικαλεσθῶ. Ἀκόμα μικρὸ παιδάκι, Σὲ ἱκέτευα μὲ ζέσιν φλογερὰν νὰ μὲ ἀπαλλάξῃς ἀπὸ τὰς τιμωρίας τοῦ σχολείου μου. Καὶ ὅσες φορὲς δὲν μὲ εἰσήκουες (ποὺ δὲν τὸ ἔκανες ἀπὸ ἀδιαφορίαν πρὸς ἐμένα), οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ γονεῖς μου ἐγελοῦσαν διὰ τὰ ῥαπίσματα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐφαίνοντο εἰς ἐμένα ὡς τὸ μεγαλύτερον καὶ φρικωδέστερον κακόν.

Ὑπάρχουν, Κύριε, ψυχαὶ τόσον μεγάλαι καὶ τόσον στενὰ συνδεδεμέναι διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς Ἐσὲ—διότι καμμιὰ φορὰ ἡ βλακεία γεννᾷ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα—ὑπάρχουν, Σὲ ἐρωτῶ, ψυχαί, ποὺ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ σύνδεσιν ταύτην τόσην ψυχικὴν δύναμιν, ὥστε ν' ἀψηφοῦν τὴν στρέβλαν, τοὺς σιδηρένιους ὄνυχας καὶ ὅλα τὰ ἄλλα βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι μὲ φρικτὴν ἀγωνίαν Σὲ ἱκετεύουν νὰ τ' ἀπομακρύνῃς ἀπ' αὐτούς, ἢ ἐμπαίζουν ἐκείνους, ποὺ τόσο πολὺ νὰ φοβοῦνται, ὅπως οἱ γονεῖς μου

ἐγελοῦσαν διὰ τὰς ποινάς, τὰς ὁποίας μοῦ ἐπέβαλαν οἱ διδάσκαλοί μου; Εἰς ἐμὲ αἱ ποιναὶ ἐκεῖναι δὲν ἐφαίνοντο ὀλιγώτερον τρομακτικαὶ καὶ δὲν ἐζητοῦσα μὲ μικρότερον πόθον ν' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ αὐτάς. Καὶ ὅμως ἔκανα διαρκῶς λάθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν. Ὄχι, διότι δὲν εἶχα πνεῦμα καὶ μνήμην,—ἠξίωσες, ὦ Θεέ μου, νὰ μοῦ δωρήσῃς μνήμην ἀρκετὴν καὶ πνεῦμα ἱκανὸν διὰ τὴν ἡλικίαν μου—ἀλλὰ διότι ἀγαποῦσα τὰ παιχνίδια, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ μ' ἐτιμωροῦσαν, δὲν τ' ἀγαποῦσαν ὀλιγώτερο. Τὰ παιχνίδια ὅμως τῶν ἐνηλίκων ὀνομάζονται ὑποθέσεις. Ἀλλά, εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι παρὰ παιδικὰ παιχνίδια, διὰ τὰ ὁποῖα τιμωροῦνται πάλι ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους. Τὰ μεγάλα δὲ αὐτὰ παιδιὰ δὲν εἶναι ἄξια περισσοτέρας εὐσπλαγχνίας παρὰ ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἐπιβάλλουν ποινάς. Ἕνας λογικὸς ἄνθρωπος θὰ εὕρῃ ἄρά γε, ὅτι δικαίως μ' ἐτιμωροῦσαν, ἐπειδὴ ἀγαποῦσα τὸν σφαιρισμόν, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ παιχνίδι θὰ μὲ ἠμπόδιζε νὰ μάθω γράμματα, προωρισμένα νὰ μοῦ χρησιμεύσουν ἀργότερα δι' ἄλλα πολὺ ἐγκληματικώτερα παιχνίδια; Καὶ αὐτός, ποὺ μ' ἐτιμωροῦσε, ἐνεργοῦσε καλύτερα, ὁπόταν, νικώμενος ἀπὸ κάποιον ἀνταγωνιστήν του εἰς μίαν ἐπιστημονικὴν συζήτησιν, ἐβασανίζετο ἀπὸ τὸν θυμόν του πολὺ περισσότερον, παρ' ὅσον ἐγώ, ὅταν μ' ἐνικοῦσαν στὸ σφαιρισμό;

Καὶ ὅμως ἁμάρτανα, ὦ Θεέ μου, ρυθμιστὰ καὶ δημιουργὲ ὅλων τῶν πλασμάτων τῆς φύσεως, ἐκτὸς τῶν ἁμαρτημάτων, τῶν ὁποίων εἶσαι μόνος ρυθμιστής (1). Ἁμάρτανα, ὦ Θεέ μου, ἐφ' ὅσον ἐνεργοῦσα παρὰ τὴν θέλησιν τῶν γονέων μου καὶ τῶν ἀνωτέρων μου. Διότι ἀργότερα ἐν συνεχείᾳ θὰ ἠμποροῦσα νὰ κάμω χρῆσιν καλὴν τῶν γνώσεών μου, τὰς ὁποίας μοῦ ἐπέβαλλαν, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον μοῦ τὰς ἐπέβαλλαν. Δὲν ἤμουν δὲ παρήκοος, ἐπειδὴ ἐπεδίωκα κάτι ἀνώτερον, ἀλλὰ διότι ἀγαποῦσα τὰ παιχνίδια καὶ τοὺς ἀγῶνας. Εἰς τοὺς

(1) Peccatorum autem ordinator. Ὁ Αὐγουστῖνος ἐννοεῖ ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐρρύθμισε τὰ πράγματα κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ ἁμαρτία νὰ μὴ προκαλῇ διαταραχὴν τῆς ἠθικῆς τάξεως τῶν ὄντων, νὰ μὴν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰ θελήματά του. (Πρβλ. Karl von Saumer, Sancti Augustini Confessionum, Libri tredecim, σελ. 14, σημ. Stuttgart, 1856 καὶ «De Civit. Dei» I, II, c. 17).

ἀγῶνας ἀγαποῦσα τὸν θρίαμβον τῆς νίκης. Οἱ μῦθοι, γαργαλίζοντες τὴν ἀκοήν μου, ἄναπταν φλόγαν ἀπληστοτέραν εἰς τὴν καρδίαν μου, κάποια δὲ περιέργεια, αὐξανομένη καθημερινῶς, ἀπήστραπτεν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ μὲ παρέσυρεν εἰς θεάματα διασκεδαστικὰ δι' ἐνηλίκους. Ἀλλὰ καὶ οἱ διευθύνοντες αὐτὰ τὰ θεάματα δρέπουν ἀπ' αὐτὰ τόσας δάφνας, ὥστε ὅλοι σχεδὸν εὔχονται, ὅπως καὶ τὰ τέκνα των τύχουν τῶν ἰδίων τιμῶν. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν τοὺς ἐμποδίζει νὰ τιμωροῦν αὐστηρῶς τοὺς βλαστούς των, ὁσάκις τὰ θεάματα ταῦτα τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰς σπουδάς των, διὰ τῶν ὁποίων κάποτε θ' ἀποκτήσουν περίβλεπτον κοινωνικὴν θέσιν, ποὺ θὰ τοὺς ἐπιτρέπῃ νὰ παρέχουν εἰς τὸν λαὸν ὅμοια θεάματα. Ἴδε, ὦ Θεέ, τὰς ἀντιφάσεις αὐτὰς εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν Σου. Ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν δουλείαν ἐκείνους, ποὺ προσφεύγουν εἰς Ἐσέ, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, ποὺ δὲν προσφεύγουν, ὅπως οὗτοι τέλος ἐπικαλέσθοῦν τὸν οἶκτον Σου καὶ λυτρωθοῦν ὁριστικῶς.

Εἰς ἡλικίαν ἀκόμη τρυφεράν, ἤκουσα νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῆς αἰωνίας ζωῆς, τὴν ὁποίαν μᾶς ὑπεσχέθη ἡ ταπεινοφροσύνη τοῦ Κυρίου, ποὺ κατῆλθε μέχρι τῆς ἰδικῆς μας ὑπερηφανείας καὶ ἐπάρσεως. Εἶχα σημειωθῆ μὲ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ Σου καὶ ἐπαλειφθῆ διὰ τοῦ ἁγίου ἅλατος (1), μόλις ἐξῆλθα ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς μητρός μου, ποὺ ἤλπιζε εἰς Ἐσέ. Γνωρίζεις, ὦ Θεέ μου, ὅτι, ὅταν ἤμουν ἀκόμη παιδί, προσεβλήθην αἰφνιδίως ἀπὸ νόσημα τοῦ στομάχου μὲ μεγάλον πυρετόν, ποὺ ὀλίγον ἔλειψε νὰ μὲ ἀποσπάσῃ εἰς μίαν στιγμὴν ἀπὸ τὴν ἀγκάλην τῆς μητέρας μου. Μὲ πόσην ζέσιν καὶ πίστιν ἐζήτησα ἀπὸ τὴν εὐσέβειαν τῆς μανούλας μου καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, μητέρα ὅλων τῶν πιστῶν, τὸ βάπτισμα τοῦ Υἱοῦ Σου καὶ Κυρίου μας. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ φόβου ἡ μητέρα τῆς σαρκός μου, ἡ ἁγνὴ καρδία τῆς ὁποίας ἐκυοφόρει τὴν αἰώνιον σωτηρίαν μου διὰ τῆς πίστεως εἰς Ἐσέ, μὲ ἐντατικωτέραν ἀκόμη ἀγάπην ἔσπευσε νὰ μὲ μυήσῃ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ὡμολογοῦσα Σέ,

(1) Ὑπῆρχεν ἔθιμον νὰ παρέχεται ἅλας εἰς τοὺς **κατηχουμένους**, δηλαδὴ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, μολονότι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δεκτοὶ γενόμενοι, δὲν εἶχον ὅμως ἀκόμη βαπτισθῆ. Περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου βλ. Ι, Σύνοδος Καρθαγένης, κανὼν 5 καὶ Αὐγουστίνου «De Catechizantis rudibus» κεφ. 26.

Ἰησοῦ Χριστέ, πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν μου—ὁπόταν ἔξαφνα αἰσθάνθηκα τὸν ἑαυτόν μου νὰ καλυτερεύῃ καὶ νὰ θεραπεύεται.

Λοιπὸν ἀνέβαλα τὸν ἅγιον αὐτὸν καθαρμὸν μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι, ἂν ἔζουσα, θὰ ὑπέπιπτα σχεδὸν ἐξ ἀνάγκης εἰς νέα τινὰ ἀνομήματα καὶ διότι αἱ ἁμαρτίαι, ποὺ διαπράττονται μετὰ τὸ βάπτισμα, εἶναι βαρύτεραι καὶ κινδυνωδέστεραι. Αὐτὴ ἦτο ἡ πίστις μου καὶ ἡ τῆς οἰκογενείας μου, ἐκτὸς τῆς πίστεως τοῦ πατρός μου, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις δὲν ἔσβησε εἰς τὴν ψυχήν μου τὸ δικαίωμα τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν μητέρα μου καὶ δὲν μὲ ἠμπόδιζε νὰ πιστεύω εἰς τὸν Χριστόν, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὸς δὲν ἐπίστευεν ἀκόμη. Διότι ἡ μητέρα μου, ὦ Θεέ μου, πάντα λίθον ἐκίνει, διὰ νὰ θεωρηθῇς Ἐσύ, ὡς πατέρας μου, περισσότερον παρ' αὐτός, καὶ παρέσχες εἰς αὐτὴν τὴν πολύτιμον βοήθειάν Σου, διὰ νὰ θριαμβεύσῃ, ἀγωνιζομένη, ἐπὶ τοῦ συζύγου της, τοῦ ὁποίου ἦτο θεραπαινίς, μολονότι ἀγαθωτέρα, ἀφοῦ Σὲ ὑπήκουε καὶ ἐκτελοῦσε τὴν ἐντολήν Σου.

Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ μάθω, ὦ Θεέ μου, ἐὰν θελήσῃς νὰ μοῦ τὸ εἰπῇς, διατί εἶχεν ἀναβληθῇ ἡ βάπτισίς μου; Μήπως ἡ ἀναβολὴ εἶχε τὸν σκοπὸν νὰ βυθισθῶ μὲ πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἁμαρτίαν; Διατί ἆρά γε ἀπηχοῦν εἰς τὰ ὦτά μου: «ἄφησε τον νὰ κάνῃ ὅ,τι θέλει, δὲν ἔχει ἀκόμη βαπτισθῇ». Καὶ ὅμως, προκειμένου περὶ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος, δὲν λέγομεν: «ἄφησέ τον νὰ πληγωθῇ περισσότερο, ἀφοῦ δὲν ἔχει θεραπευθῇ ἀκόμη». Πόσον καλύτερον θὰ ἦτο δι' ἐμὲ νὰ θεραπευθῶ γρήγορα μὲ τὴν ἰδικήν μου φροντίδα καὶ μὲ τὴν μέριμναν τῶν γονέων μου, ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς μου διὰ τῆς προστασίας Ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ θὰ τὴν ὤφειλα πραγματικῶς. Ὦ, αὐτὸ θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως πολὺ καλύτερο! Ἀλλ' ἡ μητέρα μου ἐπρόβλεπε πόσα τρικυμιώδη κύματα πειρασμῶν ἀπειλοῦσαν τὴν νεότητά μου καὶ προτιμοῦσε νὰ ἐκθέσῃ εἰς αὐτὰ τὴν ἰλὺν τῆς ὑπάρξεώς μου, ποὺ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ ἀργότερα τὴν μορφήν της, πλησίον αὐτῆς ταύτης τῆς ἁγίας εἰκόνας, ποὺ εἶχεν ἤδη ἀποκατασταθῇ (1).

---

(1) Πρὸς κατανόησιν τοῦ χωρίου τούτου, παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ ΙΓ' βιβλίον τῶν ***Ἐξομολογήσεων***. Ὁ Αὐγουστῖνος ἑρμηνεύει ἀλληγορικῶς τὴν δημιουργίαν ἐν τῇ ***Γενέσει***, συνταυτίζει τὴν ***γῆν*** πρὸς τὸν

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ποὺ ἐφοβοῦντο δι' ἐμὲ περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ἐφηβικήν μου ἡλικίαν, δὲν ἀγαποῦσα τὴν μελέτην καὶ ἀγανακτοῦσα, ὅταν μὲ ἐξηνάγκασαν νὰ μελετῶ. Καὶ ὅμως μ' ἐξηνάγκαζαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἐξαναγκασμὸς ὑπῆρξεν ὁπωσδήποτε εὐεργετικὸς διότι, ἂν μὲ ἄφιναν ἐλεύθερον εἰς τὴν κακὴν θέλησίν μου, δὲν θὰ ἐμάνθανα τίποτε. Ἐφ' ὅσον ἐνεργοῦμεν παρὰ τὴν θέλησίν μας, δὲν ἐνεργοῦμεν καλῶς, ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅ,τι πράττομεν εἶναι ἀγαθόν. Καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μ' ἐξηνάγκαζαν, δὲν ἐνεργοῦσαν καλῶς, τὸ δὲ ἀγαθὸν προῆλθεν ἀπὸ Ἐσέ, ὦ Θεέ μου. Ὅταν μ' ἐξηνάγκαζαν νὰ μελετῶ, δὲν εἶχαν κανένα ἄλλον σκοπόν, παρὰ ὅπως κορέσω τ' ἀκόρεστα πάθη πλουσίας, ἀθλιότητος καὶ βδελυρᾶς δόξης. Ἀλλὰ Σύ, ποὺ γνωρίζεις τὸν ἀριθμὸν τῶν τριχῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐχρησιμοποιοῦσες τὴν πλάνην ἐκείνων, ποὺ μοῦ ἐπέβαλλαν τὴν σπουδήν, ἐχρησιμοποιοῦσες δὲ συγχρόνως καὶ τὴν ἰδικήν μου πλάνην τῆς ἀποστροφῆς ἀπὸ τὰ μαθήματα, ὡς ποινήν, ποὺ μοῦ ἐπεβάλλετο δικαίως. Τόσο μικρὸς καὶ ὅμως τόσο ἁμαρτωλὸς ἤδη! Ἔτσι μοῦ παρεῖχες ὠφέλειαν δι' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν μοῦ ἦσαν ὠφέλιμοι καὶ μ' ἐτιμωροῦσες διὰ τὰς ἁμαρτίας μου δικαίως. Διότι διέταξες καὶ ἔταξες νὰ εἶναι κάθε ἐκτρεπομένη ψυχὴ αὐτὴ ἡ ἴδια διὰ τὸν ἑαυτόν της τιμωρία.

***

Ποία ἆρά γε ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀποστροφῆς μου πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις εἶχον ἀσκηθῆ ἀπὸ τὴν τρυφερωτέραν ἡλικίαν; Καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν τὸ γνωρίζω. Ἀπ' ἐναντίας ἤμουν φίλος τῶν λατινικῶν γραμμάτων, ὄχι, ἐννοεῖται, ὅπως διδάσκονται ἀπὸ τοὺς γραμματοδιδασκάλους, ἀλλ' ὅπως τὰ ἐδίδασκον ἀργότερα οἱ γραμματικοί (1). Διότι ἡ πρώτη διδασκαλία, κατὰ τὴν ὁποίαν μανθάνομεν ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀρίθ-

---

σαρκικὸν ἄνθρωπον. Ἡ γῆ αὕτη λαμβάνει κατ' αὐτὸν τὴν μορφὴν ἐκ τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας ποὺ προσδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον φῶς καὶ πνευματικότητα.

(1) Qui grammatici vocantur. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ grammatici (γραμματικοί) δὲν ἐδίδασκαν τὰ στοιχεῖα τῆς Λατινικῆς, ἀλλ' ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους καθηγητὰς τῶν ἀνθρωπιστικῶν μαθημάτων. Ἐδίδασκαν δηλαδὴ σύνθεσιν, στιχουργίαν, ἑρμηνείαν τῶν πεζῶν καὶ τῶν ποιητῶν, ἀπαγγελίαν κτλ.

μησιν, δὲν ἦτο δι' ἐμὲ ὀλιγώτερον ὀδυνηρὰ καὶ σκληρὰ παρὰ ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀπὸ ποῦ προήρχετο, ὦ Θεέ μου, ἡ τοιαύτη ἀποστροφή, ἐὰν ὄχι ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν μηδαμηνότητα τῆς ζωῆς; «Διότι ἤμουν σὰρξ καὶ πνοὴ παρερχομένη καὶ οὐδέποτε ἐπανερχομένη». Καὶ ὅμως ἡ στοιχειώδης αὐτὴ μελέτη, ποὺ μοῦ ἐπιτρέπει ἀκόμη ν' ἀναγινώσκω ὅ,τι προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, ἢ νὰ γράφω, ὁσάκις τὸ θελήσω ἐγὼ ὁ ἴδιος, εἶναι πολὺ ἀσφαλεστέρα καὶ ἑπομένως πολὺ ὠφελιμωτέρα ἀπὸ ἐκείνην, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγκαζόμουν νὰ μάθω τὰς περιπλανήσεις ἑνὸς Αἰνείου ὁποιουδήποτε καὶ νὰ ξεχνῶ τὰς ἰδικάς μου περιπλανήσεις· νὰ κλαίω διὰ τὴν Διδῶ, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὸ κράτος πάθους ἐρωτικοῦ, τερματίζει τὴν ζωήν της δι' αὐτοκτονίας, ἐνῷ ἔβλεπα μὲ στεγνοὺς ὀφθαλμούς, ὦ Θεέ μου, τὸν ἰδικόν μου θάνατον, δηλαδὴ τὸν χωρισμόν μου ἀπὸ Σένα.

Ποιὸς εἶναι ἀθλιώτερος ἑνὸς ἀθλίου, ἂν ὄχι ἐκεῖνος, ποὺ δὲν λυπᾶται τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ κλαίει διὰ τὸν θάνατον τῆς Διδοῦς, ποὺ ἐπροκάλεσε τὸ πρὸς τὸν Αἰνείαν ἐρωτικὸν πάθος της, καὶ δὲν κλαίει διὰ τὸν ἰδικόν του θάνατον, ὦ Θεέ, φῶς τῆς καρδιᾶς μου, τροφὴ τῆς ψυχῆς μου, ἀρετὴ δημιουργὸς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς διανοίας μου; Ὄχι, Θεέ μου, δὲν Σ' ἀγαποῦσα καὶ ἤμουν μοιχὸς ἀπέναντί Σου καὶ ἤκουα εἰς τὴν ἀπιστίαν μου ἀπὸ παντοῦ τὴν φωνήν: «εὖγε, εὖγε»! Διότι ἡ ἀγάπη τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἐδῶ κάτω δὲν εἶναι παρὰ εἶδος μοιχείας, ἡ δὲ φωνὴ «Εὖγε, εὖγε» ἀπηχεῖ, διὰ νὰ παραπλανήσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως προσφέρῃ τὴν καρδίαν του εἰς τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν του (1). Δὲν

---

(1) Τὸ «pudeat si non ita homo sit» ἀπεδώσαμεν περιφραστικῶς κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς διαφόρους μεταφράσεις τοῦ χωρίου τούτου. Ὁ Paul Janet τὸ ἀποδίδει ὡς ἑξῆς: «Et ces mots: courage, courage ne retentissent que pour vous faire rougir de ne point être comme les autres» (Les Confessions de Saint Augustin, traduction nouvelle, Paris 1868). Ὁ Karl von Raumer: «Ut pudeat, dass sich der Mensch schäme, dass er nicht so geartet ist» (Sancti Augustini Confessiones, Stuttgart 1856).

Ὁ Gerolamo Brunelli: «Applaudi e lodi pestiferi che arrivano a fare, che altri se vergognasse di non farsene meritevoli» (Confessioni di S. Agostino volgarizzate, Padova MDCCLXVI).—Καὶ τέλος ὁ Pierre de Labriolle: «Bravo, à merveille, c'est pour éveil-

ἔκλαια δι' ὅλα αὐτά, ἀλλ' ἐθρηνοῦσα τὴν Διδῶ, ἡ ὁποία παρέδωσε τὴν τελευταίαν πνοήν της, ἀφοῦ μὲ τὸ σίδερο εἰς τὸ χέρι προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς χειροτέρας τῶν ἀποφάσεων. Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐζητοῦσα τὰ εὐτελέστερα τῆς δημιουργίας Σου ἀντικείμενα, ἀφοῦ εἶμαι χῶμα καὶ θὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ χῶμα. Ἐὰν δὲ κατὰ τύχην κάποιος θὰ μοῦ ἀπηγόρευε τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν τῶν παραμυθιῶν, θὰ ἔχυνα δάκρυα, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἠμποροῦσα νὰ διαβάσω ἐκεῖνο, ποὺ θὰ μ' ἔκαμνε νὰ χύνω δάκρυα. Καὶ ὅμως αὐτὴ ἡ διδασκαλία θεωρεῖται ἀνωτέρα καὶ γονιμωτέρα ἐκείνης, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἔμαθα ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν.

Ἀλλὰ τώρα, ὦ Θεέ μου, ἡ Ἀλήθειά Σου ἂς φωνάξῃ εἰς τὴν ψυχήν μου : «Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθινόν !» Ὄχι. Ἡ πρώτη αὐτὴ μόρφωσις εἶναι καλυτέρα, διότι νά τώρα, ποὺ εἶμαι διατεθειμένος νὰ λησμονήσω τὰς περιπλανήσεις τοῦ Αἰνείου καὶ ἄλλους θρύλους τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλ' ὄχι τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν. Εἰς τὰς εἰσόδους τῶν σχολείων τῶν γραμματικῶν κρέμονται παραπετάσματα. Τὰ περαπετάσματα ὅμως ταῦτα δὲν συμβολίζουν τόσον τὴν περιωπὴν τῶν μυστηρίων, ποὺ διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα αὐτά, ὅσον τὸ περικάλυμμα τῆς πλάνης. Ἂς μὴ κραυγάσουν ἐναντίον μου ἐκεῖνοι, αἱ φωναὶ τῶν ὁποίων ἔπαυσαν πλέον νὰ μὲ συγκινοῦν, κατὰ τὴν στιγμήν, ποὺ Σοῦ ἀποκαλύπτω τοὺς πόθους τῆς ψυχῆς μου, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν καταδικάζω τὴν σκολιὰν καὶ ἀκανθώδη ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἕως τώρα ἐπορεύθηκα, διὰ ν' ἀγαπήσω τὸν θεῖον Σου δρόμον. Ἂς μὴ κραυγάσουν ἐναντίον μου ἐκεῖνοι, ποὺ πωλοῦν καὶ ἀγοράζουν γραμματικάς. Ἐὰν τοὺς ἀπηύθυνα τὴν ἐρώτησιν : «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Αἰνείας ἦλθε εἰς τὴν Καρχηδόνα ;» Οἱ μὲν ὀλιγώτερον σοφοὶ θὰ μοῦ ἀπαντοῦσαν, ὅτι δὲν γνωρίζουν τίποτε σχετικῶς, οἱ δὲ σοφώτεροι, ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια. Ἂν ὅμως τοὺς ἐρωτήσω πῶς γράφεται τὸ ὄνομα Αἰνείας, ὅλοι ἐκεῖνοι, ποὺ τὸ ἔμαθαν, θὰ μοῦ δώσουν τὴν ἰδίαν ἀπάντησιν σύμφωνα μὲ τὸ συμβόλαιον, μὲ τὴν συμφωνίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων καθώρισε τὴν ἔννοιαν τῶν σημείων τούτων. Ἐπίσης, ἂν ἐρωτοῦσα, ποιὰ θὰ ἦτο μεγαλυτέρα ζημία εἰς

---

ler le respect humain de celui qui se refuse à y tomber» (Saint Augustin, Texte établi et traduit, Paris 1925)

τὴν ζωήν, τὸ νὰ λησμονήσῃ κανεὶς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν ἢ τὰς ἐν λόγῳ ἐπινοήσεις τῶν ποιητῶν, ποῖος ἔχων σώας τὰς φρένας δὲν θὰ ἐμάντευε τὴν ἀπάντησιν ἐν προκειμένῳ ;

Ὥστε ἁμάρτανα, ὅταν ἤμουν παιδί, ἐφ' ὅσον ἐπροτιμοῦσα τὰ εὐτελῆ αὐτὰ πράγματα ἢ μᾶλλον ἀποστρεφόμουν τὰ μὲν καὶ ἐπεδίωκα τὰ δέ. «Ἕνα καὶ ἕνα δυό, δύο καὶ δύο τέσσερα». Ἤδη αὐτὴ ἡ ἐπῳδὸς μοῦ ἦτο μισητή, ἐνῷ ἐλάτρευα τὰς ματαίας φαντασιοπληξίας : Τὸν δούρειον ἵππον πλήρη στρατιωτῶν, τὴν ἀποτέφρωσιν τῆς Τροίας καὶ τὴν σκιὰν ἀκόμη τῆς Κρεούσης.

Διὰ ποῖον λοιπὸν λόγον ἐμισοῦσα τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, ποὺ τέτοια τραγούδια τραγουδεῖ : Διότι ὁ Ὅμηρος ἐξυφαίνει ἀναλόγους μύθους, ἡ ὠμορφιὰ καὶ ἡ γοητεία τῶν ὁποίων, παρὰ τὴν ματαιότητά των, εἶναι ἄπειρος. Καὶ ὅμως ἐφαίνετο πολὺ πικρὰ εἰς τὴν παιδικήν μου γεῦσιν. Μοῦ φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ Ἑλληνόπαιδες θὰ τρέφουν τὸ ἴδιον μῖσος πρὸς τὸν Βιργίλιον, ὅταν ἐξαναγκάζωνται νὰ τὸν μάθουν, ὅπως ἐγὼ ἐξαναγκαζόμουν νὰ μάθω τὸν Ὅμηρον. Τοῦτο προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τὴν δυσκολίαν κατὰ τὴν ἐκμάθησιν μιᾶς ξένης γλώσσης, ποὺ ἀναμειγνύει οὕτως εἰπεῖν, τὴν χολήν της, μὲ τὴν γλυκύτητα τῶν Ἑλληνικῶν μύθων. Δὲν ἐγνώριζα διόλου τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπέβαλλαν νὰ μάθω καὶ μὲ ἀπειλοῦσαν, διὰ νὰ τὸ κάμω, μὲ ἀγανάκτησιν, διὰ τῶν σκληροτέρων καὶ φοβερωτέρων τιμωριῶν.

Ἀλλ' ὅταν ἤμουν ἀκόμη μικρὸ παιδί, δὲν ἐγνώριζα οὔτε αὐτὰς τὰς λατινικὰς λέξεις, καὶ ὅμως τὰς ἔμαθα χωρὶς φόβον, χωρὶς νὰ στενοχορηθῶ ἐν μέσῳ τῶν ἀστεϊσμῶν καὶ τῆς εὐθυμίας τοῦ περιβάλλοντος ποὺ ἐγελοῦσε καὶ ἔπαιζε μαζί μου. Τὸ πνεῦμά μου μὲ παρακινοῦσε, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν σκέψεών μου, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἂν δὲν ἀποκτοῦσα ὡρισμένον ἀριθμὸν λέξεων, ὄχι ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ τὰς διδάσκουν συστηματικῶς, ἀλλ' ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ ὡμιλοῦσαν γύρω μου, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἀπεκάλυπτα ὁλόκληρον τὸν συναισθηματικόν μου κόσμον.

Τοῦτο δεικνύει ἀρκετὰ καθαρά, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀδέσμευτος περιέργεια εἶναι πολὺ ἀποτελεσματικωτέρα ἀπὸ τὸν μὲ ἀπειλὰς συνοδευόμενον καταναγκασμόν.

Κύριε, εἰσάκουσε τὴν δέησίν μου! Ἂς μὴ δειλιάσῃ ἡ ψυχή μου

ὑπὸ τὴν ἐπιβολὴν τῶν διδαγμάτων Σου. Ἂς μὴ λιποψυχήσω, ἐξομολογούμενος εἰς Σὲ τοὺς οἰκτιρμούς, διὰ τῶν ὁποίων μὲ ἀπεμάκρυνες ἀπὸ τὴν βδελυρὰν ὁδόν, ποὺ ἐπορευόμην. Ἔσο δι' ἐμὲ γλυκύτερος τῶν θελγήτρων, ὁ στρόβιλος τῶν ὁποίων μὲ παρέσυρε. Ἂς Σὲ ἀγαπήσω ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου, ἂς φιλήσω ἀπὸ τὰ μύχια τῆς ψυχῆς μου τὰς χεῖρας Σου, διὰ νὰ μὲ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς μου. Δὲν εἶσαι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Θεός μου; Πᾶν ὅ,τι ἔμαθα κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν μου, ἂς θυσιασθῇ εἰς τοὺς ἁγίους βωμούς Σου. Ἐὰν ὁμιλῶ, ἀναγινώσκω, γράφω καὶ ἀριθμῶ—αὐτὰ ὅλα ἂς ἀφιερωθοῦν εἰς Σέ, διότι, κατὰ τὴν ἐποχήν, ὅπου ἐγὼ ἐδιδασκόμουν εὐτελῆ πράγματα, Σὺ μ' ἐβοηθοῦσες δι' ἄλλου διδάγματος καὶ μοῦ ἐσυγχώρησες τὴν ἔνοχον ἀπόλαυσιν, ποὺ εὕρισκα εἰς τὰ πράγματα. Ἔμαθα πολλὰς ὠφελίμους λέξεις, πρέπει δὲ νὰ μανθάνωμεν αὐτὰς τὰς λέξεις καὶ εἰς θέματα μὴ μάταια καὶ εὐτελῆ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὁδός, ὅπου πρέπει νὰ ὁδηγηθοῦν ὅλοι.

Ἀλλοίμονον εἰς σέ, χείμαρρε τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας! Ποιὸς ἠμπορεῖ ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ὁρμήν σου; Πότε ἆρά γε θ' ἀποξηρανθῇς; Ἕως πότε θὰ κυλίῃς τὰ τέκνα τῆς Εὔας πρὸς τὸν ἀχανῆ καὶ θυελλώδη ὠκεανόν, τὸν ὁποῖον μετὰ κόπου δύναται νὰ διασχίσῃ καὶ ἐκεῖνος, ποὺ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τὸν διαπλέει; Συμπαρασυρόμενος ἀπὸ σένα, δὲν ἀνέγνωσα τὸν μῦθον τοῦ Διός, ὡπλισμένου συγχρόνως μὲ κεραυνὸν καὶ μοιχείαν; Τὰ δύο αὐτὰ πράγματα εἶναι ἀντιφατικά. Ἀλλὰ διὰ νὰ μᾶς ἐνθαρρύνουν νὰ μιμούμεθα τὰς πραγματικὰς μοιχείας του, τὸν ὥπλισαν μὲ φανταστικὸν κεραυνόν.

Ποῖος διδάσκαλος τῆς λογοτεχνίας ἐπρόσεξε τοὺς λόγους ἑνὸς ἀνθρώπου, ποὺ ἀνῆκεν, ὅπως καὶ αὐτός, εἰς τὸν βόρβορον τοῦ ἐθνισμοῦ; «Ὅλα αὐτά, λέγει, εἶναι ἐφευρήματα τοῦ Ὁμήρου. Αὐτὸς ἀπέδιδεν εἰς τοὺς θεοὺς τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων. Θὰ προτιμοῦσα νὰ ἐξύψωνε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν φύσιν τῶν θεῶν» (1). Ὀρθότερα θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς

(1) Κικέρων, Tusculanar. Disput. Libr. I, Cap. 26, 65. «Fingebat haec Homerus et humana ad deos transferebat; divina malem ad nos».

νὰ εἴπῃ: «Ναί, ὁ Ὅμηρος ἔπλεκε μύθους, ἀλλ' ἀπέδιδε θείαν ὑπόστασιν εἰς διεφθαρμένους ἀνθρώπους μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐμποδίζῃ, ὅπως ἡ ἀκολασία των θεωρῆται ὡς ἀκολασία πραγματικὴ καὶ ὅπως οἱ τοιαῦτα ὄργια διαπράττοντες δὲν ἐμφανίζωνται ὡς ἀκόλαστοι ἀπωλολότες, ἀλλ' ὡς οὐράνιοι θεοί».

Καὶ ὅμως, ὦ χείμαρρε τῆς κολάσεως, ρίπτουν τὰ τέκνα τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ στυγερά σου κύματα μαζὶ μὲ τὸ χρῆμα τῶν διδάκτρων διὰ νὰ μανθάνουν τοιαῦτα πράγματα. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὡς σπουδαία ὑπόθεσις, εἰς τὴν Ἀγορὰν (Forum) μὲ δαπάνην τοῦ Κοινοῦ καὶ ὑπὸ τὰ βλέμματα τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι παρέχουν εἰς τοὺς διδασκάλους ἀμοιβὴν μεγαλυτέραν ἐκείνης, ποὺ καταβάλλουν ἤδη εἰς αὐτοὺς οἱ μαθηταί. Κτυπᾶς τοὺς βράχους τῶν ὀχθῶν σου καὶ ὁ ρόχθος σου ἀντηχεῖ: «Ἐδῶ διδάσκονται αἱ φράσεις· ἐδῶ διδάσκεται ἡ εὐφράδεια ἡ τόσον ἀναγκαία διὰ νὰ πείθωμεν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ν' ἀναπτύσωμεν τὰς ἰδέας μας!»

Δὲν θὰ ἐγνωρίζαμεν ἆρά γε τὰς λέξεις: «χρυσῆ βροχή, στήθη, ἀπάτη», ποὺ ἀπηχοῦν εἰς κάποιο χωρίον τοῦ Τερεντίου, ἐὰν ὁ ποιητὴς δὲν ἔθετεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν ἀκόλαστον ἐκεῖνον νεανίαν, ποὺ λαμβάνει τὸν Δίαν ὡς ἀκολασίας ὑπόδειγμα, περιεργαζόμενος μίαν τοιχογραφίαν, ὅπου ὁ πατὴρ τῶν θεῶν ἀπεικονίζεται κατὰ τὸν παραδεδομένον μῦθον κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἑτοιμάζεται νὰ ρίψῃ χρυσῆν βροχὴν εἰς τὰ στήθη τῆς Δανάης διὰ νὰ τὴν παραπλανήσῃ; Ἀκούσατε πῶς ὁ νεανίας αὐτὸς ἐρεθίζεται ἀπὸ τὸν ἐμπνευσμένον ποιητὴν εἰς τὸν κορεσμὸν τοῦ πάθους του:

«Καὶ ποιὸς θεός! ἀνακράζει. Αὐτός, ποὺ συγκλονεῖ μὲ τὸν κεραυνόν του τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ! Καὶ ἐγὼ ἕνα οὐτιδανὸν ἀνθρωπάριον δὲν θὰ τὸ κάμω; Ὢ ναί, τὸ ἔκαμα ἤδη καὶ μάλιστα χωρὶς κανένα δισταγμόν» (¹). Δὲν εἶναι ἀλή-

---

(1) Tarent. Eun. 3, 5. Πρόκειται περὶ τῆς σκηνῆς ἐκείνης, εἰς τοὺς *«Εὐνούχους»* τοῦ Ταρεντίου, ὅπου ὁ Χαιρέας περιγράφει πῶς κατώρθωσε νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν θάλαμον τῆς ἑταίρας Θαΐδος, μετημφιεσμένος εἰς εὐνοῦχον, διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸν ἔρωτά του εἰς νεαρὰν δούλην ποὺ εἶχε κατακτήσει τὴν καρδίαν του. Πράγματι ἐμπιστεύονται εἰς αὐτὸν αὐτὴν τὴν νέαν, ἡ θέα δὲ τῆς τοιχογραφίας, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Αὐγουστῖνος ὁμιλεῖ, τὸν παρακινεῖ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας.

θεια, όχι δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι συγκρατοῦμεν εὐκολώτερον τὰς λέξεις αὐτάς, ἐπειδὴ περιγράφουν σκηνὰς ἀκολάστους. Ἐν προκειμένῳ ἕνα εἶναι τὸ γεγονὸς δηλαδή, ὅτι παρακινούμεθα ἀπ' αὐτὰς εἰς διάπραξιν ὀργίων ἰταμωτέρων. Δὲν κατηγορῶ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς τὰς λέξεις ταύτας, ἀγγεῖα ἐκλεκτὰ καὶ πολύτιμα, ἀλλὰ τὸν οἶνον τῆς πλάνης, ποὺ μᾶς προσφέρουν δι' αὐτῶν οἰνοβαρεῖς διδάσκαλοι. Καὶ ὅσες φορές, δὲν ἠθέλαμεν νὰ πίωμεν αὐτὸν τὸν οἶνον, ἐρραπιζόμεθα καὶ δὲν ἠμπορούσαμε νὰ προσφύγωμε εἰς κανένα σώφρονα δικαστήν.

Καὶ ὅμως, ὦ Θεέ μου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκθέτω τὰς ἀναμνήσεις μου, χωρὶς φόβον πλέον καὶ χωρὶς δισταγμόν, τὰ ἐμάνθανα ὅλα αὐτὰ μὲ ἡδονήν. Ἄθλιος ἐγώ, αἰσθανόμουν ἀπόλαυσιν καὶ διὰ τοῦτο μὲ ὠνόμαζαν παιδὶ μεγάλου μέλλοντος !

Ἐπίτρεψέ μου, ὦ Θεέ μου, νὰ Σοῦ ὁμιλήσω περὶ δώρων τινῶν τοῦ πνεύματός μου, ποὺ ὀφείλω εἰς Σέ, καὶ περὶ τῶν ἀνοησιῶν, εἰς τὰς ὁποίας τὰ ἐδαπανοῦσα. Μοῦ ἀνέθεταν, ἐπὶ παραδείγματι, ἕνα θέμα ἡ πραγμάτευσις τοῦ ὁποίου διετάρασσεν ἀρκετὰ τὴν ἡσυχίαν μου, εἴτε διὰ τὸ γόητρον προεξοφλουμένης ἐπιτυχίας εἴτε διὰ τὸν φόβον ἀποτυχίας καὶ σχετικοῦ ξυλοκοπήματος. Ἔπρεπε νὰ κάμω τὴν Ἥραν νὰ λαλήσῃ, νὰ ἐκφράσῃ τὸν θυμὸν καὶ τὸν πόνον της, διὰ τὸ ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἱκανὴ ν' ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα τῆς Τροίας ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Τέτοιο θυμὸ καὶ τέτοιο πόνο δὲν εἶχε ποτὲ ἐκφράσει ἡ σύζυγος τοῦ Διός.

Ἀλλὰ μᾶς ἠνάγκαζαν νὰ πλανώμεθα ἐπὶ τὰ ἴχνη τοιούτων ποιητικῶν ἐπινοήσεων καὶ νὰ γράφωμεν εἰς λόγον πεζὸν ὅ,τι εἶχε λεχθῇ διὰ στίχων. Ἐκεῖνος δὲ ἀποσποῦσε περισσότερα χειροκροτήματα, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἐξησφάλιζεν εἰς τὸν ἥρωά του ὁλόκληρον τὴν ἡρωϊκήν του ἀξιοπρέπειαν, ἦτο ἱκανὸς νὰ θέσῃ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν καταπληκτικώτερον ἐπίπεδον τὸν θυμόν του καὶ τὸν πόνον του καὶ νὰ ἐπενδύσῃ τὰ συναισθήματά του μὲ φράσεις ὅσον τὸ δυνατὸν εὐαρμοστοτέρας.

Εἰς τί μοῦ ἐχρησίμευαν ὅλα αὐτά, ὦ Θεέ μου, ἀληθινή μου ζωή ; Εἰς τί μοῦ ὠφελοῦσαν τὰ χειροκροτήματα, ποὺ ἐχαιρέτιζαν τὴν ἀπαγγελίαν μου ἐνώπιον τόσων συνομηλίκων συμμαθητῶν μου ; Ὅλα αὐτὰ δὲν ἦσαν καπνὸς καὶ ἄνεμος ; Ἆρά γε δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ πνεῦμά μου καὶ ἡ γλῶσσά μου,

θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀσκηθοῦν ; Οἱ ὕμνοι πρὸς Σέ, ὦ Κύριέ μου, καὶ οἱ ὕμνοι, οἱ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὰς Γραφὰς Σου θὰ ἐσυγκρατοῦσαν τὴν εὔθραστον κληματίδα τῆς καρδίας μου καὶ θὰ τὴν ἐμπόδιζαν νὰ διαχυθῇ ἀφθόνως εἰς τὸ κενὸν τῶν χιμαιρῶν ὡς λεία ἐπονείδιστος τῶν πνευμάτων τοῦ ἀέρος.

Διότι ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι προσφορᾶς θυσιῶν εἰς τοὺς ἀποστατήσαντας ἀγγέλους !

Εἶναι λοιπὸν ἐκπληκτικόν, Θεέ μου, τὸ ὅτι ἐπεδίωκα τὴν ἀπόκτησιν πραγμάτων ματαίων καὶ εὐτελῶν καὶ ἐσκόρπιζα εἰς ἐξωτερικότητας τὸ Ἐγώ μου ; Δὲν μοῦ ὑπεδείκνυαν ἀνθρώπους, ποὺ ἔπασχαν, ὁσάκις ἠλέγχοντο διὰ κάποιον βαρβαρισμὸν ἢ σολοικισμὸν κατὰ τὴν ἀφήγησιν μιᾶς ἀγαθῆς πράξεώς των, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι, ὁσάκις περιέγραφαν τὰς ἀκολασίας των μὲ κομψότητα καὶ εὐστροφίαν, μὲ ὀρθὰς καὶ καλῶς συντεταγμένας φράσεις κατεπαινοῦντο καὶ ὑπερηφανεύοντο.

Σὺ βλέπεις τὰς ἀντιφάσεις αὐτάς, ὦ Θεέ μου, καὶ σιωπᾷς πλήρης μεγαλοφροσύνης καὶ ἀληθείας. Ἀλλὰ δὲν σιωπᾷς πάντοτε. Ἰδοὺ τώρα ποὺ ἀποσπᾷς ἀπὸ τὴν φρικώδη ἄβυσσον τὴν ψυχήν μου, ἡ ὁποία Σὲ ζητεῖ, διψᾷ τὴν γοητείαν Σου, τὴν ψυχήν, ποὺ σοῦ λέγει : «Ἐλέησόν με καὶ εἰσάκουσόν μου, ἐξεζήτησα τὸ πρόσωπόν σου· τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε ζητήσω» (1). Διότι μέσα εἰς τὸ σκοτάδι τῶν παθῶν μας εἴμεθα μακρὰν τοῦ προσώπου Σου. Ὁσάκις ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ Ἐσὲ καὶ ἐπανερχόμεθα πρὸς Ἐσέ, δὲν τὸ κάμνομεν διὰ τῶν κνημῶν μας. Ὑπῆρξεν ἆρά γε ἀναγκαῖον, ὅπως ὁ Υἱός Σου εἰς τὴν παραβολὴν προμηθευθῇ ἵππους, ἅμαξαν ἢ πλοῖον ; Ἦτο ἆρά γε ἀνάγκη νὰ πετάξῃ διὰ πτερύγων ὁρατῶν ἢ νὰ βαδίσῃ, κάμπτων τὰ γόνατά του διὰ νὰ ζήσῃ εἰς μακρυνὴν χώραν, καταδαπανῶν τὸ χρῆμα, ποὺ ἐδώρησε, εἰς αὐτόν, ὅταν ἔφευγε—πάτερ ἀγαθέ, Σύ, ὁ ὁποῖος ὅταν ὁ ἄσωτος υἱὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν του, ὑπῆρξες γενναιοδωρότερος παρὰ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ; Ναί, τὸ νὰ ζῇ κανεὶς μέσα εἰς τὴν ἀσέλγειαν, σημαίνει ὅτι ζῇ μέσα εἰς τὸν ζόφον τῶν παθῶν του καὶ μακρὰν τοῦ προσώπου Σου.

Ἰδέ, Θεὲ καὶ Κύριέ μου, ἰδὲ καρτερικῶς, κατὰ τὴν συνή-

(1) Ψαλμ. ΚΣΤ', 8.

θειάν Σου, τὴν φροντίδα, ποὺ καταβάλλουν οἱ ἄνθρωποι διὰ τοὺς φθόγγους καὶ τὰς συλλαβάς, τὰ ὁποῖα παρέλαβαν ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ τοὺς ἐδίδαξαν νὰ ὁμιλοῦν, καὶ τὴν ἀμέλειαν, ποὺ δεικνύουν διὰ τὰς αἰωνίους ὑποθήκας, ποὺ παρέλαβαν ἀπὸ Σένα. Ἐὰν τυχὸν συμβῇ, ὥστε κάποιος, ποὺ διατηρεῖ καὶ διδάσκει τοὺς παλαιοὺς κανόνας, νὰ ἀρθρώσῃ, παρὰ τὰ κελεύσματα τῆς γραμματικῆς, τὴν λέξιν «homo», χωρὶς νὰ δασύνῃ τὴν πρώτην συλλαβήν, θὰ κατακριθῇ περισσότερον ἐκείνου, ποὺ τρέφει, παρὰ τὰς ἐντολάς Σου, μῖσος πρὸς ἕναν ἄνθρωπον, μολονότι εἶναι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὡς ἐὰν καὶ ὁ ἀσπονδότερος ἀκόμη ἐχθρὸς ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἐπιβλαβέστερος παρὰ τὸ μῖσος ἀπὸ τὸ ὁποῖον διακαίονται ἐναντίον του. Ὡς ἐὰν αἱ πληγαί, ποὺ θὰ κατέφεραν εἰς τὸ σῶμά του, θὰ ἦσαν βαρύτεραι παρὰ ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων αἱματώνουν τὴν καρδίαν των, ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν πυρπολουμένην. Χωρὶς ἀμφιβολίαν, καμμία γραμματικὴ μόρφωσις ἐγχαράσσεται βαθύτερα εἰς ἡμᾶς, παρὰ ἡ συνείδησις ἐκείνη, ποὺ μᾶς φωνάζει: «ὃ σὺ μισεῖς, ἑτέρῳ μὴ ποιήσῃς».

Πόσον εἶσαι ἀπόρρητος, ὦ Θεέ μου, Σὺ ὁ κατοικῶν ἐν σιγῇ εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, Σύ, ποὺ διασπείρεις, διὰ τῶν ἀκατανοήτων νόμων Σου, κολαστήριον τυφλότητα εἰς τ' ἀθέμιτα πάθη! Ἕνας ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ τὴν δόξαν τῆς εὐφραδείας. Ἕνας δικαστής, ἐνώπιον συνανθρώπου του, μαίνεται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του μὲ φρικαλέαν ἀγριότητα. Συγκεντρώνει ὁλόκληρον τὴν προσοχήν του διὰ νὰ μὴ περιπέσῃ εἰς σφάλμα γλωσσικόν, ἀλλὰ δὲν κάμνει τὸ ἴδιον διὰ τοὺς ἐκδικητικοὺς παροξυσμοὺς τῆς ψυχῆς του, ποὺ ἠμποροῦν ν' ἀπομακρύνουν ἕναν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τῶν συνανθρώπων του.

Αὐτὸ ἦτο τὸ σχολεῖον τῆς ἠθικῆς, εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ ὁποίου εὑρισκόμουν ἐγώ, ἄθλιο παιδί. Αὐτὴ ἦτο ἡ παλαίστρα, ὅπου ἐπροπονούμην διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, ἡ παλαίστρα ὅπου ἐφοβούμην τοὺς βαρβαρισμοὺς περισσότερον παρὰ τὸν φθόνον, ποὺ ἔτρεφα, ὁσάκις ἔκανα γλωσσικὰ σφάλματα, πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν περιέπιπταν εἰς τοιαῦτα.

Λέγω ταῦτα εἰς Ἐσὲ καὶ Σοῦ ἐξομολογοῦμαι, ὦ Θεέ μου, διὰ πόσο εὐτελῆ καὶ μηδαμινὰ πράγματα ἀποσποῦσα τοὺς ἐπαίνους ἐκείνων, ἡ ἐκτίμησις τῶν ὁποίων ἦτο διὰ μένα ἡ μόνη ἀξιο-

πρέπεια τῆς ζωῆς. Διότι ἤμουν τυφλὸς ἐνώπιον τῆς ἀβύσσου τῆς αἰσχύνης, ὅπου εὑρισκόμουν μακρὰν τῶν ἰδικῶν Σου ὀφθαλμῶν!

Τί βδελυρώτερον ἀπὸ ἐμὲ πρὸ τῶν ὀμμάτων Σου! Δὲν κατήντησα μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ εἶμαι ἀντιπαθὴς καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀκόμη ἐκείνους, λόγῳ τῶν ἀναριθμήτων ψευδολογημάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐξαπατοῦσα παιδαγωγούς, διδασκάλους καὶ γονεῖς, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ παιχνίδια, ἀπὸ τὸ πάθος πρὸς ἀνοήτους κωμωδίας καὶ ἀπὸ τὴν εὔθυμον ζωηρὰν θέλησίν μου νὰ τὰς μιμηθῶ. Ἐξ ἄλλου διέπραττα καὶ μικροκλοπὰς εἰς τὴν ἀποθήκην καὶ τὴν τραπεζαρίαν τοῦ πατρός μου, εἴτε παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν λαιμαργίαν μου, εἴτε μὲ τὸν σκοπὸν νὰ χαρίσω εἰς τοὺς συντρόφους μου τὰ κλοπιμαῖα, διὰ νὰ ἐξασφαλίσω τὴν συμμετοχήν των εἰς τὰ παιχνίδια.

Μὲ κατεῖχε πόθος τόσο ἀνοήτως σφοδρὸς νὰ φαίνωμαι ἀνώτερος τῶν ἄλλων, ὥστε ὁσάκις προέβλεπα τὴν ἧτταν μου εἰς τὰ παιχνίδια, ἐκέρδιζα συχνὰ τὴν νίκην ἐξαπατώντας τοὺς συντρόφους μου. Καὶ ὅμως ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἠμπόρεσα ποτὲ ν' ἀνεχθῶ καὶ μὲ διερέθιζεν εἰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας, ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἀπάτη, ὁσάκις συνελάμβανα ἐπ' αὐτοφώρῳ τοὺς ἄλλους νὰ κάμνουν αὐτό, ποὺ ἔκαμνα καὶ ἐγώ. Ὁσάκις δὲ μὲ ἀπεκάλυπταν οἱ ἄλλοι καὶ μὲ κατέκριναν διὰ τὴν ἀπάτην μου, ἐπροτιμοῦσα νὰ μεταχειρισθῶ καταλλήλως τὴν πυγμήν μου παρὰ νὰ φανῶ ὑποχωρῶν.

Εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἀθωότης τῶν παιδιῶν; Ὄχι, Θεέ μου, θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃς νὰ Σοῦ τὸ εἰπῶ: Τοιαύτη ἀθωότης δὲν ὑφίσταται. Ὅ,τι γίνεται ἀρχικῶς μὲ τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς διδασκάλους ἐν σχέσει μὲ τὰ καρύδια, μὲ τὶς σφαῖρες καὶ μὲ τὰ πουλιά, συμβαίνει ἀργότερα μὲ τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς τοπάρχας ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρυσόν, τὰ ἐδάφη καὶ τοὺς δούλους. Τὰ ἀντικείμενα τῶν ὀρέξεων μεταβάλλονται μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου, καθὼς αἱ μεγάλαι ποιναὶ διαδέχονται τὰς μικροτέρας τιμωρίας τῆς μικρᾶς ἡλικίας μας, ἀλλὰ κατὰ βάθος εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό.

Ὥστε ἐκεῖνο, ποὺ ἐξύμνησες Σύ, ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν, ὅταν εἶπες: «Ἄφετε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (1) εἶναι ἁπλῶς καὶ μόνον

(1) Ματθ. ιθ', 14.

συμβολισμὸς ταπεινοφροσύνης ἀπεικονιζομένης διὰ τοῦ μικροῦ ἀναστήματος τῶν παιδιῶν.

Καὶ ὅμως εἰς Σὲ τὸν δημιουργόν, ὕψιστον καὶ ἀγαθὸν βασιλέα τοῦ Σύμπαντος, εἰς Σέ, ὦ Θεέ μου, θὰ ἔπρεπε νὰ ὁμολογηθοῦν χάριτες, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἤθελες μοῦ ἐπιτρέψει νὰ ὑπερβῶ τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν. Διότι ἐζοῦσα ἤδη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, εἶχα τὴν ζωήν, τὸ συναίσθημα καὶ τὴν μέριμναν τῆς αὐτοσυντηρήσεώς μου, εἰκόνος τῆς μυστηριώδους ἑνότητος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθα.

Χάρις εἰς τὴν ἐσωτερικήν μου αἴσθησιν, ἐπαγρυπνοῦσα εἰς τὴν τελείαν λειτουργίαν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μου, ἐν μέσῳ δὲ τῶν μικρῶν μου σκέψεων, πρὸς εὐτελῆ πράγματα στρεφομένην, εὕρισκα εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθείας ἀπόλαυσιν. Δὲν ἤθελα ν' ἀπατῶμαι. Ἡ φιλία μ' ἐγοήτευσεν. Ἀπέφευγα τὴν ὀδύνην, τὴν δυσθυμίαν, τὴν ἀμάθειαν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀγαθὰ καὶ ὅλα αὐτὰ συγκροτοῦν τὸ Ἐγώ μου. Ὥστε εἶναι ἀγαθὸς ἐκεῖνος, ποὺ μὲ ἔπλασε. Εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ ἀγαθόν μου καὶ τονίζω πρὸς αὐτὸν ὕμνους λατρείας δι' ὅλα τὰ δῶρα, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα ἀπελάμβανα καὶ ὅταν ἤμουν ἀκόμα παιδί, τὴν ζωήν.

Ἡ ἁμαρτία μου συνίστατο μόνον εἰς τὸ ὅτι ἐζητοῦσα τὴν χαράν, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀλήθειαν ὄχι εἰς Αὐτόν, ἀλλ' εἰς τὰ πλάσματά Του, εἰς τοὺς ἄλλους καὶ εἰς ἐμέ. Τοιουτοτρόπως ἐφερόμουν πρὸς τὴν ὀδύνην, τὴν πλάνην, τὴν ταραχήν. Ἔσο δοξασμένος, ὦ Θεέ μου, χαρά, τιμὴ καὶ ἐμπιστοσύνη τῆς ζωῆς μου. Ἔσο δοξασμένος διὰ τὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα μὴ μοῦ ἀφαιρέσῃς, Σὲ ἱκετεύω, καὶ ἔτσι δὲν θ' ἀφαιρέσῃς καὶ τὴν ζωήν μου. Ὅ,τι δὲ μοῦ ἐδώρησες, θ' αὐξηθῇ καὶ θὰ βελτιωθῇ καὶ ἐγὼ θὰ εἶμαι μαζί Σου, μαζὶ μὲ Σένα εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω τὰ πάντα.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'

Ὁ Αὐγουστῖνος εἰσέρχεται εἰς τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἀφηγεῖται μὲ πόνον πολὺν ὅτι, μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν σπουδῶν του, διῆλθε τὸ ἔτος τοῦτο εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν του, ἀγόμενος καὶ φερόμενος ὑπὸ πλείστων ἀντιξόων παθῶν. Διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγράφει μίαν κλοπήν, ποὺ διέπραξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μὲ τοὺς συντρόφους του.

Τώρα θέλω νὰ διευθύνω τὴν σκέψιν μου πρὸς τὰς παρεκτροπὰς τοῦ παρελθόντος, πρὸς τὰς σαρκικὰς ἀκολασίας τῆς ψυχῆς μου, ὄχι διότι τὰς ἀγαπῶ, ἀλλὰ διὰ ν' ἀγαπήσω Σέ, ὦ Θεέ μου. Αὐτὸ τὸ κάμνω διὰ τὴν ἀγάπην τῆς ἀγάπης Σου, ἐπανερχόμενος εἰς τὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένα ἐκεῖνα μονοπάτια μὲ τὴν πικρίαν τῆς ἀναμνήσεως, διὰ νὰ μὲ γλυκάνῃς Σύ, ἡ μὴ ἀπατηλή, ἀλλ' ἀγλαόκαρπος ἡδονὴ καὶ διὰ νὰ μὲ περισυλλέξῃς εἰς τοὺς κόλπους Σου τὴν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σκορπισμένην ὕπαρξίν μου, ἡ ὁποία, μακρὰν τῆς Ἑνότητός Σου, κατετέμνετο εἰς ἀναριθμήτους ματαιότητας. Διότι, κατὰ τὰ πρῶτα νεανικά μου χρόνια, ἤμουν ἕρμαιον παθῶν σφοδροτάτων καὶ ἡδονῶν τῆς Κολάσεως καὶ δὲν ἐντρεπόμουν νὰ περιπλέκωμαι εἰς ἔρωτας ἀσταθεῖς καὶ σκοτεινούς. Καὶ εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἡ ὠμορφιά μου καὶ ἤμουν πρὸ τῶν ὀμμάτων Σου σαπίλα κατὰ τὸν χρόνον, ποὺ δὲν ἐζητοῦσα παρὰ μόνον ν' ἀρέσω εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἄλλων.

Τί δὲ ἄλλο μὲ κατεγοήτευσε παρὰ μόνον τὸ ν' ἀγαπῶ καὶ ν' ἀγαπῶμαι. Ἀλλὰ δὲν ἠρκούμην εἰς τοὺς δεσμοὺς ψυχῆς πρὸς ψυχήν, χωρὶς νὰ λοξοδρομῶ ἀπὸ τὴν φωτεινὴν ὁδὸν τῆς φιλίας. Ἀτμοὶ φρικαλέοι ξεπηδοῦσαν ἀπὸ τὰς σαρκικάς μου ἡδονὰς καὶ ἀπὸ τοὺς κρουνοὺς τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀτμοὶ κατεκάλυπταν μὲ νέφη σκοτεινὰ καὶ μὲ ὀμίχλην πυκνὴν τὴν καρδιά μου, ὥστε δὲν ἦτο πλέον ἱκανὴ νὰ διακρίνῃ τὴν φαιδρὰν λάμψιν τοῦ ἔρωτος ἀπὸ τὴν σκυθρωπότητα τοῦ σαρκικοῦ πάθους. Καὶ τὰ δυὸ ἀναστάτωναν τὴν ψυχήν μου, ὡς κύματα συναναμει-

γνυόμενα, ἔσερναν τὴν λιπόψυχον νεότητά μου εἰς τὰς ἀβύσσους τῆς ἡδονῆς καὶ τὴν ἐβύθιζαν εἰς τὸ τέλμα τῆς ἁμαρτίας.

Ἡ ὀργή Σου ἐπεσωρεύετο ἐπάνω μου, ἀλλ᾽ ἐγὼ τὸ ἀγνοοῦσα. Εἰς τὸν τριγμὸν τῶν ἁλύσεων τῆς προσωπικότητός μου ἤμουν κουφός. Ἔτσι ἐπλήρωνα τὴν ὑπεροψίαν τῆς ψυχῆς μου. Καὶ απομακρυνόμουν ἀπὸ Σὲ καθημερινῶς περισσότερον, καὶ Σὺ μὲ ἄφηνες νὰ τὸ κάμνω. Παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν στρόβιλον τῶν ἀθεμίτων ἐρώτων μου, κατασπαταλοῦσα τὰς ἀνθηρὰς καὶ ἀκμαίας δυνάμεις μου καὶ Σὺ σιωποῦσες.

Σύ, ὄψιμος χαρά μου, σιωποῦσες, καὶ ἐγὼ ἀπομακρυνόμουν ἀπὸ Σὲ καθημερινῶς, ρίπτων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ ἄγονα ἐκεῖνα σπέρματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννῶνται πόνοι, ὑπερήφανος εἰς τὸν ἐξευτελισμόν μου, εἰς τὴν ἀπαύδησίν μου ἀνήσυχος.

Ποιὸς θὰ ἔθετε φραγμὸν εἰς τὴν ἀθλιότητά μου; Ποιὸς θὰ ἔστρεφε πρὸς μίαν ὠφέλιμον κατεύθυνσιν τὴν γοητείαν ἐκείνην, ποὺ ἐγεννοῦσε εἰς τὴν ψυχήν μου κάθε νέον ἀντικείμενον; Ποιὸς θὰ διέγραφε κάποιον σκοπὸν εἰς τὰς ἡδονὰς τῆς ζωῆς μου εἰς τρόπον, ὥστε τὰ ἀφρισμένα τῆς νεότητός μου κύματα νὰ ξεσπάσουν στοῦ νομίμου γάμου τ᾽ ἀκρογιάλι, ἂν ἡ θύελλα δὲν ἠμποροῦσε νὰ κατευνασθῇ, οὕτως ὥστε νὰ εὕρουν εἰς τὴν τεκνογονίαν τὸν ἀληθινὸν προορισμόν των; Αὐτό, τὸ διατάσσεις, Ἐσὺ διὰ τοῦ νόμου Σου, ὦ Θεέ μου, ποὺ δημιουργεῖς τοὺς βλαστοὺς τοῦ εἰς τὸν θάνατον καθυποτασσομένου γένους μας καὶ ποὺ ἀμβλύνεις μὲ ἤπιο χέρι τὰ ἀγκάθια, τὰ ὁποῖα ὁ Παράδεισός Σου ἀγνοεῖ. Διότι ἡ παντοδυναμία Σου εἶναι πλησίον μας καὶ ὅταν ἡμεῖς εἴμεθα μακράν Σου. Ἤ, διατί δὲν εἰσήκουσα τὴν φωνήν, ποὺ κατῆλθεν ἀπὸ τὰ νέφη Σου: «Θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι». «Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὶ μὴ ἅπτεσθαι». «Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί» (1). Ἐὰν εἰσήκουα τὴν φωνήν Σου, θ᾽ ἀπέφευγα τὰς ἀπολαύσεις ταύτας διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ θὰ ἀνέμενα μὲ ἀνέκφραστον χαρὰν τοὺς θείους ἐναγκαλισμούς Σου.

Ἀλλ᾽ ἀλλοίμονον! Διατελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος ἑνὸς μεγάλου

(1) Α΄ Κορινθ. ζ΄, 28, αὐτόθι 1, αὐτόθι 32.

ἀναβρασμοῦ· ἐγκατέλειπα τὸν ἑαυτόν μου εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ χειμάρρου, ποὺ μὲ παρέσυρε μακρὰν Σου· καὶ παρέβαινα ὅλας τὰς ἐντολάς Σου, χωρὶς ὅμως ν' ἀποφεύγω τὴν τιμωρίαν Σου. Ποῖος θνητὸς θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ ἐπιτύχῃ! Ἤσουν πάντοτε πλησίον μου μὲ τὴν εὐσπλαχνικὴν αὐστηρότητά Σου. Ἐσκόρπιζες πικρὰν ἀηδίαν εἰς τὰς ἀθεμίτους ἡδονὰς διὰ νὰ μὲ παρορμᾷς εἰς εὐγενῆ ἀπόλαυσιν. Καὶ ποῦ θὰ ἠμποροῦσα νὰ εὕρω τοιαύτην, ἐὰν μὴ εἰς Ἐσέ, ὦ Θεέ μου, ποὺ κτυπᾷς μὲ τὸν σκοπὸν νὰ θεραπεύσῃς καὶ μᾶς φονεύεις διὰ νὰ μὴν ἀποθάνωμεν μακρὰν Σου!

Ποῦ εὑρισκόμουν καὶ εἰς ποίαν μακρὰν ἐξορίαν ἀπὸ τὰς τέρψεις τοῦ οἴκου Σου κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς σαρκός μου, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πού, χωρὶς διόλου ν' ἀντιδράσω, μὲ καθυπέταξεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον της ἡ φρεναπάτη τῆς ἡδονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀναισχυντία τῶν ἀνθρώπων παρέχει πλήρη ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν καταδικάζουν οἱ νόμοι Σου. Οἱ οἰκεῖοι μου δὲν κατέβαλλαν καμμίαν φροντίδα διὰ ν' ἀντιτάξουν τὸν γάμον εἰς τὴν τοιαύτην κατολίσθησιν. Νὰ συντάσσω ὅσον τὸ δυνατὸν ὡραιοτέρους λόγους, νὰ πείθω μὲ τὴν τέχνην τοῦ ὁμιλεῖν, αὐτὴ ἦτο ἡ μοναδικὴ μέριμνά των.

*
* *

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διέκοψα τὰς σπουδάς μου, μετακληθεὶς ἀπὸ τὰ Μάδαυρα (1), ὁμόρου πόλεως, ὅπου εἶχα ἐγκατασταθῆ μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μυηθῶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν (2) καὶ τὴν ῥητορικήν. Εἶχαν ἐξοικονομήσει τὸ ἀναγκαῖον ποσόν, διὰ νὰ καταστήσουν τὴν διαμονήν μου εἰς τὴν Καρχηδόνα ὅσον τὸ δυνατὸν μακροχρονιωτέραν. Ὁ πατέρας μου εἶχεν ὡς σύμβουλον περισσότερον τὴν φι-

---

(1) Madauri καὶ Madaura πόλις τῆς Νουμιδίας, ἀπέχουσα τῆς Ταγάστης 24 περίπου χιλιόμετρα. Εἶναι ἡ σημερινὴ Μανταουρούχ.

(2) Κατὰ τὸν A. Kurfess (Auswahl aus A. Confess. σελ. 8, Leipzig 1921) ἡ λέξις «litteratura» ἀναφέρεται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην διὰ πρώτην φοράν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Pierre de Labriolle, (Saint Augustin, Confess., Livre second, σελ. 32), ὁ Kurfess σφάλλεται, δεδομένου, ὅτι ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος ὁ Τερτουλιανὸς μετεχειρίσθη τὴν λέξιν ταύτην ὑπὸ τὴν σημασίαν «γραμματεία», «λογοτεχνία» (Πρβλ. «De Idololatria» XV, «De Anima» XLVI, «Apologetices» XLVII κτλ.

λοδοξίαν του παρὰ τὸ χρηματοκιβώτιόν του, διότι δὲν ἦτο μέλος πλουσίας τινὸς οἰκογενείας τῆς Ταγάστης. Ἀλλὰ εἰς ποῖον διηγοῦμαι αὐτὰ τὰ πράγματα ; Ὄχι εἰς Σέ, Θεέ μου. Ἀπευθυνόμενος εἰς Σέ, ἀπευθύνομαι πρὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκω καὶ ἐγώ, ὁσονδήποτε μικρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων, εἰς τὰ χέρια τῶν ὁποίων θὰ περιέλθουν αἱ σελίδες μου. Καὶ ποῖον σκοπὸν ἐπιδιώκει αὐτὴ ἐδῶ ἡ ἀφήγησις ; Σκοπὸς αὐτῆς εἶναι, ἐκεῖνος, ποὺ θὰ τὴν ἀναγνώσῃ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ καταμετρήσωμεν τὰ βάθη τῆς ἀβύσσου, ἀπ' ὅπου αἱ φωναί μας πρέπει νὰ ἐξυψωθοῦν πρὸς Ἐσέ. Ἀλλὰ τί εἶναι εἰς τὰς ἀκοάς Σου πλησιέστερον παρὰ μία μετανοοῦσα ψυχή, μία ζωὴ εἰς τὴν πίστιν ;

Καὶ ποῖος δὲν ἔπλεκε τότε διθυράμβους εἰς τὸν πατέρα μου, διότι ἐσπαταλοῦσε τὴν περιουσίαν του ὑπερμέτρως, διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς δαπάνας, ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ χάριν ἀνωτέρων σπουδῶν παραμονὴ τοῦ υἱοῦ του μακρὰν τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας του; Ἄλλοι ἀστοί, ἀσυγκρίτως πλουσιώτεροι οὔτε κὰν διενοήθησαν νὰ ὑποστοῦν τὴν θυσίαν αὐτὴν διὰ τὰ τέκνα των. Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ πατέρας μου οὔτε κὰν ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ μάθῃ, ἐάν, ἐνηλικιούμενος, ἀκολουθοῦσα τὰς ὁδούς Σου, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἤμουν ἠθικὸς καὶ ἁγνός. Ἦτο ἀρκετὸν δι' αὐτὸν νὰ εἶμαι «disertus», εὐφραδής, εὔγλωττος ἢ μᾶλλον «desertus», δηλαδὴ ἔρημος τῆς σοφίας Σου, ὦ Θεέ μου, Σὺ ποὺ εἶσαι ὁ μόνος ἀληθινὸς καὶ ἀγαθὸς κύριος τοῦ ἀγροῦ Σου, θέλω νὰ εἴπω τῆς καρδίας μου !

Κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον λοιπὸν ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ἀναγκάσθηκα νὰ διακόψω τὰς σπουδάς μου, διότι οἱ οἰκεῖοί μου δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐπαρκέσουν εἰς τὰς δαπάνας, ποὺ ἀπαιτοῦσεν ἡ συνέχισις τῆς ἐκπαιδεύσεώς μου. Ὅταν ἀπηλλάγην ἀπὸ τὸ σχολεῖον, διέμενα εἰς τὸ σπίτι τῶν γονέων μου. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἐβλάστησαν ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου οἱ ἀκανθώδεις θάμνοι τῶν ἡδονῶν, χωρὶς ἕνα χέρι εὐεργετικὸ νὰ δυνηθῇ νὰ τοὺς ξερριζώσῃ. Καὶ κάτι περισσότερο. Μιὰ ἡμέρα ὁ πατέρας μου παρατηρήσας εἰς τὸ λουτρὸν τὰ σημεῖα τῆς συγκροτουμένης ἀνδρότητός μου, τὴν ἀνήσυχη ἐφηβεία, ποὺ μὲ περιέβαλλε, ἔτρεξε γεμᾶτος χαρά, νὰ τὸ ἀναγγείλῃ εἰς τὴν μητέρα μου, ὡς ἐὰν εἶχεν

ἤδη προεξοφλήσει τὴν γέννησιν ἐγγόνων. Τὴν ψυχήν του ἐπλημμύριζεν ἡ μέθη ἐκείνη, ποὺ γίνεται ἀφορμὴ νὰ λησμονῆσαι Σύ, ὁ Πλάστης, διὰ τὸν ἔρωτα τῶν πλασμάτων Σου· ἡ μέθη τοῦ ἀοράτου οἴνου μιᾶς διεστραμμένης θελήσεως, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει κάθε πρᾶγμα ταπεινὸν καὶ εὐτελές. Ἀλλ' εἶχες ἤδη ἀρχίσει, ὦ Θεέ μου, νὰ οἰκοδομῇς εἰς τὴν καρδίαν τῆς μητέρας μου τὸν ναόν Σου καὶ νὰ παρασκευάζῃς ἐκεῖ τὴν κατοικίαν Σου. Καὶ ἔτσι ἡ μητέρα μου ἐξουσιάζετο ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ ἀγωνίαν, τρομαγμένη διὰ τὸν δρόμον ποὺ πορεύονται, οἱ ἀποστρέφοντες ἀπὸ Ἐσὲ τὸ πρόσωπόν των.

Ἀλλοίμονον! Ἠμπορῶ ἆρά γε νὰ εἴπω, ὦ Θεέ μου, ὅτι Σὺ ἐτηροῦσες σιωπήν, ἐφ' ὅσον ἐγὼ ἀπεμακρυνόμουν καθημερινῶς περισσότερον ἀπὸ Σένα; Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προήρχοντο τὰ λόγια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἡ μητέρα μου, δούλη Σου ταπεινή, ἐπανελάμβανε τόσο συχνὰ εἰς τὰς ἀκοάς μου; Ἀλλὰ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εὕρισκεν ἠχὼ στὴν καρδιά μου. Κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν μὲ παρακινοῦσε στὴν ἀπόφασι νὰ Σὲ ὑπακούσω. Ἐκεῖνο ποὺ ἐπεδίωκεν ἡ μητέρα μου καὶ ἐνθυμοῦμαι μὲ πόσην ἀγωνιώδη ἀνησυχίαν μοῦ τὸ συνιστοῦσε, ἦτο ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἀθεμίτων ἐρώτων καὶ ἰδίως ἡ σύναψις ἐρωτικῶν σχέσεων μετ' ἐγγάμων γυναικῶν.

Ἀλλ' ἐγὼ ἐξελάμβανα τὰς παραινέσεις αὐτὰς ὡς ἀποτόκους γυναικείων ἀντιλήψεων, τὰς ὁποίας, ἂν ἐλάμβανα ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν, θὰ ἐκοκκίνιζα ἀπὸ ἐντροπήν. Ἀλλ' ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προήρχοντο ἦτο ἰδική Σου καὶ τὸ ἀγνοοῦσα. Ἐπίστευα, ὅτι Σὺ ἐσιώπας καὶ ὅτι ὡμιλοῦσε μόνο ἡ μητέρα μου, διὰ τοῦ στόματος τῆς ὁποίας ἐλαλοῦσες Σύ, ὦ Θεέ μου. Καὶ περιφρονοῦσα Ἐσένα εἰς αὐτήν, ἐγὼ τὸ παιδί της, τὸ παιδὶ τῆς δούλης Σου καὶ θεράπων ἰδικός Σου. Ἀλλὰ δὲν τὸ ἐγνώριζα καὶ παρεσυρόμουν εἰς τὴν καταστροφήν, τυφλὸς μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε μεταξὺ τῶν συνομηλίκων μου ἐντρεπόμουν διὰ τὴν μὴ ὑπεροχὴν τῆς ἐντροπῆς μου. Διότι ἤκουσα τοὺς συντρόφους μου νὰ διαφημίζουν τὰς παρεκτροπάς των καὶ νὰ ἐξυμνοῦν τοὺς ἑαυτούς των τόσο περισσότερο, ὅσον ἦσαν ἀνηθικώτεροι. Ἔτσι ἀγαποῦσα νὰ κάνω καὶ ἐγὼ ὅ,τι ἔκαναν ἐκεῖνοι, ὄχι μόνο χάριν τῆς ἀπολαύσεως, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς δόξης! Ὑπάρχει κάτι περισσότερο ἀξιοκατάκριτον ἀπὸ τὴν διαφθοράν; Ἀλλ' ἐγώ, διὰ τὸν φόβον τῆς μομφῆς, ἐβυθιζόμουν εἰς τὸν βοῦρκο τῆς ἁμαρτίας καθημερινῶς περισσότερο,

ἐλλείψει δὲ πραγματικοῦ ἐγκλήματος, ποὺ θὰ μ' ἐξίσωνε μὲ τοὺς παρὰ πολὺ διεφθαρμένους, ἐπροσποιούμην, ὅτι διέπραξα ὅ,τι δὲν εἶχα διαπράξει ποτέ. Ἐφοβούμουν νὰ φανῶ τόσο μᾶλλον ἀξιοκατάκριτος, καθ' ὅσον ἤμουν ἀθῶος, τόσον μᾶλλον ἀνήθικος, καθ' ὅσον ἤμουν ἁγνός.

Ἰδοὺ οἱ σύντροφοί μου, μὲ τοὺς ὁποίους διέτρεχα τὰς πλατείας τῆς «Βαβυλῶνος» καὶ ἐκυλιόμουν μέσα στὴ λάσπη ὡς ἐντὸς κινναμώμου ἢ πολυτίμου ἀρώματος. Καὶ διὰ νὰ ἠμπορέσω νὰ προσκολληθῶ εἰς αὐτὴν περισσότερο, ὁ ἀόρατος ἐχθρὸς μὲ καταπατοῦσε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του, διὰ νὰ μὲ περιπλέξῃ, ἐφ' ὅσον εὔκολα περιπλεκόμουν εἰς τὰ δίκτυα τῆς γοητείας του (1). Ἡ μητέρα μου, διαφυγοῦσα ἤδη τὸ περιβάλλον αὐτὸ τῆς Βαβυλῶνος, ἀλλὰ βαδίζουσα ἀκόμη σιγὰ σιγὰ πρὸς τὰ περίχωρα, μ' ἐσυμβούλευε νὰ διάγω βίον ἁγνόν. Ἐν τούτοις αἱ ἀποκαλύψεις τοῦ πατρός μου δὲν ἀφύπνισαν εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδα νὰ περιωρίσῃ εἰς τὰ ὅρια τοῦ συζυγικοῦ ἔρωτος, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὰ ξεριζώσῃ τελείως, τὰ πυρετώδη ὁρμέμφυτα, τὰ σπέρματα τῶν ὁποίων ἤδη ὀλέθρια, ἐπέπρωτο ν' ἀποβοῦν—καὶ ἡ μητέρα μου τὸ διαισθανόταν—διὰ τὸ μέλλον πραγματικὸς κίνδυνος. Ἀλλὰ δὲν τὸ ἔκαμε, φοβουμένη, μήπως αἱ ἐλπίδες μου ἐδεσμεύοντο ἀπὸ τὰς ἁλύσεις τοῦ γάμου, ὄχι αἱ ἐλπίδες τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς, ποὺ ἐστήριζε σὲ Σένα, ὦ Θεέ μου, ἀλλ' αἱ ἐλπίδες, ποὺ ἐβάσιζεν εἰς τὴν γνωστὴν φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὁποίαν ἐφιλοδόξουν δι' ἐμὲ ὁ μὲν πατέρας μου, διότι δὲν ἐσκέπτετο σχεδὸν ποτὲ εἰς Ἐσένα καὶ δὲν ἐπεδίωκεν, ὡς πρὸς ἐμένα, παρὰ τὴν πραγματοποίησιν ματαίων σκοπῶν, ἡ δὲ μητέρα μου, διότι ἐφαντάζετο, ὅτι ἡ πατροπαράδοτος αὐτὴ μόρφωσις ὄχι μόνον δὲν θὰ μοῦ ἦτο ἐπιβλαβής, ἀλλὰ καὶ θὰ μ' ἐβοηθοῦσε κατά τι μέτρον νὰ φθάσω μέχρι τῶν κρασπέδων τοῦ θρόνου Σου.

Ἔτσι φαντάζομαι τὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐφ' ὅσον εἶμαι ἱκανὸς ν' ἀνακαλέσω εἰς τὴν μνήμην μου τὸν χαρακτῆρα τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας μου. Ὡς πρὸς τὰ λοιπά, ἄφιναν χαλαρὸν τὸν χαλινὸν τῶν τέρψεών μου περισσότερο παρ' ὅσον

---

(1) Ἔτσι παραφράζομεν τὸ χωρίον «Calcabat me inimicus invisibilis et seducebat me, quia ego seductibilis eram».

μιὰ δικαία αὐστηρότης θὰ τὸ ἐπέτρεπε. Μὲ ἄφιναν νὰ διασπείρωμαι ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἀπείρων παθῶν μου. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἐξαπλώνετο ὁμίχλη πυκνή, ποὺ ἀπέκρυπτε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸ φῶς τῆς ἀληθείας Σου, ὦ Θεέ μου, ἡ δὲ ἀδικία μου προήρχετο, οὕτως εἰπεῖν, ἀπ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν μου (1).

*
* *

Ἡ κλοπὴ τιμωρεῖται ἀπὸ τὸν νόμον Σου, ὦ Θεέ μου, ὡς καὶ ἀπὸ τὸν νόμον τὸν χαραγμένον εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν νόμον ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον οὔτε αὐτὴ ἡ ἀδικία ἀγνοεῖ. Ποιὸς κλέπτης ἀνέχεται νὰ τὸν κλέπτουν; Ποιὸς πλούσιος συγχωρεῖ τὸν πτωχὸν ἐκεῖνον, ποὺ ὠθεῖται εἰς τὴν κλοπὴν ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν του; Καὶ ὅμως ἐγὼ ἠθέλησα νὰ κλέψω καὶ ἔκλεψα χωρὶς νὰ μὲ ὠθήσῃ εἰς τὴν κλοπὴν ἡ στέρησις, ἀλλ' ἁπλῶς ἀπὸ στέρησιν καὶ ἀηδίαν πρὸς τὸ συναίσθημα τῆς δικαιοσύνης, ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἀδικίαν, διότι ἔκλεπτον ὅ,τι εἶχα μὲ ἀφθονίαν καὶ μάλιστα εἰς πολὺ καλυτέραν ποιότητα. Δὲν μὲ παρακινοῦσε εἰς τὴν κλοπὴν τὸ ἀντικείμενον, ποὺ ποθοῦσα, ἀλλ' ἡ κλοπὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἡ ἁμαρτία.

Κοντὰ εἰς τὸ ἀμπέλι μας εὑρίσκετο μιὰ ἀχλαδιὰ γεμάτη ἀχλάδια, ποὺ δὲν διεκρίνοντο οὔτε διὰ τὸν χυμόν των οὔτε διὰ τὴν ὠμορφιά των. Συνοδευόμενος ἀπὸ μίαν ὁρδὴν ἐφήβων, ἀκολάστων καὶ οὐτιδανῶν, ἔκαμνα αἰφνιδιασμὸν κατὰ τοῦ δένδρου τὰ μεσάνυκτα—(ἕως τὴν ὥραν ἐκείνην ἐπαίζαμεν εἰς τὰς πλατείας κατὰ τὴν βδελυρὰν συνήθειάν μας)—καὶ ἐλεηλατοῦσα τοὺς καρπούς της. Ἐκουβαλούσαμε ὁλόκληρα φορτία ἀχλαδιῶν, ὄχι πρὸς μεγαλοπρεπῆ ἑστίασιν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὰ ρίχνωμε στοὺς χοίρους. Ἐὰν δὲ ἐτρώγαμε ὀλίγα ἐξ αὐτῶν, τὸ ἐκάναμε ἐπειδὴ ἦταν ἀπηγορευμένος καρπός.

Ἰδοὺ ἡ καρδία μου, ὦ Θεέ μου, ἰδοὺ ἡ καρδία μου, ποὺ εἶδες μὲ τὰ εὐσπλαχνικὰ τὰ μάτια Σου στὸν πυθμένα τῆς ἀβύσσου. Αὐτὴ ἡ καρδία ἂς Σοῦ εἴπῃ, τί ἐζητοῦσε ἐκεῖ, διαπράττουσα τὸ κακόν, ἁπλῶς καὶ μόνο χάριν τοῦ κακοῦ. Ἦτο μισητὸ καὶ τὸ ἠγάπησα· ἠγάπησα τὸν θάνατον· ἠγάπησα τὴν κατάπτωσίν μου.

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΟΒ' 7. «Ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν, διῆλθον εἰς διάθεσιν καρδίας» κτλ.

Ναί, τὴν ἠγάπησα! Ψυχὴ κηλιδωμένη καὶ ἀπομακρυσμένη τοῦ ἑδραίου στηρίγματός της διὰ τὴν ἀπώλειάν της, δὲν ἐζητοῦσα ἄλλο εἰς τὴν αἰσχύνην παρὰ μόνον αὐτὴν τὴν αἰσχύνην.

***

Ὑπάρχει τῷ ὄντι εἰς τὰ ὡραῖα πράγματα γοητεία, ὅπως εἰς τὸν ἄργυρον, εἰς τὸν χρυσόν. Ἡ ἀπόλαυσις τῆς σαρκικῆς ἐπαφῆς συνοδεύεται ἀπὸ κάποιαν συμπάθειαν, ποὺ εἶναι τὸ προέχον στοιχεῖόν της. Κάθε αἴσθησις εὑρίσκει ἐπίσης εἰς τὰ σωματικὰ ἀντικείμενα ἰδιότητας ἀντιστοίχους. Ἡ ἀνθρωπίνη δόξα, ἡ δύναμις τοῦ κυριαρχεῖν καὶ τοῦ κυβερνᾶν ἔχει καὶ αὐτὴ τὴν ἀξίαν της. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ ἀκατανίκητος πόθος τῆς ἐκδικήσεως γεννᾶται ἐντεῦθεν. Καὶ ὅμως θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποκτήσωμεν τὰ διάφορα αὐτὰ ἀγαθά, χωρὶς ν' ἀπομακρυνθῶμεν, Κύριε, ἀπὸ Σένα καὶ χωρὶς νὰ παραβοῦμε τὰς ἐντολάς Σου. Καὶ αὐτὴ ἡ ζωή, ποὺ περνοῦμε ἐδῶ κάτω, ἔχει καὶ αὐτὴ τὰς ἀπολαύσεις της, ποὺ ἐκπηγάζουν, κατά τινα βαθμόν, ἀπὸ τὴν ὡραιότητα, ἡ ὁποία εἶναι συστατικὸν στοιχεῖόν της καὶ ἀπὸ κάποιον συναρμονισμὸν μὲ κάθε γηΐνη ὠμορφιά. Ἡ φιλία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἶναι γλυκεῖα χάρις στοὺς πολυτίμους δεσμούς, διὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ πολλὰς ψυχὰς διαμορφώνεται μία ψυχὴ καὶ μόνη.

Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια εἶναι ἐκεῖνα, ποὺ δίδουν ἀφορμὴν ἁμαρτίας, ὁσάκις, ἀπὸ ὑπέρμετρον πόθον ὠθούμενοι πρὸς αὐτὰ τὰ ἀγαθά, ἐγκαταλείπομεν ἀνώτερα καὶ ὑψηλότερα ἀγαθά, Ἐσέ, Θεέ μου, τὴν ἀλήθειάν Σου, τὸν νόμον Σου! Ὄντως αὐτὰ τὰ ἐπίγεια πράγματα ἔχουν καὶ αὐτὰ τὰ θέλγητρά των, ἀλλ' εἶναι πολὺ διάφορα ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ Θεοῦ μου, δημιουργοῦ τοῦ Σύμπαντος, διότι ὁ δίκαιος εὑρίσκει εἰς Αὐτὸν τὴν χαράν του καὶ Αὐτὸς εἶναι τὸ ἐντρύφημα τῶν δικαίων ψυχῶν.

Ἀναζητοῦμεν τὸ κίνητρον ἑνὸς ἐγκλήματος; Συνήθως δὲν ἱκανοποιούμεθα προτοῦ ἀνακαλύψωμεν εἰς τὸν κακοῦργον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ προσβάλῃ κάποιον εἰς τ' ἀγαθά του ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὠνομάσαμεν κατώτερα, ἢ τὸν φόβον μήπως τὰ χάσῃ. Καὶ τοῦτο, διότι ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι εὐτελῆ καὶ ταπεινά, πρὸς ζημίαν τῶν ἀνωτέρων καὶ εὐεργετικωτέρων, ἔχουν ὅμως καὶ αὐτὰ τὴν περιωπὴν καὶ τὸ κάλλος των. Ὁ Α διέπραξε φόνον. Διατί τὸν διέ-

πραξε ; Διότι ἐποθοῦσε τὴν γυναῖκα ἢ τὸ ἀγαθὸν ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἀφήρεσε τὴν ζωήν. Ἔκλεψε διὰ νὰ ζήσῃ ἢ ἐφόνευσεν ἐκ φόβου μὴ κλαπῇ τὸ ἰδικόν του ἀγαθόν, ἢ τέλος προέβη εἰς τὸ ἔγκλημα, παρωθούμενος εἰς αὐτὸ ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως. Μήπως ἐφόνευσεν ἁπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ φονεύσῃ ; Ποῖος θὰ τὸ ἐπίστευε ; Ἐλέχθη διὰ κάποιον ἄνθρωπον, ποὺ ἦτο τέρας παραφροσύνης καὶ ἀγριότητος, ὅτι ἠρέσκετο νὰ εἶναι καὶ χωρὶς λόγον βάρβαρος καὶ σκληρός. Ἐν τούτοις ὁ ἱστορικὸς (1) ἀπεκάλυψε τὸ ἐλατήριον.«Ἐφοβεῖτο, γράφει, μήπως ἡ ἀπραξία του ἀποναρκώσῃ τὰ χέρια του καὶ τὴν ψυχήν του». Ἀλλὰ διατί, διὰ ποῖον λόγον ἆρά γε ; Διότι χάρις εἰς τὴν τοιαύτην διαρκῆ ἄσκησιν τοῦ ἐγκλήματος, ἤλπιζε νὰ κατασταθῇ κύριος τῆς Ρώμης, ν' ἀποκτήσῃ τιμάς, πλοῦτον καὶ ἰσχύν, ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν φόβον τῶν νόμων καὶ ἀπὸ τὰ ἐμπόδια, ποὺ τοῦ παρενέβαλλαν ἡ ἀσήμαντος πατρικὴ περιουσία του καὶ ἡ συνείδησις τῆς στυγερᾶς δράσεώς του. Ἐκεῖνο λοιπόν, ποὺ ἀγαποῦσε ὁ Κατιλίνας, δὲν ἦσαν τὰ ἐγκλήματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ὁ σκοπός, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ ἐπιτύχῃ μὲ τὰ κακουργήματά του.

Ἀλλά, ἐγώ, τί ἠγάπησα σὲ σένα, ὦ κλοπή μου, νυκτερινὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου τῆς ἡλικίας μου κακούργημα ; Ὡραία δὲν ἦσουν, διότι ἦσουν κλοπή. Ἀλλ' ἦσουν τοὐλάχιστον πραγματικὴ ὀντότης, ὥστε ν' ἀπευθύνωμαι εἰς ἐσέ ; Ἦσαν ὡραῖοι οἱ κλεμμένοι καρποί, ἀφοῦ ἐπλάσθησαν ἀπὸ Σένα, ὦ ἀπαράμιλλον Κάλλος, δημιουργὲ τοῦ Σύμπαντος ὑπέρτατον ἀγαθὸν καὶ πραγματικὸ ἀγαθόν μου. Ναὶ ἦσαν ὡραῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐστρέφετο πρὸς αὐτοὺς ὁ πόθος τῆς ντροπιασμένης ψυχῆς μου. Εἶχα γλυκυτέρους καρποὺς μὲ ἀφθονίαν. Μόλις τοὺς ἐμάζευα, τοὺς πετοῦσα, καὶ δὲν ἀπελάμβανα παρὰ μόνο τὸ ἔγκλημά μου, ποὺ εἶχε γλυκειὰ γεῦσι δι' ἐμέ. Ἐὰν δὲ κανένα κομμάτι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς καρποὺς γλυστροῦσε στὸ στόμα μου, ἡ ἁμαρτία μου τὸ περικύκλωνε μὲ ὁλόκληρη τὴν γλυκύτητά της.

---

(1) Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱστορικὸς εἶναι ὁ Σαλλούστιος ὅστις ἀπὸ τοῦ Β' μέχρι τοῦ Ε' ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἦτο εἷς τῶν μᾶλλον εἰς τὰς ἀφρικανικὰς Σχολὰς ἀναγινωσκομένων καὶ ἐκτιμωμένων συγγραφέων. Ὁ ἐνταῦθα ὑπονοούμενος βάρβαρος καὶ σκληρὸς εἶναι ὁ Κατιλίνας. (Sallust, de Bell. Catil c. q. «Ne per otium torpesceret manus aut animus»).

Καὶ τώρα, ὦ Θεέ μου, ζητῶ νὰ μάθω τί μὲ παρακινοῦσε εἰς τὴν κλοπήν ; Δὲν ἦτο αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὡραία. Δὲν ὁμιλῶ δὲ περὶ τῆς ὡραιότητος ἐκείνης, ποὺ συνοδεύει τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν σωφροσύνην, οὔτε περὶ ἐκείνης, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν μνήμην, τὴν αἴσθησιν, τὴν ζωϊκὴν ψυχήν, οὔτε περὶ τῆς ὡραιότητος, ποὺ στολίζει τὰ ἄστρα μὲ τὰς τεραστίας τροχιάς των καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν γεμάτη ἀπὸ ζῶντα πλάσματα, οὔτε τέλος περὶ τῆς ἀτελοῦς καὶ νεφελώδους ἐκείνης καλλονῆς ποὺ μᾶς κάνει νὰ γινώμεθα θύματα τῆς ἀκολασίας.

Διότι ἡ ὑπεροψία ὑποκρίνεται τὴν ὕψωσιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μόνος Σύ, ὦ Θεέ μου, ἐξυψώνεσαι ὑπεράνω ὅλων τῶν πλασμάτων. Καὶ ἡ φιλοδοξία τί ἄλλο ἐπιζητεῖ, ἐὰν ὄχι τιμὴν καὶ δόξαν, ἐνῷ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ ἀνήκει μόνον εἰς Σὲ εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ ἡ σκληρότης τῶν κρατούντων ἐπιδιώκει τὴν τρομοκράτησιν, ἀλλὰ ποῖον πρέπει νὰ φοβούμεθα, ἐὰν ὄχι Σέ, ὦ Θεέ μου ; Πότε, ποῦ, μέχρι ποίου σημείου καὶ μὲ τί μέσον ἠμποροῦμεν ν' ἀποσπάσωμεν ἢ νὰ ὑπεξαιρέσωμεν κάτι ἀπὸ τὴν ἰσχύν Σου ; Οἱ ἀσελγεῖς ποθοῦν ν' ἀγαπῶνται μὲ θωπείας. Ἀλλὰ τίποτε δὲν ὑπάρχει θεραπευτικώτερον ἀπὸ τὴν τρυφερότητά Σου, κανένας ἔρως ὑγιέστερος ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς ἀληθείας Σου, ὡραίας καὶ φωτοβόλου μεταξὺ τῶν ἀληθειῶν. Ἡ περιέργεια ὑποκρίνεται τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν γνῶσιν. Ἀλλὰ Σὺ γνωρίζεις τὰ πάντα στὴν ἐντέλεια. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ μωρία καλύπτονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἁπλότητος καὶ τῆς ἀθωότητος. Ἀλλ' ὑπάρχει κάτι ἁπλούστερον καὶ ἀθωότερον ἀπὸ Σένα ; Διότι οἱ κακοὶ δὲν ἔχουν ἄλλον ἐχθρὸν ἀπὸ τὰ ἔργα των. Ἡ ὀκνηρία προσποιεῖται, ὅτι ζητεῖ ἠρεμίαν καὶ γαλήνην. Ἀλλὰ μακρὰν Σου ποίαν γαλήνην ἠμποροῦμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν ; Ἡ πολυτέλεια ἀρέσκεται νὰ καλῆται ἀφθονία καὶ πλησμονή. Ἀλλὰ Σὺ εἶσαι πηγὴ ἀέναος καὶ ἀνεξάντλητος ἀδιαφθόρων ἡδονῶν. Ἡ ἀσωτία ὑποκρίνεται τὴν μορφὴν τῆς γενναιοδωρίας, ἀλλὰ Σὺ εἶσαι ὁ μεγαλόψυχος πάντων τῶν ἀγαθῶν δωρητής. Ἡ φιλαργυρία ποθεῖ νὰ κατέχῃ πολλά, Σὺ κατέχεις τὰ πάντα. Ἡ ζηλοτυπία διεκδικεῖ τὴν ὑπεροχήν, ἀλλὰ τί ὑπεροχώτερον Σοῦ, ὦ Θεέ μου ; Ἡ ὀργὴ ἐπιζητεῖ τὴν ἐκδίκησιν ἀλλὰ ποῖος ἐκδικεῖται τόσον δικαίως, ὅσον Σύ ; Ὁ φόβος ἐπα-

γρυπνεῖ μὲ ἀγωνίαν ἐπ' ἐκείνου, ποὺ ἀγαπᾷ, καὶ φρικιᾷ πρὸ παντὸς ἀσυνήθους καὶ ἀπροσδοκήτου κινδύνου, ποὺ ἀπειλεῖ τοῦ περιποθήτου ἀντικειμένου τὴν ἀσφάλειαν. Ἀλλὰ ὑπάρχει κάτι ἀσύνηθες καὶ ἀπροσδόκητον διὰ Σέ ; Τί Σὲ χωρίζει ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾷς, καὶ ποῦ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εὕρῃ ἀσφάλειαν, ἐὰν ὄχι πλησίον σὲ Σένα ; Ἡ ὀδύνη καταδαπανᾷ τὸν ἑαυτόν της διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀγαθῶν ποὺ ἐγέμιζαν ἀπὸ χαρὰν τὴν πλεονεξίαν της. Αὐτὴ θὰ ἐποθοῦσε νὰ μὴ τῆς ἀφαιρεθῇ τίποτε, ὅπως τίποτε δὲν ἀφαιρεῖται ἀπὸ Σένα.

Ἔτσι μοιχεύει ἡ ψυχή, ὅταν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ πρόσωπόν Σου καὶ ἐπιζητῇ μακρὰν ἀπὸ Σὲ ἐκεῖνο, ποὺ δὲν εὑρίσκει καθαρὸν καὶ ἁγνὸν παρὰ μόνον, ὅταν ἐπανέρχεται σ' Ἐσένα. Ὥστε δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸν τὸ ὅτι οἱ ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ Σένα καὶ οἱ ἐπαναστατοῦντες ἐναντίον Σου δεικνύουν καὶ αὐτοὶ τὸ φυσικὸν ἔνστικτον νὰ ἐπανέλθουν εἰς Σέ, δημιουργὸν τοῦ Σύμπαντος καὶ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ προσέρχονται εἰς Σὲ ἐξομολογούμενοι, ὅτι δὲν ἠμποροῦν ν' ἀποτρέψουν ὁλοσχερῶς τὸ πρόσωπόν των ἀπὸ Σένα ἀφοῦ, καὶ ὅταν ἀκόμη ἁμαρτάνουν, προσπαθοῦν νὰ Σὲ μιμηθοῦν, ἂν καὶ κατὰ τρόπον διεστραμμένον (1).

Τί λοιπὸν ἠγάπησα σ' αὐτὴ τὴν κλοπήν ; Εἰς τί ἐμιμήθηκα τὸν Κύριόν μου κατὰ τρόπον ἔνοχον καὶ διεστραμμένον ; Εὗρῆκα μήπως ἡδονὴν παραβαίνων τὸν νόμον Σου δι' ἀπάτης, ἀφοῦ ἤμουν

(1) Ἔτσι παραφράζομεν τὸ χωρίον : «Perverse te imitantur omnes, qui longe se a te faciunt et extollunt se adversum te. Sed etiam sic te imitanto indicant creatorem te esse omnis naturæ et ideo non esse, quo a te omni modo recedatur», στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς σχετικῆς μεταφράσεως τοῦ Brunetti (Confessioni) : «Quindi è manifesto che quelli, che da voi si allontanono, e contra di voi si sollevano, mostrano anch' essi il naturale istinto di avvicinarsi a voi Creatore e centro di tutti il bene ; e vengono essi medesimi a confessare non vi esser modo di discostarsi in tutto di voi, mentre, anche peccando, cercano iniquamente ad assomigliarvi». Ὁ Paul Janet ἀποδίδει τὸ ἀνωτέρω χωρίον ὡς ἑξῆς : «Lors même qu' ils s' éloignent de vous, les hommes ne font encore que vous imiter d' une manière perverse. Mais en vous imitant, ils vous proclament encore le créateur de toute la terre et montrent qu' il est impossible de se séparer de vous absolument».

ἀνίκανος νὰ τὸ κάμω διὰ τῆς ἰδικῆς μου δυνάμεως; Μολονότι ἤμουν δοῦλος, προσεποιήθηκα κολοβωμένην ἐλευθερίαν, διὰ νὰ πράξω, χωρὶς νὰ τιμωρηθῶ,—παραγνωρίζων τὴν παντοδυναμίαν Σου,—ὅτι δὲν μοῦ ἐπετρέπετο νὰ πράξω. «Ἰδοὺ ὁ θεράπων, ποὺ ἀποφεύγει τὸν Κύριόν του καὶ ἐπιζητεῖ τὴν σκιάν του». Ὦ διαφθορὰ ἀλλοκότου πλάνης τῆς ζωῆς, ἄβυσσος τοῦ θανάτου! Ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἐπετρέπετο εἰς ἐμέ, ἠμπόρεσε νὰ προσελκύσῃ τὴν ἀγάπην μου, ἁπλῶς καὶ μόνον, διότι δὲν ἐπετρέπετο.

Τί δὲν ὀφείλω εἰς Σέ, ὦ Θεέ μου, διὰ τὸ ὅτι ἐνῷ ἡ μνήμη μου ἐνθυμεῖται αὐτὰ τὰ πράγματα, ἡ καρδία μου δὲν κατέχεται ἀπὸ φόβον. Θέλω νὰ Σοῦ προσφέρω, Κύριε, τὴν λατρείαν μου. Θέλω νὰ Σ' ἐξυμνῶ, νὰ Σὲ δοξάζω διὰ τὴν συγχώρησιν πράξεων τόσων κακῶν καὶ ἐγκληματικῶν. Τί δὲν ὀφείλω εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν Σου, διὰ τὸ ὅτι διέλυσες τὰς ἁμαρτίας μου ὡς χιόνα. Σοῦ ὀφείλω ἐπίσης χάριτας δι' ὅσα κακὰ δὲν ἔχω κάμει. Εἰς ποίας κακούργους ἐνεργείας δὲν θὰ προέβαινα, ἀφοῦ ἠγάπησα τὸ ἔγκλημα διὰ τὸ ἔγκλημα;

Μοῦ ἐσυγχώρησες τὰ πάντα, τ' ὁμολογῶ. Μοῦ ἐσυγχώρησες τὸ κακόν, ποὺ διέπραξα ἐθελουσίως, καὶ τὸ κακόν, ποὺ δὲν ἔκαμα, χάρις εἰς τὴν ἰδικήν Σου παρέμβασιν. Ποιὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐν γνώσει τῆς ἀδυναμίας του, τολμᾷ ν' ἀποδώσῃ τὴν ἁγνότητα καὶ τὴν ἀθωότητά του εἰς τὰς ἰδικάς του δυνάμεις, σὰν νὰ μὴν εἶχε ἀνάγκην τῆς εὐσπλαγχνίας Σου, μὲ τὴν ὁποίαν συγχωρεῖς τὰς ἁμαρτίας ἐκείνων, ποὺ στρέφονται ἐναντίον Σου; Ἐκεῖνος, ποὺ Σὺ ἐκάλεσες καὶ ὁ ὁποῖος, εἰσακούων τὴν φωνήν Σου, ἀπέφυγε τ' ἀνομήματα, τῶν ὁποίων ἀναγινώσκει ἐδῶ τὴν ὑπόμνησιν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν, ἂς μὴ μ' ἐμπαίξῃ διὰ τὸν ἰσχυρισμόν μου ὅτι ἐθεραπεύθηκα ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν μου ἀπὸ τὸν ἰατρόν, ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω τὸ ὅτι δὲν προσεβλήθη ἀπὸ νόσους ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον ἀσθενής. Ἂς Σὲ ἀγαπᾷ, ὅσο καὶ ἐγώ. Ἀλλὰ τί λέγω; Πολὺ περισσότερον. Διότι εἰς ἐκεῖνον, ποὺ μὲ ἀπήλλαξεν ἀπὸ τὴν θανάσιμον ἔκλυσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ὀφείλω ἀκριβῶς τὸ ὅτι ἐπροφυλάχθην ἀπὸ τὸ κακόν.

Ποῖον κέρδος ἄραγε ἀπεκόμισα ἀπὸ τὰ ἀνομήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐνθυμοῦμαι, χωρὶς νὰ κοκκινίζω, ἰδίως ἀπὸ τὴν κλοπὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν διέπραξα ἁπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ κλέψω καὶ ὄχι

δι' ἄλλον ὁποιονδήποτε λόγον; Καὶ τί ἦτο αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ κλοπή; Ἕνα τίποτε. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἕνα τίποτε δὲν καθιστᾷ τὴν περίπτωσίν μου ἀθλιεστέραν; Καὶ ὅμως ἐγὼ μόνος δὲν θὰ τὴν διέπραττα—εἶμαι βέβαιος δι' αὐτό, τοὐλάχιστον ἐφ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι. Ὄχι, δὲν θὰ τὴν διέπραττα ποτέ. Λοιπὸν ἠγάπησα καὶ τὴν συναναστροφὴν ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχα προβῆ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της. Δὲν ἠγάπησα λοιπὸν ἀποκλειστικῶς τὴν κλοπήν, ἀλλὰ καὶ τὴν συνενοχὴν εἰς τὸ ἔγκλημα, ἢ μᾶλλον ἠγάπησα ἕνα ἄλλο τίποτε, διότι καὶ ἡ συνενοχὴ εἶναι ἕνα τίποτε (1).

Ποιὰ εἶναι λοιπὸν ἐδῶ ἡ ἀλήθεια καὶ ποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ μοῦ τὸ εἰπῇ, ἂν ὄχι Ἐκεῖνος, ποὺ φωτίζει τὴν καρδιά μου καὶ διαλύει τὰ σκοτεινά της σύννεφα; Ποιὸς μὲ παρώτρυνε νὰ ἐξετάσω, νὰ συζητήσω καὶ νὰ μελετήσω τὸ θέμα τοῦτο; Ἂν ἐποθοῦσα ν' ἀπολαύσω τοὺς καρπούς, ποὺ ἔκλεπτον, θὰ ἠμποροῦσα νὰ προβῶ εἰς τὴν κλοπὴν καὶ μόνος διὰ νὰ ἀποκτήσω τὴν προεξωφλημένην ἀπόλαυσιν, καὶ δὲν θὰ εἶχα ἀνάγκην συνενόχων διὰ νὰ ὑποδαυλίσω τὴν φλόγα τοῦ πόθου μου. Ἀλλ' ἀφοῦ δὲν εὕρισκα καμμίαν ἀπόλαυσιν εἰς τοὺς καρποὺς τούτους, εὕρισκα ἡδονὴν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀδίκημα διαπραττόμενον ἐκ συστάσεως.

Πῶς ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῆς ψυχῆς; Ἀναμφιβόλως ἦτο ἐπαίσχυντος. Καὶ τόσο τὸ χειρότερον δι' ἐμέ, ὅτι μὲ ἐξουσίαζε. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τί ἦτο αὐτὴ ἡ κατάστασις; Ἦτο ἆρά γε ἀπόλαυσις, ποὺ ἐγαργάλιζε, οὕτως εἰπεῖν, τὴν καρδιά μου μὲ τὴν ἰδέα νὰ ἐξαπατήσωμεν ἀνθρώπους, ποὺ δὲν ἀντελαμβάνοντο διόλου τὴν ἀπάτην μας καὶ οἱ ὁποῖοι, ἂν τὴν ἀντελαμβάνοντο, δὲν θὰ εἶχαν καμμίαν διάθεσιν νὰ τὴν δεχθοῦν; Διατί ἆρά γε εὕρισκα τόσην ἀπόλαυσιν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐνεργοῦσα μόνος μου; Ἴσως, διότι δὲν ἠμπορεῖ νὰ γελᾷ κανείς, ὅταν εὑρίσκεται μόνος; Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι εἰς

(1) Τὸ χωρίον: Non ergo nihil aliud quam furtum amavi; imo vero nihil aliud, quia et illud nihil est» μεταφράζοντες, ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ von Raumer: «Also liebte ich auch die Gemeinschaft Mitschuldiger. Also habe ich nicht nichts andres als den Diebstahl geliebt. O nein, ein anderes Nichts liebte ich vielmehr, weil auch jenes (consortium) nichts ist, (Sancti Augustini Confess libri tred, σελ. 38).

τοιαύτην περίπτωσιν δὲν γελοῦμε μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν. Καὶ ὅμως συμβαίνει, ὥστε καὶ ὅταν εἴμεθα μόνοι, χωρὶς νὰ εἶναι κανένας ἄλλος παρών, νὰ ξεκαρδιζώμαστε στὰ γέλια, ὅταν παρουσιάζεται εἰς τὰς αἰσθήσεις μας ἢ εἰς τὴν σκέψιν ἕνα πρᾶγμα πολὺ κωμικόν.

Ὦ Θεέ μου, νά τώρα ποὺ διανοίγεται εἰς Ἐσὲ ζωντανὴ ἡ ἀνάμνησις τῆς ψυχῆς μου. Μόνος δὲν διέπραττα αὐτὴν τὴν κλοπήν, τὴν ὁποίαν ἔκαμα ἁπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ κλέψω. Ἂν ἤμουν μόνος, δὲν θὰ εὕρισκα εἰς τὸ ἔγκλημά μου καμμίαν ἀπόλαυσιν, καὶ ἑπομένως δὲν θὰ τὸ διέπραττα ποτέ. Ὦ ἐχθροτάτη φιλία, παραπλάνησις ἀκατανόητη τῆς ψυχῆς, μανία νὰ βλάπτωμε τοὺς συνανθρώπους μας· μανία, ποὺ γεννᾶται ἀπὸ τὰ παιχνίδια καὶ τοὺς ἀστεϊσμούς, ἀπὸ τὴν τέρψιν, ποὺ αἰσθανόμεθα νὰ ζημιώνωμε τοὺς ἄλλους. Ἐδῶ δὲν πρόκειται ν' ἀποκτήσωμε κάποιο κέρδος ἢ νὰ ἐκδικηθοῦμε κάποιον ἄνθρωπον, ἀρκεῖ ὅμως ἡ φωνὴ «ἐμπρός, τί κάθεσαι, νὰ τὸ κάμωμεν», καὶ αἰσχυνόμεθα νὰ μὴν εἴμεθα ἀναίσχυντοι.

Ποιὸς θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ λύσῃ τόσο σκολιοὺς καὶ πολυπλόκους δεσμούς ; Δὲν θέλω πλέον νὰ σκέπτωμαι τὴν αἰσχύνην μου. Θέλω νὰ βλέπω Ἐσένα, Δικαιοσύνη, ἀρετὴ πολύτιμη καὶ ὡραία ἐν μέσῳ τοῦ ἀπαστράπτοντος φωτός Σου, ποὺ σκορπᾷ μιὰν ἡδονὴ ἀνέκφραστη καὶ ἀέναη. Θέλω νὰ εἶμαι κοντά Σου, εἰρήνη βαθυτάτη, ζωὴ ἀτάραχη. Ὁ ἀναπαυόμενος εἰς τοὺς κόλπους Σου, ἀναπαύεται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Κυρίου. Κανένας φόβος δὲν κυριεύει τὴν ψυχήν μου καὶ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του μέσα στὴν ἄπειρη εὐτυχία ἀπείρως εὐτυχῆ. Ἐλιποτάκτησα μακράν Σου, ὦ Θεέ μου, κατὰ τὰ πρῶτα νεανικὰ χρόνια μου, μακρὰν τῆς βοηθείας Σου καὶ ἔγινα διὰ τὸν ἑαυτόν μου «τόπος ἐνδεὴς καὶ πενιχρός».

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ΄

Ὁ Αὐγουστῖνος περιγράφει τρία ἔτη, ποὺ διῆλθεν εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου μέχρι τοῦ δεκάτου ἐνάτου ἔτους τῆς ἡλικίας του. Ὁ συγγραφεὺς τερματίζει τὰς σπουδάς του, περιπλέκεται εἰς τὰ δίκτυα τοῦ ἔρωτος καὶ γίνεται ὀπαδὸς τῆς αἱρέσεως τῶν Μανιχαίων.—Συζήτησις περὶ τῆς πλάνης τῆς ἐν λόγῳ αἱρέσεως.—Δάκρυα τῆς μητρός του καὶ ἀπάντησις, ποὺ ἔλαβεν ἐν ὀνείρῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀναφερομένη εἰς τὴν μέλλουσαν μεταστροφὴν τοῦ υἱοῦ της.

Ἔφθασα εἰς τὴν Καρχηδόνα. Παντοῦ γύρω μου ἔβραζε μὲ τριγμὸν ὁ λέβης ἐπαισχύντων ἐρώτων. Δὲν ἤμουν ἀκόμη ἐρωτευμένος, ἀλλὰ μ᾽ ἐπυρπολοῦσε ὁ πόθος νὰ ἐρωτευθῶ. Διψασμένος ἀπὸ ἔρωτα, ἐκάκιζα τὸν ἑαυτόν μου, ὅτι δὲν εἶχα περιπλακῆ ἀκόμη ἀρκετὰ εἰς τὰ δίκτυά του. Ἐζητοῦσα ἓν ἀντικείμενον ἔρωτος καὶ ἔτρεφα μῖσος πρὸς τὴν ἰδέαν μιᾶς ζωῆς εἰρηνικῆς καὶ ἀπηλλαγμένης παγίδων. Λιποψυχοῦσε ἡ καρδιά μου, διότι ἐστερεῖτο ἐσωτερικῆς ζωῆς, ἐστερεῖτο Ἐσέ, ὦ Θεέ μου. Ἀλλὰ δὲν μὲ κατεῖχεν ὁ πόθος μιᾶς τέτοιας ζωῆς. Δὲν εἶχα ὄρεξιν διὰ μίαν μὴ ἐπικίνδυνον τροφήν, ὄχι διότι ἤμουν ἀπ᾽ αὐτὴν χορτασμένος. Ἀπ᾽ ἐναντίας, ὅσον περισσότερον τὴν ἐστερούμην, τόσο περισσότερον μὲ ἀηδίαζε. Ἰδοὺ διατὶ ἔπασχεν ἡ ψυχή μου, καί, γεμάτη ἀπὸ ἑλκώματα, ἐσύρετο ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ της, κατεχομένη ἀπὸ τὸν οἰκτρὸν πόθον νὰ ξυσθῇ εἰς τὰς αἰσθησιακὰς πραγματικότητας. Ἀλλ᾽ ἐὰν δὲν εἶχαν ψυχὴν αὐταὶ αἱ πραγματικότητες, δὲν θὰ προσείλκυαν τὴν ἀγάπην μας.

Τὸ ν᾽ ἀγαπῶ καὶ ν᾽ ἀνταγαπῶμαι ἦταν γιὰ μένα πολὺ γλυκύτερο, ὅταν ἀπελάμβανα τὴν σάρκα τοῦ λατρευομένου πλάσματος. Ἔτσι ἐκηλίδωνα τὴν πηγὴν τῆς φιλίας διὰ τοῦ βορβόρου τῆς φιληδονίας μου. Κατεκάλυπτα τὴν ἁγνότητά της μὲ τὰ μαῦρα νέφη τῆς φιληδονίας μου. Ἀηδὴς καὶ αἰσχρὸς εἰς τὴν ὑπερβολὴν

τῆς ματαιοδοξίας μου, ἐπροσποιούμουν κομψότητα καὶ εὐγένειαν τρόπων. Ἔτσι παρεσυρόμουν πρὸς τὸν ἔρωτα εἰς τὴν παγίδα τοῦ ὁποίου ἐποθοῦσα νὰ συλληφθῶ. Ὦ Θεέ μου, ὦ εὐσπλαγχνία μου, μὲ πόσην πικρίαν ἐκαρύκευες τὴν γλυκύτητα δι᾽ ἐμέ! Μὲ ἠγάπησαν! Ἐγλύστρησα κρυφὰ εἰς τοὺς δεσμοὺς τῆς ἡδονῆς, καὶ τρελλαμένος ἀπὸ τὴ χαρά μου, ἔπεσα μέσα στὰ δίκτυα τῆς δυστυχίας, διὰ νὰ παραδοθῶ ἀργότερα εἰς τὰς ἀναμένας σιδηρὰς ῥάβδους τῆς ζηλοτυπίας, τοῦ φόβου τῆς ὀργῆς καὶ τῶν ἐρίδων.

*
* *

Τὸ θέατρο γεμᾶτο ἀπὸ εἰκόνες τῆς δυστυχίας μου καὶ ἀπὸ στοιχεῖα, ποὺ ἠμποροῦσαν νὰ τροφοδοτοῦν τὴν φλόγα τῆς καρδίας μου, μὲ κατεγοήτευσε. Διατί ἄρά γε ὁ ἄνθρωπος ἀρέσκεται εἰς τὴν θέαν ἀξιοθρηνήτων καὶ τραγικῶν περιπετειῶν;

Αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν θέλει νὰ γίνῃ θῦμά των. Καὶ ὅμως, ὡς θεατής, ἐπιδιώκει τὴν ὀδύνην, ποὺ γεννοῦν αὐτὰ τὰ θεάματα, αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς ἡ ὀδύνη προξενεῖ εἰς αὐτὸν ἡδονήν. Τί εἶναι λοιπὸν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἐὰν ὄχι μιὰ ἀξιοδάκρυτος πλάνη; Διότι ἡ συγκίνησίς μας εἶναι τόσον περισσότερον ζωηρά, ὅσο περισσότερον εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι τῶν καταστάσεων, ποὺ περιγράφουν. Ὅταν πάσχωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, τὸ συναίσθημα αὐτὸ ὀνομάζεται ὀδύνη, ὅταν δὲ μετ᾽ ἄλλων συμπάσχωμεν καλεῖται οἶκτος, συμπάθεια. Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτὴ ἡ συμπάθεια, προκειμένου περὶ φανταστικῶν σκηνῶν: Ὁ θεατὴς δὲν παρακινεῖται διόλου νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν συνανθρώπων του. Καλεῖται μόνον νὰ πάσχῃ ψυχικῶς, ἀπολαμβάνει δὲ τὸν συγγραφέα τοιούτων ἐπινοήσεων κατὰ τὸ μέτρον, κατὰ τὸ ὁποῖον τοῦ προξενεῖ ἐντατικωτέραν λύπην. Εἰς περίπτωσιν δέ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ παράτασις τοιούτου εἴδους φανταστικῶν περιπετειῶν τὸν ἀφίνει ψυχρόν, ἀποχωρεῖ ἔχων τὴν κατάκρισιν καὶ τὴν περιφρόνησιν εἰς τὸ στόμα του. Ἀπ᾽ ἐναντίας, ὅσες φορὲς αἰσθάνεται τὴν ψυχήν του νὰ σπαρταρᾷ ἀπὸ τὸν πόνο, μένει εὐχαριστημένος καὶ προσεκτικὸς εἰς τὴν θέσιν του.

Ἐκεῖνο λοιπόν, ποὺ ἀγαποῦμε, εἶναι αἱ συγκινήσεις καὶ τὰ δάκρυα. Καὶ ὅμως ὅλοι ἐπιδιώκουν τὴν ἡδονήν. Δὲν θέλουν νὰ εἶναι δυστυχεῖς. Ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι καὶ φιλεύσπλαγχνοι,

ἐπειδὴ δὲ ἡ εὐσπλαγχνία συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ὀδύνην, δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ μόνος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ὀδύνη μᾶς εἶναι ἀγαπητή;

Ἡ φιλία εἶναι ἡ πηγὴ συμπαθειῶν τοιαύτης φύσεως. Ἀλλὰ ποῦ κατευθύνεται τὸ ρεῦμα αὐτὸ καὶ ποῦ χύνεται; Διατί χύνεται εἰς κοχλάζουσαν πίσσαν, μέσα εἰς μίαν τεραστίαν καὶ φλογερὰν ἄβυσσον μαύρων ἡδονῶν, ὅπου θεληματικὰ μεταμορφώνεται καὶ συγχέεται, διεστραμμένον καὶ ἔκπτωτον τῆς οὐρανίας λάμψεώς του; Ἠμποροῦμεν ἐνίοτε ν' ἀγαποῦμε τὴν ὀδύνην. Ἀλλὰ προφυλάξου ἀπὸ τὴν διαφθοράν, ὦ ψυχή μου, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων μας, ποὺ εἶναι ἄξιος νὰ ἐξυμνῆται καὶ νὰ δοξάζεται εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Προφυλάξου ἀπὸ τὴν διαφθοράν!

Ἀκόμη καὶ σήμερον δὲν εἶμαι ἀδιάφορος πρὸς τὴν εὐσπλαγχνίαν. Ἀλλὰ τότε εἰς τὸ θέατρον συμμετεῖχα εἰς τὴν χαρὰν τῶν ἐραστῶν, ὅταν ὁ ἕνας ἀπελάμβανε τὸν ἄλλον μέσα εἰς τὴν αἰσχύνην, μολονότι ἐπρόκειτο περὶ ἁπλῶν ἐπινοήσεων καὶ φανταστικῶν σκηνῶν. Ὅταν δὲ οἱ ἐρασταὶ ἐχάνοντο ὁ ἕνας διὰ τὸν ἄλλον, αἰσθανόμουν μίαν ὀδυνηρὰν συγκίνησιν καὶ ἡ συγκίνησις αὐτὴ μὲ κατεγοήτευε. Σήμερον οἰκτείρω ἐκεῖνον, ποὺ ἀπολαμβάνει μέσα εἰς τὴν κραιπάλην, περισσότερον, παρὰ ἐκεῖνον, ποὺ φαντάζεται τὸν ἑαυτόν του δυστυχῆ, ἐπειδὴ μαστίζεται ἀπὸ ἐπικίνδυνον φιληδονίαν καὶ χάνει τὸ βδελυρόν του ἴνδαλμα. Αὐτὸς ὁ οἶκτος εἶναι ἀναμφιβόλως πραγματικώτερος, ἀλλὰ τότε ὁ πόνος δὲν γεννᾷ ἡδονήν. Τὸ νὰ λυπῆται κανεὶς ἕνα δυστυχῆ, σημαίνει, ὅτι ἱκανοποιεῖ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην. Ἀλλ' ὁ εἰλικρινὴς φιλεύσπλαγχνος θὰ ἐποθοῦσε νὰ μὴν τοῦ παρέχεται εὐκαιρία οἰκτιρμοῦ.

Ἐάν,—αὐτὸ εἶναι μιὰ φανταστικὴ ὑπόθεσις,—ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ καλοκαγαθία κακόβουλος, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ, ὥστε ἕνας ἄνθρωπος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ διαθέσεις ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς εὐσπλαγχνικάς, νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ὕπαρξιν δυστυχισμένων θνητῶν, διὰ ν' ἀσκήσῃ ἐπ' αὐτῶν τὴν εὐσπλαγχνίαν του. Ὥστε ἡ ὀδύνη εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδοκιμασθῇ. Ἐὰν Σύ, ὦ Θεὲ καὶ Κύριέ μου, ποὺ ἀγαπᾷς τὰς ψυχάς, παρέχῃς τὴν εὐσπλαχνίαν Σου ἀπείρως ἁγνοτέραν καὶ εἰλικρινεστέραν, τοῦτο γίνεται, διότι κανένας πόνος, λύπη ἢ στεναγμὸς ἠμπορεῖ νὰ Σοῦ μεταδώσῃ τὰς πληγάς του. Ποῖος θνητὸς θὰ ἦτο δι' αὐτὸ ἱκανός;

Ἀλλὰ τότε, δυστυχής, ὅπως ἤμουν, ἀγαποῦσα τὴν ὀδυνηρὰν συγκίνησιν καὶ ἐπεδίωκα τὴν παρουσίαν της. Εἰς τὴν θέαν τῆς δυστυχίας τῶν ἄλλων, δυστυχίας φανταστικῆς καὶ γνησίως θεατρικῆς, ἡ δρᾶσις τοῦ ἠθοποιοῦ μ' εὐχαριστοῦσε καὶ μ' ἐγοήτευε κατὰ τὸ μέτρον, κατὰ τὸ ὁποῖον μ' ἔκανε νὰ χύνω περισσότερα δάκρυα. Καὶ μήπως αὐτὸ εἶναι περίεργον ; Πτωχὸν πρόβατον ἐγώ, παραπλανηθὲν ἀπὸ τὸ ποίμνιόν Σου καὶ διαφυγὸν τὴν ἐπίβλεψίν Σου, δὲν ἐκηλιδώθηκα ἀπὸ μίαν ἐπονείδιστον ψυχικὴν ἀσθένειαν; Ἐντεῦθεν ὁ ἔρως μου πρὸς τὴν ὀδύνην, ὄχι ὅμως πρὸς ἐκείνην, ποὺ θὰ μοῦ κατάφερε βαρείας πληγάς, διότι δὲν ἤθελα νὰ πάσχω ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔβλεπα εὐχαρίστως εἰς τὸ θέατρον, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὀδύνην, ποὺ ἁπλῶς ἐγαργάλιζε τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς μου. Καὶ ὅπως συμβαίνει, ὅταν ξυνώμεθα μὲ τὰ νύχια, ἡ τοιαύτη ἐπαφὴ δὲν παρῆγε εἰς ἐμένα μικροτέραν φλόγωσιν, οἰδήματα καὶ βρωμερὸ πῦον. Αὐτὴ ἦταν ἡ ζωή μου, ὦ Θεέ μου, ἀλλ' ἦταν αὐτὴ ζωή ;

Καὶ ἡ πιστὴ εὐσπλαχνία Σου περιεφέρετο ἀπὸ μακρυὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλήν μου. Εἰς ποῖα ἀνομήματα δὲν διέσπειρα καὶ δὲν ἐξεμηδένισα τὴν ψυχήν μου ! Σ' ἐγκατέλειπα, ὦ Θεέ μου, καὶ ἀκολουθοῦσα μιὰν ἱερόσυλον περιέργειαν, ποὺ μὲ ἔσπρωχνε εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς ἀπιστίας καὶ εἰς τελείαν καθυπόταξιν εἰς τοὺς δαίμονας, εἰς τὸν βωμὸν τῶν ὁποίων προσέφερα, ὡς θυμίαμα, τὰς βδελυρὰς πράξεις μου. Καὶ τὸ μαστίγιόν Σου δὲν ἔπαυσε νὰ μὲ μαστιγώνῃ. Δὲν ἐτόλμησα ἐν πλήρει ἱεροτελεστίᾳ μέσα εἰς αὐτὸν τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ Σου, νὰ ζητήσω θερμῶς θανασίμους καρποὺς καὶ νὰ διαπραγματευθῶ τὸ μέσον μὲ τὸ ὁποῖον θὰ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς ἀποκτήσω ; Βαρεῖα ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία Σου, ἀλλὰ καὶ πάλι ὄχι ἀνάλογος μὲ τὴν ἁμαρτίαν μου, ὦ Θεέ μου, ἄπειρη εὐσπλαχνία μου, καταφύγιόν μου εἰς ὅλους τοὺς φοβεροὺς κινδύνους, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων περιέφερα τὸ σαρκίον μου, ὑπερήφανος, μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλά. Ἀπεμακρυνόμουν καθημερινῶς περισσότερο ἀπὸ Σένα, ἀγαποῦσα τὰς ὁδούς μου καὶ ὄχι τὰς ἰδικάς Σου καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λιποτάκτου δούλου Σου.

Αἱ μελέται ἐκεῖναι, ποὺ ἐθεωροῦσα τόσο πολὺ τιμητικάς, κατέληγαν εἰς τὴν πύλην τῆς ἀγυρτείας, καὶ ἐγὼ ἐπεζήτουν δάφνας ἐκεῖ, ὅπου οἱ θρίαμβοι ὑπολογίζονται μὲ τὸν γνώμονα τοῦ ψεύδους.

Τέτοια εἶναι ἡ ἀποτύφλωσις τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι ὑπερηφανεύονται καὶ δι' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀποτύφλωσίν των. Ἤδη ἤμουν εἰς τὰς σχολὰς τῶν ρητόρων ὁ πρῶτος μαθητὴς καὶ ἡ χαρά μου ἐμεγάλωνε μὲ ὑπεροψίαν καὶ ἔπαρσιν. Ἤμουν φουσκωμένος ἀπὸ ὑπερηφάνεια. Ἐν τούτους, συγκρατούμενος περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους,—ὦ Σὺ Θεέ μου τὸ γνωρίζεις—ἀπέφευγα τὰς θορυβώδεις παρεκτροπάς, τὰς συνήθεις εἰς τοὺς καλουμένους «ἀνατροπεῖς» (eversores),—ἀπαίσιον καὶ σατανικὸν ὄνομα, ὡς πιστοποιητικὸν ὡραίων καὶ ἀρχοντικῶν τρόπων—μεταξὺ τῶν ὁποίων περνοῦσα τὴ ζωή μου. Ἀλλὰ καὶ μέσα εἰς τὴν ἀναισχυντίαν μου εἶχα κάποια αἰδημοσύνην, ἀφοῦ δὲν ἤμουν, ὅπως ἦσαν ἐκεῖνοι. Ὡς πρὸς τὰ λοιπά, συναναστρεφόμουν μαζί των πάντοτε καὶ εὕρισκα ἐνίοτε ἀπόλαυσιν εἰς τὴν συντροφίαν των, παρὰ τὴν ἀποστροφήν, ποὺ μοῦ ἐνέπνεε διαρκῶς ὁ ἐπαίσχυντος τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον μετεχειρίζοντο νεοφύτους δειλούς, τοὺς ὁποίους ὑπέβαλλαν εἰς δοκιμασίαν καὶ προσέβαλλαν χωρὶς λόγον, αἰσθανόμενοι ἀπόλαυσιν διὰ τοὺς σκληροὺς καὶ κακεντρεχεῖς μυκτηρισμούς των. Τί εἶναι πλέον παρόμοιον μὲ τὴν δρᾶσιν τῶν δαιμόνων ; Καὶ θὰ ἠμποροῦσαν αὐτοὶ νὰ εὕρουν ὄνομα καταλληλότερον παρὰ τὸ ὄνομα «ἀνατροπεῖς» ; Ἀλλ' «ἀνετρέποντο» πρῶτοι αὐτοὶ καὶ διεστρέφοντο ἀπὸ πνεύματα ἀπατηλά, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐμυκτήριζαν καὶ τοὺς παρέσυραν εἰς παγίδας, κατὰ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον αὐτοὶ κατειρωνεύοντο καὶ ἐξαπατοῦσαν τοὺς συνανθρώπους των.

* * *

Μὲ τοιούτου εἴδους συντρόφους ἐμελετοῦσα, εἰς ἡλικίαν ἀκόμη ἀσταθῆ, ἐγχειρίδια ρητορικῆς, διακαιόμενος ἀπὸ τὸν πόθον νὰ διακριθῶ εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην μὲ τὸν ἀξιοκατάκριτον καὶ ματαιόδοξον σκοπὸν ν' ἀπολαύσω τὰς ἡδονὰς τῆς ἀνθρωπίνης μηδαμινότητος. Ὥστε, ἀκολουθῶν τὸν κανονικὸν κύκλον τῶν σπουδῶν μου, ἔφθασα σ' ἕνα βιβλίο κάποιου Κικέρωνος, ποὺ ἐθαυμάζετο περισσότερο διὰ τὸ ὕφος του παρὰ διὰ τὰ αἰσθήματά του. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει ἐγκώμιον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ φέρει τὸν τίτλον «Ὀρτένσιος» (1).

(1) Ἐδῶ πρόκειται περὶ διαλόγου τινὸς τοῦ Κικέρωνος, ποὺ ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος 45 π. Χ. καὶ τοῦ ὁποίου ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα περιέ-

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μετεμόρφωσε τὴν ψυχικὴν κατάστασίν μου. Ἔστρεψε τὰς προσευχάς μου πρὸς Ἐσένα, ὦ Θεέ μου, καὶ μετέβαλε ριζικῶς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τοὺς πόθους μου. Δὲν ἔβλεπα πλέον εἰς τὰς ματαιοδόξους ἐλπίδας μου παρὰ μόνον χυδαιότητα καὶ εὐτέλειαν καὶ ἐποθοῦσα διακαῶς, μὲ ἀπίστευτη ὁρμὴ τῆς καρδιᾶς μου, τὴν ἀθάνατη σοφία! Ἤδη ἤρχισα νὰ σηκώνωμαι, διὰ νὰ ἐπιστρέψω σ' Ἐσένα. Δὲν ἀφωσιώθηκα στὴ μελέτη τοῦ βιβλίου τοῦ Κικέρωνος ἁπλῶς καὶ μόνον διὰ ν' ἀκονίσω τὴν γλῶσσα μου, καὶ δι' αὐτό, ὡς φαίνεται, (δηλαδὴ διὰ ν' ἀσκηθῶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ ὁμιλεῖν) ἡ μητέρα μου ἐξώδευε τὰ χρήματά της, (ἤμουν τότε δέκα ἐννέα ἐτῶν καὶ ὁ πατέρας μου εἶχε πρὸ δύο ἐτῶν ἀποθάνει). Ἐκεῖνο, ποὺ μὲ συγκινοῦσε καὶ μὲ συνήρπαζε στὸ βιβλίο αὐτό, ἦσαν αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα καὶ ὄχι ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξετίθεντο.

Ὢ πόσον φλογερός, πόσον ζωντανὸς ἦτο ὁ πόθος μου νὰ κατευθύνω καὶ πάλιν πρὸς Ἐσὲ τὰς πτέρυγάς μου ἐγκαταλείπων τὰ γήϊνα! Ἀλλὰ δὲν ἤξευρα, ἕως ἐκείνην τὴν στιγμήν, τί ἐζητοῦσες ἀπὸ μένα. Ἡ σοφία εἶναι κτῆμά Σου, ἀλλ' ὁ ἔρως πρὸς τὴν σοφίαν ὀνομάζεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν «φιλοσοφία» καὶ ἀπὸ τὸν ἔρωτα αὐτὸν ἐφλέγετο ἡ ψυχή μου. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι, μεταχειριζόμενοι τὴν φιλοσοφίαν διὰ νὰ ἐξαπατοῦν, καὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, τὸ τόσο μεγαλειῶδες, τὸ τόσο σεβαστόν, τὸ τόσο γοητευτικόν, χρωματίζουν καὶ στολίζουν τὰς πλάνας των. Ὁ Ὁρτένσιος λοιπὸν ἀνασκευάζει ὅλους τοὺς κατ' ἐπιφάνειαν μόνον σοφοὺς τῆς ἐποχῆς του καὶ τῶν περασμένων ἐποχῶν, αἰσθηνοποιῶν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν τῆς τόσον εὐεργετικῆς συμβουλῆς Σου: «Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ οὐ κατὰ Χρι-

---

σώθησαν. Εἰς τὸν διάλογον αὐτὸν ὁ Κικέρων ἀπαντᾷ εἰς τὸν κατὰ τὰς φιλοσοφίας κριτικὸν ἔλεγχον τοῦ Ὁρτενσίου, περιφήμου ρήτορος.

Ὁ Κικέρων πλέκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν θαυμάσιον ἐγκώμιον ἰσχυριζόμενος ὅτι αὐτή, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐπιστήμην, καθοδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πραγματικὴν εὐδαιμονίαν, ἡ ὁποία δὲν συνίσταται εἰς τὰς ὑλικάς, αἰσθησιακὰς ἡδονάς, ποὺ γρήγορα δημιουργοῦν ἀηδίαν καὶ ἀπογοήτευσιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ζωὴν τοῦ πνεύματος.

στόν· ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι» (1).

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐγνώριζα, ὦ Θεέ μου, φῶς τῆς ψυχῆς μου, τὰς λέξεις αὐτὰς τοῦ Ἀποστόλου, ἐκεῖνο, ποὺ μὲ ἔτερπεν εἰς αὐτὴν τὴν συμβουλήν, ἦτο τὸ ὅτι μὲ διερέθιζε, μὲ διέφλεγε, μὲ παρωρμοῦσε ν' ἀγαπήσω, νὰ ζητήσω, νὰ κατακτήσω καὶ νὰ ἐνστερνισθῶ μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς μου, ὄχι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σύστημα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν σοφίαν, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο.

Ἕνα μόνο πρᾶγμα ἐλάττωνε τὴν ἔντασιν τῆς φλογός: ἔλειπε τὸ ὄνομα τοῦ Θεανθρώπου. Τὸ ὄνομα τοῦτο, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς εὐσπλαχνίας Σου, εἶχα ροφήσει μαζὶ μὲ τὸ γάλα τῆς μητέρας μου μὲ τὴν παιδική καρδιά μου καὶ ἔμεινε στὰ βάθη της ἀνεξάλειπτον, κανένα δὲ βιβλίον ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦτο λογοτεχνικόν, ἐποικοδοδητικὸν ἢ ἀληθινόν, ἠμποροῦσε καθ' ὁλοκληρίαν νὰ μὲ τέρπῃ.

Ἀπεφάσισα λοιπὸν νὰ στρέψω τὸ πνεῦμά μου πρὸς τὴν μελέτην τῶν Γραφῶν, διὰ νὰ μάθω τί ἦσαν. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ παρευρισκόμενος εἰς τὴν θέαν ἑνὸς ἀνεξερευνήτου πράγματος διὰ τοὺς ὑπερηφάνους, ἀλλὰ μὴ δυναμένου οὔτε εἰς αὐτὰ τὰ παιδιὰ ν' ἀποκαλυφθῇ. Εἴσοδος χαμηλή, ἀλλ' ἐξυψουμένη, ἐφ' ὅσον κανεὶς προχωρεῖ, καὶ παντοῦ πέπλος μυστηρίου! Δὲν ἤμουν ἱκανὸς νὰ εἰσέλθω εἰς αὐτὴν ἢ νὰ χαμηλώσω τὸ κεφάλι μου, διὰ νὰ βαδίσω ἐλεύθερος. Διότι δὲν ἀπεκόμισα αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν εὐθὺς ἀμέσως, ὅταν ἤρχισα νὰ μελετῶ τὴν Γραφήν. Τὸ βιβλίον τοῦτο μοῦ ἐφάνηκε ἀνάξιον νὰ παραβληθῇ μὲ τὸ μεγαλεῖον ἑνὸς Κικέρωνος. Ἡ ὑπεροψία μου περιφρονοῦσε τὴν ἁπλότητα, τὰ δὲ μάτια μου ἦσαν ἀνίκανα νὰ διασχίσουν τὰ βάθη. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ Γραφὴ μικρὰ κατ' ἀρχάς, αὐξάνεται καὶ μεγεθύνεται μὲ τοὺς μικρούς. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν καταδεχόμουν νὰ εἶμαι μικρὸς καὶ ἐθεωροῦσα τὸ οἴδημα τῆς κενοδοξίας μου ὡς πραγματικὸν μεγαλεῖον.

Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ Μανιχαῖοι

Ἔτσι ἦλθα εἰς ἐπαφὴν μὲ ἀνθρώπους ὑφερφιάλους καὶ κενοδόξους, σαρκικοὺς δὲ καὶ φλυάρους εἰς τὸ ἔπακρον. Τὸ στόμα των ἦτο διαβολικὴ παγίς, γλοιώδης συμφυρμὸς ἀπὸ συλλαβὰς τοῦ

(1) Κολοσσ. β' 8—9.

ὀνόματός Σου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ παρηγορητικοῦ Παρακλήτου (1) τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν ἐγκατέλειπαν ποτὲ τὰ χείλη των, ἀλλὰ δὲν ἦσαν παρὰ ἦχοι, ἁπλῆ πλαταγὴ τῆς γλώσσης των. Ἡ καρδία των ἦτο κενὴ ἀληθείας. Ἐφώναζαν διαρκῶς: «ἡ ἀλήθεια», «ἡ ἀλήθεια!» ἀλλ' οὐδέποτε εὑρίσκετο ἡ ἀλήθεια εἰς αὐτούς, ἐδίδασκαν τὴν πλάνην ὄχι μόνον ὡς πρὸς Ἐσέ, ποὺ εἶσαι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου αὐτοῦ, ποὺ εἶναι δημιούργημά Σου! Καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου ἀκόμη τούτου δὲν ἔπρεπε ν' ἀκούω τοὺς φιλοσόφους αὐτούς, καὶ ἂν ἔλεγαν τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀγάπην μου πρὸς Ἐσέ, Πατέρα μου, ὑπερτάτη μακροθυμία, κάθε ὡραιότητος πηγή.

Ὦ ἀλήθεια! ὢ ἀλήθεια! Πόσο τότε ἀναστέναξα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα βάθη τῆς ψυχῆς μου διὰ Σέ, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι τόσον συχνὰ καὶ μὲ χίλιους δυὸ τρόπους ἔκαναν ν' ἀντηχῇ γύρω μου τὸ ὄνομά Σου, ποὺ ἦτο ἁπλῆ φωνὴ εἰς τὰ χείλη των καὶ εἰς τὰ πολυάριθμα καὶ σχοινοτενῆ συγγράμματά των! Καὶ ἡ τροφή, ποὺ ἐπρόσφεραν στὴν πεινασμένην διὰ Σὲ ψυχή μου, ἦταν, ἀντὶ Σοῦ, ἡ Σελήνη καὶ ὁ Ἥλιος (2), ἀριστουργήματα τῶν χειρῶν Σου. Ἀλλ' ἁπλῶς δημιουργήματά Σου καὶ ὄχι Σὺ ὁ ἴδιος, ἀλλ' οὔτε καὶ τὰ ἄριστα τῶν δημιουργημάτων Σου. Διότι τὰ ψυχικὰ πλάσματά Σου εἶναι ὑπέρτερα τῶν φωτεινῶν αὐτῶν σωμάτων, ποὺ περιδινοῦνται εἰς τοὺς οὐρανούς. Ἐμένα ὅμως δὲν ἐβασάνιζεν ἡ πεῖνα καὶ ἡ δίψα δι' αὐτὰ τὰ ὑπέροχα δημιουργήματα, ἀλλὰ διὰ Σὲ καὶ μόνον, ὢ Ἀλήθεια, χωρὶς μεταβολὴν καὶ σκιάν, ἐνῷ δὲν παρουσίαζαν εἰς τὸ τραπέζι μου παρὰ μόνο

(1) Βλ. Αὐγουστ. De Haeresibus, (Patrol. lat. XLII, 34 κ. ἑ.).

(2) Οὗτοι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην θεοὺς ὀνομάζουσιν, ποτὲ μὲν αὐτὸν ἀποκαλοῦντες Χριστόν· ποτὲ δὲ πλοῖα λέγοντες εἶναι τὰς τῶν τελευτώντων ψυχὰς ἀπὸ τῆς ὕλης μετάγοντα πρὸς τὸ φῶς. Οὕτω γάρ φησι κατὰ μέρος τῆς πονηρᾶς ἀπαλλάττεσθαι κρίσεως. Καὶ τὴν σελήνην δὲ μηνοειδῆ καὶ διχότομον γίνεσθαι τῷ κενοῦσθαι καὶ τὰς φωτοειδεῖς ψυχὰς ἀπὸ μὲν τῆς ὕλης λαμβάνειν, ἀποτίθεσθαι δὲ εἰς τὸ φῶς καὶ οὕτω κατὰ βραχὺ τῆς πονηρᾶς τὸ φῶς ἀπαλλάττεσθαι κράσεως. Θεοδώρητος. (Tab. I, 27). Non norunt isti lucem quem carnalis oculis vident! Et ideo istum solem—isti sic colunt, ut particulum dicant esse lucis illius in qua habitat Deus). Deus, de Gen. c. Man. I, i. c. 3.

θαυμασίας χιμαίρας. Καλύτερον θὰ ἦτο, ἂν ἔστρεφα τὴν ἀγάπην μου πρὸς τὸν ἥλιον, ποὺ ἦτο τοὐλάχιστον ἀληθινὸς διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μου, παρὰ πρὸς τὰ τοιούτου εἴδους φαντάσματα, ποὺ ἐξαπατοῦν διὰ τῶν ὀμμάτων τὸ πνεῦμα. Καὶ πάντα ἐπίστευα, ὅτι αὐτὰ τὰ φαντάσματα, ἦσουν Ἐσὺ καὶ ἐτρεφόμουν ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ χωρὶς μεγάλην ὄρεξιν, διότι δὲν σκορποῦσες τὴν γλυκύτητα εἰς τὰ χείλη μου. Αὐτὰ τὰ φαντάσματα δὲν εἶχαν τίποτε ἰδικόν Σου καί, ἀντὶ νὰ μὲ τρέφουν, μ᾽ ἐξαντλοῦσαν περισσότερον.

Ἡ τροφὴ τῶν ὀνείρων εἶναι ὁμοιοτάτη μὲ τὴν τροφήν, ποὺ λαμβάνομεν κατὰ τὴν ἐγρήγορσίν μας, καὶ ὅμως δὲν τρέφει τοὺς κοιμωμένους, ἀφοῦ κοιμῶνται. Αἴ λοιπόν, ἐκεῖνα τὰ φαγητὰ δὲν ἔχουν καμμίαν ὁμοιότητα μὲ Σένα, ὦ Ἀλήθεια, ποὺ μοῦ ἐλάλησες τώρα! Ἦσαν φανταστικὰ σώματα, ψεύτικα σώματα, ποὺ ἐστεροῦντο τῆς ὀντότητος τῶν πραγματικῶν σωμάτων τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τὰ ὁποῖα βλέπομεν, ὅπως τὰ βλέπουν τὰ ζῶα καὶ τὰ πουλιὰ καὶ εἶναι πραγματικὰ κατ᾽ ἄλλον τρόπον, παρὰ ὅπως ἐμεῖς τὰ φανταζόμεθα. Ἀντιστρόφως, εἴμεθα πολὺ πλησιέστερον εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅταν τὰ φανταζώμεθα ἁπλῶς, παρὰ ὅταν μορφώνωμεν ὑποθέσεις περὶ ἄλλων σωμάτων μεγαλυτέρων, ἀτελευτήτων, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἐκ τοιούτου εἴδους χιμαιρῶν μ᾽ ἔτρεφαν τότε, χωρὶς νὰ μὲ τρέφουν πραγματικῶς.

Ἀλλὰ Σύ, ὦ ἀγάπη μου, ὅπου στηρίζεται ἡ ἀδυναμία μου διὰ νὰ ἀντλήσῃ δυνάμεις, δὲν εἶσαι οὔτε τὰ σώματα, ποὺ βλέπομεν εἰς τὸ στερέωμα, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι, οὔτε ἐκεῖνα ποὺ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας ἐδῶ κάτω, διότι εἶναι πλάσματά σου καὶ ὄχι τὰ ὑπεροχώτερα τῶν πλασμάτων Σου. Πόσον λοιπὸν μακρὰν εἶσαι ἀπὸ ὅλα τὰ φαντάσματά μου ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ποὺ δὲν εἶχαν καμμίαν πραγματικὴν ὕπαρξιν. Πραγματικώτεραι παρὰ αἱ χίμαιραι αὐταὶ εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν σωμάτων, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν πραγματικῶς, πραγματικώτεραι δὲ παρὰ αἱ εἰκόνες εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶσαι Σύ. Δὲν εἶσαι οὔτε ἡ ψυχή, ποὺ εἶναι ἡ ζωὴ τῶν σωμάτων,—καλυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα παρ᾽ αὐτὰ ταῦτα τὰ σώματα,—Σὺ εἶσαι ἡ ζωὴ τῶν ψυχῶν, ἡ ζωὴ τῆς ζωῆς, αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ ζωή, ἄφθαρτος καὶ ἀμετάβλητος. Αὐτὸ εἶσαι Σύ, ὦ ζωὴ τῆς ψυχῆς μου!

Ποῦ ἦσουν λοιπὸν τότε δι᾽ ἐμὲ καὶ εἰς ποίαν ἀπόστασιν;

Εὑρισκόμενος μακράν Σου, ἤμουν ἀνίκανος ν' ἀποκτήσω καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ βαλανίδια, μὲ τὰ ὁποῖα ἔτρεφαν τοὺς χοίρους. Οἱ ἀνόητοι μῦθοι τῶν ποιητῶν καὶ τῶν γραμματικῶν εἶναι ἀκόμη πολὺ προτιμότεροι παρὰ αἱ τοιαύτης φύσεως παρακρούσεις! Ὢ ναί! Οἱ στίχοι, ἡ ποίησις, μιὰ Μήδεια, ποὺ πετᾷ, εἶναι ἐποικοδομητικώτεροι ἀπὸ τὰ πέντε στοιχεῖα, μεταμορφωνόμενα κατὰ πολλοὺς τρόπους, διὰ νὰ παλαίσουν κατὰ τῶν ἄλλων πέντε στοιχείων τοῦ σκότους (1). Εἶναι, λέγω, ἐποικοδομητικώτεροι παρὰ αἱ τοιαύτης φύσεως ἐπινοήσεις, αἱ ὁποῖαι, μολονότι στεροῦνται πραγματικότητος, ἐκμηδενίζουν ἐκείνους, ποὺ τὰς πιστεύουν. Διότι ἀπὸ τοὺς στίχους, ἀπὸ τὴν ποίησιν ἠμπορῶ ν' ἀποκτήσω κάποιαν ἀσφαλῆ τροφήν. Ἐξ ἄλλου, ὁσάκις ἀπήγγελλα τὴν «Μήδεια ποὺ πετᾷ» δὲν παρουσίαζα ὡς ἀληθινὸν τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, οὔτε ἐπίστευα ὅτι ἦτο ἀληθινόν, ὅταν ἤκουα νὰ τὸ ἀπαγγέλλουν. Ἐνῷ τοὺς ἄλλους ἐξωφρενισμοὺς τοὺς ἐπίστευα, ὢ συμφορά μου! Διὰ μέσου ποίων βαθμίδων ἐκυλίσθηκα στὸν πυθμένα τῆς ἀβύσσου! Μέσα εἰς τὴν πλήρη μόχθου καὶ ἀσθμαίνουσαν πνευματικήν μου πενιχρότητα, ἐζητοῦσα Σέ, ὦ Θεέ μου,—τὸ ἐξομολογοῦμαι εἰς Σέ, ποὺ μὲ ᾤκτειρες καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἐξομολογόμουνα σὲ Σένα—ὄχι μὲ τὴν διάνοιάν μου, ποὺ μᾶς ἐξυψώνει ὑπεράνω τῶν λοιπῶν πλασμάτων ποὺ ζοῦν, ἀλλὰ μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς σαρκός μου. Ἀλλ' εὑρίσκετο βαθύτερα εἰς τὴν ψυχήν μου παρὰ τὰ μεγαλύτερα βάθη μου καὶ ὑψηλότερα παρὰ τὰ μεγαλύτερα ὕψη μου. Καὶ ὅμως ἔπεσα εἰς τὴν παγίδα τῆς θρασείας καὶ ἄφρονος ἐκείνης γυναικός, τὴν ὁποίαν ὁ Σολομὼν παριστᾷ εἰς τὴν παραβολὴν καθημένην εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας καὶ ἀναφωνοῦσαν: «Τὰ κλοπιμαῖα ὕδατα εἶναι γλυκὰ καὶ γλυκὺς ὁ κρύφιος ἄρτος» (2). Μ' ἐγοή-

(1) Τὰ ἐν λόγῳ στοιχεῖα εἶναι: ὁ ***καπνός***, τὸ ***σκότος***, τὸ ***πῦρ***, τὸ ***ὕδωρ*** καὶ ὁ ***ἄνεμος***, ἀνήκουν δὲ ταῦτα εἰς τὴν μοχθηρὰν ἀρχήν. Ἡ ἀγαθὴ ἀρχὴ ἀντιτάσσει κατὰ τῶν στοιχείων τούτων πέντε ἄλλα στοιχεῖα: τὸν ***ἀέρα***, τὸ ***φῶς***, τὸ ***ἀγαθὸν πῦρ***, τὸ ***ἀγαθὸν ὕδωρ*** καὶ τὸν ***καθαρὸν ἀέρα***. Ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, τὸν ὁποῖον διεξάγουν τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα, τὰ μὲν ἐναντίον τῶν δέ, ἐγεννήθηκε ὁ σημερινὸς συμφυρμός, ποὺ εἶναι ὁ κόσμος. Διεξοδικὴ ἑρμηνεία τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος χωρίου εὑρίσκεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Αὐγουστίνου «De Haeresibus» XLVI.

(2) Παροιμ. Θ, 17.

τευσε, διότι μ' εὐρῆκε κατοικοῦντα ἐκτός, κάτω ἀπὸ τὰ ὄμματα τῆς σαρκός μου καὶ ἀναμασῶντα τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην τροφήν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπρομήθευσεν ἡ ἀπληστία τῶν ὀμμάτων μου.

Ἡ μωρία τῶν Μανιχαίων

Δὲν ἐγνώριζα τὴν ἄλλην ἐκείνην πραγματικότητα, ἡ ὁποία καὶ μόνη εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ σὰν νὰ κεντριζόμουν ἀπὸ ἕνα βούκεντρον, ἀποδεχόμουν τὴν γνώμην τῶν γελοίων ἐκείνων ἀπατεώνων, ὅταν μ' ἐρωτοῦσαν : πόθεν προέρχεται τὸ κακόν, ὅταν ὁ Θεὸς περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὁρίων ἀνθρωπίνης μορφῆς, ἐὰν ἔχῃ τρίχας καὶ ὄνυχας καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ θεωρήσω δικαίαν καὶ ὀρθὴν τὴν πρᾶξιν ἐκείνων, ποὺ ἔχουν πολλὰς γυναῖκας, φονεύουν ἀνθρώπους καὶ θυσιάζουν ζῷα εἰς τοὺς βωμούς. Αὐτὰ τὰ ζητήματα ἀνεστάτωναν τὴν ἀμάθειάν μου. Ἔστρεψα τὰ νῶτα πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐφανταζόμουν, ὅτι ἐβάδιζα πρὸς αὐτήν, διότι δὲν ἤξευρα, ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι παρὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία, ἐν τελικῇ ἀναλύσει, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ μηδέν. Καὶ μήπως ἤμουν εἰς θέσιν νὰ διακρίνω τίποτε ἐγώ, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἔβλεπαν πέραν ἀπὸ τὰ σώματα καὶ τὸ πνεῦμα πέραν ἀπὸ τὰ φαντάσματα ;

Δὲν ἤξευρα, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, ὅτι δὲν ἔχει μέλη εἰς μῆκος καὶ πλάτος μετρούμενα· ὅτι τὸ Εἶναί Του δὲν συνίσταται ἐκ μάζης, διότι κάθε μᾶζα εἶναι εἰς τὰ μέρη της μικροτέρα παρὰ εἰς τὸ σύνολόν της. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι εἶναι ἄπειρος, θὰ εἶναι μικροτέρα εἰς ὡρισμένον τμῆμα της, καθοριζόμενον ὑπό τινος χώρου. Ἐπομένως δὲν θὰ εἶναι ὁλόκληρος παντοῦ, καθὼς εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὁ Θεός. Περὶ ἐκείνου δέ, ποὺ εὑρίσκεται εἰς ἡμᾶς καὶ δυνάμει τοῦ ὁποίου ὑπάρχομεν, ὡς καὶ περὶ τοῦ λόγου, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὰς Γραφὰς ἀναφέρεται, ὅτι εἴμεθα «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»—περὶ ὅλων αὐτῶν δὲν εἶχα τὴν παραμικρὰν ἰδέαν.

Καὶ ἀγνοοῦσα τὴν ἀληθινὴν ἐκείνην ἐσωτερικὴν δικαιοσύνην, ποὺ δὲν κρίνει σύμφωνα μὲ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ κατὰ τὸν τόσον δίκαιον νόμον τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, ποὺ ρυθμίζει τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν αἰώνων, ἀναλόγως τῶν αἰώνων καὶ τῶν ἐθνῶν· κατὰ τὸν νόμον ἐκεῖνον, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου

ἦσαν δίκαιοι ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαάκ, ποὺ ἐπαινέθησαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Θεοῦ, μολονότι εἶχαν κριθῆ ἄδικοι ἐκ μέρους τῶν ἀμαθῶν, ποὺ δικάζουν κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀνθρωπίνων δικαστηρίων καὶ ποὺ κρίνουν τὴν παγκόσμιον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διαγωγὴν μὲ τὸν γνώμονα τῆς στενοκεφάλου πείρας των. Ὡς ἐὰν ἕνας ἄνθρωπος, ποὺ ἀγνοεῖ τελείως τὴν πανοπλίαν καὶ τὰ διάφορα μέρη της, ἐζητοῦσε νὰ προστατεύσῃ τὴν κεφαλήν του μὲ τὰς περικνημίδας καὶ νὰ προφυλάξῃ μὲ τὴν περικεφαλαίαν τὰ πόδια του, καὶ ποὺ θὰ ἐστενοχωρεῖτο, διὰ τὸ ὅτι οὔτε αἱ περικνημίδες προσαρμόζονται εἰς τὴν κεφαλήν του οὔτε ἡ περικεφαλαία στὰ πόδια του. Ἤ, ὡς ἐὰν κάποιος παρεπονεῖτο, ὅτι ὡρίσθησαν διὰ τὸ ἀπόγευμα μιᾶς ἡμέρας αἱ διακοπαὶ τῶν δικαστηρίων καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἑπομένως δὲν θὰ τοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ πωλήσῃ τὰ ἐμπορεύματά του, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπετρέπετο νὰ ἐκποιήσῃ τὸ πρωῒ τῆς ἰδίας ἡμέρας. Ἤ, ὡς ἐὰν κάποιος παρεξενεύετο, ὅτι εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκίαν δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν οἰνοχόον νὰ μεταχειρίζεται σκεύη, ὁ χειρισμὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἀνατεθειμένος εἰς ἄλλον ὑπηρέτην. Ἤ, τέλος, ὡς ἐὰν κάποιος ἀποροῦσε, διὰ τὸ ὅτι κάτω ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην δὲν δίδεται εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκίας ἡ αὐτὴ ἀπασχόλησις.

Πόσο ἁπλοϊκοὶ καὶ ἀφελεῖς εἶναι οἱ σκανδαλιζόμενοι διὰ τὸ ὅτι, κατὰ τοὺς ἀπομακρυσμένους ἐκείνους αἰῶνας, ἐπετρέπετο κάτι εἰς τοὺς δικαίους, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀπαγορεύεται καὶ ὅτι, διὰ λόγους προσκαίρους, ὁ Θεὸς ἔδωσεν εἰς τούτους καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἄλλωστε ὑποτάσσονται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δικαιοσύνην, διαφόρους ἐντολάς. Δὲν βλέπουν, ὅτι εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκίαν ὅ,τι ἁρμόζει εἰς ἕνα μέλος δὲν ἁρμόζει εἰς τὸ ἄλλο. Ὅτι ἐκεῖνο, ποὺ ἀρχίζει νὰ εἶναι θεμιτόν, παύει εἰς μίαν δεδομένην στιγμὴν νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐδῶ τὴν γωνιὰ ἐπιτρέπεται ἢ προδιαγράφεται κάτι, τὸ ὁποῖον εἰς μίαν ἄλλην πλησιεστάτην γωνιὰν ἀπαγορεύεται ἢ τιμωρεῖται. Εἶναι λοιπὸν ἡ δικαιοσύνη διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀσταθὴς καὶ εὐμετάβλητος; Βεβαίως! Αἱ ἐποχαὶ ὅμως, ποὺ προΐστανται τῆς δικαιοσύνης, δὲν βαδίζουν πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἐποχαί. Οἱ ἄνθρωποι, ὁ βίος τῶν ὁποίων εἶναι βραχύς,

δὲν ἠμποροῦν νὰ συναρμονίσουν τὰς πραγματικὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων. Εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἐξάγουν συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ περασμένας ἐποχὰς καὶ κοινωνίας, ποὺ διαφεύγουν τὴν ἐμπειρίαν των, συμπεράσματα ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ἰδικῆς των πείρας. Καὶ ὅμως, εἰς ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἠμποροῦν εὐκόλως ν' ἀντιληφθοῦν τί ἁρμόζει εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέλος, εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ὥραν τῆς ἡμέρας, εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον.

Δὲν ἐγνώριζα ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰς ἀληθείας αὐτάς. Μολονότι δὲ ἦσαν κτυπηταὶ ἐμπρὸς στὰ μάτια μου, δὲν τὰς διέκρινα. Ὅταν ἀπήγγελα στίχους δὲν μοῦ ἐπέτρεπαν νὰ θέτω τοὺς μετρικοὺς πόδας, ὅπως μοῦ κατέβαινε. Τὰ διάφορα μέτρα ἀπαιτοῦσαν πόδας διαφορετικούς, ὁ ἴδιος στίχος ἦταν ἀδύνατον ν' ἀνεχθῇ παντοῦ τὸν ἴδιον πόδα. Καὶ ὅμως ἡ προσῳδία, ποὺ ἐρρύθμιζε τὴν ἀπαγγελίαν μου, δὲν ἦτο εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σημεῖον διαφορετικὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν της, ἀλλ' ἀποτελοῦσεν ἕνα συστηματικὸν καὶ ἁρμονικὸν σύνολον. Καὶ δὲν ἔβλεπα τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἡ ἰδία δικαιοσύνη εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἐνάρετοι καὶ οἱ δίκαιοι καθυποτάσσονται, συνέδεε μεταξύ των ὅλα τὰ παραγγέλματά της μὲ μεγαλύτερον κῦρος παρὰ τὰς διαφόρους ἀπόψεις της. Χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὰ παραγγέλματα αὐτὰ κατὰ βάθος, δὲν τὰ προδιέγραφε δι' ὅλας τὰς ἐποχάς, ἀλλ' ἐπεφύλασσε διὰ κάθε ἐποχὴν τοὺς κανόνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δι' αὐτὴν κατάλληλοι. Ἐπειδὴ ἤμουν τυφλός, κατηγοροῦσα τοὺς εὐσεβεῖς προγόνους μας, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσαν τὸ παρὸν κατὰ τὴν θείαν τάξιν καὶ ἔμπνευσιν καὶ μάλιστα προέλεγαν τὸ μέλλον σύμφωνα μὲ τὰς ἀποκαλύψεις, ποὺ τοὺς ἔκαμνεν ὁ Θεός.

*
* *

Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ εἶναι κακὸν ν' ἀγαπᾷ κανεὶς τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας του, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ τῆς διανοίας του καὶ τὸν πλησίον του ὡς τὸν ἑαυτόν του; Ἰδοὺ διατὶ τ' ἀνομήματα ἐκεῖνα ποὺ στρέφονται κατὰ τῆς φύσεως, ὅπως εἶναι τὰ τῶν Σοδομιτῶν, πρέπει νὰ προξενοῦν παντοῦ τὴν ἀποστροφὴν καὶ νὰ τιμωροῦνται αὐστηρῶς. Ἐὰν ὅλοι οἱ λαοὶ ἤθελαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Σοδομίτας,

θὰ ἔπεφταν ὅλοι κάτω ἀπὸ τὸ κτύπημα τῆς ἰδίας ἐνοχῆς, δυνάμει τοῦ θείου νόμου, ποὺ δὲν ἔπλασε τοὺς ἀνθρώπους διὰ νὰ καταταχρῶνται αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ των. Ὅταν κηλιδώνωμεν μὲ ἀκολάστους ἡδονὰς τὴν φύσιν, ποὺ εἶναι δημιουργία τῆς Θεότητος, παραβιάζομεν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπικοινωνίαν, ποὺ πρέπει νὰ ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Τὰ δὲ ἀνομήματα ἐκεῖνα, ποὺ ἀπευθύνονται ἐναντίον τῶν ἀνθρωπίνων ἐθίμων καὶ ἠθῶν, ὀφείλομεν νὰ τ' ἀποφεύγωμεν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν διαφοράν, ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἠθῶν τούτων. Τὸ συμβόλαιον, ποὺ συσφίγγουν οἱ δεσμοὶ τῶν συνθηκῶν ἢ τῶν νόμων μιᾶς πόλεως ἢ ἑνὸς ἔθνους, οὐδεὶς πολίτης πρέπει νὰ καταστρατηγῇ διὰ τὸν κορεσμὸν τῶν παθῶν του. Διότι τὸ μέρος, ὅταν καταπαύσῃ νὰ εὑρίσκεται εἰς σχέσιν ἁρμονικὴν μὲ τὸ σύνολον, διαφθείρεται. Ὅταν ὅμως αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς διατάσσῃ κάτι, ποὺ ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰ ἐν λόγῳ ἔθιμα ἢ πρὸς τοὺς νόμους, πρέπει νὰ πράττωμεν ὅ,τι διατάσσει ὁ Θεὸς καὶ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν τὸ ἐκάμαμε ἀκόμη ποτέ, καὶ νὰ τὸ ἐπαναφέρωμεν εἰς τὴν ζωήν, ἐὰν τυχὸν περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν. Ἐπιτρέπεται εἰς ἕνα ἡγεμόνα νὰ δίδῃ εἰς τὸ ἔθνος, ποὺ κυβερνᾷ, διαταγάς, τὰς ὁποίας κανεὶς πρὸ αὐτοῦ δὲν εἶχε δώσει ἢ τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ ἴδιος δίδει διὰ πρώτην φοράν. Τὸ νὰ ὑπακούωμεν δὲ εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, δὲν σημαίνει, ὅτι παραβαίνομεν τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς τοῦ ἔθνους τούτου. Τοὐναντίον τοὺς παραβαίνομεν, ἐφ' ὅσον εἴμεθα παρήκοοι. Διότι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς βασιλεῖς εἶναι γενικὸν συμβόλαιον τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Πολὺ περισσότερον ὀφείλομεν νὰ ὑποτασσώμεθα ἀδιστάκτως εἰς τὸν Θεόν, κύριον παντὸς πλάσματος, εἰς ὅ,τι Αὐτὸς διατάσσει.

Πράγματι, ὅπως εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἡ ἀνωτέρα ἐξουσία ἐγκαθιδρύεται ὑπεράνω τῶν κατωτέρων ἐξουσιῶν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εὑρίσκεται ὑπεράνω κάθε ἀρχῆς, ὡς ἐξουσία ὑπερτάτη καὶ ἀπόλυτος.

Ἡ παρατήρησις περὶ τῶν ἀνομημάτων ἐναντίον τῆς φύσεως ἰσχύει ἐξ ἴσου καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐγκλήματα ἐκεῖνα, ποὺ συνεπιφέρει ἡ ἐπιθυμία νὰ βλάπτωμεν τοὺς συνανθρώπους μας μὲ κακώσεις ἢ μὲ δυσφήμισιν. Ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως παρορμᾷ τὸν

ἐχθρὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του· ὁ ἔρως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν τὸν ληστὴν κατὰ τοῦ ὁδοιπόρου· ὁ φόβος τοῦ κακοῦ τὸν θρασύδειλον κατ' ἐκείνου ποὺ φοβεῖται καὶ ὑποπτεύεται. Ὁ φθόνος παρωθεῖ τὸν δυστυχῆ κατὰ τοῦ εὐτυχισμένου, τὸν δὲ εὐτυχισμένον πάλιν ἐναντίον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον φοβεῖται, μήπως ἐξισωθῇ μὲ αὐτὸν ἢ ὅτι ἔγινεν ἤδη ἴσος του. Τέλος ἡ χαιρεκακία διαφλέγει τὰ στήθη πολλῶν, καθὼς δεικνύει ἡ ἀπόλαυσις εἰς ἀγῶνας μονομάχων ἢ ἡ εὐχαρίστησις ἐκείνων, ποὺ χλευάζουν ἢ ἐξαπατοῦν τὸν πλησίον των.

Αὐταὶ εἶναι αἱ κυριώτεραι πηγαὶ τῶν κακῶν. Τὰ κακὰ ταῦτα ἔχουν τὰς σφριγώδεις ρίζας των εἰς τὸν ἀκόλαστον πόθον νὰ κυριαρχοῦμεν, νὰ βλέπωμεν καὶ νὰ συναισθανώμεθα, ἄλλοτε μὲν τὴν μίαν τῶν φλογερῶν ὀρέξεων τούτων, ἄλλοτε δὲ τὴν ἄλλην ἢ καὶ τὰς τρεῖς μαζί. Ἡ ζωὴ ἀνάμεσα εἰς αὐτὰς τὰς πλάνας εἶναι ἁμάρτημα κατὰ τῶν τριῶν καὶ ἑπτὰ ἐντολῶν—τοῦ δεκαχόρδου ψαλτηρίου Σου—τοῦ Δεκαλόγου Σου, ὦ Θεὲ ὕψιστε καὶ πανάγαθε! Ἀλλὰ ποιὲς ἀνομίες ἠμποροῦν νὰ θίξουν Ἐσέ, ποὺ τίποτε δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ Σὲ βλάψῃ; Ποῖα ἐγκλήματα δύνανται νὰ βλάψουν Ἐσέ, τὸν ἀλώβητον! Πράγματι, τιμωρεῖς τ' ἀδικήματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι διαπράττουν ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδίων, διότι ἐφ' ὅσον ἐγκληματοῦν καὶ ἐναντίον Σου, ἐνεργοῦν χωρὶς σεβασμόν, ἐναντίον τῶν ἰδίων ψυχῶν των, ἡ δὲ κακία των ἐξαπατᾷ τὸν ἑαυτόν της, ἐφ' ὅσον καταχρώμενοι ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπεται, δηλαδὴ προβαίνοντες εἰς πράξεις ἀντιστρατευομένας πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἢ ποθοῦντες τὸν ἀπηγορευμένον καρπόν, διαφθείρουν καὶ διαστρέφουν τὴν φύσιν των, τὴν ὁποίαν Σὺ ἔπλασες καὶ ἐρρύθμισες. Ἐξ ἄλλου ἁμαρτάνουν ἐπαναστατοῦντες ἐναντίον Σου εἴτε διὰ τῆς σκέψεως, εἴτε διὰ τοῦ λόγου ἤ, ὅταν ἡ αὐθάδειά των, θραύουσα τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, εὑρίσκῃ ἀπόλαυσιν εἰς τὴν συγκρότησιν μεμονωμένων κοινωνικῶν συνδέσμων καὶ φατριῶν, ἀναλόγως τῶν συμπαθειῶν ἢ ἀντιπαθειῶν τῆς στιγμῆς.

Ὑφίστανται τῶν κακῶν τούτων τὰς συνεπείας, ὁσάκις ἐγκαταλείπομεν Σέ, πηγὴν τῆς ζωῆς, μόνον κυρίαρχον κυβερνήτην τοῦ Σύμπαντος· ὁσάκις, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὑπεροψίας των, ποὺ δὲν

ἀκούει παρὰ μόνον τὸν ἑαυτόν της, ἀγαποῦν μέρος τοῦ συνόλου, ὡς σύνολον τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι ψευδὲς καὶ ἀπατηλόν.

Λοιπὸν δὲν ἐπιστρέφουν εἰς Ἐσὲ παρὰ ὠθούμενοι ἀπὸ ταπεινόφρονα εὐσέβειαν. Σὺ μᾶς θεραπεύεις ἀπὸ τὴν συνήθειαν τοῦ κακοῦ. Ἐπιεικὴς πρὸς τὰ ἀνομήματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὰ ὁμολογοῦν, εἰσακούεις τοὺς στεναγμοὺς τῶν αἰχμαλώτων, ποὺ φέρουν τὰς βαρείας ἁλύσεις των. Μᾶς ἀπαλλάσσεις ἀπὸ τοὺς χαλυβδίνους δεσμούς, ποὺ σφυρηλατοῦμεν δι' ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἀρκεῖ νὰ μὴ ὀρθώνωμεν πλέον ἐναντίον Σου τὰ «κέρατα ψευδοῦς ἐλευθερίας», παρωθούμενοι ἀπὸ τὸν πόθον ν' ἀποκτήσωμεν περισσότερα, μὲ κίνδυνον νὰ χάσωμεν τὰ πάντα καὶ ἀγαπῶντες τὸ ἐγωΐδιόν μας περισσότερο ἀπὸ Σένα, ὦ ὑπέρτατον ἀγαθόν.

*
* *

Ἀλλά, ἐκτὸς τῶν ἐγκλημάτων, τῶν παρεκτροπῶν καὶ τόσων ἄλλων ἀνομημάτων, ὑπάρχουν καὶ ἁμαρτίαι ποὺ διαπράττονται ἀπὸ τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου. Διὰ νὰ τοὺς κρίνουν δικαίως, ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς κατηγοροῦν ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου τῆς τελειότητος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς ἐπαινοῦν, ἐφ' ὅσον ὑπόσχονται καρποὺς διὰ τὸ μέλλον, καθὼς αἱ πρασιαὶ ὑπόσχονται συγκομιδήν (1). Ὑπάρχουν ἐνέργειαι, ποὺ κάμνουν ἐντύπωσιν ἀνομημάτων ἢ κακουργημάτων, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνομήματα ἢ κακουργήματα εἰς τὴν πραγματικότητα, διότι δὲν προσβάλλουν οὔτε Σέ, ὦ Θεέ μου, οὔτε τὴν κοινωνίαν. Ὁ ἄνθρωπος, παραδείγματος χάριν, ποὺ ἐπιδιώκει μερικὰ ἀγαθὰ διὰ τὴν ζωήν του, χωρὶς νὰ ὠθῆται ἀπὸ τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας διὰ τὴν ἀπόκτησίν των, δὲν ἁμαρτάνει. Ἐπίσης δὲν ἁμαρτάνει μία ἐξουσία, συγκεκροτημένη καλῶς, ὁσάκις τιμωρεῖ ἕνα ἐγκληματοῦντα, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ κάνωμε κακὸν εἰς τὸν πλησίον μας.

Ὑπάρχουν λοιπὸν πολλαὶ πράξεις, ἐπιλήψιμοι εἰς τὰ ὄμματα

---

(1) Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι σκοτεινόν. Ἴσως ὁ Αὐγουστῖνος θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι αἱ ἁμαρτίαι τῶν πορευομένων τὴν ὁδὸν τῆς ἠθικῆς βελτιώσεως, μετρούμεναι μὲ τὸν γνώμονα τῆς τελειότητος, κατηγοροῦνται, σταθμιζόμεναι ὅμως μὲ τὸ μέτρον τῆς **ἐλπίδος τῆς βελτιώσεως**, κρίνονται μὲ μεγαλυτέραν ἐπιείκειαν.

τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὰς ὁποίας ἐπιδοκιμάζεις Ἐσύ. Ἀπ' ἐναντίας ὑπάρχουν ἄλλαι, ποὺ ἐπιδοκιμάζονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καταδικάζονται ὑπὸ Σοῦ. Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι μία καὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἔχει διαφόρους ὄψεις, αἱ δὲ ἐνδόμυχοι διαθέσεις ἐκείνου, ποὺ τὴν ἐκτελεῖ, καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς στιγμῆς καλύπτονται δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, κάτω ἀπὸ ἕνα πέπλον μυστηρίου. Ἀλλ' ὅταν αἰφνιδίως διατάσσῃς κάτι ἔκτακτον καὶ ἀπροσδόκητον, θὰ ἀπηγόρευες τοῦτο ἄλλοτε, καὶ εἰς περίπτωσιν ἀκόμη, κατὰ τὴν ὁποίαν θ' ἀπέκρυπτες πρὸς στιγμὴν τὰ ἐλατήρια τῆς τάξεώς Σου ; Ἡ τάξις δὲ αὐτὴ θ' ἀντεστρατεύετο πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον μιᾶς ἀνθρωπίνης ὁμάδος, ποὺ θὰ ἀμφέβαλλεν, ἂν ὀφείλωμεν νὰ ἐκτελοῦμεν τὰς ἐντολάς Σου ; Δικαία εἶναι μία καὶ μόνη κοινωνία : ἐκείνη, ποὺ καθυποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους Σου. Εὐτυχεῖς οἱ γνωρίζοντες, ὅτι ἔλαβαν ἐκ μέρους Σου ἐντολάς. Διότι ὅλα ἐκεῖνα, ποὺ ἔκαμαν οἱ πιστοὶ θεράποντές Σου, τὰ ἔκαμαν διὰ νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὴν ἐποχήν των ἢ διὰ νὰ προφητεύσουν μὲ τὰς πράξεις των τὰ μέλλοντα.

Ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζα διόλου αὐτὰς τὰς ἀρχὰς ἐμυκτήριζα τοὺς ἁγίους θεράποντάς Σου. Ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ τοὺς εἰρωνεύωμαι, τί ἄλλο ἔκαμνα παρὰ τὰ προκαλῶ τὴν ἰδικήν Σου εἰρωνείαν ;

Μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἔγινα τόσον μωρός, ὥστε νὰ πιστεύω ὅτι τὸ σῦκο, ποὺ κόβομε, καὶ τὸ δένδρον ποὺ τὸ παράγει, κλαίουν καὶ χύνουν δάκρυα γαλακτώδη (1), ἀλλ' ὅτι ἐὰν κανεὶς (κατὰ

---

(1) «Πάντα νομίζουσιν ἔμψυχα εἶναι καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὰ σπέρματα· οὗ δὴ χάριν οἱ καλούμενοι τέλειοι παρ' αὐτοῖς οὔτε ἄρτον κλῶσιν, οὔτε λάχανον τέμνουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ταῦτα δρῶσιν ὡς μιαιφόνους προφανῶς ἐπαρῶνται (Theod. Haer. Tab. I, 26). Ἔχειν δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μὲν μίαν ἀρχὴν πεποιηκέναι τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν εἶναι τῆς ἑτέρας· αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν παντὶ ζώῳ, καὶ πετεινῷ καὶ ἑρπετῷ καὶ κνωδάλῳ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς, τὴν τῆς ζωῆς ἰκμάδα κίνησιν εἶναι ψυχῆς φάσκων, ἣν καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχουσαν λέγει». Turb. de Man. ag. Epiph. Haer. 66 § 8.

Αἱ ἀντιλήψεις αὗται εἶναι προφανῶς ἀπηχήσεις τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεϊσμοῦ καὶ τῆς θεωρίας τῆς μετεμψυχώσεως. Ὁ νόμος τοῦ Μανοῦ ἀπαγορεύει ρητῶς νὰ καταπατῇ κανεὶς βῶλον γῆς, χωρὶς λόγον καὶ νὰ κόπτῃ χλόην διὰ των ὀνύχων. Οἱ Μανιχαῖοι ἐτήρουν τὴν ἀρχὴν ταύτην μὲ τόσην ὑπερ-

τὴν γνώμην τῶν Μανιχαίων), ἔτρωγε τὸ σῦκο, χωρὶς νὰ διαπράξῃ τὸ ἔγκλημα νὰ τὸ κόψῃ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν συκιὰ μὲ τὸ χέρι του, εἰς τὸν στόμαχόν του θὰ κατασκηνοῦσαν ἄγγελοι καὶ μάλιστα μόριο τῆς θεότητος. Ὁ πιστός, προσευχόμενος ἀνάμεσα σὲ στεναγμοὺς καὶ λυγμούς (1), ἐξέβαλε τὰ μόρια ταῦτα τῆς ὑπερτάτης Θεότητος, ποὺ θὰ ἔμεναν ἐντὸς τοῦ καρποῦ αἰωνίως καθηγιασμένα, ἂν δὲν ἀπελευθερώνοντο διὰ τῶν ὀδόντων ἢ διὰ τοῦ στομάχου τοῦ Ἐκλεκτοῦ (2).

Ὢ συμφορά μου! Ἐπίστευα, ὅτι θὰ ἦτο θεαρεστότερον νὰ εἶμαι εὐσπλαγχνικὸς πρὸς τὰ προϊόντα τῆς γῆς παρὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, χάριν τῶν ὁποίων παράγονται. Διότι, ἐὰν κάποιος, μὴ Μανιχαῖος, μοῦ ἐζητοῦσε καρπούς, διὰ νὰ καταστείλῃ τὴν πεῖνάν του, θὰ ἐπίστευα, ὅτι ἂν τοῦ ἔδιδα τοὺς καρποὺς τούτους, θὰ τοὺς κατεδίκαζα εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν.

Τὸ ὄνειρο τῆς Μόνικας

Ἔτεινες ἀπὸ τὰ ὕψη τὸ χέρι Σου καὶ μὲ ἀπέσπασες ἀπὸ τὴν ἄβυσσον τοῦ σκότους, καθ' ὃν χρόνον ἡ μητέρα μου ἔχυνε δάκρυα περισσότερα παρὰ ἐκεῖνα, ποὺ χύνουν αἱ μητέρες ἐπὶ τῆς σοροῦ τῶν προσφιλεστάτων τέκνων των. Διότι, δυνάμει τῆς διαπύρου πίστεως, τὴν ὁποίαν τῆς εἶχες ἐμπνεύσει, μὲ ἔβλεπε νεκρόν. Καὶ εἰσήκουσες, Κύριε, τὴν δέησίν της, δὲν ἐπεριφρόνησες τὰ δάκρυά της, τὰ ὁποῖα ἐπότιζαν τὸ ἔδαφος παντοῦ, ὅπου προσηύχετο. Διότι εἰς ποῖον ὀφείλεται τὸ ὄνειρον, μὲ τὸ ὁποῖον τὴν παρηγόρησες,

---

βολήν, ὥστε κατεδίκαζον καὶ αὐτὴν τὴν γεωργίαν, τὴν ὁποίαν ἀντιθέτως ὁ Ζωροάστρης ἐθεώρει ὡς ἔργον αὐτόχρημα ἱερόν. (Βλ. Zent. Avesta Yaçua, I, 31, Vendidad, sagr. 31).

(1) Ὅταν μέλλωσιν ἐσθίειν ἄρτον, προσεύχονται πρῶτον οὕτω λέγοντες· οὔτε ἐγὼ σὲ ἐθέρισα, οὔτε ἤλεσα, οὔτε ἔθλιψά σε, οὔτε εἰς κλίβανον ἔβαλον, ἀλλὰ ἄλλος ἐποίησε ταῦτα, καὶ ἤνεγκέ μοι, ἐγὼ ἀναιτίως ἔφαγον, καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὸν εἴπῃ ταῦτα, λέγει τῷ κατηχουμένῳ ηὐξάμην ὑπέρ σου καὶ οὕτως ἀφίσταται ἐκεῖνος. Tyrb. ap Epiph. Haer. 66 § 28).

(2) Ἡ Ἐκκλησία τῶν Μανιχαίων ἀπηρτίζετο ἐξ **ἀκροατῶν** καὶ **ἐκλεκτῶν**. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δευτέρων ὑπῆρχεν εἷς *προεδρεύων* (princeps) καὶ δώδεκα *μάγιστροι* (magistri), ἑβδομῆντα δύο ἐπίσκοποι, διοριζόμενοι ὑπὸ τῶν μαγίστρων, ἱερεῖς χειροτονούμενοι ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, καὶ διάκονοι.

εἰς τρόπον ὥστε νὰ ζῇ πάλι μαζί μου ὑπὸ τὴν ἰδίαν στέγην καὶ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰ γεύματά μου ; Ἐπί τινα χρόνον δὲν ἤθελε νὰ τὸ κάμῃ, διότι τὴν κατεῖχε φρίκη καὶ ἀποστροφὴ διὰ τὰς βλασφημίας, ἀποτέλεσμα τῶν παρακρούσεών μου (1). Ὠνειρεύθηκε λοιπόν, ὅτι εὑρισκομένη ἐπὶ ξυλίνου κανόνος(2), εἶδε νεανίαν θαυμάσιον καὶ φαιδρότατον, ὁ ὁποῖος ἐχαμογελοῦσε βλέπων τὴν λύπην καὶ τὴν ἀγωνίαν της. Τὴν ἐρώτησε διατί ἦτο τόσο λυπημένη, διατί ἔχυνε τόσα δάκρυα καθημερινῶς—καὶ τοῦτο μὲ τὸν σκοπὸν νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγάς της καὶ ὄχι νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν των παρ' αὐτῆς. Τοῦ ἀπήντησεν, ὅτι θρηνεῖ τὴν καταστροφήν μου. Τότε τὴν διέταξε νὰ ἡσυχάσῃ καὶ τὴν παρεκάλεσε νὰ προσέξῃ πολὺ καὶ νὰ ἴδῃ, ὅτι ἐκεῖ, ποὺ ἦτο, εὑρισκόμουν καὶ ἐγώ. Ἡ μητέρα μου ἔστρεψε πράγματι τὸ βλέμμα της πρὸς τὴν διεύθυνσιν, ποὺ τῆς ὑπέδειξεν ὁ νεανίας καὶ εἶδεν ὅτι ἤμουν πλησίον της ὄρθιος ἐπὶ τοῦ ἰδίου κανόνος.

Ἀπὸ ποῦ ἠμποροῦσε νὰ προέλθῃ τὸ ὄνειρον τοῦτο, ἐὰν ὄχι ἀπὸ Σένα, ὦ Θεέ μου, πανάγαθε καὶ παντοδύναμε, ποὺ ἔτεινες τὰς ἀκοάς Σου εἰς τὴν καρδίαν της ; Σὺ ποὺ ἐπαγρυπνεῖς διὰ τὸ κάθε τέκνον Σου, σὰν νὰ ἐπαγρυπνοῦσες μόνον δι' αὐτὸ καὶ διὰ τὸν καθ' ἕνα, ὅπως δι' ὅλους ; Καὶ ἀπὸ ποῦ προῆλθε καὶ τὸ ὅτι, ὅταν μοῦ διηγήθηκε τὸ ὄνειρόν της, ἐπροσπάθησα νὰ τῆς τὸ ἑρμηνεύσω, λέγων πρὸς αὐτήν, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀπελπίζεται διότι θὰ ἐγίνετο εἰς τὸ μέλλον καὶ αὐτὴ ὅ,τι ἐγὼ ἤμουν τότε. Ἀλλ' ἡ μητέρα μου μοῦ ἀποκρίθηκε ἀμέσως καὶ χωρὶς δισταγμόν. «Ὄχι, δὲν μοῦ εἶπε, ὅτι θὰ εἶσαι καὶ σὺ ἐκεῖ, ὅπου εἶναι ὁ υἱός σου, ἀλλὰ ὅτι θὰ εἶναι ὁ υἱός σου ἐκεῖ, ποὺ εἶσαι καὶ σύ !»

Σοῦ τὸ ἐξομολογοῦμαι, Κύριε, καὶ τὸ εἶπα ἐπανειλημμένως. Ἐὰν ἡ μνήμη δὲν μὲ ἀπατᾷ, ἡ ἀπάντησις, ποὺ μοῦ ἔδωσες διὰ

---

(1) Ὁ Αὐγουστῖνος μολονότι ἔζη εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡ μητέρα του Μόνικα, κατοικοῦσε, ὡς φαίνεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φίλου του Ρωμανιανοῦ μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Μόνικα τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν καὶ νὰ ζήσῃ μαζί της.

(2) Regula lignea. Ὑπαινιγμός: ποὺ ὑπῆρξεν ἡ πρωταρχικὴ αἰτία τῆς μορφώσεως πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκφράσεων : regula fidei (κανὼν πίστεως), regula veritatis (κανὼν ἀληθείας), regula pietatis (κανὼν εὐσεβείας), regula disciplinae (κανὼν πειθαρχίας) κ.λ.π.

τοῦ στόματος τῆς μητρός μου καὶ ἡ ἑτοιμότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἤξευρε νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ μίαν ψευδῆ μέν, ἀλλ' ἀληθοφανῆ ἑρμηνείαν, ἡ ὀξυδέρκειά της νὰ ἴδῃ ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἔβλεπα ἐγώ, μὲ συνεκίνησε περισσότερον παρὰ τὸ ὄνειρον, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, μὲ τὸ ὁποῖον ἠξίωσες νὰ δώσῃς εἰς τὴν εὐσεβῆ αὐτὴν γυναῖκα τὴν δύναμιν νὰ προΐδῃ τὸ τόσον ἀπομακρυσμένον μέλλον καὶ νὰ παρηγορήσῃ τὸν πόνον της μὲ τὴν ὑπόσχεσιν μιᾶς χαρᾶς, ποὺ ὤφειλε νὰ περιμένῃ ἐπὶ χρόνον μακρόν. Διότι ἐννέα χρόνια ἐπηκολούθησαν, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκυλίσθηκα μέσα εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ βορβόρου καὶ εἰς τοῦ ψεύδους τὰ βάραθρα, ἀπ' ὅπου προσπαθοῦσα νὰ ἐξέλθω καμμιὰ φορά, ἀλλὰ παρασυρόμουν πάντοτε εἰς μεγαλύτερα βάθη. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα, ἡ εὐσεβὴς αὐτὴ χήρα, ἡ τόσον ἐγκρατὴς καὶ ἁγνή, ποὺ πάντοτε ἐτρέφετο ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ δὲν ἦτο εἰς δάκρυα καὶ στεναγμοὺς φειδωλή, δὲν ἔπαυε κατὰ τὰς ὥρας, ποὺ προσηύχετο, νὰ κλαίῃ πλησίον Σου διὰ μένα. Ἐσὺ δὲ ἤκουσες τὰς δεήσεις της, καὶ ὅμως μὲ ἄφινες ἀκόμα νὰ κυλίωμαι καὶ νὰ βυθίζωμαι μέσα εἰς τὰς ἀβύσσους.

* * *

Ἔδωσες στὴ μητέρα μου καὶ ἄλλην φορὰν μίαν ἀπάντησιν, ποὺ δὲν ἐλησμόνησα ποτέ. Ἀλλὰ σπεύδω, διὰ νὰ φθάσω γρήγορα εἰς τ' ἁμαρτήματα, τῶν ὁποίων αἰσθάνομαι τὸ βάρος καὶ ποὺ θέλω νὰ Σοῦ ἐξομολογηθῶ. Ἄλλωστε ὑπάρχουν πολλά, ποὺ διαφεύγουν τὴν μνήμην μου. Κάποτε ὡμίλησες ἀκόμη μίαν φορὰν εἰς τὴν μητέρα μου διὰ τοῦ στόματος ἑνὸς λειτουργοῦ Σου ἐπισκόπου, ποὺ εἶχε τραφῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν Σου καὶ ἦτο κάτοχος τῶν Γραφῶν Σου. Πράγματι, ὅταν ἡ μητέρα μου τὸν παρεκάλεσε μιὰ μέρα νὰ μιλήσῃ μαζί μου, ν' ἀνασκευάσῃ τὰς πλάνας μου, νὰ μὲ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ νὰ μὲ διδάξῃ τὸ ἀγαθὸν—πρᾶγμα, ποὺ ἔπραττε ὅσες φορὲς εὕρισκε τὸ ἔδαφος προετοιμασμένον—ἠρνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παράκλησίν της. Ἦτο δὲ ἡ ἄρνησίς του σωφρονεστάτη καθὼς ἀπεδείχθη ἀργότερα. Ἀπήντησε λοιπόν, ὅτι ἤμουν ἀκόμη πολὺ ἰσχυρογνώμων, πολὺ ὑπερήφανος, διὰ τὸ ὅτι ἤμουν ὀπαδὸς μιᾶς νέας αἱρέσεως καὶ πρόθυμος νὰ φέρω τοὺς ἁπλοϊκοὺς μὲ ἐρωτήσεις καὶ ἀντιρρήσεις εἰς ἀμηχανίαν, καθὼς αὐτὴ ἡ ἰδία τὸ εἶχε ἀφηγηθῆ. «Ἄφησέ τον ἐλεύθερο, τῆς εἶπε, καὶ περιορίσου

νὰ προσεύχεσαι γι' αὐτόν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος, μελετώντας, θὰ διαγνώσῃ τὴν πλάνην του καὶ τὴν ἀσέβειάν του».

Συγχρόνως τῆς διηγήθηκε, ὅτι, ὅταν ἦτο πολὺ νέος, εἶχε παραδοθῆ εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Μανιχαίων ἀπὸ τὴν μητέρα του, ποὺ τὴν εἶχε ἑλκύσει, καὶ ὅτι ὄχι μόνον ἀνέγνωσε ὅλα τὰ συγγράμματά των, ἀλλὰ καὶ πολλὲς φορὲς τὰ ἀντέγραψε, καὶ τέλος ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος, χωρὶς τὴν βοήθειαν κανενός, ἐνόησε πόσον ἔπρεπε ν' ἀποφεύγῃ κανεὶς αὐτὴν τὴν αἵρεσιν, τὴν ὁποίαν πράγματι καὶ ἀποφεύγει. 'Αλλ' ἡ μητέρα μου, παρὰ τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα, μακρὰν τοῦ νὰ παύσῃ τὰς παρακλήσεις της, τὸν ἐπίεσε ἀκόμη περισσότερον μὲ τὰς ἱκεσίας καὶ τὰ δάκρυά της, διὰ νὰ μὲ δῇ καὶ νὰ μοῦ μιλήσῃ. Τέλος ὁ ἐπίσκοπος, λίγο ἐκνευρισμένος «Πορεύθητι, τῆς εἶπε, ἐν εἰρήνῃ. Ἕνα παιδὶ ποὺ προκαλεῖ τόσα δάκρυα στὴ μητέρα του, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ χαθῇ». Τὰ λόγια αὐτὰ περισυνέλεξε ἡ μητέρα μου, καθὼς μοῦ ἔλεγε συχνά, ἀργότερα κατὰ τὰς συνομιλίας μας, σὰν μάννα τοῦ οὐρανοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'

Ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται, ὅτι ἐπὶ ἐννέα ὁλόκληρα ἔτη ὑπῆρξεν ὀπαδὸς τῆς αἱρέσεως τῶν Μανιχαίων καὶ ὅτι παρέσυρε καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς αὐτήν. Συνδέεται μὲ τοὺς ἀστρολόγους, τοὺς ὁποίους συμβουλεύεται. Ὁμιλεῖ περὶ τοῦ θανάτου στενοῦ φίλου του καὶ περὶ τῆς μεγάλης ὀδύνης του διὰ τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν. Τονίζει τὴν ματαιότητα τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἀναφέρει τὴν περὶ τοῦ «Ὡραίου καὶ τοῦ προσήκοντος» πραγματείαν του, συνταχθεῖσαν κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἕκτον καὶ εἰκοστὸν ἕβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Λέγει, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνέγνωσε μόνον αὐτὸς ἴδιος καὶ ὅτι μόλις εἰκοσαετὴς ἐνόησε τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Κατὰ τὰ ἐννέα αὐτὰ ἔτη — ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐνάτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου ἔτους τῆς ἡλικίας μου — ἤμουν συγχρόνως ἀπατημένος καὶ ἀπατεών. Παρεσυρόμουν καὶ παρέσυρα τοὺς ἄλλους εἰς πάθη παντοειδῆ, φανερὰ μὲν διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκείνων κλάδων, ποὺ ὀνομάζονται ἐλευθέριοι, κρυφὰ δὲ ἐν ὀνόματι μιᾶς ψευδοῦς θρησκείας. Ἤμουν εἰς τὸν ἐκτός μου κόσμον ἀλαζών, δεισιδαίμων καὶ προληπτικὸς εἰς τὸν ἐσωτερικόν μου κόσμον καὶ παντοῦ θῦμα τῆς κενοδοξίας μου. Ἀφ' ἑνὸς ζητοῦσα τὴν χίμαιραν τῆς δημοτικότητος μέχρις ἀκόμη καὶ αὐτῶν τῶν χειροκροτημάτων τοῦ θεάτρου· τὸν θρίαμβον εἰς ποιητικοὺς ἀγῶνας, στεφάνους ἀπὸ ἄχυρα καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ παιδαριώδη θεάματα. Τέλος τὸ ρεῦμα τῶν παθῶν μου μὲ συμπαρέσυρε μὲ ἀκατάσχετον ὁρμήν! Ἐξ ἄλλου, διὰ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν μου, προσέφερα τροφὴν εἰς ἐκείνους, ποὺ ὠνομάζοντο τότε ἅγιοι, μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ στομάχου των κατασκευάσουν ἀγγέλους καὶ θεούς, ἱκανοὺς ν' ἀποπλύνουν τὰς ἁμαρτίας μου. Καὶ παρεκίνουν τοὺς φίλους μου νὰ συμμετέχουν εἰς τὰς ματαίας καὶ γελοίας αὐτὰς ἐνεργείας μου, οἱ ὁποῖοι ἐξηπατῶντο ἀπὸ ἐμένα καὶ μὲ ἐμένα. Οἱ αὐθάδεις, τὴν ὑπεροψίαν τῶν ὁποίων δὲν ἔχεις κατασυντρίψει καὶ ἐκμηδενίσει, ἂς μὲ ἐμπαίξουν! Διὰ τὴν δόξαν

Σου, ὦ Θεέ μου, δὲν θὰ ἐξομολογηθῶ διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον τὴν αἰσχύνην μου.

Ἐπίτρεψέ μου, Σὲ ἱκετεύω, ὅπως ἐκ νέου διατρέξω, χωρὶς νὰ μ' ἐγκαταλείψῃ ἡ μνήμη μου, τὰς σκολιὰς ἀτραποὺς τῶν παραισθήσεών μου τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ Σοῦ προσφέρω θυσίαν χαρμοσύνου κραυγῆς. Διότι, χωρὶς Ἐσένα, τί θὰ ἤμουν διὰ τὸν ἑαυτόν μου, ἐὰν μὴ ὁδηγός, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὸν κρημνόν ; Καὶ τί εἶμαι κατὰ τὰς εὐτυχεῖς στιγμὰς τῆς ζωῆς μου, ἂν ὄχι τέκνον Σου θηλάζον ἐκ τοῦ γάλακτός Σου καὶ τρεφόμενον ἀπὸ Σέ, ὦ τροφὴ ἀδιάφθορος ; Καὶ τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι, ἀφοῦ εἶναι ἄνθρωπος ; Ἄς μᾶς ἐμπαίζουν λοιπὸν οἱ μεγάλοι καὶ οἱ ἰσχυροί, ἐμεῖς οἱ μικροὶ καὶ οἱ ἀνίσχυροι θὰ ἐξομολογηθοῦμε σὲ Σένα !

***

Κατ' αὐτὰ τὰ ἔτη ἐδίδασκα τὴν ρητορικήν. Νικημένος ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὰ πάθη μου, ἐπωλοῦσα τὴν τέχνην νὰ νικᾷ κανεὶς διὰ τῆς πολυλογίας. Ἤθελα—Ἐσὺ Κύριε τὸ γνωρίζεις—νὰ ἔχω ἐπιμελεῖς μαθητάς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδίδασκα τὸν δόλον χωρὶς δόλον. Τοὺς ἐδίδασκα δηλαδὴ νὰ μὴ στέλλουν κεφαλὰς ἀθώων εἰς τὸ ἰκρίωμα, ἀλλὰ καμμιὰ φορὰ νὰ σώζουν ἐνόχους κεφαλάς. Καὶ Σύ, ὦ Θεέ μου, μὲ εἶδες συχνὰ νὰ ὀλισθαίνω ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ ὀλισθηρὸν ἔδαφος. Διέκρινες μέσα εἰς ἕνα καπνὸν σκοτεινὸν τοὺς σπινθῆρας τῆς καλῆς ἐκείνης πίστεως, ἀπόδειξιν τῆς ὁποίας παρεῖχον μὲ τὴν διδασκαλίαν μου εἰς τοὺς ἐραστὰς τῆς κενοδοξίας, τοὺς κυνηγοὺς τοῦ ψεύδους, εἰς τὴν χορείαν τῶν ὁποίων ἀνῆκα καὶ ἐγώ.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, εἶχα πλησίον μου μίαν γυναῖκα, ποὺ δὲν συνεδέετο μαζί μου μὲ τοὺς δεσμοὺς τοῦ γάμου, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὁποίαν μὲ ὤθουσε ἕνας ἄστατος ὀργασμός, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ὑπεδαύλιζε. Αὐτὴ ἡ γυναῖκα ἦταν ὁ ἀποκλειστικὸς ἔρως μου καὶ τῆς ἤμουν πιστός. Ἀλλ' ἀκριβῶς αὐτὴ καὶ ὁ ἑαυτός μου μοῦ ἀπέδειξαν πόση μεγάλη διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θεσμῶν τοῦ νομίμου γάμου, ποὺ συνάπτεται μὲ τὸν σκοπὸν γεννήσεως τέκνων, καὶ τῆς ἁμαρτωλῆς ἐρωτικῆς συνδέσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν οἱ ἐρασταί, γεννῶνται τέκνα, ἐξαναγκάζοντα ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν πρὸς αὐτὰ στοργὴν τῶν γονέων των.

Ἐξ ἄλλου ἐνθυμοῦμαι, ὅτι θελήσας κάποτε νὰ διεκδικήσω τὸ γέρας εἰς κάποιον ἀγῶνα δραματικόν, συνήντησα ἕνα μάντιν ποὺ μὲ ἠρώτησε τί ποσὸν ἤμουν διατεθειμένος νὰ προσφέρω διὰ νὰ κερδίσω τὴν νίκην. Ἀλλὰ γεμᾶτος φρίκην καὶ ἀποστροφὴν διὰ τὰς τοιούτου εἴδους ἐνεργείας, τοῦ ἀπήντησα, ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσω ἕνα χρυσὸν στέφανον, ποὺ θὰ μοῦ ἐξησφάλιζε ἀμάραντον δόξαν, οὐδέποτε ἤθελον ἀνεχθῆ νὰ στοιχίσω τὴν ζωὴν ἔστω καὶ μιᾶς μυίγας [1]. Διότι αὐτὸς ὁ μάντις ἤθελε νὰ θυσιάσῃ ζῷα εἰς τῶν δαιμόνων τοὺς βωμούς, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὑπὲρ ἐμοῦ τὴν εὔνοιάν των. Ἀλλὰ δὲν ἀπέφυγα τὴν ἐγκληματικὴν αὐτὴν πρᾶξιν, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν ἁγνότητα, τὴν ὁποίαν Σὺ ἀγαπᾷς. Ἐπειδὴ ἐξασκοῦσαν ἐπάνω μου γοητείαν μόνον αἱ σωματικαὶ λαμπρότητες, ἤμουν ἀνίκανος νὰ Σ' ἀγαπῶ. Ἀλλ' ἡ ψυχή, ποὺ κυνηγᾶ τοιούτου εἴδους χιμαίρας, δὲν μοιχεύει, ἐφ' ὅσον ἀπομακρύνεται ἀπὸ Σένα, ἐμπιστεύεται τὸν ἑαυτό της εἰς τὸ ψεῦδος καὶ «βόσκει ἄνεμον ;»[2] Κι ἔτσι δὲν ἐπέτρεψα χάριν τοῦ συμφέροντός μου τὴν θυσίαν εἰς τοὺς δαίμονας, ἀλλ' ἡ δεισιδαιμονία μου ἐπρόσφερε καθημερινὰς σπονδὰς εἰς αὐτούς. Διότι τὸ νὰ βόσκωμεν αὐτὰ τὰ πνεύματα, ποὺ διασκεδάζουν κατειρωνευόμενα τὴν βλακείαν μας, δὲν σημαίνει, πῶς βόσκομεν τοὺς ἀνέμους ;

Τοιουτοτρόπως δὲν ἀπέφευγα νὰ συμβουλεύωμαι τοὺς ἀγύρτας ἐκείνους, ποὺ ὀνομάζουν μαθηματικούς [3], διότι αὐτοὶ δὲν προσφέρουν θυσίας, οὔτε ἀπευθύνουν προσευχὰς πρὸς τοὺς δαίμονας μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διαγνώσουν τὸ μέλλον. Καὶ ὅμως ἡ ἀληθινὴ χριστιανικὴ εὐσέβεια, συνεπὴς εἰς τὰς ἀρχάς της, ἀποκρούει καὶ καταδικάζει κάθε τοιούτου εἴδους ἐνέργειαν.

Πρέπει ν' ἀπευθύνωμεν πρὸς Ἐσέ, ὦ Θεέ, τὴν ἐξομολόγησίν μας, ἀναφωνοῦντες : «Ἐγὼ εἶπα, Κύριε ἐλέησόν με· ἴασαι τὴν καρδίαν μου, ὅτι ἥμαρτόν σοι» [4]. Ἀντὶ δὲ νὰ καταχρῶ-

---

(1) Κατὰ τὸ δόγμα τῶν Μανιχαίων δὲν ἐπετρέπετο ἡ θανάτωσις κανενὸς ἐμψύχου ὄντος, ὅπως ἀπαγορεύεται αὐστηρότατα καὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Βουδδισμοῦ.

(2) Ὠσ. ΙΒ' 2.

(3) Mathematicos : Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ τῶν μαθηματικῶν κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλ' ἁπλῶς περὶ τῶν **ἀστρολόγων**.

(4) Ψαλμ. Μ', 4.

μεθα τῆς μακροθυμίας Σου, ν' ἀνακαλοῦμεν κάθε φορὰν εἰς τὴν μνήμην μας τὰ λόγια Σου: «Ἴδε ὑγιὴς γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται»(1).

Ἐναντίον αὐτῶν τῶν σωτηρίων παραγγελμάτων προσπαθοῦν νὰ καταφέρουν ἕνα φοβερὸν κτύπημα, ὅταν λέγουν: «Τ' ἀκαταμάχητα κίνητρα τῆς ἁμαρτίας προέρχονται ἀπὸ τὸν οὐρανόν». Ἢ «ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Κρόνος, ἢ ὁ Ἄρης εἶναι ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ» καὶ τοῦτο, διὰ ν' ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὴν εὐθύνην τὸν ἄνθρωπον, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ αἷμα καὶ σάρξ, ὑπεροπτικὴ σαπίλα, καὶ νὰ ἐπιρρίψουν τὴν ἐνοχὴν εἰς τὸν δημιουργόν, ὀργανωτὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀστέρων. Καὶ ποιὸς εἶναι αὐτός, ποὺ λέγει ὅτι «ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (2), ἢ «θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει (3), ἐὰν ὄχι Σύ, ὁ Θεός μου, ὑψίστη χαρὰ καὶ ἀρχὴ κάθε δικαιοσύνης!

* * *

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔζουσε ἕνας ἄνδρας ὀξυνούστατος(4) ἰατρός, ποὺ ἔχαιρε πολὺ μεγάλην φήμην. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος, ὡς ἀνθύπατος καὶ ὄχι ὡς ἰατρός, ἐστεφάνωσε μὲ τοῦ ἀγῶνος τὸν στέφανον τὴν ἀσθενῆ κεφαλήν μου. Αὐτὴν τὴν ἀσθένειαν τὴν θεραπεύεις Ἐσύ, ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος «τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται τοῖς ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν»(5). Ἀλλὰ δὲν ἐξακολουθοῦσες νὰ μὲ ἔχῃς ὑπὸ τὴν σκέπην Σου, ἔστω καὶ διὰ τοῦ γέροντος ἐκείνου; Ἔχεις ποτὲ ἀρνηθῆ νὰ θεραπεύσῃς τὰς πληγὰς τῆς καρδιᾶς μου; Εἶχα λοιπὸν συνδεθῆ μαζί του καὶ ἤκουα τὰς διαλέξεις του μὲ προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον ἀδιά-

---

(1) Ἰωάνν. Ε', 14.

(2) Ρωμ. Β', 6.

(3) Ψαλμ. Ν', 19.

(4) Ὁ ὀξυνούστατος αὐτὸς ἄνδρας (vir sagax) ἦτο ὁ ἰατρὸς Βινδικιανός, ποὺ ἀπελάμβανε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μεγίστην φήμην, ὄχι μόνον ὡς ἰατρός, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος σοφώτατος καὶ σωφρονέστατος. Ἤκμασεν ἐπὶ Οὐαλεντιανοῦ τοῦ Α', τὸ δὲ ὄνομά του ἀναφέρεται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἕκτον κεφάλαιον τῶν *«ἐξομολογήσεων»*.

(5) Ἰάκ. 5, 6.

πτωπτον. Ἡ ζωηρότης τῆς σκέψεώς του, ποὺ διετύπωνε, χωρὶς καμμίαν ἐπιτήδευσιν, ἔκαμνε ἐποικοδομητικὴν τὴν ὁμιλίαν του, ποὺ ἦτο πλήρης ἐννοιῶν. Ὅταν ἔμαθε, πῶς ἐδιάβαζα μὲ ἐπιμέλειαν, τὰ βιβλία τῶν ὡροσκόπων, μ' ἐσυμβούλευσε πατρικῶς νὰ παύσω ν' ἀσχολοῦμαι μὲ αὐτὰ καὶ νὰ μὴ θυσιάζω ἀνωφελῶς εἰς ἠλιθιότητας τὸν κόπον καὶ τὸν μόχθον, ποὺ ἀπαιτεῖ μόνον μίαν ὠφέλιμος ἀπασχόλησις. Καὶ αὐτός, καθὼς μοῦ ἔλεγεν, εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς τὴν ἀστρολογίαν, ἐσκόπευε μάλιστα, ὅταν ἦτο νέος, νὰ τὴν μεταχειρισθῆ ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα. Ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ ἐννοήσῃ τόσο καλὰ τὰ ἔργα τοῦ Ἱπποκράτους, ἦτο ἀρκετὰ ἱκανὸς νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀστρολογίαν συγγράμματα. Τὸ ὅτι δὲ τὰ ἐγκατέλειψε, διὰ νὰ ἐγκύψῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἰατρικῆς, ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὅτι ἀντελήφθη τὴν πλάνην των καὶ εἰς τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἦτο ἀνάξιον ἐντίμου ἀνδρὸς νὰ ζῇ φενακίζων καὶ ἐξαπατῶν τοὺς συνανθρώπους του. «Ἀλλὰ σύ, μοῦ ἔλεγε, ἠμπορεῖς νὰ δημιουργήσῃς, μίαν κοινωνικὴν θέσιν μὲ τὴν ῥητορικήν, καὶ δὲν μελετᾷς αὐτὰ τὰ ψευδολογήματα, παρὰ μόνον ἀπὸ περιέργειαν καὶ ὄχι ἐξ ἀνάγκης νὰ κερδίζῃς μὲ αὐτὰ τὸ ψωμί σου. Ὥστε ἠμπορεῖς νὰ πιστεύσῃς ἀκόμη περισσότερον αὐτὰ ποὺ σοῦ λέγω, δεδομένου ὅτι ἔχω ἐμβαθύνει τόσο πολὺ εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην, ὥστε ν' ἀποφασίζω νὰ τὴν μεταχειρισθῶ ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα». «Ἀλλὰ τοῦ παρετήρησα, πῶς συμβαίνει τότε πολλαὶ προρρήσεις νὰ πραγματοποιοῦνται στὸ τέλος;» Μοῦ ἀπήντησε, ὅπως ἠμπόρεσε, ἰσχυριζόμενος, ὅτι αὐτὸ πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς ἁπλῆν σύμπτωσιν, ποὺ εἶναι διάχυτος παντοῦ εἰς τὴν φύσιν. Πολλὲς φορές, ἐπρόσθεσε, ἀνοίγοντας τυχαίως ἕνα βιβλίο ποιητικό, ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου δὲν εἶχε ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πρόθεσιν, εὑρίσκει κανεὶς μερικοὺς στίχους, ποὺ προσαρμόζονται θαυμάσια εἰς μίαν σημερινὴν κατάστασίν μας. Πρέπει λοιπὸν νὰ μᾶς κάμνῃ ἔκπληξιν, τὸ ὅτι ἡ ψυχή, ἐν ἀγνοίᾳ της, καθοδηγουμένη ἀπὸ κάποιο ἀνώτερον ἔνστικτον, ὄχι διὰ τῆς τέχνης, ἀλλὰ κατὰ τύχην δίδει μίαν ἀπάντησιν, ποὺ συναρμονίζεται μὲ τὰς πράξεις ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τὴν ἐρωτᾷ;

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ προαγγελία, ποὺ μοῦ ἐπέτρεψες νὰ λάβω ἀπ' αὐτὸν καὶ ἔτσι ἐχάραξα εἰς τὴν μνήμην μου τὰς πρώτας κατευθυντηρίους γραμμὰς τῆς προσωπικῆς ἐρεύνης μου. Διότι κατὰ

τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὔτε αὐτός, οὔτε ὁ ἀγαπημένος μου Νεβρίδιος, ἄριστος νέος κοσμιωτάτων ἠθῶν, ὁ ὁποῖος κατειρωνεύετο τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν ἐχλεύαζε, κατώρθωσαν νὰ μὲ πείσουν νὰ παύσω ἀσχολούμενος μὲ αὐτήν. Ἐκεῖνο ποὺ ἐξασκοῦσε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸ πνεῦμά μου, ἦτο ἡ αὐθεντία τῶν συγγραφέων, ποὺ ἔγραψαν περὶ αὐτῆς. Δὲν εἶχα εὕρει ἀκόμη μίαν πειστικὴν ἀπόδειξιν, ὅπως ἐπιθυμοῦσα νὰ τὴν εὕρω· μίαν ἀπόδειξιν ποὺ θὰ γεννοῦσε στὸ μυαλό μου τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι, ἂν οἱ ἀστρολόγοι ἔλεγαν κάποτε τὴν ἀλήθεια, τοῦτο θὰ ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν σύμπτωσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν μεθοδικὴν παρατήρησιν τῶν ἄστρων.

Ὕμνος πρὸς τὴν φιλίαν

Σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια—ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλικῆς σταδιοδρομίας μου εἰς τὴν ἰδιαιτέρα μου πατρίδα — εἶχα συνδεθῇ μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς φιλίας μὲ ἕνα πρόσωπον, ποὺ ἡ κοινότης τῶν σπουδῶν καὶ ἡ ἰδία ἡλικία—ἦτο τότε, καθὼς καὶ ἐγώ, εἰς τὸ ἄνθος τῆς πρώτης νεότητός του—μοῦ τὸ ἔκαμαν πάρα πολὺ ἀγαπητόν. Τὸν ἐγνώρισα εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἐμεγαλώσαμε μαζί, ἐπηγαίναμε μαζὶ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ εὑρίσκαμε εἰς τὰ ἴδια παιχνίδια ἀπόλαυσιν. Δὲν ἦτο ἀκόμη γιὰ μένα ὁ φίλος, ποὺ ἔγινε ἀργότερα. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἡ φιλία μας δὲν ἦτο πραγματική.

Δὲν ὑπάρχει φιλία πραγματική, παρὰ μόνον ἐκείνη, τοὺς δεσμοὺς τῆς ὁποίας σφυρηλατεῖς Ἐσύ, ὦ Θεέ μου, διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ποὺ εἶναι διάχυτη μέσα στὴν καρδιά μας, χάρις στὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ποὺ μᾶς δόθηκε. Καὶ ὅμως ἦτο γλυκυτάτη, ἀναζωογονουμένη ἀπὸ τὸν φλογερὸν ζῆλον ὁμοίων ἀπασχολήσεων καὶ σπουδῶν. Τὸν ἀπεμάκρυνα ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν ἐκείνην πίστιν, ποὺ ἡ νεότης του δὲν ἦτο πράγματι ἱκανὴ νὰ βαστάζῃ, διὰ νὰ τὸν σπρώξω μέσα εἰς τὰς ὀλεθρίας ἐκείνας δεισιδαιμονίας, ποὺ προκαλοῦσαν τὰ δάκρυα τῆς μητέρας μου γιὰ μένα. Καὶ αὐτὸς ἀκολουθοῦσε ἐκείνους, ποὺ ἀπέστρεψαν τὸ πρόσωπόν των ἀπὸ Σένα, ὦ Θεὲ τῶν ἐκδικήσεων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πηγὴ τῶν οἰκτιρμῶν, ποὺ μᾶς μετακαλεῖς πλησίον Σου καὶ τέλος τὸν ἀπέσπασες ἀπὸ τὴν γηΐνην ὕπαρξιν, καθ' ὃν χρόνον ἡ φιλία μας,

πού ἦτο ἀπὸ κάθε γλυκύτητα γλυκυτέρα, μόλις ἀριθμοῦσε ἑνὸς ἔτους ζωήν.

Ποιὸς ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἱκανὸς ν' ἀπαριθμήσῃ τοὺς ὕμνους, ποὺ ἀπευθύνονται εἰς 'Εσέ, ἔστω καὶ ἐκείνους, ποὺ κρίνει δικαίους αὐτὸς ὁ ἴδιος ; Τί ἔκαμες τότε, ὦ Θεέ μου, καὶ πόσον ἡ ἄβυσσος τῶν ἀποφάσεών Σου εἶναι ἀνεξερεύνητος ! Κατατρωγόμενος ἀπὸ πυρετόν, ἦτο ξαπλωμένος στὸ κρεββάτι ἀναίσθητος, περιλουόμενος ἀπὸ θανάσιμον ἱδρῶτα. 'Επειδὴ ἡ θέσις του ἦτο ἀπελπιστική, τὸν ἐβάπτισαν χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ. Δὲν ἀντέδρασα εἰς τὴν βάπτισίν του, διότι εἶχα πεποίθησιν, ὅτι ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἔμενε εἰς τὴν ψυχήν του ἀνεξάλειπτον, θὰ ἦσαν πολὺ περισσότερον αἱ ἰδέαι, ποὺ τοῦ ἐνέπνευσα, παρὰ ἡ ἐνέργεια ἐπὶ τῆς ἀναισθήτου σαρκός του. 'Αλλὰ τὰ πράγματα εἶχαν ἐντὸς ὀλίγου μεβληθῇ. 'Η κατάστασίς του ἤρχισε νὰ καλλιτερεύῃ βαθμηδὸν καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπανακτήσῃ τὰς αἰσθήσεις του. Μόλις ἠμπόρεσα νὰ ἐπικοινωνήσω μαζί του, δηλαδὴ μόλις αὐτὸς ἦταν εἰς θέσιν νὰ ὁμιλῇ—διότι ἐγὼ οὐδέποτε ἀπομακρύνθηκα ἀπὸ κοντά του, τόσην ἀνάγκην εἶχεν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον — ἠθέλησα ν' ἀστειευθῶ, φρονῶν, ὅτι θὰ ἐγελοῦσε δι' ἕνα βάπτισμα, ποὺ ἔλαβε χωρὶς τὴν συνεργίαν τῆς σκέψεως καὶ τοῦ συναισθήματός του. 'Εγνώριζε τώρα, ὅτι εἶχε βαπτισθῇ, ἀλλ' ὁ φίλος μου ἀφοῦ γύρισε καὶ μὲ εἶδε μὲ φρίκην καὶ ἀποστροφήν, μοῦ ἐδήλωσε μὲ κάποιαν παράδοξον καὶ ἀπότομον ἀναλαμπὴν τοῦ πνεύματός του, ὅτι, ἐὰν ἤθελα νὰ εἶναι καὶ εἰς τὸ μέλλον φίλος μου, θὰ ἔπρεπε νὰ παύσω νὰ τοῦ ὁμιλῶ διὰ τοιούτου εἴδους θέματα. Θορυβημένος καὶ κατάπληκτος, συνεκράτησα τὴν συγκίνησίν μου, διὰ νὰ τοῦ δώσω καιρὸν νὰ ἐπανακτήσῃ τὶς δυνάμεις του. Μιὰ φορὰ θεραπευμένος, θὰ ἦτο πάλιν ἱκανὸς νὰ ἀκούσῃ τὰς συμβουλάς μου καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὰς ἀντιλήψεις μου. 'Αλλ' ἀφηρπάγη ἀπὸ τὰ ἐξωφρενικὰ σχέδιά μου, διὰ ν' ἀναπαυθῇ εἰς τοὺς κόλπους Σου, ὦ Θεέ μου, πρὸς παρηγορίαν μου. Προσβληθεὶς ἐκ νέου ἀπὸ πυρετόν, παρέδωσε τὸ πνεῦμα μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἡμερῶν.

'Η λύπη μου διὰ τὴν σκληρὰν αὐτὴν ἀπώλειαν ἐβύθισε σὲ φοβερὸ σκοτάδι τὴν ψυχήν μου. Ὅλα γύρω μου ἦσαν νεκρά. 'Η πατρίδα μου ἦτο μαρτύριο γιὰ μένα καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου, ἔρημος, τρομακτική. Ὅ,τι εἶχα συμμερισθῇ μαζί του, μετεβλήθη

εἰς φρικτὸ βασανιστήριο. Τὰ μάτια μου τὸν ζητοῦσαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἀλλὰ ὅλα μοῦ τὸν ἀπέκρουαν. Ὅλα ἦσαν ἀπαίσια, διότι ὅλα μοῦ τὸν ἀπέκρυπταν καὶ διότι κανεὶς δὲν ἠμποροῦσε πιὰ νὰ μοῦ εἰπῇ ; «Μὰ θὰ ἔλθῃ μὴν ἀνησυχῇς !» ὅπως συνέβαινε κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, ὅταν εὑρίσκετο εἰς τὴν ζωήν. Κατήντησα διὰ τὸν ἑαυτόν μου φοβερὸν αἴνιγμα. Ἐρωτοῦσα τὴν ψυχήν μου, διατὶ ἦτο τόσον συντετριμμένη καὶ περίλυπος, ἀλλ' ἦτο ἀνίκανος ν' ἀπαντήσῃ. Καὶ ὅταν τῆς ἔλεγα : «Στήριξε τὰς ἐλπίδας σου εἰς τὸν Θεόν», δὲν μὲ ὑπήκουε καὶ εὐλόγως, διότι ὁ προσφιλέστατος νεκρός μου ἦτο καλύτερος καὶ πραγματικώτερος παρὰ τὸ φάντασμα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν παρωρμοῦσαν νὰ στηρίξῃ τὰς ἐλπίδας της. Μόνον τὰ δάκρυα μοῦ ἦσαν γλυκά, καὶ αὐτὰ διεδέχθησαν τὸν φίλον μου εἰς τὰς ἡδονὰς τῆς ψυχῆς μου (1).

Τὸ μυστήριον τῶν δακρύων

Καὶ τώρα, ὢ Θεέ μου, ὅλα αὐτὰ εἶναι μακράν. Ὁ χρόνος ἐπούλωσε τὴν πληγήν μου. Ἠμπορῶ ἆρά γε, τείνων τὸ οὖς τῆς καρδίας μου εἰς τὸ στόμα Σου, νὰ μάθω διατί τὰ δάκρυα εἶναι τόσο γλυκὰ εἰς τοὺς δυστυχεῖς ; Μολονότι εἶσαι πανταχοῦ παρών, θὰ ἔρριπτες τὴν δυστυχίαν μας μακράν Σου ; Ἆρά γε συσπειροῦσαι εἰς τὸν Ἑαυτόν Σου, τὴν στιγμὴν ποὺ ἡμεῖς συμπαρασυρόμεθα ἀπὸ τὰ κύματα τῶν δοκιμασιῶν τῆς ζωῆς ; Ἀναστεναγμοί, λυγμοί, δάκρυα, ὀδυρμοί ! Πῶς συλλέγομε γλυκὸν καρπὸν ἀπ' αὐτὰς τὰς πικρίας ; Εἶναι ἆρά γε γλυκὸς αὐτὸς ὁ καρπός, ἐπειδὴ ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ μᾶς ἀκούσῃς ; Τοῦτο γίνεται, ὅσον ἀφορᾷ τὰς προσευχάς μας, εἰς τὸ βάθος τῶν ὁποίων ὑπάρχει ὁ πόθος νὰ φθάσωμεν μέχρι τῶν κρασπέδων τοῦ θρόνου Σου. Ἀλλὰ ἠμπορεῖ νὰ τὸ εἰπῇ κανεὶς καὶ διὰ τὸν πόνον, ποὺ προξενεῖ ἡ ἀπώλεια ἑνὸς προσώπου, ποὺ λατρεύομεν, διὰ τὸν πόνον, ὁ ὁποῖος τότε μ' ἐβασάνιζεν ; Δὲν ἤλπιζα νὰ τὸν ἴδω ζωντανόν. Δὲν ἐζητοῦσα λοι-

(1) Τὴν θαυμασίαν φράσιν : «solus fletus erat dulcis mihi et successerat amico meo in deliciis animi mei» ἐθεωρήσαμεν καλὸν νὰ μεταφράσωμεν κατὰ λέξιν, ἀκολουθοῦντες εἰς τοῦτο τὸ παράδειγμα τοῦ Paul Janet : «Mes pleurs seuls m'étaient doux et avaient succedé à mon ami dans les délices de mon âme».

πὸν μὲ τὰ δάκρυά μου τὴν νεκρανάστασιν τοῦ φίλου μου; Ἔκλαια καὶ ἀνεστέναζα, διότι δὲν ἤμουν πλέον εὐτυχής, διότι ἔχασα τὴν χαράν μου. Ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ δάκρυα εἶναι, αὐτὰ καθ' ἑαυτά, πικρά, ἀλλ' ὅτι εἶναι συγχρόνως καὶ γλυκά, λόγῳ τῆς ἀηδίας, ποὺ μᾶς προκαλοῦν τ' ἀντικείμενα τῶν παλαιῶν τέρψεών μας καὶ ἐφ' ὅσον δὲν αἰσθανόμεθα παρὰ μόνον ἀποστροφὴν δι' αὐτά;

Ἀλλὰ διὰ ποῖον λόγον ὁμιλῶ περὶ ὅλων αὐτῶν; Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ λύσεως προβλημάτων, ἀλλὰ περὶ ἐξομολογήσεως πρὸς Ἐσέ, ὦ Θεέ μου. Ἤμουν λοιπὸν δυστυχής. Κάθε ψυχὴ εἶναι δυστυχής, ὅταν δεσμεύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπην μὲ ἐφήμερα πλάσματα καὶ πάσχει φοβερά, ὅταν τὰ χάνῃ. Καὶ τότε αἰσθάνεται τὴν ἀθλιότητα, ποὺ τὴν βασανίζει, προτοῦ τὰ χάσῃ.

Τέτοια ἦτο ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἡ κατάστασίς μου. Ἔχυνα δάκρυα πικρὰ καὶ εὕρισκα ἀπόλαυσιν εἰς τὴν πικρίαν. Μέχρι αὐτοῦ τοῦ σημείου ἤμουν δυστυχής. Καὶ ὅμως αὐτὴ ἡ ζωὴ ἐν μέσῳ τοῦ μαρτυρίου μου μοῦ ἦτο προσφιλεστέρα παρὰ ὁ φίλος μου. Ἐπιθυμοῦσα νὰ τὴν ἀλλάξω, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ τὴν χάσω, ἀμφιβάλλω δέ, ἂν συναινοῦσα χάριν αὐτοῦ νὰ μιμηθῶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Πυλάδου — ἂν δὲν εἶναι παραμύθι καὶ αὐτό — οἱ ὁποῖοι ἤθελαν μᾶλλον ν' ἀποθάνουν παρὰ νὰ χωρισθοῦν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, διότι ὁ χωρισμὸς τοὺς ἐφαίνετο φρικωδέστερος τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζω ποιὸν συναίσθημα διάφορον ἀπ' αὐτὸ ἐκυρίευε τὴν ψυχήν μου. Μὲ τὴν ἀπέχθειαν τῆς ζωῆς συνεδέετο ὁ φόβος τοῦ θανάτου. Πιστεύω, ὅτι ὅσο περισσότερο τὸν ἀγαποῦσα, τόσο περισσότερο ἐμισοῦσα καὶ ἐφοβούμουν τὸν θάνατον, ποὺ τὸν εἶχε θερίσει, ὡς ἀπαίσιον καὶ ἄσπονδον ἐχθρόν, πρόθυμον νὰ καταβροχθίσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως κατεβρόχθισε καὶ τὸν φίλον μου. Αὐτὸ τὸ συναίσθημα ἐξουσίαζε τότε τὴν ψυχήν μου.

Ὦ Θεέ μου, ἰδοὺ ἡ καρδιά μου καὶ ἰδοὺ τὸ μυστικόν της. Ἰδὲ εἰς αὐτὴν χαραγμένας τὰς ἀναμνήσεις μου, ὦ ἐλπίς μου Ἐσύ, ποὺ ἀποπλύνεις τὰς κηλῖδας τοιούτων ἀφοσιώσεων, ποὺ προσανατολίζεις πρὸς Ἐσὲ τὰ βλέμματά μου καὶ ἀπελευθερώνεις ἀπ' αὐτὰς τὰς ἁλύσεις τὸ σῶμά μου.

Ἀποροῦσα βλέπων τοὺς ἄλλους θνητοὺς ζωντανούς, ἀφοῦ εἶ-

χεν ἀποθάνει ἐκεῖνος, ὡς ἂν ἐπρόκειτο νὰ μὴν ἀποθάνῃ ποτέ, καὶ ἀποροῦσα περισσότερον ἀκόμη νὰ ζῶ ἐγώ, τὸ ἕτερον ἐγώ του, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν εὑρίσκετο πλέον εἰς τὴν ζωήν. Πόσον ὡραία εἶναι ἡ φράσις ἐκείνη τοῦ ποιητοῦ (1), ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν περὶ τοῦ φίλου του, τὸν ὀνομάζει «ἥμισυ τῆς ψυχῆς του». Ὢ ναί, αἰσθανόμουν, ὅτι ἡ ψυχή του καὶ ἡ ψυχή μου ἦσαν μία καὶ μόνη ψυχὴ εἰς δύο σώματα. Διὰ τοῦτο ἡ ζωή μου ἦτο φρικαλέα. Δὲν ἤθελα πλέον νὰ ζῶ, ἀφοῦ τὸ ἐγώ μου εἶχε μειωθῆ κατὰ τὸ ἥμισυ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἤθελα ν' ἀποθάνω, διὰ νὰ μὴν ἀποθάνῃ ὁλοσχερῶς ἐκεῖνος, ποὺ τόσον ἠγάπησα (2).

Ἡ μετάβασις εἰς τὴν Καρχηδόνα

Ὢ παραφροσύνη, ποὺ δὲν ἠξεύρεις ν' ἀγαπᾷς τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἀνθρώπους! Ὢ παράφρων, ποὺ ἐδέχεσο τὸν κλῆρόν σου, ὡς θνητοῦ, μὲ τοιούτους παροξυσμούς! Αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ ἤμουν ἀντάξιος τότε. Ἐντεῦθεν ὁ ἀναβρασμός μου, οἱ ἀναστεναγμοί, τὰ δάκρυά μου, ἡ ταραχή μου, ἡ ὁποία οὔτε ἡσυχίαν οὔτε θέλησιν μοῦ ἐπέτρεπε. Ἔφερα ψυχὴν συντετριμμένην καὶ αἱματωμένην, ποὺ δὲν ἤθελε πλέον νὰ φέρεται ὑπ' ἐμοῦ καὶ τὴν ὁποίαν δὲν ἤξερα ποῦ ν' ἀποθέσω. Δὲν μὲ παρηγοροῦσε οὔτε ἡ γοητεία τῶν δασῶν, οὔτε οἱ ἀγῶνες, οὔτε τὰ τοπεῖα ἀνάμεσα σὲ μεθυστικὰ ἀρώματα, οὔτε οἱ μεγαλοπρεπεῖς εὐωχίαι, οὔτε τῆς κλίνης καὶ τῆς τραπέζης αἱ ἡδοναί, οὔτε καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ βιβλία καὶ ἡ ποίησις. Ὅλα ἦσαν φρικτὰ γιὰ μένα καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ φῶς. Ὅ,τι δὲν ἦτο, ὅ,τι ὑπῆρξεν ἐκεῖνος, μοῦ ἐφαίνετο ἀπαίσιον καὶ ἀβάστακτον, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ἀναστεναγμούς. Μόνον αὐτὰ μὲ παρηγοροῦσαν ὁπωσδήποτε καὶ εὐθὺς ὅταν ἀπεμάκρυνα ἀπ' αὐτὰ τὴν καρδιά μου, αἰσθανόμουν τὸ βάρος ἑνὸς φορτίου ἀφορήτου ἀθλιότητος.

Ἔπρεπε νὰ ἐξυψώσω τὴν καρδιά μου πρὸς Ἐσέ, διὰ νὰ τὴν θεραπεύσῃς. Τὸ ἐγνώριζα, ἀλλὰ δὲν ἤθελα, οὔτε εἶχα καὶ τὸ θάρ-

(1) Ὀβιδ. Trist, I, IV, Eleg. IV, 72 : Qui duo corporibus, mentibus unus erant.

(2) Τὴν τελευταίαν αὐτὴν φράσιν καταδικάζει αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς ὡς κακόβουλον καὶ γελοίαν. (Βλ. Retract. Lib. III, c. 6).

ρος νὰ τὸ κάμω. Ὅσες φορὲς ἀπηύθυνα τὴν σκέψιν μου σ' Ἐσένα δὲν ἐφανταζόμουν τίποτε τὸ σταθερὸν καὶ τὸ πραγματικόν. Δὲν ἤσουν Σὺ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ ἕνα φάντασμα ἀπατηλόν, καὶ ὁ θεός μου ἦτο ἡ πλάνη μου, καὶ ὅσες φορὲς προσπαθοῦσα ν' ἀποθέσω τὴν ψυχήν μου εἰς τὸν ἀπατηλὸν αὐτὸν θεόν μου, ἡ ψυχή μου γλυστροῦσε εἰς τὸ κενὸν καὶ ἔπεφτε πάλι ἐπάνω μου. Καὶ ἔμενα εἰς τὸν ἑαυτό μου σὰν μέσα σὲ μιὰ ἀπελπιστικὴ ἐρημιά, πρὸς τὴν ὁποίαν ἤμουν ἀνίκανος νὰ προσαρμοσθῶ καὶ ἀπ' ὅπου δὲν ἠμποροῦσα ν' ἀπομακρυνθῶ. Ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ καταφύγῃ ἡ καρδιά μου ; Πῶς ν' ἀποφύγω τὸν ἑαυτό μου, ποὺ μὲ κατεδίωκε ; Καὶ ὅμως ἀπέφυγα τὴν πατρίδα μου. Τὰ μάτια μου τὸν ἐζητοῦσαν ὀλιγώτερο ἐκεῖ, ὅπου δὲν ἦσαν συνηθισμένα νὰ τὸν βλέπουν. Καὶ ἔτσι ἐγκατέλειψα τὴν Ταγάστην καὶ τράβηξα γιὰ τὴν Καρχηδόνα(¹).

***

Ὁ χρόνος δὲν παρέρχεται ματαίως καὶ ἡ πορεία του χαράζεται βαθειὰ εἰς τὰ συναισθήματά μας. Ἐξασκεῖ εἰς τὴν ψυχήν μας μεγάλην ἐπίδρασιν. Ἔρχεται καὶ παρέρχεται. Ἡ ἡμέρα προστίθεται εἰς τὴν ἡμέραν. Τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου μοῦ ἔφερνε ἄλλας ἐλπίδας, ἀνακαλοῦσε ἄλλας ἀναμνήσεις εἰς τὸ πνεῦμά μου. Μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἤρχισα ν' ἀναγεννιῶμαι κατὰ τὸ μέτρον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἀπελπισία μου συνεκεντρώνετο εἰς τὸν ἑαυτόν της καὶ ἐμπρὸς εἰς τὰς λησμονημένος ἀπολαύσεις μου, ποὺ διεκδικοῦσαν τὰ παλαιὰ δικαιώματά των. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ποὺ εἶχεν ἀντικαταστήσει τὸν πόνον μου, ἦτο, ἐὰν ὄχι ἄλλος πόνος, τοὐλάχιστον ὁ σπόρος ἄλλων θλίψεων. Διότι, διατὶ ὁ πόνος ἐκεῖνος εἶχεν εἰσδύσει ὡς τὰ μεγαλύτερα βάθη μου, ἐὰν ὄχι, διότι ἐσκόρπησα εἰς τὴν ἄμμον τὴν ψυχήν μου μὲ τὴν ἀγάπην μου πρὸς ἕνα πλάσμα, ποὺ ὑπέκειτο εἰς τὸν θάνατον, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ μὴν ἀποθάνῃ ποτέ.

Ἐκεῖνο, ποὺ ἔρριχνε βάλσαμο στὴν ψυχή μου, ἦτο ὁ δεσμὸς μὲ τοὺς ἄλλους φίλους μου, μὲ τοὺς ὁποίους ἀγαποῦσα ὅ,τι ἀγαποῦσε ἐκεῖνος, ἀντὶ ν' ἀπευθύνω, Θεέ μου, σ' Ἐσένα τὴν ἀγάπη

(1) Ὁ Αὐγουστῖνος δὲν εἶχεν ἀποκαλύψει τὸ σχέδιον τῆς φυγῆς του παρὰ μόνον εἰς τὸν στενόν του φίλον Ρωμανιανόν, ὁ ὁποῖος καὶ ἔσπευσε νὰ καταβάλῃ τὰ ἔξοδα τοῦ ταξιδίου του.

μου. Αὐτὸ δὲ ἦτο τεραστία παραίσθησις, πελώριον ψεῦδος, κίβδηλος πνευματικὴ ἡδονή, ποὺ ὑπεδαυλίζετο μὲ τὴν ἐπικοινωνίαν διὰ τῶν συνδυαλέξεων. Ἕνας ἀπὸ τοὺς φίλους μου ἦτο δυνατὸν ν' ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ παραίσθησις ἐκείνη ἦτο γιὰ μένα ἀθάνατος. Ὑπῆρχαν ὅμως ἄλλα θέλγητρα εἰς τοὺς φίλους μου, ποὺ αἰχμαλώτιζαν περισσότερο τὴν ψυχήν μου. Ἦσαν δὲ αὐτὰ τὰ θέλγητρα αἱ συνομιλίαι, τὰ γέλια, τὰ ξεκαρδίσματα, ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμός, ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀνάγνωσις δοκίμων λογοτεχνικῶν ἔργων, τὰ ἀστεῖα, ποὺ γίνονται μεταξὺ συντρόφων, τὰ χωρὶς ὑστεροβουλίαν καὶ πειράγματα καὶ ἡ γεμάτη ἀπὸ ἀγάπην εὐπροσηγορία. Κάποτε, κάποια διαφωνία ἀντιλήψεων, χωρὶς πικρίαν, ποὺ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχῃ καὶ μὲ τὸν ἑαυτό του, κάποια διάστασις γνωμῶν, ποὺ ἦτο ὅμως σπανία, ἐκαρύκευε μίαν ὁμοφωνίαν, ποὺ ἦτο σχεδὸν συνεχής. Τὸ ὅτι ὁ ἕνας ἦτο μαθητὴς καὶ συγχρόνως διδάσκαλος τοῦ ἄλλου, ἡ ἀνυπόμονος λύπη διὰ τὸν χωρισμόν, ἡ ἐγκαρδιωτάτη δεξίωσις τῶν ἐπανερχομένων, ὅλα αὐτὰ τὰ τεκμήρια τῆς φιλίας καὶ ἄλλα τεκμήρια, ποὺ ἐκπορεύονται ἀπὸ τὴν καρδιὰ ἐκείνων, ποὺ ἀγαποῦν, καὶ φανερώνονται ἀπὸ τὴν γλῶσσαν, ἀπὸ τὰ μάτια καὶ ἀπὸ ἄλλας μυρίας ἐκδηλώσεις συμπαθείας, ἀπεδείκνυαν τὴν ὕπαρξιν ἀδιαρρήκτων δεσμῶν. Χάρις εἰς τοιαύτης φύσεως στοιχεῖα συντελεῖται ἡ σύντηξις τῶν ψυχῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ τέλος δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μίαν καὶ μόνην ψυχήν.

Αὐτὰ ἀκριβῶς ἀγαποῦμε εἰς τοὺς φίλους μας καὶ τ' ἀγαποῦμε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε ἡ συνείδησίς μας νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν της ἔνοχον ὅταν δὲν ἀγαποῦμε ἐκεῖνον, ποὺ μᾶς ἀγαπᾷ, χωρὶς νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τὸ ἀγαπημένον πρόσωπον παρὰ μόνον τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀγάπης του. Ἐντεῦθεν ἡ θλῖψις μας διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ στενοῦ μας φίλου· τὸ σκοτάδι ἐκεῖνο τῆς ὀδύνης· ἡ γλυκύτης πολλῶν καὶ διαφόρων τέρψεων, ποὺ μεταβάλλεται εἰς δάκρυα καὶ πικρίαν καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν θεριζομένων ἀπὸ τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου, ποὺ καταντᾷ θάνατος ἐκείνων ποὺ ἐπιζοῦν.

Εὐτυχὴς ἐκεῖνος, ποὺ Σὲ ἀγαπᾷ. Εὐτυχὴς ἐκεῖνος, ποὺ ἀγαπᾷ τὸν φίλον του καὶ τὸν ἐχθρόν του διὰ τὴν ἀγάπην Σου! Μόνον αὐτὸς δὲν χάνει ἕνα πρόσωπον, ποὺ λατρεύει, εἰς Ἐκεῖνον, ποὺ ὅλοι εἶναι προσφιλεῖς, εἰς Ἐκεῖνον, ποὺ δὲν ἐκμηδενίζεται ποτέ. Καὶ ποιὸς εἶναι αὐτός, ἐὰν ὄχι ὁ Θεός, πλάστης τοῦ οὐρανοῦ καὶ

τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος πληροῖ τὰ πλάσματά του, διότι τὰ ἐδημιούργησε πληρῶν ταῦτα; Διὰ νὰ Σὲ χάσῃ ὁ ἄνθρωπος, πρέπει νὰ Σὲ ἐγκαταλείψῃ. Ἀλλὰ τότε ποῦ θὰ πορευθῇ, ποῦ θὰ καταφύγῃ, ἂν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν εὔνοιάν Σου καὶ κατευθυνθῇ πρὸς τὴν ὀργήν Σου; Διότι ποῦ δὲν συναντᾷ τὸν νόμον Σου εἰς τὴν ἐναντίον του ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς; Ὁ νόμος λοιπὸν εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀλήθεια εἶσαι Σύ.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ὡραίου.—Τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Αὐγουστίνου

«Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεψον ἡμᾶς καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα» (1). Ναί! Ὁπουδήποτε καὶ ἂν προσανατολισθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κάμνει πρὸς δυστυχίαν της, ὅσον δὲ καὶ ἂν εἶναι ὡραῖα καὶ σαγηνευτικὰ τὰ πλάσματα, ποὺ τὴν συναρπάζουν, μόνον σ' Ἐσένα εὑρίσκει πραγματικὴν ἀπολύτρωσιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὡραῖα αὐτὰ πλάσματα δὲν θὰ ὑπῆρχαν, ἂν δὲν προήρχοντο ἀπὸ Σένα. Ὅταν γεννηθοῦν, ἀρχίζουν νὰ ὑπάρχουν, μεγαλώνουν σιγὰ σιγά, φθάνουν εἰς τὴν τελειότητά των, γηράσκουν καὶ πεθαίνουν. Ὅλα δὲν φθάνουν ἕως τὸ γῆρας, ἀλλ' ὅλα φθάνουν εἰς τὸν θάνατον. Εὐθύς, ὅταν ἴδουν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἔχουν τὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν ζωήν, ὅσο δὲ γρηγορώτερα ἀναπτύσσονται διὰ τὸ Εἶναι, τόσο περισσότερον βαδίζουν βιαστικὰ πρὸς τὸ μὴ Εἶναι. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρά των καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ῥόλος, ποὺ παίζουν σύμφωνα πρὸς τὴν ἰδικήν Σου διαταγήν, διότι εἶναι μέρη ἀντικειμένου, ποὺ δὲν ἠμποροῦν νὰ συνυπάρξουν ποτὲ καὶ τὰ ὁποῖα, μὲ τὸν ἐκμηδενισμὸν καὶ τὴν διαδοχήν των, συνιστοῦν τὸ σύνολον, μέρος τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν. Γίνεται δηλαδὴ ὅ,τι συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν μας, ποὺ συνίσταται ἀπὸ ἐνάρθρους φθόγγους. Καὶ ἡ ὁμιλία μας, δὲν ἠμπορεῖ, δηλαδή, καὶ αὐτὴ νὰ συγκροτηθῇ σὰν ἕνα αὐτοτελὲς σύνολον, ἐὰν κάθε λέξις, ἀφοῦ ἐκπληρώσει τὸν προορισμόν της, δὲν ἐξηφανίζετο διὰ νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἄλλην λέξιν τὴν θέσιν της.

Ἡ ψυχή μου ἂς Σ' ἐξυμνήσῃ, ὦ Θεέ μου, διὰ τὰ τόσο θαυμαστὰ δημιουργήματά Σου, ἀλλὰ ἂς μὴ παρασυρθῇ εἰς τὴν παγίδα τοῦ ὑλικοῦ ἔρωτος! Διότι τὰ δημιουργήματα αὐτὰ βαδίζουν

---

(1) Ψαλμ. ΟΘ', 20.

στὸ δρόμο τῆς ἐκμηδενίσεως καί, ἐκμηδενιζόμενα, κατασπαράζουν μὲ θανάσιμον ἀγωνίαν τὴν ψυχήν, ποὺ διαφλέγεται ἀπὸ τὸν πόθο ν' ἀναπαυθῇ εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης της. Ἀλλὰ δὲν ἠμπορεῖ νὰ στηριχθῇ εἰς τὰ ἀντικείμενα ταῦτα. Εἶναι πρόσκαιρα. Εὑρίσκονται εἰς διαρκῆ διαρροήν. Καὶ ποιὸς ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς αὐτὰ μὲ τὰς σαρκικὰς αἰσθήσεις του ; Καὶ ποιὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ τὰ ἐξουσιάσῃ καὶ ὅταν ἀκόμη εὑρίσκωνται κοντά του ; Διότι ἡ σαρκικὴ αἴσθησις εἶναι βραδεῖα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι σαρκικὴ αἴσθησις. Περιορίζεται ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της. Εἶναι ἱκανὴ διὰ κάτι ἄλλο, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἐπλάσθη, ἀλλ' ἀνίκανος νὰ συγκρατῇ ἀντικείμενα, ποὺ παρέρχονται τόσο γρήγορα ἀπὸ τὸ σημεῖον τῆς ἀφετηρίας των μέχρι τοῦ τερματισμοῦ των. Διότι ἀπὸ τὸν Λόγο Σου, ὅταν τὰ ἐδημιουργοῦσε, ἤκουσαν : ἀπὸ ἐδῶ ἕως ἐκεῖ».

Μὴ ματαιοδοξῇς, ὦ ψυχή μου. Μὴν ἀφίνεις τὰς ἀκοάς σου ν' ἀποναρκώνωνται μέσα στὴν τύρβη τῆς ματαιότητος. Ὁ Λόγος σὲ καλεῖ νὰ ἐπιστρέψῃς. Τόπος γαλήνης καὶ ἀναπαύσεως, ποὺ τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ διαταράξῃ, εἶναι ἐκεῖ, ὅπου ἡ ἀγάπη δὲν ἐγκαταλείπεται, ἐφ' ὅσον δὲν ἐγκαταλείπει αὐτὴ ἡ ἴδια τὸν ἑαυτόν της. Ἰδοὺ τὰ πλάσματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἐρχόμενα καὶ παρερχόμενα, διὰ νὰ παραχωρήσουν τὴν θέσιν των εἰς ἄλλα καὶ διὰ νὰ σχηματισθῇ ἀπὸ τὰ μέρη των ἕνα σύνολον, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἀσήμαντον. «Ἀλλὰ ἐγὼ μήπως παρέρχωμαι ;» ἐρωτᾷ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ζήτησε εἰς αὐτὸν τὸ ἄσυλόν σου, ὦ ψυχή μου, ἀπὸ τὸ ψεῦδος κατάκοπος. Ἐμπιστεύσου ὅ,τι ὀφείλεις εἰς αὐτόν. Ἐμπιστεύσου εἰς τὴν Ἀλήθειαν καὶ δὲν θὰ πάθῃς κανένα κακό. Αἱ πληγαί σου θὰ θεραπευθοῦν. Τὰ ἐφήμερα στοιχεῖα σου θ' ἀνανεωθοῦν, θ' ἀποκατασταθοῦν, στενῶς συνηνωμένα μαζί σου. Δὲν θὰ σὲ συμπαρασύρουν ἐκεῖ, ὅπου αὐτὰ καταβυθίζονται. Θὰ μείνουν σταθερῶς καὶ μονίμως μαζί σου, πλησίον τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι σταθερὸς καὶ μόνιμος αἰωνίως.

Διατί ἀκολουθεῖς τὴν σάρκα σου μακρὰν ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν ; Στρέψε τὸ πρόσωπόν σου, ὥστε αὐτὴ νὰ σ' ἀκολουθῇ. Ὅ,τι αἰσθάνεσαι μὲ τὴν σάρκα σου, δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ξεχωριστὸ στοιχεῖον, τὸ σύνολον δέ, μὲ τὸ ὁποῖον τὰ διάφορα μέρη συνδέονται, ἐσὺ δὲν τὸ γνωρίζεις, καὶ ὅμως εἶναι τὰ μέρη αὐτά, ποὺ σὲ

γοητεύουν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ αἴσθησις τῆς σαρκός σου ἦτο ἱκανὴ νὰ διαγνώσῃ τὸ σύνολον· ἐάν, πρὸς τιμωρίαν σου, δὲν περιωρίζετο στενῶς μόνον ἐκ μέρους τοῦ συνόλου, θὰ ἐπιθυμοῦσες, ὅπως, πᾶν ὅ,τι παρῆλθεν, ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ζωήν, διὰ νὰ ἠμπορέσῃς ν' ἀπολαύσῃς τὸ σύνολον περισσότερον. Τὰς λέξεις, ποὺ ἀρθρώνομεν, τὰς ἀκούομεν μὲ τὴν ἰδίαν αἴσθησιν τῆς σαρκός μας, καὶ φυσικά, ὅταν κανεὶς ὁμιλῇ, δὲν θέλομεν νὰ μένουν αἱ συλλαβαὶ τρόπον τινὰ καθηλωμέναι, ἀλλὰ νὰ φεύγουν ταχύτατα καὶ νὰ παραχωροῦν τὴν θέσιν των εἰς ἄλλας, οὕτως ὥστε ν' ἀκούωμε τὸ σύνολον. Αὐτὸ γίνεται καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰ μέρη, ποὺ συνδυάζονται, διὰ νὰ σχηματίσουν ἕνα σύνολον, χωρὶς τὰ μέρη αὐτὰ νὰ συνυπάρχουν, ἀλλὰ νὰ διαδέχωνται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Τὸ σύνολον, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ προσπίπτῃ εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, μᾶς γοητεύει περισσότερον παρὰ τὰ μέρη, ἐξεταζόμενα χωριστά. Ἀλλ' ὑπέρτερος ἀπ' ὅλα αὐτὰ εἶναι ὁ πλάστης των ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος δὲν παρέρχεται, διότι τίποτε δὲν τὸν διαδέχεται.

Ἐὰν σὲ τέρπουν τὰ πλάσματα, ὦ ψυχή μου, ὀφείλεις νὰ ἐξυμνῇς τὸν Θεὸν δι' αὐτά. Ἡ ἀγάπη σου πρέπει νὰ ἐξυψώνεται μέχρις Αὐτοῦ, ποὺ εἶναι ὁ δημιουργός των, ἐκ φόβου μήπως δὲν ἀρέσῃς εἰς τὸν πλάστην, ἂν ἀπευθύνῃς τὸν ἔρωτά σου ἀποκλειστικῶς πρὸς τὰ πλάσματα. Ἂν σὲ γοητεύουν αἱ ψυχαί, πρέπει νὰ τὰς ἀγαπᾷς εἰς τὸν Θεόν σου, διότι καὶ αὐτὲς εἶναι πρόσκαιρες καὶ εὑρίσκουν μόνον εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ αἰωνιότητα. Ἄλλως θὰ ἤρχοντο καὶ αὐτὲς καὶ θὰ παρήρχοντο. Ἀγάπα λοιπὸν τὰς ψυχὰς εἰς τὸν Θεόν. Ὁδήγησε εἰς Αὐτὸν ὅσας ἠμπορεῖς καὶ εἰπὲ εἰς αὐτάς : «Ἂς τὸν λατρεύωμεν». Εἶναι Αὐτὸς ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ δὲν εἶναι μακράν. Δὲν ἔπλασε τὰ πλάσματά του διὰ νὰ τὰ ἐγκαταλείψῃ ἀργότερα. Αἱ ψυχαί, ἐξ Αὐτοῦ ἐκπορευόμεναι, εὑρίσκονται εἰς Αὐτόν. Εἶναι ἐκεῖ, ὅπου εὑρίσκεται ὁ ἔρως τῆς ἀληθείας. Εἶναι ὁλόκληρος εἰς τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς, καὶ ὅμως ἡ καρδιὰ ἔφυγε ἀπὸ κοντά του. Ἐπιστρέψετε ἁμαρτωλοὶ στὴν καρδιά σας, προσκολληθῆτε εἰς Ἐκεῖνον, ποὺ σᾶς ἔπλασε, καὶ ἀποκτήσετε τὴν σταθερότητά σας. Ἀναπαυθῆτε εἰς τοὺς κόλπους Του καὶ θὰ εὕρετε γαλήνην. Ποῦ πηγαίνετε ; Πρὸς ποίους κρημνούς ; Τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾶτε, προέρχεται ἐξ Ἐκείνου, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀγαθὸν καὶ γλυκύ, παρὰ μά-

νον, ἐφ' ὅσον ἐπαναφέρεται εἰς τὸν Θεόν. Καὶ γίνεται πικρόν, καὶ γίνεται δικαιοσύνη, διότι εἶναι ἀδικία νὰ λατρεύωμεν τὰ πλάσματα καὶ νὰ ἐγκαταλείπωμεν τὸν πλάστην. Διατί νὰ βαδίζωμε πάντα ἐπάνω σὲ λοξὰ καὶ ἐπικίνδυνα μονοπάτια; Ὄχι! Ἡ γαλήνη δὲν εὑρίσκεται ἐκεῖ ποὺ τὴν ζητεῖτε. Ζητήσετε ὅ,τι ζητεῖτε, ἀλλ' ὄχι ἐκεῖ ποὺ τὸ ζητεῖτε. Ζητεῖτε τὴν ζωὴν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ θανάτου. Δὲν εἶναι ἐκεῖ! Πῶς θὰ ἦτο εὐτυχισμένη ἡ ζωὴ ἐκεῖ, ὅπου οὔτε κὰν ὑπάρχει ζωή; Κατῆλθεν εἰς ἡμᾶς Αὐτός, ἡ ζωή μας. Ἐξηγόρασε τὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον ἐξεμηδένισε μὲ τὴν ἴδια του τὴ ζωή. Μὲ φωνὴν κεραυνοῦ ἀνέκραξε πρὸς ἡμᾶς νὰ ἐπιστρέψωμε πρὸς Αὐτόν, εἰς τὸ μυστηριῶδες ἐκεῖνο ἱερόν, ἀπ' ὅπου ἦλθε μέχρις ἡμῶν ἐν πρώτοις εἰς τὸ παρθενικὸν στέρνον, ὅπου ἑνώθηκε μαζί του ἡ ἀνθρωπίνη φύσι, διὰ νὰ παύσῃ νὰ εἶναι θνητή. «Καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ» (1). Δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὸν χρονοτριβή. Ἔσπευσεν, ἀναφωνῶν πρὸς ἡμᾶς μὲ τὴν γλῶσσάν του, μὲ τὰς πράξεις του, μὲ τὴν ζωήν, μὲ τὸν θάνατόν του, μὲ τὴν κατάβασίν του εἰς τὸν ᾅδην, μὲ τὴν ἀνάστασίν του: ἐπιστρέψετε σ' ἐμένα! Καὶ ἐξαφανίσθηκαν ἀπὸ τὰ ὄμματά μας, καὶ ὅμως εὑρίσκεται μέσα εἰς τὴν καρδιά μας. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ μαζί μας πολὺν καιρόν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐγκατέλειψε. Ἀπεσύρθη ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου δὲν ἔφυγε ποτέ, διότι «ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο» (2), «καὶ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι» (3). Εἰς αὐτὸν ἐμπιστεύομαι τὴν ψυχήν μου καὶ τὴν θεραπεύει, ὅτι κατ' αὐτοῦ ἡμάρτησεν. «Υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος;» (4). Ἡ ζωὴ κατέβηκε

---

(1) Ψαλμ. ΙΗ', 6. Τὸ χωρίον τοῦτο παρεφράσθη ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιον σὲ στίχους, τοὺς ὁποίους ὁ Αὐγουστῖνος ἀπεμνημόνευσεν, ὡς φαίνεται:

Procedat e thalamo suo
Pudoris aula regia
Geminae gigas substantiae
Alacris ut currat viam.

(2) Ἰωάνν. Α', 10.
(3) Τιμόθ. Α', 15.
(4) Ψαλμ. Δ', 3.

σὲ σᾶς, δὲν θέλετε ν' ἀνεβῆτε εἰς αὐτὴν καὶ νὰ ζήσετε; Ἀλλὰ ποῦ ἀνεβαίνετε, ἀφοῦ εὑρίσκεσθε ἤδη εἰς τὰ ὕψη καὶ ξεφωνίζετε ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ; Κατεβῆτε διὰ ν' ἀνεβῆτε μέχρι τοῦ Θεοῦ, διότι ἔχετε κατακρημνισθῆ, ἀνεβαίνοντας ἐναντίον Του.

Νὰ τοὺς πῇς αὐτά, ὦ ψυχή μου, διὰ νὰ χύσουν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν δακρύων δάκρυα καὶ ἐξύψωσέ τους μαζί σου πρὸς τὸν Θεόν, ποὺ ἐμπνέει τοὺς λόγους σου ὅταν προσφέρωνται μὲ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην!

*
* *

Δὲν τὰ ἤξευρα τότε ὅλα αὐτά. Ἐλάτρευα τὴν κατώτερη ὠμορφιὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ ἐβάδιζα πρὸς τὴν ἄβυσσον. Ἔλεγα εἰς τοὺς φίλους μου: «Μήπως ἀγαποῦμε κάτι ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὠμορφιά;» Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ ὡραῖον; Τί εἶναι ἡ ὡραιότης ἆρά γε; Εἶναι μήπως ἐκεῖνος, ποὺ μᾶς ἑλκύει καὶ μᾶς προσκολλᾷ εἰς τὰ πλάσματα, ποὺ ἀγαποῦμε; Ἐὰν τὰ πλάσματα αὐτὰ δὲν εἶχαν θέλγητρα, ἂν δὲν ἐξασκοῦσαν ἐπάνω μας γοητείαν, δὲν θὰ μᾶς εἵλκυαν. Καὶ παρατηροῦσα καὶ ἔβλεπα, ὅτι εἰς τὰ σώματα ὑπάρχει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ὡραῖον, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἁρμονικὴν διάθεσιν τοῦ συνόλου, ἀφ' ἑτέρου τὸ προσῆκον, ποὺ ὀφείλεται εἰς κάποιον ἀκριβῆ συναρμονισμὸν μὲ ἕνα ἄλλο ἀντικείμενον, καθὼς ἀκριβῶς μέρος τοῦ σώματος συναρμονίζεται μετὰ τοῦ συνόλου, μὲ τὸ ὁποῖον συνδέεται, τὸ ὑπόδημα μὲ τὸ πόδι, ποὺ τὸ φορεῖ κ.τ.λ. Ἡ φλέβα αὐτὴ τῶν σκέψεων ξεπηδοῦσε τὸ πνεῦμά μου ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς ψυχῆς μου καὶ ἔγραψα πραγματείαν περὶ τοῦ «ὡραίου καὶ τοῦ προσήκοντος», ἡ ὁποία συνίστατο ἀπὸ δύο ἢ τρία βιβλία, φαντάζομαι. Σὺ τὸ γνωρίζεις, ὦ Θεέ μου, ἐγὼ ἐλησμόνησα τὸν ἀκριβῆ ἀριθμόν. Τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν εὑρίσκονται πλέον εἰς τὴν κατοχήν μου, ἐξαφανισθέντα ἀγνοῶ πῶς.

*
* *

Ἀλλὰ διὰ ποῖον λόγον ἆρά γε, ἀπεφάσισα, ὦ Θεὲ καὶ Κύριέ μου, ν' ἀφιερώσω τὰ βιβλία αὐτὰ εἰς τὸν Ἱέριον ῥήτορα εἰς τὴν Ῥώμην; Δὲν τὸν ἐγνώριζα προσωπικῶς. Μὲ εἶχαν ἑλκύσει πρὸς αὐτὸν ἡ λαμπρὰ φήμη τῆς πολυμαθείας του καὶ μερικὰ λόγια, ποὺ μοῦ εἶπαν γι' αὐτὸν καὶ ἐπέσυραν τὴν προσοχή μου. Ἀλλ' ἡ συμπάθειά μου προήρχετο μᾶλλον ἀπὸ τὴν γενικὴν ἐκτίμησιν

καὶ ἀπὸ τὰ ἐγκώμια, ποὺ τοῦ ἔπλεκε τὸ κοινόν, διότι ἔδλεπεν, ὅτι ἕνας Σῦρος ἀσκηθεὶς κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ρητορικήν, ἔμαθε νὰ χειρίζεται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μὲ καταπληκτικὴν δεξιότητα καὶ εἶχε πλοῦτον φιλοσοφικῶν γνώσεων (1). Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον προκαλεῖ κανεὶς τοὺς ἐπαίνους μας καὶ προσελκύει τὴν ἀγάπην μας, μολονότι εὑρίσκεται μακράν μας. Ἆρά γε συμβαίνει αὐτό, διότι ἡ προκατάληψις δι' ἕνα πρόσωπον μεταφέρεται ἀπὸ τὸ στόμα ἐκείνου, ποὺ τὸ ἐξυμνεῖ εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνου ποὺ τὸν ἀκούει ; Δὲν συμβαίνει διόλου αὐτό, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἑνὸς ἀναφλέγει τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ἄλλου. Ἀγαποῦμε τὸν ἐξυμνούμενον, διότι πιστεύομεν εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἐξυμνοῦντος, μὲ ἄλλας λέξεις, διότι τοὺς διθυράμβους του τοὺς τονίζει ἡ συμπάθεια.

Τοιουτοτρόπως ἀγαποῦσα τοὺς ἀνθρώπους σύμφωνα μὲ τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἰδικήν Σου, ὦ Θεέ μου, ἡ ὁποία εἶναι ἀλάνθαστος.

Ἀλλὰ διατί δὲν ἐπαινοῦμεν τὸν Ἱέριον, ὅπως ἐπαινοῦμεν ἕνα περίφημον ἁρματοδρόμον ἢ ἕνα κυνηγὸν ἀγρίων ζῴων, ποὺ ἀπολαμβάνει πάρα πολὺ μεγάλην φήμην εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον διάφορον, μὲ σοβαρότητα καὶ μὲ πόθον νὰ εἴμεθα καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ἐγκωμίων ; Καὶ ὅμως ἐγὼ δὲν θὰ ἐποθοῦσα ποτὲ νὰ μὲ ἀπολαμβάνῃ καὶ νὰ μ'ἐξυμνῇ ὁ κόσμος, καθὼς ἀπολαμβάνομεν καὶ ἐξυμνοῦμεν τοὺς ἠθοποιοὺς εἰς τὸ θέατρον. Δι' ἐμὲ ἡ ἀφάνεια θὰ ἦτο πολυτιμοτέρα ἀπὸ μιὰ τέτοια δόξα καὶ τὸ μῖσος προτιμότερον παρὰ αἱ τοιούτου εἴδους συμπάθειαι. Κατὰ ποῖον τρόπον λοιπὸν συναρμονίζονται αἱ τοιαύτης φύσεως ῥοπαὶ πρὸς συμπαθείας, ποὺ εἶναι πολυσχιδεῖς καὶ εἰς τόσον μεγάλον βαθμὸν διάφοροι ; Πῶς συμβαίνει, ὥστε ν' ἀγαπῶ εἰς ἄλλους ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν δεξιότητα, τὴν ὁποίαν, ἂν δὲν ἐμισοῦσα, δὲν θὰ τὴν ἀπέκρουα καὶ δὲν θὰ τὴν ἔρριπτα μακράν μου ; Δὲν εἴμεθα ἄνθρωποι ὁ ἕνας διὰ τὸν ἄλλον ; Ὁ α ἀγαπᾷ ἕναν ἵππον θυμοειδῆ, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἵππος, ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ τοιαύτη μεταμόρφωσις ἦτο δυνατὸν

(1) Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀπελάμβανε μεγάλην φήμην ῥήτορος ἐν Ῥώμῃ καὶ ὁ Ἀθηναῖος Παλλάδιος.

νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα διαφέρει ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἠθοποιόν, ὁ ὁποῖος συμμετέχει μετ' ἐμοῦ τῆς ἰδίας φύσεως. Ὥστε ἀγαπῶ εἰς τὸν συνάνθρωπόν μου ὅ,τι μισῶ εἰς τὸν ἑαυτόν μου, μολονότι εἶμαι καὶ ἐγὼ ἄνθρωπος. Ὁποία ἄβυσσος ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου! Γνωρίζεις ὦ Θεέ μου, τὸν ἀριθμὸν τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς του καὶ δὲν χάνεται καμμία διὰ Σέ. Ἀλλ' εἶναι εὐκολώτερον ν' ἀριθμῇς τὰς τρίχας του παρὰ τὰ πάθη του καὶ τὰς κινήσεις τῆς καρδιᾶς του!

Ὁ ρήτωρ λοιπόν, ποὺ ἀνέφερα, ἀνῆκεν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐλάτρευα κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιθυμῶ νὰ γίνω ὅμοιός των. Ἡ ὑπερηφάνεια μ' ἐξαπατοῦσε καὶ ἤμουν κάλαμος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου σαλευόμενος. Ἀλλὰ Σύ, μυστηριωδῶς μὲ ἐκυβερνοῦσες. Πῶς τὸ γνωρίζω καὶ πῶς εἶμαι ἱκανὸς νὰ Σοῦ ὁμολογήσω μὲ ἀκρίβειαν, ὅτι ἠγάπησα τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον περισσότερον ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τοὺς θαυμαστάς του παρὰ διὰ τὰ κατορθώματά του, διὰ τὰ ὁποῖα αὐτοὶ τοῦ ἔπλεκαν ἐγκώμια; Ἐάν, ἀντὶ νὰ τὸν ἐξυμνοῦν, τὸν κατηγοροῦσαν, ἀναφέροντες τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματά του, ἀλλὰ μὲ πνεῦμα μομφῆς καὶ περιφρονήσεως, δὲν θὰ ἔτρεφα καμμίαν πρὸς αὐτὸν ἐκτίμησιν καὶ λατρείαν. Καὶ ὅμως ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων θὰ ἦτο ἡ ἰδία καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀκριβῶς ὁ ἴδιος. Διαφορετικαὶ θὰ ἦσαν μόνον αἱ συμπάθειαι τῶν συνομιλητῶν μου.

Πόσον ἀδύνατος, πόσον ἀσταθὴς εἶναι ἡ ψυχὴ ἐκείνη, ποὺ δὲν ἐξορμᾷ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, σὰν ἀπὸ μίαν βάσιν ἀσφαλῆ! Ἀναλόγως τοῦ ἀνέμου τῶν γλωσσῶν, ποὺ πνέει ἀπὸ τὰ στήθη ἐκείνων, ποὺ φαντάζονται ὅτι εἶναι ἐνήμεροι, ἄγεται καὶ φέρεται ἡ ψυχή, σέρνεται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, χωρὶς συνείδησιν, τὸ φῶς μεταβάλλεται δι' αὐτὴν εἰς σκότος. Δὲν διακρίνει πλέον τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐμπρός της.

Ἦτο γιὰ μένα σπουδαία ὑπόθεσις νὰ καταστήσω γνωστὰ εἰς τὸν ἔνδοξον αὐτὸν ἄνδρα τὸ ὕφος μου καὶ τὰ ἔργα μου. Ἂν τὰ ἐπαινοῦσε, ὁ ἐνθουσιασμός μου θὰ ἐδιπλασιάζετο. Ἄλλως θὰ κατεφέρετο μιὰ βαρειὰ πληγὴ στὴν καρδιά μου, κενόδοξον καὶ χωρὶς τὴν σταθερότητα, τὴν ὁποίαν παρέχεις Ἐσύ. Ἐν τούτοις τὸ «ὡραῖον καὶ τὸ προσῆκον», τὸ ἔργον δηλαδὴ ἐκεῖνο, ποὺ εἶχα ἀφιερώσει σ' αὐτόν, ἀπασχολοῦσε τὴν σκέψιν μου καὶ τοὺς ρεμ-

θασμούς μου καὶ δὲν ὑπῆρχε καμμία ἀνάγκη, ὅπως ἕνας ἄλλος συμμερισθῇ τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὰς ἰδέας, ποὺ τὸ βιβλίον αὐτὸ διελάμβανε.

Ἀλλὰ ἤμουν ἀκόμη ἀνίκανος νὰ διακρίνω τὴν βαθεῖαν ρίζαν τῶν μεγάλων ἰδεῶν εἰς τὴν τέχνην Σου, Παντοδύναμε, ποὺ κάμνεις θαύματα Σὺ καὶ μόνος. Τὸ πνεῦμα μου διέτρεχε τὰς σωματικὰς μορφάς. Τὸ ὡραῖον, ἔλεγα, εἶναι ὅ,τι ἀρέσει αὐτὸ καθ' ἑαυτό, τὸ δὲ προσῆκον, ὅ,τι προσαρμόζεται εἰς ἕνα ἄλλο ἀντικείμενον καὶ ἀπεδείκνυα αὐτὴν τὴν διάκρισιν μὲ παραδείγματα, παρμένα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν σωμάτων. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινώντας ἐμελετοῦσα τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ χωρὶς νὰ κατανοῶ τὴν πραγματικὴν οὐσίαν του, διότι μ' ἐξαπατοῦσαν προκαταλήψεις ὡς πρὸς τὴν ἀληθινὴν ὀντότητά του. Ἡ λάμψις τῆς ἀληθείας μοῦ ἐπεβάλλετο, ἀλλ' ἐγὼ ἀπέστρεφα τὴν πάλλουσαν ψυχήν μου ἀπὸ τὸν ἀσώματον κόσμον καὶ τὴν κατηύθυνα πρὸς τὰς γραμμάς, τὰ χρώματα, τὰ μαζικὰ μεγέθη, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠμποροῦσα νὰ ἴδω κάτι τέτοιο εἰς τὸ πνεῦμά μου, ἐπίστευα ὅτι δὲν ἤμουν ἱκανὸς νὰ ἴδω τὸ πνεῦμά μου(1). Ὅπως δὲ εἰς μὲν τὴν ἀρετὴν ἀγαποῦσα τὴν εἰρήνην, εἰς δὲ τὴν κακίαν ἐμισοῦσα τὴν διχόνοιαν, ἐφανταζόμην, ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην ἐμφιλοχωροῦσε ἡ ἑνότης, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ διάστασις(2). Μοῦ ἐφαίνετο, ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν ἑνότητα ὑπῆρχεν ἡ

(1) Ὁ Μανιχαῖος, τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ὁποίου ὁ Αὐγουστῖνος παρεδέχετο κατ' ἀρχάς, ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πνευματικαὶ ὀντότητες ἀνώτεραι πνευματικοῦ κόσμου.

(2) Ἐδῶ πρόκειται περὶ τῶν δύο ἀρχῶν, δηλαδὴ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τὰς ὁποίας εὑρίσκομεν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Ζωροάστρου. (Zent-Avesta, Vendida sarg. 22) Πιθανῶς τὸ δόγμα τοῦτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μεταμοσχευθέν, ἀπαντᾶται εἰς τοὺς Πυθαγορείους ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ***ἀρτίου*** καὶ τοῦ ***περιττοῦ***, ποὺ συμβολίζουν τὴν διπλῆν ἀρχὴν εἰς τὴν φύσιν, δηλαδὴ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ἐν λόγῳ δυαρχία λαμβάνει τελείως μεταφυσικὴν μορφήν. Αἱ δύο μορφαὶ εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ἡ ὕλη. Ἀλλ' ἡ ὕλη δὲν εἶναι πλέον ἀρχὴ ἀκαθόριστος καὶ ἀνίσχυρος αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τοῦ μὴ Εἶναι. Παρὰ τοῖς Μανιχαίοις, ἡ φιλοσοφία τῶν ὁποίων εἶναι κρᾶμα χριστιανικῶν καὶ ζωροαστρικῶν ἰδεῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνεται ἔκδηλος τάσις πρὸς τὸν ὑλισμόν, ἡ ἐν λόγῳ ἀντίληψις ἐκφυλίζεται εἰς ὑλιστικὴν δυαρχίαν. Οἱ Μανιχαῖοι παραδέχονται, ὅτι ὑπάρχουν δύο οὐσίαι, ἡ τοῦ ἀγαθοῦ

ἀρχὴ τῆς λογικῆς ψυχῆς, ἡ οὐσία τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ἐνῷ εἰς τὸν διαμελισμὸν ἐκεῖνον τῆς ἀλόγου ζωῆς διέβλεπα, ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς φοβερᾶς πλάνης, καὶ ἐγὼ δὲν ἠξεύρω ποίαν ὀντότητα τοῦ ὑπερτάτου κακοῦ, ἡ ὁποία ὄχι μόνον εἶναι οὐσία, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ ζωή, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκπορεύεται ἀπὸ Σέ, ὦ Θεέ μου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκπορεύονται τὰ πάντα.

Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἀρχὴν ἐγὼ ὠνόμαζα μονάδα, ὡς στοιχεῖον πνευματικόν, χωρὶς φῦλον, τὴν δευτέραν δυάδα, ὡς στοιχειον τοῦ πάθους καὶ τοῦ ἐγκλήματος.

Καθὼς ἀκριβῶς διαπράττομεν ἀδικήματα, ὅταν τὸ ἠθικὸν συναίσθημα, πηγὴ τῶν ροπῶν, εἶναι διεστραμμένον ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μανίας καὶ τῆς ὀργῆς, ἔτσι φερόμεθα πρὸς τὸν βόρβορον τῆς ἀκολασίας, ὅταν ἡ ψυχὴ δὲν θέτῃ χαλινὸν εἰς τὰ ὁρμέμφυτα, ποὺ τροφοδοτοῦν τὰς σαρκικὰς ἡδονάς. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πλάναι καὶ ἐσφαλμέναι γνῶμαι κηλιδώνουν τὴν ζωήν, ὅταν ἡ λογικὴ εἶναι διεστραμμένη. Τέτοια ἦτο τότε ἡ ἰδική μου. Δὲν ἤξευρα, ὅτι μιὰ μέρα θὰ τὴν ἐφώτιζε ἄλλο φῶς, διὰ νὰ συμμεθέξῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ἰδία δὲν ἦτο ἡ οὐσία τῆς ἀληθείας. «Σὺ φωτιεῖς τὸν λύχνον μου Κύριε· ὁ Θεός μου φωτιεῖς τὸ σκότος μου» (1), «καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν» (2), «διότι ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» (3), καὶ διότι «πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα ἀληθὲς ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσπάσματα» (4).

Προσπαθοῦσα ν' ἀνυψωθῶ πρὸς Ἐσέ, ἀλλὰ Σὺ μὲ ἀπωθοῦσες, διὰ νὰ δοκιμάσω τὴν γεῦσιν τοῦ θανάτου, διότι ὁ Θεὸς τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται! Καὶ μήπως ὑπάρχῃ ὑπερηφάνεια μεγαλύτερη ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμόν, ὅ,τι ἤμουν ἐγὼ κατ' οὐσίαν, ὅ,τι εἶσαι Ἐσύ; Ἐπειδὴ ἤμουν ὑποκείμενος εἰς μεταβολὴν καὶ εἶχα

καὶ τοῦ κακοῦ, αἱ ὁποῖαι ἔχουν αὐτοτελῆ ὑπόστασιν: «duas naturas atque substantias, boni scilicet et mali» (August de Haeres XI,VI).

(1) Ψαλμ. 12, 29.

(2) Ἰωάνν. Α. 16.

(3) Αὐτόθι Α. 9.

(4) Ἰάκ. Α. 17.

πλήρη συνείδησιν τῆς καταστάσεώς μου, καὶ ἐπειδὴ τὸ ὅτι ἤθελα νὰ εἶμαι σώφρων, ἐσήμαινεν, ὅτι ἐποθοῦσα νὰ βελτιωθῶ ἠθικῶς, ἐπροτιμοῦσα νὰ φαντάζωμαι, ὅτι καὶ Σὺ ἦσουν ὑποκείμενος εἰς μεταβολὴν παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἤμουν ὅμοιός Σου. Ἰδοὺ διατὶ μὲ ἀπωθοῦσες καὶ ἀντιδροῦσες πρὸς τὰς φαντασιοπληξίας μου. Παντοῦ δὲν ἔβλεπα παρὰ μόνον σωματικὰς μορφάς. Μολονότι εἶμαι σάρκα, κατηγοροῦσα τὴν σάρκα. Πνεῦμα περιπλανώμενον, δὲν ἐπέστρεφα ἀκόμη σ' Ἐσένα, καὶ ἡ τυχωδιωκτικὴ πορεία μου μ' ἔφερε πρὸς ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς Ἐσέ, οὔτε εἰς τὸν κόσμον τῶν σωμάτων. Ἦσαν δὲ αἱ παραισθήσεις μου ἀπότοκοι τῆς κενοδόξου φαντασίας μου, ποὺ ἐτροφοδοτεῖτο ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ σωματικοῦ κόσμου καὶ ὄχι δημιούργημα τῆς ἀληθείας Σου. Καὶ ἔλεγα εἰς τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς ταπεινοὺς δούλους Σου· τοὺς ἔλεγα φλυαρῶν καὶ μωρολογῶν : διατί πλανᾶται ἡ ψυχή, ἀφοῦ τὴν ἔχει δημιουργήσει ὁ Θεός ; Ἀλλὰ δὲν ἤθελα νὰ μοῦ ἀπαντήσουν : Διὰ ποῖον λόγον λοιπὸν ἀπατᾶται ὁ Θεός ; Καὶ προτιμοῦσα νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι ἡ ἀμετάβλητος οὐσία Σου ἀπατᾶται ἐξ ἀναγκαιότητος, παρὰ ν' ἀναγνωρίσω, ὅτι ἡ εἰς μεταβολὰς ὑποκειμένη οὐσία μου παρεξετράπη ἐθελουσίως καὶ ὑφίσταται ὡς τιμωρίαν τὴν πλάνην της.

Ὅταν συνέγραψα τὴν πραγματείαν μου, ἤμουν εἴκοσι ἓξ ἢ εἴκοσι ἑπτὰ ἐτῶν (1). Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐξουσίαζαν τὸ πνεῦμά μου τὰ σωματικὰ ἐκεῖνα ἐφευρήματα, ὁ βόμβος τῶν ὁποίων ἐχάϊδευε τὰς ἀκοὰς τῆς ψυχῆς μου. Ὅταν ἐμελετοῦσα τὸ πρόβλημα τοῦ «ὡραίου» καὶ τοῦ «προσήκοντος», ἤκουα, ὢ ἀλήθεια γλυκειά, τὴν ἐσωτερικὴν μελῳδίαν μου. Ἤθελα νὰ σταθῶ ἐμπρός σου, νὰ ἀκροασθῶ τὴν μελισταγῆ ἁρμονίαν σου καὶ νὰ «χαρῶ χαρὰν διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου». Ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσα νὰ τὸ κάμω, διότι ἡ φωνὴ τῆς πλάνης μου μὲ παρέσυρε, τὸ δὲ βάρος τῆς κενοδοξίας μου μ' ἐβύθιζεν εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ σκότους. Διότι δὲν ἔδιδες εἰς τὰς ἀκοάς μου εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν, τὰ δὲ «ὀστᾶ μου» δὲν ἀνασκιρτοῦσαν, διότι δὲν εἶχαν ἀκόμη ταπεινωθῆ (2).

(1) Ὅθεν τὸ ἀπολεσθὲν αὐτὸ ἔργον τοῦ Αὐγουστίνου ἐγράφη περὶ τὸ 380.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. Ν. 10. «Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην ἀγαλλιάσονται ὀστέα τεταπεινωμένα».

Αἱ κατηγορίαι τοῦ Ἀριστοτέλους

Καὶ εἰς τί μὲ ὠφέλησε τὸ ὅτι ἔπεσε στὰ χέρια μου, ὅταν ἤμουν εἴκοσι περίπου ἐτῶν, ἡ «περὶ τῶν δέκα κατηγοριῶν» πραγματεία τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὁποίαν ἐνόησα εὐθὺς ἀμέσως εἰς πρώτην ἀνάγνωσιν (1). Εἰς τὴν λέξιν «κατηγορίαι» αἱ παρειαὶ τοῦ Καρχηδονίου ῥήτορος ἐφούσκωναν, ὅσες φορὲς ἀνέφερεν αὐτὴν τὴν πραγματείαν, ἀπὸ θορυβώδη ἔμφασιν. Καὶ ἔτσι ἔπεσα καὶ ἐγὼ εἰς ἔκστασιν, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἤκουα κάτι τὸ ἔκτακτον καὶ τὸ θεῖον. Ἔκτοτε ὡμίλησα συχνὰ μὲ πολλούς, ποὺ ἰσχυρίζοντο, ὅτι μόλις ἐνόησαν αὐτὸ τὸ ἔργον, παρὰ τὴν βοήθειαν ἀρίστων διδασκάλων, ποὺ τοὺς τὸ ἡρμήνευον ὄχι μόνον διὰ ζώσης φωνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων σχημάτων ἐπάνω εἰς τὴν ἄμμον. Ἀλλὰ ὅλοι αὐτοὶ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ μὲ διδάξουν περισσότερα παρὰ ἐκεῖνα, ποὺ εἶχα μάθει ἐγὼ ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ μὲ βοηθήσῃ κανείς.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ μοῦ ἐφαίνετο, ὅτι ὡμιλοῦσε μὲ τρόπον ἀρκετὰ σαφῆ περὶ τῶν οὐσιῶν, περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπὶ παραδείγματι, καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν οὐσιῶν, δηλαδὴ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀναστήματός του, τοῦ μεγέθους τοῦ σώματός του, τῆς συγγενείας του, ποίου εἶναι ἀδελφός, περὶ τῆς σωματικῆς στάσεώς του, περὶ τῆς ἐνεργείας ἢ τοῦ πάθους του, ὡς καὶ περὶ παντὸς ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ συγκαταριθμηθῇ εἰς τὰ ἐννέα ἐκεῖνα «γένη», παραδείγματα τῶν ὁποίων ἀνέφερα καὶ εἰς τὸ γένος τῆς οὐσίας, ποὺ παρουσιάζει αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, πολυάριθμα εἴδη.

Ἀλλ' ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἀπεκόμισα κάποιαν ὠφέλειαν; Ἀπ' ἐναντίας ἐζημιώθηκα. Διότι, φανταζόμενος, ὅτι αἱ μνημονευθεῖσαι δέκα κατηγορίαι ἐμπεριεῖχον πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει πραγματικῶς, ἐπροσπαθοῦσα νὰ ἐννοήσω καὶ Σέ, ὦ Θεέ μου, ποὺ εἶσαι θαυμασίως ἁπλοῦς καὶ ἀμετάβλητος, ὡς ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὸ μέγεθός Σου καὶ ἀπὸ τὸ κάλλος Σου. Ἔβλεπα ταῦτα σ' Ἐσένα, ὡς εἰς ἕνα σῶμα, ἐνῷ Σὺ εἶσαι ὁ ἴδιος τὸ μέγεθός Σου καὶ τὸ κάλλος

(1) Τὸ ἔργον τοῦτο, μεταφρασθὲν εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Βικτωρίνου, ἐχρησίμευεν ὡς βάσις τῆς διδασκαλίας τῆς Λογικῆς εἰς τὴν Δύσιν.

Σου. Ἀπ' ἐναντίας ἕνα ὁποιοδήποτε σῶμα δὲν εἶναι οὔτε μεγάλο οὔτε ὡραῖο διὰ τὸ ὅτι εἶναι σῶμα καὶ εἰς περίπτωσιν ἀκόμη, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο μικρότερον καὶ ὀλιγώτερον ὡραῖο. Ὅλα ὅσα ἐφανταζόμουν, σχετικῶς μ' Ἐσένα, ἦσαν χίμαιρα καὶ ὄχι πραγματικότης. Ἦτο κατοπτρισμὸς τῆς ἀθλιότητός μου καὶ ὄχι σταθερὰ τῆς μακαριότητός Σου ἀντίληψις. Σὺ εἶσαι ὁ εἰπών: «ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι καὶ φάγῃ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ· ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φάγῃ τὸν ἄρτον σου, ἕως ἐπιστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ» (¹).

Τί μὲ ὠφελοῦσε ἐξ ἄλλου ν' ἀναγινώσκω καὶ νὰ ἐννοῶ μόνος μου τὰ βιβλία περὶ τῶν λεγομένων ἐλευθερίων ἐπιστημῶν; Ἀγαποῦσα τὰ βιβλία τοῦτα, χωρὶς νὰ διακρίνω τί ἦτο εἰς αὐτὰ ἀληθινὸν καὶ βέβαιον. Ἔστρεφα τὰ νῶτα μου πρὸς τὸ φῶς, ἀπέστρεφα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ τὰ φωτεινὰ ἀντικείμενα, οὔτε αὐτοὶ δὲ οἱ ὀφθαλμοί μου ἐδέχοντο τὰς ἀκτίνας των. Σύ, Θεέ μου, γνωρίζεις τί ἐνόησα, ἄνευ κόπου πολλοῦ καὶ ἄνευ διδασκάλου, σχετικῶς μὲ τὴν τέχνην νὰ ὁμιλῶ καὶ νὰ συζητῶ, μὲ τὴν γεωμετρίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τοὺς ἀριθμούς, διότι ἡ ζωηρότης τοῦ πνεύματός μου ἦτο δῶρόν Σου. Ἀλλ' ἀπὸ τὸ δῶρον αὐτὸ δὲν ἠμποροῦσα καμμίαν θυσίαν νὰ σοῦ προσφέρω. Καὶ ἔτσι, ἀντὶ τὸ δῶρόν Σου αὐτὸ νὰ μὲ ὠφελῇ, μὲ ἔφερεν εἰς τὸν ὄλεθρον. Διεξεδίκησα μετὰ ζήλου τὴν λαμπροτέραν μερίδα τῆς κληρονομίας μου, ἀλλ' ἀντὶ νὰ διατηρήσω τὰς δυνάμεις μου πλησίον Σου, ἐπῆγα εἰς ξένην χώραν, διὰ νὰ τὰς προσφέρω εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῶν ἐπαισχύντων παθῶν μου, ἀπαισίων ἑταιρῶν.

Εἰς τί λοιπὸν μὲ ὠφέλησε τὸ δῶρον τοῦτο, ἀφοῦ τὸ ἐχρησιμοποίησα κακῶς; Διότι δὲν ἤμουν ἱκανὸς ν' ἀντιληφθῶ τὰς δυσκολίας, ποὺ παρουσιάζουν αἱ ἐπιστῆμαι αὐταὶ καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ζωηρότερα καὶ ἐπιμελέστερα τῶν πνευμάτων, παρὰ μόνον, ὅταν ἐπροσπαθοῦσα νὰ λύσω τὰ ζητήματα, ποὺ ἀνεφύοντο εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς τούτους κλάδους, ὁ εὐφυέστερος δὲ τῶν μελετητῶν ἦτο ἐκεῖνος, ποὺ ἠμποροῦσε νὰ μὲ παρακολουθῇ ἀπὸ μικροτέραν ἀπόστασιν.

---

(1) Γεν. Γ', 17.

Ἀλλὰ τί ἐσήμαιναν ὅλα αὐτά, ἀφοῦ ἐπίστευα, ὅτι Σύ μὲν ἦσουν σῶμα φωτεινὸν καὶ τεράστιον, ἐγὼ δὲ μέρος τοῦ φωτεινοῦ καὶ τεραστίου σώματος τούτου ; Καὶ ὅμως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὑρισκόμουνα τότε. Δὲν ἐκοκκίνιζα, ὅταν ὡμιλοῦσα εἰς Ἐσὲ περὶ τῶν οἰκτιρμῶν Σου. Δὲν ἐκοκκίνιζα, ὅταν ζητοῦσα εἰς Ἐσὲ τὸ ἄσυλόν μου, κατὰ τὸν χρόνον ἀκριβῶς, ὅπου ἐδίδασκα δημοσίᾳ τὰς βλασφημίας μου καὶ ἐγαύγιζα ἐναντίον Σου μὲ λύσσαν (1).

Καὶ εἰς τί μ᾽ ὠφελοῦσε τὸ τόσον εὐκίνητον αὐτὸ πνεῦμα διὰ μέσου τῶν ἐπιστημῶν ; Εἰς τί μ᾽ ὠφελοῦσε τὸ ὅτι, χωρὶς καμμίαν ἀνθρωπίνην βοήθειαν, κατώρθωνα νὰ λύσω τοὺς γορδίους δεσμοὺς τόσων βιβλίων, τελείως συδιλλικῶν, ἀφοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάγνωσιν τῆς σωτηρίας μου, προσεχώρουν εἰς πλάνας δυσμόρφους, ἱεροσύλους καὶ ἐπαισχύντους ; Καὶ διὰ τοὺς νεαροὺς μαθητάς μου ἦτο πράγματι ἐπιζήμιον τὸ ὅτι εὑρισκόμενοι πάντοτε πλησίον Σου, ὦ Θεέ μου, μὲ τὸ δυσκίνητον πνεῦμά των, ἐπερίμεναν μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὴν φωλεὰν τοῦ ναοῦ Σου τὴν ἐκκόλαψιν τῶν πτερῶν των καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πτερύγων τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, χάρις εἰς τὴν τροφὴν μιᾶς ὑγιοῦς πίστεως ;

Ὦ Κύριε καὶ Θεέ μου, φύλαξέ μας ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων Σου, προστάτευσέ μας. Σὺ μᾶς προστατεύεις, ὅταν εἴμεθα μικρὰ παιδιά. Σὺ μᾶς προστατεύεις, ἕως τὰ βαθειὰ γηρατειά μας, διότι ἡ δύναμίς μας δὲν εἶναι δύναμις παρὰ μόνον ἐφ᾽ ὅσον στηρίζεται σ᾽ Ἐσένα. Ἀπομακρυνομένη ἀπὸ τὸ στήριγμά Σου, ἐκμηδενίζεται. Εὑρίσκεται μόνον εἰς Ἐσὲ τὸ ἀγαθόν μας, ἐλοξοδρομήσαμε δὲ ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, διότι ἀπεστρέψαμεν ἀπὸ Σὲ τὸ πρόσωπόν μας. Ἄς ἐπιστρέψωμε σ᾽ Ἐσένα, διὰ νὰ μὴν ἐκμηδενισθοῦμε. Τὸ ἀγαθόν μας ζῇ μόνον εἰς Ἐσέ, διότι Σὺ εἶσαι τὸ ἀγαθόν μας. Δὲν φοβούμεθα νὰ μὴν εὕρωμε καὶ πάλιν τὸ καταφύγιον ἐκεῖνο, ἀπ᾽ ὅπου μᾶς ἀπεμάκρυνεν ἡ πτῶσίς μας. Διότι, καὶ ὅταν ἡμεῖς ἀπουσιάζωμεν, δὲν ἀνατρέπεται τὸ ἄσυλόν μας, ποὺ εἶναι ἡ αἰωνιότης Σου.

(1) Κατὰ τὸν Labriolle (ἔ. μ.) ὁ Αὐγουστῖνος ἔδρασεν ἀναμφιβόλως ὡς προσηλυτιστής, ἐπί τινα χρόνον. Εἶναι γνωστόν, ὅτι κατώρθωσε νὰ προσηλυτίσῃ εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Μανιχαίων τοὺς φίλους του Ὀνοράτιον, Ρωμαντανὸν καὶ Ἀλύπιον. Πυρίπνους ψυχή, ὡς ἦτο ἡ ἰδική του, ἦτο ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν ἑαυτόν του μίαν πίστιν ὅσον δήποτε καὶ ἂν ἦτο πενιχρὰ καὶ πολύπλοκος.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε΄

Ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα τοῦ εἰκοστοῦ ἐνάτου ἔτους τῆς ἡλικίας του, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου, ἀντιληφθεὶς τὴν ἀμάθειαν τοῦ Μανιχαίου Φαύστου, δὲν ἠθέλησε πλέον ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὸν Μανιχαϊσμόν. Ἀπὸ τὸ Μεδιόλανον, ὅπου ἐδίδασκε τὴν ῥητορικήν, ἀποστέλλεται εἰς Ρώμην, ὡς διδάσκαλος τῆς τέχνης ταύτης. Ἀκούσας τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀμβροσίου, ἀρχίζει ν' ἀμφιβάλλῃ καὶ γίνεται κατηχούμενος.

Δέξου, ὦ Θεέ μου, τὴν θυσίαν τῆς ἐξομολογήσεώς μου, ὅπως σοῦ τὴν προσφέρει ἡ γλῶσσά μου, ποὺ ἐμόρφωσες καὶ ἐνεθάρρυνες, διὰ νὰ ἐξομολογηθῇ εἰς τὸ ὄνομά Σου [1]. «Ἴασέ με, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου» [2], ὅπως θεραπευθέντα καὶ ἐνδυναμωθέντα, ἀνακράξουν: «Κύριε, τίς ὅμοιός Σου;» [3] Ἐκεῖνος, ποὺ ἐξομολογεῖται εἰς Ἐσέ, δὲν Σοῦ ἀνακοινώνει τίποτε ἄγνωστον. Ἡ καρδιά μας, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι κλειστή, διασχίζεται ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς Σου, ἡ δὲ σκληρότης τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀπωθεῖ τὸ χέρι Σου, διότι Σὺ ἀπωθεῖς τὴν σκληρότητά των, οἰκτείρων αὐτοὺς ἢ ἐκδικούμενος, «οὐκ ἔστι, δ' ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην σου» [4].

Ἂς Σ' ἐξυμνῇ ἡ ψυχή μου, διὰ νὰ Σὲ ἀγαπᾷ. Ἂς κηρύσσῃ τοὺς οἰκτιρμούς Σου, διὰ νὰ Σ' ἐξυμνῇ! Ὁλόκληρος ἡ μεγαλειώδης δημιουργία Σου πλέκει αἴνους καὶ ὕμνους πρὸς Σὲ διαρκῶς. Κάθε πνεῦμα Σὲ ἐξυμνεῖ διὰ τοῦ στόματος ἐκείνων, ποὺ ἀπευθύνονται πρὸς Ἐσέ. Ἡ ἔμψυχος καὶ ἄψυχος φύσις Σὲ διεξαίρει δι' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὴν μελετοῦν. Ἡ ψυχή μας ἀφυπνιζομένη ἀπὸ τὸν λήθαργόν της, στρέφεται σ' Ἐσένα. Ἐκκινοῦσα ἀπὸ τὰ ἔργα Σου φθάνει μέχρι Σοῦ, δημιουργοῦ ὅλων τῶν θαυμάτων [5]. Ἐκεῖ

---

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΝΓ, 8: «Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματί Σου ὅ,τι ἀγαθόν».

(2) Ψαλμ. ΣΤ, 3.

(3) Πρβλ. Ψαλμ. 19. «Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι, Κύριε τίς ὅμοιός Σου;»

(4) Ψαλμ. ΙΗ, 7.

(5) Τὴν γνώμην ὅτι ἡ μελέτη τῶν θαυμάτων τῆς φύσεως ὁδηγεῖ εἰς

δὲ εὑρίσκει τὴν παρηγορίαν της καὶ τὴν πραγματικὴν δυναμικότητά της.

Οἱ ἀνήσυχοι καὶ οἱ διεστραμμένοι ἂς ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ Σένα. Ἐσὺ τοὺς βλέπεις. Τὰ μάτια σου διασχίζουν τὸ σκοτάδι τῆς ψυχῆς των. Τὸ σύνολον παραμένει ὡραῖον καὶ μὲ αὐτούς, ἔστω καὶ κακομόρφους (1).

Τί κακὸ ἠμποροῦν νὰ Σοῦ κάμουν; Ποίαν ζημίαν ὑπῆρξαν ἱκανοὶ νὰ προξενήσουν εἰς τὸ βασίλειόν Σου, ποὺ ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ μέχρι τῶν τελευταίων ὁρίων τῆς γῆς παραμένει δίκαιον καὶ ἀκέραιον; Ποῦ κατέφυγαν, ἀποφεύγοντες τοὺς ὀφθαλμούς Σου; Ὑπάρχουν τόποι, ὅπου δὲν ἠμπορεῖς νὰ τοὺς ἀνακαλύψῃς; Ἀποτυφλωμένοι, προσέκρουσαν εἰς Ἐσέ, ποὺ δὲν ἐγκαταλείπεις κανένα πλάσμα Σου. Ναί! Ἀποτυφλωμένοι, προσέκρουσαν εἰς Ἐσὲ καὶ ἐτιμωρήθησαν δικαίως. Περιφρονήσαντες τὴν μακροθυμίαν Σου, ἔπεσαν εἰς τὴν αὐστηρότητά Σου.

Χωρὶς ἀμφιβολίαν δὲν γνωρίζουν, ὅτι εὑρίσκεσαι παντοῦ, ὅτι οὐδεὶς χῶρος Σὲ περιορίζει καὶ ὅτι εἶσαι πλησίον ἐκείνων, ποὺ φεύγουν μακράν Σου. Ἂς στρέψουν καὶ πάλιν τὸ πρόσωπόν των πρὸς Ἐσένα. Ἂς Σὲ ζητήσουν, ἀφοῦ, ἐὰν αὐτοὶ ἐγκατέλειψαν τὸν πλάστην, ὁ πλάστης δὲν ἐγκατέλειψε τὰ πλάσματά του. Ἂς ἐπανέλθουν ἐθελουσίως. Καὶ ἀμέσως Ἐσὺ θὰ εὑρεθῇς μέσα στὴν καρδιά των, στὴν καρδιὰ ἐκείνων, ποὺ σοῦ ἐξομολογοῦνται, πέφτουν στὰ πόδια Σου καὶ χύνουν δάκρυα πικρὰ ὕστερ' ἀπὸ τόσας πορείας ἐπιπόνους καὶ ἀκανθώδεις. Καὶ Σὺ σπογγίζεις τὰ δάκρυά των μὲ τὴν ἀγάπην Σου. Τὰ δάκρυά των διπλασιάζονται, ἀλλ' εὑρίσκουν εἰς αὐτὰ τὴν χαράν των. Διότι ἐκεῖνος, ποὺ τοὺς ἀναπλάσσει καὶ τοὺς παρηγορεῖ δὲν εἶναι ἄνθρωπος μὲ σάρκα καὶ

τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζει ὁ Αὐγουστῖνος καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ «De Vera Relig.» XXIV, 15: «Ipsis, λέγει, carnalibus formis, quibus ditinemur, nitendum est ad eas cognoscendas quae caro non nuntiat».

(1) Τὴν σκέψιν αὐτὴν εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸ σύγγραμμα «De Civit. Dei XI, 28». Τὸ Σύμπαν μὲ τοὺς ἁμαρτωλούς του εἶναι ὡς μιὰ εἰκὼν μὲ τὰς σκιάς της. Μία τεχνικὴ προοπτικὴ δεικνύει τὰς ὡραιότητάς του καὶ ὅταν ἀκόμη βλέπῃ κανεὶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ τοὺς κακούς, δὲν εὑρίσκει εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν παρὰ δυσμορφίαν καὶ ἀσχημίαν.

αἷμα, ἀλλὰ Σύ, Κύριε, ὁ δημιουργός των. Ποῦ ἤμουν ἄρά γε, ὅταν σ' ἐζητοῦσα ; Σὺ ἤσουν ἐμπρός μου. Ἀλλ' ἐγὼ μακρὰν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου, ἤμουν ἀνίκανος νὰ Σὲ εὕρω.

*
* *

Θέλω νὰ μιλήσω ἐνώπιόν Σου, ὦ Θεέ μου, διὰ τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας μου. Εἶχε ἤδη φθάσει στὴν Καρχηδόνα ἕνας ἐπίσκοπος Μανιχαῖος, Φαῦστος ὀνομαζόμενος, γλοιώδης οὐσία τοῦ διαβόλου, ὅπου πολλοὶ συνελαμβάνοντο, προσελκυόμενοι ἀπὸ τὸ δόλωμα τῆς εὐγλωττίας του. Ὡς πρὸς ἐμέ, μολονότι ἐθαύμαζα τὴν εὐφράδειάν του, ἤμουν ὅμως ἱκανὸς νὰ διακρίνω τὰς ἀληθείας, ποὺ διακαῶς ἐποθοῦσα νὰ διδαχθῶ. Κι' ἔτσι ἐπρόσεχα ὀλιγώτερον τὸ δοχεῖον τοῦ λόγου παρὰ τὸ ἔδεσμα τῆς ἐπιστήμης, ποὺ ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Φαῦστος, τὸν ὁποῖον τόσον οἱ μαθηταί του ἐδόξαζαν, ἦτο εἰς θέσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ πνεῦμά μου. Διότι ἡ φήμη μοῦ τὸν ἀνήγγελλεν, ὡς σοφώτατον εἰς τὸ πεδίον τῶν ὑψίστων ἐπιστημῶν καὶ γνώστην βαθὺν τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημονικῶν κλάδων (1).

Ἀναγνώσας ἀρκετὸν ἀριθμὸν φιλοσοφικῶν βιβλίων καὶ συγκρατήσας τὰς θεωρίας, ποὺ διετύπωναν, τὰς παρέβαλλα μὲ τοὺς μύθους τῶν Μανιχαίων καὶ εὑρῆκα, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν βιβλίων αὐτῶν ἦσαν ἱκανώτεροι νὰ διεισδύσουν εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως παρὰ ν' ἀνακαλύψουν εἰς αὐτὴν τὸν δημιουργόν. Διότι μέγας εἶσαι Κύριε ! Στρέφεις εἰς τοὺς ταπεινοὺς τὰ βλέμματά Σου καὶ τ' ἀποστρέφεις ἀπὸ τοὺς ὑπερηφάνους. Εἶσαι μόνο πλησίον τῶν συντετριμμένων καρδιῶν. Εἶσαι εἰς τοὺς ὑπερόπτας ἀπρόσιτος, ἔστω καὶ ἂν γνωρίζουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἄστρων καὶ τῶν κόκκων τῆς ἄμμου. Ἔστω καὶ ἂν ἔχουν ἐξερευνήσει τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις

(1) Μικρὸν χρόνον μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν «*Ἐξομολογήσεων*» ὁ Αὐγουστῖνος συνέταξεν, ὑπὸ μορφὴν διαλόγου, μελέτην εἰς τριάντα βιβλία, τῆς ὁποίας τὸν τίτλον δὲν ἀναφέρει αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ ἡ ὁποία εἶχεν ὡς σκοπὸν ν' ἀνασκευάσῃ κάποιαν συγγραφὴν τοῦ Φαύστου. Ὁ Αὐγουστῖνος τονίζει εἰς τὸν πρόλογον τῆς πραγματείας του τὴν ρητορικὴν δεινότητα καὶ τὴν πνευματικὴν δύναμιν τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἀναφέρει ἐκ νέου, ὅτι ὁ Φαῦστος εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Νουμιδίαν. (Πρβλ. A. Bruchner, Faustus von Mileve, Basel 1901).

τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑπολογίσει τὰς τροχιὰς τῶν οὐρανίων σωμάτων!

Τὰ μυστήρια αὐτὰ τὰ ζητοῦν μὲ τὴν διάνοιαν, ποὺ ἐδώρησες Σὺ εἰς αὐτούς. Ἔχουν πολλὰ ἀνακαλύψει. Ἀναγγέλουν πολλὰ χρόνια ἐνωρίτερα τὰς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν καὶ τὸν βαθμόν. Οἱ ὑπολογισμοί των δὲν τοὺς ἐξαπατοῦν καὶ αἱ προρρήσεις των ἐπαληθεύουν. Διετύπωσαν γραπτῶς τοὺς νόμους, ποὺ ἀνεκάλυψαν. Τοὺς διαβάζομε σήμερον ἀκόμη καὶ μᾶς χρησιμεύουν διὰ τὸν ἐκ τῶν προτέρων καθορισμὸν τοῦ ἔτους, τοῦ μηνός, τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ σημείου τοῦ δίσκου τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης, ποὺ πρόκειται νὰ ὑποστῇ τὴν ἔκλειψιν.

Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται ὁ θαυμασμὸς καὶ ἔκπληξις τῶν ἀμαθῶν· ἡ ἔπαρσις καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν σοφῶν. Ἡ ὑπεροπτικὴ ἀσέβειά των τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ ἄσβεστόν Σου φῶς. Προβλέπουν τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν ἔκλειψιν, ποὺ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑφίστανται. Καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἐρευνοῦν μὲ πνεῦμα εὐσεβείας ἀπέναντι Ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλουν τὴν διάνοιαν, διὰ τῆς ὁποίας προβαίνουν εἰς τὰς ἐρεύνας των. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη ἀντιληφθοῦν ὅτι Ἐσὺ τοὺς ἔχεις πλάσει δὲν προσφέρουν τὸν ἑαυτόν των εἰς Ἐσέ, διὰ νὰ διατηρήσῃς ὅ,τι ἔπλασες. Δὲν προσφέρονται ὡς θυσία εἰς τὸν βωμόν Σου. Δὲν σταματοῦν, ὅπως δὲν σταματοῦν καὶ τὰ πτηνά, τὰ ὑπεροπτικὰ πετάγματά των· ὅπως τῆς θαλάσσης οἱ ἰχθεῖς τὴν περιέργειάν των, ποὺ τοὺς κάμνει νὰ διατρέχουν τὰ μυστηριώδη μονοπάτια τῶν ἀβύσσων, οὔτε, ὅπως τὰ ποίμνια τῶν λειβαδιῶν, τὴν ἀσωτείαν των, ἐνῷ Σὺ ὁ Θεός, διαβρωτικὴ φωτιά, ἀποτεφρώνεις τὰ νεκρὰ πάθη των καὶ τοὺς ἀναπλάσσεις διὰ τὴν ἀθανασίαν.

Ἀλλὰ δὲν γνωρίζουν τὴν ὁδόν Σου, τὸν Λόγον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδημιούργησες τὰ πλάσματα, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ καταμετροῦν, ἐκείνους, ποὺ τὰ καταμετροῦν, καὶ τὴν αἴσθησιν, διὰ τῆς ὁποίας τὰ καταμετροῦν καὶ τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ καταμετροῦν. Μόνον ἡ σοφία Σου εἶναι ἀκαταμέτρητος. Ὁ μονογενὴς Υἱός Σου ἔγινε αὐτὸς ὁ ἴδιος ἡ σοφία μας, ἡ δικαιοσύνη μας καὶ ὁ ἐξαγιασμός μας. Ἔχει συγκαταριθμηθῆ μεταξύ μας καὶ ἐπλήρωσε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι. Δὲν γνωρίζουν τὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ὀφείλουν νὰ κατεβοῦν μέχρις Αὐτοῦ ἀπὸ τὰ ὕψη των, καὶ δι' Αὐ-

τοῦ ν' ἀνεβοῦν πρὸς Ἐσένα. Πιστεύουν, ὅτι εἶναι τόσο ἐξυψωμένοι καὶ τόσο φωτεινοί, ὅσο εἶναι καὶ τὰ ἄστρα, καὶ ἰδοὺ αὐτοί, ποὺ κατρακυλοῦν μὲ τὸ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὴ γῆ καὶ νὰ ποὺ ἡ καρδιά τους βυθίζεται μέσα στὸ σκοτάδι. Λέγουν πολλὰ ἀληθινὰ διὰ τὴν Πλάσιν ἀλλὰ δὲν ζητοῦν μετ' εὐσεβείας τὴν ἀλήθειαν, δημιουργὸν τῶν πλασμάτων, διὰ τοῦτο καὶ δὲν τὴν εὑρίσκουν : «Γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ' ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν» (1). Ὀνομάζουν τὸν ἑαυτό τους σοφό, σφετεριζόμενοι ὅ,τι Σοῦ ἀνήκει, πρᾶγμα ποὺ μέσα στὴ διαστροφὴ καὶ στὴν ἀποτύφλωσί των, τοὺς ὁδηγεῖ εἰς τὴν προσπάθειάν νὰ Σοῦ ἀποδίδουν ὅ,τι εἶναι ἰδικόν των. Ἀποδίδουν τὰ ψεύδη των εἰς Ἐσέ, ποὺ εἶσαι ἡ ἀλήθεια, μεταμορφώνουν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ φθαρτοῦ ἀνθρώπου, τῶν πουλιῶν, τῶν τετραπόδων καὶ τῶν ἑρπετῶν. Μεταβάλλουν τὴν ἀλήθειαν εἰς ψεῦδος καὶ λατρεύουν, ἀντὶ τοῦ πλάστου, τὰ πλάσματα.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ Μανιχαϊσμοῦ

Καὶ ὅμως ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην μου πολλὰ ἀκριβῆ συμπεράσματα, ποὺ αὐτοὶ ἐξήγαγαν ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ δημιουργημένου κόσμου καὶ ἐννοοῦσα τὴν λογικὴν ἑρμηνείαν των ἀπὸ τὸν ὑπολογισμὸν καὶ τὴν διάταξιν τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὰ ὁρατὰ τεκμήρια τῶν ἄστρων. Τὰ δεδομένα αὐτὰ τὰ παρέβαλλα μὲ τὰς δηλώσεις τοῦ Μανιχαίου, ποὺ ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἕνα σωρὸ φαντασιοπληξίας(2), εἰς τὰς ὁποίας δὲν εὕρισκα τὸν λόγον οὔτε τροπῶν τοῦ ἡλίου, οὔτε τῶν ἰσημεριῶν, οὔτε τῶν ἐκλείψεων οὔτε τῶν φαινομένων ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ἡ κοσμικὴ

(1) Ρωμ. α, 21.

(2) Κατὰ τὴν πρώτην συζήτησιν τοῦ Αὐγουστίνου μὲ τὸν Μανιχαῖον Φήλικα (I, IX. Patrol, Lat. XLII. 525). Ὁ Φῆλιξ ἐδήλωσε τὰ ἑξῆς: «Ὁ Μανιχαῖος μᾶς ἐδίδαξε τὴν προέλευσιν τοῦ κόσμου, τὸ διατί, τὸ πῶς καὶ ἀπὸ ποῖον ἐπλάσθη. Ἑρμήνευσε τὸν λόγον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός. Ἔκαμε γνωστὴν τὴν πορείαν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Οὔτε ὁ Παῦλος οὔτε ἄλλη ἀποστολικὴ συγγραφὴ μᾶς ἐδίδαξαν τὰ τοιαῦτα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μανιχαῖος ὑπῆρξεν ὁ Παράκλητος».

φιλοσοφία μοῦ ἔδιδε πληροφορίας ἀσφαλεῖς. Μὲ παρακινοῦσαν νὰ πιστεύω, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πίστις δὲν ἀνταπεκρίνετο διόλου εἰς τοὺς μεθοδικοὺς ὑπολογισμούς, ποὺ ἐπεβεβαίωνεν ἡ μαρτυρία τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἦτο μάλιστα διαφορετικὴ καθ' ὁλοκληρίαν.

Ὦ Κύριε, Θεὲ τῆς ἀληθείας! Ἀρκεῖ ἆρά γε νὰ γνωρίζωμε αὐτὰ τὰ πράγματα, διὰ νὰ εἴμεθα ἀρεστοὶ σ' Ἐσένα; Δυστυχὴς ἐκεῖνος, ποὺ γνωρίζει ὅλα αὐτά, ἀλλὰ δὲν γνωρίζει Ἐσένα, εὐτυχὴς δὲ ἐκεῖνος, ποὺ Σὲ γνωρίζει καὶ ἂν ἀκόμα τὰ ἀγνοῇ. Ἐκεῖνος, ποὺ γνωρίζει Ἐσένα καὶ αὐτὰ δὲν εἶναι διὰ τὴν γνῶσιν αὐτῶν εὐδαιμονέστερος. Τὴν εὐτυχίαν του τὴν ὀφείλει εἰς Ἐσέ, ἐὰν Σὲ ἐξυμνῇ, ἐπειδὴ Σὲ γνωρίζει. Σοῦ ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του καὶ δὲν δαπανᾷ τὴν σκέψιν του εἰς ματαιότητας.

Ὁ γνωρίζων νὰ κατέχῃ ἕνα δένδρον καὶ νὰ Σ' εὐχαριστῇ διὰ τὴν χρησιμοποίησίν του, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν γνωρίζῃ τὸ ὕψος του καὶ τὴν περιφέρειαν τῶν κλαδιῶν του, δὲν εἶναι περισσότερον ἄξιος παρὰ ἐκεῖνος, ποὺ γνωρίζει μὲν τὸ ὕψος καὶ τὴν περιφέρειάν του, ὡς καὶ τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν φύλλων του, ἀλλ' ἀγνοεῖ νὰ κατέχῃ, νὰ γνωρίζῃ καὶ ν' ἀγαπᾷ ἐκεῖνον, ποὺ τὸ ἔπλασε; Τὸ αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν πιστὸν ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν μὲ τοὺς θησαυρούς του καὶ ὁποῖος, χωρὶς νὰ ἔχῃ τίποτε, κατέχει τὸ πᾶν, ἐφ' ὅσον εὑρίσκεται πλησίον Σοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον καθυποτάσσονται τὰ πάντα. Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐγνώριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν πολικῶν ἀστέρων, εἶναι παραφροσύνη ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι θὰ ἦτο ἀξιώτερος ἐκείνου, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ καταμετρᾷ τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ νὰ περιφρονῇ Ἐσένα, ποὺ ἔχεις διοργανώσει τὰ πάντα κατὰ μέτρον, βάρος καὶ ἀριθμόν.

Καὶ ποῖος ἐζήτησε ἀπὸ ἕνα Μανιχαῖον νὰ γράφῃ περὶ θεμάτων, ποὺ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀγνοῇ, χωρὶς νὰ θίγεται ἡ εὐσέβειά του; Εἶπες εἰς τοὺς ἀνθρώπους: «Ἀληθινὴ σοφία εἶναι ἡ εὐσέβεια» (1).

Τὴν εὐσέβειαν αὐτὴν ὁ Μανιχαῖος θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοῇ, ἀλλ' ὤφειλε τοὐλάχιστον νὰ γνωρίζῃ τὰ ἐν λόγῳ ἐπιστημονικὰ θέματα. Καὶ ὅμως τ' ἀγνοοῦσε, ἐντελῶς, ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀναίδειαν

(1) Πρβλ. Ἰώβ, κεφ. 1. «*Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου*».

νὰ τὰ διδάσκῃ! Ὥστε καὶ ἡ εὐσέβεια ἦτο ἀσφαλῶς εἰς αὐτὸν ἄγνωστος. Εἶναι κενοδοξία νὰ διαφημίζῃ κανεὶς τὰς γνώσεις του, περὶ τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ὀρθαί, εὐσέβεια δὲ νὰ τὰς ἀποδίδῃ εἰς τὸν Θεόν του. Ὁ Μανιχαῖος, ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦτον, ἐπεδίωκε μὲ πομπώδεις φράσεις, ὅπως ἡ ἀμάθειά του, ἐξελεγχομένη ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς σοφούς, ἐπιτρέψῃ νὰ ὑπολογισθῇ ἀκριβῶς, ποία θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἡ ἁρμοδιότης του ἐπὶ θεμάτων ὀλιγώτερο προσιτῶν. Δὲν ἤθελε νὰ ὑποτιμᾶται, προσπαθοῦσε νὰ κάμῃ πιστευτὸν τὸ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ποὺ παρηγορεῖ καὶ πλουτίζει τοὺς πιστοὺς μὲ τὰ δῶρά του, κατοικοῦσε προσωπικῶς εἰς αὐτὸν μὲ ὁλόκληρον τὴν ἐπιβολὴν τῆς αὐθεντίας του. Τοιουτοτρόπως, ὅσες φορὲς συνελαμβάνετο ἐπ' αὐτοφώρῳ ἀπατώμενος ὡς πρὸς τὸν οὐρανόν, τοὺς ἀστέρας, τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, μολονότι ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία του δὲν ἐνδιεφέρετο διόλου ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ πρωτοβουλία τοῦ Μανιχαίου δὲν ἐφαίνετο ὀλιγώτερον ἱερόσυλος, διότι ἐδίδασκεν ὅ,τι δὲν ἤξερε, ὡς καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ψεύδη του μὲ τόσην ἔξαλλον ὑπεροψίαν, ὥστε νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ ἔκανε αὐθεντικὰ ἡ θεία προέλευσις τοῦ προσώπου του.

Ὅταν βλέπω ἀδελφόν μου ἐν Χριστῷ νὰ μὴ γνωρίζῃ τὴν τάξιν αὐτὴν τῶν προβλημάτων, δέχομαι τοὺς ἰσχυρισμούς του καρτερικῶς. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὴν γνώμην μου, τίποτε, ποὺ νὰ ἠμπορῇ νὰ τὸν βλάψῃ, καὶ ἂν ἀκόμη ἀγνοῇ τὴν φύσιν καὶ τὴν διάταξιν τῶν δημιουργημένων πραγμάτων σύμφωνα μὲ τὴν ὑλικήν των διάταξιν. Ἀρκεῖ νὰ τρέφῃ διὰ Σὲ τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα, ποὺ ὀφείλει νὰ τρέφῃ, ὦ Θεέ, δημιουργὲ τοῦ Σύμπαντος. Ἀλλ' ἐκεῖ, ὅπου ἀρχίζει ἡ βλάβη, εἶναι εὐθύς, ὅταν κανεὶς φαντασθῇ, ὅτι αὐτὰ τὰ ζητήματα ἐνδιαφέρουν ἀποκλειστικῶς τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἐφ' ὅσον ἐπιμένει νὰ ὑποστηρίζῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖ. Πλὴν ὅμως καὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἀδυναμία εὑρίσκει τὰς μητρικὰς ἀγκάλας τῆς εὐσπλαγχνίας εἰς τὸ λῖκνον τῆς πίστεως, ἕως ὅτου ὁ νέος ἄνθρωπος ἐξυψωθῇ μέχρι τοῦ τελείου ἀνθρώπου καὶ παύσῃ νὰ παρασύρεται ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἀνέμους τῶν ἀπὸ καθέδρας θεωριῶν.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον, τὸν σύμβουλον, τὸν

ὁδηγόν, τὸν ἀρχηγόν, ποὺ ἦτο ἀρκετὰ θρασύς, ὥστε νὰ πείθῃ τοὺς μαθητάς του, ὅτι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἠκροῶντο, δὲν ἦτο κοινὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμά Σου, ποιὸς δὲν θὰ ἔκρινεν, ὅτι ἡ τοιαύτης φύσεως παραφροσύνη, ποὺ τὴν καθώριζεν ἀπάτη καὶ παραπλάνησις, δὲν εἶναι ἀξία περιφρονήσεως καὶ ἀποστροφῆς.

Καὶ ὅμως δὲν ἤμουν ἀκόμη βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ μοῦ ἑρμηνεύσουν σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν του τὰς μεταπτροπὰς τῆς διαρκείας τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν, αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἐναλλαγὴν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, τὰς διαλείψεις τῶν ἀστέρων καὶ τὰ λοιπὰ φαινόμενα, ποὺ μοῦ ἐδίδασκαν αἱ σχετικαὶ πραγματεῖαι. Ἐὰν αὐτὴ ἡ ἑρμηνεία θὰ ἦτο δυνατή, θὰ ἤμουν μὲν ἀβέβαιος, ὅσον ἀφορᾷ τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ θὰ προτιμοῦσα ὁπωσδήποτε τὴν αὐθεντίαν του ὡς βάσιν τῆς πίστεώς μου λόγῳ τῆς ἁγιότητος, ποὺ τοῦ ἀπέδιδαν.

Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Φαῦστος

Κατὰ τὰ ἐννέα περίπου ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ τυχοδιωκτικὴ σκέψις μου παρακολουθοῦσε τὴν διδασκαλίαν τῶν Μανιχαίων, ἐπερίμενα μὲ ἀγωνίαν τὸν ἐρχομὸν τοῦ Φαύστου. Οἱ λοιποὶ ὀπαδοὶ τοῦ Μανιχαϊσμοῦ, ὅσες φορὲς τοὺς συναντοῦσα τυχαίως καὶ τοὺς ὑπεδείκνυα τὴν δυσκολίαν τῶν προβλημάτων αὐτῶν, δὲν ἦσαν μὲν ἱκανοὶ νὰ μοῦ ἀπαντήσουν, ἀλλὰ ἔπλεκαν ἐγκώμια εἰς τὸν Φαῦστον, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι αὐτὸς ὁ σοφός, ὅταν θὰ ἔφθανε, δὲν θὰ εὕρισκε καμμίαν δυσχέρειαν, εὐθὺς ὅταν θὰ ἤρχιζε ἡ σχετικὴ συζήτησις, νὰ τὰ λύσῃ μὲ τελείαν σαφήνειαν, ἐὰν τὰ προέβαλαν εἰς αὐτόν.

Τέλος κατέφθασε! Εὑρῆκα εἰς αὐτὸν γοητευτικὸν ἄνδρα, ποὺ ὡμιλοῦσε μὲ εὐφράδειαν καὶ ἐπραγματεύετο τὰ εἰς τοὺς Μανιχαίους οἰκεῖα θέματα πολὺ ψυχαγωγικώτερα, παρ᾿ ὅσον τὰ ἐπραγματεύοντο οἱ σύντροφοί του. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἔσβηνε τὴν δίψαν μου ὁ οἰνοχόος αὐτός, ποὺ μοῦ προσέφερε μὲ τόσον λεπτοὺς τρόπους πολυτίμους κύλικας; Τ᾿ αὐτιά μου ἦσαν γεμᾶτα ἀπὸ τοιούτου εἴδους φιλοσοφήματα. Τὰ ἰδικά του, μολονότι διετυπώνοντο μὲ μεγαλυτέραν εὐστροφίαν καὶ χάριν, δὲν μοῦ ἐφαίνοντο περισσότερον πειστικὰ καὶ δὲν ὑπελόγιζα τὴν ἀλήθειάν των μὲ τὸν γνώμονα

τῆς ἀπολαύσεως. Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι ὁ Φαῦστος εἶχεν ἐκφραστικὸν πρόσωπον καὶ καταπληκτικὴν εὐγλωττίαν, δὲν μ' ἔκαμνε νὰ πιστεύω, ὅτι ἦτο σοφός. Ἐκεῖνοι, ποὺ τὸν ἐξυμνοῦσαν, δὲν ἦσαν δίκαιοι κριταί. Τοὺς ἐφαίνετο σοφὸς καὶ περιεσκεμμένος, ἐπειδὴ τοὺς ἐσαγήνευε μὲ τὴν γοητείαν τοῦ λόγου του.

Ἐγνώρισα καὶ ἄλλην κατηγορίαν ἀνθρώπων, ποὺ ἐθεωροῦσαν ὕποπτον καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀλήθειαν καὶ δὲν ἤθελαν νὰ τὴν παραδεχθοῦν, ἐφ' ὅσον προσφέρεται εἰς γλῶσσαν εὐφραδῆ καὶ διηνθισμένην (1). Ἀλλὰ Σύ, ὦ Θεέ μου, μὲ εἶχες ἤδη διδάξει μὲ θαυμασίους καὶ μυστηριώδεις τρόπους. Τὸ ὅτι δὲ εἶσαι Σὺ ἐκεῖνος ποὺ μὲ ἐδίδαξε, τὸ πιστεύω, διότι ἡ διδασκαλία σου εἶναι ἀληθινή, ἀπ' ὅπου καὶ ἂν σκορπᾷ τὰς ἀκτῖνας τοῦ φωτός της. Ἔμαθα λοιπὸν ἀπὸ Σένα, ὅτι μιὰ ἰδέα δὲν πρέπει νὰ φαίνεται ἀληθινὴ διὰ τὸν λόγον, ὅτι διατυπώνεται μὲ εὐφράδειαν, οὔτε ψευδής, διὰ τὸ ὅτι οἱ φθόγγοι, ποὺ προφέρουν τὰ χείλη μας, εἶναι κακῶς συναρμονισμένοι, καὶ ὅτι, ἀπ' ἐναντίας μιὰ ἰδέα δὲν εἶναι ἀληθινή, διότι ἐκφράζεται χωρὶς κομψότητα, οὔτε ψευδής, διότι εἶναι ὡραία ἡ ἐξωτερικὴ περιβολή της. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σοφίαν καὶ τὴν μωρίαν, συμβαίνει ὅ,τι ὡς πρὸς τὰ ὑγιεινὰ καὶ ἀνθυγιεινὰ φαγητά. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ ὡραῖον καὶ ἀλάξευτον ὕφος, ὅ,τι γίνεται ὡς πρὸς τὰ κομψὰ καὶ τὰ χονδροειδῆ ἐπιτραπέζια σκεύη. Μὲ αὐτὰ ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ προσφέρῃ ἐξ ἴσου ὑγιεινὴν καὶ ἀνθυγιεινὴν τροφήν.

Ἡ ἀπληστεία, μὲ τὴν ὁποίαν ἤκουσα τὰς διαλέξεις τοῦ Φαύστου, ἐπὶ χρόνον μακρόν, εὕρισκεν ἀπερίγραπτον ἡδονὴν εἰς τὴν πυρίπνοον ζωηρότητα, ποὺ συνώδευε τὰς συζητήσεις του εἰς τὴν ἐπιτυχημένην ἐκλογὴν τῶν λέξεών του, μὲ τὰς ὁποίας ἐστόλιζε τὴν σκέψιν του, ὡς δ' ἑνὸς λαμπροτάτου ἐνδύματος. Ναί, ὁ Φαῦστος μ' ἐγοήτευε καὶ τοῦ ἔπλεκα ἐγκώμια μὲ πολλοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα περισσότερα τῶν ἄλλων. Ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ μ' ἐνωχλοῦσε, ἦτο τὸ ὅτι ἐπεριστοιχίζετο πάντοτε ἀπὸ ἕνα κύκλον ἀκροατῶν καὶ ὅτι, δι' αὐτὸν τὸν λόγον, δὲν ἠμποροῦσα νὰ τοῦ προτείνω προβλήματα, τῶν ὁποίων μὲ ἐβασάνιζεν ἡ λύσις, εἰς μίαν φιλικὴν

(1) Πολλοὶ συγγραφεῖς τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων δὲν ἠρέσκοντο εἰς τὸ διηνθισμένον ὕφος.

συνδιάλεξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν κάθε συνομιλητὴς ἠμπορεῖ νὰ ἐρωτᾷ καὶ ν' ἀπαντᾷ. Τέλος μοῦ ἐδόθηκε εὐκαιρία. Κατώρθωσα νὰ τὸν ἁρπάξω μὲ τοὺς φίλους μου εἰς μίαν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν μιὰ τέτοια μορφὴ τῆς συνομιλίας δὲν εἶχε κάτι τὸ παράχορδον. Καὶ εὑρῆκα ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ δὲν εἶχε καμμιὰ γνῶσι τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημῶν, ἐκτὸς τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν δὲν τὴν ἐγνώριζε κατὰ βάθος. Εἶχε διαβάσει μερικοὺς λόγους τοῦ Κικέρωνος, ἐλάχιστον ἀριθμὸν βιβλίων τοῦ Σενέκα, ἀποσπάσματα ποιημάτων καὶ μερικὰς πραγματείας τῆς αἱρέσεως συντεταγμένας εἰς δόκιμον καὶ διηνθισμένην Λατινικήν. Ἡ καθημερινὴ ὅμως ἄσκησις τοῦ λόγου τοῦ ἐπέτρεψε ν' ἀποκτήσῃ ῥητορικὴν ἱκανότητα ποὺ ἐγένετο γοητευτικωτέρα, χάρις εἰς τὴν δεξιότητά του, νὰ ἐκμεταλεύεται τὴν ἰδιοφυΐαν του καὶ λόγῳ ἑνὸς φυσικοῦ του θελγήτρου. Δὲν λέγω, ἆρά γε, τὴν ἀλήθειαν, Θεέ μου, ποὺ εἶσαι τῆς συνειδήσεώς μου κριτής ; Ἀνοίγω τὴν καρδίαν μου καὶ τὴν μνήμην μου ἐνώπιον Σοῦ, ὁ ὁποῖος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μὲ ὡδηγοῦσες, σύμφωνα μὲ τ' ἀπόρρητα μυστήρια τῆς προνοίας Σου καὶ ἔθετες ἐμπρὸς στὰ μάτια μου τὰ ἐπαίσχυντα σφάλματά μου, διὰ νὰ τὰ βλέπω καὶ νὰ αἰσθανθῶ μῖσος καὶ ἀποστροφὴν ἐναντίον των.

Ὅταν ἡ ἀναρμοδιότης του ἐπὶ τοῦ πεδίου ἐκείνου, ὅπου τὸν ἐφανταζόμουν ὑπερέχοντα, ἀπεκαλύφθη ἀρκετὰ καθαρά, αἱ ἐλπίδες μου, ὅτι θὰ εὕρισκα εἰς αὐτὸν διασαφήνισιν καὶ λύσιν τῶν προβλημάτων, ποὺ μ' ἐβασάνιζαν, ἤρχισαν νὰ διαψεύωνται.

Θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοῇ τὰ πάντα καὶ ὅμως νὰ εἶναι πραγματικὰ εὐσεβής, ἀλλὰ τότε δὲν θὰ ἦτο Μανιχαῖος. Τὰ βιβλία τῶν Μανιχαίων εἶναι πράγματι πλήρη μυθολογημάτων περὶ τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων, τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Ἐποθοῦσα, ὁ Φαῦστος νὰ μοῦ τὰ ἑρμηνεύσῃ μὲ ἀκρίβειαν, παραβάλλων τὰς ἐπὶ τῶν ὑπολογισμῶν στηριζομένας ἀποδείξεις, ποὺ εἶχα μελετήσει ἀλλοῦ, διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ ἴδω, ἂν τὰ δεδομένα, ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὰς συγγραφὰς τῶν Μανιχαίων, ἦσαν ἀκριβέστερα ἢ ἄν, τοὐλάχιστον, αὐταὶ αἱ συγγραφαὶ ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὰ γεγονότα μὲ τρόπον ἐξ ἴσου ἱκανοποιητικόν. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ὁ Φαῦστος ἦτο εἰς τοῦτο ἱκανός, εἶχα ἤδη παύσει νὰ τὸ πιστεύω.

Ἐν τούτοις ὑπέβαλα τὰς ἀμφιβολίας μου εἰς τὴν κρίσιν του

καὶ τὴν συζήτησίν του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἠθέλησε νὰ τὰς λύσῃ καὶ αὐτὸ ἦτο μεγάλη φρόνησις ἐκ μέρους του, διότι, μὲ τὴν μυστηριώδη πρόνοιάν Σου, τὸ χέρι Σου δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν ψυχήν μου, ἡ δὲ μητέρα μου ἐπρόσφερε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς αἱματωμένης καρδιᾶς της ἡμέρα καὶ νύκτα τὰ δάκρυά της θυσίαν εἰς τὸν βωμόν Σου. Ἐνήργησες γιὰ μένα μὲ τρόπον ἐκπληκτικό, ὦ Θεέ μου, διότι «παρὰ Κυρίου τὰ διαβήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει» (1). Ἀπὸ ποῦ θὰ προήρχετο ἡ σωτηρία ἐὰν δὲν ἀνέπλασσες ὅ,τι ἔχεις πλάσει ;

Ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὴν Ρώμην

Μὲ τὴν ἐνέργειαν λοιπὸν τῆς χάριτός Σου ἐπείσθηκα, ὅτι ἔπρεπε νὰ προτιμήσω τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα, διὰ νὰ συνεχίσω ἐκεῖ τὴν διδασκαλίαν μου. Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ ἐκεῖνο ποὺ καθώρισε τὴν ἀπόφασίν μου, διότι καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν περίπτωσιν τὸ βάθος τῶν ἀπορρήτων σχεδίων Σου καὶ ἡ εὐσπλαγχνία Σου, πρόθυμος πάντοτε νὰ παρέχῃ τὴν βοήθειάν της, ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν σκέψιν μου.

Ὁ λόγος τῆς μεταβάσεώς μου εἰς τὴν Ρώμην δὲν ἦσαν οὔτε, τὰ μεγαλύτερα δίδακτρα, οὔτε ἡ ἀνωτέρα κοινωνικὴ θέσις, ποὺ μοῦ εἶχαν ὑποσχεθῆ οἱ φίλοι μου, οἱ ὁποῖοι καὶ μ' ἐσυμβούλευσαν νὰ ἐγκατασταθῶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν. Φυσικά, δὲν ἤμουν ἀναίσθητος εἰς αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματά των, ἀλλ' ὁ κυριώτερος λόγος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος λόγος ὑπῆρξε τὸ ὅτι οἱ νεαροὶ φοιτηταὶ ἦσαν εἰς τὴν Ρώμην φρονιμώτεροι χάρις εἰς τὴν ἐπιβολὴν μιᾶς αὐστηροτέρας πειθαρχίας. Δὲν τοὺς βλέπει κανεὶς μὲ ἀσέβειαν καὶ θόρυβον νὰ εἰσορμοῦν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ διδασκάλου, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι μαθηταί, δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ παρίστανται εἰς παραδόσεις χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ καθηγητοῦ. Ἀπ' ἐναντίας εἰς τὴν Καρχηδόνα ἡ αὐθάδεια τῶν σπουδαστῶν εἶναι φρικαλέα καὶ ἀχαλίνωτος. Παραβιάζουν μὲ κυνισμὸν τὰς αἰθούσας τῶν παραδόσεων καὶ σὰν λυσσιασμένοι διαταράσσουν ἀναιδέστατα τὴν τάξιν, ποὺ διατηρεῖται χάριν αὐτῶν τῶν ἰδίων. Προ-

(1) Ψαλμ. 36, 28.

βαίνουν εἰς κάθε εἴδους ἀναισχύντους πράξεις, ποὺ θὰ ἐτιμωροῦσεν ὁ νόμος, ἂν δὲν ἄφινεν ἀτιμωρήτους ἡ παράδοσις. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ παράδοσις δείχνει περισσότερο τὴν ἠθικὴν ἀθλιότητά των, ἀφοῦ ἐκτρέπονται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων, ποὺ ὁ αἰώνιος νόμος Σου δὲν θὰ ἐπέτρεπε ποτέ, καὶ ἀφοῦ φαντάζονται, ὅτι τὰς διαπράττουν χωρὶς νὰ τιμωροῦνται, λησμονοῦντες, ὅτι ἡ τιμωρία ὑπάρχει ἤδη εἰς τὴν ἀποτύφλωσίν των καὶ ὅτι ὑποφέρουν περισσότερο παρ᾿ ὅσον κάμνουν τοὺς ἄλλους νὰ ὑποφέρουν.

Δὲν ἀφομοιώθηκα ποτὲ εἰς αὐτὰ τὰ ἔθιμα, ὅταν ἤμουν σπουδαστής, ὡς διδάσκαλος δὲ ἀναγκαζόμουν νὰ τὰ ἀνέχωμαι. Αὐτὸς ἦτο ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἠθέλησα κατ᾿ ἀρχὰς νὰ ὑπάγω ἐκεῖ, ὅπου, κατὰ τὰς πληροφορίας προσώπων, ποὺ ἐγνώριζαν τὴν κατάστασιν, δὲν ἐπετρέποντο παρεκτροπαὶ τοιούτου εἴδους. Ἀλλὰ σὲ Σένα, «ἐλπίς, μερίς μου ἐν γῇ ζώντων» (1), σὲ Ἐσένα, ὦ Θεέ μου, ὀφείλω τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀποδημίας μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου. Σὲ μὲ ἔκαμες νὰ αἰσθανθῶ τὸ βούκεντρον τῆς Καρχηδόνος, διὰ ν᾿ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτήν. Σὺ μοῦ ἔδινες γοητευτικὰς ἐλπίδας, διὰ νὰ μὲ κάμῃς νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Ρώμην καὶ τοῦτο διὰ τῆς παρεμβάσεως ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἰς μὲν τὴν Καρχηδόνα ἔζουσαν χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τί τοὺς γίνεται, εἰς δὲ τὴν Ρώμην ὑπέσχοντο τὴν ἀπόκτησιν ἀπατηλῶν ἀγαθῶν. Διὰ νὰ κατευθύνῃς δὲ ὀρθῶς τὰ βήματά μου, μεταχειρίστηκες τὴν διαστροφή των καὶ τὴν ἰδικήν μου διαστροφήν. Διότι ἐκεῖνοι μέν, ποὺ ἐτάραξαν τὴν ἡσυχίαν μου, ἐξουσιάζοντο ἀπὸ μίαν ἀναίσχυντον μανίαν, ἐκεῖνοι δέ, ποὺ μ᾿ ἐσυμβούλευαν ν᾿ ἀλλάξω τὴν κατάστασίν μου, διεπνέοντο ἀπὸ γηΐνους σκοπούς. Καὶ ἐγώ, ποὺ ἀναθεμάτιζα εἰς τὴν Καρχηδόνα τὴν ὑπερπραγματικὴν δυστυχίαν μου, ἐποθοῦσα θερμότατα νὰ εὕρω εἰς τὴν Ρώμην μίαν ψευδῆ εὐδαιμονίαν.

Ὁ πόνος τῆς Μόνικας

Ἀλλὰ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειψα τὴν Καρχηδόνα, τὴν ἤξευρες Ἐσύ, ὦ Θεέ μου, χωρὶς νὰ τὴν ἀποκαλύψῃς εἰς ἐμένα καὶ εἰς τὴν μητέρα μου. Ὁ χωρισμὸς ὑπῆρξε σπαραξικάρδιος. Μὲ συνώδευσε μέχρι τῆς ἀκτῆς. Ἔπεσε πάνω μου καὶ

(1) Ψαλμ. ΡΜΑ΄, 6.

μ' ἔσφιγγε σπασμωδικῶς, διὰ νὰ μὲ κρατήσῃ ἢ διὰ νὰ φύγῃ μαζί μου. Ἀλλὰ ἐγὼ τὴν ἐξηπάτησα, προσποιηθείς, ὅτι μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐγκαταλείψω κάποιον φίλον μου, ποὺ ἐπερίμενε εὐνοϊκὸν ἄνεμον, διὰ νὰ ταξιδεύσῃ. Εἶπα ψέματα στὴ μητέρα μου καὶ μάλιστα σὲ μιὰ τέτοια μητέρα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μοῦ τὸ ἐσυγχώρησε ἡ εὐσπλαγχνία Σου. Μ' ἐπροφύλαξες ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς θάλασσας, παρὰ τὰς φρικτὰς κηλῖδάς μου, διὰ νὰ μὲ ὁδηγήσῃς εἰς τὰ νερὰ τῆς χάριτός Σου, ὅπου θ' ἀπέπλυνα τ' ἁμαρτήματά μου, καὶ διὰ νὰ παύσῃ ὁ χείμαρρος τῶν δακρύων τῆς μητέρας μου, ποὺ ἐμπρὸς στὰ μάτια Σου ἐπότιζαν τὸ χῶμα κάθε μέρα.

Δὲν ἤθελε μὲ κανένα τρόπο νὰ μ' ἀφίσῃ καὶ μὲ πολὺ κόπο κατώρθωσα νὰ τὴν πείσω νὰ διανυκτερεύσῃ εἰς ἕνα παρεκκλήσιον, ἀφιερωμένον εἰς τὸν μακάριον Κυπριανόν, πολὺ πλησίον τοῦ σκάφους μας. Τὴν ἴδια νύκτα ἔφυγα κρυφά, καὶ ἡ δυστυχισμένη μητέρα μου ἔμεινε μέσα εἰς τὸν ναὸν διὰ νὰ προσευχηθῇ καὶ νὰ κλαύσῃ.

Τί ζητοῦσε, ὦ Θεέ μου μὲ τὰ τόσα δάκρυά της, παρὰ μόνο, ὅπως μ' ἐμποδίσῃ νὰ ἐμπιστευθῶ τὸ σαρκίον μου εἰς τὰ κύματα; Ἀλλά, βάσει ἑνὸς βαθυτάτου σχεδίου Σου, μολονότι εἶχες εἰσακούσει τὸ κυριώτερον σημεῖον τῆς μητρικῆς δεήσεως, παρέβλεψες τότε τὸν πόθον της, διὰ νὰ γίνω μὲ τὴν βοήθειάν Σου ὅ,τι ἡ μητέρα μου ποθοῦσε νὰ εἶμαι καθημερινῶς.

Ὁ ἄνεμος ἄρχισε νὰ φυσᾷ, τὰ πανιὰ ἐφούσκωσαν ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ γρήγορα ἐξαφανίστηκε ἡ ἀκρογιαλιὰ ἀπὸ τὰ μάτια μου, ἐνῷ ἡ μητέρα μου ἔξαλλος ἐγέμιζε ἀπὸ κραυγὰς καὶ στεναγμοὺς τὰ ὦτά Σου, ἀδυσώπητα εἰς τὴν ἀπελπισίαν της ἐκείνην. Διότι μεταχειρίστηκες τὸ δόλωμα τῶν παθῶν, διὰ νὰ ξερριζώσῃς τὰ πάθη μου, ὁ δὲ ὑπερβολικὸς σαρκικὸς πόνος τῆς μητέρας μου ἐτιμωρεῖτο δικαίως κάτω ἀπὸ τὸ μαστίγιον τῶν θλίψεων. Ἤθελε νὰ μὲ ἔχῃ πλησίον της, ὅπως ὅλες οἱ μητέρες, ἀλλ' αὐτὴ περισσότερο ἀπὸ πολλὲς ἄλλες μητέρες καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑποπτευθῇ τὴν χαράν, ποὺ τῆς προετοίμαζες καὶ μ' αὐτὸν ἀκόμη τὸν χωρισμόν. Ἰδοὺ διὰ ποῖον λόγον ἔκλαιε καὶ ὠδύρετο, ὁ σπαρακτικὸς δὲ αὐτὸς πόνος της ἐφανέρωνε εἰς αὐτὴν τὴν κληρονομίαν τῆς Εὔας, ἀφοῦ ἐζητοῦσε διὰ στεναγμῶν ἐκεῖνο, ποὺ συνέλαβε μὲ στεναγμούς. Χωρὶς νὰ μὲ κακίσῃ διὰ τὴν πονηρίαν καὶ τὴν σκλη-

ρότητά μου, ἤρχισε πάλι νὰ προσεύχεται γιὰ μένα καὶ ν' ἀσχολῆται μὲ τὰς συνηθισμένας οἰκιακὰς ἐργασίας της, ἐνῷ ἐγὼ ἔπλεα πρὸς τὴν Ρώμην.

Ἡ ἀσθένεια τοῦ Αὐγουστίνου.—Μητρικαὶ δεήσεις καὶ προσευχαὶ

Μόλις ἔφθασα εἰς τὴν Ρώμην, μὲ ὑπεδέχθη τὸ μαστίγιον μιᾶς ἀσθενείας σωματικῆς. Ἤδη ἐβάδιζα πρὸς τὸν Ἅδην, φορτωμένος μὲ τ' ἀνομήματα, ποὺ εἶχα διαπράξει ἐναντίον Σου, ἐναντίον μου, ἐναντίον τῶν ἄλλων· ἀνομήματα πολυάριθμα καὶ βδελυρά, ποὺ ἔκαναν βαρυτέρας τὰς ἀλύσεις τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, διὰ τὸ ὁποῖον ὅλοι πεθαίνομε εἰς τὸν Ἀδάμ. Δὲν μοῦ εἶχες ἀκόμη συγχωρήσει κανένα ἁμάρτημα ἐν Χριστῷ. Ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶχε ἀκόμη ἀπομακρύνει τὴν ἐχθρότητά Σου μὲ τὸν Σταυρόν Του. Τὴν ἐχθρότητα, ποὺ ἐπέσυραν ἐναντίον μου τ' ἁμαρτήματά μου. Ἀλλὰ καὶ πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὴν ἀπομακρύνῃ, ἀφοῦ, σύμφωνα μὲ τὰς πεποιθήσεις μου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν εἶχε κρεμασθῆ εἰς τὸν σταυρὸν παρὰ μόνον κάποιο πλάσμα φανταστικόν. Ὅσο ψεύτικος μοῦ ἐφαίνετο ὁ θάνατος τῆς σαρκός του τόσον ἦτο ἀληθινὸς ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς μου, ἡ ὁποία δὲν τὸ ἐπίστευε.

Ἐν τῷ μεταξὺ ηὐξάνετο ὁ πυρετός μου, παρέδιδα τὴν τελευταίαν πνοήν, ἐβάδιζα πρὸς τὸν θάνατον. Ποῦ θὰ ἐπορευόμουν ἐκείνη τὴ στιγμή, ἐὰν ὄχι εἰς τὰς φλόγας, εἰς βασάνους ἀνταξίας τῶν ἀνομημάτων μου, σύμφωνα μὲ τὴν τάξιν τῆς ἀλανθάστου δικαιοσύνης Σου ; Δὲν τὸ ἐγνώριζε αὐτὸ ἡ μητέρα μου, καὶ ὅμως, μολονότι δὲν ἦτο παροῦσα, ἔκανε προσευχὰς διὰ μένα. Ἀλλὰ Σύ, πανταχοῦ παρών, ὅπου εὑρίσκετο ἐκείνη, εἰσήκουσες τὰς προσευχάς της, ἐκεῖ δὲ ποὺ εὑρισκόμουν ἐγώ, μὲ ᾤκτειρες. Μοῦ ἀπέδιδες τὴν ὑγείαν τοῦ σώματός μου, ἀλλ' ἡ ἱερόσυλος καρδία μου δὲν εἶχε ἀκόμα θεραπευθῆ. Διότι, μολονότι διέτρεχα τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, δὲν ἤθελα νὰ βαπτισθῶ. Ὅταν ἤμουν μικρὸ παιδί, ἤμουν καλύτερος, ἀφοῦ ἐζήτησα τὸ βάπτισμα ἀπὸ τὴν εὐσέβειαν τῆς μητέρας μου, καθὼς Σοῦ τὸ ἔχω ἤδη ἐξομολογηθῆ. Ὥστε ἐμεγάλωσα μὲ τὴν ντροπή μου, περιφρονοῦσα τὴν ἰατρικὴν τέχνην

Σου. Ἀλλὰ Σὺ δὲν ἠθέλησες ν' ἀποθάνω δυὸ φορὲς (1) ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων διαθέσεων. Ἐὰν ἕνα τέτοιο κτύπημα κατεφέρετο εἰς τὴν καρδίαν τῆς μητέρας μου, δὲν θὰ ἐθεραπεύετο ποτέ. Διότι δὲν ἠμπορῶ νὰ περιγράψω τὴν στοργήν της, αἱ δὲ ὠδῖνές της, ὅπως μὲ γεννήσῃ διὰ τοῦ πνεύματος, ἦσαν σκληρότεραι παρὰ ἐκεῖναι, ποὺ εἶχεν ὑποστῇ, ὅπως μὲ γεννήσῃ διὰ τῆς σαρκός.

Ὄχι δὲν βλέπω πῶς θὰ ἐθεραπεύετο, ἂν ὁ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θάνατός μου ἐπλήγωνε τὴν μητρικήν της στοργήν. Τί θὰ ἐγίνοντο τόσαι προσευχαί, ποὺ ἀπηύθυνε διαρκῶς πρὸς Ἐσὲ καὶ μόνον; Ἀλλὰ Σύ, ὦ Θεὲ τῶν οἰκτιρμῶν, θὰ περιφρονοῦσες ποτὲ τὴν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην καρδίαν μιᾶς χήρας ἁγνῆς, ἐγκρατοῦς, φιλελεήμονος, ὑποτεταγμένης εἰς τοὺς Ἁγίους Σου, μιᾶς χήρας, ποὺ προσέφερε διαρκῶς θυσίαν εἰς τὸν βωμόν Σου (2), ποὺ ἐπεσκέπτετο δυὸ φορὲς τὴν ἡμέραν τὴν Ἐκκλησίαν Σου, τὸ πρωῒ καὶ τὸ βράδυ, ὄχι διὰ νὰ φλυαρίσῃ σὰν γραΐδιον, ἀλλὰ διὰ ν' ἀκούσῃ τὸν λόγον Σου καὶ Σὲ ἱκετεύσῃ νὰ εἰσακούσῃς τὰ δάκρυα ἐκείνης, ποὺ δὲν Σοῦ ζητοῦσε χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ της. Σύ, ἡ χάρις τοῦ ὁποίου τὴν δημιούργησε ὅπως ἦτο, ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ τὴν περιφρονήσῃς καὶ νὰ τῆς ἀρνηθῇς τὴν προστασίαν Σου; Ὄχι, Κύριε, ἦσουν πλησίον της, τὴν εἰσήκουσες καὶ ἐνήργησες σύμφωνα μὲ τὴν τάξιν, τὰς βαθμίδας τῆς ὁποίας εἶχες ἤδη καθορίσει ἐκ τῶν προτέρων. Μακρὰν ἀπὸ μένα ἡ σκέψις, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν ἐξαπατήσῃς εἰς τὰς ἐλπίδας της, ὅταν τῆς ἔδιδες τὰς ἀπαντήσεις ἐκείνας, ποὺ ἀνέφερα ἢ ποὺ δὲν ἀνέφερα ὡς τώρα· τὰς ἀπαντήσεις ἐκείνας, ποὺ ἐφύλαγε στὴν καρδιάν της καὶ ἐπίστευε, κατὰ τὰς ἀτελευτήτους προσευχάς της, ὅτι ἔφεραν τὴν ὑπογραφὴν τῆς χειρός Σου. Διότι, ἐπειδὴ εἶναι αἰωνία ἡ εὐ-

---

(1) Non me sivisti bis mori, δηλαδὴ δὲν ἠθέλησες ν' ἀποθάνω ***σωματικῶς καὶ ψυχικῶς.***

(2) «Ad altare tuum». Ἡ λατινικὴ τῶν χριστιανικῶν αἰώνων μετεχειρίζετο τὰς λέξεις altare, ara, ποὺ ἐδήλουν καὶ τοὺς βωμοὺς τῶν ἐθνικῶν. Ὁ τύπος altaria εἶναι ὁ συνηθέστερος καὶ ὁ μόνος κλασσικός. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀπέφυγαν αὐτὴν τὴν σύγχυσιν, δεδομένου, ὅτ, μετεχειρίζοντο τὴν λέξιν ***θυσιαστήριον*** καὶ ὄχι τὰς λέξεις ***βωμός, ἐσχάρα.*** (P. de Labriolle, St Augustin).

σπλαγχνία Σου, καταδέχτηκες νὰ γίνῃς διὰ τῶν ὑποσχέσεών Σου, ὀφειλέτης ἐκείνων, ποὺ ἀναθέτουν εἰς Ἐσὲ τὴν πληρωμὴν τῶν χρεῶν των

Λοιπὸν μ' ἐθεράπευσες ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἀσθένειαν. Ἔσωσες τὸ τέκνον τῆς δούλης Σου διὰ νὰ Σοῦ δοθῇ κατόπιν εὐκαιρία νὰ τοῦ παράσχῃς καλυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν σωτηρίαν.

*
* *

Καὶ κατ' ἐκείνην ἀκόμα τὴν ἐποχὴν εἶχα σχέσεις εἰς τὴν Ρώμην μὲ τοὺς ψευδοαγίους, τοὺς ἀγύρτας, καὶ ὄχι μόνον μὲ τοὺς ἀκροατάς μου, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων συγκατελέγετο καὶ ἐκεῖνος εἰς τὸ σπίτι τοῦ ὁποίου εἶχα ἀρρωστήσει καὶ νοσηλευθῇ, ἀλλὰ καὶ μ' ἐκείνους, ποὺ ὀνομάζονται Ἐκλεκτοί (1).

Ὡς τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπίστευα, ὅτι δὲν εἴμεθα ἡμεῖς ἐκεῖνοι, ποὺ ἁμαρτάνομεν, ἀλλ' ὅτι τὰς ἁμαρτίας διαπράττει μία ξένη φύσις, ποὺ εὑρίσκεται ἐντός μας. Μὲ τὴν ὑπεροψίαν μου μοῦ ἄρεσε νὰ φαντάζωμαι, ὅτι εὑρισκόμουν ἔξω ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ὁσάκις δὲ ἁμάρτανα, δὲν αἰσθανόμουν τὸν ἑαυτόν μου ἔνοχον, διὰ νὰ ἐπιτύχω ἀπὸ Σὲ τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς μου, ἁμαρτωλῆς ἐνώπιόν Σου, ἀλλὰ μοῦ ἤρεσε νὰ αἰτιῶμαι κάθε φορὰ ποὺ κάτι εὑρίσκετο εἰς ἐμέ, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός μου. Καὶ ὅμως ἁμάρτανα, ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ἡ ἀσέβεια καὶ μόνον αὐτὴ διαιροῦσε σὲ δυὸ τὸ Ἐγώ μου, ἡ δὲ ἁμαρτία μου ἦτο τόσο περισσότερο ἀθεράπευτος, ὅσο δὲν αἰσθανόμουν τὸν ἑαυτό μου ἁμαρτωλόν. Ἡ βδελυρὰ παρανομία μου ἐπροτιμοῦσε νὰ νικηθῇς Ἐσὺ εἰς τὴν ψυχήν μου, πρὸς ὄλεθρόν μου, παρὰ νὰ νικήσῃς διὰ τὴν σωτηρίαν μου. Δὲν εἶχε ἀκόμη θέσει «φυλακὴν τῷ στόματί μου καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χείλη μου, μὴ ἐκκλίνῃς τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνο-

---

(1) Σύμφωνα μὲ κάποιο ἀνέκδοτον, ποὺ ἀναφέρει ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὸ «De moribus Eccl. Cathol. et de moribus Manichaeorum XIX, 68 καὶ Patrol. Lat. XXXII, 1374». ὁ συγγραφεὺς ἀντελήφθη ταχύτατα τὴν ὑποκρισίαν τῶν Μανιχαίων, οἱ ὁποῖοι, μολονότι ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν των νὰ ἀσκητεύουν αὐστηρῶς, ἐν τούτοις ὑπεκρίνοντο μόνον τὸν ἀσκητισμόν, ἐνῷ εἰς τὴν πραγματικότητα ἦσαν φιλήδονοι καὶ ἀκόλαστοι.

μίαν» (¹). Ἰδοὺ διὰ ποῖον λόγον ἐξηκολούθησα νὰ ἔχω σχέσεις μὲ τοὺς «Ἐκλεκτούς», χωρὶς ὅμως πλέον νὰ ἐλπίζω, ὅτι θὰ ἠμποροῦσα ν᾽ ἀποκτήσω κάτι ἀπὸ τὴν ψευδῆ διδασκαλίαν των. Ἀλλ᾽ ἐφόσον δὲν εὕρισκα κάτι νεώτερο ἀπ᾽αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν, ἀπεφάσισα νὰ τὴν παρακολουθῶ, ἤμουν ὅμως τώρα πλέον ἀπέναντί της χλιαρὸς καὶ ἀδιάφορος.

Εἶχε μάλιστα ἐπέλθει εἰς τὸν νοῦν μου, ὅτι οἱ λεγόμενοι φιλόσοφοι τῆς Ἀκαδημίας(²) ἦσαν σοφώτεροι τῶν ἄλλων, ἐφ᾽ ὅσον ἰσχυρίζοντο, ὅτι πρέπει ν᾽ ἀμφιβάλλωμεν δι᾽ ὅλα καὶ ὅτι καμμία ἀλήθεια δὲν εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον προσιτή. Ἐπίστευα τότε, ὅτι ἡ διδασκαλία των ἦτο πράγματι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀπεδίδετο εἰς αὐτούς.

Δὲν παρέλειψα νὰ κλονίσω τὴν πίστιν, ποὺ εἶχεν ὁ ξεναγός μου, καθὼς εἶχα καταλάβει, εἰς τὰ παραμύθια, ποὺ ἐγέμιζαν τὰ βιβλία τῶν Μανιχαίων. Ἐν τούτοις ἐξακολουθοῦσα νὰ εὑρίσκωμαι μαζί των εἰς μεγαλυτέραν ἐπαφὴν παρὰ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν σχέσεις μὲ αὐτὴν τὴν αἵρεσιν. Ἔπαυσα πλέον νὰ εἶμαι ἐνθουσιώδης συνήγορος τῶν δογμάτων της. Ἐν τούτοις ἡ οἰκειότης μου μὲ τοὺς Μανιχαίους — πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἔκρυπτεν ἡ Ρώμη—ἐξασκοῦσε μίαν τόσον μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπάνω μου, ὥστε νὰ μὴ ζητῶ τίποτε ἄλλο, τόσο δὲ ὀλιγώτερον, καθόσον ἤμουν βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ εὕρισκα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Σου, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων, τὴν ἀλήθειαν ἐκείνην,ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ Μανιχαῖοι μὲ ἀπεμάκρυναν. Ἐθεωροῦσα ἐπαίσχυντον τὴν πίστιν, ὅτι περιεβλήθης ἀνθρωπίνην σάρκα καὶ μέλη ἀνθρώπινα! Ὁσάκις δὲ ἐσκεπτόμουν τὸν Θεόν μου, τὸν ἐφανταζόμουν ὡς μᾶζαν σωματικὴν—διότι κανένα πρᾶγμα μὴ σωματικὸν μοῦ ἐφαίνετο, ὅτι ὑπάρχει. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ ὑπῆρχε ἡ κυριωτέρα καὶ ἴσως ἡ μοναδικὴ πλάνη μου.

---

(1) Ψαλμ. PM. 3 καὶ ἑφεξῆς.

(2) Πρόκειται περὶ τῆς «Νέας Ἀκαδημίας», δηλαδὴ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἀρκεσιλάου (375—240), τοῦ Καρνεάδου (319—129), τοῦ Κλειτομάχου (περ. 175—100) καὶ τοῦ ἐκ Λαρίσης Φίλωνος (περ. 148—80). Ὁ Αὐγουστῖνος ἔμαθε τὰς θεωρίας καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῆς Σχολῆς ταύτης, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν «Academica» τοῦ Κικέρωνος, ποὺ ἐγράφησαν κατὰ τὸ ἔτος 45 π. Χ.

Τοῦτο μ' ἔκαμε νὰ πιστεύω, ὅτι ὑπῆρχεν οὐσία τοῦ κακοῦ (1) φρικτὴ μᾶζα ἄμορφος, εἴτε πυκνὴ καὶ στερεά,—αὐτὴν τὴν ὀνομάζουν γῆν—εἴτε ἀραιὰ καὶ λεπτή, ὡς ἐναέριον πνεῦμα, κακόβουλον, μοχθηρὸν πνεῦμα, ποὺ φαντάζονται, ὅτι ἕρπει ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ἡ εὐσέβειά μου, μολονότι πολὺ ὀλίγον φωτισμένη, μὲ ὑπεχρέωνε νὰ πιστεύω, ὅτι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς καμμίαν φύσιν κακὴν δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ, ἔθετα τὰς δύο μάζας εἰς ἀνταγωνισμόν. Ἀπὸ τὴν καταστροφικὴν αὐτὴν ἀρχὴν προήρχοντο ὅλαι αἱ λοιπαὶ ἱερόσυλοι σκέψεις μου.

Πράγματι, ὅσες φορὲς τὸ πνεῦμά μου προσπαθοῦσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν καθολικὴν πίστιν, αἰσθάνετο τὸν ἑαυτόν του ν' ἀποκρούεται, διότι ἡ ἰδέα, ποὺ εἶχε σχηματίσει διὰ τὴν πίστιν αὐτήν, δὲν ἦτο ἀκριβής. Μοῦ ἐφαίνετο, ὅτι ἦτο μεγαλυτέρα εὐσέβεια νὰ Σὲ πιστεύω ἄπειρον ὡς πρὸς ὅλα τὰ μέρη Σου, ὦ Θεέ μου, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα, δηλαδὴ ὡς πρὸς ἐκεῖνο, ὅπου ἡ μᾶζα τοῦ κακοῦ ἀντιστρατεύεται πρὸς Ἐσένα—ἐκεῖ ἔπρεπε πράγματι νὰ παραδεχθῶ, ὅτι δὲν εἶσαι ἄπειρος—παρὰ νὰ ὑποθέτω, ὅτι καθορίζεσαι ὡς πρὸς ὅλα τὰ μέρη Σου σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν. Καὶ ἐθεωροῦσα προτιμότερον νὰ πιστεύω, ὅτι δὲν ἐδημιούργησες, κανένα κακόν,—τὸ κακὸν ἐφαίνετο εἰς τὴν ἀμάθειάν του ὄχι μόνον ὡς οὐσία, ἀλλὰ καὶ ὡς οὐσία σωματική, διότι δὲν ἤμουν ἱκανὸς νὰ φαντασθῶ τὸ πνεῦμα παρὰ μόνον ὡς σῶμα λεπτόν, τὸ ὁποῖον ὅμως ἦτο διάχυτον εἰς τὸν χῶρον—παρὰ νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ κακοῦ, ὅπως τὸ ἐπίστευα, προήρχετο ἀπὸ Σένα. Αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Σωτῆρα μου, τὸν μονογενῆ Υἱόν Σου, ἐφανταζόμουν, ὅτι ἐξεπορεύετο ἀπὸ τὸ φωτεινὸν σῶμά Σου, δὲν ἐπίστευα δὲ ὡς πρὸς αὐτὸν τίποτε ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο, ποὺ μοῦ ὑπέβαλλαν αἱ ἐξωφρενικαὶ σκέψεις μου. Ναὶ μὲν ἐφρόνουν, ὅτι μία ὁμοία φύσις ἦτο ἀδύνατον νὰ γεννηθῇ, ἄνευ συμμείξεως τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἐφανταζόμουν, ἠμποροῦσε νὰ

(1) Τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τοῦ κακοῦ εἶναι ἕνα ἐκ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, ποὺ ἀπησχόλησαν κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας πολλοὺς σοφούς. Εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ θέματα, λέγει ὁ Τερτουλλιανός, ποὺ ἀνεκινήθησαν τόσον ἀπὸ τοὺς αἱρετικοὺς ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους. Εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ θέματα, ποὺ ἀναμασοῦν : Πόθεν προέρχεται τὸ κακόν ; Ποία εἶναι ἡ αἰτία του ; Πόθεν ὁ ἄνθρωπος ; κ.τ.λ. (Tertull. De Praescr. VII 5).

συμμειχθῇ, χωρὶς νὰ κηλιδωθῇ δὲν μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοήσω. Ὥστε δὲν ἤθελα νὰ τὸ πιστεύσω ἐνσαρκωθὲν ἐκ φόβου μήπως τὸ θεωρήσω κηλιδωθὲν ἀπὸ τὴν σάρκα.

Ἐξ ἄλλου, ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῶν Μανιχαίων σχετικῶς μὲ τὰς Γραφάς, μοῦ ἐφαίνετο ἀπολύτως αὐθεντικός. Ἐν τούτοις ἐνίοτε μὲ κατελάμβανε ὁ πόθος νὰ ὑποβάλω μερικὰ σημεῖα ὑπὸ τὴν κρίσιν ἁρμοδίου κριτοῦ, διὰ νὰ ἴδω τί ἐσκέπτετο περὶ αὐτῶν τῶν θεμάτων.

Κάποιος Ἐλπίδιος ἔκαμνε διαλέξεις καὶ συζητήσεις ἐναντίον αὐτῶν τούτων τῶν Μανιχαίων, ἤδη δὲ εἰς τὴν Καρχηδόνα αἱ διαλέξεις του μοῦ ἔκαμαν ἐντύπωσιν, διότι ἀνέφερε μερικὰ χωρία ἐκ τῶν Γραφῶν κατὰ τῶν ὁποίων οἱ Μανιχαῖοι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀντεπεξέλθουν μὲ εὐκολίαν. Αἱ ἀπαντήσεις των μοῦ ἐφαίνοντο ἀνίσχυροι, ἄλλως τε ἀπέφευγαν νὰ τὰς διατυπώνουν δημοσίᾳ, ἀρκούμενοι νὰ μᾶς τὰς δίδουν ἐν τῷ κρυπτῷ. Κατὰ τοὺς Μανιχαίους, ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶχε πλαστογραφηθῇ, δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῖον, ποὺ ἐσκόπευε νὰ μεταμοσχεύσῃ τὴν πίστιν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν θρησκείαν τῶν χριστιανῶν. Ἐγὼ δέ, ὁ ὁποῖος δὲν ἤμουν ἱκανὸς παρὰ μόνον ὑλικὰς εἰκόνας νὰ μορφώνω, διατελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τῶν «μαζῶν» ἐκείνων, ποὺ μὲ κρατοῦσαν παράλυτον. Ἀγωνιῶν δὲ καὶ ἀσθμαίνων κάτω ἀπὸ τὸ βάρος των, ἐπροσπάθησα εἰς μάτην ν' ἀναπνεύσω τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς ἀληθείας Σου.

Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ Ρωμαῖοι σπουδασταὶ

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀφιερώθηκα μὲ ζῆλον πολὺν εἰς τὸ ἔργον, χάριν τοῦ ὁποίου εἶχα μεταβῆ εἰς τὴν Ρώμην, δηλαδὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ρητορικῆς. Κατώρθωσα νὰ συγκεντρώσω γύρω μου ὀλίγους μαθητάς, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἤρχισε νὰ γίνεται γνωστὸν τὸ ὄνομά μου.

Ἀλλ' ἔξαφνα ἐπληροφορήθηκα, ὅτι εἰς τὴν Ρώμην ἦσαν συνήθεις μερικαὶ ἐνέργειαι, ποὺ εἰς τὴν Ἀφρικὴν δὲν μ' ἔκαμαν νὰ ὑποφέρω. Μὲ ἐβεβαίωσαν δηλαδή, ὅτι, ναὶ μὲν τὰ πραξικοπήματα, εἰς τὰ ὁποῖα προέβαιναν οἱ ἀνάγωγοι νέοι ἐκεῖ κάτω, ἦσαν ἄγνωστα ἐδῶ, ἀλλά, μοῦ ἐπρόσθεσαν, συμβαίνει κάποτε τὸ ἑξῆς : οἱ σπουδασταί, διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν πληρωμὴν τῶν διδάκτρων, συ-

γεννοοῦνται μεταξύ των καὶ πηγαίνουν ἐν σώματι εἰς ἕνα ἄλλον διδάσκαλον, καταπατοῦντες μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὴν καλὴν πίστιν καὶ τὴν δικαιοσύνην χάριν τοῦ χρήματος.

Αὐτοὺς τοὺς σπουδαστὰς ἤρχισε νὰ μισῇ ἡ καρδία μου, ἀλλ' ὄχι μὲ «τέλειον μῖσος». Διότι ἐκεῖνο, ποὺ ἐμισοῦσα εἰς αὐτούς, ἦτο περισσότερον ἡ βλάβη, ποὺ διέτρεχα τὸν κίνδυνον νὰ ὑποστῶ, παρὰ ἡ ἀδικία, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπασχαν οἱ ἄλλοι.

Καὶ ὅμως τοιούτου εἴδους ἄνθρωποι εἶναι ἐκτὸς τιμῆς καὶ ἐκπορνεύονται μακρὰν ἀπὸ Σένα, ὦ Θεέ μου, προσκολλώμενοι εἰς ἐφήμερα ἀγαθά, παιχνίδια τοῦ χρόνου, εἰς κέρδη βορβορώδη, ποὺ λερώνουν καὶ κηλιδώνουν τὰ χέρια ἐκείνων, ποὺ τὰ ἐγγίζουν. Εἶναι ἐκτὸς τιμῆς ἐφ' ὅσον προσκολλῶνται εἰς κόσμον μάταιον καὶ περιφρονοῦν τὸν Θεόν των, ποὺ τοὺς ἀνακαλεῖ εἰς τὴν τάξιν καὶ ἀμνηστεύει τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν, ὅταν ἐπιστρέφῃ εἰς Αὐτόν, ἔστω καὶ ἐκπορνευμένη. Ἀκόμη καὶ σήμερα συχαίνομαι αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς ἀνθρώπους, λόγῳ τῆς διαστροφῆς των καὶ τῆς ἠθικῆς δυσμορφίας των. Ἐξ ἄλλου ὅμως τοὺς ἀγαπῶ, διὰ νὰ τοὺς βελτιώσω· διὰ νὰ τοὺς διδάξω, ὅτι ὀφείλουν νὰ προτιμοῦν τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τὸ χρῆμα, εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὁποίας ἀφοσιώνονται, ἀπὸ δὲ τὴν ἐπιστήμην νὰ προτιμοῦν Ἐσέ, ὦ Θεέ μου, ποὺ εἶσαι ἡ Ἀλήθεια, πηγὴ ἀνεξάντλητος ἀσφαλοῦς ἀγαθοῦ καὶ εἰρήνης ἁγνοτάτης. Ἀλλὰ τότε ἤμουν διατεθειμένος μᾶλλον νὰ μὴν ἀνέχωμαι τὴν διαστροφήν των πρὸς τὸ συμφέρον μου παρὰ νὰ τοὺς ἐπιθυμῶ καλυτέρους πρὸς χάριν Σου.

Ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὸ Μεδιόλανον (Μιλάνο) — Ἡ συνάντησίς του μὲ τὸν Ἀμβρόσιον

Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ παρεκλήθη ὁ τοποτηρητὴς τῆς Ρώμης ἀπὸ τὸ Μεδιόλανον νὰ προμηθεύσῃ διδάσκαλον τῆς ρητορικῆς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ποὺ θ' ἀνελάμβανε νὰ πληρώσῃ καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ ταξιδίου του. Ἐζήτησα τὴν θέσιν αὐτὴν διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν φίλων μου ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ἠλιθιοτήτων τοῦ Μανιχαϊσμοῦ. Ἡ μετάβασίς μου εἰς τὸ Μεδιόλανον θὰ μ' ἐχώριζεν ἀπὸ τοὺς Μανιχαίους ὁριστικῶς, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ οὔτε ἐγὼ προεβλέπαμε αὐτὸν τὸν χωρισμόν. Ὑπέβαλα εἰς

τὴν κρίσιν τοῦ Συμνάκου, τοποτηρητοῦ τῆς Ρώμης κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἕνα ρητορικὸν λόγον μου. Ὁ Συμνάκος τὸν εὑρῆκε καλὸν καὶ μὲ ἀπέστειλεν εἰς τὸ Μεδιόλανον (1).

Εὐθὺς ὅταν ἔφθασα ἐκεῖ, ἐπεσκέφθηκα τὸν ἐπίσκοπον Ἀμβρόσιον, ποὺ ἦτο γνωστὸς εἰς τὴν ὑφήλιον ὡς ψυχὴ ἐκλεκτὴ καὶ εὐσεβὴς δοῦλος Σου. Ὁ εὔγλωττος ζῆλός του διένειμε τότε τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν τοῦ σίτου Σου (2). Χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζω, τὸ χέρι Σου μὲ ὡδηγοῦσε πρὸς αὐτόν, διὰ νὰ μὲ ὁδηγήσῃ εἰς Ἐσὲ αὐτὴν τὴν φορὰν ἐνσυνειδήτως.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τοῦ Θεοῦ μὲ ὑπεδέχθη πατρικῶς, ἐξέφρασε διὰ τὸν ἐρχομόν μου τὴν χαράν του μὲ ἀγάπην ἀνταξίαν ἑνὸς πνευματικοῦ ποιμένος.

Ἤρχισα νὰ τὸν ἀγαπῶ. Δὲν ἠγάπησα ὅμως ἐν τῷ προσώπῳ του κατ' ἀρχὰς τὸν διδάσκαλον τῆς ἀληθείας—εἶχα χάσει τὴν ἐλπίδα νὰ εὕρω τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Σου—ἀλλὰ τὸν ἄνδρα, ποὺ ἔδειχνε ἀπέναντί μου εὐμένειαν. Παρακολουθοῦσα μὲ ζῆλον τὰ δημόσια κηρύγματά του ὄχι μὲ τὴν πρόθεσιν, τὴν ὁποίαν ὤφειλα νὰ ἔχω, ἀλλ' ἁπλῶς, διὰ νὰ βεβαιωθῶ ἂν ἡ ρητορεία του εὑρίσκετο εἰς τὸ ὕψος, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμίλουν ὅλοι· ἂν ἦτο ἀνώτερος ἢ κατώτερος τῆς φήμης του. Ἐκρεμόμουν ἀπὸ τὰ χείλη του, μολονότι ἤμουν ἀδιάφορος καὶ περιφρονητικὸς κατὰ βάθος. Μὲ συνήρπαζεν ἡ γλυκύτης τῶν λόγων του, ποὺ ἦσαν σοφώτεροι ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Φαύστου, ἂν καὶ ὀλιγώτερον εὔστροφοι καὶ γοητευτικοί. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ βάθος, δὲν ὑπῆρχε καμμία σύγκρισις. Ὁ ἕνας ἐπεριπλανᾶτο μέσα στὰ παραμύθια τῶν Μανιχαίων, ὁ ἄλλος ἐδίδασκε τὸ ἀνώτερον δόγμα τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' ἡ σωτηρία εἶναι μακρὰν ἀπὸ τοὺς ἁμαρτωλούς, ὅπως ἤμουν ἐγὼ τότε. Καὶ ὅμως ἐπλησίαζα πρὸς αὐτὴν βαθμηδόν, χωρὶς νὰ τὸ συναισθάνωμαι.

Ἀπρόθυμος νὰ μάθω τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἐδίδασκε, δὲν ἔστρεψα τὴν προσοχήν μου παρὰ μόνον εἰς τὴν ρητορικὴν δεξιοτεχνίαν του. Μολονότι δὲ δὲν εἶχαν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ὁδός, ποὺ

(1) Τοῦτο συνέβη τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 384, ὁπότε ὁ Αὐγουστῖνος εἶχε ἡλικίαν τριάντα ἐτῶν.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. 80, 17· «καὶ ἐψώμισεν αὐτοὺς ἐκ στέατος πυροῦ καὶ ἐκ πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς».

ὡδηγοῦσε εἰς Ἐσέ, θὰ ἦτο προσιτὸ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν τούτοις διατηροῦσα τὸ μάταιον αὐτὸ ἐνδιαφέρον. Ὁπωσδήποτε μὲ τὰς φράσεις, ποὺ ἀγαποῦσα, κατέφθαναν εἰς τὸ πνεῦμά μου καὶ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ὀλίγον μόνο μ' ἐνδιέφεραν. Δὲν κατώρθωνα νὰ χωρίζω τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δέ, ἐνῷ δὲ ἄνοιγα τὴν καρδιά μου, διὰ νὰ δεχθῶ τὸν εὔγλωττον λόγον του, αἱ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας ἐκήρυττε, εἰσήρχοντο συγχρόνως, μολονότι κατὰ βαθμούς.

Ἐν πρώτοις ἤρχισα νὰ ἀντιλαμβάνωμαι, ὅτι ἐκεῖνο, ποὺ ἐκήρυττε, ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ καὶ ὅτι ἡ καθολικὴ πίστις ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ, χωρὶς ἰταμότητα, τὰς ἐπιθέσεις τῶν Μανιχαίων, τοὺς ὁποίους ἕως ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐφανταζόμουν ἀκαταμαχήτους.

Ἐξ ἄλλου ἐκλονίσθην, ὅταν ἤκουσα τὸν Ἀμβρόσιον νὰ ἑρμηνεύῃ μὲ διαφορετικὸν πνεῦμα διάφορα σκοτεινὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἡ γραμματικὴ ἑρμηνεία τῶν ὁποίων ἐθανάτωνε τὴν ψυχήν μου. Ἀκούων λοιπὸν αὐτὸν τὸν ἄνδρα νὰ ἐκθέτῃ σύμφωνα μὲ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενόν των πολλὰ κείμενα τῶν Γραφῶν, ἀπεδοκίμαζα τὴν ἀποθάρρυσίν μου ποὺ μ' ἔκαμνε νὰ πιστεύω, ὅτι ἦτο ἀδύνατος κάθε ἀντίδρασις πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κατεδίκαζαν καὶ ἐμυκτήριζαν τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφήτας.

Ὁπωσδήποτε δὲν ἐπίστευα, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Καθολικισμοῦ ἁπλῶς καὶ μόνον, ἐπειδὴ εἶχε καὶ αὐτὸς σοφοὺς καὶ εὐγλώττους ὑποστηρικτάς, ἱκανοὺς ν' ἀνασκευάζουν μὲ εὐφράδειαν καὶ μὲ λογικὴν τὰς ἐναντίον των ἀντιρρήσεις οὔτε νὰ καταδικάσῃ τὴν μερίδα εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκα, ἐπειδὴ ἡ ἀντίθετος μερὶς μετεχειρίζετο ἰσοδύναμα ὅπλα. Ναὶ μὲν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶχε παύσει νὰ μοῦ προξενῇ ἐντύπωσιν ἡττημένου, δὲν μοῦ ἐφαίνετο ὅμως ἀκόμη νικηφόρος. Ἀνέπτυξα ὅλας τὰς πνευματικὰς δυνάμεις μου, διὰ νὰ εὕρω κάποιο ἐπιχείρημα καθοριστικόν, δυνάμενον νὰ καταδείξῃ τὴν πλάνην τῶν Μανιχαίων. Ἐὰν ἡ διάνοιά μου ἦτο ἱκανὴ νὰ σχηματίσῃ μίαν παράστασιν οὐσίας τινὸς πνευματικῆς, θὰ συνέτριβεν ἅπαξ διὰ παντὸς ὅλα τὰ ἐφευρήματά των καὶ θὰ τὰ ἐξετόπιζεν ἀπὸ τὴν φαντασίαν μου. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον. Ἐν τούτοις, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔξω κόσμον, δηλαδὴ τὴν φύσιν, ποὺ εἶναι προσιτὴ εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, αἱ σκέψεις μου,

αἱ συγκρίσεις μου μ' ἔκαμναν νὰ εὑρίσκω τὰς ἀντιλήψεις τῶν πλείστων φιλοσόφων περισσότερον ἀληθοφανεῖς.

Ἔτσι ἀμφέβαλα δι' ὅλα, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀκαδημίας, ὅπως αὐτὴ τὰς ἡρμήνευσε, καὶ ἔπλεα εἰς ἕνα πέλαγος ἀχανὲς ἀβεβαιότητος. Ἀπεφάσισα νὰ ἐγκαταλείψω τοὺς Μανιχαίους, διότι ἐπίστευα, ὅτι, ἐφ' ὅσον διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοιούτων ἀμφιβολιῶν, δὲν ἔπρεπε νὰ εἶμαι προσκολλημένος εἰς μίαν αἵρεσιν, ἡ ὁποία ἤδη εἰς τὴν ἐκτίμησίν μου ἐφαίνετο κατωτέρα ἀπὸ μίαν ὡρισμένην φιλοσοφικὴν Σχολήν. Εἰς τοὺς φιλοσόφους ὅμως ἐκείνους, ποὺ ἀγνοοῦσαν τὸ σωτήριον ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἤθελα διόλου νὰ ἐμπιστευθῶ τὴν μέριμναν τῶν πόνων τῆς ψυχῆς μου.

Ἀπεφάσισα λοιπὸν νὰ μείνω κατηχούμενος εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός μου μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι κάποιο ἀσφαλὲς φῶς θὰ καθωδηγοῦσε μίαν ἡμέραν τὴν πορείαν μου.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΣΤ΄

Ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὴν μετάβασιν τῆς μητέρας του εἰς τὴν Ρώμην. Λέγει ὅτι διατρέχων τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀρχίζει νὰ ἐννοῇ κάθε ἡμέραν περισσότερον τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν, τὴν ἀδίκως καταδικασθεῖσαν ὑπὸ τῶν Μανιχαίων. Περιγράφει τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀλυπίου. Ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τῶν ἀποφάσεών του, ὅπως ἀκολουθήσῃ μίαν καλυτέραν ὁδὸν εἰς τὴν ζωήν. Φοβούμενος τὸν θάνατον καὶ τὴν θείαν δικαιοσύνην, καταλαμβάνεται ἀπὸ νέον πόθον μεταστροφῆς.

Ὢ Σὺ ἐλπίς μου, ἤδη ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν μου! Ποῦ εὑρισκόσουν δι' ἐμέ; Ποῦ εἶχες ἀποσυρθῇ; Σὺ δὲν μ' ἔχεις δημιουργήσει; Σὺ δὲν μὲ ἔπλασες διάφορον ἀπὸ τὰ τετράποδα καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ; Καὶ ἐβάδιζα μέσα στὸ σκοτάδι, πάνω εἰς μίαν ὀλισθηρὰν ὁδόν. Σὲ ἐζητοῦσα ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου καὶ δὲν εὕρισκα τὸν Θεὸν τῆς καρδίας μου! Ἐβυθιζόμουν εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς θαλάσσης καὶ μὲ εἶχε ἐγκαταλείψει ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς, ὅτι κάποτε θὰ εὕρισκα τὴν ἀλήθειαν.

Τώρα ἡ μητέρα μου ἦλθε νὰ μὲ συναντήσῃ. Ἀκλόνητος εἰς τὴν εὐσέβειάν της, μὲ ἀκολουθοῦσε ἐκεῖθεν τῶν γαιῶν καὶ τῶν θαλασσῶν, ἐμπιστευομένη, ἐν μέσῳ κινδύνων παντοειδῶν, εἰς Ἐσὲ τὴν ἀσφάλειάν της. Κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τοῦ ταξιδίου της, ἔδιδε θάρρος εἰς τοὺς ναύτας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ διασχίζοντες διὰ πρώτην φορὰν τὴν τρικυμιώδη θάλασσαν ἀναμένουν ἐνθάρρυνσιν καὶ παρηγορίαν, καὶ ὑπέσχετο εἰς αὐτούς, ὅτι θὰ προσωρμίζοντο εἰς γαλήνιον λιμένα σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς. Αὐτὴ δὲ ἀντλοῦσε τὸ θάρρος της ἀπὸ ἕνα ὁραματισμόν, ποὺ προφανῶς ὀφείλεται σ' Ἐσένα.

Μ' εὑρῆκε διατρέχοντα σοβαρὸν κίνδυνον. Δὲν εἶχα καμμίαν ἐλπίδα, ὅτι θὰ εὕρισκα τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τούτοις, ὅταν τὴν ἐπληροφόρησα, ὅτι δὲν ἤμουν πιὰ Μανιχαῖος, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ

εἶμαι καθολικὸς χριστιανός, δὲν ἀνεσκίρτησεν ἀπὸ χαρὰν μὲ αὐτὴν τὴν ἀπροσδόκητον πληροφορίαν. Διέκρινε μόνον ἕνα εὐχάριστον οἰωνὸν εἰς ἕνα σημεῖον τῆς ἀθλιότητός μου ἐκείνης, ποὺ τὴν ἔκαμνε νὰ μὲ κλαίῃ, ὡς ἐὰν ἤμουν νεκρός, ἀλλ' ὡς νεκρός, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀναζήσῃ, καὶ νὰ μὲ παρουσιάσῃ ἐπὶ τοῦ φορείου τῆς ψυχῆς της, διὰ νὰ εἴπῃς εἰς τὸ τέκνον τῆς χήρας «νεανίσκε, σοὶ λέγω ἐγέρθητι» καὶ ὅπως τοῦτο «ἀνακαθίσῃ καὶ ἄρξηται λαλεῖν καὶ δώσῃς αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ» (1). Ἡ καρδία της δὲν συνεκλονίσθη ἀπὸ ἀνέκφραστον χαράν, ὅταν ἔμαθε ὅτι ἔγινα ὅ,τι τὰ δάκρυά της Σοῦ ζητοῦσαν καθημερινῶς. Δὲν εἶχα φθάσει ἀκόμη εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' εἶχα ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ ψεῦδος. Καὶ κάτι περισσότερον. Ἐπειδὴ ἡ μητέρα μου εἶχε ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι δὲν θὰ μοῦ ἔδιδες τὸ δῶρόν Σου μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, τὸ δῶρον ἐκεῖνο, ποὺ τῆς ὑπεσχέθης ὁλόκληρον, μοῦ ἀπήντησε, πλήρης ἐμπιστοσύνης, ὅτι ἦτο βεβαία ἐν Χριστῷ, ὅτι προτοῦ ἐγκαταλείψῃ τὴν ζωήν, θὰ μὲ ἔβλεπε πιστὸν καθολικόν. Αὐτὸ ἀκριβῶς μοῦ εἶπεν. Ἀλλ' ἐνώπιόν Σου, ὦ πηγὴ τῶν οἰκτιρμῶν, ἐδιπλασίασε τὰς προσευχὰς καὶ τὰ δάκρυά της, διὰ νὰ ἐπισπεύσῃς τὴν βοήθειάν Σου καὶ φωτίσῃς τὰ σκότη μου. Μὲ πόσον ζῆλον ἔτρεχεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Σου, διὰ νὰ κρεμασθῇ ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ Ἀμβροσίου, ὡς πηγὴν ἀναβρύουσαν αἰωνίαν σωτηρίαν. Τὸν ἀγαποῦσε ὡς ἀγγελιαφόρον τοῦ Θεοῦ, διότι ἐγνώριζεν, ὅτι αὐτὸς μὲ εἶχε καθοδηγήσει ἐκεῖ, ὅπου εὑρισκόμουν ἐκείνην τὴν στιγμήν, δηλαδὴ εἰς τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο τῆς ἀβεβαιότητος, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ μετέβαινα—καὶ ἦτο βεβαία περὶ αὐτοῦ ἡ μητέρα μου,—ἀπὸ τὴν νόσον εἰς τὴν ὑγείαν, μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ φοβεροῦ κινδύνου, τῆς κρίσεως, καθὼς λέγουν οἱ ἰατροί.

* * *

Ὅταν ἠθέλησε νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων, ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ τὸ κάμνῃ εἰς τὴν Ἀφρικήν, πολτόν, ἄρτον καὶ οἶνον ἄκρατον ὁ θυρωρὸς δὲν ἐδέχθη τὴν προσφοράν της. Ὅταν δὲ ἔμαθε τὴν ἀπαγορευτικὴν αὐτὴν διάταξιν τοῦ ἐπισκόπου, τὴν ἀπεδέχθη μὲ τόσην εὐσέβειαν καὶ ὑπακοήν, ὥστε καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος

(1) Πρβλ. Λουκ. 8, 12.

ἐθαύμασα τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν κατέκρινε τὴν συνήθειάν της μᾶλλον παρὰ τὴν ἐπισκοπικὴν ἀπαγόρευσιν. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ ἀκράτεια δὲν ἐξουσίαζε τὸ πνεῦμά της, ἡ δὲ ἀγάπη της πρὸς τὸν οἶνον δὲν τὴν διερέθιζε κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μισῇ τὴν ἀλήθειαν, καθὼς τόσοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ ψαλμοὶ τῆς ἐγκρατείας εἶναι σὰν ἕνα ποτήρι νερό, ποὺ προκαλεῖ ναυτίαν εἰς τοὺς μεθύσους. Ἀλλ' ἡ μητέρα μου, ὁσάκις ἔφερε νεκρωσίμους προσφοράς, ἔτρωγεν ὀλίγας ἐξ αὐτῶν, διεμοίραζε τὰς ἄλλας καὶ ἐκρατοῦσε διὰ τὸν ἑαυτό της μόνον λίγο κρασί, διὰ νὰ δροσίσῃ τὸ ἀπονεκρωμένο στόμα της. Ὁσάκις δὲ ὑπῆρχαν πολλοὶ τάφοι νεκρῶν, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων ἐπροσφέρετο θυσία, μετεχειρίζετο τὸ ἴδιο ποτήρι κάθε φορὰ παντοῦ καὶ διεμοιράζετο μὲ τοὺς ἄλλους παρόντας πιστοὺς κρασὶ συγκερασμένο μὲ νερό, καὶ μάλιστα χλιαρό, ποὺ ἔπινε εἰς μικρὰς δόσεις, διότι ἐκεῖνο, ποὺ ἐζητοῦσε, ἦτο ἡ εὐσέβεια καὶ ὄχι ἡ ἡδονή.

Εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ περίφημος αὐτὸς ἱεροκήρυξ, μέγας τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος, ἀπηγόρευσε αὐτὰ τὰ ἔθιμα ἀκόμη καὶ εἰς ἐκείνους, ποὺ τὰ ἐτηροῦσαν μὲ ἐγκράτειαν, διὰ ν' ἀπομακρύνῃ κάθε εὐκαιρίαν κραιπάλης εἰς τοὺς μεθύσους, καὶ διότι οἱ ἑορτασμοὶ τῶν νεκρῶν ἦσαν ὁμοιότατοι μὲ τὰς δεισιδαιμονίας τῶν ἐθνικῶν (1), ἀπεδέχθη εὐχαρίστως τὴν ἐπισκοπικὴν αὐτὴν διάταξιν, ἀντὶ δὲ ν' ἀποθέτῃ ἐπὶ τῶν τάφων κάνιστρον μὲ καρποὺς τῆς γῆς, ἐπρόσφερε καρδίαν πλήρη ἰδανικωτέρων εὐχῶν. Ἔδιδεν εἰς τοὺς πτωχοὺς ὅ,τι ἠμποροῦσε, ἑορτάζουσα μὲ τὴν ἐλεημοσύνην της τὴν διανομὴν τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος, ἀφοῦ οἱ μάρτυρες ἐσφαγιάσθησαν καὶ ἐστέφθησαν μιμούμενοι τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ὅμως, ὦ Θεὲ καὶ Κύριέ μου—ἔτσι ἀντιλαμβάνεται τὸ πρᾶγμα ἡ καρδία μου ἐνώπιόν Σου—μοῦ φαίνεται, ὅτι οὐδέποτε ἡ μητέρα μου θὰ ἐπρόσφερε τὰ χέρια της εἰς τὴν ἀποκοπὴν τῆς ἀναφερθείσης συνηθείας ἂν εἶχεν ἀπαγορευθῇ ἀπὸ ἕναν ἄνδρα,

(1) Πρόκειται περὶ τῶν «Parentalia», περιγραφομένων ὑπὸ τοῦ Ὀβιδίου εἰς «Fastes» II, 533 κἑξ. Ἡ ἑορτὴ αὕτη τῶν νεκρῶν ἤρχιζε τὴν 13ην Φεβρουαρίου καὶ ἐτερματίζετο τὴν 21ην τοῦ ἰδίου μηνός. Ἀφιεροῦτο εἰς τοὺς νεκροὺς γονεῖς καὶ συγγενεῖς (di parentum) καὶ ἐπεδίωκε τὸν ἐξευμενισμὸν τῶν ψυχῶν των (animas placare paternas).

τὸν ὁποῖον θ' ἀγαποῦσε ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιον. Ἔτρεφε ἀληθινὴν λατρείαν πρὸς αὐτὸν λόγῳ τῆς σωτηρίας μου. Ὁ Ἀμβρόσιος τῆς ἀνταπέδιδε τὰ ἴσα διὰ τὴν εὐσεβῆ ζωήν της, διὰ τὴν προθυμίαν τῆς ψυχῆς της, ἀφιερωμένης εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εὐεργετικῶν ἔργων καὶ ἀφωσιωμένης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ της. Συχνά, ὅταν μὲ συναντοῦσε, μοῦ τὴν ἐξεθείαζε καὶ μὲ συνέχαιρε, ὅτι εἶχα τέτοια μητέρα. Ἀλλὰ δὲν ἤξευρε ποιὸς ἦτο ὁ υἱός της, ὁ ὁποῖος ἀμφέβαλλε δι' ὅλα καὶ δὲν ἐπίστευεν, ὅτι θὰ ἠμποροῦσε ποτὲ νὰ εὕρῃ τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς.

***

Δὲν ἀνεστέναζα ἀκόμη εἰς τὰς προσευχάς μου, διὰ νὰ σπεύσῃς εἰς βοήθειάν μου. Τὸ πνεῦμα εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν ἔρευνα καὶ ἐποθοῦσε τὰς συζητήσεις διακαῶς. Ἐθεωροῦσα τὸν Ἀμβρόσιον εὐτυχῆ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου, διότι τὸν ἐκτιμοῦσαν ὑψηλὰ πρόσωπα. Μόνον ἡ ἀγαμία του μοῦ ἐφαίνετο ἐπίπονος. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐλπίδων του, τῶν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους ὤφειλε νὰ διεξάγῃ ἐναντίον αὐτῶν τούτων τῶν πειρασμῶν, ποὺ ἦσαν συμφυεῖς μὲ τὸ μεγαλεῖόν του, περὶ τῶν παρηγοριῶν, ποὺ εὕρισκεν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν δυστυχίαν, περὶ τῆς χαρᾶς του νὰ γεύεται τὸν ἄρτον Σου, περὶ ὅλων αὐτῶν δὲν εἶχα καμμίαν γνῶσιν, καμμίαν πεῖραν.

Ὁ Ἀμβρόσιος δὲν ἐγνώριζε τὴν ταραχήν μου καὶ τὴν ἄβυσσον, ὅπου διέτρεχα τὸν κίνδυνον νὰ κρημνισθῶ. Μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ τοῦ ζητήσω ὅ,τι ἤθελα καὶ ὅπως ἤθελα. Πλῆθος πολυασχόλων προσώπων, ποὺ ἐβοηθοῦσε εἰς τὴν ἀμηχανίαν των, μοῦ ὑπέκλεπταν τὴν συνέντευξιν καὶ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην (1).

Ὁσάκις ἦτο ἐλεύθερος, ἐπωφελεῖτο ἐκ τῶν ὀλίγων στιγμῶν τῆς ἐλευθερίας του, ὅπως τρέφῃ τὸ σῶμά του μὲ ἀπαραίτητον τροφὴν ἢ τὸ πνεῦμά του μὲ ἀναγνώσεις.

Ὅταν ἐδιάβαζε, τὰ μάτια του διέτρεχαν τὰς σελίδας, τὴν ἔννοιαν τῶν ὁποίων ἐννοοῦσε παρευθύς. Συχνά, ὁσάκις εὑρισκόμουν κοντά του—διότι ἡ θύρα του δὲν ἦτο κλειστὴ εἰς κανένα, ὅλοι δὲ εἰσήρχοντο ἐλευθέρως καὶ χωρὶς προειδοποίησιν—τὸν ἔβλεπα

---

(1) Περὶ τοῦ ρόλου, ποὺ ἔπαιξεν ὁ Ἀμβρόσιος κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, βλέπε P. de Labriolle, Histoire de la littérature Latine chrétienne, σελ. 352 καὶ Glasson, Histoire du Droit et des Institutions de la France, 1889, τόμ. 1.

νὰ διαβάζῃ χαμηλοφώνως καὶ οὐδέποτε μὲ τρόπον διαφορετικόν. Ἐκάθιζα εἰς μίαν γωνίαν καὶ ἐτηροῦσα νεκρικὴν σιωπήν—καὶ τίς θὰ τολμοῦσε νὰ διαταράξῃ τὴν βαθυτάτην προσήλωσίν του;—κατόπιν δὲ ἀποχωροῦσα, ἀντιλαμβανόμενος, ὅτι θὰ ἦτο ἀνάγωγον νὰ τὸν διακόψω κατὰ τὰς σπανίας στιγμάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπωφελεῖτο διὰ ν' ἀναπαύσῃ τὸ πνεῦμά του, ὅταν αἱ ὑποθέσεις τῶν ἄλλων τοῦ ἐπέτρεπαν ὀλίγην ἀνάπαυσιν.

Ἴσως ἀπέφευγε νὰ διαβάζῃ μεγαλοφώνως ἀπὸ φόβο, μήπως κάποιος προσεκτικὸς καὶ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὸ θέμα ἀκροατὴς θὰ τὸν ἠνάγκαζε νὰ ἑρμηνεύσῃ ἕνα σκοτεινὸν χωρίον, νὰ συζητήσῃ ἀκανθώδη προβλήματα καὶ ἔτσι νὰ χάσῃ πολύτιμον καιρόν, προωρισμένον διὰ τὴν διεξαγωγὴν ὑποθέσεων, τὰς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ μελετήσῃ. Ἴσως καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ προφυλάσσῃ τὴν φωνήν του, ἡ ὁποία εὐκόλως συνετρίβετο, ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐδιάβαζε πάντοτε χαμηλοφώνως. Πάντως, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πρόθεσίς του, δὲν ἠποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι ἀγαθή, ὅπως ἦτο καὶ αὐτὸς ἀγαθὸς ἄνθρωπος.

Τὸ δημόσιον κήρυγμα τοῦ Ἀμβροσίου φωτίζει τὸν Αὐγουστῖνον ὡς πρὸς πολλὰ ἐπίμαχα σημεῖα

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἕνα εἶναι τὸ γεγονός, δηλαδὴ ὅτι δὲν μοῦ ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία νὰ ἐρωτήσω, δι' ὅ,τι ἤθελα, τὸν ἅγιον χρησμόν Σου, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἀμβροσίου, παρὰ μόνον, ὅταν ἔδιδεν ὀλίγην προσοχὴν εἰς ἐμέ. Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τῆς ἀμηχανίας μου, ἐπερίμενα μίαν κατάλληλον στιγμήν, διὰ νὰ τοῦ ἀνοίξω τὴν καρδιά μου, ἀλλὰ μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ τὴν εὕρω. Ἔτσι δὲν ἄφινα νὰ περάσῃ οὔτε μιὰ ἡμέρα τοῦ Κυρίου (Κυριακή), χωρὶς νὰ ἀκούσω τὸν ἄνδρα αὐτὸν νὰ ἑρμηνεύῃ θαυμάσια εἰς τὸν λαὸν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἔβλεπα μὲ καθημερινῶς μεγαλυτέραν βεβαιότητα, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λύσω τοὺς κόμβους τῶν λεπτεπιλέπτων ἐκείνων συκοφαντιῶν, ποὺ ἐξύφαναν κατὰ τῶν Ἁγίων Γραφῶν οἱ ἀπατεῶνες ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μὲ παρεπλάνησαν.

Ὅταν ἐνόησα, ὅτι ἡ φράσις «ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δὲν εἶχεν ἑρμηνευθῆ ἀπὸ τὰ πνευματικὰ τέκνα

Σου — ἀπὸ τὰ τέκνα Σου δηλαδὴ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ὄργανον τῆς χάριτός Σου, ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν— κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὀφείλουν νὰ Σὲ πιστεύουν, νὰ Σὲ ἀντιλαμβάνωνται ὡς καθοριζόμενον ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, μολονότι δὲν εἶχα οὔτε τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν, οὔτε τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν περὶ μιᾶς οὐσίας πνευματικῆς, ἐν τούτοις μοῦ παρεῖχεν ἀνέκφραστον χαρὰν ἡ σκέψις, ὅτι, κατὰ τὴν διάρκειαν τόσων ἐτῶν, δὲν ἐγαύγιζα κατὰ τῆς καθολικῆς θρησκείας, ἀλλὰ κατὰ φαντασμάτων ἀποτόκων σαρκικῆς φαντασίας. Ὑπῆρξα αὐθάδης καὶ ἀσεβὴς κατὰ τοῦτο, ὅτι κατέκρινα, ὡς διδάσκαλος, ἐκεῖνο, ποὺ ὤφειλα νὰ μάθω ὡς μαθητής. Ἐντεῦθεν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἐξέλιξις, ἡ γενομένη εἰς ἐμὲ καὶ ἡ χαρά μου διὰ τὸ ὅτι ἡ μονάκριβος Ἐκκλησία Σου, σῶμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Σου, δὲν εἶχε καμμίαν διάθεσιν διὰ τοιούτου εἴδους παιδικὰς φλυαρίας καὶ ὅτι κανένα ἄρθρον τῆς θείας διδασκαλίας της δὲν περιώριζεν Ἐσέ, πλάστην ὅλων τῶν ὄντων, εἰς χῶρον, ποὺ θὰ ἦτο μὲν ἀναμφιβόλως εὐρύτατος ἀλλ᾽ὁπωσδήποτε περιωρισμένος ἀπὸ τὸ διάγραμμα τῶν ἀνθρωπίνων μελῶν.

Ἐξ ἄλλου ἔχαιρα διὰ τὸ ὅτι δὲν μοῦ ἐπρότειναν πλέον ν᾽ ἀναγινώσκω τὸν παλαιὸν Νόμον, τοὺς προφήτας μὲ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς, οἱ ὁποῖοι μ᾽ ἔκαναν νὰ βλέπω τόσας μωρίας καὶ ν᾽ ἀποδίδω εἰς τοὺς ἁγίους Σου συναισθήματα, ποὺ δὲν εἶχαν ποτέ. Καὶ ἤκουα πάντοτε μὲ χαρὰν τὸν Ἀμβρόσιον νὰ ἐπαναλαμβάνῃ εἰς τὸν λαὸν ὡς καμπάνα, ποὺ ἐτόνιζε μὲ ἐπιμονήν, τὰς λέξεις: «τὸ γράμμα φονεύει, τὸ πνεῦμα ζωογονεῖ»! Ὁσάκις δὲ ἀνεσήκωνε τὸν πέπλον τοῦ μυστηρίου καὶ ἀνεκάλυπτε τὸ πνευματικὸν νόημα, ὅπου τὸ γράμμα ἐφαίνετο, ὅτι ἐδίδασκε τὴν πλάνην, δὲν ἔλεγε τίποτε, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ μοῦ ἤρεσε, μολονότι δὲν ἤξευρα, ἂν οἱ λόγοι του ἦσαν ἀληθινοί.

Ἐπροφύλασσα τὴν καρδίαν μου ἀπὸ κάθε προσχώρησιν, φοβούμενος νέους κρημνούς, αὐτὴ δὲ ἡ ἰδία ἡ ἐκκρεμότης μου ἐθανάτωνε τὴν ψυχήν μου. Ἤθελα νὰ εἶμαι ὡς πρὸς ὅλα τόσον βέβαιος, ὅσον πρὸς τὸ ὅτι ἑπτὰ καὶ τρία κάνουν δέκα, διότι δὲν ἤμουν τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ θέτω τὸ μαθηματικὸν τοῦτο ἀξίωμα εἰς ἀμφιβολίαν (1). Ἀλλ᾽ ἐγὼ ἐποθοῦσα ν᾽ ἀποκτήσω τὴν αὐτὴν

---

(1) Ὁ Αὐγουστῖνος θεωρεῖ τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν (nu-

βεβαιότητα ὡς πρὸς κάθε ἄλλην ἀλήθειαν εἴτε σωματικὴν καὶ μακρὰν τῶν αἰσθήσεών μου, εἴτε πνευματικήν, καθ' ὃν χρόνον τὸ πνεῦμά μου ἦτο ἀνίκανον ν' ἀντιληφθῇ κάτι, ποὺ δὲν ἦτο σωματικόν.

Λοιπόν, διὰ νὰ θεραπευθῶ, ἔπρεπε νὰ πιστεύσω. Ἔπρεπεν οἱ ὀφθαλμοί μου, ἅπαξ καθαρισθέντες, νὰ κατορθώσουν νὰ προσκολληθοῦν εἰς τὴν ἀλήθειάν Σου, αἰωνίαν καὶ ἄφθαρτον. Ἀλλὰ συχνότατα, ὅποιος πέσει στὰ χέρια ἀνικάνων ἰατρῶν, δὲν ἐμπιστεύεται πλέον τὸ σῶμά του οὔτε εἰς ἱκανὸν ἀσκληπιάδην. Καὶ ἔτσι ἡ ἀρρωστημένη ψυχή μου, ποὺ μόνον ἡ πίστις ἦτο ἱκανὴ νὰ τὴν θεραπεύσῃ, φοβουμένη μήπως ἐξαπατηθῇ ὑπὸ τῆς πίστεως, ἠρνεῖτο νὰ θεραπευθῇ. Δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ τὸ φάρμακον, τὸ ὁποῖον παρεσκεύασες Σὺ διὰ τῶν χειρῶν Σου καὶ διένειμες εἰς τοὺς ἀρρώστους εἰς ὁλόκληρον τὴν γῆν μὲ ὑπέροχον ἀποτέλεσμα.

Ὁπωσδήποτε, προτιμοῦσα ἀκόμη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι εὕρισκα εἰς αὐτὴν μέτρον σοφόν, ἀπόλυτον εἰλικρίνειαν, ἐφ' ὅσον αὕτη μοῦ παρήγγελλε νὰ πιστεύω ἐκεῖνο, ποὺ δὲν εἶχε ἀποδειχθῆ, εἴτε διότι μία ἀπόδειξις ἦτο δυνατή, ἀλλ' ὄχι δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἴτε διότι ἦτο ἀδύνατος. Τὴν προτιμοῦσα, λέγω, ἀπὸ τὸν Μανιχαϊσμόν, ὁ ὁποῖος ἐμυκτήριζε μὲν τὴν πίστιν καὶ ἐπηγγέλλετο τὴν ἐπιστήμην ἰταμώτατα, ἀλλ' ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς μαθητάς του νὰ πιστεύουν πολλὰ καὶ διάφορα ἀνόητα παραμύθια μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδειχθοῦν !

Καὶ ὅταν τὸ χέρι Σου, γλυκὸ καὶ φιλεύσπλαγχνο, ἤρχισε νὰ διαμορφώνῃ καὶ νὰ λαξεύῃ τὴν καρδίαν μου μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον, παρετήρησα, πόσα πράγματα ἐπίστευα, χωρὶς νὰ τὰ ἔχω ἴδει ποτέ, χωρὶς νὰ ὑπῆρξα αὐτόπτης μάρτυς, πόσα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν, πόσα συμβάντα σχετικὰ μὲ τούτους τοὺς τόπους, μ' ἐκείνας τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας δὲν εἶχα ἴδει ποτέ. Ἐσυλλογίσθηκα τὴν πίστιν, ποὺ εἶχα εἰς τοὺς φίλους μου, εἰς τοὺς ἰατροὺς καὶ τόσους ἄλλους καὶ τὸ ὅτι, χωρὶς αὐτὴν τὴν πίστιν,

meri) ὡς ἀποδεικνυούσας τὴν ὕπαρξιν ἀντικειμενικῆς, ἀμεταβλήτου ἀληθείας καὶ ὡς καθιστώσας προσιτὴν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον. (Solilog. I, IV. Patrol. Lat. XXXII, 874.—De Ordine II, 179, αὐτόθι 1018.—De libro arbitrio II, VIII. 20. Αὐτόθι 1251).

θὰ ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ κάμνωμεν κάτι εἰς τὴν ζωήν. Διὰ τοὺς γονεῖς μου δὲν μ' ἐβεβαίωνε μιὰ πίστις ἀκλόνητος; Πῶς θὰ ἤξευρα, ὅτι ἦσαν αὐτοὶ πράγματι οἱ γονεῖς μου, ἂν δὲν τὸ ἤκουα νὰ λέγεται;

Τοιουτοτρόπως μὲ ἔπεισες, ὅτι δὲν εἶναι ἀξιοκατάκριτοι οἱ πιστεύοντες εἰς τὰς Γραφάς Σου, ἀλλ' ἀξιοκατάκριτοι ἦσαν μόνον οἱ ἄπιστοι καὶ ὅτι ὤφειλα νὰ προφυλάσσωμαι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μοῦ ἔλεγαν: «καὶ πῶς ξέρεις, ὅτι τὰ βιβλία αὐτὰ ὑπαγορεύθησαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μόνου ἀληθινοῦ καὶ ἀψευδοῦς Θεοῦ;» Ἀλλὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ πιστεύσω ἀφοῦ, κατὰ τοὺς σοφιστικοὺς ἀγῶνας συκοφαντικῶν ἀντιρρήσεων, κατὰ τοὺς διαπληκτισμοὺς τῶν φιλοσόφων, πλεῖστα ἔργα τῶν ὁποίων ἀνέγνωσα, τίποτε δὲν ἠμπόρεσε νὰ ξερριζώσῃ εἰς ἐμὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὑπάρχεις, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐγνώριζα ποῖος εἶσαι, οὔτε νὰ μὲ κάμῃ ν' ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ καθοδήγησις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀποκαλύπτει τὴν πρόνοιάν Σου (1).

Διὰ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ἡ πίστις μου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἦτο ἄλλοτε μὲν ἰσχυρά, ἄλλοτε δὲ ἀσθενής. Πάντοτε ὅμως ἐπίστευσα ὅτι ὑπάρχεις καὶ ὅτι φροντίζεις δι' ἡμᾶς, μολονότι δὲν ἐγνώριζα ποίαν ἰδέαν ἔπρεπε νὰ σχηματίσῃ κανεὶς περὶ τῆς φύσεώς Σου ἢ ποία θὰ ἦτο ἡ ὁδὸς ἡ ὁδηγοῦσα ἢ ἐπανοδηγοῦσα εἰς Ἐσέ.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἀδυναμία ν' ἀνακαλύψωμεν τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς καθαρᾶς λογικῆς, ἔχει ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ἔκτοτε δὲ ἤρχισα νὰ πιστεύω, ὅτι οὐδέποτε θὰ τὰς περιέβαλλες μὲ τόσην ὑψηλὴν αὐθεντίαν εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑφήλιον, ἂν δὲν ἤθελες νὰ πιστεύωμεν Ἐσὲ δι' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν νὰ Σ' ἐπιζητοῦμεν.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς μωρίας, ποὺ συνήθως μ' ἐτάραζαν, ἀφοῦ ἤκουσα πολλὰς ἱκανοποιητικὰς ἑρμηνείας περὶ τῶν Γραφῶν, τὰς ἀπέδιδα εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ βάθος τῶν μυστηριωδῶν ἀληθειῶν των.

---

(1) Ὁ Αὐγουστῖνος ἀναπτύσσει τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς πίστεως ἀντιλήψεις του εἰς τὸ περίφημον ἔργον του: «De fide rerum quae non videntur». (P. L. XL, 171—180), ἐκδοθὲν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν «*Ἐξομολογήσεων*».

Ἡ αὐθεντία τῶν Γραφῶν μοῦ ἐφαίνετο τόσον μᾶλλον σεβαστὴ καὶ ἀξία ἱερᾶς καὶ ἁγίας πίστεως (sacrosancta fide), καθόσον, μολονότι εἶναι προσιτὴ εἰς ὁποιονδήποτε ποθεῖ νὰ τὴν ἀναγνώσῃ, ἐν τούτοις ἐπιφυλάσσει εἰς σοφωτέραν ἑρμηνείαν τὴν μεγαλειώδη ἀξιοπρέπειαν τοῦ μυστηρίου της. Ἡ σαφήνεια τῆς γλώσσης, ἡ ταπεινόφρων ἁπλότης τοῦ ὕφους της, τὴν καθιστᾷ προσιτὴν εἰς ὅλους, καὶ ὅμως ἠμπορεῖ ν' ἀκονίσῃ τὸ πνεῦμα ἐκείνων, ποὺ δὲν εἶναι «τὴν καρδίαν ἐλαφροί». Δέχεται τὸν καθένα εἰς τοὺς εὐεργετικοὺς κόλπους της, ἀλλὰ δὲν ἀφίνει νὰ φθάσῃ δι' εἰσόδων στενῶν ἕως Ἐσένα, παρὰ μόνον μικρὸν ἀριθμόν, ὁπωσδήποτε ὅμως μεγάλον ἀριθμὸν δεδομένου ὅτι ἡ αὐθεντία της εἶναι φανερὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου προσελκύῃ πολλοὺς εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἁγίας ταπεινοφροσύνης της.

Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐσκεπτόμουν καὶ Σὺ ἦσουν πλησίον μου. Ἀνεστέναζα καὶ Σὺ ἤκουσες τοὺς στεναγμούς μου. Ἔπλεα καὶ Σὺ μ' ἐκυβερνοῦσες. Ἐβάδιζα εἰς τὸν πλατὺν δρόμον τοῦ αἰῶνος, καὶ Σὺ δὲν μ' ἐγκατέλειπες.

Αἱ περιπλοκαὶ τῆς φιλοδοξίας

Ἐποθοῦσα μὲ ἀπληστίαν δόξαν, τιμάς, κέρδη, συζυγικὴν συμβίωσιν, καὶ Σὺ ἐγελοῦσες δι' ἐμέ. Τὰ πάθη αὐτὰ μ' ἐνέβαλλαν εἰς φοβερὰν ἀμηχανίαν, Ἐσὺ δὲ ἦσουν ἀπέναντί μου εὐμενής, τόσο μᾶλλον, ὅσο μοῦ ἐπέτρεπεν νὰ εὑρίσκω μικροτέραν χαρὰν εἰς ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἦσουν Ἐσύ.

Κοίταξε τὴν καρδιά μου, Κύριε, Σύ, ποὺ ἀξίωσες τὰς ἀναμνήσεις μου καὶ τὴν ἐξομολόγησίν μου.

Πόση ἦτο ἡ δυστυχία μου! Ἐκέντριζες εἰς τὴν ἀνοικτὴν πληγήν της τὴν ψυχήν μου, διὰ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ στραφῇ πρὸς Ἐσέ, ποὺ εἶσαι ὑπεράνω τῶν πάντων καὶ ποὺ χωρὶς Ἐσένα, δὲν θὰ ὑπῆρχε τίποτε. Πόσο ἤμουν δυστυχὴς καὶ πόσο μ' ἐβοηθοῦσες νὰ συναισθάνωμαι τὴν δυστυχίαν μου! Ἦτο ἡ ἡμέρα, ὅπου ἑτοιμαζόμουν ν' ἀπαγγείλω ἕναν πανηγυρικὸν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Ἐσκόπευα ν' ἀπαριθμήσω ὁρμαθὸν ψευδολογημάτων, αὐτὰ δὲ τὰ ψευδολογήματα ἀποσποῦσαν τὰ χειροκροτήματα τῶν ἀκροατῶν, ποὺ δὲν ἦσαν διόλου θύματα. Ἡ σκέψις αὐτὴ συνεκλό-

νιζε τὴν καρδιά μου, ποὺ ἐπύρεσε ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν στοχασμῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὴν κατέτρωγαν.

Κάποτε, διερχόμενος ἀπὸ μίαν ὁδὸν τοῦ Μεδιολάνου, συνήντησα ἕνα ἐπαίτην, μεθυσμένον, εὔθυμον καὶ ἱλαρόν. Ἀνεστέναξα καὶ παρετήρησα εἰς τοὺς φίλους μας εἰς πόσον μεγάλας συμφορὰς μᾶς ρίπτουν αἱ παραφροσύναι μας. Παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας, τοὺς κόπους καὶ τοὺς μόχθους, τί ἄλλο ἐπιδιώκομεν, ἐφ' ὅσον σύρομεν τὸ βάρος τῶν παθῶν μας κάτω ἀπὸ τὸ βούκεντρον τῆς ἀπιστίας μας, παρὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀσφαλῆ εὐθυμίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὁ ἐπαίτης ἀπέκτησε πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς, ἢ τὴν ὁποίαν ἡμεῖς οὐδέποτε θ' ἀποκτήσωμεν ; Ὅ,τι ἐπέτυχεν ὁ ἐπαίτης χάρις εἰς τὸ χρῆμα τῶν διαβατῶν, δηλαδὴ τὴν χαρὰν προσωρινῆς εὐτυχίας, ἐγὼ ἐπεζήτουν διὰ σκολιῶν ἀτραπῶν καὶ μυρίων ἑλιγμῶν. Χωρὶς ἀμφιβολίαν δὲν ἦτο πραγματικῶς εὐτυχής, ἀλλ' ἐγὼ ἐπεδίωκα μὲ τὰς φιλοδόξους ἐπιχειρήσεις μου μίαν ἀκόμη ὀλιγώτερον σταθερὰν εὐτυχίαν. Ὁπωσδήποτε, ἐκεῖνος ἦτο εὐθυμότατος, ἐνῷ ἐγὼ εὑρισκόμουν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγωνίας. Ἐκεῖνος ἦτο ἠρεμώτατος, ἐνῷ ἐγὼ ἤμουν πολὺ ἀνήσυχος. Ἐὰν κανεὶς μ' ἐρωτοῦσε : τί προτιμᾷς νὰ κυριεύεται ἡ ψυχή σου ἀπὸ τὴν θλῖψιν ἢ ἀπὸ τὴν χαράν ; Θὰ ἐψήφιζα ὑπὲρ τῆς χαρᾶς. Ἐὰν ὅμως μοῦ ἀπευθύνετο τὸ ἐρώτημα τί θὰ προέκρινες νὰ εἶσαι σὰν τὸν ἐπαίτην ἢ νὰ μείνῃς ὁποῖος εἶσαι θ' ἀπαντοῦσα νὰ μείνω ὁποῖος εἶμαι. Ἀλλὰ διατί ; Ἐξ αἰτίας τῆς διαστροφῆς μου ; Χάριν τῆς ἀληθείας ; Δὲν ἔπρεπε νὰ πιστεύω τὸν ἑαυτό μου ἀνώτερον, ἐπειδὴ ἤμουν σοφώτερος ἀπὸ τὸν ἐπαίτην, δοθέντος ὅτι ἡ γνῶσις δὲν μοῦ παρεῖχε μεγαλυτέραν ἀπόλαυσιν καὶ ὅτι διὰ τῆς γνώσεως εὕρισκα τὸ μέσον ν' ἀρέσω μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὄχι διὰ νὰ τοὺς διδάσκω, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ νὰ τοὺς ἀρέσω. Ἰδοὺ διατὶ ἔχεις συντρίψει τὰ ὀστᾶ μου μὲ τὸ μαστίγιον τῆς διδασκαλίας Σου.

Μακρὰν ἀπὸ τὴν ψυχήν μου οἱ λέγοντες εἰς αὐτήν, ὅτι «ἡ εὐτυχία εἶναι ὑποκειμενική. Ὁ ἐπαίτης εὕρισκε τὴν εὐτυχίαν του εἰς τὴν μέθην, σὺ ἤθελες νὰ τὴν εὕρῃς εἰς τὴν δόξαν». Ἀλλ' εἰς ποίαν δόξαν, ὦ Θεέ μου ! Εἰς δόξαν, ποὺ δὲν εὑρίσκετο εἰς Ἐσέ. Ἡ χαρὰ τοῦ ἐπαίτου δὲν ἦτο πραγματική, ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα μου δὲν ἦτο πραγματικὴ δόξα καὶ ἐτάραζε περισσότερον τὸ πνεῦμά μου. Τὴν ἰδίαν νύκτα ὁ ἐπαίτης θ' ἀπεκοί-

μιζε τὴν μέθην του. Ἐγὼ εἶχα κοιμηθῆ καὶ ξυπνήσει, θὰ ἐκοιμώμουν δὲ καὶ θὰ ξυπνοῦσα ἐκ νέου μὲ τὴν μέθην μου. Καὶ ἐπὶ πόσον χρόνον ἆρά γε, ὦ Θεέ μου ; Ναί, ἡ εὐτυχία εἶναι ὑποκειμενική, τὸ παραδέχομαι, ἀλλ' ἡ χαρὰ τῶν ἁγίων ἐλπίδων εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρα παρὰ ἡ εὐτυχία εἰς τὴν ματαιότητα. Ἀλλὰ τότε ὑπῆρξε πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἐπαίτου. Ἀναμφιβόλως αὐτὸς ἦτο εὐτυχέστερος ἀπὸ μένα, διότι αὐτὸς ἦτο εὔθυμος, ἐνῷ ἐμένα μὲ κατέτρωγεν ἡ σκέψις. Ἀλλ' ἦτο εὐτυχέστερος καὶ διότι εἶχε προμηθευθῆ τὸ κρασί του, εὐχόμενος εἰς τὸν δωρητὴν εὐδαιμονίαν, ἐνῷ ἐγὼ ἐζητοῦσα τὴν δόξαν μου μὲ τὸ ψεῦδος.

Ὡμίλησα συχνὰ μὲ τοὺς φίλους μου διὰ τοιούτου εἴδους θέματα καὶ πολλὲς φορὲς εἰς ὁμοίας περιπτώσεις ἐμελετοῦσα τὸν ἑαυτόν μου, διὰ νὰ μάθω ποῦ εὑρίσκομαι καὶ εὕρισκα κακὴν τὴν κατάστασίν μου.

Ἔπασχα δι' αὐτὸ καὶ ἐδιπλασίαζα τὸ κακό μου. Ὁποιαδήποτε εὐτυχία καὶ ἂν μοῦ χαμογελοῦσε, δὲν ἤμουν ἱκανὸς νὰ τείνω πρὸς αὐτὴν τὸ χέρι μου, διότι αὐτὴ ἤνοιγε μακρὰν ἀπὸ μένα τὰ πτερά της προτοῦ ἠμπορέσω νὰ τὴν συλλάβω.

Ὁ Ἀλύπιος καὶ ὁ Αὐγουστῖνος

Τοιαῦται ἦσαν αἱ μελαγχολικαὶ συνδιαλέξεις μου μὲ τοὺς φίλους μου ἐκείνους, ποὺ ἔζοῦσαν τὴν ἰδικήν μου ζωήν. Περὶ ὅλων αὐτῶν τῶν λεπτῶν θεμάτων ὡμιλοῦσα ἰδίως μὲ τὸν Ἀλύπιον καὶ τὸν Νεβρίδιον. Ὁ Ἀλύπιος (1), ἐγεννήθη εἰς τὸν δῆμον, ὅπου εἶδα καὶ ἐγὼ τῆς ἡμέρας τὸ φῶς, ἐξ εὐπόρου οἰκογενείας τῆς πόλεως. Ὑπῆρξε μαθητής μου, ὅταν ἤρχισα νὰ διδάσκω εἰς τὴν Ταγάστην καὶ κατόπιν εἰς τὴν Καρχηδόνα. Μὲ ἀγαποῦσε πολύ, διότι τοῦ ἐφαινόμουν σοφὸς καὶ ἀγαθός, καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπέδιδα τὴν ἀγάπην του, λόγῳ τῆς ῥοπῆς, ποὺ εἶχε πρὸς τὴν ἀρετήν, μολονότι ἦτο ἀκόμη πολὺ νέος. Ἐν τούτοις τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Καρχηδόνος, μὲ τὴν μανίαν τῶν εὐτελῶν θεαμάτων της, τὸν ἐδύ-

(1) Ὁ Ἀλύπιος ἐγένετο, ὡς φαίνεται, ἐπίσκοπος τῆς Ταγάστης, ἰδιαιτέρας πατρίδος του, τὸ 394 ἢ τὸ 395, ἤτοι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Αὐγουστῖνος περιεβλήθη τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα.

θισαν καὶ αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν ἀγώνων τοῦ ἱπποδρομίου. Ἐκυλίετο μέσα εἰς τὴν ἄβυσσον ταύτην ἀθλιώτατα, καθ' ὃν χρόνον ἐγὼ ἐδίδασκα τὴν ῥητορικὴν δημοσίᾳ. Δὲν παρακολουθοῦσεν ἀκόμη τὰς παραδόσεις μου ἐξ αἰτίας κάποιος ἔριδος μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ πατρός του. Ἡ πληροφορία, ὅτι ἦτο μανιώδης τοῦ ἱπποδρομίου ἐραστής, μ' ἐνέβαλεν εἰς ἀγωνίαν, διότι διέψευσε τὰς ἐλπίδας, ποὺ εἶχον ἀναθέσει εἰς αὐτόν. Μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν επαναφέρω εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν δι' ἐνεργητικῆς παρεμβάσεώς μου ἐν ὀνόματι τῆς φιλίας μας, τοῦ δικαιώματός μου ὡς διδασκάλου, διότι ἐφανταζόμουν, ὅτι συνεμερίζετο τὰ αἰσθήματα, ποὺ ἔτρεφεν ἀπέναντί μου ὁ πατέρας του. Ἀλλ' εἶχεν ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν θέλησιν τοῦ πατρός του, ἤρχισε πάλιν νὰ μὲ χαιρετᾷ, παρευρίσκετο εἰς τὰς παραδόσεις μου, μὲ ἤκουεν ἐπί τινα χρόνον καὶ κατόπιν ἔφευγε.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐλησμόνησα τὸν σκοπόν μου νὰ ἐξασκήσω ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιρροήν μου, διὰ ν' ἀποτρέψω τὸν φίλον μου νὰ καταστήσῃ ἀτροφικὰς τὰς ὑπερόχους φυσικὰς ἰδιότητάς του μὲ τὸ τυφλὸν καὶ παράφορον πάθος του δι' ἀνόητα παιγνίδια. Ἀλλὰ Σύ, Κύριε, ἐκρατοῦσες εἰς τὸ χέρι Σου τὸ πηδάλιον, ποὺ προσανατολίζει ὅλα τὰ πλάσματά Σου. Δὲν ἐλησμόνησες, ὅτι ὁ Ἀλύπιος θὰ ἦτο μεταξὺ τῶν τέκνων Σου ἱεροφάντης τῆς θείας Σου μυσταγωγίας καὶ διὰ ν' ἀποδοθῇ ἡ μεταστροφή του κατὰ τρόπον ἀμφίβολον εἰς Ἐσένα, μ' ἔκαμες ὄργανόν Σου, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ ἀντιληφθῶ.

Κάποτε εὑρισκόμουν εἰς τὴν συνήθη θέσιν μου καὶ οἱ μαθηταί μου εὑρίσκοντο ἐμπρός μου. Ὁ Ἀλύπιος εἰσῆλθε, μ' ἐχαιρέτισε, ἐκάθισε καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς τὸ θέμα, ποὺ εἶχον ἀρχίσει νὰ πραγματεύωμαι. Κατὰ τύχην ἐκρατοῦσα ἕνα βιβλίον εἰς τὰ χέρια μου. Σχολιάζων τὸ βιβλίον αὐτό, ἐθεώρησα κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ κάμω μίαν σύγκρισιν, σχετικὴν μὲ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἱπποδρομίου, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ προσδώσω εἰς τὴν ἰδέαν, ποὺ προσπαθοῦσα νὰ καταστήσω νοητήν, μεγαλυτέραν ψυχαγωγικότητα καὶ σαφήνειαν, ἐξακοντίζων μερικὰ δηκτικὰ βέλη ἐναντίον τῶν δούλων τῆς ἀνοήτου αὐτῆς μανίας. Σὺ τὸ γνωρίζεις, ὦ Θεέ μου ! Δὲν ἐσκόπευα διόλου τότε νὰ θεραπεύσω ἀπὸ τὴν πανώλην ἐκείνην τὸν Ἀλύπιον. Αὐτὸς ὅμως ἐπίστευσεν, ὅτι

αὐτὸς ἀποκλειστικῶς ἦτο ὁ στόχος τῶν βελῶν μου. Κάποιος ἄλλος ἀκροατὴς δυσηρεστήθη ἐναντίον μου, ἀλλ' ὁ ἄριστος αὐτὸς νεανίας ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας νὰ δυσαρεστηθῇ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ νὰ μὲ ἀγαπήσῃ περισσότερον.

Εἶπες ἄλλοτε καὶ ἐχάραξες εἰς τὰ βιβλία Σου τὰς λέξεις: «ἔλεγχε σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σέ»(1). Ἐγὼ δὲν τὸν ἤλεγξα, ἀλλὰ Σύ, ποὺ χρησιμοποιεῖς ὅλους ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ των κατὰ τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν Σὺ γνωρίζεις—εἶναι δὲ ἡ τάξις αὐτὴ δικαία. Σὺ μετέβαλες τὴν καρδίαν μου καὶ τὴν γλῶσσάν μου εἰς ἄνθρακας ἀναμμένους, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ καυτηριάσω τὰ σάπια μέρη τῆς ἐλπιδοφόρου ἐκείνης ψυχῆς καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν νὰ τὴν θεραπεύσω. Ἂς παύσῃ τοὺς ὕμνους του πρὸς Ἐσὲ ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἠμπορεῖ νὰ βλέπῃ τοὺς οἰκτιρμούς Σου, οἱ ὁποῖοι Σοῦ ἐξομολογοῦνται ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα βάθη τῆς οὐσίας μου!

Γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὁ Ἀλύπιος, ἀκούσας τὴν φωνήν μου, ἐξεπήδησεν ἀπὸ τὸ τέλμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐβυθίζετο καὶ εὕρισκεν ἡδονὴν εἰς τὸ νὰ μὴ βλέπῃ τῆς ἡμέρας τὸ φῶς. Ἐπιβληθεὶς εἰς τὸν ἑαυτόν του μὲ θάρρος, ἐκαθάρισε τὴν ψυχήν του, ἐγκαταλείψας τὰ αἴσχη τοῦ ἱπποδρομίου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἔθεσε πλέον τὸν πόδα του. Κατόπιν δέ, ἀντιμετωπίσας ἐρρωμένως τὰς ἀντιδράσεις τοῦ πατρός του, κατώρθωσε νὰ μὲ προσλάβῃ διδάσκαλόν του· ὁ πατέρας του ὑπεχώρησε τέλος καὶ τοῦ τὸ ἐπέτρεψε.

Ἤρχισε νὰ φοιτᾷ τακτικῶς εἰς τὰς παραδόσεις μου καὶ συνελήφθη μαζὶ μὲ ἐμὲ εἰς τὸ δίκτυον τῆς δεισιδαιμονίας τῶν Μανιχαίων. Ἀγαποῦσε τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν τραχύτητα τῆς ἐμφανίσεώς των, τὴν ὁποίαν ἐξελάμβανεν ὡς ἀληθινὴν καὶ αὐθεντικήν. Ἀλλὰ κάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν τραχύτητα ἐμφιλοχωροῦσε παραφροσύνη καὶ παραπλάνησις, εἰς τὰς ὁποίας περιεπλέκοντο ἐκλεκταὶ ψυχαί, ἀγνοοῦσαι νὰ καταμετροῦν τὸ βάθος τῆς ἀρετῆς καὶ προσκολλώμεναι εἰς ἐκεῖνο, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ μόνον ὑποκρισία καὶ προσποίησις.

Ὁ Ἀλύπιος, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν κοσμικὴν ζωήν, τὰ θέλγητρα τῆς ὁποίας τοῦ ἐξεθείαζαν οἱ γονεῖς του, εἶχε μεταβῆ πρὸ ἐμοῦ εἰς τὴν Ρώμην, διὰ νὰ σπουδάσῃ τὴν Νομικήν, ἐκεῖ δὲ

(1) Πρβλ. Παροιμ. θ' 8.

παρεδόθη περιέργως μετὰ πάθους εἰς τὰ θέματα τῶν μονομάχων (gladiatores).

Κατ' ἀρχὰς τὰ θεάματα ταῦτα τοῦ προκαλοῦσαν μῖσος καὶ φρικιασμόν. Κάποτε ὅμως μερικοὶ φίλοι του, συναντήσαντες αὐτὸν τυχαίως καθ' ὁδόν, τὸν παρέσυραν μετὰ φιλικοῦ ἐκβιασμοῦ, παρὰ τὴν ἐπίμονον ἄρνησιν καὶ ἀντίστασίν του, εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ὅπου κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνήπτοντο σκληροὶ καὶ ἀπαίσιοι ἀγῶνες. Καὶ ἔλεγε εἰς αὐτοὺς τοὺς φίλους του: «Τὸ σῶμά μου ἠμπορεῖτε νὰ τὸ παρασύρετε καὶ νὰ τὸ καρφώσετε ἐκεῖ κάτω. Ἀλλὰ μήπως φαντάζεσθε, ὅτι εἶσθε ἱκανοὶ νὰ ἐκβιάσετε τὴν ψυχή μου καὶ τὰ μάτια μου νὰ προσηλωθοῦν σὲ τέτοια θεάματα; Θὰ εἶμαι ἐκεῖ, χωρὶς νὰ εἶμαι καὶ ἔτσι θὰ θριαμβεύσω καὶ ἐναντίον των καὶ ἐναντίον σας». Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας οἱ φίλοι του τὸν παρέσυραν, ἴσως καὶ ἐκ περιεργείας διὰ νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ἦτο συνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτόν του.

Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸ ἱπποδρόμιον καὶ ἔλαβαν θέσιν, ὅπως ἠμπόρεσαν, εὑρίσκοντο εἰς τὸ ἀποκορύφωμά των τὰ ἀγριώτερα τῶν παθῶν. Ὁ Ἀλύπιος ἔκλεισε τὴν πύλην τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὴν καρδίαν του νὰ συμμετέχῃ εἰς τοιαύτας φρικαλεότητας. Εἴθε νὰ κατεδίκαζε καὶ τὰ ὦτά του κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Κάποιο ἐπεισόδιον τοῦ ἀγῶνος διήγειρε εἰς τὸ κοινὸν μεγάλην βοήν, ἡ ὁποία ἐτάραξε τὰ ὦτα τοῦ Ἀλυπίου. Νικηθεὶς ἀπὸ τὴν περιέργειαν καὶ πιστεύων, ὅτι θὰ ἦτο ἀρκετὰ ἱκανός, νὰ περιφρουρήσῃ καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ ἐκεῖνο, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἰδῇ, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἦτο, ἄνοιξε τὰ μάτια του καὶ ἐδέχθηκε εἰς τὴν ψυχήν του μίαν πληγὴν βαρυτέραν ἀπὸ ἐκείνην, ποὺ ἀνέτρεψεν εἰς τὸ ἔδαφος τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐζήτησαν μὲ ἀπληστίαν τὰ μάτια του. Ὁ Ἀλύπιος ἀνετράπη χειρότερα ἀπὸ τὸν μονομάχον, ἡ πτῶσις τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς βοῆς. Ἡ βοὴ διῆλθε διὰ τῶν ὤτων του, ἔκαμε ν' ἀνοίξουν οἱ ὀφθαλμοί του, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὸ κτύπημα, ποὺ εἶχε δεχθῇ ἡ ψυχή του, περισσότερον αὐθάδης παρὰ τολμηρά, καὶ τόσον περισσότερον ἀσθενεστέρα ὅσον δὲν τὴν ἐνεπιστεύετο εἰς Ἐσέ, ὡς ὤφειλε, ἀλλ' εἰς τὸν ἑαυτόν του. Ὅταν εἶδε νὰ ρέῃ τὸ αἷμα, ἐρρόφησε μὲ τὸ ἴδιο κτύπημα τὴν ἀγριότημα. Ἀντὶ νὰ φύγῃ ἐκάρφωσε τὰ μάτια του εἰς τὸ θέαμα, ἀπ' ὅπου ἀντλοῦσε φρικώδη μανίαν ἀσυνειδήτως. Ἠρ-

χιζε νὰ γίνεται μανιακὸς δι᾿ αὐτοὺς τοὺς ἐγκληματικοὺς ἀγῶνας καὶ νὰ μεθᾷ ἀπὸ αἱμοσταγεῖς ἡδονάς. Δὲν ἦτο πλέον ὁ ἴδιος ἄνθρωπος. Ἦτο μία μονὰς τοῦ ὄχλου, μὲ τὸν ὁποῖον συνανεφύρετο ὡς ἀντάξιος σύντροφος ἐκείνων, ποὺ τὸν εἶχαν ὁδηγήσει ἐκεῖ. Τὰ λοιπὰ ἐννοοῦνται. Παρατηροῦσε, ἐφώναζε, διατελοῦσε ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν παραφόρου ἐνθουσιασμοῦ, τὸν εἶχε δὲ κυριεύσει μιὰ τόσο μεγάλη μανία, ὥστε ὄχι μόνον ἐσύχναζεν εἰς τοὺς ἀγῶνας μαζὶ μὲ ἐκείνους, ποὺ τὸν εἶχαν μυήσει εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἔτρεχε πρῶτος αὐτὸς εἰς τ᾿ ἀμφιθέατρα καὶ παρέσυρεν εἰς τὸ ἀποτρόπαιον αὐτὸ θέαμα καὶ ἄλλους!

Ἰδοὺ ἀπὸ ποίαν ἄβυσσον τὸν ἀπέσπασε τὸ ἰδικό Σου χέρι φιλεύσπλαγχνον καὶ παντοδύναμον. Σὺ τὸν ἐδίδαξες νὰ μὴ ἐμπιστεύεται εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἀλλ᾿ εἰς Ἐσέ. Τοῦτο ὅμως ἔγινε ὕστερ᾿ ἀπὸ πολὺν καιρόν.

Τὸ μάθημα τοῦτο εἶχε χαραχθῆ εἰς τὴν μνήμην του, ὡς φάρμακον διὰ τὸ μέλλον. Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ ὡς πρὸς ἕνα ἄλλο ἐπεισόδιον. Ὁ Ἀλύπιος ἔκαμνε τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ παρακολουθοῦσε ἤδη τὰς παραδόσεις μου. Εὑρισκόμενος κάποτε κατὰ τὸ μεσημέρι εἰς τὴν Ἀγοράν, ὅπου ἐσκέπτετο νὰ προετοιμάσῃ κάποιαν ἀπαγγελίαν ἐξ ἐκείνων, ποὺ χρησιμεύουν ὡς ἄσκησις εἰς τοὺς μαθητάς, συνελήφθη ὑπὸ τῶν φρουρῶν ὡς κλέπτης. Ἐὰν ἐπέτρεψες τοῦτο, ὦ Θεέ μου, τὸ ἔκαμες κατὰ τὴν γνώμην μου, διὰ νὰ μάθῃ πολὺ ἐνωρὶς ὁ Ἀλύπιος, ποὺ θὰ ἐγίνετο ἔνδοξος μίαν ἡμέραν, πόσον ἔπρεπε νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ κάθε παράτολμον εὐπιστίαν, προκειμένου ν᾿ ἀπαγγείλῃ κατηγορίαν ἐναντίον ἀνθρώπου, μολονότι ἦτο καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος.

Ὁ Ἀλύπιος ἐπερπατοῦσε μόνος πλησίον τοῦ δικαστηρίου κρατῶν εἰς τὰ χέρια του πινακίδα καὶ κονδύλιον, ὁπότε ἕνας νεαρὸς σπουδαστής, ὁ πραγματικὸς κλέπτης, προμηθευθεὶς κρυφίως ἕνα πέλεκυν, ἤρχισε, χωρὶς νὰ τὸν ἀντιληφθῇ ὁ Ἀλύπιος, νὰ κτυπᾷ ἐπάνω εἰς τὸ μολύβδινον κιγκλιδωτόν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Ἀργυραμοιβῶν καὶ ν᾿ ἀποκόπτῃ μόλυβδον. Εἰς τὸν κρότον τῶν κτυπημάνων τοῦ πελέκεως, οἱ ἀργυραμοιβοί, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο κάτω, ἤρχισαν νὰ ταράσσωνται καὶ ἔστειλαν φρουρούς, διὰ νὰ συλλάβουν οἱονδήποτε ἤθελαν συναντήσει. Ἀλλ᾿ ὁ κλέπτης, ἀκούσας τὸν θόρυβον, ἔρριψε τὸν πέλεκυν κατὰ γῆς καὶ ἐτράπη

εἰς φυγήν. Ὁ Ἀλύπιος, ποὺ δὲν τὸν εἶχεν ἀντιληφθῇ, ὅταν εἰσήρχετο, τὸν εἶδε νὰ φεύγῃ δρομέως. Θελήσας νὰ μάθῃ τί συνέβαινε, κατηυθύνθη πρὸς τὸ μέρος, ἀπ' ὅπου ὁ ἐγκληματίας ἔφυγε, καὶ εὑρὼν τὸν πέλεκυν, ἤρχισε νὰ τὸν παρατηρῇ μὲ κάποιαν ἔκπληξιν. Ἐν τῷ μεταξύ, καταφθάσαντες οἱ φρουροί, ποὺ εἶχαν στείλει οἱ ἀργυραμοιβοί, εὑρῆκαν τὸν Ἀλύπιον κρατοῦντα εἰς τὰ χέρια του τὸ ὄργανον τῆς κλοπῆς, ὁ κρότος τοῦ ὁποίου εἶχεν ἑλκύσει τὴν προσοχήν των. Τὸν συνέλαβάν, τὸν ἔσυραν ἐν μέσῳ τοῦ εἰς τὴν Ἀγορὰν συσσωρευμένου πλήθους καὶ ἦσαν ἐνθουσιασμένοι διὰ τὴν ἐπ' αὐτοφόρῳ σύλληψίν του. Ὁ κακοῦργος ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς δικαστάς.

Ἀλλὰ τὸ μάθημα ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ ἕως ἐδῶ. Ἐνῷ οἱ φρουροὶ ὡδηγοῦσαν τὸν Ἀλύπιον εἰς τὴν φυλακὴν ἢ εἰς τὴν ποινήν, συνήντησαν ἕνα ἀρχιτέκτονα, ἐπόπτην τῶν δημοσίων μνημείων. Οἱ φρουροὶ ἐχάρησαν πολὺ δι' αὐτὴν τὴν συνάντησιν, διότι ὁ ἀρχιτέκτων εἶχε τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι αὐτοὶ ἀκριβῶς ἦσαν ἐκεῖνοι, ποὺ ἔκλεπταν ἀντικείμενα, ἐξαφανιζόμενα ἀπὸ τὴν Ἀγοράν. Ὁ ἐπόπτης ἐπὶ τέλους θὰ ἐμάνθανε ποιὸς ἦτο ὁ πραγματικὸς κλέπτης!

Ἀλλ' ὁ ἀρχιτέκτων εἶχε πολλὲς φορὲς συναντήσει τὸν Ἀλύπιον εἰς τὴν οἰκίαν γερουσιαστοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπεσκέπτετο συχνά. Ὁ ἀρχιτέκτων ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν Ἀλύπιον, τὸν ἀπέσπασεν ἀπὸ τὸν ὄχλον, ποὺ τὸν παρακολουθοῦσε καὶ τὸν ἠρώτησε τὴν αἰτίαν τῆς περιπετείας του. Ὅταν τὴν ἔμαθε, διέταξε τοὺς παρισταμένους, ποὺ ἐθορυβοῦσαν γύρω του, καὶ ἔδειχναν ἀπειλητικὰ τὴν πυγμήν των, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὅλοι μαζὶ ἔφθασαν εἰς τὸ σπίτι τοῦ νέου, ποὺ εἶχε διαπράξει τὴν κλοπήν. Εἰς τὴν θύραν εὑρίσκετο ἕνας δοῦλος, ὁ ὁποῖος, πολὺ μικρὸς τὴν ἡλικίαν, δὲν εἶχε τὴν πονηρίαν νὰ μὴ ἐνοχοποιήσῃ τὸν κύριόν του. Τὸν εἶχε δὲ συνοδεύσει καὶ εἰς τὴν Ἀγοράν. Ὁ Ἀλύπιος τὸν ἀνεγνώρισεν καὶ τὸ εἶπεν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα. Ὁ ἀρχιτέκτων ἔδειξε τὸν πέλεκυν εἰς τὸ παιδὶ καὶ τὸ ἠρώτησε τίνος ἦτο. «Εἶναι δικό μας» ἀπήντησε ὁ δοῦλος καὶ πιεσθεὶς ὡμολόγησε τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου του διαπραχθεῖσαν κλοπήν.

Τοιουτοτρόπως ἡ κατηγορία ἔπεσεν εἰς τὸ σπίτι ἐκεῖνο, πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τοῦ ὄχλου, ποὺ ἐπίστευεν, ὅτι εἶχεν ἤδη καταγάγει ἐναντίον τοῦ Ἀλυπίου θρίαμβον. Κήρυξ τοῦ λόγου Σου

εἰς τὸ μέλλον, διαιτητὴς τόσων πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας Σου, ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν περιπέτειαν ταύτην πλουσιώτερος εἰς πεῖραν καὶ ἠθικὴν ὡριμότητα.

Εἶχα λοιπὸν συναντήσει τὸν Ἀλύπιον εἰς τὴν Ρώμην. Συνεδέθη μαζί μου μὲ τοὺς ἑδραιοτέρους δεσμοὺς καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τὸ Μεδιόλανον, διὰ νὰ μὴ μ' ἐγκαταλείψῃ ποτὲ καὶ διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν ἐσπούδαζεν (1). Αὐτὸς ἦτο ὁ πόθος τῶν γονέων του περισσότερον παρὰ ὁ ἰδικός του. Τρεῖς φορὰς περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα τοῦ παρέδρου δικαστοῦ, ἡ δὲ ἀφιλοκέρδιά του δὲν κατέπληξεν ὀλιγώτερον τοὺς συναδέλφους του παρ' αὐτὸν τὸν ἴδιον βλέποντα, ὅτι ἐθεωροῦσαν τὸν χρυσὸν πολυτιμότερον τῆς τιμῆς. Ἔθεσαν ὑπὸ δοκιμασίαν τὸν χαρακτῆρά του, προσπαθήσαντες νὰ τὸν διαφθείρουν ὄχι μόνον μὲ δωροδοκίας, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μὲ ἀπειλάς. Ὁ Ἀλύπιος ἐκτελοῦσε εἰς τὴν Ρώμην καθήκοντα παρέδρου δικαστοῦ παρὰ τῷ γενικῷ φόρῳ ποὺ ἦτο ἐντεταλμένος τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων, ὁπόταν κάποιος γερουσιαστής, ποὺ εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ ἐκράτει ὑποχειρίους πολλοὺς Ρωμαίους, εἴτε δι' ἐνεργειῶν εἴτε διὰ τρομοκρατήσεως, ἐτόλμησε, καθὼς πράττουν συχνὰ οἱ ἰσχυροί, νὰ τὸν πείσῃ, ὅπως διαπράξῃ κάποιαν παρανομίαν. Τοῦ ὑπεσχέθησαν ἀμοιβήν, τὴν ὁποίαν ἀπέκρουσεν ὁ Ἀλύπιος μ' ἕνα μειδίαμα εἰς τὰ χείλη. Τὸν ἠπείλησαν, ἀλλ' ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του τὰς ἀπειλάς των.

Ὅλοι ἐθαύμασαν τὴν ἀσυνήθιστον, αὐτὴν ἠθικὴν ρώμην, ἡ ὁποία δὲν ἤθελε τὴν φιλίαν, ἀλλ' οὔτε ἐφοβεῖτο τὴν ἔχθραν ἀνθρώπου τοιαύτης περιωπῆς, ποὺ ἦτο γνωστὸς διὰ τ' ἀπειράριθμα μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετε πρὸς ὠφέλειαν ἢ βλάβην τῶν συνανθρώπων του. Καὶ αὐτὸς ὁ δικαστής, τοῦ ὁποίου ἦτο σύμβουλος, δὲν θὰ ἤθελεν ἴσως νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλ' ἐφοβεῖτο ν' ἀντιτάξῃ κατηγορηματικὴν ἄρνησιν. Ἐπέρριψε λοιπὸν τὴν εὐθύνην εἰς τὸν Ἀλύπιον, προφασισθείς, ὅτι δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ καταστρατηγήσῃ τὸν νόμον—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο ἀληθινὸν — καὶ ὅτι, ἂν ἔδιδε τὴν συγκατάθεσίν του, θὰ ἐγνωμοδοτοῦσε ἐναντίον του.

(1) Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλυπίου συνδέεται πρὸς τὸ τοῦ Αὐγουστίνου σχεδὸν πάντοτε μέχρι τοῦ ἔτους 430. Ὁ πρῶτος συμμετέσχεν εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ δευτέρου ὡς φίλος καὶ μαθητής. (Βλ. Monceau, Histoire littéraire de l' Afrique chrétienne, vol. VII, 1923, σελ. 54—58.

Ὁ Ἀλύπιος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποκύψῃ εἰς ἕνα καὶ μόνον πειρασμόν, θὰ ἦτο δὲ αὐτὸς ὁ πειρασμὸς ὁ ἔρως του πρὸς τὰ γράμματα. Μὲ τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ὁ γερουσιαστὴς τοῦ ὑπεσχέθη, θὰ ἠμποροῦσε νὰ προμηθευθῇ χειρόγραφα. Ἀλλ' ἠρώτησε τὴν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία τοῦ ἀπηγόρευσε νὰ ἐνεργήσῃ παρανόμως, παρὰ τὸ ὅτι εἶχε μεγάλην ἰσχὺν ἐκεῖνος, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ διαπράξῃ τὴν παρανομίαν. Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἦτο καὶ τόσο σημαντική. Ἀλλά, «ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν»(1). Δὲν εἶναι δὲ χωρὶς σημασίαν αἱ λέξεις, ποὺ ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ στόμα Σου. «Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει ; Καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει ;» (2).

Ὁ Νεβρίδιος συμμερίζεται τὰς ἀμφιβολίας καὶ τοὺς ἐνδιασμοὺς τοῦ Ἀλυπίου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου

Καὶ ὁ Νεβρίδιος ἐγκατέλειψε καὶ αὐτὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του, πλησίον τῆς Καρχηδόνος καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, ὅπου παρέμενε συχνά. Ἐγκατέλειψε τὰ πλούσια ἀγροτικὰ κτήματα τοῦ πατέρα του, ἐγκατέλειψε τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν του, ἐγκατέλειψε τὴν μητέρα του, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ἦλθε εἰς τὸ Μεδιόλανον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ζήσῃ μαζί μου καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ μαζὶ μ' ἐμένα τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ εἶχε διακαέστατον πόθον νὰ ἐξεύρῃ τοὺς ὅρους μιᾶς εὐτυχισμένης ζωῆς, καὶ ἐπειδὴ ἦτο μελετητὴς ὀξυνούστατος τῶν ἀκανθοδεστέρων προβλημάτων, ἀνεστέναξε καὶ περιεπλανᾶτο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ὅπως καὶ ἐγώ. Ἤμεθα τρία πεινασμένα στόματα, ποὺ ἐσκόρπιζε τὸ ἕνα στὸ ἄλλο τὴν ἀπόπνοιαν τῆς πνευματικῆς πτωχείας του, καὶ τὰ ὁποῖα, στρεφόμενα πρὸς Ἐσέ, ἐπερίμεναν, ὅπως «δώσῃς τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ» (3). Μὲ τὴν πικρίαν, ἡ ὁποία, χάρις εἰς τὴν μεγάλην εὐσπλαγχνίαν Σου, συνώδευσε τὴν

(1) Λουκ. ιστ' 10—12.
(2) Λουκ. αὐτόθι.
(3) Ψαλμ. ΡΜΔ, 15.

δρᾶσιν τῆς κοσμικῆς μας ζωῆς, διερωτώμεθα συχνά, ποῖον σκοπὸν εἶχαν τὰ βάσανά μας. Μᾶς ἐπεριστοίχιζε ἀπὸ παντοῦ φοβερὸ σκοτάδι καὶ ἐλέγαμεν ἀναστενάζοντες : «Ἀρά γε ἕως πότε θὰ διαρκέση αὐτὴ ἡ κατάστασις ;» Αὐτὴ ἡ ἐρώτησις ἤρχετο εἰς τὰ χείλη μας διαρκῶς. Ἀλλά, μολονότι τὴν ἐπαναλαμβάναμεν, δὲν ἐγκατελείπαμεν τὸν συνηθισμένον τρόπον τῆς ζωῆς μας, διότι δὲν ἐβλέπαμεν ἕνα ἀσφαλὲς καταφύγιον ἀλλοῦ, ποὺ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μᾶς σώσῃ.

Μὲ κατελάμβανε φοβερὰ ἀγωνία, ὅσες φορὲς ὑπελόγιζα τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρχισα νὰ διακαίωμαι ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς σοφίας μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλείψω ὅλας τὰς εὐτελεῖς ἐλπίδας μου καὶ τὴν τρέλλα τῶν ματαίων παθῶν μου, εὐθὺς ὅταν θὰ τὴν ἀνεκάλυπτα. Καὶ νὰ τώρα, εἰς ἡλικίαν τριάντα ἐτῶν, ἐξακολουθῶ νὰ κινοῦμαι σπασμωδικὰ μέσα εἰς τὸ ἴδιον πέλμα, ἄπληστος ν' ἀπολαύσω τὰ ἐφήμερα ἀγαθά, τὰ ὁποῖα ἔφευγαν μακράν μου καὶ διεσκόρπιζαν τὴν ψυχήν μου, ἐνῷ ἐγὼ ἐπανελάμβανα διαρκῶς : «Ὢ θὰ τὴν εὕρω τὴν ἀλήθεια. Ἔρχεται ὁ Φαῦστος καὶ θὰ μοῦ ἀποκαλύψῃ τὰ πάντα. Αὔριο θὰ τὴν εὕρω τὴν ἀλήθεια καὶ δὲν θὰ τὴν ἀφήσω πιά». Ὦ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ἀκαδημίας ! Εἶναι λοιπὸν ἀληθινὸς ὁ ἰσχυρισμός σας, ὅτι δὲν ἠμποροῦμε νὰ βάλωμε τὸ χέρι ἐπάνω σὲ κάποιαν βεβαιότητα, ποὺ θὰ ἠδύνατο νὰ καθοδηγήσῃ τὴν ζωήν μας ; Ἀλλὰ ὄχι ! Ἂς τὴν ζητήσωμε μὲ μεγαλυτέραν ἀκόμη ἐπιμέλειαν. Ἂς μὴν ἀπελπιζώμεθα !

Πράγματα, ποὺ μοῦ ἐφαίνοντο ἀνόητα εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας, δὲν μοῦ φαίνονται πλέον τοιαῦτα, εἶναι δὲ προσιτὰ εἰς μίαν ἑρμηνείαν τελείως εἰλικρινῆ. Θέλω νὰ διευθύνω τὰ βήματά μου ἐκεῖ, ὅπου μὲ ὡδήγησαν οἱ γονεῖς μου κατὰ τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν μου, ἕως ὅτου ἡ ἀλήθεια, ἀνέφελος, μὲ φωτίσῃ. Ἀλλὰ ποῦ καὶ πῶς νὰ τὴν ζητήσω ; Ὁ Ἀμβρόσιος εἶναι ἀπησχολημένος διαρκῶς. Ἐγὼ δὲν ἔχω καιρὸν νὰ διαβάζω. Ἄλλως τε ποῦ θὰ εὕρισκα βιβλία ; Ποῦ καὶ πότε νὰ τὰ προμηθευθῶ ; Ποιὸς θὰ μοῦ τὰ ἐδάνειζε ; Ἂς διαμοιράσωμε τὰς στιγμὰς καὶ τὰς ὥρας μας διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μας. Ἤδη ἀνέτειλε μεγάλη ἐλ-

πίς. Ἡ καθολικὴ πίστις δὲν διδάσκει ἐκεῖνο, πού ἐγὼ ἐπίστευα, καὶ ἀδίκως τὴν κατηγοροῦσα.

Ἐκεῖνοι, ποὺ τὴν γνωρίζουν κατὰ βάθος, θεωροῦν, ἐγκληματικὴν τὴν πίστιν, ὅτι ὁ Θεὸς συστενοῦται εἰς τὰ διαγράμματα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Καὶ ἐγὼ θὰ διστάσω νὰ κρούσω τὴν θύραν, διὰ ν' ἀνοιχθοῦν εἰς ἐμὲ καὶ αἱ λοιπαὶ ἀλήθειαι ; (1) Αἱ πρωϊναὶ ὧραί μου ἀνήκουν εἰς τοὺς μαθητάς μου. Ἀλλὰ πῶς χρησιμοποιῶ τὰς λοιπάς ; Διατί νὰ μὴ τὰς μεταχειρισθῶ δι' αὐτὴν τὴν ἔρευναν ; Ἀλλὰ τότε, πότε θὰ ἐπισκέπτωμαι τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα πρόσωπα, ἡ ὑποστήριξις τῶν ὁποίων μοῦ ἦτο ἀπαραίτητος ; Πότε θὰ προετοίμαζα τὸ ἐμπόρευμα, ποὺ θ' ἀγόραζαν οἱ μαθηταί μου ; Ποῦ ὁ χρόνος, ὁ ἀπαιτούμενος πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν δυνάμεών μου, πρὸς ἀναγκαίαν ἀνάπαυσιν τοῦ πνεύματός μου, ποὺ κατετρώγετο ἀπὸ τόσας φροντίδας καὶ μερίμνας ;

Ἀλλὰ ὄχι ! Ἂς χαθοῦνε ὅλα αὐτά ! Ἂς ἀφήσωμε ὅλας αὐτὰς τὰς οὐτιδανὰς ματαιότητας ! Ἂς ἀφοσιωθοῦμεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας ! Κανεὶς δὲν γνωρίζει τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του. Ἐὰν μὲ πλήξῃ ἀπροσδοκήτως, ὑπὸ ποίους ὅρους θὰ ἐγκαταλείψω τὴν ζωήν ; Καὶ ποῦ θὰ μάθω ἐκεῖνο, τὴν γνῶσιν τοῦ ὁποίου παρημέλησα ἐδῶ κάτω ; Διὰ τὴν ἀμέλειαν ταύτην δὲν μὲ περιμένει βαρεῖα ποινή ; Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ θάνατος, ὅταν ἀφαιρέσῃ τὴν αἴσθησίν μας, θὰ θέσῃ συγχρόνως τέρμα εἰς κάθε ὀδύνην μας ; Πρέπει λοιπὸν νὰ μελετήσω καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Ἀλλὰ μακρὰν ἀπὸ μένα αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις ! Δὲν εἶναι ἀσήμαντον καὶ τυχαῖον γεγονός, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐξήσκησεν εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑφήλιον καταφανῆ γοητείαν. Τὰ δημιουργήματα τῆς Θεότητος δὲν θὰ ἦσαν δι' ἡμᾶς τόσον μεγαλειώδη καὶ ὡραῖα, ἂν ἡ ψυχὴ ἀπέθνησκε μὲ τὸ σῶμα μαζί. Διὰ ποῖον λόγον λοιπὸν νὰ μὴν ἐγκαταλείψω ὅσο τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα, τὰς ἐλπίδας τοῦ αἰῶνος μου, διὰ ν' ἀφιερωθῶ τελείως εἰς τὴν μελέτην τῆς Θεότητος καὶ τῆς μακαρίας ζωῆς ; Ἀλλὰ σταθῆτε ! Τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἔχουν καὶ αὐτὰ τὰ θέλγητρά των, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι μέτρια. Δὲν πρέπει ν' ἀνακόψω τὴν ὁρμήν, ποὺ μὲ ὠθεῖ

(1) Ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ 7, 7 τοῦ Ματθαίου : «*Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν*».

πρὸς τ' ἀγαθὰ ταῦτα, διότι θὰ ἦτο ἐντροπὴ νὰ ἐπιστρέψω εἰς αὐτὰ κατόπιν πραξικοπήματος. Νὰ ἐγὼ τώρα ποὺ ἀποκτῶ μίαν τιμητικὴν θέσιν. Καὶ τί περισσότερον πρέπει νὰ ποθήσω σύμφωνα μὲ τὴν τάξιν αὐτὴν τῶν ἰδεῶν; Ἔχω ἀρκετοὺς ἰσχυροὺς φίλους. Ἂν δὲν θελήσω νὰ ἐπισπεύσω τὴν ἀπόκτησιν ἀνωτέρων ἀξιωμάτων, θὰ ἠμπορέσω νὰ ἐπιτύχω τοὐλάχιστον τὴν προεδρίαν (1). Θὰ νυμφευθῶ μίαν κόρην ἀρκετὰ πλουσίαν, διὰ νὰ μὴν αὐξήσω τὰ βάρη μου. Θὰ περιορίσω τοὺς πόθους μου εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Πολλοὶ ἄξιοι ἄνδρες, ἄξιοι νὰ εὕρουν μιμητάς, ἐπεδίωξαν ἀποτελεσματικῶς τὴν σοφίαν καὶ μετὰ τὸν γάμον.

Ἐνῷ ὡμιλοῦσα ἔτσι στὸν ἑαυτόν μου καὶ ἡ καρδιά μου παρεσύρετο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀπὸ ἀντιθέτους ἀνέμους, ὁ καιρὸς παρήρχετο καὶ ἐβράδυνα νὰ στραφῶ πρὸς Ἐσέ, ὦ Θεέ μου. Ἀνέβαλλα ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν νὰ ζῶ εἰς τοὺς κόλπους Σου, ἀλλὰ δὲν ἀνέβαλλα νὰ πεθαίνω καθημερινῶς εἰς τὸν ἑαυτόν μου. Μολονότι ἀγαποῦσα τὴν εὐτυχισμένην ζωήν, ἐφοβούμουν νὰ τὴν ζητήσω ἐκεῖ, ὅπου πραγματικῶς ὑπάρχει· Τὴν ζητοῦσα, ἐνῷ ἔστρεφα πρὸς αὐτὴν τὰ νῶτά μου. Μοῦ ἐφαίνετο, ὅτι, ἐὰν ἐστερούμην γυναικείων περιπτύξεων, θὰ ἤμουν πολὺ δυστυχής. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ φάρμακον ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ εὐσπλαγχνία Σου, διὰ νὰ θεραπεύσῃ ἀδυναμίαν, ὁποία εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀνέφερα, δὲν τὸ ἐλάμβανα ὑπ' ὄψιν, διότι δὲν τὸ εἶχα δοκιμάσει ποτέ. Ἐπίστευα, ὅτι ἡ ἐγκράτεια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησίν μου, ἀλλὰ δὲν αἰσθανόμουν εἰς τὸν ἑαυτόν μου αὐτὴν τὴν θέλησιν. Ἤμουν μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἀσύνετος, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζω, ὅτι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἐγκρατής, χωρὶς τὴν βοήθειάν Σου. Ἀναμφιβόλως θὰ μ' ἐβοήθεις, ἐὰν ἤκουες τοὺς στεναγμούς μου καὶ ἂν ἡ πίστις μου, ἀκλόνητος, ἀνέθετεν ὅλας τὰς φροντίδας μου εἰς Ἐσέ.

Τὸ ζήτημα τοῦ γάμου

Διὰ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ὁ Ἀλύπιος μὲ ἀπέτρεπε ἀπὸ τὸν γάμον. Μοῦ ἔλεγε πάντοτε, ὅτι, ἂν ἀπεφάσιζα νὰ νυμφευθῶ, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ζήσωμεν ὁ ἕνας διὰ τὸν ἄλλον, καθὼς ἦτο πρὸ

---

(1) Praesidatus dari poteat. Ἐννοεῖ τὴν προεδρίαν δικαστηρίου.

πολλοῦ ἡ ἐπιθυμία μας καὶ ν' ἀφιερώσωμεν τὰς ὥρας τῆς σχολῆς μας εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας. Ὁ Ἀλύπιος ἔζουσε μὲ αὐστηρὰν ἐγκράτειαν, πρᾶγμα ποὺ ἦτο ἐκπληκτικόν, δεδομένου ὅτι, κατὰ τὴν πρώτην νεανικὴν ἡλικίαν του, εἶχε δοκιμάσει τὴν γοητείαν τῆς ἡδονῆς. Ἀλλ' ἡ ἡδονὴ δὲν τὸν ἐκυρίευσε, μᾶλλον τὸν ἀπεγοήτευσε, τὸν ἀηδίασε καὶ ἔκτοτε ἔζησε ἐγκρατευόμενος αὐστηρῶς.

Ἐγὼ ὅμως τοῦ ἀντέτασσα τὸ παράδειγμα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, μολονότι ἦλθαν εἰς κοινωνίαν γάμου, ἐν τούτοις ἐκαλλιέργησαν τὴν ἐπιστήμην, ὑπῆρξαν ἄξιοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ διετήρησαν τρυφερὰν τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς φίλους των. Ἀλλ' ἐγὼ ἤμουν μακρὰν ἑνὸς τοιούτου μεγαλείου τῆς ψυχῆς. Δοῦλος τοῦ σαρκικοῦ πάθους μου, εὕρισκα εἰς τὸ νὰ σύρω τὰς ἁλύσεις μου, θανάσιμον ἡδονήν. Ἐπιθυμοῦσα νὰ τὰς ἴδω θραυομένας, ἀλλ' ἀπωθοῦσα τὰς ἀγαθὰς συμβουλάς, ὡς ἐὰν ἦσαν χέρια, τὰ ὁποῖα, ἂν ἐπλησίαζαν, διὰ νὰ τὰς λύσουν, θὰ προσέκρουαν ἐπάνω εἰς μίαν πληγήν.

Προσθέσετε, ὅτι, μὲ τὴν παρέμβασίν μου, τὸ φείδι διευθύνετο πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀλύπιον, τὸν περιέσφιγγε καὶ ἐχρησιμοποιοῦσε τὰ λόγια μου, διὰ νὰ σπείρῃ στὸ δρόμο του σαγηνευτικὰ τέλματα, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα τὰ τίμια πόδια του διέτρεχαν τὸν κίνδυνον νὰ ἐμπλακοῦν.

Ἀποροῦσε, ὅταν ἔβλεπε ἐμέ, ποὺ τόσο πολὺ ἐτιμοῦσε, φιλήδονα μέχρι τοιούτου βαθμοῦ. Μήπως δὲν ἔφθασα μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸν διαβεβαιώσω, ὅτι ἡ ζωὴ χωρὶς γυναῖκα μοῦ ἦτο ἀδύνατος; Καὶ διὰ ν' ἀμυνθῶ ἐναντίον τῆς ἐκπλήξεώς του, τοῦ παρετήρησα, ὅτι ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς στιγμιαίας λαθραίας ἡδονῆς, τὴν ὁποίαν εἶχε καὶ αὐτὸς δοκιμάσει καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς ὁποίας, μολονότι σβησμένη σχεδόν, τὸν ἀηδίαζε, καὶ τῶν ἀπολαύσεων ἐρωτικῆς συμβιώσεως, μέσα εἰς τὰς ὁποίας ἔζουσα. Ἐὰν δὲ ἡ ἔντιμος σφραγὶς τοῦ γάμου ἐνομιμοποιοῦσε ἕνα τέτοιον δεσμόν, θὰ εἶχε ἆρά γε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκπλήσσεται διὰ τὸ ὅτι δὲν εἶχα καμμίαν διάθεσιν νὰ περιφρονήσω τὸν ἔγγαμον βίον;

Τέλος ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιθυμῇ τὸν γάμον, ὑποκύπτων περισσότερον εἰς τὴν περιέργειαν παρὰ εἰς τὴν γοητείαν τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς. Μοῦ ἐδήλωσε λοιπόν, ὅτι ἐποθοῦσε νὰ μάθῃ καὶ

αὐτὸς ποιὰ θὰ ἦτο ἡ εὐτυχία ἐκείνη, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ ζωή μου, ποὺ ἤρεσεν εἰς αὐτόν, ὅπως ἦτο, δὲν μοῦ ἐφαίνετο ζωή, ἀλλὰ μαρτύριον. Ἡ ψυχή του, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τοιούτου εἴδους δεσμούς, ἐξεπλήσσετο διὰ τὴν δουλείαν μου, ἡ ἔκπληξις δὲ αὕτη τὸν ὡδηγοῦσε εἰς τὸν πόθον νὰ κάμῃ καὶ αὐτὸς τὴν δοκιμήν. Ἐβάδιζε πρὸς μίαν δοκιμήν, ποὺ ἔμελλε νὰ τὸν ρίψῃ εἰς τὴν δουλείαν διότι ἐπιθυμοῦσε νὰ συνάψῃ συμβόλαιον μὲ τὸν θάνατον. «Καταιγὶς φερομένη, ἐὰν ἐπέλθῃ, ἔσεσθε αὐτῇ εἰς καταπατήματα» (1).

Διότι οὔτε εἰς τὸν ἕνα οὔτε εἰς τὸν ἄλλον, οὔτε εἰς ἐμὲ οὔτε εἰς τὸν Ἀλύπιον, ἔκαμνε μεγάλην ἐντύπωσιν ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ὡραιότητα τοῦ γάμου, ἡ ὁποία ἔγκειται εἰς τὸ καθῆκον μιᾶς ἁρμονικῆς συμβιώσεως καὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μ' ἐβασάνιζε κατὰ μέγα μέρος καὶ ἐντατικῶς, ἐφ' ὅσον ἤμουν αἰχμάλωτος, ἦτο ἡ συνήθεια νὰ χορταίνω τὴν ἀχόρταστον πλεονεξίαν μου, ἐκεῖνο δέ, ποὺ ἐβασάνιζε τὸν Ἀλύπιον, ὁδηγούμενον εἰς τὴν αὐτὴν αἰχμαλωσίαν, ἦτο ἡ πλήρης ἐκπλήξεως περιέργειά του.

Τοιοῦτοι ἤμεθα, ἕως ὅτου Σύ, Ὕψιστε, ποὺ δὲν ἐγκαταλείπεις τὸν πηλόν μας, εὐσπλαγχνισθεὶς ἡμᾶς τοὺς ἀθλίους μᾶς παρέσχες τὴν προστασίαν Σου διὰ θαυμασίων καὶ ἀποκρύφων ὁδῶν.

Ἡ διπλωματία τῆς Μόνικας

Μ' ἐπίεζαν κάθε μέρα νὰ νυμφευθῶ. Ἤδη εἶχα ζητήσει τὸ χέρι μιᾶς κόρης καὶ ἔγινε δεκτὴ ἡ πρότασίς μου. Ἡ μητέρα μου ἐνήργησε μὲ ζῆλον διὰ τὸν γάμον αὐτόν, πιστεύουσα, ὅτι, ἅπαξ ἐλθὼν εἰς κοινωνίαν γάμου, θ' ἀπεπλυνόμουν μὲ τὸ σωτήριον νερὸ τοῦ βαπτίσματος. Εἶχε μεγάλην χαράν, διότι ἔβλεπε, ὅτι ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν ἐγινόμουν ἀντάξιος αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου, διέβλεπε δὲ εἰς τὴν πίστιν μου τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων της καὶ τῶν ὑποσχέσεών Σου.

Καθημερινῶς, τῇ αἰτήσει μου καὶ κατὰ τὴν ἰδικήν της ἐπιθυμίαν, Σὲ ἱκέτευε μὲ πυρίπνοον φωνὴν νὰ τῆς ἀποκαλύψῃς κάτι

(1) Πρβλ. Ἠσαΐας ΚΗ', 18.

σχετικὸν μὲ τὸν γάμον μου. Ἀλλὰ δὲν ἔδωσες ποτὲ εἰς αὐτὸ τὴν συγκατάθεσίν Σου. Ἔβλεπεν εἰκόνας παραδόξους φανταστικάς. Μοῦ τὰς ἀφηγεῖτο, ἀλλὰ δὲν ἐσυνήθιζε νὰ ἀναθέτῃ εἰς αὐτὰς τὴν ἐμπιστοσύνην της, ὡς ἐσυνήθιζε νὰ τὴν στηρίζῃ εἰς κάθε τι, ποὺ προήρχετο ἀπὸ Σένα, ἔλεγε δέ, ὅτι μὲ κάποιο ἰδιαίτερο αἰσθητήριον, ποὺ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ μὲ λέξεις, διέκρινε τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀποκαλύψεών Σου καὶ τῶν ὀνείρων, τὰ ὁποῖα ἡ ψυχή της ἐξεκόλαπτεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέσπευσαν τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ κόρη εἶχε ζητηθῇ. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ παρέλθουν δύο ἔτη, ἕως ὅτου γίνῃ ὥριμος διὰ τὸν γάμον, καὶ ἐπειδὴ ἦτο τῆς ἀρεσκείας μου, ἔπρεπε νὰ περιμένω.

Ο βίος ἀπὸ κοινοῦ

Ἐσχηματίσαμε μιὰ ὁμάδα φίλων, συχνὰ εἴτε κατὰ νοῦν εἴτε εἰς τὰς συνδυαλέξεις μας ἐσυζητούσαμεν καὶ ἐνεκρίναμεν ἤδη τὸ σχέδιον ν' ἀποσυρθοῦμε ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ ζήσωμεν ἐν εἰρήνῃ διὰ ν' ἀποφύγωμε μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὰς φρικτὰς περιπετείας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Ἰδοὺ πῶς κατηρτίσαμε τὸ πρόγραμμά μας. Τὰ ἀγαθά, τὰ ὁποῖα διεθέταμεν θὰ ἀνῆκαν εἰς τὴν ὁμάδα. Ὅ,τι, ἐκληρονομούσαμε, θὰ ἐσυγχωνεύετο εἰς μίαν καὶ μόνην κοινὴν κληρονομίαν. Τοιουτοτρόπως δυνάμει τῆς εἰλικρινοῦς καὶ νομιμόφρονος φιλίας μας, δὲν θὰ κατεῖχεν ὁ ἕνας τοῦτο καὶ ὁ ἄλλος ἐκεῖνο. Ὅλαι αἱ περιουσίαι θ' ἀποτελοῦσαν μίαν καὶ μόνην. Τὰ πάντα θ' ἀνῆκον εἰς τὸν καθένα ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ὅλα εἰς ὅλους. Ὑπελογίζαμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν συναποτελούντων τὴν ἐν λόγῳ ὁμάδα μελῶν θ' ἀνήρχετο εἰς δέκα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν πλουσιώτατοι, ἰδίως δὲ ὁ παιδικὸς καὶ ἐπιστήθειός μου φίλος Ρωμανιανός, τὸν ὁποῖον σοβαραὶ ὑποθέσεις ἔρριψαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Αὐτὸς ἦτο ὁ ἐνθουσιωδέστερος ὑποστηρικτὴς τοῦ σχεδίου τούτου, αἱ δὲ συμβουλαί του εἶχαν ἰδιαιτέραν σοβαρότητα, διότι ἦτο κάτοχος περιουσίας μεγαλυτέρας τῆς τῶν ἄλλων συντρόφων μου.

Ἀπεφασίσθη, ὅπως κάθε χρόνο δύο ἀπὸ μᾶς, ὡς ἀρχηγοὶ μεριμνοῦν δι' ὅλας τὰς ἀπαραιτήτους λεπτομερείας, ἐνῷ οἱ λοιποὶ δὲν θὰ ἐφρόντιζαν διὰ τίποτε σχετικόν. Ὅταν ὅμως ἐτέθη ἐπὶ

τάπητος τὸ ζήτημα, ἂν αἱ γυναῖκες μας θὰ ἀπεδέχοντο αὐτὸν τὸν συνδυασμὸν—οἱ μὲν ἦσαν νυμφευμένοι, οἱ δὲ ἐσκόπευαν νὰ νυμφευθοῦν—τὸ ὡραῖο πρόγραμμά μας ἐγλύστρησε ἀπὸ τὰ χέρια μας, συνετρίβη καὶ τὰ κομμάτια του ἐσαρώθησαν.

Ἐπεστρέψαμε λοιπὸν εἰς τοὺς ἀναστεναγμούς μας καὶ ἀρχίσαμε ἐκ νέου νὰ διευθύνωμε τὰ βήματά μας εἰς τοὺς εὐρυχώρους καὶ πεπατημένους δρόμους τοῦ αἰῶνος μας [1]. Διότι χίλιες δυὸ σκέψεις ἐκυκλοφοροῦσαν στὴν καρδιά μας, ἐνῷ ἡ ἰδική Σου παραίνεσις εἶναι αἰωνία. Ἀπὸ τοῦ ὕψους Σου ἐγελοῦσες διὰ τὰς ἀποφάσεις μας, προετοίμαζες τὰς ἰδικάς Σου, ἐπερίμενες νὰ δώσῃς τὴν τροφὴν ἡμῶν ἐν εὐκαιρίᾳ καὶ νὰ δωρήσῃς εἰς τὰς ψυχάς μας τὴν εὐλογίαν Σου.

Ἡ ὑποδούλωσις εἰς τὴν ἡδονὴν

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπληθύνθησαν τ' ἀνομήματά μου, ὅταν δὲ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν ἀγκάλην μου, ὡς ἐμπόδιον διὰ τὸν γάμον μου, ἡ γυναῖκα ἐκείνη, ποὺ ἀγαποῦσα καὶ ποὺ συνεμερίζετο τὴν κλίνην μου, αἰσθάνθηκα πόνον ὀξὺν καὶ ἡ καρδιά μου ἔμεινε πολὺν καιρὸν αἱματωμένη.

Ἔφυγε διὰ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ὡρκίσθηκε εἰς Ἐσὲ νὰ μὴ ἔλθῃ ποτὲ εἰς ἐπαφὴν μὲ ἄλλον ἄνδρα. Φεύγουσα μοῦ ἀφῆκεν ἕνα φυσικό τέκνον, ποὺ μοῦ ἐδώρησε.

Καὶ ἐγώ, ὁ ἄθλιος, ἀνίκανος νὰ μιμηθῶ τὴν γυναῖκα ἐκείνην καὶ μὴ δυνάμενος νὰ περιμένω τὴν παρέλευσιν τῶν δύο ἐτῶν, ὁπότε θὰ μοῦ ἐδίδετο τὸ χέρι, ποὺ μοῦ εἶχαν ὑποσχεθῆ, καὶ περισσότερον δοῦλος τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς παρὰ ἐραστὴς τοῦ νομίμου γάμου, ἐπρομηθεύθηκα ἄλλην γυναῖκα, μιὰν ἐρωμένην, ὡς ἐὰν ἐποθοῦσα νὰ τροφοδοτήσω καὶ νὰ παρατείνω τὴν ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς μου, νὰ τὴν ἀφήσω ἀθεράπευτον καὶ μάλιστα νὰ τὴν χειροτερεύσω ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν μιᾶς συνηθείας, ποὺ θὰ διαρκοῦσε μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου μου. Τοιουτοτρόπως ἡ διανοιχθεῖσα πληγὴ ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τῆς πρώτης ἐρωμένης μου δὲν εἶχε θε-

(1) Πρβλ. Ματθ. 7. 13 : «Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς».

ραπευθῇ, ἀλλ᾿ ὕστερ᾿ ἀπὸ ζωηροὺς καὶ ὀξυτάτους πόνους μετεβλήθη εἰς γάγραιναν, τὸ δὲ κακόν, μολονότι ἐλαφρότερον, δὲν ἦτο ὀλιγώτερον ἀπελπιστικόν.

Ἡ ἐπιδίωξις ματαίας εὐδαιμονίας

Σὲ ἐξυμνοῦμεν, Σὲ δοξάζομεν, ὦ πηγὴ τῶν οἰκτιρμῶν! Ἡ ἀθλιότης μου ηὔξανε κάθε μέρα, ἐνῷ Σὺ ἐπλησίαζες καθημερινῶς περισσότερον. Ἦτο πολὺ κοντὰ τὸ χέρι ἐκεῖνο, ποὺ θ᾿ μ᾿ ἀποσποῦσε ἀπὸ τὸν βόρβορον καὶ θὰ ἀπέπλυνε τὰς ἁμαρτίας μου, ἀλλ᾿ ἐγὼ τὸ ἀγνοοῦσα. Ἐκεῖνο ποὺ μὲ ἠμπόδιζε νὰ βυθισθῶ ἀκόμη βαθύτερα εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν, ἦτο ὁ φόβος τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευταίας Σου κρίσεως. Παρ᾿ ὅλας τὰς διακυμάνσεις τῆς σκέψεώς μου, οὐδέποτε ὁ φόβος αὐτὸς ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν καρδίαν μου.

Ἐσυζητοῦσα μὲ τοὺς φίλους μου Ἀλύπιον καὶ Νεβρίδιον περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ καὶ τοῦ μεγίστου κακοῦ. Θὰ ἔδινα τὴν δάφνην εἰς τὸν Ἐπίκουρον, ἂν δὲν ἐπίστευα εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν πράξεών μας, ποὺ δὲν παρεδέχετο ὁ Ἕλλην φιλόσοφος. Ἔθετα ὡς ἑξῆς αὐτὸ τὸ ζήτημα: Ἐὰν ἤμεθα ἀθάνατοι καὶ ἂν ἐπερνούσαμε τὴν ζωή μας μέσα εἰς αἰωνίας αἰσθησιακὰς ἡδονάς, χωρὶς νὰ φοβούμεθα νὰ τὴν χάσωμεν, διὰ ποῖον λόγον δὲν θὰ ἤμεθα εὐτυχεῖς; Καὶ τί ἄλλο θὰ ἐζητούσαμεν εἰς τοιαύτην περίπτωσιν; Δὲν ἔβλεπα, ὅτι αὐτὸ ἦτο ἀκριβῶς ἐνδεικτικὸν μεγίστης ἀθλιότητος, δηλαδὴ τὸ ὅτι βυθισμένος καὶ ἀποτυφλωμένος, ἤμουν ἀνίκανος νὰ φαντασθῶ τὸ φῶς τῆς ἀρετῆς, τὴν λάμψιν τῆς ὡραιότητος ἐκείνης, ποὺ πρέπει ν᾿ ἀγαπᾶται δι᾿ αὐτὴν τὴν ἰδίαν· τὴν λάμψιν τῆς ὡραιότητος ἐκείνης, ποὺ δὲν εἶναι μὲν προσιτὴ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ φωτίζει τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μας. Μέσα εἰς τὴν ἀθλιότητά μου, δὲν ἐρωτοῦσα ἀπὸ ποίαν πηγὴν προήρχετο δι᾿ ἐμὲ ἡ ἀπόλαυσις ἐκείνη, νὰ ὁμιλῶ μετὰ τῶν φίλων μου ἔστω καὶ περὶ θεμάτων ἐπιληψίμων. Διότι καὶ μέσα εἰς τὰς σαρκικάς μου ἡδονάς, ὁσονδήποτε φιλήδων καὶ ἂν ἤμουν, δὲν θὰ ἤμουν εὐτυχὴς χωρὶς τοὺς φίλους μου, ποὺ ἀγαποῦσα καὶ οἱ ὁποῖοι μοῦ ἀνταπέδιδαν ἀνιδιοτελῶς τὴν ἀγάπην των.

Ὢ σκολιὰ καὶ διάστροφα μονοπάτια! Ἀλλοίμονον εἰς τὴν

ψυχήν, ἡ ὁποία ἤλπιζεν, ἀπομακρυνομένη ἀπὸ Σένα, ὅτι θὰ εὕρισκε κάτι καλύτερο, ! Μολονότι στρεφομένη ἐπὶ τῶν νώτων, ἐπὶ τῆς κοιλίας, ἐπὶ τῶν πλευρῶν, ὅλα τὰ εὕρισκε σκληρὰ καὶ ἀκανθώδη, διότι ἀνάπαυσις καὶ γαλήνη ὑπῆρχε μόνον εἰς τοὺ κόλπους Σου. Ἀλλὰ Σὺ εἶσαι παρὼν καὶ μᾶς ἀπαλάσσεις ἀπ' αὐτὰς τὰς οἰκτρὰς παρακρούσεις. Μᾶς καλεῖς εἰς τὸν δρόμον Σου καὶ μᾶς παρηγορεῖς μὲ τὰς λέξεις: «συνετιῶ σε καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ᾗ πορεύσῃ, ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου» (1).

(1) Ψαλμ. ΛΑ', 8.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ΄

Ὁ Αὐγουστῖνος ἀφηγεῖται τὸ τριακοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἀκόμη ἐντὸς τοῦ σκότους τῆς ἀγνοίας εὑρισκόμενος, ἀπατᾶται ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ κακοῦ. Περιγράφει τὴν ἀγωνίαν του σχετικῶς μὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο ζήτημα. Τέλος ἀποκτᾷ τὴν ἀληθινὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἱ περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σκέψεις του εἶναι ἀκόμη ἐσφαλμέναι.

Ἤδη ἡ κακὴ καὶ ἐγκληματικὴ πρώτη νεότης μου ἦτο νεκρά. Ἐβάδιζα πρὸς τὴν ὡριμότητά μου, ὅσο δὲ περισσότερον ἐπληθύνοντο τὰ ἔτη μου, τόσο ἡ μηδαμηνότης μου ἐγίνετο ἀθλιοτέρα, διότι δὲν ἠμποροῦσα νὰ φαντασθῶ ἄλλην οὐσίαν ἐκτὸς ἐκείνης, ποὺ προσέπιπτε εἰς τοὺς σαρκικοὺς ὀφθαλμούς. Ἀφότου ἤρχισα νὰ τείνω τὰ ὦτά μου εἰς τὰ διδάγματα τῆς σοφίας, ἔπαυσα πλέον νὰ Σὲ φαντάζωμαι ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀπέφυγα πάντοτε αὐτὴν τὴν πλάνην καὶ συνέχαιρα τὸν ἑαυτόν μου, διὰ τὸ ὅτι εὗρῆκε πάλιν εἰς τὴν πίστιν τῆς πνευματικῆς μητρός μας, τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Σου, τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν—ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζα ποίαν ἄλλην ἰδέαν ὤφειλα νὰ ἔχω περὶ Σοῦ. Καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἐννοήσω, ἐγὼ ὁ ἄνθρωπος—καὶ ποιὸς ἄνθρωπος! Ἐσένα τὸν ὕψιστον, τὸν μόνον, τὸν ἀληθινὸν Θεόν! Μὲ ὁλόκληρον τὴν ὁρμὴν τῆς ψυχῆς μου Σ' ἐπίστευα αἰώνιον, ἀπαραβίαστον, ἀμετάβλητον. Μολονότι, δὲν ἤξευρα, ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς μοὶ ἐπεβάλλετο αὐτὴ ἡ σκέψις, ἐν τούτοις ἔβλεπα καθαρὰ καὶ ἤμουν βέβαιος, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ὑπόκειται εἰς φθοράν, εἶναι κατώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τὴν διαφεύγει. Ὥστε ἔθετα, χωρὶς δισταγμόν, τὸ ἀπαραβίαστον ὑπεράνω τοῦ δυναμένου νὰ ὑποστῇ κηλίδωσιν, τὸ ἀμετάβλητον ὑπεράνω τοῦ ὑποκειμένου εἰς μεταβολήν.

Ἡ καρδιά μου διεμαρτύρετο ζωηρὰ ἐναντίον τῶν ἀπατηλῶν φαντασμάτων μου καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἐκτοπίσω μ' ἕνα κτύπημα τὸν ἀκάθαρτον σωρὸν τῶν εἰκόνων, ποὺ ἐπετοῦσαν τριγύρω μου.

Ἀλλὰ μόλις ἐξηφανίζοντο, ἐπέστρεφαν πάλι, διὰ νὰ διαχυθοῦν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, τοὺς ὁποίους ἀπετύφλωναν. Παρ᾽ ὅλας τὰς προσπαθείας μου νὰ ἐκτοπίσω τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶχεν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀναγκαζόμουν νὰ Τὸν φαντάζωμαι σὰν κάτι σωματικόν, ποὺ κατέχει χῶρον, σὰν κάτι σωματικὸν εἴτε ὁμοιογενὲς πρὸς τὸν κόσμον, εἴτε διάχυτον μακρὰν αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν ἐκτάσεων τοῦ Ἀπείρου. Ὁπωσδήποτε ἐθεωροῦσα τὸ σωματικὸν αὐτὸ ὡς αἰώνιον, ἀπαραβίαστον καὶ ἀμετάβλητον, ὑπεράνω ἐκείνου, ποὺ ὑπόκειται εἰς φθοράν, μεταβολὴν καὶ κατάπτωσιν. Ὅ,τι δὲν ἠμποροῦσα νὰ φαντασθῶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν εἰς τὸν χῶρον μοῦ ἐφαίνετο μηδέν,—ἀπόλυτον μηδὲν—καὶ ὄχι ἁπλῶς κενόν, δηλαδὴ χῶρος ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀποσπᾶται μὲν κάποιο σῶμα, ἀλλ᾽ αὐτὸς (ὁ χῶρος δηλαδὴ) ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ μολονότι δὲν ὑφίσταται εἰς αὐτὸν κανένα σῶμα στερεόν, οὔτε ὑγρόν, οὔτε ἐναέριον, οὔτε οὐράνιον. Διότι εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν θὰ ὑπῆρχεν ἕνας χῶρος κενός, σὰν ἕνα τίποτε, τὸ ὁποῖον ὅμως θὰ διετήρει τὴν ἐντατικότητά του.

Ἐγὼ λοιπὸν μὲ καρδίαν βεβαρημένην, ἀνίκανος ν᾽ ἀναγινώσκω εἰς τὸν ἑαυτόν μου καθαρά, ἐθεωροῦσα πᾶν ὅ,τι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμπυκνωθῇ, νὰ ἐξογκωθῇ· πᾶν ὅ,τι δὲν ἠμποροῦσε νὰ δεχθῇ ἕνα ἐκ τῶν συνδυασμῶν τούτων, ὡς ἀπολύτως μηδέν. Εἰς τὰς μορφάς, ποὺ ἐσυνήθιζαν νὰ περιεργάζωνται οἱ ὀφθαλμοί μου, ἀνταπεκρίνοντο αἱ εἰκόνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκινεῖτο τὸ πνεῦμά μου ! Δὲν ἔβλεπα, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν διέπλαττα τὰς εἰκόνας, ἦτο διάφορος ἀπὸ τὰς εἰκόνας αὐτὰς κατ᾽ οὐσίαν, καὶ ὅμως ἂν αὐτὴ ἡ ἐνέργεια δὲν ἦτο κάτι ὑπέροχον αὐτὴ καθ᾽ ἑαυτήν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὰς διαπλάσσῃ.

Ἐσένα δέ, ὦ ζωὴ τῆς ζωῆς μου, Σ᾽ ἐφανταζόμουν σὰν ἕνα τεράστιον ὄν, ποὺ διαπερνοῦσες ἀπὸ παντοῦ, διὰ τῶν ἀπείρων ἐκτάσεων, ὁλόκληρον τὴν μᾶζαν τοῦ Σύμπαντος καὶ ποὺ ἀπὸ ἐκεῖ διεχέεσο εἰς ὁλόκληρον τὴν φύσιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ Σὲ περιλαμβάνῃ καὶ αὐτὴ ἡ γῆ εἰς ἑαυτήν, ὁ οὐρανὸς ἐπίσης καὶ ὅλα ἀνεξαιρέτως τ᾽ ἀντικείμενα. Ὅλα δὲ αὐτὰ εὕρισκαν εἰς Ἐσὲ τὰ ὅριά των, ἐνῷ Σὺ δὲν τὰ εὕρισκες πουθενά. Ὅπως δὲ ἡ μᾶζα τοῦ ἀέρος δὲν εἶναι ἐμπόδιον διὰ τὸ ἡλιακὸν φῶς, οὔτε τὸ ἐμποδίζει νὰ διασχίζῃ τὸν ἀέρα καὶ νὰ τὸν πληροῖ καθ᾽ ὁλοκληρίαν, χωρὶς διό-

λου νὰ θεραπεύεται, ἔτσι καὶ ἡ μᾶζα τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἀέρος καὶ τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς γῆς, διαπερᾶται ὑπὸ Σοῦ εἰς ὅλα τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ τμήματά της, διὰ νὰ δεχθῇ τὴν παρουσίαν Σου. Τοιουτοτρόπως ἡ μυστηριώδης πνοή Σου κυβερνᾷ, καθὼς ἐπίστευα, εἴτε ἔσωθεν εἴτε ἔξωθεν ὅλα τὰ πλάσματά Σου.

Ἔτσι ἐσκεπτόμουν, ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσα νὰ φαντασθῶ ἄλλο τίποτε. Ἀλλ' ἡ πλάνη μου ἦτο οἰκτρά. Σύμφωνα μὲ τὰς ἀντιλήψεις μου, μεγαλύτερον μέρος τῆς γῆς, θὰ περιελάμβανε, κατ' ἀναγκαίαν λογικὴν συνάρτησιν, μεγαλύτερον μέρος ἰδικόν Σου, μικρότερον δὲ μέρος τῆς γῆς, μέρος μικρότερον. Δεδομένου δὲ ὅτι πληροῖς τὰ πάντα, τὸ σῶμα ἑνὸς ἐλέφαντος θὰ περιελάμβανε περισσοτέραν θεότητα, παρὰ τὸ σῶμα ἑνὸς σπουργίτου, κατὰ τὸ μέτρον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἐλέφας εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν σπουργίτην, ποὺ καταλαμβάνει χῶρον μικρότερον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ διεμοιράζεσο μεταξὺ τῶν τμημάτων τοῦ Σύμπαντος, ἀναμειγνύων εἰς αὐτά, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους των, μεγαλύτερα ἢ μικρότερα μέρη ἰδικά Σου. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶχεν οὕτως, ἀλλὰ δὲν εἶχες ἀκόμη φωτίσει τὰ σκότη μου.

*
* *

Μοῦ ἦτο ἀρκετόν, ὦ Θεέ μου, ν' ἀντιτάσσω ἐνώπιον τῶν ἀπατημένων ἐκείνων ἀπατεώνων, τῶν φλυάρων βουβῶν—διότι δὲν ἐλάλει δι' αὐτῶν ὁ Λόγος Σου—τὴν ἀντίρρησιν ἐκείνην, ποὺ ἀντέταξε πρὸ μακροῦ χρόνου ὁ Νεβρίδιος—ἤδη εἰς τὴν Καρχηδόνα—καὶ τὴν ὁποίαν, ἀκούσαντες ὅλοι ἡμεῖς, ἐκλονίσθημεν. Ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀντιτάξῃ πρὸς Ἐσὲ τὸν συφερτὸν ἐκεῖνον τοῦ σκότους, μᾶζαν ἐχθρικήν, ἐὰν Σὺ ἠρνεῖσο ν' ἀγωνισθῇς ἐναντίον του; Ἂν ἀπαντοῦσαν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ Σὲ βλάψῃ, τότε Σὺ δὲν θὰ ἦσουν παντοδύναμος καὶ ἀπαραβίαστος(1). Καὶ ἂν ἀπαντοῦσαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ Σὲ βλάψῃ ; Τότε δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος ν' ἀγωνισθῇς, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε ἕνα μέρος ἰδικόν Σου, ἕνα ἀπὸ τὰ μέλη Σου, μιὰ παραφυὰς τῆς οὐσίας

(1) Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Μανιχαῖον Φήλικα εἰς μίαν μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου συνομιλίαν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι εἶχεν ἡττηθῆ. (De Actis cum Felice M. II, XXII).

Σου, ν' ἀναμειχθῇ μὲ ἐχθρικὰς δυνάμεις, μὲ φύσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἔχεις δημιουργήσει Ἐσύ, διὰ νὰ διαφθαρῇ καὶ νὰ κηλιδωθῇ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ πέσῃ ἀπὸ τὴν μακαριότητα εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ νὰ λάβῃ ἀνάγκην βοηθείας διὰ ν' ἀποκαθαρθῇ καὶ νὰ λυτρωθῇ. Καὶ τὸ μέρος αὐτὸ θὰ ἦτο ἡ ψυχή, τὴν ὁποίαν ὁ Λόγος Σου θὰ ἐλευθέρωνε ἀπὸ τὴν δουλείαν· ὁ Λόγος Σου ἄθικτος ἀπὸ τὴν διαφθορὰν τῆς ψυχῆς, ὁ Λόγος Σου, ποὺ παραμένει αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀδιάφθορος, ὡς μέρος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας! Ἐὰν λοιπὸν οἱ Μανιχαῖοι παραδέχωνται, ὅτι ἐκεῖνο, ποὺ εἶσαι Σύ, δηλαδὴ ἡ οὐσία Σου, διὰ τῆς ὁποίας ὑπάρχεις, εἶναι ἄφθαρτος, ὅλοι οἱ ἰσχυρισμοί των εἶναι ἀσύστατοι καὶ οἰκτροί. Ἐὰν δὲ Σὲ φαντάζωνται δυνάμενον νὰ φθαρῇς, τοῦτο εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ψευδὲς καὶ ἐλέγχεται κατὰ τρόπον ἀπαίσιον ἐσφαλμένον.

Ναί, αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις ἦτο ἱκανὴ νὰ διώξῃ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ψυχήν μου, τὴν ὁποίαν κατεπίεζαν. Διότι, σκεπτόμενοι καὶ ὁμιλοῦντες περὶ Σοῦ κατὰ τὸν τρόπον, ποὺ ἀνέφερα, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸ δίλημμα, χωρὶς φρικτὴν ἱεροσυλίαν τῆς γλώσσης καὶ τῆς καρδίας των.

Ἀπὸ ποῦ προέρχεται τὸ κακόν; Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του;

Ἀλλὰ ἐγώ, μολονότι ἰσχυριζόμουν, μολονότι ἐπίστευα ἀκραδάντως, ὅτι Ἐσύ, Κύριέ μου, ἀληθινὲ Θεέ, δημιουργὲ ὄχι μόνον τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν σωμάτων μας καὶ παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ζῇ, δὲν ὑπόκεισαι οὔτε εἰς κηλίδωσιν, οὔτε εἰς μεταβολήν, οὔτε εἰς οἱανδήποτε φθοράν, ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ δὲν εἶχεν ἀκόμη οὔτε λυθῇ οὔτε διαλευκανθῇ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ αἰτία του, ἔβλεπα, ὅτι ἔπρεπε νὰ κατευθύνω τὴν σχετικήν μου ἔρευναν εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ μὲ παρασύρῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἶναι μεταβλητὸς ὁ ἀμετάβλητος Θεός. Ἄλλως θὰ ἐγινόμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος ὅ,τι ἐζητοῦσα. Τοιουτοτρόπως κατηύθυνα ἀσφαλῶς τὴν ἔρευνάν μου, βέβαιος δὲ ὅτι ἦτο ψευδὲς τὸ δόγμα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τοὺς ἀπέφευγα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου. Διότι εἰς τὴν ἔρευνάν των περὶ τῆς ἀρ-

χῆς τοῦ κακοῦ διέκρινα τὴν πανουργίαν των καὶ ἔβλεπα, ὅτι ἦσαν μᾶλλον διατεθειμένοι νὰ πιστεύουν τὴν οὐσίαν Σου ἐπιρρεπῆ νὰ ὑποστῇ τὸ κακόν, παρὰ ὅτι ἡ οὐσία των ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ διαπράξῃ. Κατέβαλα κάθε δυνατὴν προσπάθειαν διὰ νὰ ἐννοήσω τὸ δόγμα, τὸ ὁποῖον ἤκουσα διατυπούμενον, περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, αἰτίας τῶν ἀνομημάτων μας (1). Ἀλλ' ἤμουν ἀνίκανος νὰ τὸ ἀντιληφθῶ ἐπακριβῶς. Προσπαθοῦσα ν' ἀποσπάσω τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς μου ἀπὸ τὴν ἄβυσσον, ἀλλ' ἔπιπταν ἐκ νέου πάντοτε εἰς αὐτήν, παρ' ὅλας δὲ τὰς ἀπεγνωσμένας προσπαθείας μου, ἐβυθιζόμουν κάθε φορὰν περισσότερον.

Ἐκεῖνο ποὺ μὲ ὡδηγοῦσε ὁπωσδήποτε εἰς τὸ φῶς Σου, ἦτο τὸ ὅτι ἤμουν περισσότερον βέβαιος, ὅτι εἶχα μίαν (ἐλευθέραν) βούλησιν, παρὰ τὸ ὅτι εὑρισκόμουν εἰς τὴν ζωήν. Τοιουτοτρόπως, ὁσάκις ἤθελα ἢ δὲν ἤθελα κάτι, ἤμουν ἀπολύτως βέβαιος, ὅτι δὲν ἦτο κάποιος ἄλλος, ποὺ τὸ ἤθελε ἢ δὲν τὸ ἤθελε, ἀλλ' ἐγὼ ὁ ἴδιος, καὶ μοῦ ἐγίνετο καθημερινῶς φανερώτερον, ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς ἐμφιλοχωροῦσε ἡ ἁμαρτία. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς πράξεις ἐκείνας, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων προέβαινα ἐθελουσίως, αἰσθανόμουν τὸν ἑαυτόν μου περισσότερον πάσχοντα παρὰ ἐνεργοῦντα καὶ ἐφρόνουν ὅτι, εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐνοχῆς, ἀλλὰ περὶ τιμωρίας, ἡ ὁποία, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν δικαιοσύνην Σου, οὐδόλως ἀμφέβαλλα, ὅτι μ' ἐκτυποῦσε δικαίως.

Ἀλλά, ἐρωτοῦσα τὸν ἑαυτόν μου : ποῖος μ' ἔπλασε ; Δὲν μ' ἔπλασεν ὁ Θεός, ποὺ εἶναι καλοκάγαθος, αὐτὴ αὕτη ἡ καλοκαγαθία ; Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προέρχεται ἡ ἐπιθυμία μου νὰ ἐπιδιώκω τὸ κακὸν ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ ; Μήπως διὰ νὰ ὑποστῶ τὰς ποινάς, τῶν ὁποίων ἤμουν ἄξιος ; Ἀλλὰ πῶς ἔσπειρεν εἰς ἐμὲ τὸ σπέρμα τῆς πικρίας, ἀφοῦ μὲ ἔπλασεν ὁλόκληρον αὐτὸς ὁ Θεός, ποὺ εἶναι τόσον γλυκύς ; Ἐὰν μ' ἐδημιούργησεν ὁ διάβολος, ἀπὸ ποῦ αὐτὸς ἐδημιουργήθη ; Ἐάν, λόγῳ διαστροφῆς τῆς βουλήσεώς του, μετεβλήθη ἀπὸ ἀγγέλου καλοκαγάθου εἰς διάβολον, ἀπὸ ποῦ ἆρά γε

(1) Κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον τὸ κακὸν διαιρεῖται εἰς δύο κατηγορίας, ἤτοι εἰς τὸ κακόν, ποὺ διαπράττει ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἰς τὸ κακόν, τοῦ ὁποίου γίνεται θῦμα. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἁμαρτία, τὸ δεύτερον ἡ ποινή. (Πρβλ. Contra Adimantum Manichaeum, § XXVI).

ἐγεννήθη ἡ κακὴ αὐτὴ βούλησις, ἡ ὁποία τὸν μετέβαλεν εἰς διάβολον, ἐνῷ ἀρχικῶς ἐπλάσθη ἄγγελος ἀγαθὸς ὑπὸ πλάστου ἀγαθοῦ; Αὐταὶ αἱ σκέψεις μ' ἐβασάνιζαν, μ' ἐστραγγάλιζαν. Ἐν τούτοις δὲν μ' ἐκρήμνιζαν εἰς τὴν ἄβυσσον, ὅπου κανεὶς δὲν Σοῦ ἀνοίγει τὴν καρδιά του καὶ ὅπου προτιμοῦν ν' ἀποδίδουν εἰς Ἐσὲ τὸ κακὸν παρὰ νὰ ὁμολογοῦν, ὅτι τὸ διαπράττει ὁ ἄνθρωπος.

Ὅθεν ἡ προσπάθειά μου κατευθύνετο εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν λοιπῶν ἀληθειῶν. Εἶχα ἤδη ἀντιληφθῆ, ὅτι τὸ ἄφθαρτον ἦτο ἀνώτερον τοῦ φθαρτοῦ, καὶ ἑπομένως ὤφειλα νὰ διακηρύξω, ὅτι, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶσαι, εἶσαι ἄφθαρτος. Οὐδέποτε μιὰ ψυχὴ ἠμπορεῖ νὰ φαντασθῇ κάτι ἀνώτερον ἀπὸ Σένα, ποὺ εἶσαι ὑπέρτατον ἀγαθόν. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι προτιμοῦν εἰς κάθε ἀλήθειαν, εἰς κάθε βεβαιότητα, τὸ ἄφθαρτον ἀπὸ τὸ φθαρτὸν—τὴν προτίμησιν δὲ αὐτὴν καὶ ἐγὼ παραδεχόμουν τότε — ἐὰν Σὺ δὲν ἦσουν ἄφθαρτος, θὰ ἠμποροῦσα νὰ ὑποθέσω, ὅτι ὑπάρχει κάτι ἀνώτερον ἀπὸ Σένα μὲ τὴν λογικὴν τῆς φαντασίας μου. Ἐκεῖ, ὅπου ἔβλεπα ὅτι ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ τὸ ἄφθαρτον ἀπὸ τὸ φθαρτόν, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὤφειλα νὰ Σὲ ζητήσω καὶ ἀπ' ἐκεῖ νὰ ἐκκινήσω εἰς τὴν μελέτην μου περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ τῆς διαφθορᾶς, ἡ ὁποία δὲν θίγει διόλου τὴν Οὐσίαν Σου. Ἡ διαφθορὰ δὲν δύναται νὰ προσβάλῃ τὸν Θεόν μας, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ αἰτία της, κακὴ θέλησις, ἀναγκαιότης ἢ ἀπροσδόκητος σύμπτωσις. Διότι ὁ Θεὸς εἶναι βούλησις ἀγαθή, αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθόν. Δὲν ἠμπορεῖς Σύ, ὦ Θεέ μου, νὰ ἐξαναγκασθῇς εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ, διότι ἡ βούλησίς Σου δὲν εἶναι μεγαλυτέρα τῆς δυνάμεώς Σου. Διὰ νὰ εἶναι μεγαλυτέρα, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶσαι Σὺ ὁ ἴδιος μεγαλύτερος τοῦ ἑαυτοῦ Σου, ἀφοῦ ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Τί εἶναι διὰ Σὲ ἀπροσδόκητον, ἀφοῦ γνωρίζεις τὰ πάντα; Κανένα πλάσμα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, χωρὶς νὰ τὸ ξεύρῃς Ἐσύ. Ἀλλὰ διατὶ τόσα λόγια πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἀδιαφθόρου οὐσίας ἐκείνης, ποὺ εἶναι ὁ Θεός, ἀφοῦ δὲν θὰ ἦτο Θεός, ἂν δὲν ἦτο ἀδιάφθορος.

* * *

Καὶ ἐζητοῦσα τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ καὶ ἐζητοῦσα κακῶς καὶ δὲν ἔβλεπα τὸ κακὸν εἰς αὐτὴν τὴν ἴδιαν τὴν ἔρευνάν μου. Ἐνώ-

πιον τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας μου ἔθετα ὁλόκληρον τὴν δημιουργίαν, ὅπως φαίνεται εἰς τὰ ὄμματά μας : τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ ἄστρα, τὰ δένδρα, τὰ θνητὰ πλάσματα καὶ ὅ,τι εἶναι ἀόρατον εἰς τὴν πλάσιν : τὰ βάθη τοῦ οὐρανοῦ, τοὺς ἀγγέλους, τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων ! Τὰς δὲ πνευματικὰς οὐσίας μου ἐξελάμβανα κατανεμημένας εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν χῶρον, ὡς ἐὰν ἦσαν σωματικαί. Ἐπίστευα, ὅτι ἐκ τῆς δημιουργίας Σου εἶχε σχηματισθῆ μιὰ μεγάλη ἑνιαία μᾶζα, εἰς τὴν ὁποίαν παρετάσσοντο τὰ σώματα, ποὺ ἦσαν πραγματικῶς σωματικὰ καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, μολονότι ἦσαν πνευματικά, μετεβάλλοντο εἰς σωματικὰ διὰ τῆς φαντασίας μου. Αὐτὴν τὴν μᾶζαν ἐθεωροῦσα ἀπέραντον—ὄχι κατὰ τὸ πραγματικὸν ἀπέραντον μέγεθός της, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν φαντασίαν μου — καὶ περιωρισμένην ἀπὸ παντοῦ, Σὺ δέ, ὦ Θεέ μου, τὴν διεπέρας μὲν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν, ἀλλ᾽ ἀπέμενες ἄπειρος εἰς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἐφανταζόμουν τὸ πρᾶγμα ὡς μίαν θάλασσαν, ἡ ὁποία ἀπὸ παντοῦ καὶ παντοῦ θ᾽ ἀποτελοῦσε μίαν καὶ μόνην θάλασσαν, ἐξαπλωμένην εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ Ἀπείρου καὶ ἐγκλείουσαν ἕνα σπόγγον καλοσσιαῖον μέν, ἀλλὰ πεπερασμένον καὶ ἐμποτιζόμενον ἀπὸ τὴν τεραστίαν θάλασσαν.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀντελαμβανόμουν τὴν πεπερασμένην δημιουργίαν Σου κατάμεστον τοῦ ἰδικοῦ Σου Ἀπείρου, καὶ ἔλεγα : Ἰδοὺ ὁ Θεὸς καὶ ἰδοὺ τὰ πλάσματά Του, τὰ ὁποῖα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ παρὰ μόνον ἀγαθά. Ἀλλὰ τότε ποῦ εὑρίσκεται τὸ κακόν ; Ἀπὸ ποῦ πηγάζει ; Ἀπὸ ποῦ διωλίσθησεν ἕως ἐδῶ ; Μήπως δὲν ὑφίσταται ἀπολύτως ; Ἀλλὰ τότε διὰ ποῖον λόγον νὰ τὸ φοβούμεθα, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ; Διατί νὰ προφυλασσώμεθα ; Ἐὰν δὲ τὸ φοβούμεθα, χωρὶς λόγον, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ φόβος εἶναι τὸ κακόν, ποὺ ἐρεθίζει καὶ βασανίζει ἀδίκως τὴν ψυχήν μας. Τὸ κακὸν δὲ τοῦτο εἶναι τόσον μεγαλύτερον, ὅσο περισσότερο τὸ φοβούμεθα, μολονότι δὲν ἔχομε τίποτε νὰ φοβηθοῦμε. Κατὰ ταῦτα εἴτε ὑπάρχει πραγματικῶς τὸ κακόν, εἴτε τὸ κακὸν εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, δηλαδὴ ὅτι φοβούμεθα. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προέρχεται τὸ κακόν, ἀφοῦ ὁ Θεός, αὐτὸς καθ᾽ ἑαυτὸν ἀγαθός, ἐδημιούργησεν ἀγαθὰ τὰ πάντα.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Θεὸς ὕψιστον καὶ ὑπέρτατον ἀγαθόν, ἐδημιούργησεν ὄντα ὀλιγώτερον ἀγαθὰ ἀπ᾽ αὐτόν. Ἐν τούτοις

εἶναι ἀγαθὸς ὁ δημιουργὸς καὶ ἀγαθὰ ὅλα τὰ πλάσματά Του. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προέρχεται τὸ κακόν ; Μήπως ἡ ὕλη, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη, ἦτο κακή, ὅταν δὲ ἔδιδε εἰς αὐτὴν τὴν μορφήν, τὴν ὀργάνωσίν της, ἄφησε κάτι, ποὺ δὲν ἐρρύθμισεν εἰς τρόπον, ὥστε ν' ἀποφευχθῇ κάθε ὁποιονδήποτε κακόν ; Διατί ὅμως καὶ τοῦτο ; Μήπως δὲν ἠμποροῦσε, ἐφ' ὅσον εἶναι παντοδύναμος, νὰ τὴν μεταβάλῃ, νὰ τὴν μεταπλάσῃ οὕτως ὥστε νὰ μὴ μείνῃ κανένα κακὸν εἰς αὐτήν ; Τέλος, διατί ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ κάτι ἀπὸ τὴν ὕλην αὐτήν, καὶ δὲν μετεχειρίσθη αὐτὴν τὴν ἰδίαν τὴν παντοδυναμίαν του, ὅπως τὴν ἐξοντώσῃ ; Μήπως αὐτὴ ἡ ὕλη ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ καὶ παρὰ τὴν ἰδικήν Του θέλησιν ; Ἤ, ἐὰν ἡ ὕλη ἦτο πράγματι αἰωνία, διατί τὴν ἄφησε νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ χρόνον τόσον μακρὸν καὶ διατί τόσον ἀργὰ ἀπεφάσισε νὰ πλάσῃ ἐξ αὐτῆς κάτι ; Ἂν δὲ πάλιν ἠθέλησεν ἔξαφνα νὰ δημιουρήσῃ κάτι, δὲν θὰ ἐνεργοῦσε ὁ Παντοδύναμος μὲ τρόπον, ὥστε ἐκείνη μὲν (δηλ. ἡ ὕλη) νὰ μὴν ὑφίσταται, αὐτὸς δὲ μόνος, τὸ καθ' ὁλοκληρίαν ἀληθινόν, καὶ ὑπέρτατον καὶ ἄπειρον ἀγαθόν, νὰ ὑπάρχῃ ; Ἤ, ἐὰν δὲν ἦτο πρέπον, ἐφ' ὅσον εἶναι πλάστης ἀγαθός, νὰ μὴ δημιουργήσῃ καὶ συγκροτήσῃ κάτι ἀγαθόν, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκμηδενίσῃ αὐτὴν τὴν βλαβερὰν ὕλην καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ ἄλλην ὕλην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ὅλα τὰ σχέδια τῆς δημιουργίας Του ; Διότι, ἐὰν δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ πλάσῃ κάτι παρὰ μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ὕλης, δὲν θὰ ἦτο παντοδύναμος.

Ἰδοὺ αἱ σκέψεις, ποὺ ἐτάραζαν τὴν δυστυχισμένην ψυχήν μου, ὑποδουλωμένην καὶ ἀνίκανον ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὅμως εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν ριζοβολοῦσε ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν, Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν, καθὼς διδάσκει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, μολονότι δὲ ἡ Ἐκκλησία αὐτη ἦτο δι' ἐμὲ ἄμορφος καὶ ἀμφίρροπος ὡς πρὸς παρὰ πολλὰ σημεῖα τῶν δογματικῶν κανόνων της, δὲν τὴν ἐγκατέλειπεν ὅμως τὸ πνεῦμά μου, ἀλλ' ἐβαπτίζετο καθημερινῶς περισσότερον εἰς τὰ νάματά της.

Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ ἀστρολόγοι

Εἶχα ἤδη ἀποκρούσει ἐπίσης τὰς ψευδοπροφητείας καὶ τοὺς ἀσεβεῖς παραλογισμοὺς τῶν ἀστρολόγων. Σοῦ ἐκφράζω τὴν εὐ-

γνωμοσύνην μου, ὦ Θεέ μου, διὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν Σου καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό! Σὺ καὶ οὐδεὶς ἄλλος, μοῦ παρέσχες τὴν βοήθειαν Σου ἐν προκειμένῳ. Διότι ποιὸς ἀποσπᾶ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν θάνατον τῆς πλάνης, ἐὰν μὴ ἡ ζωή, ἡ ἀθάνατος ζωή, ποὺ φωτίζει τὰς ψυχάς, ποὺ ἀγωνιοῦν, χωρὶς αὐτὴ νὰ ἔχῃ ἀνάγκην οἱουδήποτε φωτός, καὶ κυβερνᾷ τὸν κόσμον μέχρι καὶ ἀκόμη τῶν φύλλων, ποὺ κινεῖ ἐπὶ τῶν δένδρων ὁ ἄνεμος; Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος, ποὺ μ' ἐθεράπευσεν ἀπὸ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν ἀντέτασσα εἰς τὸν ὀξύνουν γέροντα Βενδικιανὸν καὶ τὸν Νεβρίδιον, νέον πλούσιον καὶ σοφόν. Αὐτοὶ ἰσχυρίζοντο, ὁ πρῶτος μετὰ πείσματος ὁ δεύτερος μετὰ δισταγμοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν παρέλυε τὴν ἐπιμονήν του, ὅτι καμμία τέχνη δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ προΐδῃ τὸ μέλλον, ὅτι αἱ ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων βοηθοῦνται συχνὰ ὑπὸ τῆς ἁπλῆς συμπτώσεως καὶ ὅτι ἡ ἐπαλήθευσις τῶν προρρήσεων δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν τέχνην τῶν μάντεων, ἀλλ' εἰς τὸν πολὺ μεγάλον ἀριθμὸν τῶν προφητειῶν των. Ὅταν προφητεύῃ κανεὶς καθημερινῶς καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος, δὲν εἶναι περίεργον ὅτι μέρος τῶν προφητειῶν του ἐπαληθεύει.

Ὑπῆρξες λοιπὸν Σύ, ὦ Θεέ μου, ἐκεῖνος, ποὺ μοῦ ἐπρομήθευσεν ἕνα φίλον, ὁ ὁποῖος ἐσυμβουλεύετο μὲ χαρὰν τοὺς ἀστρολόγους. Δὲν ἐγνώριζε διόλου τὴν τέχνην των, ἀλλὰ τοὺς ἐσυμβουλεύετο, καθὼς εἶπα, μὲ περιέργειαν, μολονότι μᾶς διηγεῖτο ἕνα σχετικὸν ἀνέκδοτον τοῦ πατρός του, ἱκανὸν ν' ἀνατρέψῃ ὁλόκληρον τὴν εἰς τὴν ἀστρολογίαν πίστιν του. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἤθελε νὰ τὸ λάβῃ ὑπ' ὄψιν.

Ὁ Φιρμίνιος,—αὐτὸ ἦτο τὸ ὄνομά του—ἐσπούδασε τὰς ἐλευθερίους ἐπιστήμας καὶ ἠσκήθη εἰς τὴν ρητορικήν. Μὲ ἀγαποῦσε καὶ ἦλθε κάποτε νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλήν μου, ἀπὸ τὴν εὐγενῆ διεκπεραίωσιν τῆς ὁποίας ἀνέμενε πύργους χρυσοῦς εἰς τὸν μάταιον αὐτὸν κόσμον, καὶ νὰ μάθῃ τὴν πρόγνωσίν μου ἐν σχέσει μὲ τὸν «ἀστερισμόν» του, ὅπως τὸν ὀνομάζουν [1]. Ἐγὼ ἤρχιζα ἤδη νὰ

---

(1) Ἐπειδὴ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἡ τέχνη τῶν ἀρχαίων μάντεων εἶχε τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ, κάθε σημαντικὴ ἢ ἀσήμαντος, ὑπόθεσις ἐκανονίζετο συμφώνως μὲ τὰς ὑποβολὰς τῶν ἀστρολόγων. (Βλ. Franz Cumont εἰς τὴν Revue d' histoire et de litétrature religieuse 1906

παραδέχωμαι τὴν γνώμην τοῦ Νεβριδίου, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασα νὰ διατυπώσω εἰς τὸν Φιρμίνιον τὰς ἰδικάς μου ἀντιλήψεις ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος, δσονδήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἀμφίρροποι, ἐπρόσθεσα ὅμως, ὅτι ἤμουν σχεδὸν βέβαιος περὶ τοῦ γελοίου, τοῦ μηδαμινοῦ τῆς ἀστρολογίας. Τότε μοῦ διηγήθη, ὅτι ὁ πατέρας του, ἐνθουσιώδης ἐραστὴς τῶν ἀστρολογικῶν βιβλίων, εἶχε κάποιον φίλον, ποὺ ἐζητοῦσε καὶ αὐτὸς τέτοια βιβλία καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον. Ἐμψυχούμενοι ἀπὸ τὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον καὶ οἱ δύο συνεμερίζοντο, καὶ κατεχόμενοι ἀπὸ πάθος σφοδρὸν δι' αὐτὰς τὰς ἠλιθιότητας, ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ περιμένουν μὲ ἀγωνίαν τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐγεννοῦσαν τὰ κατοικίδια ζῶά των καὶ νὰ σημειώνουν τὴν θέσιν τῶν ἀστέρων εἰς τὸ στερέωμα, διὰ νὰ περισυλλέξουν σχετικὰς μὲ τὴν ἐπιστήμην πληροφορίας.

Λοιπόν, καθὼς τοῦ εἶχε διηγηθῆ ὁ πατέρας του, καθ' ὃν χρόνον ἡ μητέρα του διετέλει εἰς ἐνδιαφέρουσαν κατάστασιν, μιὰ ὑπηρέτρια τοῦ φίλου του, ποὺ ἀγαποῦσε τὴν ἀστρολογίαν, ἤρχισε νὰ δεικνύῃ καὶ αὐτὴ σημεῖα ἐγκυμοσύνης. Φυσικὰ ὁ κύριός της τὸ ἀντελήφθη αὐτός, ποὺ παρακολουθοῦσεν ἐπιμελῶς τὰς κυοφορίας τῶν σκύλων του. Ὑπελόγισαν λοιπὸν μὲ ἀκρίβειαν πραγματικῶς μαθηματικὴν τὰς ἡμέρας, τὰς ὥρας, τὰς μικροτέρας διαιρέσεις τῆς ὥρας, ὁ ἕνας διὰ τὴν σύζυγόν του καὶ ὁ ἄλλος διὰ τὴν ὑπηρέτριάν του. Καὶ αἱ δύο ἔτεκον συγχρόνως, οὕτως ὥστε οἱ δύο ἀστρολόγοι μας ἐφαντάθησαν, κατ' ἀναγκαίαν ἀστρολογικὴν συνάρτησιν, τὸ αὐτὸ πεπρωμένον ὁ ἕνας διὰ τὸ τέκνον του καὶ ὁ ἄλλος διὰ τὸν μικρὸν δοῦλόν του. Διότι, καθ' ὃν χρόνον αἱ δύο γυναῖκες ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὰς πρώτας ὠδίνας τοῦ τοκετοῦ, οἱ δύο ἀστρολόγοι ἔμαθαν τί συνέβαινε καὶ εἶχαν ἑτοίμους θεράποντας, διὰ νὰ τοὺς ἐξαποστείλουν ὁ ἕνας στὴν οἰκίαν τοῦ ἄλλου ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετόν. Οἱ θεράποντες ἐξετέλεσαν εὐθὺς τὴν ἐντολὴν τῶν κυρίων των. Ὁ Φιρμίνιος ἐπρόσθεσεν, ὅτι ἡ συνάντησις τῶν δύο ἀπεσταλμένων ἔγινεν ἑκατέρωθεν εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς δύο οἰκίας, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ

καὶ 1912 καὶ Berliner philol. Wochenschrift 1917, σελίς 370, σελίς 506 καὶ ἐφεξῆς.

καμμία ἀπολύτως διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν ἀστέρων ἢ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Καὶ ὅμως, ὁ μὲν Φιρμίνιος, χάρις εἰς τὴν περίβλεπτον θέσιν τῶν γονέων του, ἔτυχεν ὑψηλῆς μορφώσεως, ἔζουσε ἐν μέσῳ τῆς χλιδῆς καὶ τοῦ πλούτου καὶ ἐτιμήθη μὲ τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα, ὁ δὲ δοῦλος, ποὺ ἐσήκωνε πάντοτε εἰς τοὺς ὤμους του τὸ βάρος τῆς δουλείας, ἐξακολουθοῦσε νὰ δουλεύῃ εἰς τοὺς κυρίους του, ἀκόμη καὶ εἰς τὸν κύριον ἐκεῖνον, ποὺ τὸν ἐγνώριζε τόσο καλά.

Ὅταν ἤκουσα τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπίστευσα, διότι ἐγνώριζα τὸν χαρακτῆρα ἐκείνου, ποὺ μοῦ τὸ εἶχε διηγηθῆ, ἤρχισα νὰ αἰσθάνωμαι ἐξαφανιζόμενον κάθε δισταγμὸν σχετικὸν μὲ τὴν ἀστρολογίαν. Ἐπροσπάθησα δὲ νὰ θεραπεύσω, χωρὶς νὰ χάσω καιρόν, τὸν Φιρμίνιον ἀπὸ τὴν περιέργειάν του σχετικῶς μὲ τὸ ἀνωτέρω γεγονός, παρατηρήσας εἰς αὐτόν, ὅτι, διὰ νὰ ὑπολογίσω καλῶς τὰ πράγματα, θὰ ἔπρεπε κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀστερισμῶν του, νὰ διακρίνω εἰς αὐτοὺς τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν τῶν γονέων του, τὸ γόητρον τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, τὴν ἀρίστην ἀνατροφήν του καὶ τὴν ἀρτίαν ἐπιστημονικήν του μόρφωσιν. Τοὐναντίον, ἐὰν ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὁ ὑπὸ τοὺς ἰδίους ἀκριβῶς ἀστερισμοὺς γεννηθείς, μ' ἐσυμβουλεύετο, θὰ ἔπρεπε, διὰ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς αὐτόν, ν' ἀναγνωρίσω πάλιν εἰς τὰ ἴδια σημεῖα—διότι καὶ ἐκεῖνος εἶχε τοὺς ἰδίους καθὼς καὶ σὺ ἀστερισμούς—οἰκογένειαν τῆς ἐσχάτης ὑποστάθμης, δουλικὴν κατάστασιν καὶ ἐν γένει σύνολον συνθηκῶν λίαν διαφόρων καὶ πολὺ ἀπομακρυσμένων ἀπὸ τὰς πρώτας. Ὥστε, μολονότι τὰ σημεῖα θὰ ἐσυνταυτίζοντο εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἀπολύτως, ἡ σχετικὴ ἀπάντησις, διὰ νὰ εἶναι εἰλικρινής, θὰ ἦτο διαφορετικὴ κατ' ἀνάγκην, διότι ἂν ἦτο ὁμοία, θὰ ἦτο ψευδής, ἀνειλικρινής. Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ ἀκριβεῖς προφητεῖαι, αἱ εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν ἀστέρων ὀφειλόμεναι, δὲν πρέπει ν' ἀποδίδωνται εἰς κάποιαν μέθοδον ἐπιστημονικήν, ἀλλ' ἁπλῶς εἰς τὴν σύμπτωσιν, προκειμένου δὲ περὶ προφητειῶν, τὰς ὁποίας διαψεύουν τὰ γεγονότα, δὲν ἀπατᾶται ἡ μέθοδος, ἀλλὰ πταίει ἡ σύμπτωσις.

Ἡ ὁδὸς ἦτο ἔκτοτε ἐλευθέρα δι' ἐμέ. Ἀνελογιζόμουν διαρκῶς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἤμουν ἱκανὸς ν' ἀντιμετωπίσω

τὰς ἀντιρρήσεις, πού θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀντιτάξῃ ἴσως ἐναντίον μου ἕνα ἀπὸ τὰ ἀλλόκοτα ἐκεῖνα ὑποκείμενα, πού ἐξασκοῦν τὴν τέχνην αὐτὴν (τὴν ἀστρολογίαν) ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα· τὴν τέχνην δηλαδὴ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἐγὼ ἐποθοῦσα νὰ προσβάλω, νὰ γελοιοποιήσω, ν' ἀνασκευάσω. Μήπως δὲν ἦτο ἀκριβὴς ἡ ἀφήγησις τοῦ Φιρμινίου ; Μήπως ἐξηπάτησε καὶ αὐτὸν ὁ πατέρας του ; Διὰ τοῦτο κατηύθυνα τὴν σκέψιν μου εἰς τὸ ζήτημα τῆς γεννήσεως διδύμων. Ἡ ἐξαγωγὴ αὐτῶν ἐκ τῶν μητρικῶν κόλπων γίνεται μὲ τόσην ταχύτητα, ὥστε τὸ μικρὸν χρονικὸν διάστημα — ὁποιανδήποτε σημασίαν καὶ ἂν δίδουν εἰς τὴν πορείαν τοῦ χρόνου ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν τῶν πραγμάτων—δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν σημείων, πού ὑποβάλλουν εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἀστρολόγων, μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως τὰ σημεῖα ταῦτα χρησιμεύσουν διὰ τὴν ἀκριβῆ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀκρίβεια εἶναι χίμαιρα. Οἱ ἀστρολόγοι, ἐφ' ὅσον ἐξετάζουν σημεῖα συνταυτιζόμενα, θὰ προέλεγαν τὸ ἴδιο πεπρωμένον διὰ τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ, ἡ τύχη τῶν ὁποίων ὑπῆρξε τόσο διαφορετική. Ὥστε ἡ προφητεία των θὰ ἦτο ψευδής, διότι, διὰ νὰ εἴπουν τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαγάγουν ἀπὸ τὰ ἴδια ἄστρα τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ διαφορετικῶν πεπρωμένων. Ἑπομένως ἡ ἐπιστήμη των δὲν ἀπεκάλυπτε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μόνον ἡ σύμπτωσις ἐπηλήθευε τὰς προγνώσεις των. Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος διά τινος μυστηριώδους ἐμπνεύσεως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν προσώπων, πού δίδουν καὶ λαμβάνουν συμβουλάς, κάμνεις, ὥστε νὰ δίδεται εἰς τὸν ζητοῦντα ἀπάντησις, ἡ ὁποία τοῦ εἶναι ὠφέλιμος ἀναλόγως τῶν μυστικῶν προτερημάτων τῆς ψυχῆς του. Ἂς μὴ Σοῦ εἴπῃ κανείς : «Μὰ τί εἶναι αὐτό ; Γιατί γίνετ' ἔτσι ;» Ὄχι, ἂς μὴ τὸ πῇ, διότι αὐτὸς πού θὰ τὸ πῇ δὲν θὰ εἶναι παρὰ ἕνας ἁπλοῦς ἄνθρωπος.

Τὸν Αὐγουστῖνον ἀπασχολεῖ ἀκόμη τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ κακοῦ

Ἔτσι Ἐσύ, τὸ στήριγμά μου, ἔσπασες τὰς ἁλύσεις μου, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσα ἀκόμη νὰ μελετῶ τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τοῦ κακοῦ, χωρὶς νὰ εὑρίσκω διέξοδον. Ὁπωσδήποτε δὲν ἄφινες τὰ κύ-

ματα τῆς σκέψεώς μου νὰ μὲ παρασύρουν μακρὰν τῆς πίστεως διὰ τῆς ὁποίας ἐπίστευα, ὅτι ὑπάρχεις, ὅτι ἡ οὐσία Σου εἶναι ἀμετάβλητος, ὅτι προφυλάσσεις τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὴν σκέπην Σου, ὅτι ἀσκεῖς ἐπ' αὐτῶν τὴν δικαιοσύνην Σου καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ, μονογενοῦς Υἱοῦ Σου, καὶ διὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, τὰς ὁποίας ἐγγυᾶται τὸ κῦρος τῆς Καθολικῆς Σου Ἐκκλησίας, διεχάραξες δι' ἡμᾶς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ζωήν, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὸν θάνατον.

Ἀφοῦ αὐταὶ αἱ ἀλήθειαι εἶχαν ἐγχαραχθῆ εἰς τὸ πνεῦμά μου βαθέως καὶ ἀκλονήτως, ἐζητοῦσα νὰ μάθω μὲ ἀγωνίαν τὴν προέλευσιν τοῦ κακοῦ. Ὦ, τί μαρτύριον εἰς τὴν καρδίαν μου, ποὺ ἐξουσιάζετο ἀπὸ τὴν σκέψιν, καὶ τί ἀναστεναγμοί, ὦ Θεέ μου ! Καὶ τὰ ὦτά Σου ἤκουαν τοὺς ἀναστεναγμούς μου, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζω ἐγώ ! Καὶ ὅταν μ' ἀπορροφοῦσε ἡ ἰδέα ἐκείνη ἐν μέσῳ νεκρικῆς σιωπῆς, ἡ συντριβὴ τῆς σκέψεώς μου ἦτο ἔντονος ἱκεσία πρὸς τὸν οἶκτόν Σου ! Σὺ ἐγνώριζες τὸν πόνον μου, τὸν ὁποῖον δὲν ἐγνώριζε κανείς. Τί ἦτο πράγματι ἐκεῖνο, ποὺ εἰσήρχετο ἐκ τῶν λόγων μου εἰς τὰ ὦτα τῶν στενωτέρων μου φίλων ; Μήπως αὐτοὶ ἀντελαμβάνοντο τὴν καταιγίδα τῆς ψυχῆς μου ; Δὲν εἶχα καιρὸν νὰ τοὺς ἐκθέσω τὸν πόνον μου λεπτομερῶς, οὔτε θὰ ἦτο ἱκανὸν τὸ στόμα μου νὰ τὸ κάμῃ. Ἀλλά, οἱ θρῆνοι καὶ οἱ ὀδυρμοί, ποὺ ἐβρυχῶντο ἀπὸ τὰς ἀβύσσους τῆς ψυχῆς μου, ἀνήρχοντο πρὸς Ἐσέ. Καὶ εὑρίσκετο ἐνώπιόν Σου ὁ πόθος μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ματιῶν μου δὲν ἦτο πλέον μαζί μου, διότι ἦτο ἐντός μου, ἐγὼ δὲ ἤμουν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου. Τὸ φῶς αὐτὸ δὲν ἦτο ἐξηρτημένον ἀπὸ τὸν χῶρον, ἐνῷ ἐγὼ δὲν ἔστρεφα τὴν προσοχήν μου παρὰ πρὸς τὰ πράγματα, τὰ εἰς τὸν χῶρον περιλαμβανόμενα καὶ δὲν εὕρισκα χῶρον ν' ἀναπαυθῶ, αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα δὲν μὲ ὑπεδέχοντο κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ εἴπω πρὸς αὐτά : «Ἀρκεῖ ! Ἐδῶ αἰσθάνομαι εὐτυχισμένο τὸν ἑαυτόν μου»(1). Ἀλλὰ τὰ πράγματα ταῦτα δὲν μὲ ἄφιναν νὰ ἐπιστρέψω οὔτε ἐκεῖ, ὅπου θὰ αἰσθανόμουν ἀρκετὰ ἰσχυρὸν τὸν ἑαυτόν μου.

---

(1) Η φράσις αὐτὴ ὑπενθυμίζει ὅ,τι εἶπαν πολλοὶ σοφοί, ἰδίως δὲ ὁ Γκαῖτε, περὶ τῆς ζωῆς του δηλαδή, ὅτι δὲν ὑπῆρξε καμμία στιγμὴ κατὰ τὸν πολυτάραχον βίον του, πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ : «Ἄχ ! μεῖνε, λοιπόν, εἶσαι τόσον ὡραία !».

Εὑρισκόμουν ἐπάνω ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ Σένα. Σὺ θὰ ἦσουν ἡ μοναδική μου χαρά, ἂν θὰ ὑπετασσόμουν εἰς Ἐσένα. Σὺ καθυπέταξες εἰς ἐμὲ τὰ πλάσματά Σου, τὰ ὁποῖα εἶναι κατώτερα ἀπὸ ἐμένα. Αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ εὐτυχὴς μέσος ὅρος, ὁ ἐνδιάμεσος σταθμὸς τῆς σωτηρίας μου. Θὰ ἔμενα ὅμως μὲ τὴν εἰκόνα Σου καί, ἐφόσον θὰ Σὲ ἐξυπηρετοῦσα, θὰ ἐκυβερνοῦσα τὸ σῶμά μου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑπερηφάνειά μου ἐστρέφετο ἐναντίον Σου, ὡρμοῦσα κατὰ Σοῦ μὲ τὸν παχὺν λαιμόν μου ὡς ἀσπίδα, ὅ,τι δὲ εὑρίσκετο κάτω ἀπὸ ἐμέ, ἦλθεν ἐπάνω μου, διὰ νὰ μὲ συντρίψῃ, δὲν εὕρισκα δὲ καταφύγιον πουθενά, διὰ ν' ἀναπνεύσω πάλιν ἐλευθέρως. Ὅσες φορὲς ἔβλεπα γύρω μου τὰ πράγματα, ποὺ ἐπαρουσιάζοντο κατὰ μάζας καὶ σωρούς, ὅσες δὲ φορὲς ἤθελα νὰ σκεφθῶ, αἱ εἰκόνες τῶν σωμάτων μ' ἐσταματοῦσαν εἰς τὸν δρόμον μου καὶ ἐφαίνοντο νὰ μοῦ λέγουν : «ποῦ βαδίζεις, ἀνάξιε, βδελυρέ;» (1) Καὶ ὅλα αὐτὰ ἔδειχναν τὰς πληγὰς τῆς ψυχῆς μου, διότι ἐταπείνωσες τὸν ὑπερήφανον μὲ πληγάς. Ἀπομακρύνθηκα ἀπὸ Σένα μὲ τὴν ὑπεροψίαν μου, καὶ τὸ οἴδημα τοῦ προσώπου μου ἐκάλυπτε τοὺς ὀφθαλμούς μου !

Σὺ Κύριε, ὑπάρχεις αἰωνίως, ἀλλὰ «οὐ διατενεῖς τὴν ὀργήν σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν» (2), διότι τὸ χῶμά μου καὶ ἡ τέφρα μου κινοῦν τοὺς οἰκτιρμούς Σου καὶ διότι ἠθέλησες ν' ἀπομακρύνῃς ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς Σου τὰς δυσμορφίας μου. Μ' ἐκέντριζες δι' ἑνὸς μυστηριώδους βουκέντρου, ἕως ὅτου ἀπέκτησα τὴν βεβαιότητα περὶ τῆς ὑπάρξεώς Σου δι' ἐσωτερικῆς ἐνοράσεως. Τὸ οἴδημά μου ἐμικρύνετο, ἐφ' ὅσον ἐπλησίαζα τὸ φάρμακόν Σου, τὰ δὲ θαμπωμένα καὶ σκοτισμένα μάτια τῆς ψυχῆς μου ἐκαλυτέρευαν καθημερινῶς, χάρις εἰς τὸ δριμὺ κολλύριον τῶν σωτηρίων ὀδυνῶν.

Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ

Καὶ ἠθέλησες ἐν πρώτοις νὰ μὲ διδάξῃς, ὅτι «τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεσαι, τοῖς δὲ ταπεινοῖς δίδεις χάριν» (3) καὶ πόσον μεγάλη εἶναι ἡ εὐσπλαγχνία Σου, μὲ τὴν ὁποίαν ἔδειξες

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΠΔ', 7.
(2) Ψαλμ. ΠΔ', 6.
(3) Πρβλ. Πέτρ., ε', 5.

εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὁδὸν τῆς ταπεινοφροσύνης, ἀφοῦ «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (1). Μὲ κάποιον ἄνθρωπον, ποὺ ἐξουσιάζετο ἀπὸ παράφορον ἀλαζονείαν, μοῦ ἐπρομήθευσες μερικὰ βιβλία Πλατωνικῶν φιλοσόφων εἰς λατινικὴν μετάφρασιν.

Καὶ ἀνέγνωσα εἰς αὐτά, ὄχι κατὰ λέξιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα παρόμοιον, τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα ὑπεστηρίζοντο ἀπὸ χίλια δυὸ ἐπιχειρήματα: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν» (2).

Ἀνέγνωσα, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀποδεικνύει μὲν τὴν ὕπαρξιν τοῦ φωτός, ἀλλ' ὅτι δὲν εἶναι φῶς αὐτὴ ἡ ἰδία καὶ ὅτι τὸ ἀληθινὸν φῶς, ποὺ φωτίζει κάθε ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, εἶναι ὁ Λόγος, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ὁ κόσμος ἐπλάσθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ κόσμος οὐδέποτε τὸν διέγνωσε. Ἀλλὰ τὸ χωρίον «Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι» (3) δὲν τὸ ἀνέγνωσα εἰς τὰ βιβλία αὐτὰ (4).

Ἐπίσης ἀνέγνωσα, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος δὲν ἐγεννήθη οὔτε ἐκ

---

(1) Ἰωάνν. α', 14.

(2) Ἰωάνν. α', 2—5.

(3) Ἰωάνν. α', 11.

(4) Πιστεύεται γενικῶς, ὅτι πρόκειται περὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Πορφυρίου. (Βλ. Monceau, «Histoire littéraire de l' Afrique chrétienne» 1905, τόμ. III, σελ. 394 καὶ P. Alfaric, «L'évolution intellectuelle de Saint Augustin, Paris 1918, σελ. 374—376). Εἰς τὸ ἔργον του «De Civitate Dei», VIII, XII. ὁ Αὐγουστῖνος ἀναφέρει μεταξὺ τῶν περιφημοτέρων Νεοπλατωνικῶν τὸν Πλωτῖνον, τὸν Ἰάμβλιχον, τὸν Πορφύριον καὶ τὸν Ἀπουλήιον. (Βλ. καὶ Ch. Boyer, «Christianisme et Neo-Platonisme dans la formation de Saint Augustin, Paris, 1920, σελ. 79 καὶ ἑφεξῆς). Αἱ μεταφράσεις, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Αὐγουστῖνος ὁμιλεῖ, ἀπωλέσθησαν. Ὥστε δὲν εἶναι γνωστόν, ποῖος τοῦ τὰς εἶχε προμηθεύσει, δηλαδὴ ἐκεῖνος, ποὺ ***«κατείχετο ἀπὸ παράφορον ἀλαζονείαν»***.

τῆς σαρκός, οὔτε «ἐξ αἱμάτων οὐδ' ἐκ θελήματος ἀνδρός» (1), ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὅτι ὅμως ὁ Λόγος «σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», αὐτὸ δὲν τὸ ἀνέγνωσα εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας συγγραφάς.

Εὑρῆκα εἰς αὐτὰς ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ πολυσχιδεῖς ἐκφράσεις, ὅτι ὁ Υἱὸς «ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ' ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ», ἀφοῦ εἶναι φύσει τοιοῦτος. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ὅτι «ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτόν», περὶ τοῦ ὅτι «ἐγένετο ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός» (2), περὶ ὅλων αὐτῶν, λέγω, τὰ βιβλία τῶν Νεοπλατωνικῶν δὲν ἀναφέρουν τίποτε.

Τὸ ὅτι πρὸ παντὸς χρόνου, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ὁ μονογενὴς Υἱός Σου ὑπάρχει ἀμετάβλητος, αἰώνιος, καθὼς καὶ Σύ, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐκ τοῦ ἰδίου πληρώματος λαμβάνουν διὰ νὰ εἶναι εὐτυχεῖς «καὶ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν» (3) καὶ ἀνακαινίζονται διὰ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν σοφίαν ἐκείνην, ἡ ὁποία εἶναι ἄφθαρτος αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, διὰ νὰ εἶναι σοφαί, ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐν λόγῳ βιβλία. Ἀλλ' ὅτι «κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε» (4), περὶ αὐτοῦ δὲν λέγουν τίποτε σχετικόν. «Ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις (5). Διὰ νὰ ἔλθουν πρὸς Αὐτὸν «πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι» (6), διότι εἶναι γλυκὺς τὴν καρδίαν καὶ ταπεινός. Ὁδηγεῖ τοὺς πράους εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης μὲ πραότητα. Βλέ-

---

(1) Πρβλ. Ἰωάνν. α', 13.
(2) Φιλιππησ., β', 6—11.
(3) Ρωμ. η', 32.
(4) Ρωμ. ε', ϛ'.
(5) Ματθ. ια', 25.
(6) Ματθ. ια', 28.

πει τὴν ταπεινότητά μας, τοὺς πόνους μας καὶ συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας μας. Ἐκεῖνοι δέ, οἱ ὁποῖοι ὀρθώνονται εἰς ἕνα κόθορνον διδασκαλίας, δῆθεν ὑπεροχωτέρας, καὶ δὲν ἀκούουν τὰ λόγια Σου : «Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὑρήσητε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστι» (1). Καὶ ἂν γνωρίζουν τὸν Θεόν, δὲν τὸν δοξάζουν, δὲν τὸν τιμοῦν ὡς Θεόν, κατατέμνονται εἰς τὴν ματαιότητα τῶν συλλογισμῶν των καὶ εὑρίσκεται εἰς τὸ σκότος ἡ ἄφρων καρδία των : «φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν» (2).

Ἰδοὺ διατί ἔβλεπα καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμα τὰ βιβλία, ποὺ ἀνέφερα, τὴν οὐσίαν Σου νὰ μεταμορφώνεται «ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν»(3). Αὐτὸ ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως τὸ φαγητὸν ἐκεῖνο τῆς Αἰγύπτου χάριν τοῦ ὁποίου ὁ Ἠσαῦ ἔχασε τὰ πρωτοτόκιά του, ἀφοῦ ὁ περιούσιος λαός του δὲν ἐλάτρευε πλέον Ἐσέ, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν τετραπόδου καὶ στρέψας τὴν καρδίαν του πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἔρριψε τὴν ψυχήν του—τὴν εἰκόνα Σου—«ἐνώπιον ὁμοιώματος μόσχου ἔσθοντος χόρτον» (4).

Ἰδοὺ τί εὑρῆκα εἰς τὰ βιβλία ἐκεῖνα, ἀλλ' αὐτὴ ἡ τροφὴ δὲν μ' ἐγοήτευσε. Διότι ἠθέλησες, ὦ Θεέ μου, ν' ἀπομακρύνῃς ἀπὸ τὸν Ἰακὼβ τὸ αἶσχος τῆς ὑποταγῆς του, ἵνα ὁ μείζων δουλεύσῃ τῷ ἐλάσσονι (5). Καὶ ἐκάλεσας τοὺς λαοὺς εἰς τὴν κληρονομίαν Σου. Καὶ ἐγὼ ἦλθα εἰς Ἐσένα ἀπὸ τοὺς λαοὺς καὶ ὁ πόθος μου ἐστράφη πρὸς τὸν χρυσόν, τὸν ὁποῖον ἠθέλησες ὁ λαός Σου ν' ἀποσπάσῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, διότι, ὁπουδήποτε καὶ ἂν εὑρίσκοντο ἦτο ἰδικοί Σου. Καὶ εἶπες διὰ τοῦ Ἀποστόλου Σου : «ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». Καὶ δὲν ἔδιδαν καμμίαν προσοχὴν εἰς τὰ εἴδωλα τῶν Αἰγυπτίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐθυσίαζαν οἱ Αἰγύπτιοι, χρησιμοποιοῦντες τὸν χρυσόν Σου, οἱ ὁποῖοι «με-

(1) Ματθ. ια', 28.
(2) Ρωμ. α', 12.
(3) Ρωμ α', 23.
(4) Ψαλμ. ΡΕ, 20.
(5) Ρωμ. η', 13.

τήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα» (1).

Ὁ Αὐγουστῖνος ἀντιλαμβάνεται, ὅτι τὸ ἀναλλοίωτον φῶς εἶναι ὁ Θεὸς

Ἔτσι παρορμηθεὶς νὰ ἔλθω εἰς τὸν ἑαυτόν μου, εἰσῆλθα εἰς τὴν ἐνδομυχωτέραν πτυχὴν τῆς καρδίας μου, καὶ ἦσουν Ἐσὺ ὁ ὁδηγός μου. Ἐπέτυχα τοῦτο, διότι Σὺ μὲ ἐβοήθησες. Καὶ εἶδα μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου, ὅσο καὶ ἂν ἦσαν ἀδύνατα, ἐπάνω ἀπὸ τὴν διάνοιάν μου, τὸ ἀναλλοίωτον φῶς. Ὄχι τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁρατὸν εἰς τὰ σαρκικὰ ὄμματά μου· ὄχι φῶς, ὅμοιον μὲ ἐκεῖνο, ποὺ σκορπᾷ ἀπὸ μίαν μεγαλυτέραν ἑστίαν τὰς τηλαυγεῖς ἀκτῖνάς του καὶ πληροῖ μὲ τὸ μεγαλεῖόν του τὸν χῶρον. Τὸ φῶς ἐκεῖνο ἀνῆκεν εἰς μίαν τάξιν τελείως διαφορετικήν. Δὲν ἦτο ἐπάνω ἀπὸ τὸ πνεῦμά μου, ὅπως τὸ λάδι ἐπάνω ἀπὸ τὸ νερό, ὁ οὐρανὸς ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν. Ἦτο ἀνώτερον ἀπὸ μένα, ὡς δημιουργὸς τῆς ὑπάρξεώς μου. Ἤμουν κατώτερος ἀπὸ αὐτό, ὡς δημιούργημά του. Τὸ φῶς αὐτὸ τὸ βλέπει, ὅποιος γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅποιος τὸ βλέπει, γνωρίζει τὴν αἰωνιότητα.

Ὢ ἀλήθεια αἰωνία! Ὢ ἀγάπη ἀληθινή, ὦ ἀγαπητὴ αἰωνιότης! Σὺ εἶσαι ὁ Θεός μου. Σ' Ἐσένα κατευθύνονται τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα οἱ στοχασμοί μου, ὅταν δὲν ἠμπόρεσα νὰ Σ' ἀνακαλύψω, μὲ ἀνεσήκωσες διὰ νὰ μὲ κάνῃς νὰ ἰδῶ, ὅ,τι μοῦ ὑπελείπετο νὰ ἴδω· νὰ ἴδω ἀπείρως πολλὰ καὶ ὅ,τι δὲν εἶχα ἀκόμη μάτια διὰ νὰ ἴδω. Καὶ ἐθάμβωσες τὴν ἀσθενῆ ὅρασίν μου μὲ τὴν ζωηρὰν καὶ διαπεραστικὴν λάμψιν Σου καὶ ἐγὼ ἐφρικιοῦσα ἀπὸ ἔρωτα καὶ ἱερὸν τρόμον. Καὶ εὑρισκόμουν μακρυὰ Σου κάτω εἰς τὴν ὑπόγειον χώραν, ὅπου μόλις ἤκουα τὴν φωνήν Σου νὰ κατεβαίνῃ ἀπὸ τὰ ὕψη Σου: «Ἐγὼ εἶμαι ἡ τροφὴ τῶν ἰσχυρῶν. Γενοῦ ἰσχυρὸς καὶ θὰ μὲ γευθῇς». Καὶ δὲν θὰ μ' ἀφομοιώσῃς μὲ Σένα, ὅπως γίνεται μὲ τὰς τροφὰς τῆς σαρκός, Ἐσὺ θ' ἀφομοιωθῇς μ' ἐμένα.

Καὶ ἐνόησα ὅτι «ἐν ἐλιγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας

(1) Ρωμ. η', 25.

ἄνθρωπον καὶ ἐξέτησας ὡς ἀράχνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ» (1).

Καὶ ἐρωτοῦσα τὸν ἑαυτόν μου: «Ἆρά γε εἶναι ἕνα μηδενικὸ ἡ ἀλήθεια, ἐπειδὴ δὲν ἐκτείνεται εἰς τὸν πεπερασμένον χῶρον, οὔτε εἰς τὸ Ἄπειρον;» Καὶ Σὺ μοῦ φώναξες ἀπὸ μακρυά: «Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν» (2). Καὶ ἄκουσα, ὅπως ἀκούει κανεὶς στὴν καρδιά του καὶ δὲν εἶχα πιὰ κανένα λόγο ν' ἀμφιβάλλω. Θ' ἀμφέβαλλα περισσότερο, ὅτι ζῶ παρὰ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια, ἡ ὁποία «τοῖς ποιήμασι νοουμένη καθορᾶται» (3).

Ἡ ὕπαρξις τῶν πλασμάτων

Προσηλώνων τὰ βλέμματά μου εἰς τὰ ἀντικείμενα, ποὺ εὑρίσκονται κάτω ἀπὸ Ἐσέ, διέκρινα, ὅτι οὔτε ὑπάρχουν ἀπολύτως, οὔτε ὅτι δὲν ὑπάρχουν πραγματικῶς. Ὑπάρχουν, διότι προέρχονται ἀπὸ Σένα, καὶ δὲν ὑπάρχουν, διότι αὐτὰ δὲν εἶσαι Σύ. Διότι μόνον ἐκεῖνο εἶναι πραγματικόν, ποὺ παραμένει αἰωνίως. Ὥστε «ἐμοὶ τῷ προσκολλᾶσθαι τῷ Κυρίῳ ἀγαθὸν ἐστίν» (4). Διότι, μὴ εὑρισκόμενος πλησίον Σου, δὲν εὑρίσκομαι εἰς τὸν ἑαυτόν μου. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνακαινίζων τὰ πάντα εἰς τὴν ἀναλλοίωτον μονιμότητά του. «Κύριός μου εἶ Σύ» (5), διότι δὲν ἔχεις ἀνάγκην τῶν ἰδικῶν μου ἀγαθῶν (6).

Κάθε οὐσία εἶναι ἀρχικῶς ἀγαθὴ

Καὶ μοῦ ἐφάνηκε αὐτονόητον, ὅτι καὶ ὅσα διαφθείρονται εἶναι ἐπίσης ἀγαθά, διότι, ἂν δὲν εἶχαν μίαν ὑπερτάτην ἀγαθότητα ἢ ἂν δὲν εἶχαν καμμίαν, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαφθαροῦν. Ἐὰν ἦσαν εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν ἀγαθά, θὰ ἦσαν ἀδιάφθορα, ἐὰν δὲ δὲν ἦσαν διόλου ἀγαθά, δὲν θὰ ὑπῆρχεν εἰς αὐτὰ κανένα στοιχεῖον, ποὺ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαφθαρῇ. Διότι ἡ διαφθορὰ εἶναι ἐπιβλαβής. Ἐὰν

---

(1) Ψαλμ. ΛΗ, 11.
(2) Ἔξοδ. Γ, 14.
(3) Ρωμ. α', 20.
(4) Ψαλμ. ΘΗ, 28.
(5) Πρβλ. Σοφ. Σολομ. Ξ, 27.
(6) Πρβλ. Ψαλμ. ΙΕ, 2.

ἡ ἐνέργειά της δὲν συνίσταται εἰς τὸ ν' ἀλλοιώνῃ τὸ ἀγαθόν, δὲν θὰ ἔβλαπτε διόλου. Ὥστε ἡ διαφθορά, εἴτε δὲν βλάπτει ποτὲ—πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἀδιανόητον—εἴτε—καὶ περὶ αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀμφιβολία, πᾶν ὅ,τι διαφθείρεται, στερεῖται κάποιου ἀγαθοῦ. Ἐὰν δὲ ἕνα πλάσμα στερηθῇ παντὸς ἀγαθοῦ, θὰ παύσῃ ἀπολύτως νὰ ὑπάρχῃ. Διότι, ἂν διατηροῦσε τὴν ὕπαρξίν του, χωρὶς νὰ εἶναι εἰς τὸ ἑξῆς ὑποκείμενον εἰς διαφθοράν, θὰ εὑρίσκετο εἰς καλυτέραν κατάστασιν παρὰ πρότερον, ἀφοῦ θὰ παρέμενε, χωρὶς νὰ διατρέχῃ πλέον τὸν κίνδυνον νὰ διαφθαρῇ. Ἀλλὰ τί τερατωδέστερον ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι ἕνα πλάσμα γίνεται καλύτερον, ἐπειδὴ ἔχασε κάθε ἀγαθόν; Ὥστε ἡ ἀπώλεια παντὸς ἀγαθοῦ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐκμηδένισιν; Ἑπομένως, ἐφ' ὅσον ἕνα πλάσμα ὑπάρχει, εἶναι ἀγαθόν, ἄρα εἶναι ἀγαθὸν πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει. Τὸ δὲ κακόν, τοῦ ὁποίου τὴν προέλευσιν ἐζήτουν, δὲν εἶναι οὐσία, διότι, ἂν ἦτο οὐσία, θὰ ἦτο ἀγαθή. Θὰ ἦτο εἴτε ἀδιάφθορος οὐσία, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἕνα μεγάλο ἀγαθόν, εἴτε οὐσία ὑποκειμένη εἰς διαφθοράν, ἡ ὁποία, ἂν δὲν ἦτο ἀγαθή, δὲν θὰ διεφθείρετο διόλου.

Τοιουτοτρόπως εἶδα καθαρά, ὅτι ἔπλασες ἀγαθὰ τὰ πάντα καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία οὐσία, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχεις δημιουργήσει Ἐσύ. Μολονότι δὲ δὲν ἐπροίκισες ὅλα τὰ πλάσματά Σου μὲ τὴν ἰδίαν ἀγαθότητα, ἐν τούτοις τὰ πάντα ὑφίστανται, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἐν μέρει ἀγαθὰ καὶ πάρα πολὺ ἀγαθὰ ἐν τῷ συνόλῳ των, διότι ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἡμῶν τὰ πάντα «καλὰ λίαν «(1).

Καὶ τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει διὰ Σέ· ὄχι δὲ μόνον διὰ Σέ, ἀλλὰ καὶ δι' ὁλόκληρον τὴν δημιουργίαν Σου. Διότι, ἐκτὸς αὐτῆς, δὲν ὑπάρχει τίποτε, τὸ ὁποῖον, ἐπερχόμενον ἔξωθεν, θὰ διέφθειρε τὴ τάξιν, ποὺ ἔχεις Σὺ ἐπιβάλει. Μόνον μέρη τινὰ τῆς δημιουργίας Σου, μὴ δυνάμενα νὰ συναρμονισθοῦν μὲ ἄλλα, θεωροῦνται κακά, ἀλλά, μολονότι δὲν συναρμονίζονται μὲ ἄλλα μέρη τῆς πλάσεώς Σου, εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀγαθά. Ὅλα δὲ αὐτὰ τ' ἀντικείμενα, ποὺ δὲν συμφωνοῦν μεταξύ των, ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν κατωτέραν ἐκείνην τάξιν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν γῆν, ποὺ ἔχει τὴν κατάλληλον ἀτμοσφαῖράν της ἀπὸ σύννεφα καὶ ἀνέμους.

(1) Γεν. Α', 31.

Δὲν θὰ εἴπω πλέον: «Εἴθε νὰ μὴν ὑπῆρχαν αὐτὰ τ' ἀντικείμενα», διότι, ἂν ἔβλεπα μόνον αὐτά, θὰ τὰ ἤθελα καλύτερα, ἀλλὰ καὶ πάλιν θὰ ἔπρεπε νὰ Σὲ δοξάσω. Διότι ὅλα φαίνονται νὰ Σ' ἐξυμνοῦν: «Ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι· πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον Σου· τὰ ὄρη καὶ πάντες βουνοί, ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι· τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη ἑρπετὰ καὶ ταπεινὰ πτερωτά· βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς, νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβῦται μετὰ νεωτέρων αἰνέτωσαν τὸ ὄνομά Σου (1).

Καὶ ἀφοῦ Σ' ἐξυμνοῦν ἀπὸ τοὺς οὐρανούς, ναί, Σ' ἐξυμνοῦν, ὦ Θεὲ ἡμῶν, «ἐν τοῖς ὑψίστοις», ἀφοῦ «πᾶσαι αἱ δυνάμεις Σου, ἥλιος καὶ σελήνη, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν αἰνοῦσι τὸ ὄνομά Σου» (2) δὲν ἐπιθυμοῦσα πλέον τίποτε καλύτερον. Διότι, μελετῶν τὸ σύνολον, ἔκρινα μὲ σκέψιν ὑγιεστέραν, ὅτι τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα πλάσματα ἦσαν ὑπεροχώτερα τῶν κατωτέρων, τὸ δὲ σύνολον ὑπεροχώτερον παρὰ τὰ ἀνώτερα ὄντα μεμονωμένα.

Ἡ ἀληθινὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ

«Οὐκ ἔστιν ἴασις» δι' ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπαρέσκουν μέρη τῆς δημιουργίας Σου, ὅπως δὲν ὑπῆρχε ἴασις δι' ἐμέ, ἐφ' ὅσον μοῦ ἀπήρεσκαν πλεῖστα δημιουργήματά Σου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ψυχή μου δὲν ἦτο ἀκόμη ἀρκετὰ παράτολμος, ὥστε νὰ μὴν ἀρέσῃ εἰς αὐτὴν ὁ Θεός της, ἠρνεῖτο νὰ θεωρῇ ὡς δημιουργήματά Σου, ὅ,τι δὲν τῆς ἤρεσε. Καὶ περιέπεσεν εἰς τὴν ματαίαν γνώμην, τὴν σχετικὴν μὲ τὴν ὕπαρξιν τῶν δύο οὐσιῶν, καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ εὕρῃ εἰς τὴν γνώμην αὐτὴν τὴν γαλήνην καὶ ἔλεγε ἄλλ' ἀντ' ἄλλων. Ὅταν δὲ ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν πλάνην ἐκείνην, κατεσκεύασεν ἕνα Θεὸν εἰς κάποιον ἄπειρον χῶρον καὶ ἐπίστευσεν

(1) Ψαλμ. ΡΜΗ', 7.
(2) Ψαλμ. ΛΖ'. 4.

ὅτι ἦσουν Σὺ αὐτὸς ὁ Θεός. Καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐτοποθέτησε στὴν καρδιά της καὶ οἰκοδόμησε ναὸν εἰς τὸ εἴδωλόν της διὰ τὰ ὄμματά Σου ἀποτρόπαιον. Ἀλλ' ὅταν εἵλκυσες πρὸς Ἐσὲ τὴν κεφαλήν μου, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζω ἐγὼ καὶ ἔκλεισες «τοὺς ὀφθαλμούς μου τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα» (1) εὕρισκα κάποιαν γαλήνην μακρὰν τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ ἡ παραφροσύνη μου κατηυνάζετο. Καὶ ἐξύπνησα εἰς τοὺς κόλπους Σου καὶ Σὲ εἶδα ἄπειρον, ἀλλ ὄχι καθὼς Σ' ἔβλεπα προηγουμένως, αὐτὴ δὲ ἡ ὄψις δὲν ὤφειλεν εἰς τοὺς σαρκικοὺς ὀφθαλμούς μου τίποτε.

Καὶ ἔστρεψα τὰ βλέμματά μου πρὸς τὰ λοιπά, καὶ εἶδα, ὅτι τὰ πάντα ὀφείλουν εἰς Ἐσὲ τὴν ὕπαρξίν των καὶ ὅτι τὰ πάντα εἶναι πεπερασμένα εἰς Ἐσέ, ὄχι ὡς περιλαμβανόμενα εἰς κάποιον χῶρον, ἀλλὰ διότι περιλαμβάνεις τὰ πάντα ἐντὸς τῆς ἀληθείας Σου, ὡς ἐντὸς μιᾶς χειρός, καὶ ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἀληθινὰ ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν, ψεῦδος δὲ εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν ὕπαρξιν πλασμάτων φανταστικῶν. Καὶ διέγνωσα, ὅτι τὰ πάντα ἔχουν ἕνα ἰδιότυπον συναρμονισμόν, ὄχι μόνον τοπικόν, ἀλλὰ καὶ χρονικὸν καὶ ὅτι Ἐσύ, ὁ μόνος αἰώνιος, δὲν ἀνέλαβες τὸ ἔργον Σου κατὰ τὴν πορείαν ἀπειραρίθμων αἰώνων, διότι τὰ διαστήματα τοῦ χρόνου τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παρέλθουν ἢ νὰ ἔλθουν, ἐὰν Σὺ δὲν ἐνήργεις καὶ δὲν ἔμενες πάντοτε ὁ ἴδιος.

Καὶ ἐνόησα ἐκ πείρας, ὅτι δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἐκπλήσσεται, ἐπειδὴ ὁ ἄρτος, εὐχάριστος εἰς σῶμα ὑγιές, προξενεῖ πόνον εἰς ἀσθενῆ οὐρανίσκον, καὶ διότι τὸ φῶς, τὸ τόσον ἀγαπητὸν εἰς τὰ ὑγιῆ ὄμματα, εἶναι μισητὸν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ὀφθαλμούς. Τοιουτοτρόπως καὶ ἡ δικαιοσύνη Σου δὲν ἀρέσει εἰς τοὺς ἀδίκους. Καὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς ἀρέσουν αἱ ἔχιδναι καὶ οἱ σκώληκες τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησες ἀγαθοὺς καὶ προσηρμοσμένους εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν τῆς πλάσεώς Σου· αἱ ἔχιδναι καὶ οἱ σκώληκες μὲ τοὺς ὁποίους οἱ ἀσεβεῖς συγγενεύουν τόσο περισσότερον, ὅσο ὀλιγώτερον ὁμοιάζουν μὲ Σένα, ἐνῷ οἱ ἐνάρετοι καὶ χρηστοὶ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν τὴν ἀνωτέραν τάξιν τόσο περισσότερον, ὅσον εἶναι ὁμοιότεροι μὲ Ἐσέ ;

---

(1) Ψαλμ. ΡΙΗ', 37.

Καὶ προσπαθῶν νὰ ἐννοήσω τί εἶναι ἀδικία, εὗρηκα, ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' ἀπεχθὴς διαστροφὴ τῆς βουλήσεως, ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ Σένα, ὦ Θεέ μου, ἀπὸ Σένα, ποὺ εἶσαι οὐσία ὑπερτάτη· ὅτι ἡ ἀδικία εἶναι ἐκπόρνευσις ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων καὶ οἴδημα ἐξωτερικόν.

Καὶ ἀπορροῦσα, ὅτι ἀγαποῦσα Ἐσένα καὶ ὄχι πλέον φαντάσματα ἀντὶ Σοῦ. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀπόλαυσις, ποὺ εἶχα πλησίον τοῦ Θεοῦ μου, δὲν ἦτο ἀπόλαυσις σταθερά. Αἰσθανόμουν τὸν ἑαυτόν μου παρασυρόμενον πρὸς Ἐσὲ λόγῳ τῆς ὡραιότητός Σου, γρήγορα δὲ αὐτὸ τὸ ἴδιο βάρος μου μὲ ἀποσποῦσε ἀπὸ Σένα καὶ ἔπεφτα πάλι κάτω στὸ ἔδαφος μὲ ἀναστεναγμούς.

Ἀλλ' ἡ ἀνάμνησίς Σου μὲ παρακολουθοῦσε πάντοτε καὶ δὲν ἀμφέβαλα διόλου, ὅτι Σὺ ἦσουν ἐκεῖνος πρὸς τὸν ὁποῖον ὤφειλα νὰ προσκολληθῶ, χωρὶς ὅμως ἀκόμη νὰ εἶμαι ἱκανὸς νὰ κάμω, «φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα» (1).

Ἤμουν βέβαιος ὅτι «τ' ἀόρατά Σου ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται» (2), συμπεριλαμβανομένης τῆς αἰωνίας δυνάμεως καὶ τῆς θειότητός Σου. Καὶ ζητῶν νὰ μάθω, ποὺ ἐβασιζόμουν διὰ νὰ ἐκτιμήσω τὴν ὡραιότητα τῶν σωμάτων, ὡς καὶ τί μ' ἔκαμνεν ἱκανὸν νὰ κρίνω δικαίως τὰ μεταβλητὰ ἀντικείμενα, ὁσάκις ἔλεγα: «Αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἔτσι, ἐκεῖνο ἀλλοιῶς», ζητῶν, λέγω, νὰ εὕρω κάποιαν βάσιν, εἰς τὴν ὁποίαν στηριζόμενος, νὰ κρίνω ὁσάκις ἔκρινα, μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, ἀνεκάλυψα, ὑπεράνω τῆς μεταβλητῆς διανοίας μου, τὴν ἀμετάβλητον καὶ πραγματικὴν αἰωνιότητα τῆς ἀληθείας.

Τοιουτοτρόπως ἀνέβηκα μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ σώματα εἰς τὴν ψυχήν, ἡ ὁποία αἰσθάνεται διὰ τοῦ σώματος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην δύναμιν, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ σωματικαὶ αἰσθήσεις μεταδίδουν τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς καὶ ἡ ὁποία σημειώνει τὸ ὅριον τῆς νοήσεως τῶν ζῴων, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ περαιτέρω εἰς τὴν λογικὴν ἐκείνην δύναμιν, εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ὁποίας ὑποβάλλεται πᾶν ὅ,τι ἀντιλαμβάνονται αἱ σωματικαὶ αἰ-

(1) Σοφ. Σολομ. Θ΄, 15.
(2) Πρβλ. Ρωμ. α΄, 20.

σθήσεις. Ἀλλά, αὐτὴ ἡ δύναμις, ἀφοῦ ἀντελήφθη, ὅτι ὑπόκειται εἰς μεταβολήν, κατώρθωσε νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἑαυτόν της. Παρέσυρε τὴν σκέψιν μου μακρὰν ἀπὸ τὴν τυραννικὴν συνήθειαν, ἀπέφυγε τὸν σωρὸν τῶν φαντασμάτων καὶ τὰς ἀντιφατικάς των ὑποβολάς, διὰ ν' ἀνακαλύψῃ ποῖον φῶς τὴν ἐφώτιζεν, ὅταν ἐκήρυσσεν ἀνενδοιάστως, ὅτι τὸ ἀμετάβλητον εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τὸ μεταβλητόν, καὶ τέλος ἔφθασε, κάτω ἀπὸ τὴν ἀστραπὴν ἑνὸς ἀνατριχιαστικοῦ βλέμματος, εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ Ὄν. Τότε ἐνόησα ὅτι «τ' ἀόρατά Σου ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται». Ἀλλ' ἤμουν ἀνίκανος νὰ προσηλώσω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἐκεῖ. Θῦμα καὶ πάλιν τῆς ἀδυναμίας μου, δὲν διετήρησα πλέον παρὰ μίαν ἀπολαυστικὴν ἀνάμνησιν, καὶ ἐποθοῦσα τρόπον τινά, τὸ ἄρωμα τῶν φαγητῶν ἐκείνων, ποὺ δὲν ἠμποροῦσα ἀκόμη νὰ γευθῶ.

Ὁ Αὐγουστῖνος αἰσθάνεται ὅτι ἐκεῖνο ποὺ λείπει ἀκόμη εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη

Ἐζητοῦσα τὴν ὁδόν, ὅπου ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκει δύναμιν νὰ γευθῇ τὰ ἀγαθά Σου, καὶ δὲν τὴν εὗρον, προτοῦ ἐναγκαλισθῶ «μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν» (1), «τὸν ὄντα ἐπὶ πάντων Θεὸν εὐλογητὸν εἰς τοὺς αἰῶνας» (2) καὶ καλοῦντα ἡμᾶς διὰ τῶν λέξεων, «ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή», τροφὴ ὑπερμέτρως ἰσχυρὰ διὰ τὴν ἀδυναμίαν μας, ἀλλὰ συνενωμένη μὲ τὴν σάρκα μας. Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅπως ἡ σοφία Σου, διὰ τῆς ὁποίας ἐδημιούργησες τὰ πάντα, γίνῃ γάλα τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου. Καὶ δὲν ἤμουν ἀρκετὰ ταπεινός, ὥστε νὰ κατέχω τὸν Ἰησοῦν, Θεὸν τῆς ταπεινοφροσύνης. Δὲν ἐνοοῦσα ἀκόμη τὰ διδάγματα ἐκεῖνα, ποὺ μᾶς δίδει ἡ ἀδυναμία του. Διότι ὁ Λόγος Σου, ἀλήθεια αἰωνία, ἐξυψώνει μέχρις Αὐτοῦ ἐκείνους, ποὺ καθυποτάσσονται, ἐνῷ εἰς τὰ κατώτερα μέρη ᾠκοδόμησε μὲ τὸν πηλόν μας οἶκον ταπεινόν, διὰ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν των ἐκείνους, τοὺς ὁποίους θέ-

(1) Α. Τιμόθ. β', 5.
(2) Ρωμ. θ', 6.

λει νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ νὰ τοὺς σύρῃ μέχρι τοῦ ἑαυτοῦ του, θεραπεύων τὴν ὑπεροψίαν των καὶ τροφοδοτῶν τὴν ἀγάπην των. Ἠθέλησε νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν ὑπέρμετρον ἐμπιστοσύνην ποὺ ἔχουν εἰς τὸν ἑαυτόν των. Ἠθέλησε νὰ ταπεινωθοῦν, βλέποντες εἰς τοὺς πόδας των ταπεινὴν κατάστασιν Θεότητος, περιβληθείσης τὸν «χιτῶνα τοῦ δέρματός μας», καὶ ὅπως γονυπετοῦντες ἐνώπιον Αὐτῆς, ἀπηυδισμένοι, ἐγερθοῦν ὑπ᾽ Αὐτῆς, ἐπίσης ἐγειρομένης.

Ἀλλ᾽ ἐγὼ ἐσκεπτόμουν μὲ τρόπον διαφορετικόν. Δὲν ἔβλεπα εἰς τὸν Χριστὸν παρὰ ἕναν ἄνδρα ἐξόχου σοφίας μὲ τὸν ὁποῖον κανεὶς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ συγκριθῇ. Ἡ ἐκ θαύματος γέννησίς Του ἀπὸ παρθένον—σύμβολον τῆς περιφρονήσεως πρὸς τὰ ἐφήμερα ἀγαθὰ χάριν τῆς αἰωνιότητος, ποὺ εἶναι ὁ σκοπός μας—μοῦ ἐφαίνετο ὅτι, μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς Θείας Προνοίας, τὸν κατέστησεν ἄξιον νὰ εἶναι μετ᾽ ἐκτάκτου αὐθεντίας ἀρχηγός. Ἀλλ᾽ ὁποῖον μυστήριον ἐμπερικλείετο εἰς τὰς λέξεις: «ὁ λόγος σου σὰρξ ἐγένετο». Πᾶν ὅ,τι ἐγνώριζα περὶ αὐτοῦ ἐκ τῶν Γραφῶν, ἦτο ὅτι ἔφαγεν, ἔπιεν, ἐκοιμήθη, ἐπεριπάτησεν· ὅτι ἐγνώρισε τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην· ὅτι συνδιελέχθη καὶ ὅτι ἡ σὰρξ ἐκείνη δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Λόγον Σου, παρὰ μὲ τὴν παρέμβασιν μιᾶς ψυχῆς καὶ νοήσεως ἀνθρωπίνης. Διὰ νὰ γνωρίζῃ τοῦτο κανεὶς ἀρκεῖ νὰ ἠξεύρῃ ὅτι ὁ Λόγος Σου εἶναι ἀμετάβλητος. Αὐτὸ ἐγὼ τὸ ἐγνώριζα κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών μου καὶ δὲν ἀμφέβαλλα διόλου. Πράγματι, τὸ νὰ κινῇ κανεὶς τὰ μέλη τοῦ σώματός του, ὕστερα δὲ νὰ παύσῃ νὰ τὰ κινῇ· τὸ νὰ δοκιμάζῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ συναίσθημα· τὸ νὰ ἐκφράζῃ διὰ λέξεων σοφὰς σκέψεις, κατόπιν δὲ νὰ σιωπᾷ, ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐκδηλώσεις ἀποκαλύπτουν μίαν ψυχήν, μίαν διάνοιαν, ποὺ ὑπόκειται εἰς μεταβολήν. Ἐὰν αἱ αναφερθεῖσαι ἐκδηλώσεις ἀπεδίδοντο ψευδῶς ἀπὸ τὴν γραπτὴν παράδοσιν, ὅλα τὰ λοιπὰ θὰ ἐγίνοντο ὕποπτα ψεύδους καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε σχετικῶς μὲ τὰς Γραφὰς καμμία πίστις σωτηρίας διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἀληθεῖς, διέκρινα εἰς τὸν Χριστὸν ἕνα τέλειον ἄνθρωπον—ὄχι μόνον τὸ σῶμα ἀνθρώπου ἢ ἕνα σῶμα καὶ μίαν ψυχήν, ἄνευ τῆς διανοίας—ἀλλὰ πραγματικὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψίν μου, ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ ὅλους τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ὄχι ὡς προσωπο-

ποιημένη ἀλήθεια, ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ἔκτακτον ὑπεροχὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του καὶ τῆς τελείας συμμετοχῆς του εἰς τὴν σοφίαν.

Κατὰ τὸν Ἀλύπιον, ἡ πίστις τῶν Καθολικῶν ἦτο ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς περιεβλήθη σάρκα· ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ δὲν ὑπάρχει παρὰ ὁ Θεὸς καὶ ἡ σάρξ, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν σύμμειξιν ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ νοήσεως. Ὁ Ἀλύπιος, πεπεισμένος ὅτι τὰ γεγονότα, τ' ἀποδιδόμενα ἀπὸ τὴν παράδοσιν εἰς τὸν Χριστόν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λάβουν χώραν παρὰ μόνον εἰς ἕνα ὄν, ἐφωδιασμένον μὲ αἴσθησιν καὶ νόησιν, ἐβάδιζε πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν προθυμότατα. Ἀργότερα μόνον διέκρινε πλάνην εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀπολλιναρίου (1) καὶ ἠσπάσθη τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡς πρὸς ἐμέ, ὁμολογῶ, ὅτι δὲν ἔμαθα παρὰ λίγο ἀργότερα, πῶς μὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν λέξεων: «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» ἡ καθολικὴ πίστις ἀνασκευάζει τὴν ἀπατηλὴν πλάνην τοῦ Φωτεινοῦ (2). Αἱ καταδίκαι, ποὺ ἀπαγγέλλονται ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν, φανερώνουν πολὺ καθαρὰ τὴν ἀληθινὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ὑγιοῦς φράσεως: «δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται» (3).

Ἀλλά, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων τῶν Πλατωνικῶν,

---

(1) Αἱρεσιάρχης, ἐπίσκοπος τῆς Λαοδικείας. Κατ' αὐτόν, εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Λόγος δὲν ἡνώθη μετά τινος ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας μὲ ἕνα σῶμα. Ἡ γνώμη αὕτη κατεδικάσθη τὸ 352 ἀπὸ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σύνοδον, κατόπιν δὲ διαδοχικῶς ὑπὸ τοῦ Δαμασίου κατὰ τὰ ἔτη 374, 375, καὶ 380 καὶ τέλος ἀπὸ τὴν δευτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον τοῦ ἔτους 381.

(2) Φωτεινός, αἱρεσιάρχης Ἕλλην, γεννηθεὶς καὶ ἀποθανὼν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐν Γαλατίᾳ. Ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τοῦ Σιρμίου τῆς Παννονίας. Ἐπιχειρήσας νὰ μεταπείσῃ τοὺς Ἀρειανούς, διετύπωσε καὶ αὐτὸς γνώμας ἑτεροδόξους. Ἰσχυρίσθη δηλαδή, ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι εἰμὴ ἄνθρωπος, ἐξαγιασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐξυψωθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς περιωπὴν Χριστοῦ. Καθαιρεθεὶς τὸ 317 ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπετάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον, ὁ ὁποῖος ἀνέθεσε τὴν ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως εἰς αἱρετικοὺς ἐπισκόπους. Οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι, συνελθόντες εἰς τὸ Σίρμιον, ἐπεκύρωσαν τὴν καθαίρεσίν του. Ὁ Φωτεινὸς ἐνεκλείσθη εἰς μονὴν τῆς Γαλατίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε.

(3) Κορινθ. ια', 19.

ὁπότε ἔμαθα νὰ ζητῶ τὴν ἀλήθειαν ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν σωμάτων, ἀντελήφθην, ὅτι «τὰ ἀόρατά Σου ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται», καὶ ἐπειδὴ ἀπέτυχα εἰς τὰς προσπαθείας μου, ἐνόησα ποιὰ ἦτο ἡ ἀλήθεια ἐκείνη, ποὺ τὰ σκοτάδια τῆς ψυχῆς μου δὲν μοῦ ἐπέτρεπαν ν' ἀντιληφθῶ. Ἤμουν βέβαιος ὅτι ὑπάρχεις, ὅτι εἶσαι ἄπειρος, χωρὶς ὅμως νὰ διαχέεσαι διὰ μέσου τῶν πεπερασμένων ἢ τῶν ἀπείρων ἐκτάσεων, ὅτι εἶσαι πράγματι ἐκεῖνος, ποὺ ὑπάρχει, πάντοτε ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ γίνεται ἄλλος, χωρὶς νὰ μεταβάλλεται οὔτε ὡς πρὸς τὰ μέρη οὔτε ὡς πρὸς τὰς κινήσεις του. Ὅτι τὰ λοιπὰ πλάσματα ἐκπορεύονται ἀπὸ Σένα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει αὐτὸ καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν. Ναί, περὶ ὅλων αὐτῶν ἤμουν βέβαιος, ἀλλ' ὄχι ἀκόμη σταθερὸς εἰς τὴν πίστιν μου, ὥστε νὰ μὴν ἠμπορῶ νὰ Σὲ ἀπολαύσω. Ἐφλυαροῦσα μὲ ὕφος ἀνθρώπου, ποὺ γνωρίζει τὰ πράγματα, ἀλλ' ἂν δὲν ἐζητοῦσα τὴν ὁδόν μου εἰς τὸν Χριστόν, σωτῆρα ἡμῶν, θὰ ἤμουν προωρισμένος ὄχι διὰ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπώλειαν. Διότι, ἤδη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἐπίστευα, ὅτι μ' ἐθεωροῦσαν σοφόν, μολονότι δὲ εἶχα πλήρη συνείδησιν τῆς τιμωρίας μου, δὲν ἔκλαια δι' αὐτήν, ἀλλὰ τοὐναντίον μάλιστα ἤμουν ὑπερήφανος διὰ τὴν σοφίαν μου ! Ποῦ εὑρίσκετο ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, ποὺ θεμελιοῦται ἐπὶ τῆς κρηπῖδος τῆς ταπεινοφροσύνης, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ; Τὰ βιβλία ἐκεῖνα ἠμποροῦσαν νὰ μοῦ τὸ διδάξουν ; Ἐὰν δὲ ἠθέλησες νὰ πέσουν στὰ χέρια μου, προτοῦ μελετήσω τὰς Γραφάς Σου, τοῦτο ἔγινε, καθὼς πιστεύω, μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως ἡ μνήμη μου διατηρήσῃ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ ἀπεκόμισα ἀπὸ αὐτά. Ἔτσι, ἀργότερα, ὁπόταν θὰ εὕρισκα τὴν εἰρήνην εἰς τὰ βιβλία Σου, μετὰ τὴν ἐπίδεσιν τῶν πληγῶν μου ἀπὸ τὰ θεραπευτικά Σου δάκτυλα, θὰ ἐγενόμουν ἱκανὸς νὰ διακρίνω τὴν διαφοράν, μεταξὺ τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς ὁμολογίας· τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι βλέπουν ποῦ πρέπει νὰ κατευθυνθοῦν, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ἀπὸ ποῦ, καὶ τῆς ὁδοῦ, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν μακαριωτάτην πατρίδα ἐκείνην, ὄχι μόνον διὰ νὰ τὴν βλέπωμεν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν κατοικοῦμεν.

Διότι, ἐὰν μορφωθεὶς ἀπὸ τὰ ἱερὰ βιβλία Σου, ἐὰν συναι-

σθανθείς τὴν γλυκύτητά των, εὕρισκα τὰς συγγραφὰς ἐκείνας (1) ἐκ τῶν ὑστέρων, ἴσως θὰ μὲ ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὴν στερεὰν βάσιν τῆς εὐσεβείας. Ἤ, ἐὰν διατηροῦσα τὴν ἠθικὴν ἐκείνην διάθεσιν, τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας εἶχα ὑποστῆ, ἴσως θὰ ἐπίστευα ὅτι, ἂν κανεὶς ἀνεγίνωσκε τὰ μνημονευθέντα βιβλία, θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀποκομίσῃ τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς ὠφέλειαν.

Τὸ ἀπόρρητον τῆς ταπεινοφροσύνης.—Αἱ Γραφαὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος

Τοιουτοτρόπως ἤρχισα ν' ἀναγινώσκω μὲ ἀπληστίαν τὰ σεβάσμια ἐκεῖνα βιβλία, ποὺ ὑπηγόρευσε τὸ Πνεῦμά Σου, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Καὶ εἶδα νὰ διαλύωνται αἱ δυσκολίαι ὡς πρὸς τὰ χωρία ἐκεῖνα, ὅπου ὁ Παῦλος μοῦ ἐφάνη ἄλλοτε, ὅτι ἀντέφασκε πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ ὅπου ἡ κατὰ λέξιν σημασία τῶν ῥήσεών του, ἀντεστρατεύετο, καθὼς ἐφρόνουν, πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν. Ἀντελήφθην τὴν ἑνότητα τῶν ἁγνῶν τούτων χρησμῶν καὶ ἔμαθα ν' ἀγάλλωμαι ἐν τρόμῳ (2).

Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἀνέλαβα τὸ ἔργον, ἐνόησα, ὅτι ὅσα ἀνέγνωσα εἰς τὰ βιβλία τῶν Πλατωνικῶν, ἀνταποκρινόμενα εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀνεφέροντο καὶ ἐκεῖ, ἀλλὰ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς χάριτός Σου, ὅπως ὁ βλέπων μὴ καυχᾶται ὡς μὴ λαβών, ὄχι μόνον ὅ,τι βλέπει, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι βλέπει, διότι τίς κατέχει ὃ οὐκ ἔλαβεν; (3) Καὶ ἔτσι προσκαλεῖται νὰ ἴδῃ Ἐσέ, ποὺ εἶσαι πάντοτε ὁ ἴδιος, ἀλλὰ καὶ ὅπως τὸν θεραπεύσῃς διὰ νὰ Σὲ κατέχῃ. Ὁ δὲ εὑρισκόμενος μακρὰν Σου, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ Σὲ βλέπῃ, καλεῖται νὰ βαδίσῃ τὴν ὁδόν, ποὺ πρὸς Ἐσὲ ἄγει, διὰ νὰ Σὲ ἴδῃ καὶ νὰ Σὲ κατέχῃ.

Πράγματι ὁ ἄνθρωπος, μολονότι «συνηδόμενος τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον» (4), τί θὰ κάμῃ τὸν «ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσιν αὐτοῦ ἀντιστρατευόμενον τῷ

(1) Ἐννοεῖ τὰ βιβλία τῶν Νεοπλατωνικῶν.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. Β', 11.

(3) Πρβλ. Α', Κορίνθ. δ., 7.

(4) Ρωμ. ζ, 22.

νόμῳ τοῦ νοός αὐτοῦ καὶ αἰχμαλωτίζοντα αὐτὸν ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσιν αὐτοῦ» ;(1) Διότι Σὺ εἶσαι δίκαιος, Κύριε. Ἡμεῖς ἡμαρτήσαμεν καὶ ἐβάρυνεν ἐφ' ἡμῶν ἡ χείρ Σου (2), δικαίως δὲ παρεδόθημεν εἰς τὸν πρῶτον ἁμαρτήσαντα, εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ θανάτου, ἀφοῦ αὐτὸς ἔπεισε τὴν θέλησίν μας νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἰδικήν του θέλησιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν παρέμεινεν εἰς τὴν ἀλήθειάν Σου (3). Τί θὰ κάμῃ λοιπὸν ὁ δυστυχισμένος ἄνθρωπος ; «Τίς ῥύσεται αὐτὸν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; »(4) ἐὰν ὄχι τὸ ἰδικόν Σου χέρι διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τὸν ὁποῖον ἐγέννησες συναιώνιον καὶ ἔπλασες εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ὁδῶν Σου, Αὐτόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου δὲν εὗρε τίποτε ἄξιον τοῦ θανάτου καὶ ὅμως τὸν ἐθανάτωσεν. Ἆρά γε κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἠκυρώθη τὸ συμβόλαιον, ὅπερ ὑπῆρξεν ἀντίθετον πρὸς ἡμᾶς;(5)

Ἰδοὺ ἐκεῖνο, ποὺ δὲν προσφέρουν τὰ μνημονευθέντα βιβλία εἰς ἡμᾶς. Ὄχι! Αἱ σελίδες αὐταὶ δὲν ἔχουν τὸ ὕφος τῆς εὐσεβείας, τὰ δάκρυα τῆς ἐξομολογήσεως, τὴν θυσίαν πρὸς Σέ, τὸ συντετριμμένον πνεῦμα, τὴν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην καρδίαν (6), τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ, τὴν ὑπεσχημένην πόλιν, τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν βάσιν τῶν λύτρων μας (7).

Καὶ κανεὶς δὲν ψάλλει ἐκεῖ : «ἡ ψυχή μου δὲν θὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν Θεόν ; Διότι ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία μου. Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός μου, ὁ πατέρας μου καὶ δὲν θὰ κλονισθῶ πλέον ποτέ». Κανεὶς δὲν ἀκούει τὸν βοῶντα : «Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες» (8). Περιφρονοῦν τὸ κήρυγμά του, διότι εἶναι γλυκὺς τὴν καρδίαν καὶ ταπεινός. Διότι «ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις» (9).

Ἄλλο εἶναι νὰ ἴδῃ κανεὶς ἀπὸ μίαν μόνον δασώδη κορυφὴν

(1) Αὐτόθι 23 καὶ ἑφεξῆς.
(2) Πρβλ. Δαν. Γ', 27.
(3) Πρβλ. Ἰωάνν. η', 44.
(4) Ρωμ. ζ', 24.
(5) Πρβλ. Κολασσ. β', 14.
(6) Πρβλ. Ψαλμ. Ν', 19.
(7) Πρβλ. Ἀποκ. κα', 2.
(8) Ματθ. ια', 28.
(9) Ματθ. ια', 25.

τὴν πατρίδα τῆς εἰρήνης καὶ νὰ μὴν εὕρῃ τὸν δρόμον, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ εἰς μάτην νὰ καταπονηθῇ εἰς τόπους ἀβάτους, ἐν μέσῳ τῶν προσβολῶν καὶ τῶν ἐνεδρῶν φυγάδων λιποτακτῶν καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ των λέοντος καὶ δράκοντος, καὶ ἄλλο ν' ἀκολουθήσῃ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ οὐρανίου ὁδηγοῦ, τὴν ὁδόν, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν πατρίδα ἐκείνην, τὴν ὁποίαν δὲν λυμαίνονται οἱ λιποτάκται τῆς οὐρανίου στρατιᾶς, διότι τὴν ἀποφεύγουν, καθὼς ἀποφεύγουν καὶ τὴν ποινήν.

Αὐτὰ ἐβασάνιζαν τὰ σπλάγχνα μου, ὅταν ἐδιάβαζα τὸν «ἐλάχιστον τῶν ἀποστόλων» (1). Εἶχα ἐπισκοπήσει τὰ ἔργα Σου καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξίς μου.

(1) Πρβλ. Κορ. ιε', 9.

ΒΙΒΛΙΟΝ Η΄

Ὁ Αὐγουστῖνος φθάνει εἰς τὸν ἐνδοξότερον σταθμὸν τῆς ζωῆς του κατὰ τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Συνομιλήσας μὲ τὸν Σιμπλικιανὸν καὶ πληροφορηθεὶς τὴν μεταστροφὴν τοῦ Βικτωρίνου, ἐξ ἄλλου δὲ μαθὼν παρὰ τοῦ Ποντικιανοῦ τὴν ἀσκητικὴν ζωὴν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου εἰς τὴν Αἴγυπτον, διεξάγει σφοδρὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς σαρκός του. Οὐράνιος χρησμὸς κατευθύνει τὰ ὄμματά του πρὸς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀποστόλου. Ἡ ἀνάγνωσίς του μεταβάλλει τὴν καρδίαν του καὶ τὸν ὁδηγεῖ ὁριστικῶς πλέον εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Θεέ μου, ἂς Σὲ ἐπαναφέρω εἰς τὴν μνήμην μου διὰ νὰ Σοῦ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου καὶ ἂς Σοῦ ἐξομολογηθῶ τοὺς ἀπέναντί μου οἰκτιρμούς Σου! Τὰ ὀστᾶ μου ἂς ἐμβαπτισθοῦν εἰς ἀγάπην Σου καὶ ἂς ἀνακράξουν: «Κύριε τίς ὅμοιός Σου;» (1). Διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου, σοὶ θύσω θυσίαν αἰνέσεως(2). Πῶς διέρρηξες τοὺς δεσμούς μου, θὰ τὰ διηγηθῶ, ὅλοι δὲ ἐκεῖνοι ποὺ Σὲ λατρεύουν, ὅταν μὲ ἀκούσουν, νὰ εἰποῦν: «Εὐλογητὸς ὁ Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τῇ γῇ μέγα καὶ θαυμαστὸν τὸ ὄνομά Σου» (3).

Τὰ λόγια Σου εἶχαν χαραχθῆ εἰς τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου καὶ ἀπὸ παντοῦ μ'ἐπεριστοίχιζαν. Ἤμουν βέβαιος διὰ τὴν αἰωνίαν ζωήν Σου, ἔστω καὶ ἂν τὴν ἔβλεπα μόνον δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι(4). Κάθε ἀμφιβολία σχετικὴ μὲ τὸ ἀδιάφορον τῆς οὐσίας Σου, κάθε ἀμφιβολία, ὅτι πᾶσα οὐσία προέρχεται ἀπὸ τὴν οὐσίαν αὐτήν, ἐξηφανίσθη. Ἀλλὰ εἰς τὴν κοσμικὴν ζωήν μου τὰ πάντα ἐταλαντεύοντο, καὶ ἡ καρδιά μου ἔπρεπε νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ τὴν παλαιὰν ζύμην. Αὐτὸς ὁ δρόμος—ὁ Σωτήρ μου—μοῦ ἤρεσεν, ἀλλὰ δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ πορευθῶ διὰ μέσου τῶν στενωπῶν πορειῶν του.

(1) Ψαλμ. ΛΔ' 10.

(2) Ψαλμ. ΡΙΕ' 7.

(3) Πρβλ. Ψαλμ. ΟΕ' 2.

(4) Κορ. ιγ' 12.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Αὐγουστίνου εἰς τὸν Σιμπλικιανὸν

Καὶ ὑπέβαλες εἰς τὸν νοῦν μου τὴν σκέψιν, ποὺ εὑρῆκα καὶ ἐγὼ ζηλευτήν, νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν Σιμπλικιανόν, ποὺ μοῦ ἐφαίνετο δοῦλός Σου ἀγαθὸς καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀπήστραπτε τὸ φῶς τῆς χάριτός Σου. Ἐξ ἄλλου ἤκουσα ὅτι ἀπὸ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν του ἔζησε ἀφωσιωμένος εἰς Ἐσέ, ἡ μακρὰ ζωή του, ὁ τόσον ἄξιος ἐκτιμήσεως ζῆλός του νὰ Σὲ ἀκολουθῇ εἰς τὰς ὁδούς Σου, μοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἐγγυᾶτο περὶ τῆς πείρας του καὶ τῆς σοφίας του. Καὶ πράγματι, αὐτὸ ἦτο ἀλήθεια. Ἠθέλησα λοιπὸν νὰ συνομιλήσω μαζί του διὰ τὰς ἀμφιβολίας τῆς ψυχῆς μου, διὰ νὰ μοῦ ὑποδείξῃ, ἀφοῦ θὰ ἐμάνθανε τὴν κατάστασιν τοῦ πνεύματός μου, ἕνα τρόπον κατάλληλον, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ βαδίσω τὴν ὁδόν Σου.

Διότι ἔβλεπα μὲν πλήρη τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ὅλοι ἐπορεύοντο, ὁ ἕνας κατὰ τοῦτον, ὁ ἄλλος κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν τρόπον. Εἰς ἐμὲ δὲν ἤρεσεν ὅ,τι ἐνεργοῦσα συμφώνως μὲ τὸν αἰῶνά μου. Τοῦτο δὲ ἦτο τώρα βάρος δι᾽ ἐμέ, ὁπότε τὰ πάθη μου, ἡ ἐλπὶς τῶν τιμῶν καὶ τοῦ πλούτου, δὲν μὲ διέφλεγαν πλέον, ὥστε νὰ φέρω μιᾶς τόσον βαρείας δουλείας τὸν ζῆλον. Ἤδη αὐτὰ δὲν μ᾽ ἐγοήτευαν ἐπὶ θυσίᾳ τῆς γλυκύτητός Σου «τῆς εὐπρεπείας τοῦ οἴκου Σου, ὃν ἠγάπησα» (1), ἀλλ᾽ ὁ δεσμός, ποὺ μ᾽ ἐδέσμευεν ἀκόμη σφικτά, ἦτο ἡ γυναῖκα. Ὁ Ἀπόστολος δὲν μοῦ ἀπηγόρευε νὰ νυμφευθῶ, μολονότι συνιστᾷ μίαν καλυτέραν κατάστασιν, εὐχόμενος ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι ὅπως αὐτός. Ἀλλ᾽ ἐγώ, ἀκόμη ἀδύνατος καὶ δι᾽ αὐτὸν ἀκόμη τὸν δεσμὸν τοῦ γάμου, ἐξέλεγα ἕνα εὐκολώτερον δεσμὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐταλαντευόμουν κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους ἀποχαυνωμένος καὶ κατατρωγόμενος ὑπὸ ματαίων μεριμνῶν, διότι ὁ ἔγγαμος βίος, πρὸς τὸν ὁποῖον μὲ παρέσυρε τὸ πάθος μου, θὰ μὲ ἠνάγκαζε συγχρόνως ν᾽ ἀναλάβω πολλὰς ὑποχρεώσεις, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐπιθυμοῦσα νὰ ὑποβληθῶ.

Ἤκουσα ἐκ τοῦ στόματος τῆς ἀληθείας: «Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀλλ᾽ ὁ δυνάμενος, προσθέτει, χωρεῖν, χωρείτω» (2).

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΚΕ´ 7.
(2) Ματθ. ιθ´, 13.

«Μάταιοι πάντες ἄνθρωποι φύσει οἷς παρῆν Θεοῦ ἀγνωσία, καὶ ἐκ τῶν ὁρωμένων ἀγαθῶν οὔτε ἴσχυσαν εἰδέναι τὰ ὄντα» (1). Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εὑρισκόμουν εἰς αὐτὴν τὴν ματαιότητα, τὴν εἶχα ὑπερνικήσει, καί, μὲ τὴν μαρτυρίαν ὁλοκλήρου τῆς Δημιουργίας Σου, εὑρῆκα Ἐσέ, τὸν πλάστην μας καὶ τὸ Λόγον Σου πλησίον Σου, μόνον Θεὸν μετὰ Σοῦ καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐδημιούργησες τὰ πάντα.

Ὑπάρχει καὶ ἄλλο γένος ἀσεβῶν, οἱ ὁποῖοι «γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν» (2). Εἰς αὐτὸ περιέπεσα καὶ ἐγώ, «καὶ ἡ δεξιά σου ἀντελάβετό μου» (3), καὶ μ' ἐτοποθέτησαν ἐκεῖ, ὅπου θὰ ἠμποροῦσα ν' ἀναρρώσω, διότι εἶπες πρὸς τὸν ἄνθρωπον : «ἰδοὺ ἡ θεοσέβεια ἐστι σοφία» (4) καὶ «μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ» (5) ἀφοῦ «φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν» (6).

Εἶχα ἤδη ἀνακαλύψει τὸν πολύτιμον μαργαρίτην, ὤφειλα νὰ τὸν ἀγοράσω, ἀπαλλοτριῶν πᾶν ὅ,τι κατεῖχα, ἀλλ' ἐδίσταζα.

Ὁ Σιμπλικιανὸς διηγεῖται εἰς τὸν Αὐγουστῖνον τὴν μεταστροφὴν τοῦ ρήτορος Βικτωρίνου

Ἐπῆγα λοιπὸν εἰς τὸν Σιμπλικιανόν, ὁ ὁποῖος διὰ τὸν Ἀμβρόσιον ἦτο «πατὴρ ἐν τῇ χάριτι» καὶ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀμβρόσιος ἀγαποῦσε πράγματι ὡς πατέρα. Τοῦ διηγήθηκα τὸν κυκεῶνα τῶν πλανῶν μου, ὅταν δὲ τοῦ ἀνεκοίνωσα, ὅτι ἀνέγνωσα διάφορα βιβλία Πλατωνικῶν, μεταφρασθέντα εἰς τὴν Λατινικὴν ὑπὸ τοῦ ρήτορος Βικτωρίνου, ἄλλοτε ρήτορος ἐν Ρώμῃ, ὁ ὁποῖος, καθὼς ἤκουσα, εἶχεν ἀποθάνει χριστιανός, μὲ συνεχάρη, ὅτι δὲν ἔπεσα εἰς συγγραφὰς ἄλλων φιλοσόφων, πλήρεις παρακρούσεων καὶ ἀπογοητεύσεων «κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου» (7), ἐνῷ

(1) Σοφ. Σολ. ΙΓ', 1.
(2) Ρωμ. α', 21.
(3) Ψαλμ. ΙΖ', 36.
(4) Ἰὼβ ΚΔ', 28.
(5) Παροιμ. Γ', 7.
(6) Ρωμ. α', 25.
(7) Κολοσσ. β', 8.

εἰς τὰ ἔργα τῶν Πλατωνικῶν εὑρίσκει κανεὶς πλείστους ὑπαινιγμοὺς εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Λόγον του. Κατόπιν, διὰ νὰ μὲ παρακινήσῃ εἰς τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ Χριστοῦ, τὴν κρυπτομένην τοῖς σοφοῖς καὶ τοῖς νηπίοις ἀποκαλυπτομένην, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην του τὸν Βικτωρῖνον, μετὰ τοῦ ὁποίου, εὑρισκόμενος εἰς τὴν Ρώμην, συνεδέθη στενώτατα.

Δὲν θὰ παρασιωπήσω ἐκεῖνο, ποὺ μοῦ εἶχε διηγηθῆ. Διότι εἶναι ὕμνος πρὸς τὴν χάριν Σου, τὸ ὅτι ὁ σοφὸς αὐτὸς πρεσβύτης, ὁ ὁποῖος ἦτο κάτοχος ὅλων τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημῶν, ἀνέγνωσε καὶ ἔκρινε τόσα βιβλία φιλοσόφων, ὑπῆρξε διδάσκαλος τόσων εὐγενῶν γερουσιαστῶν· ὁ σοφὸς αὐτὸς πρεσβύτης, ποὺ ὤφειλεν εἰς τὴν φωτισμένην διδασκαλίαν του τὴν τιμήν, τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανε καὶ τὴν ὁποίαν οἱ πολῖται τοῦ κόσμου θεωροῦν τόσον ἐξαιρετικήν, δηλαδὴ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἀνδριάντος του εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ρώμης· τέλος ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ποὺ μέχρι τῆς γεροντικῆς ἡλικίας του ἐλάτρευε τὰ εἴδωλα καὶ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰ ἱερόσυλα μυστήρια τοῦ ἐθνισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦτο μολυσμένη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἀριστοκρατία τῆς Ρώμης· ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ποὺ ἐδίδαξε τὸν λαὸν νὰ λατρεύῃ τὸν Ὄσιριν καὶ ἄλλους παντοειδεῖς τερατώδεις θεούς, ὡς καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν ὑλακτοῦντα Ἄνουβιν, τοὺς πάλαι ποτὲ πολεμίους τοῦ Ποσειδῶνος, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. τοὺς ὁποίους ἡ Ρώμη ἐπεκαλεῖτο, ἀφοῦ τοὺς ἐνίκησε (1). Εἶναι, λέγω, ὕμνος πρὸς τὴν χάριν Σου τὸ ὅτι ὁ γέρων Βικτωρῖνος, ποὺ ὑπερήσπισε τοὺς θεοὺς αὐτοὺς μὲ καταπληκτικὴν εὐφράδειαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, δὲν ἐθεώρησε διόλου ἐντροπήν του νὰ γίνῃ θεράπων τοῦ Χριστοῦ Σου, τέκνον τῆς πηγῆς τῆς χάριτός Σου, νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα ὑπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης τὸν ζυγὸν καὶ νὰ κλίνῃ ὑπὸ τὸ ὄνειδος τοῦ Σταυροῦ τὸ μέτωπον.

Ὦ Κύριε, Κύριε, «ὅστις ἔκλινες οὐρανοὺς καὶ κατῆλθες, ἧψω τῶν ὀρέων καὶ ἐκαπνίσθησαν» (2) πῶς εἰσέδυσες εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Βικτωρίνου;

Ἀνεγίνωσκε, καθὼς μοῦ ἔλεγεν ὁ Σιμπλικιανός, τὴν Γραφὴν καὶ μὲ μεγίστην ἐπιμέλειαν ἐζητοῦσε καὶ κατὰ βάθος ἐσπού-

(1) Βιργιλ. Αἰν. VIII, 698.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΜΓ', 5.

δαζεν ὅλα τὰ χριστιανικὰ βιβλία καὶ ἔλεγεν εἰς τὸν Σιμπλικιανὸν ὄχι δημοσίᾳ, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν καὶ μὲ οἰκειότητα: «Ξεύρεις, ὅτι εἶμαι ἤδη χριστιανός;» Καὶ ὁ Σιμπλικιανὸς τοῦ ἀπαντοῦσε: «Δὲν θὰ σὲ πιστεύσω οὔτε θὰ σὲ θεωρήσω, ὅτι ἀνήκεις εἰς τὴν χορείαν τῶν χριστιανῶν, ἂν δὲ σὲ ἴδω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ». Ἐκεῖνος δὲ τοῦ παρατηροῦσε γελῶν: «Λοιπὸν τὸν χριστιανὸν τὸν δημιουργοῦν οἱ τοῖχοι;» Ἔλεγε συχνά, ὅτι ἦτο ἤδη χριστιανός. Ὁ Σιμπλικιανὸς τοῦ ἀντέτασσε κάθε φορὰ τὴν ἰδίαν ἀπάντησιν, ἐκεῖνος δὲ ἐπανελάμβανε τὴν εἰρωνικὴν παρατήρησιν περὶ τῶν τοίχων. Διότι ἐφοβεῖτο, μήπως θίξῃ τοὺς φίλους του, ὑπερηφάνους λάτρεις τῶν δαιμόνων, τὴν βαρεῖαν ἐχθρότητα τῶν ὁποίων ἀνέμενεν ἀπὸ τὰς κορυφὰς τῆς ὑπερφιάλου Βαβυλῶνος, τρόπον τινὰ ἀπὸ τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, ποὺ δὲν εἶχεν ἀκόμη συντρίψει ὁ Κύριος (1). Ἀλλ' ἀφοῦ, μελετῶν μὲ ἔκτασιν τὰ βιβλία ἐκεῖνα, ἤντλησεν ἐξ αὐτῶν σταθερὰν ἀπόφασιν καὶ ἐφοβήθη μήπως τὸν ἀπαρνηθῇ ὁ Χριστὸς ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων ἀγγέλων του, ἂν ἐφοβεῖτο νὰ τὸν ὁμολογήσῃ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων (2), συναισθάνθηκε, ὅτι θὰ ἦτο ἔνοχος μεγάλου ἐγκλήματος, ἐὰν ἐρυθριοῦσε διὰ τὰ μυστήρια τὰ συγκροτηθέντα ὑπὸ τοῦ Λόγου Σου κατὰ τὸν χρόνον τῆς παραφροσύνης του καὶ δὲν ἐρυθριοῦσε διὰ τὰ ἱερόσυλα μυστήρια ὑπερφιάλων δαιμόνων, τῶν ὁποίων αὐτὸς ὑπῆρξεν ὑπερήφανος μιμητής. Ἀπέρριψε λοιπὸν κάθε ματαιότητα καί, ἀπροσδοκήτως, εἶπεν εἰς τὸν Σιμπλικιανόν: «Ἔλα, πᾶμε στὴν Ἐκκλησία. Θέλω νὰ γίνω χριστιανός». Ἐκεῖνος, τρελλὸς ἀπὸ τὴν χαράν του, τὸν συνώδευσε. Ἅπαξ ἐμβαπτισθεὶς εἰς τὰ νάματα τῆς πρώτης διδασκαλίας, δὲν ἐβράδυνε νὰ δώσῃ τὸ ὄνομά του (3), ὅπως ἀναγεννηθῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῆς Ῥώμης καὶ μεγάλην χαρὰν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἀλαζόνες ἔβλεπαν καὶ ἐμαίνοντο, ἔτριξαν τοὺς ὀδόντας καὶ ἐτήκοντο (4).

(1) Πρλβ. Ψαλμ. ΚΗ' 5.

(2) Πρβλ. Λουκ. ιβ' 9.

(3) Ἐὰν ὁ κατηχούμενος ἐπεθύμει νὰ συμπληρώσῃ τὴν μύησίν του καὶ ἐὰν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸν ἐθεώρουν ἱκανὸν νὰ δεχθῇ τὸ βάπτισμα, συγκατελέγετο εἰς τὴν τάξιν τῶν ***ἐκλεκτῶν ἢ «ἀνταξίων»***, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα ὤφειλαν νὰ συμμεθέξουν εἰς τὴν βάπτισιν. (L. Duchesne, Origines du Culte chrétien, 6η ἔκδ. σελ. 310).

(4) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΙΑ' 10.

Ἀλλ᾽ εἰς τὸν δοῦλόν Σου ἐλπὶς ἦτο Κύριος ὁ Θεὸς «καὶ οὐκ ἀνέβλεψεν εἰς ματαιότητας καὶ μανίας ψευδεῖς» (1).

Τέλος ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, ἡ ὁποία συνηθίζεται ν᾽ ἀπαγγέλλεται ἐκ μνήμης εἰς τὴν Ρώμην ἐκ μέρους τῶν διατεθειμένων νὰ λάβουν τὴν χάριν Σου ἐξ ὑψηλοῦ τόπου ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν, σύμφωνα μὲ ἕνα ὡρισμένον τόπον. Καθὼς μοῦ διηγήθη ὁ Σιμπλικιανός, ὁ κλῆρος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Βικτωρῖνον νὰ κάμῃ τὴν ὁμολογίαν του ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸ δὲ ἐπετρέπετο συνήθως εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐφαίνοντο, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θορυβηθοῦν. Ἀλλ᾽ ὁ Βικτωρῖνος ἐπροτίμησε νὰ διακηρύξῃ μεγαλοφώνως τὴν σωτηρίαν του ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου λαοῦ. Δὲν ἦτο σωτήριον τὸ δίδαγμά του, ὡς διδασκάλου τῆς ρητορικῆς, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔκαμνε δημοσίᾳ. Πόσον ὀλιγώτερον θὰ ἔπρεπε νὰ φοβῆται τὸ ἤπιον ποίμνιόν Σου, ὅταν ἀπήγγελλε τὸν λόγον Σου ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐκυριεύετο ἀπὸ κανένα φόβον, ὅταν ὡμιλοῦσε ἐνώπιον πλήθους ἀφρόνων! Ὅταν λοιπὸν ἀνέβηκε διὰ νὰ ἀπαγγείλῃ τὴν ὁμολογίαν ἐκείνην, ὅλοι οἱ παριστάμενοι, ποὺ τὸν ἐγνώριζαν, ἐπανέλαβαν ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον τὸ ὄνομά του ἐν μέσῳ ψιθύρου ἐπευφημιῶν. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ κάποιος, ποὺ δὲν τὸν ἐγνώριζε; Καὶ ἀντήχησεν ἐκ τοῦ στόματος ὅλων ἡ φωνή: «Ὁ Βικτωρῖνος, ὁ Βικτωρῖνος». Ὅταν τὸν εἶδαν ἀμέσως ἐξέσπασαν εἰς ἀλαλαγμὸν καὶ ἀμέσως ἐσιώπησαν, διὰ νὰ τὸν ἀκούσουν μὲ προσοχήν. Ἀπήγγειλε τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀληθινῆς πίστεως μὲ ὑπέροχον παρρησίαν, καὶ ὅλοι ἐποθοῦσαν νὰ τὸν ἁρπάξουν ἀπ᾽ ἐκεῖ καὶ νὰ τὸν βάλουν εἰς τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς των, καὶ τὸν ἔβαλαν πράγματι, τὰ δὲ χέρια, ποὺ τὸν ἔφεραν ἕως αὐτούς, ἦσαν ἡ ἀγάπη των καὶ ἡ χαρά των.

Διατί ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄγγελοι χαίρουν περισσότερον διὰ τὴν μεταστροφὴν τῶν ἁμαρτωλῶν;

Θεὲ ἀγαθέ, τί συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ χαίρῃ διὰ τὴν σωτηρίαν μιᾶς ἀπελπισμένης ψυχῆς, ποὺ ἀπηλλάγη ἀπὸ βαρύτερον κίνδυνον, περισσότερον παρὰ ἐὰν εἶχε διατηρήσει ἡ

(1) Ψαλμ. Λ΄, 5.

ψυχὴ αὐτὴ κάποιαν ἐλπίδα καὶ ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς μικρότερον κίνδυνον. Ἀλλὰ καὶ Σύ, Πάτερ φιλεύσπλαγχνε, χαίρεις περισσότερον «ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοήσαντι ἢ ἐπὶ ἐννενήκοντα ἐννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας» (1). Καὶ ἡμεῖς χαίρομεν χαρὰν μεγάλην, ὅταν ἀκούωμεν μὲ πόσην ἀγαλλίασιν ὁ ποιμὴν ἐπαναφέρει εἰς τοὺς ὤμους του τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον καὶ πῶς ἡ γυναῖκα ἐναποθέτει εἰς τὸ θησαυροφυλάκιόν Σου τὴν δραχμήν, ποὺ εὑρῆκε (2), πρὸς χαρὰν τῶν γειτόνων της, καὶ τὰ δάκρυά μας τρέχουν διὰ τὴν πανηγυρικὴν ἀγαλλίασιν τοῦ οἴκου Σου, ὅταν ἀναγινώσκωμεν περὶ τοῦ νεωτέρου υἱοῦ Σου: «νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, ἀπολωλὸς ἦν καὶ εὑρέθη» (3). Σὺ χαίρεις δι᾽ ἡμᾶς καὶ τοὺς ἀγγέλους Σου, ἁγίους, δι᾽ ἀγάπης ἁγίας. Διότι Σὺ εἶσαι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἢ δὲν ὑφίσταται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, Σὺ τὸ γνωρίζεις πάντοτε καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον.

Τί συμβαίνει λοιπὸν εἰς τὴν ψυχήν, ὥστε νὰ αἰσθάνεται μεγαλυτέραν χαράν, ὅταν εὑρίσκῃ ἢ ἐπανευρίσκῃ ὅ,τι ἀγαπᾷ, παρὰ ὅταν κατέχῃ αὐτὸ μονίμως; Διότι αὐτὸ τὸ δείχνουν καὶ ἄλλα παραδείγματα, τὰ πάντα δὲ εἶναι πλήρη ἀποδείξεων, αἱ ὁποῖαι μᾶς φωνάζουν: «Ναί, αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια». Θριαμβεύει ὁ αὐτοκράτωρ νικητής, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο νικητής, ἂν δὲν ἐμάχετο, ὅσο δὲ μεγαλύτερος ὑπῆρξεν ὁ κίνδυνος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, τόσο εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ θριάμβου ἡ χαρά. Μία καταιγὶς ἀνατινάζει τοὺς πλέοντας καὶ τοὺς ἀπειλεῖ μὲ ναυάγιον. Ὅλοι ὠχριοῦν ἀναμένοντες τὸν θάνατον. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα ἡσυχάζουν, ἡ δὲ ὑπερβολὴ τῆς χαρᾶς τῶν πλεόντων γεννᾶται ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τρόμου των. Κάποιο πρόσωπον, ποὺ μᾶς εἶναι προσφιλές, ἀρρωσταίνει, ὁ σφυγμός του δείχνει ὅτι εὑρίσκεται εἰς κίνδυνον, οἱ δὲ ποθοῦντες τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας του εἶναι καὶ αὐτοὶ ἀσθενεῖς τὴν ψυχήν. Ἐπέρχεται ἡ βελτίωσις, ἰδοὺ τὸ πρόσωπον αὐτὸ ἐπὶ ποδός, ἀλλὰ δὲν ἔχει πλέον τὰς προτέρας δυνάμεις του. Καὶ ὅμως βασιλεύει τώρα μιὰ τέτοια χαρά, ποὺ δὲν ὑπῆρξε ποτέ, ὅταν

(1) Λουκ. ιε΄, 7.
(2) Πρβλ. Λουκ. ιε΄, 5.
(3) Πρβλ. Λουκ. ιε΄, 32.

τὸ πρόσωπον αὐτὸ ἐκυκλοφοροῦσεν ὑγιὲς καὶ ρωμαλέον. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀποκτοῦν τὰς ἀπολαύσεις ταύτας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς εἰσπηδῶντες ἀπροσδοκήτως καὶ παρὰ τὴν θέλησίν των, ἀλλ' ὕστερ' ἀπὸ μερικοὺς πόνους, ποὺ προβλέπονται καὶ εἶναι θεληματικοί. Ἡ ἡδονὴ τοῦ νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν δὲν εἶναι τίποτε, ἂν δὲν προηγηθῇ ἡ ὀδύνη τῆς πείνας καὶ τῆς δίψας. Οἱ μέθυσοι τρώγουν ἁλμυρὰ ἀρτύματα διὰ νὰ προκαλέσουν δυσάρεστον ἐρεθισμόν. Κατόπιν πίνουν διὰ νὰ τὸν καταστείλουν καὶ ἰδοὺ ἐπέρχεται ἡ ἀπόλαυσις. Ὑπάρχει συνήθεια ἡ μνηστὴ νὰ μὴ παραδίδεται ἀμέσως καὶ τοῦτο ὅπως ὁ σύζυγος μὴ θεωρήσῃ, ἅπαξ παραδοθεῖσαν, εὐτελῆ τὴν μνηστήν, τὴν ὁποίαν, ὡς μνηστήρ, ἐπόθησε χρονιζομένην.

Τοιουτοτρόπως, τόσο εἰς τὴν αἰσχρὰν καὶ ἐπονείδιστον ἡδονήν, ὅσο καὶ εἰς τὴν θεμιτὴν καὶ τὴν ἐπιτρεπομένην, εἰς αὐτὴν τὴν εἰλικρινεστέραν καὶ ἐντιμοτέραν φιλίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν «τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, τοῦ ἀπολεσθέντος καὶ ἀνευρεθέντος υἱοῦ», πάντοτε προηγεῖται τῆς ζωηροτέρας χαρᾶς ἐντατικωτέρα ὀδύνη.

Τί εἶναι αὐτό, Κύριε καὶ Θεέ μου, ἀφοῦ Σὺ εἶσαι διὰ τὸν ἑαυτό Σου αἰωνία χαρὰ καὶ ὅλα τὰ πλάσματα γύρω Σου εὑρίσκουν εἰς Ἐσὲ τὴν χαράν των; Διατί εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς πλάσεως νὰ ὑπάρχουν ἐλλείψεις καὶ πρόοδοι, δυσαρμονίαι καὶ ἁρμονίαι; Εἶναι ἄρά γε ἡ κατάστασις καὶ ὁ κλῆρος, ποὺ ἔταξες εἰς αὐτό, ὁπότε ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν μέχρι τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ τέρματος τῶν αἰώνων, ἀπὸ τὸν ἄγγελον μέχρι τοῦ σκώληκος, ἀπὸ τὴν πρώτην κίνησιν ἕως τὴν τελευταίαν, διέθεσες ὅλα τὰ εἴδη τῶν ἀγαθῶν καὶ ὅλα τὰ δίκαια ἔργα Σου τὸ καθένα εἰς τὸν κατάλληλον χῶρον καὶ χρόνον; Ὢ πόσον εἶσαι ὑψηλὸς εἰς τὰ ὕψη καὶ εἰς τὰ βάθη βαθύς! Δὲν ἀπομακρύνεσαι ποτὲ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ὅμως βαδίζομεν μὲ δυσκολίαν πρὸς Ἐσένα.

Ἐνέργησε, Κύριε, ξύπνησέ μας, ἐπανακάλεσέ μας, πυρπόλησέ μας, ἀπάγαγέ μας, διάφλεξέ μας καὶ γοήτευσέ μας! Ἄς ἀγαπήσωμεν, ἄς σπεύσωμεν! Δὲν προσέρχονται εἰς Ἐσὲ πολλοὶ ἀπὸ μίαν ἄβυσσον ἀποτυφλώσεως βαθυτέραν παρὰ ὅση ἦτο τοῦ Βικτωρίνου; Πλησιάζουν καὶ φωτίζονται δεχόμενοι τὸ φῶς, ἐκεῖ-

νοι δέ, ποὺ τὸ δέχονται, ἀποκτοῦν συγχρόνως καὶ τὴν δύναμιν νὰ γίνουν τέκνα Σου. Ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶναι ὀλιγώτερον γνωστοὶ εἰς τὸν λαόν, χαίρουν ὀλιγώτερον καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τοὺς γνωρίζουν. Ὅταν χαίρῃ κανεὶς μὲ πολλούς, ἡ χαρὰ εἶναι καὶ διὰ τὸ ἄτομον ἐντατικωτέρα, διότι οἱ μὲν διαθερμαίνουν καὶ διαφλέγουν τοὺς δέ. Ἐξ ἄλλου, οἱ γνωστοὶ εἰς τοὺς πολλοὺς καθοδηγοῦν καὶ πολλοὺς εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ προπορεύονται πολλῶν, ποὺ μέλλουν νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν, διὰ τοῦτο δὲ αἰσθάνονται μεγάλην χαρὰν καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ προπορεύονται, διότι δὲν αἰσθάνονται χαρὰν δι' αὐτοὺς καὶ μόνους.

Μακρὰν ἀπὸ ἐμὲ ἡ σκέψις, ὅπως εἰς τὸ ἱερὸν γίνωνται δεκτοὶ οἱ πλούσιοι πρὸ τῶν πτωχῶν, οἱ ἐπιφανεῖς πρὸ τῶν ἀσήμων, ἀφοῦ «τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξέλεξας, ἵνα καταισχύνῃς τὰ ἰσχυρὰ καὶ τὰ ἐξουθενωμένα τοῦ κόσμου τούτου, ἐξέλεξας καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃς» (1). Ἐν τούτοις, ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων Σου, διὰ τοῦ στόματος τοῦ ὁποίου εἶπες τὰ λόγια αὐτά, εἶναι ἐκεῖνος, τὰ ὅπλα τοῦ ὁποίου ἀφώπλισαν τὴν ἀλαζονίαν τοῦ ἀνθυπάτου Παύλου (2) καὶ τὸν ἔκαμαν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἤπιον ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ, ποὺ τὸν μετέβαλεν εἰς ἁπλοῦν ὑπήκοον τοῦ μεγάλου βασιλέως, πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ λαμπροῦ θριάμβου του ἤλλαξε καὶ τὸ ὄνομά του, μετονομασθεὶς Παῦλος ἀντὶ Σαούλ.

Διότι ἡ ἧττα τοῦ ἐχθροῦ εἶναι τόσο περισσότερον καλυτέρα, ὅσον ἔχει πολλοὺς εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ τοὺς μεταχειρίζεται διὰ νὰ ἐξαπατᾷ ἀκόμη περισσοτέρους. Ἐξουσιάζει δὲ περισσότερον τοὺς ἰσχυροὺς καὶ δι' αὐτῶν καὶ ἄλλους πολλούς, χάρις εἰς τὴν περιωπὴν τοῦ ὀνόματός του. Ὥστε, ὅταν τὰ τέκνα Σου ἀνελογίσθησαν τὴν καρδίαν τοῦ Βικτωρίνου, ποὺ ὁ διάβολος κατεῖχεν ὡς ἀπόρθητον φρούριον, ἢ τὴν γλῶσσαν του, βέλος ἰσχυρὸν καὶ αἰχμηρόν, μὲ τὸ ὁποῖον τόσας ψυχὰς εἶχε θανατώσει, ἦτο ἑπόμενον, ὅτι θὰ τὰ κατελάμβανε πολὺ μεγαλύτερος ἐνθουσιασμός, ἐφ' ὅσον ἔβλεπαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ἔδησε τὸν ἰσχυ-

(1) Πρβλ. Κορινθ. α', 27.

(2) Πράξ. ιγ', κ.έ. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀνθυπάτου Σεργίου Παύλου, διοικητοῦ τῆς Κύπρου.

ρὸν (1) καὶ ὅτι τὰ σκεύη του, κατακτηθέντα κατόπιν δὲ καθαρισθέντα, ἔγιναν σκεύη εἰς τιμὴν εὔχρηστα τῷ δεσπότῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν (2).

Ἡ τυραννία τῆς συνηθείας

Ὅταν ὁ δοῦλός Σου Σιμπλικιανὸς μοῦ διηγήθηκε διὰ τὸν Βικτωρῖνον ἐκεῖνα, μὲ κατέλαβε διακαὴς πόθος νὰ τὸν μιμηθῶ. Ὅταν δὲ μοῦ ἐπρόσθεσεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, ὁπόταν ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἡ διδασκαλία τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ῥητορικῆς διὰ διατάγματος, ὁ Βικτωρῖνος συνεμορφώθη τελείως πρὸς τὸν νόμον, καὶ ἐπροτίμησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν φλυαρίαν τῆς Σχολῆς του μᾶλλον, παρὰ τὸν Λόγον Σου, ὅστις γλώσσας νηπίων ἔθηκε τρανάς (3), δὲν μοῦ ἐφάνη δὲ ἀποφασιστικώτερος παρὰ εὐτυχέστερος, ἀφοῦ εὗρῆκε μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀφιερώσῃ ὁλόκληρον τὸν χρόνον του εἰς Ἐσέ. Μίαν τοιαύτην εὐκαιρίαν ἐποθοῦσα καὶ ἐγώ, ποὺ ἤμουν δεμένος ὄχι μὲ ξένας ἁλύσεις, ἀλλὰ μὲ τὰς ἁλύσεις τῆς ἰδικῆς μου θελήσεως. Τὴν θέλησίν μου ἐκρατοῦσεν ὑποχείριον ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐσφυρηλάτησεν ἁλύσεις καὶ ἰδοὺ ἐγὼ δέσμιος. Διότι τὸ πάθος τὸ γεννᾷ ἡ διεστραμμένη θέλησις, τὴν συνήθειαν γεννᾷ ἡ καθυπόταξις εἰς τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάγκην ἡ μὴ ἀντίδρασις πρὸς τὴν συνήθειαν. Δι' ὅλων αὐτῶν τῶν, τρόπον τινά, περιελισσομένων κρίκων, τοὺς ὁποίους ὠνόμασα ἅλυσιν, τὸ πάθος μ' ἐκρατοῦσεν εἰς δουλείαν σκληράν. Ὥστε ἡ νέα θέλησις, ποὺ ἄρχισε νὰ βλαστάνῃ εἰς ἐμέ, διὰ νὰ Σὲ λατρεύω ἀνιδιοτελῶς, νὰ Σὲ ἀπολαμβάνω, ὦ Θεέ μου, μοναδική, ἀσφαλὴς χαρά, δὲν ἦτο ἀκόμη ἱκανὴ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν χρονίαν δύναμιν τῆς παλαιᾶς θελήσεώς μου.

Τοιουτοτρόπως δύο θελήσεις ἐμάχοντο εἰς ἐσέ, ἡ μία παλαιά, ἡ ἄλλη νέα, ἡ μία σαρκική, ἡ ἄλλη πνευματική, ἡ μία ἐναντίον τῆς ἄλλης, καί, ἀνταγωνιζόμεναι μεταξύ των, διέσχιζαν τὴν ψυχήν μου.

---

(1) Πρβλ. Ματθ. ιδ', 29.
(2) Πρβλ. Β'. Τιμοθ. β', 21.
(3) Πρβλ. Σολωμ. Γ', 21.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, πειραματιζόμενος εἰς τὸν ἑαυτόν μου ἐννοοῦσα τὸ χωρίον, ποὺ ἀνέγνωσα : ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός [1]. Εὑρισκόμουν ἀκόμη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν δύο θελήσεων, ἀλλὰ τὸ Ἐγώ μου ἦτο πλησιέστερον εἰς ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀπεδοκίμαζα. Τώρα μάλιστα δὲν εὑρίσκετο εἰς τὴν δευτέραν θέλησιν τὸ Ἐγώ μου, διότι τὴν θέλησιν αὐτὴν τὴν ὑπέφερα περισσότερον ἐξαναγκαζόμενος, παρὰ διότι ὑπέκυπτα θεληματικῶς εἰς αὐτήν. Ἐν τούτοις ἡ συνήθεια, ἡ ὁποία ἦτο ἰσχυροτέρα ἐναντίον μου, ἐγεννήθη ἀπὸ μένα, διότι ἐκεῖνο ποὺ μὲ παρέσυρεν ἐκεῖ, ὅπου δὲν ἤθελα νὰ παρασυρθῶ, ἦτο ἡ θέλησίς μου. Καὶ ποιὸς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ ἀρνηθῇ νομιμοφρόνως, ἀφοῦ ἡ τιμωρία ἀκολουθεῖ νομιμοφρόνως τὸ ἁμάρτημα ; Καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον δι' ἐμὲ ἡ διδασκαλία ἐκείνη, ποὺ ἄλλοτε μοῦ ἐπέτρεπε νὰ ὑποθέτω, ὅτι, ἐὰν δὲν περιφρονοῦσα ἀκόμη τὸν αἰῶνά μου, διὰ νὰ γίνω θεράπων ἰδικός Σου, τὸ ἔκαμνα, διότι δὲν ἤμουν ἀκόμη βέβαιος, ὅτι εἶχα διαισθανθῇ τὴν ἀλήθειαν. Ὄχι ! Τώρα ἤμουν περὶ αὐτοῦ βεβαιότατος. Ἀλλά, πάντοτε δεμένος μὲ ἁλύσεις ἐδῶ κάτω εἰς τὴν γῆν, δὲν ἤθελα νὰ Σὲ δουλεύσω, καὶ ἐφοβούμουν ν' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὰ δεσμά μου τόσον, ὅσο πρέπει νὰ φοβῆται κανεὶς τὰ δεσμά.

Ἔτσι τὸ βάρος τοῦ αἰῶνος ἐβάρυνε μὲ γλυκύτητα ἐπάνω μου ὅπως εἰς ἕνα ὄνειρον, οἱ δὲ στοχασμοί μου ἔμοιαζαν μ' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν ν' ἀφυπνισθοῦν, ἀλλά, νικώμενοι ἀπὸ τὴν νάρκην των, βυθίζονται εἰς αὐτὴν ἐκ νέου. Ὅπως δὲ δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ θέλῃ νὰ κοιμᾶται πάντοτε—ὁ ὑγιὴς νοῦς προτιμᾷ τὴν ἐγρήγορσιν ἀπὸ τὸν ὕπνον,—καὶ ὅμως ὅταν βαρύνῃ τὰ μέλη βαρεῖα χαύνωσις, οἱ ἄνθρωποι ἀναβάλλουν τὸν χρόνον τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ὕπνου καὶ ἀπολαμβάνουν κοιμώμενοι, μολονότι ἡ ὥρα τῆς ἐγρηγόρσεως ἔχει ἤδη ἠχήσει, ἔτσι καὶ ἐγὼ ἤμουν βέβαιος, ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο ν' ἀφοσιωθῶ εἰς τὴν ἀγάπην Σου παρὰ νὰ ὑποχωρήσω εἰς τὸ πάθος μου. Μοῦ ἤρεσε, μὲ κατακτοῦσε ἡ ἀγάπη Σου, ἀλλ' ἀγαποῦσα τὸ πάθος μου, ποὺ μ' ἐξουσίαζεν. Δὲν ἠμποροῦσα νὰ δώσω καμμίαν ἀπάντησιν, ὅταν μοῦ ἔλεγες : «ἔγειρε

(1) Γαλάτ. στ', 17.

ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν καὶ ἐπιψαύσει σοι ὁ Χριστός» (1). Παντοῦ μοῦ ἔδειχνες τὴν ἀλήθειάν Σου, καὶ ἡ ἀλήθειά Σου μὲ καθυπέτασσε καὶ δὲν ἤμουν πλέον ἱκανὸς ν' ἀπαντήσω παρὰ μὲ λέξεις μαλθακὰς καὶ ὑπναλέας. «'Αμέσως! παρευθύς! περίμενε λίγο!». 'Αλλ' αὐτὸ τὸ παρευθὺς καὶ τὸ ἀμέσως δὲν ἤρχετο ἀμέσως καὶ παρευθύς. Εἰς μάτην «συνηδόμην κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον τῷ νόμῳ Σου», ἀφοῦ ἕνας ἄλλος νόμος εἰς τὰ μέλη μου ἀντεστρατεύετο «τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ ἠχμαλώτιζέ με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας» (2), ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς τὰ μέλη μου. 'Ο νόμος τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ ἐκβιασμὸς τῆς συνηθείας, ποὺ παρασύρει καὶ ἐξουσιάζει τὴν ψυχὴν καὶ παρὰ τὴν θέλησίν της ἀκόμη. Εἶναι δὲ ἔνοχος ἡ ψυχή, ἀφοῦ ὑποτάσσεται ἐθελουσίως. «Ταλαίπωρος ἐγώ, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; ἐὰν ὄχι ἡ χάρις Σου διὰ 'Ιησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν;» (3).

Πῶς μ' ἐλευθέρωσες ἀπὸ τὰς ἁλύσεις τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς, ποὺ μ' ἐκρατοῦσαν χειροδέσμιον, καὶ ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν κοσμικῶν ὑποθέσεων, θὰ τὸ διηγηθῶ, θὰ τὸ ἐξομολογηθῶ διὰ τὴν δόξαν Σου, «Κύριε, βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου» (4).

Περνοῦσα τὴν συνηθισμένη ζωή μου. 'Η ἀγωνία μου ηὐξάνετο, καθημερινῶς δὲ ἀπηύθυνα τοὺς πόθους μου εἰς 'Εσέ. 'Επήγαινα εἰς τὴν 'Εκκλησίαν Σου, ἐφ' ὅσον μοῦ τὸ ἐπέτρεπαν αἱ ἀσχολίαι μου, κάτω ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀνεστέναζα. 'Ο 'Αλύπιος, ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ τὸ δικαστικὸν ἀξίωμά του, ἀφοῦ ἐχρημάτισεν ἤδη διὰ τρίτην φορὰν πρόεδρος δικαστής, εὑρίσκετο πλησίον μου καὶ ἐπερίμενεν εἰς ποῖον νὰ πωλήσῃ πάλιν τὰς συμβουλάς των, καθὼς ἐγὼ ἐπωλοῦσα τὴν ῥητορικήν, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ διδαχθῇ. 'Ο Νεβρίδιος, χαριζόμενος εἰς τὴν φιλίαν μας, ἐβοηθοῦσε εἰς τὴν διδασκαλίαν τὸν φίλτατον εἰς ὅλους μας Βερεκοῦνδον, πολίτην καὶ γραμματικὸν τῶν Μεδιολάνων, ποὺ ἐπεθύμησε ζωηρῶς καὶ ἐζήτησε, δυνάμει τοῦ δικαιώματος τῆς φιλίας, ὅπως κάποιος ἀπὸ τὴν ὁμάδα μου τοῦ παράσχῃ εἰλικρινῆ βοήθειαν,

(1) 'Εφεσ. ε', 14.
(2) Πρβλ. Ρωμ. ζ', 22.
(3) Πρβλ. Ρωμ. ζ', 22 καὶ 24.
(4) Ψάλμ. ΙΗ', 15.

πού τοῦ ἦτο ἀναγκαιοτάτη. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν ἀπόφασιν δὲν ὡδήγησε τὸν Νεβρίδιον ὁ πόθος τοῦ κέρδους,—θὰ ἠμποροῦσε, ἐὰν ἤθελε, νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν Γραμμάτων ἐπικερδέστερον—ἀλλὰ μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴν καλοκαγαθίαν του, ὁ τόσον γλυκὺς καὶ ἀγαπητὸς αὐτὸς φίλος δὲν ἠθέλησε νὰ μὴ δεχθῇ τὴν παράκλησίν μας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀπέφευγε τὴν συναναστροφὴν μὲ τοὺς μεγάλους τοῦ αἰῶνος του καὶ συνεπῶς κάθε ἀνησυχίαν τοῦ πνεύματός του, ποὺ ἐποθοῦσε νὰ ἔχῃ ἐλεύθερον, ἐξασφαλίζων εἰς αὐτὸ ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερον χρόνον διὰ τὴν ἔρευναν, τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὰς σχετικὰς μὲ τὴν σοφίαν συνδιαλέξεις, ἐνεργοῦσε σωφρονέστατα.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ποντικιανοῦ

Κάποτε—δὲν γνωρίζω τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἀπουσίαζεν ὁ Νεβρίδιος—ἐπεσκέφθη ἐμένα καὶ τὸν Ἀλύπιον κάποιος Ποντικιανός. Ἦτο Ἀφρικανός, ἄρα συμπατριώτης μας, ποὺ εἶχε μίαν ἔξοχον θέσιν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Δὲν γνωρίζω τί μᾶς ἤθελε. Τυχαίως, ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι παιχνιδιοῦ, ἀντελήφθη ἕνα χειρόγραφον. Τὸ πῆρε εἰς τὰ χέρια του, τὸ ἄνοιξε καὶ εὑρῆκε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, χωρὶς διόλου νὰ τὸν περιμένῃ. Ἐνόμιζε ὅτι ἦτο ἕνα ἀπὸ τὰ βιβλία ἐκεῖνα, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσα διὰ τὴν διδασκαλίαν μου. Μὲ ἠτένισε μ' ἕνα χαμόγελο καὶ μὲ συνεχάρη μὲ ἔκπληξιν διὰ τὸ ὅτι εὑρῆκε κάτω ἀπὸ τὰ μάτια του τὸ βιβλίον ἐκεῖνο καὶ μόνον ἐκεῖνο. Διότι καὶ αὐτὸς ἦτο χριστιανὸς εὐλαβὴς καὶ συχνὰ ἐγονάτιζε ἐνώπιον Σοῦ, τοῦ Θεοῦ μας, καὶ ἔκαμνε συχνὰς καὶ μακρὰς προσευχάς. Ὅταν τοῦ ἐδήλωσα ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ ἀποσποῦσαν πάρα πολὺ τὴν προσοχήν μου, ἦλθεν ὁ λόγος—μᾶς τὰ διηγεῖτο ὁ Ποντικιανὸς—περὶ τοῦ Ἀντωνίου τῆς Αἰγύπτου, τοῦ μοναχοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἀπήστραπτε μεταξὺ τῶν δούλων Σου, ἀλλ' ἦτο ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης (1).

---

(1) Ὁ βίος τοῦ Ἀντωνίου, συνταχθεὶς τὸ 357 ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἕνα περίπου ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ περιωνύμου μοναχοῦ, μετεφράσθη εἰς τὴν Λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγρίου τῆς Ἀντιοχείας πρὸ τοῦ ἔτους 388. Μετεφράσθη ἐπίσης εἰς τὴν Νεοελληνικὴν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων «Καλοῦ Τύπου». Τὸ κείμενον καὶ ἡ μετάφρασις περιεσώθησαν εἰς τὴν Ἑλλην. Πατρολ. XXVI, 835 καὶ ἑφεξῆς.

Ὅταν ἀντελήφθη τὴν ἄγνοιάν μας, ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀφήγησίν του καὶ μᾶς ἀπεκάλυψε τὸν περίφημον ἐκεῖνον ἄνδρα μὲ ἔκπληξιν διὰ τὸ ὅτι μᾶς ἦτο ἄγνωστος. Καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐξεπλάγημεν, ἀκούσαντες, ὅτι πρὸ χρόνου τόσον μικροῦ, σχεδὸν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἔγιναν τόσα θαύματα εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν, τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ὅλοι ἐθαυμάζαμεν, ἡμεῖς μὲν διὰ τὰ τόσον μεγάλα γεγονότα, ἐκεῖνος δὲ διὰ τὸ ὅτι δὲν εἶχαν περιέλθει ἀκόμη εἰς γνῶσίν μας Κατόπιν ὁ λόγος ἐστράφη πρὸς τὸ πλῆθος τῶν Μονῶν, πρὸς τὰς ἀρετάς των, τὸ ἄρωμα τῶν ὁποίων ἀναπέμπεται εἰς Ἐσέ, πρὸς τὴν ἐποικοδομητικὴν ἀπομόνωσιν εἰς τὴν ἔρημον. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ἦσαν ἄγνωστα ἐντελῶς. Ὑπῆρχε καὶ εἰς τὸ Μεδιόλανον, ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἕνα μοναστήριον πλῆρες ἀγαθῶν ἀδελφῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀμβροσίου, ἀλλ᾽ ἡμεῖς τὸ ἀγνοούσαμε. Ὁ Ποντικιανὸς ἐξηκολούθησε νὰ ὁμιλῇ καὶ ἡμεῖς τὸν ἠκούαμε μὲ κατάνυξιν. Μᾶς διηγήθη ἐπεισοδιακῶς, ὅτι μίαν ἡμέραν, ἀγνοῶ πότε, εὑρισκόμενος εἰς τὴν πόλιν τῶν Τριουΐρων (1), ἐπῆγε μὲ τοὺς συντρόφους του εἰς τοὺς κήπους πλησίον τῶν τειχῶν, ὁπότε, κατὰ τὸ ἀπόγευμα, ὁ αὐτοκράτωρ παρίστατο εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἱπποδρόμου. Ἡ σύμπτωσις ἠθέλησεν, ὥστε, ἐπειδὴ ἐπερπατοῦσαν ἀνὰ δύο χωριστά, ὁ ἕνας μὲ τὸν Ποντικιανὸν εἰς μίαν ὁμάδα, οἱ δὲ δύο ἄλλοι μαζὶ εἰς μίαν ἄλλην, νὰ λάβουν διαφορετικὴν κατεύθυνσιν. Οἱ δυὸ τελευταῖοι, περιπατοῦντες εἰς τὴν τύχην, εἰσῆλθον εἰς μίαν καλύβην, ὅπου κατοικοῦσαν μερικοὶ τῶν «πτωχῶν τῷ πνεύματι δούλων Σου», ἐξ ἐκείνων, «ὧν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (2). Ἐκεῖ εὑρῆκαν ἕνα χειρόγραφον περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἀντωνίου. Ἕνας ἐξ αὐτῶν ἀρχίζει νὰ διαβάζῃ, νὰ θαυμάζῃ, νὰ ἐνθουσιάζεται, ἐφ᾽ ὅσον δὲ ἀναγινώσκει τὸ χειρόγραφον, γεννᾶται εἰς αὐτὸν τὸ σχέδιον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αἰῶνος καὶ ν᾽ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Σου. Αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἀνῆκαν εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων «πρακτόρων τοῦ αὐτοκράτορος» (agentes in rebus). Καταληφθεὶς αἰφνιδίως ἀπὸ ἱερὸν ἔρωτα καὶ σώφρονα ἐντροπήν, ἀγανακτεῖ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ στρέψας τὰ ὄμματα πρὸς τὸν φίλον του, τὸν

(1) Trevir, ἡ σημερινὴ πόλις Trèves καὶ Trier.

(2) Πρβλ. Ματθ. ε', 3.

ἐρωτᾷ : «Πές μου, σὲ θερμοπαρακαλῶ, τί ἐπιδιώκομε ἐπὶ τέλους μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς προσπάθειές μας ; Τί ζητοῦμε ; Γιὰ ποιὸ λόγο βρισκόμαστε στὴ Διοίκησι ; Ἠμποροῦμε νὰ ἐλπίσωμε τίποτε ἄλλο εἰς τὰ ἀνάκτορα παρὰ νὰ γίνωμε φίλοι τοῦ αὐτοκράτορος [1] ; Ἀλλὰ πόση ἀστάθεια καὶ πόσοι κίνδυνοι καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτήν! Πόσοι κίνδυνοι πρὸς ἀντιμετώπισιν μεγαλυτέρων κινδύνων ! Καὶ πότε ἆρά γε θὰ τὸ ἐπιτύχωμεν ; Ἐνῷ, ἂν θελήσω νὰ γίνω φίλος τοῦ Θεοῦ, θὰ γίνω ἀμέσως !».

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὡμίλησε καί, μὲ τὴν κρίσιν τῆς κυοφορήσεως μιᾶς νέας ζωῆς, οἱ ὀφθαλμοί του ἐστράφησαν καὶ πάλιν πρὸς τὰς σελίδας ἐκείνας, καὶ ἀνεγίνωσκε καὶ μετεβάλλετο εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον του, τὸν ὁποῖον Σὺ μόνος βλέπεις, καὶ ἡ σκέψις του ἐξεδύετο τὸν κόσμον, καθὼς ἀπεδείχθη ἀμέσως. Διότι, καθ᾽ ὃν χρόνον ἀνεγίνωσκε καὶ ἡ φρικιῶσα καρδία του ἤγετο καὶ ἐφέρετο ὑπὸ τὸν σάλον τῶν κυμάτων, διέκρινε καὶ ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ τὴν καλυτέραν τῶν ἀποφάσεων, ἤδη δέ, καθ᾽ ὁλοκληρίαν ἰδικός Σου, εἶπεν εἰς τὸν φίλον του : «Τώρα ἀπετίναξα τὰς ἐλπίδας μου καὶ ἀπεφάσισα νὰ ὑπηρετήσω τὸν Θεόν. Θὰ τὸ κάμω ἀμέσως καὶ ἐδῶ ὅπου εὑρίσκομαι, ἐσὺ δὲ καὶ ἂν δὲν θελήσῃς νὰ μὲ μιμηθῇς, τοὐλάχιστον μὴ μ᾽ ἐμποδίσῃς ! Ὁ συνοδός του ἀπεκρίθη, ὅτι ἤθελε νὰ εἶναι σύντροφός του εἰς μίαν τόσο πλουσίαν ἀμοιβὴν καὶ εἰς ἕνα τοιοῦτον ἐγχείρημα. Καὶ οἱ δύο ἦσαν δικοί σου καὶ οἰκοδόμησαν μὲ ἰδίαν δαπάνην φρούριον σωτηρίας ἐγκαταλείποντες τὰ πάντα, διὰ νὰ Σὲ ἀκολουθήσουν.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ Ποντικιανὸς καὶ ὁ σύντροφός του, οἱ ὁποῖοι περιεφέροντο εἰς ἄλλο μέρος τοῦ κήπου, ζητοῦντες ἐκείνους, ἔφθασαν ἐκεῖ, ὅπου εὑρίσκοντο καὶ τοὺς εἶπαν, ὅτι ἔπρεπε ν᾽ ἀποσυρθοῦν, διότι ἡ ἡμέρα ἔκλινεν ἤδη πρὸς τὴν δύσιν της. Ἐκεῖνοι δέ, ἀφοῦ ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀπόφασίν των καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη καὶ ἡδραιώθη εἰς τὴν ψυχήν των τοιαύτη

(1) Οἱ φίλοι τοῦ αὐτοκράτορος, «Amici Caesaris», ἀπετέλουν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰδιαιτέραν τάξιν, ἡ ὁποία, μολονότι δὲν ἀπελάμβανεν ἐπακριβῶς καθωρισμένα προνόμια, ἐν τούτοις περιεβάλλετο ἀπὸ ἰδιάζουσαν εὔνοιαν καὶ περιωπήν, τὰ μέλη δὲ αὐτῆς ἐτιμῶντο μὲ τὰ ὑψηλότερα ὑπουργήματα. (Βλ. Mommusen : St. Recht, II 3, σ. 818-923 καὶ ἑξῆς, III, 555 καὶ Cicotti ἐν τῷ Dizionar, Epigr. τοῦ Ruggiero I, 445 καὶ ἐπέκεινα.

θέλησις, τοὺς παρεκάλεσαν νὰ μὴ ἀντιστρατευθοῦν πρὸς αὐτὴν εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἔστεργαν ν᾽ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά των. Οἱ δύο φίλοι δὲν μετεβλήθησαν, ἀλλ᾽ ἔκλαυσαν διὰ τὸν ἑαυτόν των καὶ συνεχάρησαν ἐγκαρδίως τοὺς συντρόφους των μὲ τὴν παράκλησιν νὰ μὴ τοὺς λησμονοῦν εἰς τὰς προσευχάς των. Κατόπιν οἱ ἄλλοι μὲ τὴν καρδίαν πλήρη βιωτικῶν ἐρευνῶν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐνῷ οἱ δύο φίλοι στρέφοντες τὴν καρδίαν των πρὸς τὸν οὐρανόν, ἔμειναν εἰς τὴν καλύβην.

Καὶ οἱ δύο ἦσαν μνηστευμένοι, αἱ δὲ μνησταί των, ὅταν ἔμαθαν αὐτὸ τὸ γεγονός, ἀφιέρωσαν καὶ αὐταὶ εἰς Ἐσὲ τὴν παρθενίαν των.

Ἡ ἀποφασιστικὴ κρίσις.—Ἡ ταραχὴ τοῦ Αὐγουστίνου

Αὐτὰ μᾶς εἶπε ὁ Ποντικιανός, Σὺ δέ, Κύριέ μου καὶ Θεέ μου, ὅταν ὡμιλοῦσε αὐτός, μὲ ἔστρεψες εἰς τὸν ἑαυτόν μου, μὲ ἀπέσπασες ἀπὸ ἐκεῖ, ὅπου ἐκρυβόμουνα, γιὰ νὰ μὴ βλέπω τὸ πρόσωπόν μου. Μ᾽ ἔβαλες ἐνώπιον τοῦ προσώπου μου, γιὰ νὰ ἰδῶ πόσο ἤμουν ἄσκημος, δύσμορφος καὶ ἀπαίσιος, κηλιδωμένος καὶ ἐξελκωμένος. Ἔβλεπα καὶ ἐφρικιοῦσα, ἀλλὰ ποῦ νὰ φύγω μακρυὰ ἀπὸ μένα; Καὶ ἂν ἀκόμη ἐπιχειροῦσα ν᾽ ἀποστρέψω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου τὰ μάτια μου, ὁ Ποντικιανὸς ἦτο ἐκεῖ μὲ τὴν ἱστορία του, καὶ μ᾽ ἐτοποθετοῦσες, ἐκ νέου ἐνώπιον τοῦ προσώπου μου, μὲ ἔσπρωχνες ἐμπρὸς εἰς τὰ ὄμματά μου, διὰ νὰ κοιτάξω τὴν ἀνομία μου. Τὴν ἐγνώριζα, ἀλλὰ τὴν ἔκρυβα, ἔκλεινα τὰ μάτια μου καὶ τὴν λησμονοῦσα!

Ἀλλὰ τώρα, ὅσο περισσότερο ἀγαποῦσα ἐκείνους, τὰς ὑγιεῖς ἀποφάσεις τῶν ὁποίων ἤκουα, καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχαν παραδοθῆ ὁλόκληροι εἰς Ἐσέ, διὰ νὰ τοὺς θεραπεύσῃς, τόσο εὕρισκα τὸν ἑαυτόν μου βδελυρὸν καὶ τόσο τὸν μισοῦσα, ὅταν τὸν παρέβαλλα μὲ τοὺς φίλους μου. Διότι πολλὰ ἔτη διέρρευσαν, δώδεκα περίπου, ἀφ᾽ ὅτου εἰς ἡλικίαν δεκαεννέα ἐτῶν, ἀναγνώσας τὸν «Ὀρτένσιον» τοῦ Κικέρωνος, ἐνθουσιάσθηκα ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν σοφίαν, καὶ ὅμως ἀνέβαλα ἀκόμη νὰ θυσιάσω τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου εἰς αὐτήν, ἡ ἀναζήτησις τῆς ὁποίας καὶ πολὺ περισσότερον ἡ διακατοχή της ἄξιζε νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ ὅλους τοὺς θησαυ-

ρούς, ἀπὸ ὅλα τὰ βασίλεια τοῦ κόσμου αὐτοῦ, ἀπὸ ὅλας τὰς σαρκικὰς ἡδονάς, αἱ ὁποῖαι μὲ ἕνα νεῦμά μου συνέρρεαν ὁλόγυρά μου. Ἀθλιώτατος εἰς τὴν πρώτην νεότητά του, ἄθλιος καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ κατώφλιον τῆς πρώτης νεανικῆς ἡλικίας μου, Σοῦ ἐζήτησα τὴν ἁγνότητα καὶ Σοῦ εἶπα : «Δῶσέ μου τὴν ἁγνότητα, τὴν ἐγκράτειαν, ἀλλ' ὄχι ἀμέσως !» Διότι ἐφοβούμουν, μήπως ἐὰν μὲ εἰσήκουες ἀμέσως, θὰ ἐθεράπευες ἀμέσως τὴν φιληδονίαν μου, τὴν ὁποίαν ἐπροτιμοῦσα ν' ἀπολαμβάνω παρὰ νὰ καταστέλλω. Καὶ ἐβάδιζα ἐπάνω εἰς ἀποκρήμνους ὁδοὺς μιᾶς ἱεροσύλου δεισιδαιμονίας, ὄχι διότι ἤμουν περὶ αὐτῆς βέβαιος, ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν προτιμοῦσα ἀπὸ τὰς λοιπὰς διδασκαλίας, τὰς ὁποίας δὲν ἐμελετοῦσα μὲ εἰλικρίνειαν καὶ καταπολεμοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἐχθρικῶν πρὸς αὐτὰς διαθέσεων.

Καὶ ἐφανταζόμουν, ὅτι, ἂν ἀνέβαλλα καθημερινῶς τὴν περιφρόνησίν μου πρὸς τὰς ἐλπίδας τοῦ αἰῶνός μου, διὰ νὰ προσκολληθῶ εἰς Ἐσὲ ἀποκλειστικῶς, τὸ ἔκαμνα, διότι δὲν μοῦ ἐφαίνετο τίποτε ἀσφαλές, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ προσανατολίσῃ τὴν πορείαν μου. Ἀλλ' ἦλθεν ἡ ἡμέρα, ποὺ ἤμουν πτωχὸς καὶ γυμνὸς ἐνώπιόν Σου. «Ποῦ εἶσαι τώρα, ὦ γλῶσσα ; Ἄλλοτε ἔλεγες, ὅτε δὲν ἤθελες ν' ἀποτινάξῃς τὸ φορτίον τῆς ματαιότητος λόγῳ τοῦ ἀβεβαίου τῆς ἀληθείας. Νά, τώρα ποὺ εἶσαι βεβαία περὶ αὐτῆς καὶ ἡ ἀλήθεια σὲ πιέζει. Εἰς τοὺς ὤμους, ποὺ εἶναι τώρα περισσότερον ἐλεύθεροι, ἐφύτρωσαν πτέρυγες, χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ ἀνάγκη τόσου μόχθου, τόσων ἐρευνῶν καὶ σκέψεως δέκα ἐτῶν καὶ πλέον».

Ἔτσι κατέτρωγα τὰ σπλάγχνα μου καὶ ἐντρεπόμουν φρικωδῶς, ἐνῷ ὁ Ποντικιανὸς ὡμιλοῦσε. Ὅταν ἐτελείωσε τὴν ὁμιλίαν του καὶ τὴν ὑπόθεσιν, διὰ τὴν ὁποίαν ἦλθεν, ἀπεσύρθη, καὶ ἐγὼ ἀπεσύρθηκα στὸν ἑαυτό μου. Καὶ τί δὲν ἐξεστόμισα ἐναντίον του; Διὰ ποίων κτυπημάτων δὲν ἐμωλώπισε τὴν ψυχήν μου τὸ μαστίγιον τῶν σκέψεών μου κατὰ τὴν προσπάθειάν μου νὰ ἔλθω εἰς Ἐσὲ καὶ νὰ Σὲ ἀκολουθήσω ; Ἀλλ' ἡ ψυχή μου δὲν μὲ ἤκουε, δὲν ἤθελε καὶ δὲν ἀπελογεῖτο. Ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα εἶχαν ἐξαντληθῆ καὶ ἀνασκευασθῆ. Δὲν ἔμενε πλέον εἰς αὐτὴν παρὰ ἕνας βωβὸς φόβος : Ἐφοβεῖτο, καθὼς τὸν θάνατον, ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὸ ρεῦμα, ποὺ τὴν ἔφερε πρὸς μίαν θανατηφόρον σῆψιν.

Τότε, ἐν μέσῳ τῆς βιαίας μάχης, ποὺ συνετάραζε τὸ ἐσω-

τερικὸν κατοικητήριόν μου, ὅταν ἐζητοῦσα τὴν ψυχήν μου εἰς τὸ ἀπόρρητον ἐκεῖνο καταφύγιον, δηλαδὴ εἰς τὴν καρδίαν μου μὲ πρόσωπον τόσο ταραγμένον ὅσο ἦτο καὶ τὸ πνεῦμά μου, σπεύδω πρὸς τὸν Ἀλύπιον καὶ τοῦ φωνάζω : «Λοιπὸν ἐμεῖς τί κάνομε ; Ἀμαθεῖς ὀρθώνονται καὶ ἁρπάζουν τὸν οὐρανόν, καὶ ἐμεῖς μὲ τὴν μάθησίν μας, χωρὶς καρδιά, κυλιόμεθα εἰς τὴν σάρκα καὶ εἰς τὸ αἷμα ; Ἐντρεπόμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν αὐτούς, ἐπειδὴ προηγήθησαν, καὶ δὲν ἐντρεπόμεθα διὰ τὸ ὅτι δὲν τοὺς ἀκολουθοῦμε ; »

Κάτι τέτοιο τοῦ εἶπα, φαντάζομαι, κατόπιν δὲ ἡ πυρίπνους ταραχή μου μὲ ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτόν, ἐνῷ αὐτὸς ἐσιωποῦσε καὶ μὲ ἀτένιζε κατάπληκτος. Διότι ἦτο διαφορετικὴ καὶ ἡ φωνή μου. Περισσότερο δὲ ὡμιλοῦσαν ἡ ψυχή μου, τὸ μέτωπόν μου, αἱ παρειαί μου, οἱ ὀφθαλμοί μου, τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου μου, παρὰ αἱ λέξεις, ποὺ ἐξήρχοντο ἀπὸ τὸ στόμα μου.

Εἰς τὸ ἐρημητήριόν μας ὑπῆρχε ἕνα περιβολάκι εἰς τὴν διάθεσίν μας, καθὼς ἦτο καὶ ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα, διότι ὁ ξεναγός μας, μολονότι ἦτο ἰδική του ἡ οἰκία, δὲν κατοικοῦσε εἰς αὐτήν. Ἐκεῖ μὲ εἶχε ρίψει ἡ τρικυμία τῆς καρδιᾶς μου, ἐκεῖ, ὅπου κανεὶς δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν σφοδρότατον ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξῆγα ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ ὁποίου γνωρίζεις Ἐσύ, ἀλλ' ἐγὼ ὄχι ! Ἀλλ' ἡ παραφροσύνη αὐτὴ μὲ ἔφερεν εἰς τὴν σωφροσύνην, αὐτὸς ὁ θάνατος εἰς τὴν ζωήν. Συναισθανόμενος τὸ κακόν, ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ὁποίου εὑρισκόμουν, ἀγνοοῦσα τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθοῦσε μετ' ὀλίγον.

Ἀπεσύρθην λοιπὸν εἰς τὸ περιβόλι. Ὁ Ἀλύπιος μὲ ἠκολούθησε κατὰ πόδα, διότι αἰσθανόμουν τὸν ἑαυτόν μου ἔρημο, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὸς ἦτο παρών.

Ἐκαθήσαμεν εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἐφρικιοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς θυελλώδους ἀγανακτήσεως, διὰ τὸ ὅτι δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ συνάψω συμβόλαιον μετὰ Σοῦ, ὦ Θεέ μου, ἐνῷ ὅλα τὰ ὀστᾶ τῆς σαρκός μου ἐφώναζαν νὰ ἔλθω εἰς Ἐσὲ καὶ ἐξύψωναν ἕως τὸν οὐρανὸν τοὺς ὕμνους καὶ τοὺς ἐπαίνους Σου. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἐχρειάζετο οὔτε πλοῖον, οὔτε ὄχημα, οὔτε κὰν τὰ βήματα ἐκεῖνα, ποὺ ἐχώριζαν τὸ σπίτι ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ εὑρισκόμεθα. Διότι διὰ νὰ βαδίσῃ κανεὶς πρὸς

Ἐσὲ καὶ μάλιστα διὰ νὰ Σὲ φθάσῃ, ἀρκοῦσε ἡ θέλησις, ἀλλὰ θέλησις ἰσχυρὰ καὶ ἀρτία, ὄχι μωλωπισμένη θέλησις, ποὺ ἄγεται καὶ φέρεται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ποὺ κατέρχεται εἰς ἕνα ἀγῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἕνα μέρος της προσπαθεῖ νὰ ἐξυψωθῇ, ἐνῷ τὸ ἄλλο κατάκειται εἰς τὸ ἔδαφος.

Τέλος ἐν μέσῳ τοῦ στροβίλου τῶν δισταγμῶν ἔκανα χίλιες δυὸ κινήσεις, ὁμοίας μὲ ἐκείνας, τὰς ὁποίας τοῦ κάκου κάμνουν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν δὲν ἔχουν ὡρισμένα μέλη τοῦ σώματός των, ἢ ὅταν τὰ μέλη των εἶναι δεμένα μὲ ἁλύσεις, ὅταν εἶναι ἐξασθενισμένα ἐξ αἰτίας μιᾶς μακροχρονίου νόσου ἢ διὰ κάποιαν ἄλλην αἰτίαν παράλυτα. Ἐὰν ἐμάδησα τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου, ἐὰν ἐκτύπησα τὸ μέτωπόν μου, ἐὰν συνέσφιξα τὰ γόνατά μου διὰ τῶν δακτύλων μου, τὸ ἔκαμα διότι ἠθέλησα νὰ τὸ κάμω. Ἀλλὰ θὰ ἠμποροῦσα καὶ νὰ τὸ θέλω, χωρὶς νὰ ἠμπορῶ νὰ τὸ κάμω, ἐὰν ἡ κινητικότης τοῦ σώματός μου δὲν μὲ ὑπήκουε. Λοιπόν, δι᾽ ὅλα ἐκεῖνα, ποὺ ἔκαμα, ἡ θέλησίς μου ἦτο διάφορος τῆς θελήσεώς μου καὶ ὅμως δὲν ἔκαμνε ὅ,τι ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα μὲ πόθον ἀσυγκρίτως διακαέστερον. Ἐκεῖνο ποὺ ἠμποροῦσα νὰ κάμω ἀμέσως, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν στιγμήν, ποὺ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ κάμω, δὲν τὸ ἔκαμνα. Δὲν ἔκαμνα ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἦτο ἀρκετὸν νὰ τὸ θελήσω εἰλικρινῶς, διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσω πραγματικῶς. Διότι ἐδῶ ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις τῶν ἐνεργειῶν ἦτο ἕνα καὶ τὸ αὐτό : βούλεσθαι ἦτο ἤδη ἐνεργεῖν. Καὶ ὅμως ἐγὼ δὲν ἐνεργοῦσα, τὸ δὲ σῶμα μου ὑπήκουεν εὐκολώτερα εἰς τὴν περισσότερον λεπτεπίλεπτον βούλησιν τῆς ψυχῆς μου, κινώντας τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέλος του καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην ἀκόμη διαταγήν της, παρ᾽ ὅσον ὑπήκουεν ἡ ψυχή μου εἰς τὸν ἑαυτόν της, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ διὰ τῆς θελήσεώς της τὴν μεγάλην θέλησίν της.

Πόθεν ἆρά γε αὐτὸ τὸ ἀλλόκοτον θαῦμα ; Ποιὰ ἡ αἰτία του ; Ἂς σκορπίσῃ τὸ φῶς ἡ εὐσπλαγχνία Σου καὶ ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐρωτήσω, ἂν ἠμποροῦν νὰ μοῦ ἀπαντήσουν αἱ μυστηριώδεις ποιναί, ποὺ κτυποῦν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αἱ τόσον σκοτειναὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἀδὰμ συντριβαί. Ναί, πόθεν ἆρά γε τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο θαῦμα ; Ποιὰ ἡ αἰτία του ;

Ἡ ψυχὴ διατάσσει τὸ σῶμα καὶ τὸ σῶμα ὑπακούει ἀμέσως. Ἡ ψυχὴ διατάσσει τὸν ἑαυτόν της καὶ εὑρίσκει ἀντίδρασιν. Δια-

τάσσει τὸ χέρι νὰ κινηθῇ καὶ ἡ κίνησις αὐτὴ γίνεται μ' εὐκολίαν ὥστε μόλις διακρίνομεν τὴν διαταγὴν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ ὅμως ἡ ψυχὴ εἶναι ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα σῶμα. Ἡ ψυχὴ διατάσσει τὴν ψυχὴν νὰ θέλῃ, δηλαδὴ διατάσσει ἡ ἴδια τὸν ἑαυτόν της καὶ ὅμως δὲν ἐνεργεῖ. Πόθεν αὐτὸ τὸ παράδοξον θαῦμα ; Ποιὰ ἡ αἰτία του ; Ἡ ψυχή, λέγω, διατάσσει τὸν ἑαυτόν της νὰ θέλῃ, δὲν θὰ διέτασσεν, ἐὰν δὲν ἤθελεν, καὶ ὅμως δὲν γίνεται ὅ,τι διατάσσει.

Ἀλλὰ δὲν θέλει καθ' ὁλοκληρίαν, ὥστε δὲν διατάσσει καθ' ὁλοκληρίαν. Διότι διατάσσει μόνον, ἐφ' ὅσον θέλει, ἐφ' ὅσον δὲ δὲν γίνεται ὅ,τι αὐτὴ διατάσσει, δὲν θέλει. Διότι ἡ βούλησις διατάσσει τὸν ἑαυτόν της νὰ εἶναι βούλησις καὶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ της. Ὥστε δὲν διατάσσει καθ' ὁλοκληρίαν, ἄρα δὲν ἐκτελεῖται ὅ,τι διατάσσει. Διότι ἐὰν ἦτο αὐτὴ ἡ ἴδια ἀκεραία βούλησις, δὲν θὰ διέτασσε νὰ ὑπάρχῃ, ἀφοῦ ἤδη θὰ ὑπῆρχεν. Ὥστε τὸ ὅτι ἐν μέρει μὲν θέλει, ἐν μέρει δὲ δὲν θέλει, δὲν εἶναι θαῦμα ἀλλόκοτον, ἀλλὰ νόσος τῆς ψυχῆς τὸ νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐγερθῇ, ὑπεγειρομένη ὑπὸ τῆς ἀληθείας καὶ συμπιεζομένη ὑπὸ τῶν ἕξεων. Ὅθεν ὑπάρχουν δύο βουλήσεις, διότι οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη εἶναι ἀκεραία, λείπει δὲ ἀπὸ τὴν μίαν ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὴν ἄλλην.

«Ἐκλιπέτωσαν ἀπὸ τοῦ προσώπου Σου» (1), ὦ Θεέ μου —ὡς ἐκλείπουν οἱ «κενολόγοι» καὶ οἱ «διαφθορεῖς» τῶν ψυχῶν— ἐκεῖνοι, ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι προβαίνομεν εἰς ἀποφάσεις, καθοδηγούμενοι ὑπὸ δύο βουλήσεων καὶ βεβαιοῦν, ὅτι ὑπάρχουν δύο φύσεις μὲ δύο ψυχάς : μία ἀγαθὴ καὶ μία κακή. Αὐτοί, ποὺ φρονοῦν τοιαῦτα εἶναι πραγματικῶς κακοί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ θὰ γίνουν ἀγαθοί, ἂν ἐνστερνισθοῦν τὰ ἀληθῆ καὶ συμμορφωθοῦν μὲ τὰ ἀληθῆ, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος : «ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ» (2). Διότι αὐτοὶ δὲν θέλουν νὰ εἶναι φῶς ἐν Κυρίῳ, ἀλλὰ φῶς ἐν ἑαυτοῖς, ἐφ' ὅσον φρονοῦν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ Θεός. Τοιουτοτρόπως ἔγιναν πυκνότερα τὰ σκότη, διότι, λόγῳ τῆς φρικαλέας ἰταμότητός των ἀπεμακρύνθησαν περισσότερον ἀπὸ Σέ, ποὺ φωτίζει μὲ ἀληθινὸν φῶς «πάντα ἄν-

(1) Πρβλ. Ψαλμ. Ζ, 2.
(2) Ἐφεσ. ε', 8.

θρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» (1). «Προσέξετε εἰς ὅ,τι λέγετε καὶ ἐρυθριάσετε καὶ «προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ» (2).

Ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅταν ἐσκεπτόμουν νὰ ὑπηρετήσω Κύριον τὸν Θεόν μου, καθὼς εἶχα λάβει ἀπόφασιν ἀπὸ χρόνου μακροῦ, ἤμουν ἐγώ, ποὺ ἤθελα καὶ ἐγὼ πάλιν, ποὺ δὲν ἤθελα. Ἤμουν ἐγὼ καὶ μόνος. Οὔτε ἤθελα καθ' ὁλοκληρίαν, οὔτε καθ' ὁλοκληρίαν δὲν ἤθελα. Ἐπάλαια λοιπὸν μὲ τὸν ἑαυτόν μου, μὲ διασποῦσε ὁ ἑαυτός μου, αὐτὴ δὲ ἡ διάσπασις ἐγίνετο, τρόπον τινά, χωρὶς νὰ τὸ θέλω ἐγώ, οὔτε ἐμαρτυροῦσε περὶ μιᾶς φύσεως ξένης πρὸς τὴν ἰδικήν μου, ἀλλ' ἐδείκνυε τὴν ἰδικήν μου φύσιν. Διὰ τοῦτο δὲν ἤμουν ἐγώ, ποὺ διενεργοῦσα τὴν διάσπασιν ἐκείνην, «ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία» (3), ἡ ὁποία ἦτο ποινὴ δι' ἁμαρτίαν, διαπραχθεῖσαν περισσότερον ἐθελουσίως, διότι ἤμουν τέκνον τοῦ Ἀδάμ.

Διότι, ἂν ὑπάρχουν τόσαι ἀντίθετοι φύσεις, ὅσαι καὶ βουλήσεις, διαμαχόμεναι ἡ μία κατὰ τῆς ἄλλης, δὲν θὰ εἶναι δύο, ἀλλὰ πολλαί. Ἐὰν ἀποφασίσῃ κανεὶς νὰ μεταβῇ εἰς συνεδρίασίν των—δηλαδὴ εἰς συνεδρίασιν τῶν Μανιχαίων—ἢ εἰς τὸ θέατρον, αὐτοὶ ἀνακράζουν: «Νὰ δύο φύσεις, ἡ μία, ἡ ἀγαθή, τὸν ὁδηγεῖ ἐδῶ, ἡ ἄλλη ἡ κακή, τὸν ἀπάγει ἐκεῖ. Διότι ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ πάλη τῶν ἀντιθέτων πρὸς ἀλλήλας βουλήσεων;» (4). Ἐγὼ λοιπὸν ὀνομάζω κακὰς καὶ τὰς δύο βουλήσεις, δηλαδὴ καὶ ἐκείνην, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐκείνην, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὸ θέατρον. Ἀλλ' οἱ Μανιχαῖοι δὲν πιστεύουν ὡς ἀγαθὴν παρὰ μόνον τὴν βούλησιν ἐκείνην, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς αὐτούς. Τί λοιπόν; Ἐὰν κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας ἐσκέπτετο καὶ ἐκυμαίνετο μεταξὺ τῶν δύο βουλήσεων, ποὺ μάχονται μεταξύ των, νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ θέατρον ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μας, εἰς τὴν ὁποίαν πηγαίνουν ὅλοι οἱ ἐμποτισθέντες καὶ ἐμμένοντες εἰς τὰ μυστήρια, ἕνα ἐκ τῶν δύο

(1) Ἰωάνν. α', 10.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. ΛΓ, 9.

(3) Ρωμ. ζ', 17.

(4) Εἰς ὁλόκληρον αὐτὴν τὴν περικοπὴν ὁ Αὐγουστῖνος ἔχει ὑπ' ὄψιν του τοὺς Μανιχαίους, τὰς δοξασίας τῶν ὁποίων κατηρωνεύεται (Πρβλ. Εἰσαγωγήν).

δηλαδὴ εἴτε νὰ φαντασθοῦν, ὅτι εἰς ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον παλαίουν δύο κακαὶ φύσεις καὶ δύο κακαὶ ψυχαί, ὁπότε δὲν θὰ εἶναι ἀληθὲς ἐκεῖνο, ποὺ συνήθως ἰσχυρίζονται, δηλαδὴ ὅτι ἡ μία εἶναι ἀγαθὴ καὶ ἡ ἄλλη κακή· εἴτε θὰ μεταστραφοῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ δὲν θ' ἀρνηθοῦν, ὅτι ὅταν κανεὶς πρόκειται νὰ λάβῃ μίαν ἀπόφασιν κυμαίνεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν βουλήσεων, ποὺ ἀντιτίθενται μεταξύ των, μία καὶ μόνη ψυχή.

Ὅταν λοιπὸν παρατηροῦν δύο βουλήσεις, ποὺ ἀγωνίζονται ἐναντίον ἀλλήλων εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον, ἂς μὴ λέγουν ὅτι πρόκειται περὶ δύο ψυχῶν—μιᾶς ἀγαθῆς καὶ μιᾶς κακῆς—προερχομένων ἀπὸ δύο ἀντιθέτους οὐσίας καὶ δύο ἀντιθέτους ἀρχάς. Διότι Σύ, ὦ ἀληθινὲ Θεέ, τοὺς ἀποδοκιμάζεις, τοὺς ἀνασκευάζεις, τοὺς διαψεύδεις εἰς τὴν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ δύο βουλήσεις εἶναι κακαί, ὅταν δηλαδὴ κανεὶς σκέπτεται νὰ φονεύσῃ ἕναν ἄνθρωπον διὰ δηλητηρίου ἢ διὰ σιδήρου ἢ ἐὰν πρέπῃ νὰ ἁρπάσῃ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ξένον ἀγρόν, ἐφ' ὅσον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἁρπάσῃ καὶ τοὺς δύο· ἐὰν πρέπῃ νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν ἡδονὴν διὰ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ ἢ νὰ διατηρήσῃ τὰ χρήματά του μὲ φιλαργυρίαν· ἐὰν πρέπῃ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν ἱππόδρομον ἢ εἰς τὸ θέατρον, ὅταν καὶ τὰ δύο δίδουν παράστασιν τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Προσθέτω καὶ τρίτον : ἐὰν πρέπῃ κανεὶς νὰ διαπράξῃ εἰς ξένην οἰκίαν κλοπήν, παρουσιαζομένης εὐκαιρίας. Προσθέτω καὶ τέταρτον : ἐὰν πρέπῃ νὰ διαπράξῃ κανεὶς μοιχείαν, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ εἶχεν ἐπίσης εὐκολίαν. Ἐὰν ὅλα αὐτὰ συμπίπτουν κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον καὶ γίνουν ἐξ ἴσου ἐπιθυμητά, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθοῦν, διαιροῦν τὴν ψυχὴν εἰς τέσσαρας ἢ καὶ περισσοτέρας βουλήσεις, ἀφοῦ ὑπάρχουν τόσα ἀντικείμενα, ποὺ διερεθίζουν τὰς ὀρέξεις μας. Ἐν τούτοις δὲν συνηθίζουν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τοσούτου πλήθους οὐσιῶν διαφόρων εἰδῶν.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀγαθὰς βουλήσεις. Διότι τοὺς ἐρωτῶ : Εἶναι καλὸν νὰ αἰσθάνεται κανεὶς χαράν, ὅταν ἀναγινώσκῃ τὸν Ἀπόστολον; Εἶναι καλὸν νὰ τέρπεται μὲ ἕνα ἐποικοδομητικὸν ψαλμόν ; Εἶναι καλὸν νὰ ἑρμηνεύῃ τὸ Εὐαγγέλιον ; Εἰς ἑκάστην τῶν ἐρωτήσεων τούτων ἀποκρίνονται : «Ναί, εἶναι καλόν». Λοιπὸν τί ; Ἐὰν ὅλα αὐτὰ τέρπουν ἐξ ἴσου καὶ συγχρόνως δὲν διασποῦν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεις διάφοροι,

ὅταν σκεπτώμεθα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προτιμήσωμεν. Ὅλαι εἶναι ἀγαθαί, (δηλαδὴ ὅλαι αὐταὶ αἱ βουλήσεις), καὶ ὅμως παλαίουν μεταξύ των, ἕως ὅτου ἐκλεγῇ ἓν ἀντικείμενον, ποὺ καθιστᾷ ἑνιαίαν τὴν βούλησιν, ἡ ὁποία ἦτο προηγουμένως διῃρημένη.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν ἡ αἰωνιότης μᾶς ὁδηγῇ πρὸς τὰ ἄνω, ἡ δὲ ἀπόλαυσις κάποιου προσκαίρου ἀγαθοῦ μᾶς καθηλώνῃ πρὸς τὰ κάτω. Εἶναι μία καὶ μόνη ψυχή, ποὺ θέλει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἀλλ' ὄχι μὲ ὁλόκληρον τὴν βούλησίν της, διὰ τοῦτο διατέμνεται ἀπὸ ἄχθος βαρύ, καὶ προτιμᾷ μὲν ἐκεῖνο, λόγῳ τῆς ἀληθείας του, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποθέτει τοῦτο λόγῳ τοῦ ὅτι συνδέεται μαζί του ἐπὶ χρόνον μακρόν.

Τοιουτοτρόπως ἐνόσουν καὶ ἐβασανιζόμουν αἰτιώμενος τὸν ἑαυτόν μου περισσότερον παρὰ ἄλλοτε, συστρεφόμενος εἰς τὰ δεσμά μου, ἕως ὅτου θὰ ἐθραύοντο ὁλόκληρα, ἀφοῦ μ' ἐδέσμευαν τώρα ἐλαφρά. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε μ' ἐδέσμευαν. Καὶ Σύ, Κύριε, μὲ συνέτριβες εἰς τ' ἀπόκρυφα τῆς ψυχῆς μου μὲ εὐσπλαγχνίαν αὐστηράν, διπλασιάζων τὸ μαστίγιον τοῦ φόβου καὶ τῆς αἰσχύνης διὰ νὰ μὴν ἐπαναπέσω καὶ θραυσθῇ ὁ λεπτὸς καὶ ἰσχνὸς ἐκεῖνος κρῖκος, ποὺ ἀπέμενε, καὶ διὰ νὰ μὴ μὲ συσφίγξῃ ἰσχυρότερον ἂν ἐδυνάμωνεν ἐκ νέου.

Ἔλεγα εἰς τὸν ἑαυτόν μου «ὅ,τι πρόκειται νὰ γίνῃ ἂς γίνῃ» καὶ ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον! Τώρα ἐνεργοῦσα ὁπωσδήποτε καὶ δὲν ἐνεργοῦσα, δὲν ἔπιπτα ὅμως πάλιν εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' εὑρισκόμουν πλησίον καὶ ἀνέπνεα. Καὶ ἐκ νέου ἐπιχειροῦσα καὶ απομακρυνόμουν λίγο περισσότερο. Ἕνα βῆμα ἀκόμα. Ἐπλησίαζα εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὸν κρατοῦσα, ἀλλὰ δὲν ἤμουν ἀκόμη ἐκεῖ, δὲν τὸν ἐπλησίαζα, δὲν τὸν κρατοῦσα, ἐφ' ὅσον ἐδίσταζα ν' ἀποθάνω διὰ τοῦ θανάτου ἢ νὰ ζήσω διὰ τῆς ζωῆς. Περισσότερον ἐκυριαρχοῦσε εἰς ἐμένα τὸ συνηθισμένο χειρότερο παρὰ τὸ ἀσυνήθιστο καλύτερο, ὅσο δὲ ἐπλησίαζε ἡ στιγμὴ ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ μετεβάλλετο ἡ ὀντότης μου, τόσο μ' ἔκανε νὰ φρικιῶ. Ἐν τούτοις δὲν μ' ἔσπρωχνε πρὸς τὰ ὀπίσω, οὔτε μὲ ἀπέτρεπεν, ἀλλὰ μ' ἐκρατοῦσε μετέωρον.

Μ' ἐσυγκρατοῦσαν αἱ ἀθλιότητες τῶν ἀθλιοτήτων καὶ αἱ ματαιότητες τῶν ματαιοτήτων (1), οἱ παλαιοὶ φίλοι μου, ποὺ ἐτίνα-

(1) Πρβλ. Ἐκκλ. Α', 2.

ζαν τὸν σαρκικόν τρίβωνά μου καὶ μοῦ ἐψιθύριζαν : «Μᾶς διώχνεις ; Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ δὲν θὰ εἴμαστε πιὰ αἰωνίως μαζί σου ; Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο δὲν θὰ σοῦ ἐπιτρέπεται πιὰ ποτέ ;» Καὶ τί δὲν μοῦ ὑπέβαλλαν, ὦ Θεέ μου, τί δὲν μοῦ ὑπέβαλλαν ! Ἡ εὐσπλαγχνία Σου ἂς ἀπαλείψῃ τοῦτο ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου Σου ! Ποίας βδελυγμίας, ποίας ἀτιμίας δὲν μοῦ ὑπέβαλλαν! Ἀλλὰ ἤκουα τὰς φωνὰς ταύτας ὀλιγώτερον παρὰ κατὰ τὸ ἥμισυ. Δὲν ἐτολμοῦσαν πλέον νὰ ἔρχωνται ἐλευθέρως, διὰ νὰ μὲ πολεμοῦν, ἀλλὰ διωλίσθαιναν ὄπισθέν μου. Ἐψυθίριζαν καὶ μ' ἐδάγκαναν, τρόπον τινά, λαθραίως, ὅταν ἀπεμακρυνόμουν, διὰ νὰ στραφῶ. Καὶ ὅμως μὲ παρεμπόδιζαν, ἐπειδὴ ἐδίσταζα νὰ τὰς ἀποθήσω, ν' ἀπαλλαγῶ ἀπ' αὐτὰς καὶ νὰ πορευθῶ ἐκεῖ, ὅπου ἐκαλούμην. Καὶ ἡ παντοδύναμος συνήθεια μοῦ ἔλεγε : «Μήπως φαντάζεσαι, ὅτι ἠμπορεῖς νὰ ζήσῃς χωρὶς αὐτάς ;»

Ἀλλὰ μοῦ τὸ ἔλεγε τώρα πλέον χλιαρώτατα. Διότι ἀπὸ τὸν τόπον, ὅπου ἔστρεφα τὸ πρόσωπόν μου καὶ ὅπου ἔτρεμα νὰ μεταβῶ, ἀπεκαλύπτετο ἁγνὴ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς ἐγκρατείας. Ἀπεκαλύπτετο ἤρεμος, ὄχι ἀσελγῶς ἱλαρὰ καὶ μ' ἐκαλοῦσε σεμνοπρεπῶς νὰ προσέλθω, χωρὶς διόλου νὰ διστάσω. Ἔτεινε πρὸς ἐμὲ τὰ εὐσεβῆ χέρια της διὰ νὰ μὲ δεχθῇ καὶ νὰ μ' ἀγκαλιάση, γεμάτη ἀπὸ ἄπειρα παραδείγματα.

Πόσα ἀγόρια καὶ κορίτσια, πολυάριθμοι νέοι, ἄνθρωποι κάθε ἡλικίας, χῆραι σεβάσμιοι καὶ γηραιαὶ παρθένοι, εἰς ὅλους αὐτοὺς ἡ ἐγκράτεια δὲν ὑπῆρξεν ἄγονος, ἀλλὰ μητέρα πολύτοκος ἀγαθῶν τέκνων, ποὺ τῆς ἐδώρησες Σύ, Κύριε, ὁ νυμφίος της.

Καὶ ἡ ἐγκράτεια μὲ ἐπεριέπαιζε μὲ παραινετικὴν εἰρωνείαν : «Ἐσὺ ἆρά γε δὲν θὰ ἠμποροῦσες νὰ κάμῃς ὅ,τι ἔκαμαν ἐκεῖνοι καὶ ἐκεῖνοι κατώρθωσαν τοῦτο μόνοι των ἢ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ των ; Εἰς αὐτοὺς μὲ ἐδώρησε Κύριος ὁ Θεός μου. Διατί στηρίζεσαι εἰς τὸν ἑαυτόν σου καὶ μένεις ἔτσι χωρὶς στήριγμα ; Σπεῦσε πρὸς Ἐκεῖνον, μὴ φοβηθῇς ! Δὲν θ' ἀποχωρήσῃ, διὰ νὰ σ' ἀφήσῃ νὰ κρημνισθῇς. Σπεῦσε πρὸς Αὐτὸν μὲ θάρρος. Θὰ σὲ δεχθῇ καὶ θὰ σὲ θεραπεύσῃ».

Καὶ ἐρυθριοῦσα ὑπερβολικά, διότι ἤκουα ἀκόμη τὸ ψιθύρισμα αὐτῶν τῶν ματαιοτήτων καὶ ἤμουν ἐν μέσῳ τῶν δισταγμῶν μου μετέωρος. Καὶ ἡ ἐγκράτεια μοῦ ὡμιλοῦσε καὶ πάλιν σὰν νὰ μοῦ

ἔλεγε : «Νὰ μὴν ἀκοῦς τὰ ἀκάθαρτα ἐκεῖνα μέλη σου ἐπὶ τῆς γῆς διὰ ν'ἀπονεκρωθοῦν». «Διηγοῦνταί σοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ' ὡς νόμος Κυρίου τοῦ Θεοῦ Σου»(1). Τέτοια ἦτο ἡ συζήτησις εἰς τὴν καρδιά μου, ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ ὁ Ἀλύπιος ἔμενε παρὰ τὸ πλευρόν μου καὶ ἐπερίμενε σιωπηλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν περιέργων αὐτῶν κινήσεων.

Ὁ Αὐγουστῖνος ἀκούει τὴν φωνήν, ποὺ εἶναι δι' αὐτὸν ἡ ἀναγγελία τοῦ Θεοῦ καὶ ποὺ καθορίζει τὴν μεταστροφήν του

Ἀλλὰ γρήγορα μέσα ἀπὸ μυστηριώδη βάθη ἀνέτειλε μιὰ ὑψηλὴ σκέψις καὶ παρουσίασε εἰς τὴν ψυχήν μου ὁλόκληρον τὴν ἀθλιότητά της. Εἰς ἐμὲ ἐξεράγη μιὰ φοβερὰ θύελλα, ποὺ ἔφερε μαζί της βροχὴν δακρύων. Καὶ διὰ νὰ τὴν ἀφήσω νὰ ξεσπάσῃ μὲ τὶς φωνές της, ἀπομακρύνθηκα ἀπὸ τὸν Ἀλύπιον. Ἡ ἀπομόνωσις μοῦ ἐφάνηκε προτιμοτέρα διὰ τὸ ἔργον τῶν δακρύων καὶ ἀπομονώθηκα, ὅσο περισσότερο ἠμπόρεσα, διὰ νὰ μὴ μ' ἐνοχλῇ πλέον ἡ παρουσία του.

Τέτοιος ἤμουν τότε, καὶ αὐτὸς τὸ εἶχε ἀντιληφθῇ, διότι δὲν ἠξεύρω τί λόγια εἶπα καὶ ὁ ἦχος τῆς φωνῆς μου ἐφαίνετο τώρα βρεγμένος ἀπὸ δάκρυα. Σηκώθηκα. Ὁ Ἀλύπιος ἔμεινε, ἐκεῖ ὅπου ἐκαθήμεθα, κατάπληκτος. Ἐκεῖ ξαπλώθηκα, δὲν γνωρίζω πῶς, κάτω ἀπὸ τὰ κλαδιὰ μιᾶς συκιᾶς, καὶ ἐξαπέλυσα τὰ δάκρυά μου καὶ ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια μου ποταμοὶ δακρύων ὡς θυσία, ποὺ Σὺ ἐδέχθηκες καὶ σοῦ εἶπα πράγματα πολλά, ἂν ὄχι μὲ αὐτὰς τὰς λέξεις, τουλάχιστον μ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν : «Καὶ Σύ, Κύριε, ἕως πότε» (2). «Ἕως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος»(3). «Μὴ μνησθῇς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων»(4). Διότι αἰσθανόμουν ὅτι μ' ἐδέσμευαν ἀκόμη. Καὶ ἐξέβαλλα φωνὴν ἀπογνώσεως. «Ἄχ, τέλος, πότε ; Αὔριο, ὅλο αὔριο ; Γιατί ὄχι ἀμέσως ; Γιατί ἡ ὥρα αὐτὴ νὰ μὴν εἶναι ὁ τερματισμὸς τῆς αἰσχύνης μου ;

(1) Ψαλμ. ΡΙΗ, 85.
(2) Ψαλμ. ΣΤ, 4.
(3) Ψαλμ. ΘΗ, 5.
(3) Αὐτόθι 8.

«Λάβε καὶ ἀνάγνωσε!»

Τὰ ἔλεγα αὐτὰ καὶ ἔκλαια μὲ πικροτάτη συντριβὴ τῆς καρδιᾶς μου. Ὁπότε ἀκούω μιὰ φωνὴ ἀπὸ ἕνα γειτονικὸ σπίτι, μιὰ φωνὴ ἀγοριοῦ ἢ κοριτσιοῦ, δὲν γνωρίζω, μιὰ φωνή, ποὺ ἔψαλλε καὶ ἐπανελάμβανε: «Λάβε καὶ ἀνάγνωσε! λάβε καὶ ἀνάγνωσε!» Ἀμέσως, μεταβαλὼν τὴν ὄψιν τοῦ προσώπου μου, ἐσυγκέντρωσα τὴν προσοχήν μου, διὰ νὰ ἐνθυμηθῶ ἂν ὑπῆρχε κανένα παιχνίδι, ὅπου τὰ παιδιὰ ἔλεγαν αὐτὰς τὰς λέξεις, ἀλλὰ δὲν συνέπεσε ν' ἀκούσω ἕνα τέτοιο παιχνίδι πουθενά. Συγκρατήσας λοιπὸν τὴν ὁρμὴν τῶν δακρύων μου, σηκώθηκα καὶ ἑρμήνευσα τὴν φωνὴν ἐκείνην ἀποκλειστικῶς ὡς θείαν ἐντολήν, διὰ ν' ἀνοίξω τὸ ἱερὸν βιβλίον καὶ ν' ἀναγνώσω τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ποὺ θὰ προσέπιπτε στὰ μάτια μου. Διότι ἤκουσα περὶ τοῦ Ἀντωνίου, ὅτι τὸν παρώτρυνε ἕνα χωρίον τοῦ Εὐαγγελίου, ποὺ τυχαίως ἐδιάβασε, ὡς ἐὰν ἀπηυθύνετο πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον: «Ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι» (1) καὶ αὐτὸς ὁ χρησμὸς τὸν μετέστρεψεν εἰς Ἐσὲ ἀμέσως.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν παρακινηθείς, ἐπέστρεψα ἐκεῖ, ὅπου εὑρίσκετο ὁ Ἀλύπιος καὶ ὅπου, ὅταν εἶχα ἀποσυρθῆ ἀπὸ ἐκεῖ, ἄφησα τὸ βιβλίον τοῦ Ἀποστόλου. Τὸ ἅρπαξα, τὸ ἄνοιξα καὶ ἐδιάβασα τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ὅπου ἐστράφησαν τὰ μάτια μου: «Μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ· ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας» (2). Δὲν ἠθέλησα νὰ διαβάσω περισσότερον, οὔτε ὑπῆρχε ἀνάγκη. Μετὰ τὸ τέλος τῆς παραινέσεως αὐτῆς διεχύθη φῶς βεβαιότητος εἰς τὴν καρδιά μου, ποὺ διεσκόρπισε ὅλα τὰ σκότη τῆς ἀμφιβολίας μου.

Ὁ Ἀλύπιος καὶ ὁ Αὐγουστῖνος

Ἀφοῦ ἐσημείωσα διὰ τοῦ δακτύλου ἢ δὲν γνωρίζω διὰ ποίου ἄλλου σημείου τὸ χωρίον αὐτό, ἔκλεισα τὸ βιβλίον καὶ μὲ πρόσωπον ἤδη καθησυχασμένον τὸ ἔδειξα εἰς τὸν Ἀλύπιον. Ἀλλὰ

---

(1) Ματθ. ιθ', 21.

(2) Ρωμ. ιγ', 14.

καὶ αὐτὸς μοῦ ἀπεκάλυψε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐκεῖνο, ποὺ συνέβαινεν εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώριζα. Ἐζήτησε νὰ ἴδῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐδιάβαζα. Ἰδοὺ αὐτό: «Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προλαμβάνεσθε» (1). Ἐθεώρησε, ὅτι αὐτὸ ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν ἴδιον, ἐνισχυθεὶς δὲ ἀπὸ τὴν παραίνεσιν ταύτην εἰς ἀγαθὴν καὶ ἁγίαν πρόθεσιν, ἡ ὁποία τελείως ἀνταπεκρίνετο καὶ πρὸς τὰ ἤθη του, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἦτο διαφορετικὸς ἀπὸ μένα εἰς τὸ καλύτερον, συνεδέθη μαζί μου χωρὶς δισταγμόν.

Ἡ χαρὰ τῆς Μόνικας

Ὕστερα τρέχομε στὴ μητέρα μου καὶ τῆς ἀνακοινώνωμε τὴν ἀπόφασίν μας. Εἶναι καταχαρούμενη. Τῆς διηγούμεθα πῶς συνέβη. Ἐνθουσιάζεται, θριαμβεύει καὶ εὐλογεῖ Ἐσέ, ὦ Θεέ, «δυνάμενον ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν» (2), διότι ἔβλεπεν, ὅτι τῆς ἐχορηγοῦσες ἐν τῷ προσώπῳ μου περισσότερα ἀπ᾽ ὅσα ἐσυνήθιζε νὰ ζητῇ μὲ τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰ δάκρυά της. Διότι μ᾽ ἐπανέφερες εἰς Ἐσὲ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ζητῶ οὔτε σύζυγον οὔτε ἄλλην ἐλπίδα τοῦ αἰῶνος, ἱστάμενος ἤδη ἐπὶ τοῦ «κανόνος τῆς πίστεως», ἐπὶ τοῦ ὁποίου μ᾽ ἐπαρουσίασες εἰς τὴν μητέρα μου δι᾽ ἀποκαλύψεως πρὸ τόσων ἐτῶν καὶ «ἔστρεψας τὸν κοπετόν της εἰς χαρὰν αὐτῇ» (3) πολὺ μεγαλυτέραν παρ᾽ ὅσο ποθοῦσε, πολὺ προσφιλεστέραν καὶ ἁγνοτέραν ἐκείνης, ποὺ ἐπερίμενεν ἐκ τῶν ἐγγόνων της ἐκ τῆς σαρκός της.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

---

(1) Ρωμ. ιδ΄, 1.
(2) Ἐφεσ. γ΄, 20.
(3) Πρβλ. Ψαλμ. ΚΘ΄, 12.

ΑΓΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΑΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ

* * *

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΛΕΖΙΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ Β'

Α' ΕΚΔΟΣΙΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1958

ΒΙΒΛΙΟΝ Θ'

Ὁ Αὐγουστῖνος ἐγκαταλείπει τὴν ρητορικὴν σταδιοδρομίαν του. — Ἡ ἀπέναντί του συμπεριφορὰ τοῦ Βερεκούνδου. — Ὁ Νεβρίδιος. — Ἡ ἐν Κασσιακίῳ παραμονὴ τοῦ Αὐγουστίνου. — Ἡ συγκίνησίς του κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ψαλμῶν. — Τεκμήριον αἰσθητὸν τῆς Θείας Προνοίας. — Ἐπίσημος παραίτησις τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἐπάνοδός του εἰς τὸ Μεδιόλανον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βαπτισθῇ. — Ὁ Ἀδεοδᾶτος τέκνον τῆς ἁμαρτίας του.— Ὁ θάνατος τῆς Μόνικας.

«Ὦ Κύριε, ἐγὼ δοῦλος σός, ἐγὼ δοῦλος σὸς καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου· διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου σοὶ θύσω θυσίαν αἰνέσεως»(1). Ἡ καρδία μου, ἡ γλῶσσά μου ἂς Σ' ἐξυμνήσουν καὶ ὅλα τὰ ὀστᾶ μου ἂς ἀνακράξουν: «Κύριε, τίς ὅμοιός σοι»(2). Ἂς ἐρωτήσω καὶ Σὺ ἀπάντησέ μου καὶ εἰπὲ εἰς τὴν ψυχήν μου: «Σωτηρία σού εἰμι ἐγὼ»(3).

Ποῖος ἤμουν καὶ πῶς ἤμουν; Πόση κακία δὲν ἐνεφώλευεν εἰς τὰς πράξεις μου ἤ, ἐὰν ὄχι εἰς τὰς πράξεις μου, τοὐλάχιστον εἰς τοὺς λόγους μου ἤ, ἐὰν ὄχι καὶ εἰς τοὺς λόγους μου, τοὐλάχιστον εἰς τὴν θέλησίν μου. Ἀλλὰ Σὺ Κύριε, ὁ διὰ τοῦ βλέμματος ἀναμετρῶν τὰ βάθη τοῦ θανάτου μας, ἀνέσυρες ἀπὸ τὴν καρδίαν μου ἄβυσσον διαφθορᾶς. Καὶ τοῦτο ἐσήμαινε, ὅτι ἀπέκρουα ἐκεῖνο, ποὺ ἐποθοῦσα προηγουμένως καὶ ἐποθοῦσα ὅ,τι ἤθελες Σύ.

Ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιόν μου ποῦ εὑρίσκετο κατὰ τὸ μακρὸν ἐκεῖνο διάστημα; Καὶ ἀπὸ ποίαν μυστηριώδη κρύπτην ἀνεπήδησε διὰ νὰ κύψω τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν γλυκὸν ζυγόν Σου καὶ τοὺς ὤμους μου κάτω ἀπὸ τὸ ἐλαφρὸν φορτίον Σου, ὦ Ἰησοῦ Χριστέ, βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου; Καὶ πόσον μεγάλη δὲν ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ἡ ἀπόλαυσις νὰ ὑποστῶ τὸ μαστίγιον ματαίων ἡδονῶν! Ἡ ἀπώλειά

---

(1) Ψαλμ. ΡΙΕ', 7—8.
(2) Ψαλμ. ΛΔ', 10.
(3) Ψαλμ. ΛΔ', 3.

των μοῦ ἐνέσπειρε φοβερὸν τρόμον, καὶ τώρα ἤμουν διὰ τὴν ἀπώλειάν των εὐδαιμονέστατος, καὶ τοῦτο, διότι ἔρριπτες αὐτὰς τὰς ἡδονὰς μακράν μου, Ἐσύ, ἡ πραγματικὴ ὑπερτάτη ἡδονή. Ἐκτοπίζων τὰς ἡδονὰς ταύτας, ἐλάμβανες Σὺ τὴν θέσιν των, γλυκύτερος ἀπὸ κάθε ἀπόλαυσιν—ἀλλ' ὄχι διὰ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα—φωτεινότερος ἀπὸ κάθε φῶς, μεγαλειωδέστερος ἀπὸ κάθε μεγαλεῖον, ἀλλ' ὄχι διὰ τοὺς ἐπιζητοῦντας εἰς τοὺς ἑαυτούς των τὸ μεγαλεῖον. Ἤδη ἀπηλλαγμένη ἡ καρδία μου ἀπὸ τὰς ἀνησυχητικὰς φιλοδοξίας, ἀπὸ τὸ χρῆμα, ἀπὸ τὸν πηλόν, εἰς τὸν ὁποῖον κυλιόμεθα, ἀπὸ τὰ πάθη, τὴν λέπραν τῶν ὁποίων ἀναξέομεν, ἀπηυθύνετο πρὸς Ἐσέ, τὸ γλυκύτατον φῶς μου, τὸν πλοῦτόν μου, τὴν σωτηρίαν μου, τὸν Κύριον καὶ Θεόν μου.

Καὶ ἀπεφάσισα, ὑπὸ τὰ ὄμματά Σου, ν' ἀποφύγω, κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν μου, κάθε ἐπίδειξιν καὶ νὰ ἐγκαταλείψω τὸ ὑπούργημα τῆς γλώσσης μου, τὴν ἀγοραίαν φλυαρίαν, διότι δὲν ἤθελα πλέον, ὅπως οἱ νέοι, ἀδιάφοροι πρὸς τὸν νόμον Σου καὶ τὴν εἰρήνην Σου καὶ μὴ ὀνειρευόμενοι παρὰ μόνον ἐξωφρενικὰς ἠλιθιότητας καὶ ἀγῶνας εἰς τὴν Ἀγοράν, ἀγοράζουν ἀπὸ τὸ στόμα μου ὅπλα διὰ τὴν μανίαν των.

Ἀπὸ μίαν εὐτυχῆ σύμπτωσιν, ὀλίγαι μόνον ἡμέραι ὑπελείποντο μέχρι τοῦ τρυγητοῦ. Ἀπεφάσισα νὰ τὰς ὑπομείνω μὲ ὑπομονὴν καὶ κατόπιν θὰ ἔφευγα, κατὰ τὴν συνήθειάν μου. Ἀλλ' ἐξαγορασθεὶς ὑπὸ Σοῦ, δὲν θὰ ἐπέστρεφα πλέον διὰ νὰ πωλήσω τὸν ἑαυτόν μου.

Τέτοιο ἦτο τὸ σχέδιο ποὺ κατήρτισα ἐνώπιόν Σου. Μόνον οἱ στενοὶ φίλοι ἦσαν ἐνήμεροι τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, εἴχαμεν δὲ συμφωνήσει μεταξύ μας νὰ τὸ κρατήσωμεν μυστικό. Μολονότι ἐβαδίζαμεν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος καὶ ἐψάλλαμεν τὴν ᾠδὴν τῶν ἀναβαθμῶν, θὰ ἐδεχόμεθα ἀπὸ Σὲ βέλη ἠκονημένα καὶ ἄνθρακας ἐρημικοὺς εἰς τὴν δολίαν γλῶσσαν, ἡ ὁποία μᾶς πολεμεῖ ὑπὸ τὸ πρόσχημα συμβούλου ἀγαθοῦ καὶ μᾶς ἀγαπᾷ ὅπως καὶ τὴν τροφὴν ποὺ καταβροχθίζει.

Διέσχισες τὴν καρδίαν μας διὰ τῶν βελῶν τῆς ἀγάπης Σου καὶ ἐφέραμε τοὺς λόγους Σου εἰς τὰ σπλάγχνα μας, τὰ δὲ παραδείγματα τῶν δούλων Σου, ποὺ μετέβαλες ἀπὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ εἰς ζωὴν ἀπὸ θάνατον, ἔκαιαν καὶ ἀπετέφρωναν εἰς τὰ βάθη

τῆς σκέψεώς μας τὴν βαρεῖαν ἀποχαύνωσίν μας, τὸ βάρος τῆς ὁποίας δὲν μᾶς ἔκαμνε πλέον νὰ κύπτωμεν εἰς τὴν ἄβυσσον πραγμάτων μηδαμινῶν.

Ἐν τούτοις τὸ ὄνομά Σου, τὸ εἰς ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην καθαγιασθέν, θ' ἀπαιτοῦσε καὶ ἐγκωμιαστὰς τοῦ πόθου μας καὶ τοῦ προγράμματος τῆς ζωῆς μας. Διὰ τοῦτο τὸ νὰ μὴ περιμείνω τὰς διακοπάς, ποὺ εὑρίσκοντο ἐπὶ θύραις, δὲν ἐσήμαινεν ἐπίδειξιν. Τὸ ἐπάγγελμά μου ἦτο δημόσιον ὑπούργημα, καὶ μάλιστα μεγάλης περιωπῆς. Λοιπόν, τὸ νὰ τὸ ἐγκαταλείψω ξαφνικά, τὸ νὰ προηγηθῶ τῶν διακοπῶν, ποὺ ἐπλησίαζαν, θὰ ἦτο, ὡς ἐὰν ἤθελα νὰ στρέψω ἐπάνω μου τὰ βλέμματα τοῦ κοινοῦ καὶ ἔδιδα ἀφορμὴν σχολίων, διότι θὰ ἔκαμνα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐσκόπευα νὰ δώσω εἰς τὴν τοιαύτην ἐνέργειάν μου σημασίαν. Διὰ ποῖον λόγον θὰ παρέδιδα εἰς ἔριδας καὶ συζητήσεις τὰ μυχιαίτερα τῶν αἰσθημάτων μου καὶ θὰ ἐνεργοῦσα, ὥστε νὰ βλασφημηθῇ τὸ ἀγαθόν μου; (1)

Τὸ ἴδιο καλοκαίρι, ἡ ὑπερκόπωσις, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν μου, ἐξησθένησε τοὺς πνεύμονάς μου. Ἀνέπνεα μὲ δυσκολίαν, αὐτὴ δὲ ἡ διαταραχὴ ἐξεδηλώνετο διὰ πόνων εἰς τὸ στῆθός μου, οἱ ὁποῖοι δὲν μοῦ ἐπέτρεπαν μίαν ἠχηρὰν καὶ συνεχῆ ὁμιλίαν. Κατ' ἀρχὰς ἔχασα τὸ ἠθικόν μου, λόγῳ τῆς σχεδὸν ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης ν' ἀποτινάξω τὸ βάρος τῆς καθηγεσίας μου ἢ τοὐλάχιστον νὰ τὸ ἀποθέσω προσωρινῶς εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασφαλίσω τὴν θεραπείαν μου καὶ ν' ἀνακτήσω δυνάμεις. Ἀλλ' εὐθὺς ὅταν ἐμορφώθη καὶ ἐνισχύθη εἰς τὴν ψυχήν μου ἑδραία θέλησις νὰ σχολάσω καὶ νὰ διαγνώσω ὅτι Σὺ ὁ Κύριος, τότε—Σὺ Θεέ μου τὸ γνωρίζεις—αἰσθάνθηκα χαράν, ὅτι εἶχα εἰς τὴν διάθεσίν μου πρόφασιν, ὄχι ψευδῆ, ἱκανὴν νὰ μετριάσῃ τὴν ἀδημονίαν τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἦσαν πάντα πρόθυμοι νὰ μὲ προαγοράσουν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν των.

Ὥστε, διακατεχόμενος ἀπ' αὐτὴν τὴν χαράν, ἀνέμενα καρτερικῶς τὴν προθεσμίαν—ἴσως νὰ ἐπρόκειτο περὶ εἴκοσι μόνον ἡμερῶν.—Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀναμονὴ μοῦ ἦτο ὀδυνηρά, διότι ἡ

(1) Πρβλ. Ρωμ. ιδ', 16.

πρὸς τὸ ὑλικὸν κέρδος ἀγάπη, ἡ ὁποία προηγουμένως μ' ἐβοηθοῦσε νὰ σηκώνω τὸ βαρὺ φορτίον μου, εἶχεν ἐξαφανισθῆ καὶ θὰ ἤμουν περίλυπος, ἂν ἡ ὑπομονὴ δὲν διεδέχετο τὴν πλεονεξίαν.

Πόσον ἡμάρτησα, δεχθεὶς νὰ παραμείνω μίαν ἀκόμη ὥραν εἰς τὴν ἕδραν μου τοῦ ψεύδους, καθ' ὃν χρόνον μ' ἐξουσίαζεν ὁ πόθος νὰ ὑπηρετήσω Ἐσέ. Ἕνας ἀπὸ τοὺς δούλους Σου, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μου θὰ ἐβεβαίωνε τοῦτο πιθανῶς. Δὲν θέλω περὶ αὐτοῦ νὰ συζητήσω. Ἀλλὰ Σύ, Κύριε τοῦ ἐλέους καὶ τῶν οἰκτιρμῶν, δὲν μὲ ἐσυγχώρησες καὶ δὲν ἔρριψες τὸ ἁμάρτημά μου αὐτὸ εἰς τὸ ἁγιασμένον ὕδωρ μαζὶ μὲ τόσας ἄλλας βδελυρὰς καὶ θανασίμους ἁμαρτίας;

Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ εὐτυχία μας ἦτο διὰ τὸν Βερεκοῦνδον ἀντικείμενον βασάνου καὶ ἀγωνίας. Λόγῳ τῶν δεσμῶν, ποὺ τὸν ἐκρατοῦσαν ὑποχείριον, ἔβλεπε καθαρά, ὅτι ἐκ τῆς δυάδος μας θὰ ἐξετοπίζετο ταχέως. Δὲν ἦτο ἀκόμη χριστιανός, ἂν καὶ ἡ σύζυγός του ἦτο ἤδη τοιαύτη, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ σύζυγος ἦτο διὰ τὸν Βερεκοῦνδον ὁ μεγάλος φραγμὸς εἰς τὴν ὁδόν, ὅπου θὰ ἐπορευόμεθα. Πράγματι δὲν ἐδέχετο νὰ γίνῃ χριστιανὸς κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς τοῦ ἀπηγορεύετο.

Ἐν τούτοις εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μᾶς παραχωρήσῃ τὴν οἰκίαν του δι' ὅσον χρόνον ἠθέλαμεν νὰ παραμείνωμεν εἰς αὐτήν. Σύ, Κύριε, θὰ τὸν ἀνταμείψῃς τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τῶν δικαίων, διότι ἤδη ἐδώρησες εἰς αὐτὸν τύχην ὁμοίαν μὲ τὴν ἰδικήν των. Εὑρισκόμεθα ἤδη εἰς τὴν Ῥώμην, ὁπότε ἠσθένησεν ἐκ βαρείας νόσου, κατὰ τὴν πορείαν τῆς ὁποίας ἔγινε χριστιανὸς καὶ ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον αὐτόν, διακατεχόμενος ἀπὸ ἀκραιφνῆ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν πίστιν. Τοιουτοτρόπως δὲν ὑπῆρξες μόνον δι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς φιλεύσπλαγχνος. Θὰ ἦτο πράγματι δι' ἡμᾶς ἀφόρητος ὀδύνη νὰ γνωρίζωμεν τὴν ἄπειρον καλοκαγαθίαν τοῦ φίλου μας καὶ νὰ μὴν ἠμποροῦμεν νὰ τὸν συγκαταριθμήσωμεν εἰς τὴν πιστήν Σου ποίμνην.

Σ' εὐγνωμονοῦμεν, ὢ Θεέ μου, εἴμεθα ἰδικοί Σου. Αἱ παραινέσεις, αἱ παρηγορίαι Σου τὸ μαρτυροῦν. Πιστὸς εἰς τὰς ἐπαγγελίας Σου, θὰ δώσῃς εἰς τὸν Βερεκοῦνδον ὡς ἀντάλλαγμα διὰ τὴν ἐν Κασσιάκῳ ἐξοχήν του, ὅπου εὑρήκαμε ἀνάπαυσιν μακρὰν ἀπὸ τὰς καυστικὰς ἐνοχλήσεις τοῦ αἰῶνος, τὴν αἰωνίαν ἄνοιξιν

τοῦ Παραδείσου, ἀφοῦ ἔχεις ἤδη συγχωρήσει τὰς ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας καὶ τὸν ἐτοποθέτησες εἰς ὄρος τετυρωμένον, εἰς ἰδικόν Σου, εἰς ὄρος πῖον (1).

Κατ' ἐκείνην λοιπὸν τὴν ἐποχὴν ὁ Βερεκοῦνδος ἦτο ἕρμαιον ἀγωνίας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Νεβρίδιον, αὐτὸς συμμετεῖχεν εἰς τὴν εὐθυμίαν μας. Καὶ ὅμως δὲν ἦτο ἀκόμη χριστιανὸς καὶ εἶχε καταβυθισθῇ εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς τόσον ἐπικινδύνου ἐκείνης πλάνης, ποὺ τὸν ἔκαμνε νὰ θεωρῇ ὡς φρεναπάτην τὸ σῶμα τοῦ Υἱοῦ Σου, αὐτὴν ταύτην τὴν Ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἤδη ἐλευθερώνετο ἀπὸ τὴν πλάνην αὐτὴν καὶ ἡ κατάστασίς του ἦτο ἡ ἑξῆς: μολονότι ἀκόμη ξένος πρὸς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας Σου, ἐπεζήτει ὄχι ὀλιγώτερον τὴν ἀλήθειαν μετὰ πάθους. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν μεταστροφήν μας καὶ τὴν ἀναγέννησίν μας διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὁ Νεβρίδιος ἔγινε φιλακόλουθος καθολικὸς καὶ Σὲ ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μὲ ἁγνότητα καὶ πλήρη ἐγκράτειαν καὶ εἶχε προσηλυτίσει εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ὁλόκληρον τὴν οἰκογένειάν του. Τότε δὲ τὸν ἀπήλλαξες ἀπὸ τὴν σάρκα του.

Ἤδη ἀναπαύεται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ, ὁποιανδήποτε σημασίαν καὶ ἂν ἔχῃ αὐτὴ ἡ ἔκφρασις. Ναί, ἐκεῖ ἀναπαύεται ὁ προσφιλὴς Νεβρίδιός μου, ὁ γλυκὺς φίλος μου, ἐκεῖ ζῇ. Ποιὸς ἄλλος τόπος θὰ ἦτο ἀντάξιος μιᾶς τέτοιας ψυχῆς; Ζῇ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐρωτοῦσε νὰ μάθῃ τόσα πολλὰ ἀπὸ ἐμέ, πλάσμα εὐτελὲς καὶ τυφλόν. Δὲν φέρει πλέον τὸ αὐτί του εἰς τὸ στόμα μου· φέρει τὸ στόμα του τὸ πνευματικὸν εἰς τὴν πηγήν Σου καὶ ροφᾷ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, τὴν σοφίαν Σου κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀπληστίας του ἐν μέσῳ ἀπείρου εὐδαιμονίας! Ἀλλὰ—ὢ ναὶ τὸ πιστεύω — δὲν μεθᾷ τόσο ἀπ' αὐτήν, ὥστε νὰ μὲ λησμονήσῃ, ἀφοῦ Σὺ Κύριε, τὸν ὁποῖον βλέπεις, δὲν μᾶς λησμονεῖς.

Εἰς αὐτὸ λοιπὸν τὸ σημεῖον εὑρισκόμεθα. Παρηγορούσαμε τὸν Βερεκοῦνδον, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ μεταστροφή μας ἦτο ἀντικείμενον θλίψεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἐλαττώνεται ἡ φιλία μας. Τὸν ἐσυμβουλεύαμεν νὰ ἐκπληροῖ πιστῶς τὰ καθήκοντά του, δηλαδὴ τὰ καθήκοντα τῆς συζυγικῆς του ζωῆς.

---

(1) Ψαλμ. ΞΖ', 16.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Νεβρίδιον, αὐτὸς ἦτο τόσον πλησίον μας, ὥστε τὸ πρᾶγμα ἦτο εὔκολον δι' αὐτόν, ἡ δὲ ἀπόφασίς του ἐνισχύετο περισσότερον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Τέλος ἐπέρασαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ἀκόρεστος πόθος τῆς ραθύμου ἐλευθερίας μοῦ παρουσίαζε τόσο πολυαρίθμους καὶ μακράς· αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ ἠμποροῦσα νὰ ψάλλω ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου: «Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου. Ἐξεζήτησα τὸ πρόσωπόν σου· τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω» (1).

Καὶ ἔφθασεν ἐκείνη ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν θ' ἀπαλλασσόμουν ἀπὸ τὸ ρητορικὸν ἐπάγγελμά μου πραγματικῶς, ὅπως εἶχα ἤδη ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτὸ νοερῶς. Γεμᾶτος χαρά, Σ' εὐγνωμονοῦσα καὶ ἀνεχώρησα διὰ τὴν ἐξοχικὴν ἐκείνην οἰκίαν μὲ ὅλους τοὺς δικούς μου.

Τὸ πῶς ἐχρησιμοποιοῦσα τὰ λογοτεχνικὰ χαρίσματά μου, ποὺ ἔθετα εἰς τὴν διάθεσίν Σου, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα, εἰς τὴν πνευματικὴν πνοήν των — καθὼς ὁ ἀθλητὴς κατὰ τὴν ἀνάπαυσιν — ἀπέπνεαν ἀκόμη τὴν ὑπεροψίαν τῆς Σχολῆς, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἴδῃ εἰς τοὺς Διαλόγους μου, ὀφειλομένους εἰς τὰς συζητήσεις μετὰ τῶν φίλων μου ἐνώπιόν Σου. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς λογομαχίας μου μὲ τὸν Νεβρίδιον, περὶ αὐτῶν μαρτυροῦν αἱ μεταξύ μας διαμειφθεῖσαι ἐπιστολαί (2).

Πότε ἆρά γε θὰ ἔχω ἀρκετὸν καιρόν, διὰ ν' ἀνακαλέσω εἰς τὴν μνήμην μου ὅλας τὰς εὐεργεσίας Σου, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην; Ζῶ καὶ πάλιν τὰς ἡμέρας ἐκείνας μὲ τὴν ἀνάμνησιν καὶ εὑρίσκω ἀπόλαυσιν νὰ Σοῦ ἐξομολογηθῶ, διὰ ποίων βουκέντρων μὲ κατεδάμασες, πῶς μὲ ἰσοπέδωσες, ἀνατρέψας τὰ ὄρη καὶ τοὺς λόφους τῶν σκέψεών μου, πῶς εὐθυγράμμισες τοὺς σκολιοὺς δρόμους μου καὶ πῶς ἀπελάξευσες τὰς τραχύτητάς μου. Πῶς καθυπέταξες τὸν Ἀλύπιον, ἀδελφὸν τῆς καρδιᾶς μου, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Σου, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ ὄνομα δηλαδὴ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ περιφρόνησίς του

(1) Ψαλμ. ΚΣΤ', 8.

(2) Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Αὐγουστίνου 3, 4, 7, 9—14 ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Νεβρίδιον, τοῦ ὁποίου αἱ ἐπιστολαὶ 5, 6 καὶ 8 περιεσώθησαν, λείψανα συνεχοῦς ἀλληλογραφίας ἀναφερομένης εἰς φιλοσοφικὰ θέματα.

δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ εἰς τὰ βιβλία μου. Ἐπροτιμοῦσε ν' ἀναπνέῃ τὸ ἄρωμα τῶν Κέδρων, ποὺ εἶχαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Κυρίου συντριβῆ, παρὰ ν' ἀπολαμβάνῃ τὴν ὀσμὴν τῶν χόρτων τῆς Ἐκκλησίας Σου, ποὺ προφυλάσσουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ δηλητήριον τῶν φειδιῶν.

Ποίας δὲν ἀπηύθυνα πρὸς Σὲ κραυγὰς ἐνθουσιώδεις, ὅταν ἐδιάβαζα τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, τὰ ᾄσματα αὐτὰ τῆς πίστεως, τὰ ᾄσματα τῆς εὐσεβείας, τὰ τόσον ἱκανὰ νὰ ταπεινώνουν τὸ πνεῦμα τῆς ὑπεροψίας; Νεόφυτος ἀκόμη εἰς τὴν πραγματικὴν ἀγάπην Σου, ἐλάμβανα μέρος εἰς τὰς τέρψεις τῆς ἐξοχῆς μὲ τὸν Ἀλύπιον, ποὺ ἦτο, καθὼς καὶ ἐγώ, κατηχούμενος. Ἡ μητέρα μου ἔζουσε παρὰ τὸ πλευρόν μας, γυναῖκα μόνον ὡς πρὸς τὸ ἔνδυμα, ἀλλ' ἀρρενωπὴ ὡς πρὸς τὴν πίστιν, μὲ τὴν ἠρεμίαν ἐκείνην, ποὺ προδίδει ἡ ἡλικία, μὲ τὴν μητρικὴν τρυφερότητα, μὲ τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν. Ναί, πόσας δὲν ἀπηύθυνα πρὸς Σὲ κραυγὰς ἐνθουσιώδεις, ἀναγινώσκων τοὺς ψαλμοὺς ἐκείνους καὶ πόσον δὲν μὲ διέφλεγεν ὁ ἔρως μου πρὸς Ἐσέ! Ἐξουσιαζόμενος ἀπὸ τὸν σφοδρὸν ζῆλόν μου, θὰ τοὺς ἀπήγγελα εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑφήλιον, διὰ νὰ ταπεινώσω τὴν ὑπεροψίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ μήπως οἱ ὕμνοι οὗτοι δὲν ψάλλωνται εἰς ὅλην τὴν γῆν; Ὑπάρχει κανεὶς «ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην Σου;»(1) Ἄχ, πόσον ἦτο σφοδρὰ καὶ πικρὰ ἡ ἀγανάκτησίς μου ἐναντίον τῶν Μανιχαίων! Ὕστερα ὅμως μετενόησα καὶ τοὺς ᾤκτειρα, ὡς μὴ γνωρίζοντας τὰ μυστήρια ταῦτα, τὰ φάρμακα, καὶ ὡς κατεχομένους ἀπὸ τὴν πονηρὰν ἐκείνην μανίαν ἐναντίον τοῦ ἀντιδότου, τὸ ὁποῖον θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀποδώσῃ τὴν ὑγείαν των(2). Ἤθελα νὰ εὑρίσκοντο ἐκεῖ κάπου πλησίον μου, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ γνωρίζω, νὰ ἤκουαν τὴν φωνήν μου τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὴν τε-

(1) Ψαλμ. ΙΗ', 7.

(2) Ἡ ἀφθονία τῶν ἐκ τῆς Ἰατρικῆς μεταφορῶν εἶναι ἀρκούντως χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς λογοτεχνίας τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Πρβλ. HARNACK, Medicinisches aus der altesten Kirchengeschichte ἐν τοῖς Texte und Untersuchungen, VIII, 4, 1892, STAMLEY PEASE, Harvard Studies in Classical Philology, i. XXV (1914), σελ. 78—86, MONEAUX, Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions, 1920, σελ. 75—83.

λείαν ἀνάπαυσίν μου ἐκείνην, ἐδιάβαζα τὸν τέταρτον ψαλμὸν καὶ νὰ ᾐσθάνοντο τὴν ἐπίδρασιν, ποὺ ἐξασκοῦσεν ἐπ' ἐμοῦ ὁ ψαλμὸς οὗτος: «Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι· οἰκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου» (1). Λέγω: ἤθελα νὰ μὲ ἀκούσουν, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῶ ἐγώ, ἄλλως θὰ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ πιστεύσουν, ὅτι δι' αὐτοὺς ἦσαν προωρισμέναι αἱ λέξεις μου, μὲ τὰς ὁποίας διέκοπτα τὰς λέξεις τοῦ ψαλμῳδοῦ. Πράγματι δὲν θὰ τὰς ἐπρόφερα ποτὲ μὲ τὸν τόνον ἐκεῖνον, ἐὰν αἰσθανόμουν ὅτι μὲ ἤκουαν καὶ μὲ ἔβλεπαν. Αὐτοὶ δέ, καὶ ἂν ἀκόμη ὡμιλοῦσα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, δὲν θὰ τὰς ἀντελαμβάνοντο, ὅπως τὰς ἔλεγα εἰς τὸν ἑαυτόν μου ἐνώπιόν Σου, μὲ τὴν ἐνδόμυχον διάχυσιν τῆς καρδίας μου. Ἐφρικιοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου, συγχρόνως δὲ διεφλεγόμουν ἀπὸ τὴν χαρμόσυνον ἐλπίδα τοῦ οἴκτου Σου. Πατέρα μου! Καὶ ὅλα αὐτὰ διεχέοντο ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ἀπὸ τὴν φωνήν μου, ὁπόταν τὸ Πνεῦμα τῆς εὐσπλαγχνίας Σου, ἀπευθυνόμενον πρὸς ἡμᾶς μᾶς ἀνακράζει:

«Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος;»(2).

Ὢ ναί! ἠγάπησα τὴν ματαιότητα καὶ ἐζήτησα τὸ ψεῦδος. Καὶ Σὺ Κύριε, ἐμεγάλυνες ἤδη τὸν ἅγιόν Σου, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ Σου, διὰ νὰ πέμψῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Ἐκεῖνον, ποὺ εἶχεν ὑποσχεθῆ: τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας (3). Τὸν εἶχεν ἤδη πέμψει, ἀλλ' ἐγὼ δὲν τὸ ἐγνώριζα, διότι εἶχεν ἤδη δοξασθῆ, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν. «Οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη» (4). Καὶ ὁ προφήτης ἀναφωνεῖ: «Ἕως πότε βαρυκάρδιοι; ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; καὶ γνῶτε, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὅσιον αὐτοῦ»(5). Ἀναφωνεῖ «ἕως πότε;» Ἀναφωνεῖ «γνωρίζετέ το.

Καὶ ἐγὼ ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἠγάπησα τὴν ματαιότητα καὶ

---

(1) Ψαλμ. Δ', 1.
(2) Ψαλμ. Δ' 3.
(3) Ἰωάνν. ιε', 26.
(4) Ἰωάνν. ζ', 39.
(5) Ψαλμ. Δ', 3.

ἐζήτησα τὸ ψεῦδος. Ἰδοὺ διατὶ ἔτρεμα, ὅταν ἤκουα τοῦτο, ἐνθυμούμενος, ὅτι ὑπῆρξα ὅμοιος μ' ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ παραίνεσις αὐτὴ ἀπηυθύνετο. Τὰ φαντάσματα, ποὺ εἶχα ἐκλάβει ὡς τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἦσαν παρὰ ματαιότης καὶ ψεῦδος. Πόσοι βαρεῖς καὶ βαθεῖς ἀναστεναγμοὶ δὲν ἀπηχοῦσαν ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ πόνου μου! Εἴθε νὰ τοὺς ἤκουαν καὶ σήμερον ἐκεῖνοι, ποὺ ἀγαποῦν τὴν ματαιότητα καὶ ζητοῦν τὸ ψεῦδος! Ἴσως θὰ ἐταράσσοντο καὶ θ' ἀπέπτυαν τὴν πλάνην των. Καὶ Σὺ θὰ τοὺς εἰσήκουες, ἐὰν ἤγειραν πρὸς Ἐσὲ τὴν φωνήν των, διότι ἀπέθανε δι' ἀληθοῦς θανάτου τῆς σαρκὸς ὑπὲρ ἡμῶν, «ὃς καὶ ἐντυχάνει ὑπὲρ ἡμῶν» (1). Ἀνεγίνωσκα: «ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε» (2). Πόσον αἱ λέξεις αὐταὶ μὲ συνεκίνησαν, ὦ Θεέ μου, πόσον αἱ λέξεις αὐταὶ συνεκίνησαν ἐμέ, ποὺ εἶχα συνηθίσει νὰ ὀργίζωμαι ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μου διὰ τὰς ἀνομίας μου τοῦ παρελθόντος, διὰ νὰ μὴν ἁμαρτήσω πλέον εἰς τὸ μέλλον. Ἦτο δὲ αὐτὴ ἡ ὀργὴ θεμιτή, διότι δὲν ἦτο κάποια ἄλλη φύσις ἀπὸ τὴν φυγὴν τοῦ σκότους, ποὺ ἡμάρτανε, χρησιμοποιοῦσα ἐμὲ ὡς ὄργανόν της, καθὼς ἰσχυρίζονται ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ὀργίζονται ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ «θησαυρίζοντες ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας Σου» (3). Τώρα δὲν ἦσαν πλέον ἐξωτερικὰ ἀγαθά μου: Δὲν τὰ ἐζήτουν πλέον οὔτε ὑπ' αὐτὸν τὸν ἥλιον, οὔτε μὲ τοὺς σαρκικοὺς ὀφθαλμούς μου. Οἱ ἐπιζητοῦντες τὴν χαρὰν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν τους, χάνουν εὐκόλως κάθε σταθερότητα. Σκορπίζονται εἰς ὁρατὰ ἀντικείμενα, εἰς ἀντικείμενα φευγαλέα, ἡ δὲ πειναλέα σκέψις των δὲν περιλείχει παρὰ τὰς εἰκόνας τῶν πραγμάτων. Ὦ! Ἐὰν τοὐλάχιστον, καταπονούμενοι ἀπὸ τὴν ἀσέβειάν των, ἐφώναζαν: «τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθά;» (4). Ἂς ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτοὺς καὶ εἴθε νὰ μᾶς ἀκούσουν: «Ἐση-

(1) Πρόβλ. Ψαλμ. Η, 34.

(2) Ψαλμ. Δ, 5. Εἰς τὴν Enarratio in Pal. IV, § 6 ὁ Αὐγουστῖνος προτείνει δύο ἑρμηνείας τοῦ στίχου αὐτοῦ: α) Ὁσάκις ὀργίζεσθε, τὸ πνεῦμά σας πρέπει τοὐλάχιστον νὰ καταδικάζῃ τὸ πάθος τῆς ὀργῆς. β) Ὀργίζεσθε ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σας διὰ τὰ ἁμαρτήματα, ποὺ ἔχετε διαπράξει εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μὴν ἁμαρτήσετε πλέον εἰς τὸ μέλλον.

(3) Πρόβλ. Ρωμ. β', 5.

(4) Ψαλμ. Δ', 7.

μειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε» [1]. Διότι δὲν εἴμεθα ἡμεῖς τὸ φῶς τοῦτο, ποὺ φωτίζει κάθε ἄνθρωπον, ἀλλὰ φωτιζόμεθα ὑπὸ Σοῦ, ἵνα ὄντες σκότος πρότερον, γίνωμεν φῶς ἐν Κυρίῳ. Ὦ, ἐὰν ἔβλεπαν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον των τὸ αἰώνιον αὐτὸ φῶς! Μὴ δυνάμενος νὰ τὸ δείξω εἰς αὐτούς, μολονότι τὸ εἶχα δοκιμάσει, ἐξουσιαζόμουν πραγματικῶς ἀπὸ φρίκην. Ὦ, ἐὰν μοῦ ἐπρόσφεραν τὴν καρδιά των, ποὺ εἶχε ἀποστραφῆ ἀπὸ Ἐσὲ καὶ ἠτένιζε μόνον μὲ τοὺς ὀφθαλμούς των τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα· ὤ ἂν μ' ἐρωτοῦσαν: Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθά;

Διότι ἐδῶ ἠγανάκτησα ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἐδῶ εἰς τὸ ἀπόρρητον αὐτὸ ἄσυλον, ὅπου, συντετριμμένος ἀπὸ τὸν πόνον τῆς μετανοίας, ἐθυσίασα, ἐσφαγίασα τὴν ψυχήν μου, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐδῶ, ὅπου, πλήρης ἀγαθῶν ἐλπίδων, ἤρχισα νὰ προετοιμάζωμαι διὰ κάποιαν ὁλοκληρωτικὴν ἀναγέννησιν, ἐδῶ αἰσθάνθηκα διὰ πρώτην φορὰν τὴν γλυκύτητά Σου καὶ τὴν εὐφροσύνην, ἣν ἔδωκας εἰς τὴν καρδίαν μου [2]. Καὶ ἐξέβαλα κραυγὰς ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην, ποὺ καθηγιάζετο ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν πνεῦμά της. Δὲν ἤθελα πλέον νὰ διασκορπίζωμαι μεταξὺ τῶν γηΐνων ἀγαθῶν, καταβροχθίζων τὸν χρόνον καὶ ὑπ' αὐτοῦ καταβροχθιζόμενος, ἐνῷ κατεῖχα εἰς τὴν αἰωνίαν Ἁπλότητα ἄλλον σῖτον, ἄλλον οἶνον, ἄλλο ἔλαιον.

Καὶ ὁ κάτωθι στίχος ἀποσποῦσε ἀπὸ τὴν καρδίαν μου μίαν διάτορον ἰαχήν: ὤ, ἐν εἰρήνῃ, ὤ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω [3].

Ἀλλὰ τί λέγει: Κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω; Ποιὸς πράγματι θὰ τολμήσῃ νὰ μᾶς ἀντισταθῇ, ὅταν πραγματοποιηθῇ τὸ γεγραμμένον: «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος;» [4]. Καὶ εἶσαι Σὺ τὸ ὂν ἐκεῖνο, Σύ, ὁ ὁποῖος δὲν μεταβάλλεσαι. Εἰς Ἐσὲ ὑπάρχει ἡ ἀνάπαυσις, ὅπου λησμονοῦνται ἅπαντες οἱ πόθοι. Καὶ δὲν πρόκειται πλέον ν' ἀναζητήσω, ὅ,τι δὲν εἶσαι. Σύ, Κύριε, μ' ἐδυνάμωσες ἁπλοποιήσας με εἰς τὴν ἐλπίδα.

---

(1) Πρβλ. Ψαλμ. Δ', 7.

(2) Ψαλμ. Δ', 8.

(3) Πρβλ. Ψαλμ. Δ', 9.

(4) Κορινθ. ιε, 54.

Ἰδοὺ τί ἀνεγίνωσκα καὶ ἐπύρεσσα, καὶ δὲν ἐγνώριζα πῶς νὰ συμπεριφερθῶ πρὸς τοὺς κωφοὺς νεκροὺς ἐκείνους, εἰς τὴν χορείαν τῶν ὁποίων ἀνῆκα καὶ ἐγώ, μάστιξ καὶ ἐγὼ ἐπίσης, ὑλακτὴς λυσσαλέος καὶ τυφλὸς ἐναντίον τῶν Γραφῶν Σου, ποὺ ἀποστάζουν μέλι οὐράνιον καὶ περιβάλλονται ἀπὸ τὸ ἀπαστράπτον φῶς Σου : «Καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς τῶν Γραφῶν ἐξετηκόμην» (1).

Ἀλλὰ πότε θὰ ἐπαναφέρω εἰς τὴν μνήμην μου τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῶν διακοπῶν ; Καὶ ὅμως δὲν ἐλησμόνησα καὶ δὲν θ᾽ ἀποκρύψω τὰ δυνατὰ κτυπήματα τοῦ μαστιγίου Σου καὶ τὴν θαυμαστὴν ταχύτητα τῆς εὐσπλαγχνίας Σου.

Μ᾽ ἐβασάνιζε μία φοβερὰ ὀδονταλγία, ἡ ὁποία δὲν μοῦ ἐπέτρεπε νὰ μιλῶ. Μοῦ ἦλθε λοιπὸν ἡ ἰδέα νὰ καλέσω ὅλους τοὺς παρόντας φίλους μου νὰ προσευχηθοῦν δι᾽ ἐμέ, ὦ Θεὲ κάθε ἰάσεως, καὶ ἔγραψα τὴν παράκλησίν μου εἰς ἕνα πίνακα, διὰ νὰ τὴν ἀναγνώσουν. Μόλις ἐγονατίσαμεν διὰ μίαν εὐσεβῆ ἱκεσίαν, οἱ πόνοι ἐσταμάτησαν, ἐξηφανίσθησαν. Καὶ τί πόνοι ! Καὶ πῶς ἐξηφανίσθησαν ! Μ᾽ ἐκυρίευσεν ἕνας τρομερὸς φόβος, Σοῦ τὸ ἐξομολογοῦμαι, ὦ Θεὲ καὶ Κύριέ μου, διότι οὐδέποτε εἰς τὴν ζωήν μου εἶχα δοκιμάσει κάτι παρόμοιον. Καὶ τότε αἰσθάνθηκα τὴν ἀναγγελίαν Σου μέχρι τοῦ βυθοῦ τῆς ψυχῆς μου καί, εὐτυχὴς εἰς τὴν πίστιν μου, ἐδόξασα τὸ ὄνομά Σου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ πίστις δὲν μοῦ ἐπέτρεπε νὰ εἶμαι βέβαιος, ὅτι εἶχαν συγχωρηθῆ αἱ παλαιαὶ ἁμαρτίαι μου, τὰς ὁποίας τὸ βάπτισμα δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποπλύνει.

Κατὰ τὸ πέρας τῶν ἑορτασμῶν τοῦ τρυγητοῦ εἰδοποίησα τοὺς γνωστούς μου εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσουν νέον μεταπωλητὴν φράσεων διὰ τοὺς μαθητάς των, δεδομένου ὅτι εἶχα ἤδη ἀποφασίσει ν᾽ ἀφοσιωθῶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Σου. Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τούτου, κάποια διαταραχὴ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων μου καὶ πόνοι εἰς τὸ στῆθος δὲν μοῦ ἐπέτρεπαν νὰ συνεχίσω τὸ ἔργον μου.

Ἀνεκοίνωσα δι᾽ ἐπιστολῆς μου εἰς τὸν ἅγιον ἐπίσκοπον Ἀμβρόσιον τὰς πλάνας μου, ὡς καὶ τὴν νέαν ἀπόφασίν μου καὶ τὸν ἠρώτησα τί ἔπρεπε ν᾽ ἀναγινώσκω κατὰ προτίμησιν εἰς τὰς Γραφάς Σου, διὰ νὰ γίνω ἀξιώτερος καὶ προετοιμασθῶ ὅσο τὸ δυνα-

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΛΗ΄, 21.

τὸν ἀρτιώτερον διὰ τὴν ἄπειρον χάριν, τῆς ὁποίας θὰ ἐγινόμουν κοινωνός. Ὁ Ἀμβρόσιος μοῦ ὑπέδειξε τὸν προφήτην Ἠσαΐαν, διότι αὐτὸς ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἐκεῖνος, ποὺ προανήγγειλε σαφέστερον ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ Εὐαγγέλιόν Σου καὶ τὴν κλῆσιν τῶν Ἐθνικῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς πρώτην ἀνάγνωσιν δὲν ἠμπόρεσα νὰ ἐννοήσω ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα, ὑπέθεσα, ὅτι τοῦτο θὰ συνέβαινε καὶ ὡς πρὸ τὰ λοιπά. Διὰ τοῦτο ἄφησα αὐτὸ τὸ βιβλίον μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ τὸ λάβω πάλιν εἰς χεῖράς μου, ὁπόταν θὰ ἤμουν ἱκανώτερος νὰ ἐννοῶ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου.

Ἤδη εἶχεν ἔλθει ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὤφειλα νὰ ἐγγραφῶ. Ἐγκαταλείψαμεν τὴν ἐξοχήν, διὰ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸ Μεδιόλανον. Ὁ Ἀλύπιος ἠθέλησε ν' ἀναγεννηθῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καθ' ὃν χρόνον ἠθέλησα καὶ ἐγώ. Ἤδη εἶχα περιβληθῆ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐκείνην, ποὺ ἀνταποκρίνεται τόσο πολὺ εἰς τὰ ἱερά Σου Μυστήρια. Ἡ δύναμις τοῦ Ἀλυπίου νὰ χαλιναγωγῇ τὴν σάρκα του ἦτο τοιαύτη, ὥστε κατώρθωνε γυμνόπους νὰ περιπατῇ ἐπάνω εἰς τὸ παγερὸν ἔδαφος τῆς Ἰταλίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ἐνεργητικότητος.

Συνενώθημεν μὲ τὸν νεαρὸν Ἀδεοδᾶτον, τὸ σαρκικὸν αὐτὸ τέκνον τῆς ἁμαρτίας μου. Εἶχες ἐπιδαψιλεύσει εἰς αὐτὸν τὰ ἐλέη Σου. Μόλις εἰς ἡλικίαν δέκα πέντε ἐτῶν, ὑπερέβαινε μὲ τὴν εὐφυΐαν του ἄνδρας σοβαροὺς καὶ σοφούς.

Σοῦ ὁμιλῶ περὶ τῶν δώρων Σου, Κύριε καὶ Θεέ μου. Δημιουργὲ τοῦ Σύμπαντος. Σὺ ὁ τόσον ἰσχυρός, ὥστε νὰ ἐκτοπίζῃς τὰς ἀσχημίας μας. Διότι, ἐὰν ἐξαιρεθῆ ἡ ἁμαρτία μου, τί ἄλλο ἔδωσα ἐγὼ εἰς αὐτὸ τὸ παιδί μου; Ἐὰν τὸ ἀνεθρέψαμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν Σου, Σὺ μᾶς τὸ ὑπέβαλες καὶ οὐδεὶς ἄλλος. Ὥστε διὰ τὰ ἰδικά Σου δῶρα ὁμιλῶ.

Ὑπάρχει ἕνα βιβλίον, ποὺ ἔγραψα ἐγὼ καὶ ποὺ ἐπιγράφεται «Ὁ Διδάσκαλος». Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ Ἀδεοδᾶτος συνομιλεῖ μαζί μου. Λοιπὸν—ὦ Σὺ τὸ γνωρίζεις—ὅλαι αἱ σκέψεις, ποὺ θέτω εἰς τὸ στόμα τοῦ συνομιλητοῦ μου, εἶναι πραγματικῶς σκέψεις ἰδικαί του καὶ τοῦτο κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Καὶ γνωρίζω περὶ αὐτοῦ πράγματα καταπληκτικώτερα ἀκόμη. Ἡ μεγαλοφυΐα του μοῦ ἐνέσπειρεν ἕνα εἶδος τρόμου ἱεροῦ. Ἀλλὰ ποιὸς

ἐκτὸς Σοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι δημιουργὸς τοιούτων ἀριστουργημάτων; Δὲν ἐβράδυνες νὰ τὸν ἀποσπάσῃς ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸν καὶ ἡ ἀνάμνησίς του καθίστατο ἀσφαλεστέρα, διότι δὲν εἶχα τίποτε πλέον νὰ φοβηθῶ διὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του, διὰ τὴν πρώτην νεότητά του, δι' ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν του.

Εἴχαμε λοιπὸν συνενωθῇ μαζί του. Ἦτο σύγχρονός μας εἰς τὴν χάριν Σου. Μᾶς διέπνεεν ὁ πόθος νὰ τὸν ἀναθρέψωμεν σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν Σου. Ἐδέχθημεν τὸ βάπτισμα, αἱ δὲ τύψεις τῆς συνειδήσεώς μας διὰ τὴν ζωήν μας τοῦ παρελθόντος ἀπεσβέσθησαν.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας δὲν ἠμποροῦσα νὰ χορτάσω ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴν γλυκύτητα ποὺ ἐδοκίμαζα ἀναμετρῶν τοὺς βαθυτάτους σκοποὺς Σου διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Πόσα δάκρυα ἔχυνα ἀκροώμενος τοὺς ὕμνους Σου, τὰς ᾠδάς Σου, τοὺς γλυκεῖς φθόγγους, τοὺς ἀντηχοῦντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν Σου! Πόση συγκίνησις διέδραμε τὸ σῶμά μου! Εἰσήρχοντο εἰς τὰ ὦτά μου καὶ διΰλιζαν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν καρδίαν μου.

Μόλις πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Μεδιολάνου εἶχεν εἰσαγάγει τὴν παρήγορον καὶ ἐποικοδομητικὴν ἐκείνην μέθοδον κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ φωναὶ καὶ αἱ καρδίαι ὅλων τῶν ἀδελφῶν συνενώνονται μὲ μέγιστον ζῆλον εἰς ᾆσμα κοινόν. Ἡ Ἰουστίνη, ἡ μητέρα τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ, διαφθαρεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀριανῶν, κατεδίκασε, λόγῳ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, τὸν Ἀμβρόσιόν Σου. Οἱ εὐσεβεῖς πιστοὶ διήρχοντο τὴν νύκτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν Σου, πρόθυμοι νὰ συναποθάνουν μὲ τὸν ἐπίσκοπόν των, θεράποντα ἰδικόν Σου. Ἡ δὲ μητέρα μου, ὁ ζῆλος τῆς ὁποίας τὴν παρωρμοῦσε νὰ διαδραματίζῃ κατὰ τὰς ὁλονυκτίους ἐκείνας δεήσεις τὸ πρῶτον πρόσωπον, δὲν ἔζουσε πλέον παρὰ ἐκ τῶν προσευχῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς, μολονότι ἀναίσθητοι εἰς τὸν ζῆλον τοῦ Πνεύματός Σου, ἐσυμμεριζόμεθα, ὄχι ὀλιγώτερον, τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν τῆς πόλεως.

Τότε ἀκριβῶς ἐψάλλοντο οἱ ὕμνοι καὶ οἱ ψαλμοί, καθὼς συνηθίζεται εἰς τὴν Ἀνατολήν, διὰ νὰ μὴ χάσῃ ὁ λαὸς τὸ ἠθικόν του, συνεπείᾳ τῆς στενοχωρίας καὶ τῶν ἐνοχλήσεων. Αὐτὸς ὁ νεωτερισμὸς διετηρήθη ἔκτοτε μέχρι τῶν ἡμερῶν μου καὶ εὑρῆκε μιμητὰς παντοῦ εἰς τὸ ποίμνιον τῶν πιστῶν Σου.

Κατ' ἐκείνην ἐπίσης τὴν ἐποχὴν ἀπεκάλυψες μὲ ἕνα ὁραματισμὸν εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ποὺ ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω, τὸν τόπον, ὅπου εἶχαν ταφῆ τὰ σώματα τῶν μαρτύρων Προτασίου καὶ Γερβασίου. Ἐπὶ ὁλόκληρον σειρὰν ἐτῶν τὰ ἐπροφύλαξες ἀπὸ τὴν σῆψιν, εἰς τὸν μυστηριώδη θησαυρόν Σου, διὰ νὰ ἐκταφοῦν τὴν κατάλληλον στιγμὴν καὶ δαμάσουν τὴν μανίαν μιᾶς γυναικός, ποὺ ἦτο συγχρόνως καὶ αὐτοκράτειρα! Τὰ σώματα ἐξετάφησαν, ἐνῷ, δὲ μετεφέροντο μὲ μεγάλην πομπὴν εἰς τὴν Ἀμβροσιανὴν ἐκκλησίαν, δαιμονόπληκτοι, βασανιζόμενοι ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα, ἐλυτρώθησαν κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τούτων τῶν δαιμόνων. Καὶ κάτι περισσότερον. Κάποιος ἀστός, γνωστότατος εἰς τὴν πόλιν, ποὺ εἶχε χάσει τὴν ὅρασίν του, πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἠθέλησε νὰ μάθῃ τὸν λόγον τοῦ ἑορτασίμου θορύβου παρὰ τῷ λαῷ καὶ ὅταν ἐπληροφορήθη περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἠγέρθη καὶ παρεκάλεσε τὸν ὁδηγὸν νὰ τὸν ὁδηγήσῃ ἐκεῖ, ὅπου ἔπρεπε. Ὅταν ἔφθασε εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, παρεκάλεσε θερμῶς νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ἐγγίσῃ μὲ τὸ μανδήλι του τὸ φέρετρον, ὅπου ἀνεπαύοντο οἱ δύο ἅγιοι, ποὺ ἀνέφερα, καὶ ὁ θάνατος τῶν ὁποίων ὑπῆρξε πολύτιμος εἰς τὰ ὄμματά Σου. Μόλις ἤγγισε τὸ μανδήλι εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, εἶδε καὶ πάλι τὸ φῶς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔγινε γνωστὸν παντοῦ. Διάπυροι, ἀργυρόηχοι ὕμνοι ἀνεπέμφθησαν πρὸς Ἐσέ, ἡ δὲ καρδία τῆς ἐχθρᾶς γυναικὸς ἐκείνης, ἂν καὶ δὲν μετεστράφη εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν, τοὐλάχιστον κατέστειλε τὴν καταδιωκτικὴν μανίαν της.

Σ' εὐχαριστῶ, ὦ Θεέ μου! Ἀπὸ ποῦ ἀνεκάλεσες τὰς ἀναμνήσεις μου, διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ Σοῦ ἐξομολογηθῶ αὐτὰ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα, παρὰ τὴν σπουδαιότητά των, θὰ ἐκαλύπτοντο κάτω ἀπὸ τὸν πέπλον τῆς λήθης καὶ ἐπομένως τῆς σιωπῆς; Καὶ ὅμως, ὁσονδήποτε ἰσχυρὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ ὀσμὴ τῶν μύρων Σου (1) δὲν ἐσπεύσαμεν πρὸς Ἐσέ. Ἰδοὺ τί ἐδιπλασίασε τὰ δάκρυά μου κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ᾄσματος τῶν ᾀσμάτων. Εἶχα στενάξει ἄλλοτε καὶ τέλος ἀνέπνεα ὁλόκληρον τὸν ἀέρα, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς μίαν μικρὰν θεμωνιάν.

Ὦ, Σύ, ὁ κατοικίζων μονοτρόπους ἐν οἴκῳ, Σὺ μᾶς συ-

(1) Προβλ. Ἆσμα Ἀσμάτων Α', 3.

νέδεσες μὲ τὸν Εὐόδιον, νέον καταγόμενον ἀπὸ τὴν κοινότητά μας. Ὑπηρετοῦσε εἰς τὴν Διοίκησιν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος. Μετεστράφη μαζί μας, ἔλαβε τὸ βάπτισμα καὶ ἐγκατέλειψε τὴν στρατιὰν τοῦ αἰῶνος, διὰ νὰ δράσῃ εἰς τὴν ἰδικήν Σου στρατιάν. Ἤμεθα πάντοτε ὁ ἕνας πλησίον τοῦ ἄλλου καὶ εἴχαμεν προσέλθει εἰς τὴν ἁγίαν ἀπόφασιν νὰ ζήσωμεν μαζί.

Ἐζητούσαμε τὸν τόπον, ὅπου θὰ μᾶς ἦτο δυνατὸν νὰ Σὲ ὑπηρετήσωμεν ἀποτελεσματικώτερα, καὶ ἐπιστρέψαμεν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὁπότε, κατὰ τὴν ἄφιξίν μας εἰς τὴν Ὄστιαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως ἡ μητέρα μου παρέδωσε τὸ πνεῦμα. Δέξου, Θεέ μου, τὰς ἐξομολογήσεις μου καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης μου διὰ τὰς πολυπληθεῖς εὐεργεσίας Σου πρὸς ἐμέ, τὰς ὁποίας παρασιωπῶ. Ἀλλὰ δὲν θέλω ν᾽ ἀφήσω ἀνεκφράστους τὰς σκέψεις μου ἐκείνας, ποὺ γεννῶνται εἰς τὴν ψυχήν μου σχετικῶς μὲ τὴν δούλην Σου, ἡ σὰρξ τῆς ὁποίας μ᾽ ἐγέννησε διὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτὴν ζωὴν καὶ ἡ καρδία διὰ τὴν αἰωνίαν.

Δὲν θέλω ν᾽ ἀναφέρω τὰ προσωπικὰ δῶρά της, ἀλλ᾽ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τῆς ἐχάρισες Ἐσύ. Διότι αὐτὴ δὲν ἦτο ὁ δημιουργὸς τῆς ζωῆς της, δὲν ἐξέθρεψε τὸν ἑαυτόν της ἡ ἰδία. Τὴν ἔπλασες Ἐσύ. Οὔτε ὁ πατέρας της οὔτε ἡ μητέρα της ὑπωπτεύοντο τί,—γεννηθεῖσα ἐξ αὐτῶν—θὰ ἐγίνετο μίαν ἡμέραν. Τὸ μαστίγιον τοῦ Χριστοῦ Σου τὴν παρωρμοῦσε νὰ Σὲ φοβῆται, ναί, ἡ πειθαρχία τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Σου εἰς οἶκον πιστόν, μέλος ὑγιὲς τῆς Ἐκκλησίας Σου.

Περισσότερον ἀπὸ τὸν ζῆλον τῆς μητρός της ἐπαινοῦσε τὴν στοργικὴν μέριμναν μιᾶς γηραιᾶς ὑπηρετρίας, ποὺ εἶχε φέρει εἰς τοὺς ὤμους της τὸν πατέρα της, ὅταν ἦταν μικρὸ παιδί, καθὼς τὰ κορίτσια συνηθίζουν νὰ σηκώνουν εἰς τὴν ράχιν των τὰ βρέφη. Ἡ ἀνάμνησις αὐτή, τὸ γῆράς της, ἡ ἐντιμοτάτη εἰς τὸν χριστιανικὸν αὐτὸν οἶκον ζωή της, τῆς ἐξησφάλισαν εἰλικρινέστατον ἀπέναντί της σεβασμόν, καὶ ἔτσι οἱ κύριοί της τῆς εἶχαν ἐμπιστευθῆ τὴν ἀγωγὴν τῶν θυγατέρων των. Αὐτὴ ἡ ὑπηρέτρια κατέβαλλε πάντοτε κάθε δυνατὴν προσπάθειαν, ὅπως τὰς ποδηγετῇ, ἀσκοῦσα, ὁσάκις ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο ἀνάγκη, καλοκἄγαθον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ δριμυτάτην αὐστηρότητα καὶ σωφροσύνην μὲ μεγάλην λεπτότητα

Δὲν ἐπέτρεπε εἰς τὰ κορίτσια αὐτὰ νὰ πίνουν, μετὰ τὸ γεῦμά των εἰς τὸ τραπέζι τοῦ πατέρα των, οὔτε νερό, ὅσο καὶ ἂν ἐβασανίζοντο ἀπὸ τὴν δίψαν. Ἐξ ἄλλου καταπολέμησε μίαν συνήθειαν ὀλεθρίαν. Ἔλεγε δηλαδὴ εἰς τὰ κορίτσια: «Πίνετε νερό, γιατὶ δὲν ἔχετε κρασὶ στὴ διάθεσί σας. Ὅταν παντρευθῆτε καὶ ἐξουσιάζετε σεῖς οἱ ἴδιες τὶς ἀποθῆκες τῶν τροφίμων καὶ τοῦ κρασιοῦ, τὸ νερὸ δὲ θὰ σᾶς εἶναι πιὰ εὐχάριστο, ἀλλ' ἡ συνήθεια τοῦ νὰ πίνετε θὰ σᾶς κυριέψῃ, χωρὶς νὰ μπορῆτε νὰ τὴν ἀποφύγετε».

Τοιουτοτρόπως, ἀναμειγνύουσα τὰς συμβουλάς της μὲ ρητὰς ἀπαγορεύσεις, ἐπεριώριζε τὴν λαιμαργίαν τῆς τρυφερᾶς ἡλικίας καὶ κατώρθωσε νὰ συνηθίσῃ τὰς τροφίμους της εἰς τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὸ μέτρον, ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν δίψαν, καὶ μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε ν' ἀπομακρύνῃ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπιθυμίαν δι' ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ μὴ γίνεται.

Καὶ ὅμως εἶχε διολισθήσει εἰς τὴν Μόνικάν Σου — διηγοῦμαι τὰ τῆς δούλης Σου ἐγὼ τὸ παιδί της — ἐπιθυμία νὰ πίνῃ κρασί. Οἱ γονεῖς της τὴν ἔστελναν, καθὼς συνηθίζεται, εἰς τὴν ἀποθήκην γιὰ νὰ φέρνῃ κρασὶ ἀπὸ τὸ βαρέλι. Αὐτὴ ἐτοποθετοῦσε τὸ ποτήρι κάτω ἀπὸ τὴν στρόφιγγα τοῦ βαρελιοῦ, ἀλλὰ προτοῦ χύσῃ τὸ κρασὶ εἰς τὸ δοχεῖον, ἐρροφοῦσε λιγάκι μὲ τὴν ἄκρη τῶν χειλέων της. Δὲν προχωροῦσε περισσότερο, διότι δὲν ἤθελε νὰ προχωρήσῃ. Ἄλλως τε αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμνε, ἐπειδὴ ἀγαποῦσε τὸ κρασί, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ζωηρότητος ἐκείνης, ποὺ ὑπερχειλίζει καὶ ξεσπᾷ εἰς κινήσεις καὶ πονηριές, καὶ δὲν δαμάζεται παρὰ μόνον μὲ τὴν αὐστηρὰν παρέμβασιν τῶν γονέων.

Ἐν τῷ μεταξύ, προσθέτουσα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν σταγόνα εἰς σταγόνα—ἡ περιφρόνησις τῶν μικροπραγμάτων ὁδηγεῖ ἀσυναισθήτως εἰς τὸν ὄλεθρον—παρεσύρθη ἀπὸ τὴν συνήθειαν νὰ καταπίνῃ μὲ ἀπληστίαν ὁλόκληρα ποτήρια κρασί.

Ποῦ ἦτο κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἡ τόσον φρόνιμη γρηὰ ὑπηρέτρια; Ἀλλ' οὔτε ὁ πατέρας της, οὔτε ἡ μητέρα της ἦσαν ἐκεῖ. Ἀλλὰ Σὺ ἦσουν παρών, Σύ, ὅστις τὴν ἔπλασες. Σύ, ὁ ὁποῖος μᾶς καλεῖς πρὸς Ἐσὲ καὶ δύνασαι, ἔστω καὶ μὲ τὴν μεσολάβησιν τῶν ἀνθρώπων, νὰ πράττῃς κάτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν.

Τί ἔκαμες λοιπὸν τότε, ὦ Θεέ μου; Πῶς ἐνοσήλευσες τὴν μη-

τέρα μου; Πῶς τῆς ἀπέδωσες τὴν ὑγείαν; Δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἀπὸ τὴν ψυχὴν ἄλλου ἀτόμου ἀπέσπασες μίαν σκληρὰν καὶ καυστικὴν μομφὴν δίκην θεραπευτοῦ — χάλυβος, βγαλμένου ἀπὸ τὰς μυστηριώδεις ἀποθήκας Σου, διὰ νὰ ξερριζώσῃς μ' ἕνα πλῆγμά Σου ἀπὸ αὐτὴν τὸ γαγγραινῶδες μέρος;

Ἡ ὑπηρέτρια, ποὺ τὴν συνώδευε συνήθως εἰς τὸ βαρέλι, ἦλθε κάποτε εἰς προστριβὰς μὲ τὴν νεαρὰν κυρίαν της, μόνη πρὸς μόνην. Ὡπλίσθη λοιπὸν μὲ αὐτὴν τὴν αἰτίασιν καὶ τῆς ἔρριψε κατὰ πρόσωπον τὴν ὑβριστικὴν λέξιν «μέθυσος»! Τὸ κτύπημα ἐπέφερε τὸ ἀποτέλεσμά του. Ἡ νεαρὰ κυρία της συναισθάνθηκε πόσο ἀηδὴς ἦτο ἡ συνήθειά της, τὴν ἐμίσησε καὶ ἀπηλλάγη ἀπ' αὐτήν.

Ἐὰν οἱ φίλοι μᾶς διαφθείρουν μὲ τὰς κολακείας των, οἱ ἐχθροὶ συχνὰ μᾶς διαπαιδαγωγοῦν μὲ τὰς προσβολάς των, ἡ δὲ δικαιοσύνη Σου δὲν ἀνταμείβει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τιμωρεῖ τὴν θέλησιν, διότι ἡ ἐν λόγῳ ὑπηρέτρια, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ θυμοῦ της, δὲν ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ, ἀλλὰ νὰ ἐρεθίσῃ τὴν κυρίαν της. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔκαμε, χωρὶς κανεὶς νὰ γνωρίζῃ, εἴτε διότι ὁ τόπος καὶ ἡ εὐκαιρία εὑρῆκαν μόνας κυρίαν καὶ ὑπηρέτριαν, εἴτε ἴσως καὶ διότι ἐφοβήθη μήπως τιμωρηθῇ λόγῳ τοῦ ὅτι θὰ κατήγγελλε τὸν ἔνοχον ἀργά.

Ἀλλὰ Σύ, Θεέ μου, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, Σύ, ποὺ στρέφεις διὰ τοὺς σκοπούς σου τὰς ἀβύσσους τῶν χειμάρρων καὶ τὸν ροῦν τῶν αἰώνων, ἡ ταραχώδης πορεία τῶν ὁποίων ἔχει καθωρισμένην κατεύθυνσιν, ἐθεράπευσες μίαν ψυχὴν μὲ τὴν μανίαν ἄλλης ψυχῆς, ὅπως τὸ παράδειγμα τοῦτο διδάξῃ ὅλους ἐκείνους, ποὺ θ' ἀπέδιδαν εἰς προσωπικὸν παράγοντα τὴν καθοριστικὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν αἱ ἐκστομιζόμεναι λέξεις ἐξασκοῦν ἐπ' ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐπεθύμουν νὰ ἴδουν βελτιούμενον.

Λοιπὸν ἡ μητέρα μου ἐνετράφη εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐγκράτειαν, πειθαρχοῦσα εἰς τοὺς γονεῖς της μᾶλλον διὰ Σοῦ παρὰ εἰς Ἐσὲ διὰ τῶν γονέων της. Ὅταν ἔγινεν ὥριμος πρὸς γάμον, ἐδόθη εἰς σύζυγον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπετάγη ὡς τῷ Χριστῷ [1]. Προσεπάθησε νὰ κερδίσῃ τὸν σύζυγόν της δι' Ἐσέ, ὁμολογοῦσα περὶ Σοῦ διὰ τῶν ἀρετῶν της, διὰ τῶν ὁποίων τῆς ἔδωσες ὡραιό-

(1) Πρβλ. Ἐφεσ. στ', 5.

τητα καὶ τῆς ἐξησφάλισες τὴν πλήρη σεβασμοῦ τρυφερότητα τοῦ συζύγου της καὶ τὸν θαυμασμόν του. Τὰς ἀπιστίας του τὰς ὑπέφερε μὲ τόσην ὑπομονήν, ὥστε δὲν ἐγεννήθη ποτὲ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ αὐτῆς φιλονικία ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ἐπερίμενε νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τοῦ συζύγου της ἡ εὐσπλαγχνία Σου, συγχρόνως δὲ παρεῖχεν εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἁγνότητα.

Ὁ πατέρας μου ἦτο ἀγαθώτατος, ἀλλ᾽ ὀξύθυμος εἰς τὸ ἄκρον. Ἡ μητέρα μου, ὅταν αὐτὸς διατελοῦσε ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀργῆς, δὲν ἀντιδροῦσε οὔτε μὲ πράξεις, οὔτε μὲ λέξεις. Ὅταν δὲ ἔβλεπε τὸν σύζυγόν της νὰ κατευνάζεται καὶ νὰ ἠρεμῇ, ἐξεμεταλλεύετο τὴν στιγμὴν διὰ νὰ τοῦ ὑποδείξῃ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε τόσο πολὺ ἐκμανῆ. Πολλαὶ γυναῖκες, οἱ σύζυγοι τῶν ὁποίων ἦσαν ἠπιώτεροι, ἔφεραν ἴχνη κτυπημάτων μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ παραμορφώνεται κάποτε τὸ πρόσωπόν των καὶ κατὰ τὰς συνομιλίας των μεταξὺ φίλων ἐστιγμάτιζαν τὴν ἀπέναντί των συμπεριφορὰν τῶν συζύγων των. Ἀλλ᾽ ἡ μητέρα μου ἐστιγμάτιζε τὴν γλῶσσάν των καὶ τοὺς ἔλεγε, δῆθεν ἀστειευομένη, ὅτι ἀπὸ τὴν στιγμήν, ποὺ ἤκουαν ν᾽ ἀναγινώσκεται τὸ συμβόλαιον τοῦ γάμου, ἔπρεπε νὰ σκεφθοῦν, ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐνομιμοποιοῦσε τὴν ἐπισφράγισιν τῆς δουλείας των. Διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονοῦν τὴν κατάστασίν των καὶ νὰ κάμνουν τὸν ὑπεφήφανον εἰς τοὺς ἄνδρας των. Ἐκεῖναι δέ, ἐπειδὴ ἐγνώριζαν πόσον σκληρὸς ἦτο ὁ σύζυγος, τὸν ὁποῖον ἠνείχετο, ἐθαύμαζαν διὰ τὸ ὅτι οὐδέποτε ἤκουαν, οὔτε ἐμάντευαν ἀπὸ ὁποιανδήποτε ἔνδειξιν, ὅτι ὁ Πατρίκιος ἔδερνε τὴν γυναῖκά του, ἢ ὅτι κάποια ἀσυμφωνία οἰκιακῆς φύσεως ἐγέννησε μεταξύ των προστριβάς, ἔστω καὶ διὰ μίαν καὶ μόνην ἡμέραν. Τῆς ἐζητοῦσαν σχετικὰς ἐξηγήσεις μὲ οἰκειότητα, ἡ δὲ μητέρα μου τὰς ἐδίδασκε τὴν μέθοδον, ποὺ ἀναφέραμεν. Ἐκεῖναι, ποὺ ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὴν μέθοδον, αὐτήν, τὴν εὐγνωμονοῦσαν, κατόπιν σχετικοῦ πειραματισμοῦ, ἐκεῖναι δὲ ποὺ τὴν περιφρονοῦσαν, ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐξευτελίζωνται καὶ νὰ βασανίζωνται ἀπὸ τοὺς συζύγους των.

Κατ᾽ ἀρχὰς ἡ πενθερὰ τῆς μητέρας μου εἶχεν ἐπηρεασθῇ ἐναντίον της ἀπὸ μερικοὺς ὑπαινιγμοὺς κακοβούλων θεραπαινίδων. Ἀλλὰ μὲ τὰς περιποιήσεις της, μὲ τὴν ὑπομονετικὴν καὶ ἐπίμονον γλυκύτητά της τὴν ἀφώπλισε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ

καταγγείλῃ εἰς τὸν υἱόν της αὐθορμήτως τὰς μηχανορράφους γλώσσας, ποὺ ἐπεχείρησαν νὰ διαταράξουν τὴν οἰκιακὴν εἰρήνην μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς νύμφης της καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν τιμωρίαν των. Ὁ υἱὸς ὑπήκουσεν εἰς τὴν μητέρα του, καὶ ἐπειδὴ ἠγάπα πολὺ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἁρμονικὴν συμβίωσιν τῶν οἰκείων του, ἐτιμώρησε τὰς καταγγελθείσας διὰ μαστιγώσεως, συμφώνως μὲ τὴν θέλησιν τῆς κατηγόρου, ἡ ὁποία ὑπεσχέθη τὴν ἰδίαν ἀμοιβὴν εἰς οἱανδήποτε ὑπηρέτριαν, ἡ ὁποία, διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοιάν της, θὰ τῆς κατηγοροῦσε τὴν νύμφην της. Ἔκτοτε, ἐπειδὴ κανεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ τὸ κάμῃ ἔζησαν ἐν μέσω χαρᾶς μιᾶς θαυμαστῆς ὁμονοίας.

Ἐπίσης ἔκαμες εἰς τὴν δούλην Σου, εἰς τὸν κόλπον τῆς ὁποίας μὲ ἔπλασες, ὦ Θεέ μου ἀντιλήπτωρ μου (1), ἕνα μεγάλο δῶρον. Ὅπου ἔβλεπε ψυχὰς φιλονικούσας καὶ διχογνωμούσας, ἐπροσπαθοῦσε ν' ἀποκαθιστᾷ μεταξὺ αὐτῶν τὴν εἰρήνην. Ἐὰν δὲ συνέβαινεν, ὥστε ν' ἀκούῃ ἐκ μέρους μιᾶς ἐναντίον τῆς ἄλλης πικροτάτους λόγους, ἐξ ἐκείνων, ποὺ συνήθως ἐξεμοῦν ἔχθραν ἄσπονδον καὶ ἀλησμόνητον εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς φίλην παροῦσαν ἀποκαλύπτεται διὰ πικρᾶς συνδιαλέξεως ἡ ὀξύτης τῆς ἐχθρότητος ἐναντίον φίλης ἀπούσης, ἡ μητέρα μου δὲν μετέδιδε ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην παρὰ μόνον ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ τὰς συμφιλιώσῃ.

Τοῦτο θὰ μοῦ ἐφαίνετο μικρὸν ἀγαθόν, ἂν δὲν ἐγνώριζα ἐκ πικρᾶς πείρας, ὅτι πολλοί, δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποίαν φρικαλέαν μόλυνσιν ἁμαρτίας παρακινούμενοι, ὄχι μόνον μεταδίδουν εἰς ἐξωργισμένους ἐχθροὺς τὰ λόγια ἐξωργισμένων ἐχθρῶν των, ἀλλὰ προσθέτουν καὶ ὅ,τι δὲν ἔχει λεχθῆ περὶ αὐτῶν, ἐνῷ μιὰ εὐγενὴς ψυχὴ δὲν πρέπει ν' ἀρκῆται μόνον εἰς τὸ νὰ μὴ ὑποδαυλίζῃ καὶ νὰ μὴ διερεθίζῃ τὴν ἐχθροπάθειαν τῶν ἀνθρώπων μὲ κακοβούλους ὁμιλίας, ἀλλὰ καὶ ὀφείλει νὰ καταβάλῃ κάθε δυνατὴν προσπάθειαν, ὅπως ἐκτοπίζῃ τὴν ἐχθρότητα, ὁμιλοῦσα μὲ ἀγαθότητα.

Αὐτὴ ἦτο ἡ μητέρα μου καὶ Σὺ ἦσουν ὁ ἐπιστήθιός της διδάσκαλος εἰς τὸ σχολεῖον τῆς ψυχῆς της.

---

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΝΗ, 18. «Βοηθός μου, σοὶ ψαλῶ, ὁ Θεός μου· ὅτι ἀντιλήπτωρ μου, εἶ, ὁ Θεός μου, τὸ ἔλεός μου».

Τέλος κατώρθωσε νὰ κερδίσῃ δι' Ἐσέ, κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ζωῆς της, τὸν ἄνδρα της, ὁ ὁποῖος ἔγινε πιστὸς καὶ δὲν τῆς ἔδιδε πλέον ἀφορμὴν δακρύων, καθὼς ἔκαμνε, ὅταν ἦτο ἀκόμη ἄπιστος. Ἦτο μάλιστα θεραπαινὶς τῶν θεραπόντων Σου, ὅποιος δὲ ἐξ αὐτῶν τὴν ἐγνώριζεν, ἐπαινοῦσε τὰς πολλὰς ἀρετάς της καὶ ἐξυμνοῦσε καὶ ἀγαποῦσε καὶ Σὲ ἐν τῷ προσώπῳ της. Διότι αἰσθανόταν τὴν παρουσίαν Σου εἰς τὴν καρδιά της, παρουσίαν, ποὺ ἔδειχναν οἱ καρποὶ τῆς ἁγίας ζωῆς της. Διότι ὑπῆρξε σύζυγος ἑνὸς μόνον ἀνδρός, ἦτο ἀπέναντι τῶν γονέων της εὐγνώμων καὶ διηύθυνε τὴν οἰκίαν της μὲ εὐσέβειαν «καὶ ἐν ἔργοις καλοῖς»(1) ἐμαρτυρήθη. Ἀνέθρεψε τὰ τέκνα της, γεννῶσα ταῦτα τοσάκις, ὁσάκις τὰ ἔβλεπε ἀπομακρυνόμενα ἀπὸ Σοῦ (2).

Τέλος δι' ὅλους ἡμᾶς, εἰς τοὺς ὁποίους ηὐδόκησες νὰ ἐπιτρέψῃς, ὅπως ὀνομαζώμεθα θεράποντες· δι' ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ ὑστάτου ὕπνου της ἐζήσαμεν ἤδη πλησίον Σου, συνδεδεμένοι διὰ τῆς ἐπιτευχθείσης χάριτος τοῦ βαπτίσματός Σου, κατέβαλλε τοιαύτην μέριμναν, ὡς ἐὰν ὅλοι ἤμεθα τέκνα της καὶ μᾶς ὑπηρέτει ὡς ἐὰν ὁ καθεὶς ἐξ ἡμῶν ἦτο πατέρας της.

Συνομιλία τῆς ἁγίας Μόνικας μὲ τὸν υἱόν της περὶ τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς

Ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειπε τὴν ζωὴν αὐτήν,—τὴν ὁποίαν ἡμέραν ἐγνώριζες Σύ, ἐνῷ ἡμεῖς τὴν ἀγνοούσαμε—συνέβη, ὥστε, διά τινος ἀποκρύφου σχεδίου τῆς προνοίας Σου, νὰ εὑρισκώμεθα ἐγὼ καὶ αὐτὴ μόνη εἰς τὸ παράθυρον, ἀπ' ὅπου διεκρίνετο ὁ κῆπος τῆς οἰκίας, εἰς τὴν ὁποίαν κατοικούσαμεν καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐφαίνοντο αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Τιβέρεως εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὀστίας, ὅπου, ἀναπαυόμενοι ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν ἑνὸς μακρυνοῦ ταξιδίου, θὰ ἐπιβιβαζώμεθα διὰ τὸν πλοῦν. Ὡμιλούσαμεν λοιπὸν μόνοι γλυκύτατα «τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενοι, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι (3), καὶ ἐρω-

(1) Πρβλ. Α', Τιμόθ. ε', 10.

(2) Πρβλ. Γαλατ. δ', 19 : *«Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν»*.

(3) Φιλιππ. γ', 13.

τούσαμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον ἐνώπιον τῆς ἀληθείας, ποὺ εἶσαι Σύ, ὁποία θὰ ἦτο ἡ αἰωνία ζωὴ τῶν ἁγίων, τὴν ὁποίαν «ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη» (1). Ἀλλ' ἠνοίγετο τὸ στόμα μας εἰς τὰ οὐράνια ρεύματα τῆς πηγῆς Σου, παρὰ σοὶ πηγῆς ζωῆς (2), ὅπως ἐμβαπτιζόμενοι εἰς αὐτήν, γίνωμεν ἱκανοὶ ν' ἀντιληφθῶμεν, κατὰ τὸ μέτρον τῶν διανοητικῶν μας δυνάμεων, ἕνα ζήτημα τόσον μεγαλειῶδες.

Ἡ συνομιλία μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι κάθε σαρκικὴ ἡδονή, ὑπὸ οἱουδήποτε σωματικοῦ φωτὸς καταυγαζομένη δὲν εἶναι ἀξία ὄχι μόνον νὰ παραβληθῇ μὲ τὴν γλυκύτητα τῆς αἰωνίας ζωῆς, ἀλλ' οὔτε κἂν νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς. Ἀνερχόμενοι δὲ μὲ μεγαλυτέραν ἑκάστοτε ζέσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ (3) διετρέξαμεν βαθμηδὸν ὅλα τὰ σωματικὰ καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἀκόμη, ἀπ' ὅπου ἐξαστράπτουν ὑπεράνω τῆς γῆς ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα. Καὶ συνεχίσαμεν τὴν ἄνοδόν μας ἀναλογιζόμενοι, ἐξυμνοῦντες καὶ θαυμάζοντες τὰ ἔργα Σου, καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐφθάσαμεν μέχρι τῶν ψυχῶν μας καὶ τὰς ὑπερέβημεν, διὰ νὰ πλησιάσωμεν τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς ἀνεξαντλήτου νομῆς, ὅπου ποιμένεις τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴν αἰωνίαν τροφὴν τῆς ἀληθείας Σου, καὶ ὅπου ἡ ζωὴ εἶναι σοφία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐδημιουργήθησαν ὅλα, ὅσα ὑπάρχουν, ὑπῆρξαν καὶ θὰ ὑπάρξουν, ἀλλ' ἡ σοφία δὲν ἐδημιουργήθη, διότι εἶναι καθὼς ὑπῆρξε πάντοτε, καὶ θὰ εἶναι σοφία εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ κάτι περισσότερον: Δὲν ἠμποροῦμεν περὶ αὐτῶν νὰ εἴπωμεν, οὔτε ὅτι ὑπῆρξεν οὔτε ὅτι θὰ ὑπάρξῃ, ἀλλὰ μόνον, ὅτι ὑπάρχει, διότι εἶναι αἰωνία. Διότι τὸ νὰ ἔχῃ ὑπάρξει κάτι ἢ τὸ νὰ πρόκειται νὰ ὑπάρξῃ, σημαίνει,

(1) Α'. Κορινθ. β', 9.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. Δ', 6, «ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω· ὅτι σύ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατῴκησάς με».

(3) Ἰεζεκ. ΛΔ', 14', *«ἐν νομῇ ἀγαθῇ βοσκήσω αὐτούς, ἐν τῷ ὑψηλῷ Ἰσραήλ, καὶ ἔσονται αἱ μάνδρει αὐτῶν ἐκεῖ καὶ κοιμηθήσονται, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύονται ἐν τρυφῇ ἀγαθῇ, καὶ ἐν νομῇ πίονι βοσκηθήσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων Ἰσραή»*, καὶ ψαλμ. 07, 71: *«ἐξόπισθεν τῶν λοχευομένων ἔλαβεν αὐτὸν ποιμένειν Ἰακὼβ τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τὴν κληρονομίαν»*.

ὅτι δὲν εἶναι αἰώνιον. Ὁμιλοῦντες μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ διακαῶς τὴν αἰωνίαν ζωὴν ποθοῦντες, ἐπλησιάσαμεν σχεδὸν εἰς αὐτὴν μὲ ὁλόκληρον τὴν ὁρμὴν τῆς ψυχῆς μας, καὶ ἀνεστενάζαμεν καὶ ἐγκαταλείπομεν τὴν «ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος» [1], καὶ ἐστρεφόμεθα πάλιν ὀπίσω εἰς τὸν θόρυβον τοῦ στόματός μας, ὅπου ὁ λόγος ἀρχίζει καὶ τερματίζεται. Ἀλλὰ τί ὑπάρχει ὅμοιον πρὸς τὸν Λόγον Σου, Κύριε ἡμῶν· πρὸς τὸν λόγον, ποὺ μένει εἰς τὸν ἑαυτόν του, χωρὶς νὰ γηράσκῃ ποτέ, καὶ ποὺ ἀνανεώνει τὰ πάντα; [2] Ἐλέγαμε: «Ἐὰν ἐσιωποῦσε ὁ θόρυβος τῆς σαρκός, ἂν ἐσιωποῦσαν τὰ φαντάσματα τῆς γῆς, ἂν ἐσιωποῦσαν οἱ οὐρανοί, ἂν ἐσιωποῦσε καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ καὶ ὑπερέβαλε καὶ ἐλησμονοῦσε τὸν ἑαυτόν της, ἂν ἐσιωποῦσαν τὰ ὄνειρα καὶ αἱ φανταστικαὶ ἀποκαλύψεις, ἂν ἐσιωποῦσε κάθε γλῶσσα καὶ κάθε σημεῖον καὶ κάθε τί, ποὺ ὑπάρχει καὶ γίνεται, ἐὰν ὅλα αὐτὰ ἐσιωποῦσαν, — διότι θὰ ἔλεγαν, ἂν κανεὶς τὰ ἤκουε: «δὲν ἐπλάσαμεν ἡμεῖς τὸν ἑαυτόν μας, ἀλλὰ μᾶς ἔπλασε ὁ ὢν εἰς τὸν αἰῶνα» [3], — ἐὰν ὅλα αὐτὰ ἐσιωποῦσαν, ἀφοῦ εἶπαν τὰς λέξεις αὐτάς, ποὺ στρέφουν τὴν προσοχήν μας πρὸς τὸν Πλάστην των, καὶ ἂν αὐτὸς καὶ μόνος ὡμιλοῦσε ὄχι διὰ τῶν πλασμάτων του, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ ἂν μετέδιδε εἰς ἡμᾶς τὸν λόγον του, ὄχι διὰ σωματικῆς γλώσσης, ὄχι διὰ φωνῆς ἀγγέλου, ὄχι διὰ τοῦ γδούπου τῶν νεφῶν, ὄχι δι' εἰκόνων καὶ αἰνιγμάτων· ἐὰν ἠκούαμεν αὐτόν, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶμεν εἰς τὰ πλάσματά του. Ἐὰν ἠκούαμεν τὸν Πλάστην, χωρὶς ν' ἀκούωμεν τὰ πλάσματα κατὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον προαγόμεθα καὶ διὰ μιᾶς ἀστραπιαίας σκέψεως ἐγγίζομεν τὴν αἰώνιον σοφίαν, ποὺ εἶναι ὑπεράνω ὅλων τῶν πλασμάτων ἀμετάβλητος· ἐὰν συνεχίσωμεν τὴν πορείαν μας καὶ οἱ ταπεινότεροι ὁραματισμοὶ ἐξαφανισθοῦν, ἕνας δὲ μόνος ὁραματισμὸς συναρπάσῃ καὶ βυθίσῃ εἰς ἐνδομύχους ἡδονὰς τὸν θεατήν του· τέλος, ἐὰν ἡ αἰωνία ζωὴ εἶναι τοιαύτη, ὁποῖα ὑπῆρξεν ἡ στιγμὴ τῆς ὑπερτάτης σκέψεως, ποὺ ἐποθήσαμε τόσον, τότε δὲν θὰ πραγ-

(1) Ρωμ. η', 23.

(2) Πρβλ. Σοφ. Ζ', 27. «μία δὲ οὖσα πάντα δύναται καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ τὰ πάντα καινίζει καὶ κατὰ γενεὰς εἰς ψυχὰς ὁσίας μεταβαίνουσα φίλους Θεοῦ καὶ προφήτας κατασκευάζει».

(3) Ψαλμ. Η' 3, καὶ 5.

ματοποιηθῇ ὁ λόγος: «Εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου;» Καὶ τοῦτο πότε; Ἆρά γε δὲν θὰ συμβῇ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν πάντες μὲν θ' ἀναστῶμεν, ἀλλὰ ὄχι πάντες ἀλλαγησόμεθα (¹).

Αὐτὰ ἔλεγα, μολονότι ὄχι μὲ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ μὲ τὰς ἰδίας λέξεις. Ἀλλὰ Σύ, Κύριε, γνωρίζεις πόσον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ποὺ τὰ ἐλέγαμε, ὁ κόσμος καὶ αἱ ἡδοναί του μᾶς ἐφάνησαν μηδαμιναί. Τότε μοῦ εἶπε ἡ μητέρα μου: «Παιδί μου, ἐμένα δὲ μὲ τέρπει πιὰ τίποτα σ' αὐτὴ τὴ ζωή. Δὲν γνωρίζω ποιὸς ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπὸ δῶ κι' ἐμπρὸς στὴ γῆ ὁ προορισμός μου, ἀφοῦ ἡ ἐλπίδα αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος ἔχει χαθῆ. Γιὰ ἕνα καὶ μόνο πρᾶγμα ποθοῦσα νὰ μείνω ἀκόμα λίγο καιρὸ στὴ ζωή, γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ καθολικὸ χριστιανὸ κι' ὕστερα νὰ πεθάνω. Ὁ Θεὸς μοῦ τὸ παρεχώρησε αὐτό, περισσότερο παρ' ὅσο τοῦ τὸ ἐζήτησα, καὶ νὰ τώρα ποὺ εἶσαι θεράπων ἰδικός του καὶ περιφρονεῖς τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τί θὰ κάμω λοιπὸν ἐγὼ πιὰ ἐδῶ κάτω;»

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀρκετὰ τί ἀπήντησα εἰς ὅλα αὐτά, ἀλλὰ μόλις πέντε μέρες ἀργότερα, ἡ μητέρα μου ἠσθένησε ἀπὸ πυρετό. Μιὰ μέρα κατὰ τὴν ἀσθένειάν της ἔχασε τὰς δυνάμεις της καὶ σὲ λίγο διάστημα τὰς αἰσθήσεις της. Ἐτρέξαμε κοντά της, ἀλλὰ συνῆλθε γρήγορα καὶ ἀντιληφθεῖσα ἐμένα καὶ τὸν ἀδελφόν μου, ποὺ ἐστεκόμεθα πλησίον της, μᾶς εἶπε σὰν νὰ μᾶς ἐρωτοῦσε: «Ποῦ εὑρισκόμουνα;» Κατόπιν δέ, ὅταν μᾶς εἶδε, καρφωμένους ἐκεῖ ἀπὸ τὴ θλῖψι: «θὰ θάψετε, εἶπε, ἐδῶ τὴν μητέρα σας». Ἐγὼ ἐσιωποῦσα καὶ συγκρατοῦσα τὰ δάκρυα. Ἀλλ' ὁ ἀδελφός μου εἶπε μερικὰς λέξεις, ὡς ἂν ἐξέφραζε τὴν εὐχήν, ἡ μητέρα μας νὰ παραδώσῃ τὴν τελευταίαν πνοὴν εἰς τὴν πατρίδα της καὶ ὄχι εἰς ξένην γῆν. Ὅταν τὸ ἤκουσε ἔρριψε, μὲ πρόσωπο γεμᾶτο ἀγωνία, ἕνα βλέμμα αὐστηρὸ στὸν ἀδελφό μου, ἔπειτα ἔστρεψε τὰ μάτια της πρὸς ἐμέ: «γιὰ κοίταξε αὐτὸς τί λέγει;» εἶπε. Κατόπιν ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς δύο μας: «Θάψετε, εἶπε, τὸ σῶμα αὐτὸ ὁπουδήποτε. Αὐτὸ νὰ μὴ σᾶς ἀνησυχῇ. Ἕνα καὶ μόνο σᾶς ζητῶ: ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκεσθε, νὰ μὲ ἐνθυμῆσθε εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Κυρίου».

(1) Πρβλ. Α', Κορινθ. ιε', 51. «Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι».

Ἀφοῦ διετύπωσε αὐτὴν τὴν παράκλησιν μὲ τὰς λέξεις, ποὺ ἠμπόρεσε νὰ προφέρῃ, ἐσιώπησε καὶ ἐβασανίζετο ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν της, ἡ ὁποία ἐχειροτέρευε βαθμηδόν. Ἐγὼ δέ, ἀναλογιζόμενος τὰ δῶρα Σου, ἀόρατε Θεέ(1), ποὺ χαρίζεις εἰς τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν Σου καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται ὑπέροχοι συγκομιδαί, ἔχαιρα καὶ Σ' εὐγνωμονοῦσα, ἐνθυμούμενος πόσην φροντίδα κατέβαλλε πάντοτε διὰ τὴν ταφήν της, δεδομένου ὅτι ἐπεφύλαξε καὶ προετοίμασε ἕνα τόπον πλησίον τοῦ τάφου τοῦ συζύγου της. Ἀφοῦ ἔζησε μαζί του μὲ θαυμαστὴν ὁμόνοιαν—ὢ πόσον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν κατανόησιν τῶν θείων πραγμάτων—ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν της καὶ τοῦτο, δηλαδὴ τὸ νὰ μνημονεύουν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι τῆς παρεχωρήθη, ὅπως κατόπιν ἑνὸς μακροῦ ἐκεῖθεν τῆς θαλάσσης ταξιδίου, καλύψῃ τὴν τέφραν τῶν συζύγων ἡ αὐτὴ γῆ.

Ἀλλὰ δὲν ἤξευρα πότε ἡ ματαιότης αὕτη εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὴν καρδίαν της μὲ τὴν παρέμβασιν τῆς χάριτός Σου καὶ ἔχαιρα καὶ ἐθαύμαζα διὰ τὸ ὅτι μᾶς ἀπεκάλυψε μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, μολονότι καὶ κατὰ τὴν συνομιλίαν ἐκείνην εἰς τὸ παράθυρον, λέγουσα «τί κάνω πιὰ ἐγὼ ἐδῶ κάτω ;» δὲν ἐφαίνετο ὅτι ποθοῦσε ν' ἀποθάνῃ εἰς τὴν πατρίδα της. Ἔμαθα κατόπιν ἐν συνεχείᾳ ὅτι, ὅταν ἤμεθα εἰς τὴν Ὄστιαν, συνδιαλεγομένη κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου, μὲ μερικοὺς φίλους μου, μετὰ μητρικῆς ἐμπιστοσύνης, ὡμίλησε πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς ματαιότητος τῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν τοῦ θανάτου. Ἐκεῖνοι δέ, κατάπληκτοι διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς γυναικὸς—τὴν ὁποίαν τῆς ἐδώρησες Σὺ—καὶ ἐρωτήσαντες, ἂν ἐφοβεῖτο ν' ἀφήσῃ τὸ σῶμά της μακρὰν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος της, ἔλαβον τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν : «Δὲν εἶναι τίποτε μακρυὰ ἀπὸ τὸ Θεό, οὔτε πρέπει νὰ φοβηθῶ, ὅτι δὲν θὰ μὲ ἀναγνωρίσῃ, κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων, ἐκεῖ, ὅπου θὰ μὲ ἀναστήσῃ».

Τέλος, ἐννέα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀσθένειάν της, κατὰ τὸ πεντηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας της, κατὰ τὸ τριακοστὸν τρίτον τῆς ἰδικῆς μου, ἡ θρησκευτικὴ ἐκείνη ψυχὴ ἀπηλλάγη τοῦ σώματος. Ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμούς της. Τὴν καρδιά μου διέσχισεν ὀξυτάτη ὀδύνη. Ἦτο ἑτοίμη νὰ ἐκσπάσῃ εἰς χείμαρρον δακρύων,

(1) Πρβλ. Κολασσ. α', 15.

ἀλλὰ μὲ μίαν βιαίαν προσπάθειαν τῆς ψυχῆς μου οἱ ὀφθαλμοί μου ἀπέρριψαν τὴν πηγήν των καὶ ἦσαν ξηροί, καὶ ἦτο ὁ ἀγὼν αὐτὸς δι' ἐμὲ σπαραξικάρδιος. Ὅταν ἡ μητέρα μου παρέδωσε τὴν τελευταίαν πνοήν της, ὁ υἱός μου Ἀδεοδᾶτος ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ ἀναλυόμενος εἰς δάκρυα, ἀλλά, πιεσθεὶς ἀπὸ ὅλους μας, ἐσιώπησε. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεχαιτίσθη καὶ ἐσιώπησε κάτι παιδικὸ καὶ εἰς ἐμένα, ποὺ ἠθέλησε νὰ κλαύσῃ καὶ νὰ φωνάξῃ μὲ φωνὴν νεανικήν, μὲ τὴν φωνὴν τῆς καρδιᾶς μου.

Οὔτε πιστεύαμεν, ὅτι ἦτο πρέπον νὰ ἱερολογήσωμεν τὸ πένθος ἐκεῖνο μὲ δάκρυα καὶ μὲ στεναγμούς, διὰ τῶν ὁποίων συνηθίζεται νὰ θρηνῆται ἡ ὑποτιθεμένη δυστυχία τῶν θνησκόντων ἢ ἡ πλήρης ἐκμηδένισίς των. Ἀλλ' ἡ μητέρα μου δὲν ἀπέθνησκε δυστυχής, οὔτε ἀπέθνησκεν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἀπόδειξιν τούτου μᾶς παρεῖχαν τὰ ἤθη της, ἡ ἀνυπόκριτος πίστις (1) αὐτῆς καὶ ἄλλοι βέβαιοι λόγοι.

Τί ἦτο λοιπὸν ἐκεῖνο, ποὺ μ' ἔκαμνε νὰ πάσχω ἐνδομύχως τόσο πολύ, ἐὰν ὄχι ἡ νέα πληγή, ποὺ κατέφερεν εἰς ἐμὲ ἡ διακοπεῖσα γλυκυτάτη καὶ προσφιλεστάτη συνήθεια νὰ ζῶ μαζί της; Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἔχαιρα διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς στοργῆς της, ὅταν, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀσθένειάν της, εὐτυχὴς διὰ τὰς περιποιήσεις μου, μ' ἐκαλοῦσε ἀγαπημένο της παιδὶ καὶ ἐνθυμόταν μὲ μεγάλη ἀγάπη, ὅτι δὲν ἤκουσε ποτὲ ἀπὸ τὸ στόμα μου λόγια σκληρὰ ἢ προσβλητικὰ ἐναντίον της ἀπευθυνόμενα.

Ἀλλά, Θεέ μου, ὅστις μᾶς ἔπλασες. πῶς θὰ ἠμποροῦσε ποτὲ νὰ προσβληθῇ ἡ τιμή, ποὺ μοῦ ἀπέδιδε, μὲ τὴν ἄπειρον πρὸς ἐμὲ ἀφοσίωσίν της; Καὶ ἔτσι, στερηθεῖσα τοιαύτης παρηγορίας ἡ ψυχή μου, ἔφερε βαρεῖαν πληγὴν καὶ εἶχε διασχισθῆ ἡ ζωή μου, ποὺ ἐσυγκρατεῖτο ἀπὸ τὴν ἰδικήν μου καὶ τὴν ἰδικήν της ζωήν.

Ὅταν ἔπαυσε τὸ παιδὶ ἐκεῖνο νὰ θρηνῇ(2), ὁ Εὐόδιος πῆρε τὸ ψαλτήριον καὶ ἤρχισε νὰ ψάλλῃ κάποιον ψαλμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἡμεῖς ἀπεκρινόμεθα: «Ἔλεος καὶ κρίσιν ᾄσομαί σοι, Κύριε»(3). Ἀκούσοντες τί συνέβαινε, προσῆλθαν πολλοὶ ἀδελφοὶ καὶ

(1) Πρβλ. Α' Τιμοθ., α', 5.

(2) Δηλ. ὁ Ἀδεοδᾶτος.

(3) Ψαλμ. Ρ.' 1.

εὐσεβεῖς γυναῖκες, ἐνῷ δὲ οἱ ἐντεταλμένοι ἑτοίμαζαν τὰ τῆς κηδείας, σύμφωνα πρὸς τὸ σχετικὸν ἔθιμον, ἐγὼ ἀποσυρθεὶς ὡς ἦτο πρέπον, μὲ ἐκείνους, ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ μ' ἀφήσουν μόνον, εἶπα μερικὰς λέξεις καταλλήλους διὰ τὴν στιγμὴν καὶ ἀπενάρκωσα τὸν πόνον μου μὲ τὸ βάλσαμον τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον γνωρίζεις Ἐσύ. Ἀλλὰ ἐκεῖνοι μὴ γνωρίζοντες τί ἐδοκίμαζα, μὲ ἤκουαν μὲ προσοχὴν καὶ ἐφαντάζοντο, ὅτι μοῦ ἦτο ἄγνωστον τὸ συναίσθημα τῆς ὀδύνης. Ἀλλ' ἐγὼ εἰς τὰς ἀκοὰς Σου κατηγοροῦσα τὴν ἀδυναμίαν τῶν συναισθημάτων μου καὶ συγκρατοῦσα τὸ ρεῦμα τοῦ πόνου μου, ἀλλὰ τὸ ρεῦμα αὐτὸ μὲ συμπαρέσυρε πάλιν εἰς τὴν ὁρμήν του, ὄχι ὅμως μέχρι βροχῆς δακρύων καὶ ἀλλοιώσεως τοῦ προσώπου μου. Ἀλλὰ μόνον ἐγὼ ἐγνώριζα τί ἐπίεζε τὴν καρδιά μου. Καὶ ἐπειδὴ ἔπασχα διὰ τὸ ὅτι τόσο πολὺ μ' ἐλυποῦσεν ἕνα ἀνθρώπινον δυστύχημα, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν τάξιν τῶν σκοπῶν Σου καὶ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ἰδικῆς μας φύσεως, ἐπρόσθετα νέον πόνον εἰς τὸν πόνον μου καὶ μὲ κατέτρωγε διπλὸς πόνος.

Ὅταν τὸ σῶμα τῆς μητέρας μου μετεφέρθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπῆγα καὶ ἐγὼ ἐκεῖ καὶ ἐπέστρεψα χωρὶς δάκρυα. Δὲν ἔκλαυσα οὔτε κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπευθύναμεν πρὸς Ἐσὲ τὰς προσευχάς μας, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν προσεφέρθη ἡ θυσία τῆς λυτρώσεώς μας, ὅταν ἡ σορὸς ἐτοποθετήθη, ὡς συνηθίζεται, πλησίον τοῦ τάφου, προτοῦ ἐνταφιασθῇ. Ὄχι, δὲν ἔκλαυσα ἐν μέσῳ τῶν δεήσεων ἐκείνων, ἀλλὰ ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν μ' ἐκτυποῦσε ἕνας πόνος κρυφός, καὶ μὲ πνεῦμα θορυβημένον Σὲ ἱκέτευα, ὅσο ἠμποροῦσα, νὰ θεραπεύσῃς τὴν πληγήν μου. Ἀλλὰ Σὺ δὲν τὸ ἔκαμες, θελήσας, καθὼς πιστεύω, νὰ ἀνακαλέσῃς κατὰ τὴν δοκιμασίαν ἐκείνην, εἰς τὴν μνήμην μου τὴν δύναμιν τῆς συνηθείας καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀκόμη ἐκείνης, ποὺ ἔπαυσε πλέον νὰ τρέφεται μὲ λόγους ψευδεῖς. Κατόπιν μοῦ ἦλθε ἡ σκέψις νὰ ὑπάγω εἰς τὰ λουτρὰ (τὰ βαλανεῖα), διότι ἤκουσα, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν τὸ λουτρὸν αὐτὸ βαλανεῖον, ἐπειδὴ διασκεδάζει τὴν ἀγωνίαν τῆς ψυχῆς. Ἀλλά, ἐξομολογοῦμαι καὶ τοῦτο εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν Σου, Πατέρα τῶν ὀρφανῶν, ὅτι ὑπῆρξα μετὰ τὸ λουτρὸν ὅ,τι καὶ πρὸ τοῦ λουτροῦ, οὔτε ἀπεμακρύνθη ἡ πικρία τῆς θλίψεως ἀπὸ τὴν καρδιά μου. Ἔπειτα ἐκοιμήθηκα, ἐξύπνησα καὶ αἰσθάνθηκα,

ὅτι ὁ πόνος εἶχε κατευνασθῆ σημαντικῶς. Μόνος εἰς τὸ κρεββάτι μου ἐνθυμήθηκα τοὺς ἀληθινοὺς ἐκείνους στίχους τοῦ Ἀμβροσίου Σου, διότι Σύ εἶσαι πράγματι (1):

Ὁ Θεός, ποὺ ἔπλασε τὰ πάντα,
Ὁ ρυθμιστὴς τῶν οὐρανῶν,
Ποὺ φωτίζει τὴν ἡμέρα μὲ τὴ λάμψι τοῦ φωτὸς
Καὶ χαρίζει τοῦ ὕπνου τ' ἀγαθὰ τὴν νύχτα
Γιὰ ν' ἀναπαύῃ ἀπὸ τὸ μόχθο τῆς ἡμέρας τὸ ἐξαντλημένο [σῶμα,
Ν' ἀνακουφίζῃ τὸ κατακουρασμένο πνεῦμα
Καὶ νὰ καταπραΰνῃ τὴν ἀγωνία τῆς ὀδύνης.

Ἀλλά, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἐνθυμούμενος τὴν δούλην Σου, τὴν εὐσεβῆ ἀφοσίωσίν της πρὸς Ἐσὲ καὶ τὴν ἀπέναντί μου γλυκεῖαν καὶ πρόθυμον καλοκαγαθίαν της, τὴν ὁποίαν ἐστερήθηκα ἀποτόμως, εὕρισκα εὐχαρίστησιν νὰ κλαίω ἐνώπιόν Σου, Κύριε, δι' αὐτὴν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς, δι' ἐμὲ καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ. Καὶ ἐξαπέλυσα τὰ δάκρυα, τὰ ὁποῖα ἐσυγκρατοῦσα, νὰ τρέξουν ὅπως ἤθελαν καὶ νὰ παρηγορήσουν τὴν καρδία μου. Καὶ εὑρῆκα εἰς τὰ δάκρυά μου ἀνακούφισιν, διότι Σὺ ἦσουν ὁ ἀκούων καὶ ὄχι ἕνας ἄνθρωπος ὑπερήφανος τῶν δακρύων μου κριτής.

Καὶ τώρα, ὦ Θεέ μου, Σοῦ ἐξομολογοῦμαι δι' αὐτῶν τῶν γραμμῶν. Ἂς τὰς ἀναγνώσῃ ὅποιος θελήσῃ καὶ ἂς τὰς ἑρμηνεύσῃ ὅπως θελήσῃ, ἐὰν δὲ θεωρήσῃ ὡς ἁμάρτημα τὸ ὅτι ἔκλαυσα ὀλίγας ὥρας τὴν μητέρα μου, νεκρὰν διά τινα χρόνον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου· τὴν μητέρα μου, ποὺ μ' ἐθρήνησε ἔτη μακρά, διὰ νὰ ζήσω ἐνώπιόν Σου, ἂς μὴ γελάσῃ, ἀλλ' ἐὰν εἶναι πράγματι εὐσεβής, ἂς κλαύσῃ διὰ τὰς ἁμαρτίας μου ἐνώπιόν Σοῦ, πατρὸς ὅλων τῶν ἀδελφῶν τοῦ Χριστοῦ Σου.

Ἀφοῦ ἐθεραπεύθη ἡ καρδία μου ἀπὸ τὴν πληγὴν ἐκείνην, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς ν' ἀποδώσῃ εἰς ἀγάπην σαρκικήν, ἀπευθύνω πρὸς Ἐσέ, Πατέρα μας, ἄλλα δάκρυα ὑπὲρ τῆς δούλης Σου, τὰ δάκρυα ἐκεῖνα, τὰ ῥέοντα ἐκ τεθορυβημένου πνεύματος ἐπὶ τῇ προόψει τῶν κινδύνων πάσης ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνη-

(1) Βλ. Jacob Paul. Migne: Λατιν. Πατρολ. XVI, 409.

σκούσης ψυχῆς.[1]. Μολονότι ἐκείνη, ἐν Χριστῷ ἀναγεννηθεῖσα, ἔζησε προτοῦ γεννηθῇ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐξυμνῇ τὸ ὄνομά Σου μὲ τὴν πίστιν καὶ τὰ ἤθη της, ἐν τούτοις δὲν τολμῶ νὰ εἴπω, ὅτι, ἀπὸ τὴν στιγμήν, ὅπου τὴν ἀνεγέννησες διὰ τοῦ βαπτίσματος, οὐδεμία λέξις ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματός της ἐναντίον τοῦ νόμου Σου. Καὶ εἶπεν ἡ Ἀλήθεια, ὁ Υἱός Σου, ὅτι «ὃς ἂν εἴπῃ μωρὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέεναν τοῦ πυρός»[2], ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἀξιέπαινος, ἂν τὴν κρίνῃς χωρὶς οἶκτον! Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν κρίνεις τὰς ἁμαρτίας μας μὲ σκληρότητα, ἐλπίζομεν μὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐπιεικῆ κρίσιν Σου ἀπέναντί μας. Διότι ὁ ἀπαριθμῶν τὰς ἀρετάς του, τί ἄλλο πράττει παρὰ ν' ἀπαριθμῇ τὰ δῶρά Σου; Ὦ, εἴθε οἱ ἄνθρωποι νὰ γνωρίζουν τὸν ἑαυτόν τους ὡς ἄνθρωποι, ὁ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω[3].

Ἐγὼ λοιπόν, ὕμνησίς μου καὶ ζωή μου, Θεὲ τῆς καρδίας μου, λησμονῶν ἐπ' ὀλίγον τὰ ἀγαθὰ ἔργα της, διὰ τὰ ὁποῖα Σ' εὐγνωμονῶ μὲ χαρὰν καὶ μὲ δέησιν διὰ τὰς ἁμαρτίας τῆς μητρός μου, εἰσάκουσέ με Σὲ ἱκετεύω ἐν ὀνόματι τοῦ ἰατροῦ ἐκείνου τῶν ψυχῶν, ὁ ὁποῖος καθηλώθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν[4]. Γνωρίζω, ὅτι ὑπῆρξεν εὐσπλαχνικὴ καὶ ὅτι ἐσυγχώρησε τοὺς ὀφειλέτας της ἀπὸ τὴν καρδιά της. Ἄφες λοιπὸν καὶ Σὺ τὰ ὀφειλήματά της, ἐὰν συνῆψε τοιαῦτα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τόσων ἐτῶν μετὰ τὸ ὕδωρ τῆς σωτηρίας[5]. Ἄφες, Κύριε, τὰ ὀφειλήματά της, ἄφες αὐτά, Σὲ ἱκετεύω, καὶ μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετ' αὐτῆς[6]. Ἂς ὑπερβῇ τὴν κρίσιν Σου, τὸ ἔλεός Σου, διότι οἱ λόγοι Σου εἶναι ἀληθινοὶ καὶ ὑπεσχέθης ἔλεος εἰς τοὺς ἐλεήμονας. Ἐὰν εἶναι φιλελεήμονες, τὸ ὀφείλουν εἰς Ἐσέ, ὁ ὁποῖος ἐλεήσεις, ὃν ἂν ἐλεῇς καὶ οἰκτειρήσεις, ὃν ἂν οἰκτείρῃς»[7].

---

(1) Πρβλ. Α' Κορινθ. ιε', 22.
(2) Πρβλ. Ματθ. ε', 22.
(3) Πρβλ. Β' Κορινθ. ι', 17.
(4) Πρβλ. η', 34.
(5) Ἐννοεῖ μετὰ τὴν βάπτισίν της.
(6) Ψαλμ. ΡΜΒ', 2.
(7) Ρωμ. θ', 15. Ἔξοδ. ΛΓ', 19.

Καὶ πιστεύω, ὅτι ἔκαμες ἤδη ὅ,τι Σοῦ ζητῶ, ἀλλὰ «τὰ ἑκούσια τοῦ στόματός μου εὐλόγησον, Κύριε (1), διότι ἡ μητέρα μου, ὅταν ἐπέκειτο ἡ στιγμὴ τῆς διαλύσεώς της, δὲν ἐσκέφθη νὰ ἐνταφιάσῃ τὸ σῶμά της μὲ πομπήν, νὰ τὸ ἐπαλείψῃ μὲ ἀρώματα, οὔτε νὰ τὸ θάψῃ εἰς τὴν πατρίδα της: δὲν ἐζήτησεν ἀπὸ ἡμᾶς τοιούτου εἴδους πράγματα, ἀλλ' ἠθέλησε ἡ μνήμη της νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸν βωμόν Σου, ποὺ οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ὑπηρετῇ καὶ ὅπου ἐπροσφέρετο τὸ ἅγιον θῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἔχει ἐξαλειφθῇ «τὸ χειρόγραφον, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν» (2) καὶ ἐθριάμβευσεν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ποὺ ἀπαριθμεῖ τὰς ἁμαρτίας μας καὶ ζητεῖ πῶς νὰ μᾶς ἐνοχοποιήσῃ, δὲν εὑρίσκει δὲ τίποτε εἰς ἐκεῖνον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκερδίσαμεν τὴν νίκην ἐναντίον του. Ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐξαγοράσῃ τὸ χυθὲν αἷμά του; Ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε νὰ τοῦ ἀποδώσῃ τὸ τίμημα, διὰ τοῦ ὁποίου μᾶς ἐξηγόρασεν, ὅπως μᾶς προσφέρῃ εἰς τὸν Θεόν; Εἰς τὸ μυστήριον αὐτοῦ τοῦ τιμήματος ἡ δούλη Σου ἐπρόσφερε τὴν ψυχήν της διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς πίστεως. Ἂς μὴ τὴν ἀποσπάσῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν προστασίαν Σου. Κανένας λέων ἢ δράκων (3) ἂς τεθῇ μεταξὺ Σοῦ καὶ αὐτῆς μὲ βίαν ἢ ἐνέδραν. Διότι δὲν θ' ἀπαντήσῃ, ὅτι δὲν ὀφείλει τίποτε, διὰ νὰ μὴν ἐνοχοποιηθῇ καὶ παρασυρθῇ ἀπὸ τὸν πονηρὸν κατήγορον, ἀλλὰ θ' ἀποκριθῇ, ὅτι ἀφέθησαν τὰ ὀφειλήματά της ἐκ μέρους Ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδεὶς θ' ἀποδώσῃ ὅ,τι ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς, χωρὶς νὰ τὸ ὀφείλῃ.

Ἂς ἀναπαυθῇ λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ συζύγου της, πρὸ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἐγνώρισεν ἄλλον ἄνδρα· μετὰ τοῦ συζύγου της, ποὺ ὑπηρέτησε καὶ ἐπρόσφερεν εἰς Ἐσὲ τοὺς καρποὺς της μὲ ὑπομονὴν διὰ νὰ τὸν κερδίσῃ διὰ Σέ. Φώτισε, Κύριε καὶ Θεέ μου, φώτισε τους δούλους Σου καὶ ἀδελφούς μου,

---

(1) Ψαλμ. ΡΙΒ', 118.

(2) Ψαλμ. ΣΤ', 13 : «καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα».

(3) Βλ. Λουκ. η', 15. «Τὸ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσι καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ». Καὶ Α', Πέτρ. γ, 1. «Ὁμοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀνατροφῆς ἄνευ λόγου κερδιθήσονται ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν».

κυρίους ἰδικούς μου, τοὺς ὁποίους ὑπηρετῶ καὶ μὲ τὴν καρδίαν μου, καὶ μὲ τὴν φωνήν μου καὶ μὲ τὴν γραφίδα μου· φώτισε ὅσους ἀναγνώσουν αὐτὰς τὰς γραμμάς, ὅπως μνημονεύουν εἰς τὸν βωμόν Σου τὴν δούλην Σου Μόνικαν καὶ τὸν Πατρίκιον τὸν σύζυγόν της, διὰ τῆς σαρκὸς τῶν ὁποίων μ' ἔφερες εἰς τὴν ζωήν, ἀγνοῶ πῶς. Ἂς μνημονεύσουν μὲ ἀγάπην εὐσεβῆ τοὺς γονεῖς μου εἰς τὸ ἐφήμερον τοῦτο φῶς, τοὺς ἀδελφούς μου εἰς τοὺς πατρικοὺς κόλπους Σου καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Καθολικῆς Μητρός μας, καὶ τοὺς συμπολίτας μου εἰς τὴν αἰωνίαν Ἱερουσαλήμ, ὅπου στρέφεται ὁ πόθος τοῦ λαοῦ κατὰ τὸ προσκύνημά του ἀπὸ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεώς του μέχρι τῆς ἐπανόδου, διὰ νὰ χορηγηθῇ μὲ τὰς πολλὰς ξένας προσευχὰς—ποὺ ὀφείλονται εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μου —περισσότερον παρὰ μὲ τὰς ἰδικάς μου δεήσεις, ἐκεῖνο ποὺ ἐζήτησεν ἡ μητέρα μου κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς της.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ι'.

Δεύτερον μέρος τῶν «Ἐξομολογήσεων».— Ὁ Αὐγουστῖνος ὁμιλεῖ περὶ τῆς περαιτέρω θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξελίξεώς του.—Δυσχέρειαι σχετικαὶ μὲ τὴν γνῶσιν τοῦ Ἐγώ. — Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ τὴν Θεότητα. — Μελέτη περὶ τῆς μνήμης.— Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐν Θεῷ ἀπολύτρωσις.—Ὁ ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως.

Ἄς γνωρίσω Ἐσέ, ποὺ μὲ γνωρίζεις. Ἄς Σὲ γνωρίσω, καθὼς μὲ γνωρίζεις Ἐσύ (1). Ὢ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς μου εἴσελθε εἰς αὐτὴν καὶ ἐξουσίασέ την διὰ νὰ τὴν ἔχῃς καὶ τὴν κατέχῃς χωρὶς σπῖλον καὶ χωρὶς ρυτίδα (2). Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐλπίς μου, διὰ τοῦτο λαλῶ καὶ διὰ τὴν ἐλπίδα ταύτην χαίρω, ὅταν χαίρω χαρὰν ὑγιᾶ. Τὰ δὲ ἄλλα ἀγαθὰ τῆς ζωῆς πρέπει νὰ θρηνοῦνται τόσον ὀλιγώτερον, ὅσον περισσότερον θρηνοῦνται καὶ τοὐναντίον νὰ θρηνοῦνται τόσο περισσότερον ὅσο ὀλιγώτερον θρηνοῦνται. «Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας» (3) «ὁ δὲ ποιῶν ταύτην ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς» (4). Ὥστε ἐπιθυμῶ νὰ ποιήσω αὐτὴν εἰς τὴν καρδίαν μου, ἐξομολογούμενος ἐνώπιόν Σου, συγχρόνως δὲ ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων εἰς τὸ βιβλίον μου.

Ἀλλά, Σὺ Κύριε, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ὁποίου ἡ ἄβυσσος τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως εἶναι γυμνή (5), τί μυστικὸν ἠμπορεῖ

---

(1) Α' Κορινθ. ιγ', 12 : «ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην».

(2) Πρβλ. Ἐφεσ. ε', 25 : «καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος».

(3) Ψαλμ. Ν', 8

(4) Ἰωάνν. γ', 21.

(5) Πρβλ. Ἑβρ. δ', 13 - «καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος».

νὰ ὑπάρξῃ εἰς ἐμένα καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θὰ ἤθελα νὰ Σοῦ τὸ ἐξομολογηθῶ; Διότι θὰ ἀπέκρυπτα Ἐσὲ εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ὄχι τὸν ἑαυτόν μου εἰς Ἐσέ. Τώρα δέ, ὁπότε οἱ στεναγμοί μου δεικνύουν, ὅτι δὲν ἀρέσω εἰς τὸν ἑαυτόν μου, λάμπεις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ ἀρέσεις καὶ ἀγαπᾶσαι καὶ θέλεις νὰ ἐρυθριάσω διὰ τὸν ἑαυτόν μου καὶ ν' ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου, διὰ νὰ προσκολληθῶ εἰς Ἐσὲ καὶ νὰ μὴ ἀρέσω εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ εἰς Ἐσὲ παρὰ μόνον διὰ Σοῦ.

Εἰς Ἐσὲ λοιπὸν ἀπεκαλύφθην, Κύριε, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶμαι, καὶ εἶπα ποῖον καρπὸν ἐπερίμενα, ἐξομολογούμενος εἰς Ἐσέ. Διότι δὲν τὸ κάμνω αὐτὸ μὲ λέξεις τῆς σαρκὸς καὶ μὲ κραυγάς, ἀλλὰ μὲ λέξεις τῆς ψυχῆς καὶ μὲ κάποιαν φωνὴν τῆς σκέψεως, γνωστὴν εἰς τὰς ἀκοάς Σου. Ἐφ' ὅσον εἶμαι κακός, τίποτε ἄλλο δὲν Σοῦ ἐξομολογοῦμαι, ὅτι ἀπαρέσκω εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ἐφ' ὅσον δὲ εἶμαι ἀγαθός, τίποτε ἄλλο δὲν Σοῦ ἐξομολογοῦμαι, παρὰ ὅτι τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ἐμὲ διότι «Σὺ εὐλογεῖς δίκαιον» (1), ἀλλὰ Σὺ εἶσαι καὶ ἐκεῖνος, ποὺ καθιστᾷς δίκαιον καὶ ἐκεῖνον, ποὺ ὑπῆρξεν ἁμαρτωλός. Ὥστε ἡ ἐξομολόγησίς μου, ὦ Θεέ μου, γίνεται σιωπηρῶς καὶ μεγαλοφώνως, διότι ἡ μὲν φωνὴ σιωπᾷ, ἡ δὲ καρδία κραυγάζει. Οὔτε λέγω κάτι ἀγαθὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ νὰ μὴν τὸ ἤκουσες προηγουμένως. Ἐσύ, οὔτε ἀκούεις κάτι παρ' ἐμοῦ, ποὺ νὰ μὴν τὸ εἶπες Ἐσὺ πρότερον.

Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάγκη, οἱ ἄνθρωποι ν' ἀκούσουν τὰς ἐξομολογήσεις μου, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ θεραπεύσουν αὐτοὶ ὅλας τὰς νόσους μου; (2) Περίεργοι νὰ μάθουν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον των, δὲν φροντίζουν νὰ διορθώσουν τὴν ἰδικήν των. Διατί ζητοῦν νὰ μάθουν ποιὸς εἶμαι, ἀφοῦ δὲν θέλουν νὰ μάθουν ἀπὸ Ἐσὲ ποῖοι εἶναι; Καὶ ἀπὸ ποῦ γνωρίζουν, ὅτι λέγω τὴν ἀλήθειαν, ὅταν μ' ἀκούουν νὰ ὁμιλῶ διὰ τὸν ἑαυτόν μου; «Τίς γὰρ εἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ

(1) Ψαλ. Ε', 13.

(2) Ψαλμ. ΡΒ', 3, «εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσας τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ, τὸν εὐϊλατεύοντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους σου».

ἐν αὐτῷ ;» (1) Ἐὰν ὅμως ἀκούσουν νὰ ὁμιλῇς Ἐσὺ περὶ αὐτῶν, δὲν θὰ ἠμπορέσουν νὰ εἴπουν : «Ὁ Κύριος ψεύδεται». Διότι τί σημαίνει νὰ Σὲ ἀκούουν νὰ ὁμιλῇς περὶ αὐτῶν, παρὰ ὅτι γνωρίζουν οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτόν τους ; Καὶ ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ γνωρίζει, ὅτι ἕνα πρᾶγμα εἶναι ἀληθινὸν καὶ λέγει : «Αὐτὸ εἶναι ψευδές», ἐκτὸς ἐὰν ψεύδεται αὐτὸς ὁ ἴδιος ; Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάντα πιστεύει ἡ ἀγάπη (2), τοὐλάχιστον εἰς ἐκείνους, ποὺ συνδέει εἰς μίαν καὶ μόνην ψυχήν, ἐξομολογοῦμαι μ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς Ἐσέ, ὦ Θεέ μου, διὰ νὰ μ' ἀκούσουν οἱ ἄνθρωποι, ἐφ' ὅσον δὲν ἠμπορῶ νὰ τοὺς ἀποδείξω ὅτι λέγω τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ στηρίζομαι εἰς τὴν πίστιν ἐκείνων ἡ ἀγάπη τῶν ὁποίων ἀνοίγει τὰ ὦτά των εἰς ἐμέ.

Ἀλλὰ Σύ, ἰατρὲ τῆς ψυχῆς μου, δίδαξέ με ποῖος θὰ εἶναι τῶν ἐξομολογήσεών μου ὁ καρπός. Διότι ἡ ἐξομολόγησις τῶν παλαιῶν ἀνομημάτων μου, τὰ ὁποῖα ἐσυγχώρησες καὶ ἐκάλυψες, διὰ νὰ μὲ καταστήσῃς μακάριον εἰς τοὺς κόλπους Σου, ἀφοῦ μετέβαλες τὴν ψυχήν μου διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος· ἡ ἐξομολόγησίς μου, λέγω, ἀναγινωσκομένη ἢ ἀκουομένη θὰ ξυπνήσῃ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ μὴ κοιμῶνται ἀπελπισμένοι καὶ νὰ λέγουν «δὲν ἠμπορῶ», ἀλλὰ διὰ ν' ἀφυπνισθοῦν εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ οἴκτου Σου καὶ εἰς τὴν γλυκύτητα τῆς χάριτός Σου, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται ἰσχυρὸς ὁ ἀνίσχυρος, ποὺ λαμβάνει διὰ τῆς χάριτός Σου συνείδησιν τῆς ἀδυναμίας του. Καὶ τέρπονται οἱ ἀγαθοί, ἀκούοντες τὰ παλαιὰ ἀνομήματά των, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπηλλάγησαν, δὲν τέρπονται δὲ διὰ τὸ ὅτι εἶναι ἀνομήματα, ἀλλὰ διότι ὑπῆρξαν κάποτε καὶ δὲν ὑφίστανται πλέον.

Ἀλλὰ διὰ ποῖον καρπόν, ὦ Θεέ μου, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ συνείδησίς μου ἐξομολογεῖται καθημερινῶς, στηριγμένη περισσότερον εἰς τὸ ἔλεός Σου παρὰ εἰς τὴν ἀθωότητά μου· διὰ ποῖον καρπόν, Σ' ἐρωτῶ, ἐξομολογοῦμαι τώρα ἐνώπιόν Σου εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ τοὺς πληροφορήσω μὲ αὐτὰς τὰς γραμμάς μου, ποῖος εἶμαι σήμερον καὶ ὄχι ποῖος ὑπῆρξα; Διότι τὸν καρπὸν ἐκεῖνον τὸν εἶδα

(1) Α' Κορινθ. β', 11.

(2) Α' Κορινθ, ιγ', 7. «πάντα στέγει (ἡ ἀγάπη), πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει».

καὶ τὸν ἐμνημόνευσα(¹).Ἀλλὰ ποιὸς εἶμαι σήμερον καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἀκόμη τῶν ἐξομολογήσεών μου, ἐπιθυμοῦν νὰ τὸ μάθουν καὶ πολλοὶ ἐξ ἐκείνων, ποὺ μὲ γνωρίζουν καὶ πολλοί, οἱ ὁποῖοι δὲν μὲ γνωρίζουν καὶ ἤκουσαν κάτι ἀπὸ ἐμὲ ἢ περὶ ἐμοῦ, ἀλλὰ τὰ ὦτα τῶν ὁποίων δὲν ἠνοίχθησαν εἰς τὴν καρδίαν μου, ὅπου εὑρίσκομαι ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶμαι. Θέλουν νὰ μὲ ἀκούσουν ἐξομολογούμενον ποῖος εἶμαι εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μου, ὅπου οὔτε οἱ ὀφθαλμοί, οὔτε τὰ ὦτά των, οὔτε τὸ πνεῦμά των ἠμποροῦν νὰ εἰσδύσουν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ μὲ πιστεύσουν, χωρὶς ἔλεγχον. Διότι ἡ ἀγάπη, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀγαθοί, τοὺς λέγει, ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ ψευσθῶ, ἐξομολογούμενος τὰ κατ' ἐμέ, ἐκεῖνο δέ, ποὺ μὲ καθιστᾷ πιστευτόν, εἶναι ἡ ἀγάπη των.

Ἀλλά, τέλος, ποῖον καρπὸν περιμένουν ἀπὸ τὰς ἐξομολογήσεις μου ; Ἆρά γε θέλουν νὰ χαροῦν μαζί μου ἀκούοντες πόσον Σ' ἐπλησίασα διὰ τῆς χάριτός Σου καὶ νὰ δεηθοῦν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀφοῦ μάθουν πόσον εἶμαι ἀκόμη μακράν, λόγῳ τοῦ βάρους τῶν ἁμαρτιῶν μου ; Θ' ἀποκαλύψω εἰς αὐτοὺς τὸν ἑαυτό μου, διότι δὲν εἶναι, Κύριε καὶ Θεέ μου, ἀσήμαντος ἡ ὠφέλεια, ὅταν «ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν» (²). Ὅθεν ἡ ψυχὴ τῶν ἀδελφῶν μου ἂς ἀγαπήσῃ εἰς ἐμὲ ὅ,τι Σὺ διδάσκεις ν' ἀγαπᾷ καὶ ἂς θρηνήσῃ ὅ,τι Σὺ διδάσκεις νὰ θρηνῇ.

Αὐτὸ ἂς τὸ κάμῃ ἡ ἀδελφικὴ ἐκείνη ψυχὴ καὶ ὄχι ξένη· ὄχι ἡ ψυχὴ «υἱῶν ἀλλοτρίων, ὧν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν ἀδικίας» (³), ἀλλ' ἡ ἀδελφικὴ ἐκείνη ψυχή, ἡ ὁποία, ὅταν μὲ ἐπιδοκιμάζῃ χαίρει καὶ ὅταν μὲ ἀποδοκιμάζῃ λυπεῖται δι' ἐμέ, διότι εἴτε μὲ ἐπιδοκιμάζει εἴτε μὲ ἀποδοκιμάζει, μὲ ἀγαπᾷ. Θ' ἀποκαλύψω εἰς αὐτοὺς τὸν ἑαυτόν μου. Ἂς ἀναπνεύσουν διὰ τὰ ἀγαθὰ ἔργα μου καὶ ἂς στενάξουν διὰ τὰ κακά. Τὰ ἀγαθὰ ἔργα μου εἶναι ἔργα καὶ δῶρα ἰδικά Σου, τὰ δὲ κακά, ἰδικά μου ἁμαρτήματα καὶ ἰδική Σου δικαιοσύνη. Ἂς ἀναπνέουν δι' ἐκεῖνα καὶ ἂς στενάζουν δι' αὐτά, οἱ δὲ ἔπαινοι καὶ

(1) Δηλαδὴ τῶν ἐξομολογήσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ παρελθόν

(2) Β' Κορινθ. α', 12.

(3) Ψαλμ. ΡΜΓ, 7, 8.

οἱ θρῆνοι ἂς ἀνέλθουν ἐνώπιόν Σου ἀπὸ τὰς ἀδελφικὰς καρδίας εἰς τὰ θυσιαστήριά Σου (1).

Σὺ δέ, Κύριε, εὐφρανθεὶς ἀπὸ τὸ ἄρωμα τοῦ ἁγίου ναοῦ Σου, «ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου»(2) διὰ τὴν δόξαν τοῦ ὀνόματός Σου καὶ ἐπειδὴ οὐδέποτε ἐγκαταλείπεις ὅ,τι ἤρχισες, ἀπομάκρυνε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ἐλαττώματά μου.

Αὐτὸς εἶναι ὁ καρπὸς τῶν ἐξομολογήσεών μου, ποὺ ἀναφέρονται ὄχι εἰς τὸ παρελθόν μου, ἀλλ' εἰς τὸ παρόν μου, προβαίνω δὲ εἰς αὐτὰς μὲ κάποιαν ἀπόκρυφον χαρὰν καὶ μὲ τρόμον(3), μὲ κρυφὴν λύπην καὶ ἐλπίδα, ὄχι μόνον ἐνώπιόν Σου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῶν πιστῶν τέκνων τῶν ἀνθρώπων, ποὺ συμμετέχουν εἰς τὴν χαρὰν καὶ τὴν θνησιμότητά μου. Ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν καὶ συνοδοιπόρων μου· ἐνώπιον ἐκείνων, ποὺ προηγοῦνται, ἀκολουθοῦν ἢ μὲ συνοδεύουν εἰς τὴν ζωήν μου. Αὐτοὶ εἶναι οἱ θεράποντές Σου καὶ οἱ ἀδελφοί μου, ποὺ ἠθέλησες νὰ εἶναι τέκνα Σοῦ καὶ κύριοί μου, τοὺς ὁποίους μὲ διέταξες νὰ ὑπηρετῶ, ἂν θελήσω νὰ ζήσω μετὰ Σοῦ ἀπὸ τὴν ζωήν Σου. Καὶ δὲν θὰ μὲ ἀρκοῦσε αὐτὸς ὁ Λόγος Σου, ἐὰν δὲν μοῦ ἔδιδες τὸ παράδειγμα διὰ τῆς ἰδικῆς Σου ἐνεργείας, κατὰ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λόγος Σου μοῦ ἔδιδε τὴν διαταγήν. Καὶ ἐγὼ ὅ,τι ἐνεργῶ μὲ ἔργα ἢ μὲ λόγους, τὸ ἐνεργῶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων Σου κάθε φορὰν μετὰ μεγάλου κινδύνου, ἐκτὸς ὅταν ἀναλογίζωμαι, ὅτι ἡ ψυχή μου εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν πτερύγων Σου καὶ ὅτι ἡ ἀδυναμία μου Σοῦ εἶναι γνωστή. Εἶμαι μικρὸ παιδάκι, ἀλλὰ ζῇ αἰωνίως ὁ πατέρας μου καὶ εἶναι ἱκανὸς κηδεμὼν γιὰ μένα. Διότι εἶναι ὁ πλάστης μου καὶ ὁ προστάτης μου καὶ εἶσαι Σὺ ὁλόκληρον τὸ ἀγαθόν μου, Σὺ παντοδύναμε, ποὺ εἶσαι μαζί μου προτοῦ ἐγὼ ὑπάρξω μαζί Σου. Θ' ἀποκαλύψω λοιπὸν εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους μὲ διατάσσεις νὰ ὑπηρετῶ, ὄχι ποῖος ὑπῆρξα εἰς τὸ πα-

---

1(1) Πρβλ. Ἀποκάλυψις Ἰωάνν. η', 3: «Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε καὶ ἐστάθη ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλά, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν ἐνώπιον τοῦ θρόνου».

(2) Ψαλμ. Ν', 2.

(3) Πρβλ. Ψαλμ. Β', 11 : «Ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ».

ρελθόν, ἀλλὰ ποιὸς εἶμαι σήμερα. «Ἀλλ' οὐδ' ἐμουτὸν ἀνακρίνω»(1). Καὶ ἔτσι θέλω γ' ἀκουσθῶ.

Σύ, ὦ Θεέ, εἶσαι ὁ κριτής μου· «τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰμὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ;»(2). Ἀλλά, ὑπάρχει κάτι, ποὺ δὲν γνωρίζει οὔτε αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. Ἀλλὰ Σύ, Κύριε, ποὺ τὸν ἔπλασες, γνωρίζεις τὰ πάντα τὰ κατ' αὐτόν. Ἐγὼ δέ, μολονότι περιφρονῶ τὸν ἑαυτόν μου ἐνώπιόν Σου καὶ θεωρῶ ὡς γῆν καὶ τέφραν ἐμὲ αὐτόν, ἐν τούτοις γνωρίζω κάτι περὶ Σοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζω περὶ ἐμοῦ τοῦ ἰδίου. Πράγματι, «βλέπομεν ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι καὶ ὄχι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον»(3). ἀκόμη. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον, ὅσο ἀπομακρύνομαι ἀπὸ Σέ, τόσο εἶμαι πλησιέστερον πρὸς τὸν ἑαυτόν μου παρὰ πρὸς Ἐσὲ (4) καὶ ὅμως γνωρίζω ὅτι εἶσαι ἀδιάφθορος, ἐνῷ ἐγὼ ἀγνοῶ εἰς ποίους πειρασμοὺς ἠμπορῶ καὶ εἰς ποίους δὲν ἠμπορῶ νὰ ὑποκύψω. Καὶ ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι εἶσαι πιστὸς καὶ ὅτι «οὐκ ἐάσεις ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα, ἀλλὰ ποιήσεις σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν»(5).

Ὅθεν θὰ ἐξομολογηθῶ ὅ,τι γνωρίζω περὶ ἐμοῦ, διότι καὶ ὅ,τι γνωρίζω περὶ ἐμοῦ τὸ γνωρίζω διὰ τῆς λάμψεως τοῦ φωτός Σου, ὅ,τι δὲ περὶ ἐμοῦ ἀγνοῶ, τὸ ἀγνοῶ, ἕως ὅτου γίνουν τὰ σκότη μου ὡς μεσημβρία εἰς τὸ πρόσωπόν Σου(6).

Τὰ πλάσματα ἐξαγγέλλουν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Πλάστου

Ὄχι μὲ συνείδησιν ἀμφιβάλλουσαν, ἀλλὰ μὲ συνείδησιν βεβαίαν Σὲ ἀγαπῶ, Κύριε ! Ἔπληξες τὴν καρδία μου διὰ τοῦ λό-

(1) Α' Κορινθ. δ', 3.

(2) Α' Κορινθ. β', 11.

(3) Α' Κορινθ. ιγ'. 13.

(4) Πρβλ. Β' Κορινθ. ε', 6: «Θαρροῦντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου».

(5) Α' Κορινθ. ι', 13.

(6) Πρβλ. Ἡσ. ΝΗ, 10: «Τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημβρία».

γου Σου καὶ Σὲ ἠγάπησα. Ἀλλὰ καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ὅλα τὰ ἐν αὐτοῖς μοῦ ἀνακράζουν ἀπὸ παντοῦ νὰ Σ' ἀγαπῶ, οὔτε παύουν νὰ τὸ φωνάζουν εἰς ὅλους, διὰ νὰ εἶναι ἀδικαιολόγητοι (1). Ἀλλὰ Σὺ λαλεῖς ἐντονώτερα, ἐφ' ὅσον ἐλεεῖς, «ὃν ἂν ἐλεῇς καὶ οἰκτείρεις, ὃν ἂν οἰκτείρῃς» (2), ἄλλως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ θὰ διηγοῦνται πρὸς κωφοὺς τοὺς ἐπαίνους Σου.

Ἀλλὰ τί ἀγαπῶ, ὅταν ἀγαπῶ Ἐσένα; Δὲν ἀγαπῶ τὴν λαμπρότητα τῶν σωμάτων, τὴν ἐφήμερον ὡραιότητα. Δὲν ἀγαπῶ τὴν λάμψιν τοῦ φωτός, τὴν τόσον γοητευτικὴν διὰ τοὺς σαρκικοὺς ὀφθαλμούς μου. Δὲν ἀγαπῶ τὴν γλυκύφθογγον μελῳδίαν τῶν ᾀσμάτων, οὔτε τὴν μεθυστικὴν εὐωδίαν τῶν ἀνθέων καὶ τὰ ἀρώματα, οὔτε τὸ μάννα καὶ τὸ μέλι, οὔτε ὅ,τι ἀρέσει εἰς τὰς θωπείας τῆς σαρκός. Καὶ ὅμως, ὅταν ἀγαπῶ τὸν Θεόν μου, ἀγαπῶ κάποιο φῶς καὶ κάποιο ἄρωμα καὶ κάποιο ἔδεσμα καὶ κάποιαν θωπείαν. Ἀγαπῶ τὸ φῶς, τὴν φωνήν, τὸ ἄρωμα, τὴν τροφήν, τὰς θωπείας τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἡ ψυχή μου εὑρίσκει μίαν λάμψιν ἐντατικήν, τὴν ὁποίαν ὁ χῶρος δὲν περιλαμβάνει, μίαν φωνήν, ποὺ ὁ χρόνος δὲν συμπαρασύρει, ἕνα ἄρωμα, ποὺ δὲν διασκορπίζει ὁ ἄνεμος, ἕνα ἔδεσμα γλυκύ, ποὺ δὲν ἐλαττώνει ἡ πεῖνα, ἀπόκτημα ποὺ δὲν ἁρπάζει ὁ χορτασμός. Αὐτὰ ἀγαπῶ, ὅταν ἀγαπῶ Ἐσέ, ὦ Θεέ μου!

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τί εἶναι ὁ Θεός; Ἠρώτησα τὴν γῆν καὶ μοῦ ἀπήντησεν: «ἐγὼ δὲν εἶμαι». Ἠρώτησα ὅτι εὑρίσκεται ἐπ' αὐτῆς καὶ ἔλαβα τὴν ἰδίαν ἀπάντησιν. Ἠρώτησα τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἀβύσσους καὶ τὰ ἑρπετὰ ψυχῶν ποὺ ζοῦν καὶ ἀπεκρίθησαν: «δὲν εἴμεθα ἐμεῖς ὁ Θεός Σου, ζήτησε ἐπάνω ἀπὸ μᾶς». Ἠρώτησα τὰς πνοὰς τοῦ ἀνέμου καὶ ὁ ἀέρας μὲ ὅλους τοὺς κατοίκους του μοῦ ἀπήντησε: «ὁ Ἀναξιμένης πλανᾶται, ἐγὼ δὲν εἶμαι Θεός». Ἠρώτησα τὸν οὐρανόν, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας: «οὔτε ἐμεῖς, μοῦ ἀπεκρίθησαν, εἴμεθα ὁ Θεὸς ποὺ ζητεῖς». Καὶ εἶπα εἰς ὅλα τὰ πλάσματα, ποὺ περιβάλλουν τὰς πύλας τῆς σαρκός μου: «Ἐσεῖς μοῦ ὡμολογήσατε ὅτι δὲν εἶσθε ὁ

---

(1) Διὰ νὰ μὴ εὑρίσκουν δηλαδὴ δικαιολογίαν, ἐφ' ὅσον τὰ πάντα—ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ—ἐξαγγέλουν καὶ ἀποδεικνύουν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ.

(2) Πρβλ. Ρωμ. ε', 15.

Θεός μου, πῆτε μου λοιπὸν κάτι περὶ αὐτοῦ». Καὶ ἐφώναξαν μὲ μεγάλην φωνήν : «αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς» (1). Ἠρώτησε τὰ πλάσματα αὐτὰ ἡ φωνή μου καὶ ἡ ἀπάντησίς των ὑπῆρξεν ἡ ὡραιότης των.

Καὶ ἐστράφηκα εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἠρώτησα : «Ἐσὺ ποιὸς εἶσαι ;» Καὶ ἀπήντησα : «εἶμαι ἄνθρωπος» καὶ ὑπάρχουν δύο πράγματα εἰς ἐμένα, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχή, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕνα ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἄλλο ἐσωτερικόν. Εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο ἄρά γε ὤφειλα νὰ ζητήσω τὸν Θεόν μου, τὸν Θεὸν ἐκεῖνον, ποὺ εἶχα ζητήσει διὰ τοῦ σώματος ἀπὸ τὴν γῆν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ καὶ παντοῦ, ὅπου ἠμπόρεσα ν᾿ ἀποστείλω ὡς ἀγγελιαφόρους τὰς ἀκτῖνας τῶν ὀφθαλμῶν μου ; Ἀλλὰ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνωτέρα τοῦ σώματος καὶ ὅλοι οἱ ἀγγελιαφόροι τοῦ σώματος μετέδιδαν εἰς αὐτήν, ὡς εἰς δικαστὴν καὶ κριτήν, τὰς ἀπαντήσεις τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ὅλων τῶν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πλασμάτων τὰ ὁποῖα ἔλεγαν : «δὲν εἴμεθα ἡμεῖς ὁ Θεός, αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς». Ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος ἐδιδάχθη αὐτὸ μὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐσωτερικὸν Ἐγώ, τὸ Ἐγώ, ποὺ εἶναι ἡ ψυχή μου, ἔμαθε ταῦτα διὰ τῶν αἰσθήσεων τοῦ Σύμπαντος. Ἠρώτησα λοιπὸν ὁλόκληρον τὴν μᾶζαν τοῦ κόσμου περὶ τοῦ Θεοῦ μου καὶ μοῦ ἀπήντησε : «Αὐτὸς εἶναι Ἐκεῖνος, ποὺ μὲ ἔπλασε. Δὲν ἔπλασα ἐγὼ τὸν ἑαυτόν μου».

Ἀλλὰ μήπως ἡ ὡραιότης τοῦ κόσμου δὲν ἐμφανίζεται εἰς ὅλους, ποὺ ἔχουν αἰσθήσεις ὑγιεῖς ; Διατί δὲν ὁμιλεῖ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἰς ὅλους ; Τὰ μικρὰ ζῷα καὶ τὰ μεγάλα βλέπουν τὴν ὡραιότητα καθαρά, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦν νὰ τὴν ἐρωτήσουν, διότι στεροῦνται νοήσεως, δυναμένης νὰ κρίνῃ τὰς σχέσεις τῶν αἰσθήσεων. Ἀπ᾿ ἐναντίας οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ ζητήσουν, ἵνα τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται(2). Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι, καθυποτασσόμενοι εἰς τὰ «ποιήματα» ταῦτα ὑπὸ τῆς ἀγάπης καὶ γενόμενοι δοῦλοί των, δὲν εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ κρίνουν περὶ αὐτῶν. Οὔτε τὰ πλάσματα αὐτὰ ἀποκρίνονται εἰς ὅσους τὰ ἐρωτοῦν, ἐφ᾿ ὅσον οἱ ἐρωτῶντες δὲν ἠμποροῦν νὰ κρί-

(1) Ψαλμ. 93, 3.
(2) Ρωμ. α΄. 20.

νουν τὰς ἀπαντήσεις των, οὔτε μεταβάλλουν τὴν φωνήν των, δηλαδὴ τὴν ὄψιν των : δὲν εἶναι διαφορετικὰ δι' ἐκείνους, ποὺ ἀρκοῦνται νὰ τὰ βλέπουν καὶ δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὰ ἐρωτοῦν, ἀλλά, μολονότι καὶ εἰς τοὺς μὲν καὶ εἰς τοὺς δὲ παρουσιάζουν τὴν ἰδίαν ὄψιν, εἶναι ἀμίλητα διὰ τοὺς πρώτους καὶ διὰ τοὺς δευτέρους εὔγλωττα, τὰ ἐννοοῦν δὲ μόνον ἐκεῖνοι, ποὺ σχετίζουν τὴν μαρτυρίαν των μὲ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἀληθείας, ποὺ ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὰ πλάσματα. Διότι ἡ ἀλήθεια μοῦ λέγει «ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ δὲν εἶναι ὁ Θεός σου, οὔτε ἄλλο σῶμα ὁποιονδήποτε. Ὁμολογεῖ τοῦτο ἡ φύσις των».Εἰς ἐκεῖνον ποὺ βλέπει καθαρά, ἡ μᾶζα εἶναι μικροτέρα εἰς τὰ μέρη της παρὰ εἰς τὸ σύνολόν της. Ἐσύ, ὦ ψυχή μου, εἶσαι ἤδη κάτι ἀνώτερον, διότι ἐσὺ ἐμψυχώνεις τὴν μᾶζαν τοῦ σώματός μου, σὺ ἐμφυσᾷς εἰς αὐτὸ τὴν ζωήν, τὴν ὁποίαν ἕνα σῶμα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς ἄλλο σῶμα.

Ὁ Θεὸς δὲν γίνεται προσιτὸς διὰ τῶν αἰσθήσεων

Τί λοιπὸν ἀγαπῶ, ὅταν ἀγαπῶ τὸν Θεόν ; Ποιὸς εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς ψυχῆς μου ; Θὰ ἀνέλθω διὰ τῆς ψυχῆς μου πρὸς Αὐτόν. Θὰ ὑπερβῶ τὴν δύναμιν ἐκείνην, ποὺ μὲ συνδέει ἀδιαρρήκτως μὲ τὸ σῶμα μου καὶ πληροῖ τὰ ὄργανά μου. Δὲν θὰ εὕρω τὸν Θεὸν δι' αὐτῆς, διότι καὶ οἱ ἵπποι καὶ οἱ ἡμίονοι θὰ Τὸν εὕρισκαν ἐπίσης, ἀφοῦ κατέχουν τὴν ἰδίαν δύναμιν, ποὺ ζωογονεῖ τὰ σώματά των.

Ὑπάρχει κάποια ἄλλη δύναμις, ποὺ δίδει ὄχι μόνον ζωήν, ἀλλὰ καὶ αἴσθησιν εἰς τὴν σάρκα μου, δημιούργημα τοῦ Θεοῦ· κάποια ἄλλη δύναμις, ποὺ διατάσσει τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ μὴν ἀκούουν καὶ τὰ ὦτα νὰ μὴ βλέπουν, ἀλλ' εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ βλέπουν, εἰς τὰ ὦτα νὰ ἀκούουν, καὶ καθορίζει εἰς ἑκάστην αἴσθησιν τὰς ἕδρας καὶ τὰς λειτουργίας της· πολυσχιδεῖς λειτουργίας, τὰς ὁποίας ἐκτελεῖ δι' αὐτῶν ἡ ψυχή, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἑνιαία. Θὰ ἐξυψωθῶ ὑπεράνω αὐτῆς τῆς δυνάμεώς μου, τοιαύτην δύναμιν ἔχει καὶ ὁ ἵππος καὶ ὁ ἡμίονος, ἀφοῦ αἰσθάνονται καὶ αὐτοὶ διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος.

Ἡ μνήμη. Τὰ ὅριά της

Θὰ ὑπερβῶ λοιπὸν καὶ τὴν δύναμιν αὐτήν, ποὺ εἶναι συμφυὴς μὲ τὴν οὐσίαν μου, ἀνερχόμενος ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα πρὸς Ἐκεῖνον ποὺ μὲ ἔπλασε. Καὶ φθάνω εἰς τοὺς λειμῶνας καὶ εἰς τὰ εὐρύτατα οἰκοδομήματα τῆς μνήμης, ὅπου εὑρίσκονται οἱ θησαυροὶ ἀπειραρίθμων εἰκόνων, πολλῶν καὶ διαφόρων ἀντικειμένων· θησαυροί, ποὺ εἰσῆλθον διὰ τῆς πύλης τῶν αἰσθήσεων. Ἐκεῖ κρύπτεται πᾶν ὅ,τι διανοούμεθα. Ἐλαττώνομεν ἢ μεταβάλλομεν μὲ κάθε τρόπον ὅ,τι ἡ αἴσθησις μᾶς παρέχει καὶ τέλος πᾶν ὅ,τι ἐτοποθετήθη καὶ ἀπεταμιεύθη ἐκεῖ, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀκόμη ἀπορροφηθῆ καὶ ταφῆ ἀπὸ τὴν λήθην.

Ἐκεῖ εὑρισκόμενος, ζητῶ νὰ παρουσιασθῇ ὁ,τιδήποτε θελήσω. Μερικὰ ἀντικείμενα παρουσιάζονται ἀμέσως, ἀλλὰ ζητοῦνται ἐπὶ χρόνον μακρότερον, ὡς ἐὰν ἀπεσύροντο ἀπὸ μεγαλύτερα βάθη. Ἄλλα ὁρμοῦν ἀκάθεκτα καθ᾽ ὁμάδας, καὶ ἐνῷ ζητοῦμεν καὶ ἐρωτῶμεν ἕνα ἐξ αὐτῶν, πηδοῦν ὅλα μαζὶ εἰς τὸ μέσον, σὰν νὰ λέγουν : «Ἐμεῖς δὲν εἴμεθα». Καὶ τὸ χέρι τῆς ψυχῆς μου τὰ ἐκτοπίζει ἐκ τοῦ προσώπου τῆς μνήμης μου, ἕως ὅτου τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον θέλω, ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ νέφη καὶ ἐμφανισθῇ ἀπὸ τὴν ἄβυσσον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἄλλα τέλος ἐξέρχονται εὐκολώτερα καὶ μὲ ἀδιάρρηκτον ἀλληλουχίαν, εὐθὺς ὅταν κληθοῦν. Τὰ μὲν παραχωροῦν τὴν θέσιν των εἰς τὰ δὲ καὶ ἐξαφανίζονται διὰ νὰ ἐπανεμφανισθοῦν, ὅταν τὸ θελήσω. Τοῦτο γίνεται ὅταν διηγοῦμαι κάτι ἀπὸ μνήμης.

Ἐκεῖ διατηροῦνται χωριστὰ καὶ ἀνάμεικτα τὰ εἴδη, τὰ εἰσελθόντα τὸ καθ᾽ ἕνα δι᾽ ἰδίας ὁδοῦ : τὸ φῶς, ὅλα τὰ χρώματα καὶ αἱ μορφαὶ τῶν σωμάτων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ὅλοι οἱ ἦχοι διὰ τῶν ὤτων, αἱ ὀσμαὶ διὰ τῆς ρινός, ὅλοι οἱ χυμοὶ διὰ τοῦ στόματος, διὰ δὲ τῆς αἰσθήσεως ὁλοκλήρου τοῦ σώματος κάθε σκληρὸν ἢ μαλακόν, θερμὸν ἢ ψυχρόν, λεπτὸν ἢ τραχύ, βαρὺ ἢ ἐλαφρὸν προσβάλλει ἔξωθεν ἢ ἔσωθεν τὸ σῶμα. Ὅλα αὐτὰ τὰ περισυλλέγει ἡ μνήμη εἰς τὴν εὐρύχωρον ἑστίαν της, εἰς τὰς ἀποκρύφους καὶ ἀπροόπτους πτυχάς της, διὰ νὰ τὰ ἐπανευρίσκῃ καὶ τὰ ἀνακαλῇ ἐν ἀνάγκῃ, καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἰσέρχεται δι᾽ ἰδίας πύλης εἰς τὴν μνήμην, ὅπου ἐναποτίθεται. Δὲν εἰσέρχονται ὅμως

εἰς τὴν μνήμην τἀντικείμενα, ἀλλ' αἱ εἰκόνες τῶν αἰσθησιακῶν ἀντικειμένων ἐμφανιζόμεναι, εὐθὺς ὅταν τὰς καλέσῃ ἡ νόησις.

Καὶ πῶς ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ, μὲ ποῖον τρόπον αἱ εἰκόνες αὐταὶ σχηματίζονται, μολονότι γνωρίζομεν ἀπὸ ποίας αἰσθήσεις ἀποσπῶνται καὶ ἐναποτίθενται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μας; Διότι καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σκότους καὶ ἐν σιγῇ ἀνακαλῶ εἰς τὴν μνήμην μου τὰ χρώματα, διακρίνω τὸ λευκὸν καὶ τὸ μαῦρο καὶ ἄλλο χρῶμα ὁποιοδήποτε. Οὔτε εἰσορμοῦν οἱ ἦχοι, διαταράσσοντες ὅ,τι παρατηρῶ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου, μολονότι εὑρίσκονται εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον, ἀλλὰ κατὰ μέρος. Διότι ἠμπορῶ ν' ἀνακαλέσω καὶ τοὺς ἤχους εἰς τὴν μνήμην μου, ἂν τὸ θελήσω, καὶ ἀμέσως προσέρχονται, ἐνῷ δὲ ἠρεμεῖ ἡ γλῶσσά μου καὶ ὁ λάρυγξ μου σιωπᾷ, ψάλλω, ὅπως μοῦ ἀρέσει, χωρὶς αἱ εἰκόνες τῶν χρωμάτων, ποὺ εὑρίσκονται ὄχι ὀλιγώτερον ἐκεῖ, νὰ παρεισάγωνται καὶ νὰ μὲ διακόπτουν, καθ' ὃν χρόνον ἀνασκάπτω τὸν θησαυρόν, ποὺ μοῦ ἐδώρησαν τὰ ὦτά μου. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ παρελήφθησαν καὶ ἐναποταμιεύθησαν εἰς τὴν μνήμην μου, ἠμπορῶ νὰ τ' ἀνακαλῶ, ὅπως θέλω. Διακρίνω τὴν ὀσμὴν τοῦ κρίνου ἀπὸ τὴν ὀσμὴν τοῦ ἴου, χωρὶς νὰ ὀσφραίνωμαι, τὸ μέλι ἀπὸ τὸν παρασκευασμένον οἶνον, χωρὶς νὰ γεύωμαι, τὸ μαλακὸν ἀπὸ τὸ τραχύ, χωρὶς νὰ ἅπτωμαι, προτιμῶ δὲ τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο μόνον διὰ τῆς ἀναμνήσεώς μου.

Ἰδοὺ τί κάμνω ἐντὸς τῆς εὐρείας αἰθούσης τῆς μνήμης μου. Ἐκεῖ εὑρίσκονται εὐθὺς εἰς τὴν διάθεσίν μου ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα, μὲ ὅλα τὰ ὄντα, ποὺ ἠμπόρεσα ν' ἀντιληφθῶ εἰς αὐτά. Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος παρουσιάζομαι πάλιν εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ἐνθυμοῦμαι τί ἔκαμα, ποῦ καὶ πότε τὸ ἔκαμα καὶ ποῖαι ἐντυπώσεις μ' ἐξουσίαζαν διὰ νὰ ἐνεργῶ κατὰ τὸν α ἢ τὸν β τρόπον. Ἐκεῖ εὑρίσκεται πᾶν ὅ,τι ἐνθυμοῦμαι, ἐξ ἰδίας πείρας μαθὼν ἢ ἀκούσας παρ' ἄλλων. Ἀπὸ τὴν αὐτὴν δὲ ὡσαύτως πηγὴν προέρχονται αἱ μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων συγκρίσεις, τὰς ὁποίας κάμνω εἴτε ἐγὼ ὁ ἴδιος πειραματιζόμενος εἴτε στηριζόμενος εἰς τὴν ὁμολογίαν τῶν ἄλλων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συναρμονισμοῦ μὲ τὴν ἐμπειρίαν μου. Ἐκ δὲ τῶν σχέσεων, ποὺ εὑρίσκω μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τοῦ παρελθόντος, γεννῶνται αἱ ὑποθέσεις μου περὶ τῶν γεγονότων, καθὼς καὶ αὐταὶ αἱ ἐλπίδες μου. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ

φαντάζομαι πάλι παρόντα. «Θὰ κάμω τοῦτο, θὰ κάμω ἐκεῖνο», λέγω εἰς τὸν ἑαυτόν μου, εἰς τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην πτυχὴν τῆς ψυχῆς μου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκλείονται τοιαῦται καὶ τοσαῦται εἰκόνες καὶ προσθέτω: «Ὦ ἐὰν ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ὢ ἐὰν ἤθελε ν' ἀπομακρύνῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ὁ Θεός». Αὐτὰ λέγω μέσα μου καὶ κατὰ τὸν χρόνον, ὅπου ὁμιλῶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, αἱ εἰκόνες τῶν ἀντικειμένων, τὰς ὁποίας καλῶ, παρουσιάζονται ἀστραπιαίως εἰς ἐμὲ ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τῆς μνήμης μου, οὔτε θὰ ἤμουν ἱκανὸς νὰ ὁμιλῶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἂν μ' ἐγκατέλειπαν.

Μεγάλη ἡ δύναμις τῆς μνήμης, τρισμεγίστη, ὦ Θεέ μου! Κολοσσιαῖον καὶ ἄπειρον Ἱερόν! Ποιὸς ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν βυθόν του; Καὶ ὅμως εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς μου, ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν μου καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν ἐννοῶ πᾶν ὅ,τι εἶμαι. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν συστενοῦται τόσον πολύ, ὥστε ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχει, νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ αὐτὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν του; Καὶ τὸ μέρος του ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατέχῃ, εὑρίσκεται ἔξω ἀπ' αὐτὸ καὶ ὄχι ἐντός του; Διατί δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ κατέχῃ; Μεγάλος θαυμασμὸς γεννᾶται ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὴν ψυχήν μου καὶ αἱ φρένες μου συγχέονται ἐξ ἀμηχανίας καὶ φόβου.

Καὶ οἱ ἄνθρωποι θαυμάζουν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων καὶ τὴν ἀτρύγετον θάλασσαν καὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν καὶ τοῦ ὠκεανοῦ τὰ κράσπεδα καὶ τὰς τροχιὰς τῶν ἀστέρων καὶ λησμονοῦν τὸν ἑαυτόν τους, οὔτε ἐκπλήσσονται διὰ τὸ ὅτι ὠνόμασα ὅλα αὐτά, χωρὶς νὰ τὰ βλέπω μὲ τὰ μάτια μου. Καὶ δὲ θὰ ἤμουν ἱκανὸς νὰ τὰ ὀνομάσω, ἐὰν τὰ ὄρη καὶ τὰ κύματα καὶ τὰ ἄστρα καὶ οἱ ποταμοί, ποὺ εἶδα κάποτε καὶ ὁ Ὠκεανός, ποὺ ἐπίστευσα, δὲν ἦσαν προσιτὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς μου, ἀπὸ τὰ εὐρύχωρα λειβάδια τῆς μνήμης μου, ὡς ἐὰν τὰ ἔβλεπα ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου. Καὶ ὅμως, ὅταν ἐστράφησαν πρὸς τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τὰ ὄμματά μου, δὲν τ' ἀπερρόφησαν μὲ τὸ νὰ τὰ βλέπουν, διότι αὐτὰ τ' ἀντικείμενα δὲν εὑρίσκονται μέσα εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ἀλλὰ μόνον αἱ εἰκόνες των, γνωρίζω δὲ ἀπὸ ποίαν αἴσθησιν προῆλθε κάθε ἐντύπωσίς μου.

Ἡ μνήμη εἰς τὸ πεδίον τῶν ἐπιστημῶν

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τἀντικείμενα αὐτά, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ ἡ μνήμη μου. Ἐκεῖ εὑρίσκονται καὶ ὅλα ἐκεῖνα, ποὺ ἀπέκτησα ἐκ τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημῶν καὶ δὲν τὰ ἐλησμόνησα ἀκόμη Ἀλλὰ αὐτὰ κρύπτονται εἰς χῶρον μυστηριωδέστερον ἢ μᾶλλον εἰς κανένα χῶρον, δὲν ἔχω δὲ εἰς τὸν ἑαυτόν μου τὰς εἰκόνας των παρὰ τἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτά. Ὅσον ἀφορᾷ, παραδείγματος χάριν, τὴν γραμματικήν, τὴν διαλεκτικήν, τὰ διάφορα θέματα, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνει, αἱ πολλαὶ καὶ διάφοροι γνώσεις, ποὺ ἡ μνήμη συγκρατεῖ, δὲν εἶναι παρὰ μόνον εἰκόνες, τὰ πρότυπα τῶν ὁποίων εὑρίσκονται ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ἐδῶ δὲν συμβαίνει ὅ,τι γίνεται, ὅσον ἀφορᾷ ἕναν ἦχον, ποὺ ἔρχεται καὶ παρέρχεται, ἀφίνων ἴχνη εἰς τὴν ἀκοήν μας, ἐπιτρέποντα νὰ τὸν ἀκούωμεν καὶ ὅταν παύσῃ νὰ ἠχῇ, ἢ ὅσον ἀφορᾷ μίαν ὀσμήν, ἡ ὁποία, διερχομένη καὶ διασκεδαζομένη εἰς τὸν ἄνεμον, μεταδίδει εἰς τὴν μνήμην μας μίαν εἰκόνα, ποὺ ἀφυπνίζομεν μὲ τὴν ἀνάμνησιν, ἢ ὡς πρὸς ἕνα φαγητόν, ποὺ δὲν εἶναι πλέον γευστικὸν διὰ τὸν στόμαχον, ἀλλ' ἔχει ἀκόμη κάποιαν γευστικότητα εἰς τὴν μνήμην, ἢ τέλος, ὡς πρὸς ἐκεῖνο, ποὺ γίνεται αἰσθητὸν διὰ τῆς ἀφῆς, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον, ἀποχωριζόμενον ἀπὸ ἡμᾶς, διαχαράσσεται ὑπὸ τῆς ἀναμνήσεως εἰς τὴν φαντασίαν. Διότι δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν μνήμην τἀντικείμενα, ἀλλ' αἱ εἰκόνες των, ποὺ συλλαμβάνονται μὲ ταχύτητα ἰλιγγιώδη καί, τρόπον τινά, ἐντὸς θαυμασίων κυττάρων (1) ἐναποτιθέμεναι, ἀνασύρονται ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν θαυμασίως.

Ἀπ' ἐναντίας, ὅταν ἀκούω, ὅτι ἕκαστον ἀντικείμενον γεννᾷ τρία εἴδη ζητημάτων, δηλαδὴ ἐὰν ὑπάρχῃ, τί εἶναι, ὁποῖον εἶναι (2), ἔχω πραγματικῶς τὰς εἰκόνας τῶν ἤχων, ποὺ ἀποτελοῦν τὰς λέξεις αὐτάς, ὅσον δὲ ἀφορᾷ αὐτοὺς τοὺς ἤχους, γνωρίζω, ὅτι διέσχισαν μὲ κάποιον θόρυβον τὸν ἀέρα καὶ ὅτι ἔπαυσαν πλέον νὰ ὑφίστανται. Τοὐναντίον, τἀντικείμενα, ποὺ δηλοῦν οἱ ἦχοι αὐ-

---

(1) Ἡ λέξις ***κύτταρον*** ἔχει ἐδῶ, φυσικά, τὴν ἀρχικὴν καὶ ὄχι τὴν βιολογικὴν σημασίαν του.

(2) Ὕπαρξις, οὐσία, ποιόν.

τοί, δὲν τὰ ἤγγισα μὲ καμμίαν αἴσθησιν τοῦ σώματός μου, δὲν τὰ εἶδα παρὰ μόνον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς μου, δὲν περισυνέλεξα δὲ εἰς τὴν μνήμην μου τὰς εἰκόνας των, ἀλλὰ τἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτά.

Ἀπὸ ποῦ εἰσῆλθον αὐτὰ εἰς ἐμέ; Ἐὰν ἠμποροῦν, ἂς τὸ εἰποῦν. Διότι διατρέχω ὅλας τὰς πύλας τοῦ σώματός μου καὶ δὲν εὑρίσκω ἀπὸ ποῦ εἰσῆλθον. Οἱ ὀφθαλμοί μου λέγουν: «Ἐὰν εἶναι χρωματισμένα, ἐμεῖς τὰ ἀναγγείλαμε». Οἱ ρώθωνες λέγουν: «Ἐὰν ἔχουν ὀσμήν, πέρασαν ἀπὸ μᾶς». Ἡ γεῦσις λέγει: «Ἐὰν δὲν εἶναι χυμοί, μὴ μ' ἐρωτᾶς». Ἡ ἀφὴ λέγει: «Ἐὰν δὲν εἶναι ὑλικὰ ἀντικείμενα, δὲν τὰ ἤγγισα καὶ ἀφοῦ δὲν τὰ ἤγγισα, δὲν τὰ εἰσήγαγα».

Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν καὶ πῶς εἰσῆλθαν εἰς τὴν μνήμην μου; Δὲν τὸ γνωρίζω, διότι, ὅταν τὸ ἐδιδάχθηκα δὲν ἐπίστευα εἰς ξένην ψυχήν, ἀλλὰ τ' ἀνεγνώριζα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἰδικήν μου, τὰ ἐπεδοκίμαζα ὡς ἀληθινὰ καὶ τὰ ἐμπιστευόμουν εἰς αὐτήν, διὰ νὰ τὰ ἐπανευρίσκω κατὰ βούλησιν. Ἦσαν λοιπὸν καὶ προηγουμένως εἰς τὴν ψυχήν μου, δηλαδὴ προτοῦ τὰ διδαχθῶ, ἀλλὰ δὲν ἦσαν εἰς τὴν μνήμην μου. Ποῦ λοιπὸν καὶ πῶς θὰ τὰ ἀνεγνώριζα καὶ πῶς θὰ ἔλεγα: «ναί, αὐτὸ εἶναι ὀρθόν, ἀληθινόν», ἂν δὲν εὑρίσκοντο ἤδη εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου, θαμμένα μέσα εἰς τόσο μεγάλα βάθη, ὥστε ἡ σκέψις μου, χωρὶς μίαν ὑπόδειξιν, δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ τ' ἀνασύρῃ ποτὲ ἀπὸ ἐκεῖ.

Ἡ μάθησις εἶναι ἀνάμνησις (1)

Ἔτσι λοιπὸν εὑρίσκομεν, ὅτι ἡ γνῶσις τῶν ἀντικειμένων, αἱ εἰκόνες τῶν ὁποίων δὲν μᾶς παρέχονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα περιεργαζόμεθα, χωρὶς εἰκόνες, εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μας, αὐτὰ καθ' ἑαυτά, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ διὰ τῆς σκέψεως περισυλλογὴ καὶ προσεκτικὴ ἐποπτεία ἐκείνων, ποὺ εὑρίσκονται ἤδη εἰς τὴν μνήμην εἰς χαώδη καὶ ἄτακτον κατάστασιν, μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως, ἀφοῦ εὑρίσκονται ἤδη, κατά τινα

(1) Ἐδῶ πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μάθησις εἶναι ἀνάμνησις.

τρόπον, κάτω ἀπὸ τὰ χέρια μας, ἀντὶ νὰ εἶναι διεσπαρμένα καὶ ἀγνοημένα, ἐμφανίζονται εὔκολα εἰς τὴν προσοχήν.

Καὶ πόσα τοιαύτης φύσεως ἀντικείμενα, ποὺ ἔχουν ἤδη εὑρεθῆ καὶ τοποθετηθῆ κάτω ἀπὸ τὰ χέρια μου, καθὼς εἶπα, δὲν περιέχει ἡ μνήμη μου; Εἶναι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομεν διδασκαλίαν καὶ μάθησιν. Τὰ ἀντικείμενα δὲ ταῦτα, ἐὰν ἀφήσω νὰ παρέλθῃ κάποιο χρονικὸ διάστημα, χωρὶς νὰ τ' ἀνακαλέσω, βυθίζονται πάλιν καὶ χάνονται ἐντὸς ἀποκρύφων ἀβύσσων εἰς τρόπον, ὥστε παρίσταται ἀνάγκη νὰ τ' ἀνακαλύψω ἐκ νέου, νὰ τὰ ξεθάψω εἰς τὸν ἴδιον χῶρον—διότι δὲν ἀλλάσσουν τὴν διαμονήν των—διὰ δευτέραν φορὰν καὶ νὰ τὰ περισυλλέξω καὶ πάλιν διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ τὰ μάθω. Ἐκ τῆς ἀνάγκης δὲ νὰ περισυλλέγωμεν τὰ διεσπαρμένα στοιχεῖα, προέρχεται ἡ λέξις cogitare (1). Διότι τὸ cogo καὶ τὸ cogito σχετίζονται μεταξύ των, ὅπως τὸ ago πρὸς τὸ agito καὶ τὸ facio πρὸς τὸ factito. Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ ἔχει ἰδιοποιηθῆ αὐτὴν τὴν λέξιν, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται διὰ νὰ δηλώνῃ ἐκεῖνο ποὺ περισυλλέγεται εἰς τὸ πνεῦμα.

Ἡ μνήμη τῶν ἀριθμῶν

Ἐξ ἄλλου ἡ μνήμη περιέχει τὰς ἀπείρους σχέσεις τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν μέτρων, ἐκ τῶν ὁποίων καμμία δὲν μετεβιβάσθη εἰς αὐτὴν διὰ μιᾶς αἰσθήσεως τοῦ σώματος, διότι δὲν ἔχουν οὔτε χρῶμα, οὔτε ἦχον, οὔτε ὀσμήν, οὔτε γεῦσιν, οὔτε γίνονται διὰ τῆς ἀφῆς προσιτά. Ἤκουσα τοὺς ἤχους τῶν λέξεων, διὰ τῶν ὁποίων δηλοῦνται, ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν, ἄλλαι ὅμως εἶναι λέξεις καὶ ἄλλαι αἱ ἐν λόγῳ ἀλήθειαι. Αἱ πρῶται εἶναι ἑλληνικαὶ ἢ λατινικαὶ καὶ δὲν ἀνήκουν εἰς κάποιο ἄλλο γλωσσικὸν ἰδίωμα. Εἶδα γραμμάς, ποὺ ἐχάραξαν ἐργάται, γραμμὰς λεπτὰς ὡς νῆμα ἀράχνης, ἀλλ' αἱ γραμμαὶ αὗται εἶναι διαφορετικαί, δηλαδὴ δὲν εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν γραμμῶν ἐκείνων, ποὺ μοῦ ἀνήγγειλαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς σαρκός. Τὰς γνωρίζει ὁ καθείς, χωρὶς ν' ἀπευθύνῃ τὴν σκέψιν του πρὸς ἕνα ὁποιοδήποτε σῶμα, τὰς ἀναγνωρίζει εἰς

(1) Cogito, σημαίνει μαζεύω, συλλέγω, περισυλλέγω καὶ συνεκδοχικῶς διανοοῦμαι καὶ σκέπτομαι.

τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον του. Ἐπίσης ἐσχημάτισα τὴν παράστασιν τῶν ἀριθμῶν, τοὺς ὁποίους ἀριθμοῦμεν, δι' ὅλων τῶν αἰσθήσεων τοῦ σώματος, ἀλλ' οἱ ἀριθμοί, διὰ τῶν ὁποίων ἀριθμοῦμεν, εἶναι διαφορετικοί, δὲν εἶναι εἰκόνες τῶν αἰσθήσεων, ἑπομένως εἶναι πολὺ ἀνώτεροι. Αὐτὸς ποὺ δὲν βλέπει αὐτοὺς τοὺς ἀριθμούς, ἂς μὲ ἐμπαίξῃ διὰ τὸ ὅτι λέγω τέτοια πράγματα καὶ ἐγὼ θὰ τὸν οἰκτείρω διὰ τὸν ἐμπαιγμόν του.

Ἡ μνήμη τῶν ψυχικῶν καταστάσεων

Ὅλα αὐτὰ τὰ συγκρατῶ διὰ τῆς μνήμης μου καὶ διὰ τῆς μνήμης μου γνωρίζω τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὰ ἀπέκτησα. Ἐξ ἄλλου ἤκουσα καὶ διατηρῶ εἰς τὴν μνήμην μου πολλὰς ἀντιρρήσεις, λίαν ἐσφαλμένας, ποὺ ἀπευθύνονται ἐναντίον τῶν ὡς ἄνω ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιρρήσεις, μολονότι εἶναι ἐσφαλμέναι, ἐν τούτοις δὲν εἶναι σφάλμα νὰ τὰς ἐνθυμηθῶ καὶ νὰ διακρίνω τὰς ἀληθείας ἀπὸ τὰς πλάνας, ποὺ ἐκστομίζονται ἐναντίον των. Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη καὶ τοῦτο : ἄλλο εἶναι νὰ διακρίνω αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ ἄλλο νὰ ἐνθυμοῦμαι, ὅτι συχνὰ τὰ διέκρινα, κάθε φορὰν ποὺ τὰ ἐσκεπτόμην. Ὥστε ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἐνόησα πολλάκις αὐτὴν τὴν διαφοράν, καὶ ὅτι ἐὰν τὴν ἐννοῶ τώρα, τὴν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν μνήμην μου, διὰ νὰ ἐνθυμηθῶ ἀργότερα, ὅτι τώρα τὴν ἐννοῶ. Ἐνθυμοῦμαι λοιπόν, ὅτι εἶχα ἐνθυμηθῆ. Ἂν δὲ βραδύτερον καὶ πάλιν ἐνθυμηθῶ, ὅτι εἶχα ἐνθυμηθῆ αὐτὰ τὰ πράγματα, τὴν ἱκανότητα ταύτην τὴν ὀφείλω εἰς τὴν μνήμην μου.

Καὶ αἱ διάφοροι θυμικαὶ (συναισθηματικαὶ) καταστάσεις τῆς ψυχῆς μου συγκρατοῦνται εἰς τὴν μνήμην μου, ὄχι κατὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον τὰς ὑφίσταται ἡ ψυχή, ὁσάκις προσβάλλεται ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον πολὺ διαφορετικὸν καὶ ἀναλόγως τῆς δυνάμεως τῆς μνήμης.

Διότι ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἤμουν κάποτε εὔθυμος, ἐνῷ τώρα δὲν εἶμαι. Ἐνθυμοῦμαι τὴν λύπην τοῦ παρελθόντος ἐνῷ τώρα δὲν εἶμαι λυπημένος. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι κάποτε εἶχα φοβηθῆ, ἐνῷ τώρα δὲν κατέχομαι ἀπὸ φόβον. Ἐνθυμοῦμαι τὴν παλαιὰν πλεονεξίαν μου, ἐνῷ τώρα δὲν εἶμαι πλεονέκτης. Καὶ ἀντιστρόφως, ὅταν εἶ-

μαι εὔθυμος ἐνθυμοῦμαι τὴν δυσθυμίαν τοῦ παρελθόντος καὶ λυπημένος τὴν παλαιὰν εὐθυμίαν μου.

Πῶς ἡ ψυχὴ ἐνθυμεῖται μὲ χαρὰν λυπηρὰ γεγονότα (1)

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς παθήσεις τοῦ σώματος, δὲν πρέπει διόλου νὰ θαυμάζωμεν· Διότι ἄλλο εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ἄλλο τὸ σῶμα. Ἐὰν λοιπὸν μὲ χαρὰν ἐνθυμούμεθα παλαιὸν πόνον, αὐτὸ δὲν εἶναι διόλου ἐκπληκτικόν. Ἀλλὰ ἡ μνήμη εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ νοῦς. Διότι, ὅταν ἐμπιστευώμεθα κάτι εἰς τὴν μνήμην συνανθρώπων μας, τοῦ λέγομεν: «Κοίταξε νὰ τὸ βάλῃς καλὰ εἰς τὸν νοῦν σου», ὅταν δὲ λησμονοῦμεν λέγομεν: «δὲν ἦταν εἰς τὸν νοῦν μου», «ἔφυγε ἀπὸ τὸν νοῦν μου», καὶ ἔτσι ὀνομάζομεν τὴν μνήμην νοῦν.

Ἀλλά, τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁσάκις ἐνθυμοῦμαι μὲ χαρὰν μίαν παρελθοῦσαν ὀδύνην, διατί τὸ μὲν πνεῦμα ἔχει χαράν, ἡ δὲ μνήμη λύπην; Διατί τὸ μὲν πνεῦμα εἶναι εὔθυμον, λόγῳ τῆς χαρᾶς, ποὺ εὑρίσκεται εἰς αὐτό, ἡ δὲ μνήμη δὲν εἶναι λυπημένη ἀπὸ τὴν λύπην, ποὺ ἐμφωλεύει εἰς αὐτήν; Ἡ μνήμη δὲν εἶναι ἆρά γε ἀνεξάρτητος τοῦ πνεύματος; Ποιὸς θὰ ἐτολμοῦσε νὰ τὸ εἴπῃ;

Ἡ μνήμη εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ὁ στόμαχος τοῦ πνεύματος, ἡ δὲ χαρὰ καὶ ἡ λύπη τὰ γλυκὰ καὶ τὰ πικρὰ φαγητά. Τὰ γλυκὰ καὶ τὰ πικρὰ αὐτὰ φαγητά, ἀποτιθέμενα εἰς τὴν μνήμην, τοποθετοῦνται μὲ κάποιον τρόπον εἰς τὸν στόμαχον, ὅπου χάνουν τὴν γευστικότητά των. Εἶναι γελοία ἡ παραβολή, ἀλλὰ δὲν στερεῖται κάποιας ὀρθότητος.

Ἀλλ' ἰδοὺ ἐγὼ ἀνασύρω ἀπὸ τὴν μνήμην μου τέσσερα διακεκριμένα πάθη, ποὺ εἶναι: ἡ πλεονεξία, ἡ χαρά, ὁ φόβος καὶ ἡ λύπη (2). Εἰς ὁποιανδήποτε δὲ συζήτησιν καὶ ἂν παρέλθω ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, εἴτε διαιρῶν εἰς ἤδη τὸ καθένα ἐκ τῶν ἐν λόγῳ παθῶν, εἴτε δίδων ὁρισμοὺς εἰς τὰ πάθη ταῦτα, κάθε τι σχετικόν, ποὺ λέγω, τὸ εὑρίσκω πάλιν εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ ὅμως δὲν ταράσσομαι ἀπὸ κανένα, προτοῦ δὲ τὰ ἀνασύρω ἀπὸ τὴν μνήμην

---

(1) Σχετικῶς ἀναφέρομεν τὸ ἀρχαῖον γνωμικόν: «ὡς ἡδὺ τὴν θάλατταν ἀπὸ γῆς ὁρᾶν, οὕτως ἡδὺ τῷ σωθέντι μεμνῆσθαι τῶν πόνων».

(2) Ἡ διαίρεσις αὐτὴ τῶν παθῶν ὀφείλεται εἰς τοὺς Στωϊκούς.

μου, εὑρίσκοντο ἀναμφιβόλως εἰς ἐμένα ἄλλως πῶς θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἔλθουν διὰ τῆς ἀναμνήσεως εἰς τὸ φῶς;

Ἴσως ὅπως τὰ μηρυκαστικὰ ἀνασύρουν τὴν τροφὴν ἐκ τοῦ στομάχου των, ἔτσι ἀνασύρωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς ἀναμνήσεως ὅ,τι ἐναποθέτομεν εἰς τὴν μνήμην. Ἀλλὰ τότε, διατί ὁ μελετῶν τὰ πάθη ταῦτα δὲν αἰσθάνεται τὴν γλυκύτητα τῆς χαρᾶς ἢ τὴν πικρίαν τῆς λύπης; Μήπως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἀνόμοιον ὅ,τι δὲν εἶναι ὅμοιον πουθενά; Διότι ποιὸς θὰ ἐδέχετο νὰ ὁμιλῇ οἰκειοθελῶς περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἐὰν ὁσάκις ἀναφέρωμεν τὴν λύπην ἢ τὸν φόβον, θὰ εἴμεθα ἀναγκασμένοι νὰ λυπούμεθα ἢ νὰ φοβούμεθα; Καὶ ὅμως δὲν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ὁμιλοῦμεν περὶ αὐτῶν, ἂν δὲν εὑρίσκαμεν εἰς τὴν μνήμην ὄχι μόνον τοὺς ἤχους τῶν λέξεων, διὰ τῶν ὁποίων δηλοῦται σύμφωνα μὲ τὰς εἰκόνας, ποὺ ἔχουν ἐγχαραχθῆ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὰς γνώσεις τῶν πραγμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδέχθημεν ἀπὸ καμμίαν σαρκικὴν πύλην, ἀλλὰ ἐμόρφωσε τὸ πνεῦμα ἐκ πείρας τῶν ἰδίων παθῶν του καὶ τὰ ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν μνήμην, ἢ τὰ ὁποῖα συνεκράτησεν ἡ μνήμη, χωρὶς νὰ τὰ ἔχωμεν ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτήν.

Περὶ τῶν διαφόρων τρόπων, κατὰ τοὺς ὁποίους τὸ παρελθὸν ἐμφανίζεται ἐκ νέου εἰς τὴν μνήμην

Ἀλλὰ ἡ μνήμη ἀναπαριστᾷ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς μὲ εἰκόνας ἢ ἄνευ εἰκόνων.

Ἀναφέρω ἕνα λίθον, ἀναφέρω τὸν ἥλιον. Μολονότι τ' ἀντικείμενα ταῦτα δὲν εἶναι παρόντα εἰς τὰς αἰσθήσεις μου, αἱ εἰκόνες των εὑρίσκονται εἰς τὴν μνήμην μου ἀσφαλῶς. Ἀναφέρω τὸν σωματικὸν πόνον. Ἀναμφιβόλως, ἐφ' ὅσον δὲν ὑποφέρω, δὲν ὑφίσταται. Καὶ ὅμως ἂν δὲν ὑπῆρχε κάποια εἰκὼν τοῦ πόνου εἰς τὴν μνήμην μου, δὲν θὰ ἤξευρα τί ἔλεγα, οὔτε θὰ ἤμουν εἰς θέσιν νὰ τὸν διακρίνω, κατὰ τὴν συζήτησιν, ἀπὸ τὴν ἡδονήν. Ἀναφέρω τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος. Ὅταν εἶμαι ὑγιής, αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας εὑρίσκεται εἰς ἐμένα, καὶ ὅμως, ἂν δὲν εἶχα εἰς τὸ πνεῦμά μου κάποιαν εἰκόνα τῆς ὑγείας, δὲν θὰ ἠμποροῦσα νὰ ἐνθυμηθῶ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, οἱ δὲ ἄρρωστοι, ὅταν μᾶς

ἤκουσαν νὰ ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς ὑγείας, δὲν θὰ ἐγνώριζαν τί ἐσήμαινε, ἂν δὲν εἶχαν εἰς τὴν μνήμην των τὴν παράστασιν τῆς καταστάσεως ταύτης, ποὺ δὲν εὑρίσκετο εἰς τὸ σῶμά των.

Ἀναφέρω τοὺς ἀριθμούς, μὲ τοὺς ὁποίους μετροῦμεν: εἰς τὴν μνήμην μου δὲν ὑπάρχουν αἱ εἰκόνες των, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀριθμοί. Ἀναφέρω τὴν εἰκόνα τοῦ ἡλίου, καὶ αὐτὴ ὑπάρχει εἰς τὴν μνήμην μου, δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅμως τὴν εἰκόνα τῆς εἰκόνος του, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἴδιαν τὴν εἰκόνα, αὐτὴ δὲ εἶναι ἐκείνη, ποὺ ἐμφανίζεται εἰς τὴν μνήμην μου, ὁσάκις τὴν ἀνακαλῶ. Ἀναφέρω τὴν μνήμην καὶ διακρίνω ἐκεῖνο, ποὺ ἀναφέρω, ἀλλὰ ποῦ τὸ διακρίνω, ἐὰν ὄχι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν μνήμην; Λοιπὸν καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ μνήμη διακρίνει τὸν ἑαυτόν της διὰ τῆς εἰκόνος της καὶ ὄχι διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ της.

Ἡ μνήμη ἐνθυμεῖται καὶ αὐτὴν τὴν λήθην

Τέλος, ὅταν ἀναφέρω τὴν λήθην καὶ γνωρίζω τί ἀναφέρω, πῶς θὰ τὸ ἐγνώριζα, ἂν δὲν τὸ ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην μου; Δὲν ὁμιλῶ περὶ τοῦ ἤχου τῆς λέξεως, ἀλλὰ περὶ ἐκείνου, ποὺ ἡ λέξις σημαίνει, διότι, ἂν ἐλησμονοῦσα τὴν σημασίαν της, θὰ ἤμουν ἀνίκανος νὰ ἐννοήσω τί δηλοῖ. Ὅταν λοιπὸν ἐνθυμοῦμαι τὴν μνήμην, ἡ μνήμη παρουσιάζεται ἀμέσως ἀφ' ἑαυτῆς καὶ καθ' ἑαυτήν, ὅταν δὲ ἀναφέρω τὴν λήθην, παρουσιάζονται ταυτοχρόνως καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ λήθη: ἡ μνήμη διὰ τῆς ὁποίας ἐνθυμοῦμαι, ἡ λήθη ἐκεῖνο ποὺ ἐνθυμοῦμαι. Ἀλλὰ τί εἶναι λήθη, ἐὰν ὄχι ἡ στέρησις τῆς μνήμης; Διότι πῶς συμβαίνει, ὥστε νὰ ἐνθυμοῦμαι κάτι, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου μὲ ἐμποδίζει νὰ ἐνθυμοῦμαι; Ἐν τούτοις, ἐκ τοῦ ὅτι συγκρατοῦμεν ἐκεῖνο, ποὺ ἐνθυμούμεθα, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ ὅτι ἐνθυμούμεθα,—διότι ἄλλως ἀκούοντες τὴν λέξιν αὐτήν, δὲν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν σημασίαν της—ἕπεται, ὅτι ἡ λήθη συγκρατεῖται ἀπὸ τὴν μνήμην. Ὅθεν ἡ παρουσία της εἶναι ἀναγκαία, διὰ νὰ μὴ τὴν λησμονοῦμεν, μολονότι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν λησμονοῦμεν, εἶναι ἀκριβῶς ἡ παρουσία της.

Ἐξ αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ λήθη δὲν εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ὁσάκις τὴν ἐνθυμούμεθα,

ἀλλ' ὅτι εὑρίσκεται μόνον ἡ εἰκών της, ἀφοῦ, ἐὰν ἦτο παροῦσα αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, θὰ ἐγίνετο αἰτία ὄχι νὰ ἐνθυμούμεθα, ἀλλὰ νὰ λησμονοῦμεν. Ποιὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ μυστήριον τοῦτο; Ποιὸς εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαγνώσῃ τὴν φύσιν του;

Ἐγώ, Κύριε, μοχθῶ πάρα πολὺ ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ μοχθῶ εἰς τὸν ἑαυτόν μου: ἔγινα διὰ τὸν ἑαυτόν μου γῆ μόχθου, καὶ ἱδρῶτος. Διότι δὲν ἐρωτῶμεν τὰς ἐκτάσεις τοῦ οὐρανοῦ, δὲν ὑπολογίζομεν τὰ διαστήματα τῶν ἀστέρων, οὔτε ζητοῦμεν τοὺς νόμους τῆς ἰσορροπίας τῆς γῆς: ἐγὼ εἶμαι ὁ ἐνθυμούμενος τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἐγὼ εἶμαι ἡ ψυχή μου. Ὥστε δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸν τὸ νὰ εἶμαι μακρὰν ἐκείνου, ποὺ δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ τί πλησιέστερον ἐμοῦ παρὰ ὁ ἑαυτός μου; Καὶ ὅμως ἰδοὺ ὅτι δὲν ἐννοῶ τὴν δύναμιν τῆς μνήμης μου, ἄνευ τῆς ὁποίας θὰ ἤμουν ἀνίκανος νὰ ὀνομάσω τὸν ἑαυτόν μου. Διότι πῶς νὰ ἑρμηνεύσω ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποίου εἶμαι βέβαιος; δηλαδὴ ὅτι ἐνθυμοῦμαι τὴν λήθην; Ἠμπορῶ ἆρά γε νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἐνθυμοῦμαι, δὲν εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην μου; Ἐξ ἄλλου δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἡ λήθη εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην μου, διὰ νὰ μὴ λησμονῶ; Καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἰσχυρισμοὶ εἶναι μωρότατοι.

Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ τρίτη ὑπόθεσις; Ποῦ στηριζόμενος ἠμπορῶ νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι, ὁσάκις ἐνθυμοῦμαι τὴν λήθην ἡ μνήμη μου συγκρατεῖ μόνον τὴν εἰκόνα της καὶ ὄχι τὴν λήθην αὐτὴν καθ' ἑαυτήν; Ποῦ στηριζόμενος ἠμπορῶ νὰ ἰσχυρισθῶ τοῦτο, ἀφοῦ, ὅταν ἐγχαράσσεται ἡ εἰκὼν ἑνὸς ἀντικειμένου εἰς τὴν μνήμην μου, πρέπει νὰ ἔχῃ προϋπάρξει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, ἡ εἰκὼν τοῦ ὁποίου, ἀποσπωμένη ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, δύναται νὰ ἐγχαραχθῇ εἰς αὐτήν; Ἔτσι ἐνθυμοῦμαι τὴν Καρχηδόνα καὶ ὅλους τοὺς τόπους ποὺ ἐπεσκέφθηκα καὶ τὴν μορφὴν τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶδα καὶ ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ποὺ μοῦ κατέστησαν γνωστὰ αἱ αἰσθήσεις μου. Ἔτσι ἐνθυμοῦμαι καὶ αὐτὴν τὴν σωματικήν μου ὑγείαν ὡς καὶ τὸν πόνον. Ὅταν ἦσαν παρόντα τὰ ἀντικείμενα ποὺ ἀνέφερα, ἡ μνήμη μου ἔλαβε τὰς εἰκόνας των, διὰ νὰ τὰς περιεργασθῇ ἀργότερα ὡς παρούσας καὶ νὰ τὰς παρουσιάσῃ πάλιν εἰς τὴν ψυχήν μου, ποὺ ἐνθυμεῖται καὶ ἀπόντα τὰ ἐν λόγῳ ἀντικείμενα.

Ὅθεν ἐὰν ἡ λήθη δὲν συγκρατῆται εἰς τὴν μνήμην μου διὰ

τοῦ ἑαυτοῦ της, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι παροῦσα διὰ νὰ ληφθῇ ἡ εἰκὼν αὐτῆς. Ἀλλὰ εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι παροῦσα, κατὰ ποῖον τρόπον ἐχάραξε τὴν εἰκόνα της εἰς τὴν μνήμην, ἀφοῦ ἡ παρουσία της ἀκριβῶς εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐπιφέρει τὴν ἀπόσβεσιν τῶν εἰκόνων, ποὺ ἔχουν ἐγχαραχθῇ εἰς αὐτήν; Καὶ ὅμως ὁπωσδήποτε καὶ ἂν γίνεται τοῦτο, ὁσονδήποτε ἀκατανόητον καὶ ἀνερμήνευτον εἶναι τὸ φαινόμενον, εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐνθυμοῦμαι αὐτὴν τὴν ἰδίαν λήθην, δηλαδὴ ἐκεῖνο, ποὺ ἐκμηδενίζει τὴν ἀνάμνησιν.

Ὀφείλομεν νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν Θεὸν ἐκεῖθεν τῆς μνήμης

Μεγάλη ἡ δύναμις τῆς μνήμης! Δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῖον φόβον κατέχομαι, ὦ Θεέ μου, ἀναλογιζόμενος τὴν βαθεῖαν καὶ ἄπειρον αὐτὴν πολλαπλότητα. Καὶ αὐτὴ εἶναι τὸ πνεῦμά μου, τὸ δὲ πνεῦμά μου εἶναι ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ποῖος εἶμαι λοιπόν, ὦ Θεέ μου; Ποία ἡ φύσις μου; Ζωὴ καταπληκτικὴ εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν φαινομένων της καὶ εἰς τὴν ἄπειρον δύναμίν της.

Ἰδοὺ αἱ πεδιάδες, τὰ ἄντρα, τὰ ἀπειράριθμα σπήλαια τῆς μνήμης μου πλὴν ἀπειραρίθμων εἰδῶν ἀντικειμένων εἴτε πλήρη ἀπὸ τὰς εἰκόνας των, προκειμένου περὶ σωμάτων, εἴτε ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα, προκειμένου περὶ ἐπιστημῶν, εἴτε τέλος ἀγνοῶ ἀπὸ ποίας παραστάσεις ἢ σημεῖα, προκειμένου περὶ παθῶν τῆς ψυχῆς, τὰ ὁποῖα ἐνθυμεῖται καὶ χωρὶς νὰ ταράσσεται ὑπ' αὐτῶν, μολονότι ὅ,τι εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην, εὑρίσκεται καὶ εἰς τὴν ψυχήν. Διὰ μέσου ὅλων αὐτῶν πορεύομαι καὶ πτερυγίζω ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ διεισδύω, ἐφ' ὅσον δύναμαι, δὲν βλέπω δὲ πουθενὰ τὸ τέρμα: πόσον εἶναι μεγάλη ἡ δύναμις τῆς μνήμης, πόσον εἶναι μεγάλη ἡ δύναμις τῆς ζωῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ζῇ τὴν ἐφήμερον ζωήν.

Τί θὰ κάμω λοιπόν, Θεέ μου, ἀληθινή μου ζωή; Θὰ ὑπερβῶ καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν μου, ποὺ καλεῖται μνήμη· θὰ τὴν ὑπερβῶ, διὰ νὰ Σὲ φθάσω, ὦ γλυκὺ φῶς! Σὺ τί μοῦ λέγεις; Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνερχόμενος διὰ τῆς ψυχῆς μου πρὸς Ἐσέ, ποὺ εὑρίσκεσαι ἄνωθέν μου· θὰ ὑπερβῶ καὶ τὴν ζωήν μου αὐτήν, ποὺ ὀνομάζεται μνήμη, μὲ τὸν πόθον νὰ Σὲ πλησιάσω, ὅπου εἶσαι προσιτὸς

καὶ νὰ προσκολληθῶ εἰς Ἐσέ, ἐκεῖ ὅπου δύναται κανεὶς νὰ τὸ ἐπιτύχῃ. Διότι καὶ τὰ κτήνη καὶ τὰ πτηνὰ ἔχουν μνήμην, διότι ἐὰν δὲν εἶχαν, δὲν θὰ ἐπανεύρισκον τὰς κρύπτας των καὶ τὰς φωλεάς των καὶ ὅλα τὰ λοιπά, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι συνηθισμένα, οὔτε θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀποκτήσουν μίαν συνήθειαν, ἐὰν δὲν εἶχαν μνήμην. Ὥστε ἐγὼ θὰ ὑπερβῶ καὶ τὴν μνήμην, διὰ νὰ πλησιάσω πρὸς Ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος μὲ ἔπλασε διαφορετικὸν ἀπὸ τὰ τετράποδα καὶ σοφώτερον ἀπὸ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Θὰ ὑπερβῶ καὶ τὴν μνήμην διὰ νὰ εὕρω Ἐσέ, ἀληθινὴν καὶ ἀσφαλῆ γλυκύτητα. Ἀλλὰ ποῦ νὰ Σὲ εὕρω ; Ἐὰν Σὲ εὕρω ἐκτὸς τῆς μνήμης μου, δὲν θὰ Σὲ ἐνθυμοῦμαι. Πῶς λοιπὸν νὰ Σὲ εὕρω, ἐφ᾿ ὅσον δὲν θὰ Σὲ ἐνθυμοῦμαι ;

Ἡ μνήμη ἐπανευρίσκει ἕνα χαμένο ἀντικείμενον

Μία γυναῖκα ἔχασε μίαν δραχμὴν καὶ τὴν ἀνεζήτησε μὲ τὸ φῶς ἑνὸς λύχνου. Ἐὰν δὲν τὴν ἐνθυμόταν, δὲν θὰ τὴν εὕρισκε. Διότι, καὶ ἂν ἀκόμη τὴν εὕρισκε, ἀπὸ ποῦ θὰ ἐγνώριζε, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς δραχμῆς, ποῦ εἶχε χάσει, ἐὰν τὴν εἶχε λησμονήσει ; Ἐνθυμοῦμαι ὅ,τι ἔχασα καὶ ἔχω ἐπανεύρει πολλὰ πράγματα. Τὸ γνωρίζω δὲ αὐτό, διότι, ἐὰν μὲ ἐρωτοῦσε κανεὶς ὅταν ἐγύρευα τὰ χαμένα : «Μήπως εἶναι αὐτό ;» «μήπως εἶναι ἐκεῖνο ;» θ᾿ ἀπαντοῦσα «ὄχι», ἕως ὅτου ἐπανεύρισκα αὐτὸ ποὺ ζητοῦσα. Ἀλλὰ ἂν δὲν ἐνθυμούμουν τὸ ἀντικείμενον καὶ ἂν ἀκόμη παρουσιάζετο κατὰ τύχην, δὲν θὰ τὸ εὕρισκα, διότι δὲν θὰ τὸ ἀναγνώριζα. Αὐτὸ δὲ συμβαίνει πάντοτε, ὅταν ζητοῦμε καὶ εὑρίσκωμε ἕνα πρᾶγμα, ποὺ ἐχάσαμε. Ἀλλά, τοὐλάχιστον, ὅταν ἐξαφανισθῇ κάτι ἀπὸ τὰ μάτια μας, χωρὶς νὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν μνήμην μας, παραδείγματος χάριν ἕνα σῶμα, συγκρατοῦμεν τὴν εἰκόνα του καὶ τὸ ζητοῦμεν, ἕως ὅτου ἐμφανισθῇ πάλιν εἰς τὰ ὄμματά μας. Ὅταν δὲ ἀνευρεθῇ, ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν εἰκόνα του, ποὺ ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὸν ἐσωτερικόν μας κόσμον. Οὔτε θὰ ἐλέγαμε, ὅτι ἔχομεν ἀνεύρει ἕνα πρᾶγμα οὔτε θὰ τὸ ἀναγνωρίζαμεν, ἂν δὲν τὸ ἐνθυμούμεθα, ὅ,τι ὅμως ἐχάθη ἀπὸ τὰ μάτια μας διετηρήθη εἰς τὴν μνήμην μας.

Περὶ τῆς λήθης

Ἀλλὰ τί γίνεται, ὅταν αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ μνήμη χάσῃ κάτι, καθὼς συμβαίνει, ὅταν λησμονοῦμεν καὶ καταβάλλωμεν προσπά-

θειαν νὰ ἐνθυμηθῶμεν κάτι ; Καὶ ποῦ τὸ ζητοῦμεν, ἐὰν ὄχι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν μνήμην ; Εἰς περίπτωσιν δέ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἄλλο ἀντικείμενον ἀντὶ ἄλλου ἐμφανισθῇ, τὸ ἀπορρίπτομεν, ἕως ὅτου παρουσιασθῇ τὸ ζητούμενον. Εὐθὺς δὲ ὅταν παρουσιασθῇ, λέγομεν : «ναὶ αὐτὸ εἶναι», πρᾶγμα ποὺ δὲν θὰ ἐλέγαμε, ἂν δὲν τὸ ἀνεγνωρίζαμε, καὶ δὲν θὰ τὸ ἀνεγνωρίζαμε, ἐὰν δὲν τὸ ἐνθυμούμεθα. Λοιπὸν τὸ εἴχαμε λησμονήσει πραγματικῶς.

Ἀλλὰ δὲν εἶχε χαθῇ καθ' ὁλοκληρίαν, χρησιμοποιοῦμεν δὲ τὸ μέρος, ποὺ ἐσυγκρατήσαμεν, διὰ νὰ εὕρωμεν τὸ ἄλλο μέρος. Ἡ μνήμη διαισθάνεται, ὅτι δὲν συγκρατεῖ πᾶν ὅ,τι συνηθίζει νὰ συγκρατῇ, ἐφ' ὅσον δὲ γίνεται, τρόπον τινά, χωλὴ καὶ ἀνάπηρος, ἀναζητεῖ ὅ,τι τῆς λείπει.

Τοῦτο συμβαίνει, ὅταν βλέπωμεν μὲ τὰ μάτια μας ἕνα πρόσωπον γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἢ τὸ σκεπτώμεθα καὶ λησμονοῦμεν τὸ ὄνομά του, ὅταν ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μας ἄλλο ὁποιοδήποτε ὄνομα, μὴ συνδεόμενον μὲ τὴν παράστασιν τοῦ προσώπου τούτου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔχομεν τὴν συνήθειαν νὰ σκεπτώμεθα τὸ ἕνα καὶ τὸ ἕτερον ταυτοχρόνως, τὸ ἀπορρίπτομεν, ἕως ὅτου ἀναφανῇ τὸ πραγματικὸν ὄνομα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναπαύεται τὸ πνεῦμα, ἐπανευρίσκον τὴν ἀλληλουχίαν ἐκείνην, ἡ ὁποία εἶναι συνήθης εἰς αὐτό. Καὶ ἀπὸ ποῦ ἀναφαίνεται, ἐὰν μὴ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς μνήμης ; Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναγνωρίζωμεν αὐτὸ τὸ ὄνομα τῇ ὑποδείξει ἄλλων, πάντοτε ἀπὸ τὴν μνήμην ἀναφαίνεται. Διότι δὲν τὸ πιστεύομεν ὡς νέον, ἡ δὲ μνήμη μᾶς λέγει, ὅτι εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐζητήσαμεν. Ἐὰν ὅμως εἶχεν ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν ψυχὴν καθ' ὁλοκληρίαν, δὲν θὰ τὸ ἐνθυμούμεθα οὔτε τῇ ὑποδείξει ἄλλων. Διότι δὲν ἐλησμονήσαμεν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκεῖνο, ποὺ ἐνθυμούμεθα, ὅτι ἐλησμονήσαμεν. Ἄρα δὲν θὰ ἠμπορούσαμεν ν' ἀναζητήσωμεν τὸ ἀπολεσθὲν ἀντικείμενον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τελείως ἔχομεν λησμονήσει.

Διὰ νὰ ζήσῃ κανεὶς εἰς τὴν μακαρίαν ζωὴν πρέπει νὰ τὴν γνωρίζῃ

Κατὰ ποῖον τρόπον λοιπὸν θὰ Σὲ ζητήσω, Κύριε ; Διότι ζητῶν Ἐσέ, τὸν Θεόν μου, ζητῶ τὴν μακαρίαν ζωήν. Θὰ Σὲ ζητήσω, διὰ νὰ ζήσῃ ἡ ψυχή μου. Διότι τὸ μὲν σῶμά μου ζῇ ἀπὸ

τὴν ψυχήν μου, ἡ δὲ ψυχή μου ἀπὸ Σέ. Κατὰ ποῖον λοιπὸν τρόπον θὰ ζητήσω τὴν μακαρίαν ζωήν ; Διότι δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ τὴν ἀποκτήσω, παρὰ μόνον ὅταν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ εἴπω : «ἀρκετά, αὐτὴ εἶναι» ! Ἀλλὰ πῶς νὰ τὴν ζητήσω ; Ἆρά γε διὰ τῆς μνήμης ὡς ἀντικείμενον, ποὺ ἐλησμόνησα καὶ ἐνθυμοῦμαι, ὅτι τὸ ἐλησμόνησα ; Μὲ τὸν πόθον τοῦ ἀγνώστου, ὡς ἐὰν ἦτο κάποιο πρᾶγμα, ποὺ οὐδέποτε ἐγνώρισα ἢ ἠμπόρεσα νὰ γνωρίσω, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐνθυμοῦμαι, ὅτι τὸ ἐλησμόνησα ; Δὲν εἶναι μακαρία ἡ ζωὴ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ὅλοι ἐπιθυμοῦν καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται ν' ἀποκτήσῃ ; Ποῦ τὴν ἐγνώρισαν διὰ νὰ τὴν ποθοῦν τόσο πολύ ; Ποῦ τὴν εἶδαν διὰ νὰ τὴν ἀγαποῦν ; Καὶ ὅμως εὑρίσκεται εἰς ἡμᾶς, ἀγνοῶ μὲ ποῖον τρόπον. Ὑπάρχει κάποιος τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ κατέχων αὐτὴν εἶναι πραγματικῶς μακάριος ; Ἄλλοι εἶναι μακάριοι διὰ τῆς ἐλπίδος. Οἱ δεύτεροι τὴν κατέχουν εἰς μικρότερον βαθμὸν παρὰ οἱ πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι μακάριοι κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ὁπωσδήποτε εἶναι εὐδαιμονέστεροι παρὰ ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε εἰς τὴν πραγματικότητα οὔτε μὲ τὴν ἐλπίδα μακάριοι. Ἐν τούτοις ἀκόμη καὶ αὐτοί, ἂν δὲν εἶχαν κατά τινα τρόπον τὴν ἐν λόγῳ ζωήν, δὲν θὰ ἐποθοῦσαν τόσον διακαῶς νὰ εἶναι μακάριοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ποθοῦν χωρὶς καμμίαν ἀμφιβολίαν. Δὲν ἠξεύρω, πῶς τὴν ἐγνώρισαν καὶ πῶς ἔχουν κάποιαν περὶ αὐτῆς ἰδέαν. Μήπως αὐτὴ ἡ ἰδέα εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην των ; Αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ μάθω. Διότι, ἐὰν πράγματι εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην των, σημαίνει, ὅτι ὑπήρξαμεν ἄλλοτε μακάριοι. Ἆρά γε ὑπήρξαμεν μακάριοι ὁ καθένας χωριστὰ ἢ ὅλοι μαζὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἡμάρτησεν· ὁ ὁποῖος διέπραξε τὸ ἁμάρτημα ἐκεῖνο, λόγῳ τοῦ ὁποίου ὅλοι εἴμεθα νεκροὶ ἢ ἐγεννήθημεν μέσα εἰς τὴν ἀθλιότητα. Ἀλλὰ τώρα δὲν ἐξετάζω αὐτὸ τὸ ζήτημα. Τώρα ἐρωτῶ, ἂν ἡ μακαρία ζωὴ εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην. Διότι ἐὰν ἦτο ἄγνωστος, δὲν θὰ μᾶς ἦτο προσφιλής. Ἀκούομεν αὐτὴν τὴν λέξιν, καὶ ὅλοι ὁμολογοῦμεν, ὅτι ποθοῦμεν αὐτό, τὸ ὁποῖον δηλοῖ. Καὶ δὲν μᾶς θέλγει μόνον ἡ λέξις, διότι, ὅταν ἕνας Ἕλλην τὴν ἀκούῃ λατινιστὶ προφερομένην, δὲν γοητεύεται, διότι δὲν γνωρίζει τὴν σημασίαν της [1]. Ἀλλὰ

---

[1] Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ γνώστης δύο γλωσσῶν ἦτο εὕρημα

ἡμεῖς γοητευόμεθα καθὼς θὰ ἐγοητεύετο καὶ ἐκεῖνος, ἂν θὰ ἤκουε τὴν λέξιν αὐτὴν ἑλληνιστί, διότι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρᾶγμα, ποὺ ἐπιζητοῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Λατῖνοι καὶ ὅλοι οἱ λαλοῦντες μίαν γλῶσσαν ὁποιανδήποτε, δὲν εἶναι οὔτε ἑλληνικὸν οὔτε λατινικόν. Εἶναι λοιπὸν ἡ μακαρία ζωὴ γνωστὴ εἰς ὅλους, διότι ἂν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς ἐρωτήσωμεν ὅλους ἀπὸ κοινοῦ, ἐὰν θὰ ἤθελαν νὰ εἶναι μακάριοι, χωρὶς καμμίαν ἀμφιβολίαν θ' ἀπαντήσουν, ὅτι θέλουν νὰ εἶναι τοιοῦτοι, πρᾶγμα ποὺ δὲν θὰ συνέβαινε, ἂν αὐτὸ τοῦτο τὸ πρᾶγμα, ποὺ ἡ λέξις «μακαριότης» δηλοῖ, δὲν διετηρεῖτο εἰς τὴν μνήμην των.

Πῶς ἡ μακαρία ζωὴ εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην;

Εὑρίσκεται λοιπὸν εἰς τὴν μνήμην, καθὼς ἐνθυμεῖται τὴν Καρχηδόνα ἐκεῖνος, ποὺ τὴν εἶδε; Ὄχι διότι ἡ μακαρία ζωὴ δὲν γίνεται προσιτὴ εἰς τὴν ὅρασιν, δεδομένου, ὅτι δὲν εἶναι σωματική.

Μήπως εἶναι καθὼς οἱ ἀριθμοί, τοὺς ὁποίους ἐνθυμούμεθα; Ὄχι. Διότι ὁ ἔχων γνῶσιν τῶν ἀριθμῶν δὲν ζητεῖ πλέον τὴν ἀπόκτησίν των. Ἀλλὰ γνωρίζομεν τὴν μακαρίαν ζωὴν καὶ δι' αὐτὸ τὴν ἀγαποῦμε. Καὶ διὰ τοῦτο θέλομεν νὰ τὴν ἀποκτήσωμεν διὰ νὰ γίνωμεν εὐτυχεῖς δι' αὐτῆς.

Ἀρά γε ἐνθυμούμεθα τὴν μακαρίαν ζωήν, ὅπως ἐνθυμούμεθα τὴν ρητορείαν; Ὄχι, διότι μολονότι οἱ ἀκούοντες τὴν λέξιν αὐτὴν ἐνθυμοῦνται τὴν ρητορείαν, χωρὶς ἀκόμη νὰ εἶναι ρήτορες, πολλοὶ δὲ ἐπιθυμοῦν νὰ τὴν ἀποκτήσουν — πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει, ὅτι ἔχουν ἤδη γνῶσιν τοῦ θέματος—ἐν τούτοις τὸ ὅτι ἄλλοι εἶναι ρήτορες τὸ ἔμαθαν ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις τοῦ σώματός των καὶ ἐχάρησαν δι' αὐτό, ἐπιθυμοῦν δὲ νὰ γίνουν ρήτορες καὶ οἱ ἴδιοι. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ ἐπιθυμία των γεννᾶται ἀπὸ κάποιαν ἐσωτερικὴν γνῶσιν, ἀλλ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν μακαρίαν ζωήν, οὐδεμία αἴσθησις ἀποκαλύπτει τὴν ζωὴν ταύτην εἰς ἄλλους.

Μήπως ἐνθυμούμεθα τὴν μακαρίαν ζωήν, ὅπως ἐνθυμούμεθα

σπανιώτατον. «*Καὶ θαῦμα τοῦτο ἦν*, λέγει ὁ Γαληνός, ***ἄνθρωπος εἷς ἀκριβῶν διαλέκτους δύο***».

τὴν χαράν μας. Ἴσως. Διότι ἐνθυμούμεθα τὴν χαρὰν εἰς τὴν θλῖψιν καὶ εἰς τὴν δυστυχίαν τὴν μακαρίαν ζωήν (1). Ἀλλὰ δὲν εἶδα ποτὲ διὰ μιᾶς σωματικῆς αἰσθήσεως τὴν χαράν μου, οὐδέποτε τὴν ἤκουσα, οὐδέποτε τὴν ὠσφράνθηκα, οὐδέποτε τὴν ἐγεύθηκα ἢ τὴν ἤγγισα. Τὴν γνωρίζω ὅμως ἐκ πείρας, καὶ ἡ παράστασίς της ἔχει ἐγχαραγχθῆ εἰς τὴν μνήμην μου κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἠμπορῶ νὰ τὴν ἐνθυμοῦμαι ἄλλοτε μετ' ἀποστροφῆς καὶ ἄλλοτε μετὰ λύπης, ἀναλόγως τῆς ποικιλίας τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐνθυμοῦμαι, ὅτι μοῦ ἐπροξένησαν χαράν. Διότι μὲ ἔκαμαν νὰ χαίρω καὶ ἐπονείδιστα πράγματα, αὐτὰ δὲ τώρα τὰ μισῶ καὶ τὰ ἀποστρέφομαι, ὅταν τὰ ἐνθυμοῦμαι. Ἐνίοτε μοῦ ἐπροξένησαν ἡδονὴν ἀγαθὰ καὶ ἀξιοπρεπῆ πράγματα, αὐτὸ δὲ τὸ ἐνθυμοῦμαι μετὰ λύπης, διότι αὐτὰ τὰ πράγματα ἔπαυσαν νὰ εἶναι παρόντα.

Ἰδοὺ πῶς πάσχω ἐνθυμούμενος τὴν χαράν μου εἰς τὸ παρελθόν.

Ἀλλὰ ποῦ καὶ πότε ἔμαθα ἐκ πείρας τὴν μακαρίαν ζωήν, ὥστε νὰ τὴν ἐνθυμοῦμαι, νὰ τὴν ἀγαπῶ καὶ νὰ τὴν ποθῶ ; Δὲν εἶμαι μόνος ἐγώ, δὲν εἶναι ὀλίγοι, ἀλλὰ πάντες ἀνεξαιρέτως ποθοῦμεν νὰ εἴμεθα μακάριοι. Ἐὰν δὲν εἴχαμε κάποιαν ἀσφαλῆ γνῶσιν τῆς ἐν λόγῳ ζωῆς, δὲν θὰ τὴν ἐπεδιώκαμεν μὲ τόσον ἰσχυρὰν θέλησιν. Ἀλλὰ διατί ἆρά γε, ὅταν ἐρωτήσωμεν δύο ἀνθρώπους, ἂν θέλουν νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν στρατόν, ὁ ἕνας ἠμπορεῖ νὰ δώσῃ καταφατικὴν καὶ ὁ ἄλλος ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, ἐνῷ, ἂν ἀπευθύνῃ κανεὶς πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐρώτησιν, ἂν θέλουν νὰ εἶναι εὐτυχεῖς, θ' ἀπαντήσουν χωρὶς δισταγμόν, καταφατικῶς καὶ οἱ δύο ; Διατί δέ, εἴτε ἀποδεχόμενοι, εἴτε ἀποκρούοντες τὴν ὑπερεσίαν εἰς τὸν στρατόν, ἔχουν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν πόθον νὰ εἶναι εὐδαίμονες ; Τοῦτο δὲν δείχνει, ὅτι ὁ μὲν χαίρει κατὰ τοῦτον, ὁ δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον ; Ὅλοι ὅμως συμφωνοῦν εἰς τὸν πόθον νὰ εἶναι εὐδαίμονες, καὶ ὅλοι, ἐρωτώμενοι θ' ἀπαντήσουν ὁμοφώνως, ὅτι θέλουν νὰ χαίρουν, τὴν χαρὰν δὲ αὐτὴν ὀνομάζουν μακαρίαν ζωήν. Μολονότι δὲ ὁ μὲν ζητεῖ κατ' αὐτόν, ὁ δὲ κατ' ἐκεῖ-

---

(1) Nessun maggior dolore, λέγει ὁ Δάντης, che ricordarse del tempo felice nella miseria. (Δὲν ὑπάρχει πιὸ μεγάλος πόνος παρὰ νὰ θυμᾶται κανεὶς τὸν εὐτυχισμένο καιρὸ στὴ δυστυχία του).

νον τὸν τρόπον, ὅλοι ἐπιδιώκουν ἕνα καὶ μόνον σκοπόν. Τὴν χαράν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χαρὰ εἶναι κάτι, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεὶς μὴ ἔχων κάποιαν πεῖραν σχετικὴν ἠμπορεῖ νὰ ὁμιλήσῃ, τὴν ἐπανευρίσκομεν καὶ τὴν ἀναγνωρίζομεν εἰς τὴν μνήμην μας, ὁσάκις ἀκούομεν προφερομένην τὴν λέξιν ποὺ σημαίνει τὴν εὐτυχισμένην ζωήν.

Τί εἶναι ἡ εὐτυχισμένη ζωὴ καὶ ποῦ εὑρίσκεται ;

Μακρὰν ἀπὸ μένα, Κύριε, μακρὰν ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ δούλου Σου ἡ σκέψις, ὅτι δύναμαι νὰ εἶμαι εὐδαίμων μὲ ὁποιανδήποτε χαράν. Διότι ὑπάρχει χαρά, ποὺ δὲν δίδεται εἰς τοὺς ἀσεβεῖς, ἀλλ' εἰς ἐκείνους, ποὺ Σὲ ὑπηρετοῦν ἄνευ μισθοῦ, διότι εἶσαι Σὺ ἡ χαρά των. Δὲν εἶναι δὲ ἡ μακαρία ζωὴ τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ νὰ χαίρωμεν εἰς Ἐσέ, διὰ Σὲ καὶ διὰ Σοῦ. Τοῦτο εἶναι ἡ μακαρία ζωὴ καὶ οὐδὲν ἄλλο. Οἱ δὲ φανταζόμενοι ἄλλην τοιαύτην ζωήν, ἐπιδιώκουν ἄλλην εὐτυχίαν καὶ ὄχι τὴν πραγματικήν, τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν.

Ὁ φυσικὸς ἔρως τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἥτις μόνον τότε εἶναι μισητή, ὅταν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰ πάθη των

Δὲν εἶναι λοιπὸν βέβαιον, ὅτι ὅλοι ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι εὐδαίμονες, ἀφοῦ οἱ μὴ χαίροντες εἰς Ἐσέ, ποὺ εἶσαι ἡ μόνη εὐδαιμονία, ἀναμφιβόλως δὲν θέλουν νὰ εἶναι εὐδαίμονες. Ἢ μᾶλλον ὅλοι τὸ ἐπιθυμοῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ «ἡ μὲν σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλωσι ταῦτα ποιῶσι»(1), ἐπαναπίπτουν εἰς ἐκεῖνα ποὺ ἠμποροῦν καὶ εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ αὐτά, διότι ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἠμποροῦν, δὲν τὸ θέλουν μὲ θέλησιν τόσον ἰσχυράν, ὥστε νὰ δυνηθοῦν νὰ τὸ ἀποκτήσουν ;

Ἐρωτῶ ὅλους, ἂν προτιμοῦν τὴν χαρὰν τῆς ἀληθείας ἀπὸ τὴν χαρὰν τοῦ ψεύδους, καὶ δὲν διστάζουν ν' ἀπαντήσουν ὅτι προτιμοῦν τὴν ἀλήθειαν, καθὼς καὶ δὲν διστάζουν νὰ ὁμολογήσουν

(1) Γαλατ. ε', 17.

ὅτι θέλουν νὰ εἶναι εὐτυχεῖς. Ὅθεν εὐδαίμων ζωὴ εἶναι ἤδη ἡ χαρὰ διὰ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι λοιπὸν ἡ χαρὰ δι' Ἐσέ, ὅστις εἶσαι ἡ ἀλήθεια, ὦ Θεέ μου, φωτισμὸς καὶ σωτὴρ τοῦ προσώπου μου (1). Ὅλοι ποθοῦν τὴν εὐτυχισμένην αὐτὴν ζωήν, ποὺ εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ εὐτυχία. Ὅλοι ποθοῦν τὴν χαρὰν διὰ τὴν ἀλήθειαν.

Εἶδα πολλούς, ποὺ ἤθελαν ν' ἀπατήσουν, ἀλλὰ δὲν εἶδα κανένα ποὺ ἤθελε ν' ἀπατηθῇ. Ποῦ λοιπὸν ἔμαθαν τὴν εὐτυχισμένην αὐτὴν ζωήν, ἐὰν μὴ ἐκεῖ, ὅπου ἔμαθαν τὴν ἀλήθειαν ; Διότι, ἀφοῦ δὲν θέλουν ν' ἀπατηθοῦν, ἀγαποῦν αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλήθειαν, ἐφ' ὅσον δὲ ἀγαποῦν τὴν εὐτυχισμένην ζωήν, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε παρὰ ἡ χαρὰ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἀγαποῦν αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν δὲν θ' ἀγαποῦσαν, ἐὰν δὲν εἶχαν κάποιαν γνῶσιν αὐτῆς εἰς τὴν μνήμην των.

Διατί λοιπὸν δὲν χαίρουν δι' αὐτήν ; Διατί δὲν εἶναι εὐδαίμονες ; Διατί ἀσχολοῦνται περισσότερον εἰς ἄλλα, ποὺ τοὺς κάμνουν δυστυχεστέρους παρ' ὅσον τοὺς καθιστᾷ εὐτυχεῖς τὸ ἀγαθὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνθυμοῦνται ἀμυδρῶς ; «Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις». Ἂς βαδίσουν, ἂς βαδίσουν λοιπόν, «ἵνα μὴ σκοτία αὐτοὺς καταλάβῃ»(1).

Ἀλλὰ διατί ἡ ἀλήθεια γεννᾷ τὸ μῖσος (2) ; Διατί ἔγινεν ἐχθρὸς ὁ Ἄνθρωπός Σου κηρύττων τὴν ἀλήθειαν, μολονότι ὅλοι ἀγαποῦν τὴν εὐδαίμονα ζωήν, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ μόνον ἡ χαρὰ ἐν τῇ ἀληθείᾳ ; Ἆρά γε, διότι ἀγαποῦν τὴν ἀλήθειαν κατὰ τρόπον, ὥστε ὅ,τι ἀγαποῦν, ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι ἀλήθεια ; Ἐπειδὴ δὲ δὲν θέλουν ν' ἀπατηθοῦν, δὲν θέλουν νὰ ἐλεγχθοῦν πλανώμενοι ; Μισοῦν λοιπὸν τὴν ἀλήθειαν λόγῳ ἐκείνου, ποὺ ἐκλαμβάνουν ὡς ἀλήθειαν. Τὴν ἀγαποῦν, ὅταν ἀπαστράπτῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των καὶ τὴν μισοῦν ὅταν τοὺς καταδικάζῃ.

Διότι, θέλοντες συγχρόνως νὰ μὴ ἐξαπατηθοῦν καὶ νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς ἄλλους, τὴν ἀγαποῦν, ὅταν φανερώνεται εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν μισοῦν, ὅταν τοὺς καταγγέλλῃ. Ἀλλὰ θὰ λάβουν τὴν ἀ-

(1) Πρβλ. Ἰωάνν. ιδ', 6. Ψαλμ. ΚΣΤ', 1 καὶ Ψαλμ. ΜΙ', 12.

(1) Πρβλ. Ἰωάνν. ιβ', 35.

(2) Βλ. Τερέντ. Ἀνδρ. 68 : «Veritas parit odium» Πρβλ. καὶ τὴν ἑλληνικὴν παροιμίαν : «τὴν ἀλήθεια λές, κακὸ θὰ βρῇς» !

μοιβήν των, καὶ ἐπειδὴ δὲν θέλουν ν' ἀποκαλυφθοῦν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, θὰ τοὺς ἀποκαλύψῃ ἄκοντας αὐτὴ ἡ ἰδία καὶ δὲν θ' ἀποκαλυφθῇ εἰς αὐτούς.

Ἰδού, ἰδοὺ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή. Ἰδοὺ πῶς θέλει νὰ κρύπτεται τυφλὴ καὶ ἀνάπηρος, θρασύδειλος καὶ ἐπονείδιστος, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ κρύπτεται τίποτε εἰς αὐτήν. Ἐν τούτοις, μολονότι εἶναι ἀθλία εἰς τόσον μεγάλον βαθμόν, προκρίνει νὰ χαίρῃ διὰ τὴν ἀλήθειαν παρὰ διὰ τὸ ψεῦδος. Θὰ εἶναι λοιπὸν εὐτυχής, ἂν ἀπαλλασσομένη ἀπὸ κάθε διαταραχήν, θὰ χαίρῃ μόνον διὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι ἀληθινὰ τὰ πάντα.

Ὁ Θεὸς εἰς τὴν μνήμην

Τοιουτοτρόπως, ὅσον καὶ ἂν ἔχω ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοὺς λειμῶνας τῆς μνήμης μου, ἀναζητῶν Σέ, ὦ Θεέ μου, δὲν Σ' εὑρῆκα ἔξω ἀπ' αὐτήν. Διότι, ἀφ' ὅτου Σ' ἐγνώρισα, δὲν ἀνεκάλυψα τίποτε ἰδικόν Σου, ποὺ νὰ μὴν εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου. Ἀφ' ὅτου δὲ Σὲ ἐγνώρισα, δὲν Σ' ἐλησμόνησα πλέον. Διότι ὅπου εὑρῆκα τὴν ἀλήθειαν, ἐκεῖ εὑρῆκα καὶ τὸν Θεόν, ποὺ εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ἀφ' ὅτου ἐγνώρισα, οὐδέποτε ἐλησμόνησα. Ἰδοὺ διατί, ἀφ' ὅτου Σ' ἐγνώρισα, ἡ ἀλήθεια ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν μνήμην μου, ὅπου Σ' εὑρίσκω, ὁσάκις Σ' ἐνθυμοῦμαι καὶ χαίρω διὰ Σέ ! Τοιαύτη εἶναι ἡ ἁγία χαρά, ποὺ μοῦ ἐδώρησες, ὅταν εἶδες τὴν ἔνδειάν μου.

Ποίαν θέσιν κατέχει εἰς τὴν μνήμην ὁ Θεός ;

Ἀλλὰ ποῦ εὑρίσκεσαι εἰς τὴν μνήμην μου, Κύριέ μου ; Ποῦ εὑρίσκεσαι ; Ποῖον θάλαμον κατεσκεύασές διὰ Σέ ; Ποῖον ἱερὸν οἰκοδόμησες ; Ἠξίωσες νὰ ἐνοικῇς εἰς τὴν μνήμην μου, ἀλλ' εἰς ποῖον σημεῖόν της ἐνοικεῖς ; Αὐτὸ ζητῶ νὰ μάθω. Ὅταν Σ' ἐνθυμήθηκε ἡ καρδιά μου, διεσκέλισα τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς μνήμης, ποὺ ἔχω μὲ τὰ ζῷα ἀπὸ κοινοῦ, ἐπειδὴ δὲ δὲν κατώρθωσα νὰ Σὲ εὕρω ἐν μέσῳ τῶν εἰκόνων τῶν σωματικῶν ἀντικειμένων, ἐβάδισα πρὸς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου εὑρίσκονται αἱ ἀναμνήσεις τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς μου. Ἀλλ' οὔτε ἐκεῖ δὲν ἠμπόρεσα νὰ Σὲ εὕρω.

Καὶ εἰσέδυσα καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἕδραν τῆς ψυχῆς μου, τὴν ὁποίαν φιλοξενεῖ ἡ μνήμη μου, ἀφοῦ τὸ πνεῦμα ἐνθυμεῖται τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν του, ἀλλ' οὔτε ἐκεῖ δὲν εὑρίσκεσο. Διότι δὲν εἶσαι εἰκὼν σωματική, οὔτε πάθος τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ χαρά, ἡ λύπη, ὁ πόθος, ὁ φόβος, ἡ ἀνάμνησις, ἡ λήθη καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι ὅμοιον μὲ αὐτά. Δὲν εἶσαι Σὺ οὔτε αὐτὴ ἡ ψυχή μου, διότι εἶσαι τῆς ψυχῆς μου ὁ Θεός. Ὅλα αὐτὰ μεταβάλλονται, ἐνῷ Σὺ εὑρίσκεσαι ὑπεράνω ὅλων αὐτῶν καὶ ἠξίωσες νὰ ἐνοικῇς εἰς τὴν μνήμην μου, ἀφ' ὅτου Σ' ἔχω γνωρίσει.

Καὶ διατί ἐρωτῶ εἰς ποῖον τόπον τῆς μνήμης εὑρίσκεσαι, ὡς ἐὰν ὑπῆρχον διάφοροι τόποι εἰς τὴν μνήμην ; Ἐνοικεῖς ἀναμφιβόλως εἰς αὐτήν, ἀφοῦ Σ' ἐνθυμοῦμαι, ἀφ' ὅτου Σ' ἐγνώρισα καὶ Σὲ ἐπανευρίσκω ἐκεῖ, ὁσάκις Σ' ἐνθυμοῦμαι.

Ποῦ δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὸν Θεόν ;

Ποῦ Σ' εὑρῆκα λοιπὸν διὰ νὰ Σὲ γνωρίσω ; Διότι, προτοῦ Σὲ γνωρίσω, δὲν εὑρίσκεσο εἰς τὴν μνήμην μου. Ποῦ Σ' εὑρῆκα λοιπόν, ἐὰν ὄχι εἰς τὸν Ἑαυτόν Σου, ὑπεράνω ἀπ' ἐμέ ; Ἀλλ' ἐκεῖ δὲν ὑφίσταται χῶρος, καὶ ἠμποροῦμεν νὰ προχωρήσωμεν, χωρὶς οὐδέποτε νὰ εὕρωμεν χῶρον ; Εἶσαι, ὦ Ἀλήθεια, παντοῦ. Βασιλεύεις ἐπὶ πάντων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι Σὲ συμβουλεύονται καὶ ἀποκρίνονται εἰς τὰ διάφορα ἐρωτήματα παντός, ποὺ Σὲ συμβουλεύεται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Σὺ ἀποκρίνεσαι καθαρά, ἀλλὰ δὲν Σὲ ἐννοοῦν καθαρὰ ὅλοι. Ὅλοι Σὲ συμβουλεύονται δι' ἐκεῖνο, ποὺ θέλουν νὰ μάθουν, ἀλλὰ δὲν ἀκούουν ὅλοι ὅ,τι ἐπιθυμοῦν. Ὁ ἄριστος τῶν θεραπόντων Σου εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ζητεῖ ν' ἀκούσῃ ὅτι δὲν ποθεῖ ἀλλὰ μᾶλλον ποθεῖ ἐκεῖνο, ποὺ ἤκουσεν ἀπὸ Σένα.

Πῶς τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ συναρπάζει

Ἀργὰ Σὲ ἀγάπησα, ὡραιότης, τόσο παλαιὰ καὶ τόσο νέα ! Ἀργὰ Σὲ ἀγάπησα ! Ἤσουν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μου καὶ ἐγὼ ἤμουν ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ μου Σ' ἐζητοῦσα, σκορπισμένος εἰς τὰ περικαλλῆ δημιουργήματά Σου καὶ ἐπιζητῶν τὴν ὡραιότητα τῶν πλασμάτων Σου μὲ τὴν δυσμορφίαν

μου. Ἦσουν μαζί μου, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἤμουν μαζί Σου. Καὶ μὲ ἐκρατοῦσαν μακρὰν ἀπὸ Σένα τὰ πλάσματα ἐκεῖνα, ποὺ δὲν θὰ ὑπῆρχαν ἂν δὲν θὰ ὑπῆρχαν εἰς Ἐσέ. Καὶ μ' ἐκάλεσες καὶ ἔθραυσες τὴν κουφότητά μου καὶ ἔλαμψες καὶ ἐξήστραψες καὶ διεσκέδασες τὴν τυφλότητά μου. Ἐσκόρπισες ἄρωμα ἡδονικὸν καὶ τὸ ἀνέπνευσα, καὶ ὁ πόθος μου ἐστράφη πρὸς Ἐσέ. Σὲ ἐγεύθηκα καὶ αἰσθάνθηκα τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν διὰ Σέ. Μὲ ἤγγισες καὶ πυρέσσω διὰ τὴν εἰρήνην Σου!

Ἡ ἀθλιότης τῆς γηΐνης ζωῆς

Ὅταν προσκολληθῶ εἰς Ἐσένα καθ' ὁλοκληρίαν, δὲν ὑπάρχει πλέον πόνος καὶ μόχθος δι' ἐμὲ καὶ θὰ εἶναι ζωντανὴ ἡ ζωή μου, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ πληροῖς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνακουφίζεις μόνον ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον πληροῖς, ἐπειδὴ δὲν εἶμαι ἀκόμη πλήρης ἀπὸ Σένα φέρω τὸ βάρος τοῦ ἑαυτοῦ μου. Αἱ ἡδοναί, ποὺ ὀφείλω νὰ θρηνήσω, μάχονται μὲ τὰς ἡδονάς, ποὺ ὀφείλουν νὰ μὲ τέρπουν, δὲν γνωρίζω δὲ ποιὸς θὰ κερδίσῃ τὴν νίκην. Ἀλλοίμονον εἰς ἐμέ! Κύριε, ἐλέησόν με! Μάχονται μέσα εἰς τὴν ψυχήν μου αἱ ἐγκληματικαὶ ὀδύναι μὲ τὰς ἁγίας ἡδονὰς καὶ ἐγὼ ἀγνοῶ ποῖος θὰ δρέψῃ τὴν δάφνην τῆς νίκης. Ἀλλοίμονον εἰς ἐμέ! Κύριε, ἐλέησόν με! Ἀλλοίμονον εἰς ἐμέ! Ἰδού, δὲν ἀποκρύπτω τὰς πληγάς μου! Εἶσαι ἰατρός, εἶμαι ἄρρωστος, εἶσαι φιλεύσπλαχνος, εἶμαι ἄθλιος. «Πότερον οὐχὶ πειρατήριον ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς;»(1) Ποιὸς ἀγαπᾷ τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς θλίψεις; Δὲν μᾶς διατάσσεις νὰ τὰς ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ νὰ τὰς ἀνεχώμεθα. Κανεὶς δὲν ἀγαπᾷ ὅ,τι ἀνέχεται καὶ ἂν ἀκόμη ἀγαπᾷ νὰ ἀνέχεται. Μολονότι δὲ ἠμποροῦμεν ν' ἀνεχώμεθα εὐχαρίστως, ἐν τούτοις προτιμῶμεν νὰ μὴν ὑπάρχῃ κάτι ποὺ ν' ἀνεχώμεθα. Δυστυχής, ποθῶ τὴν εὐτυχίαν, εὐτυχής, φοβοῦμαι, τὴν δυστυχίαν. Ποῖον τὸ μεταξὺ αὐτῶν μεταίχμιον, ὅπου δὲν εἶναι «πειρατήριον ὁ βίος ἀνθρώπου;» Ἀλλοίμονον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ αἰῶνος, ἀλλοίμονον δύο φοράς, καὶ λόγῳ τοῦ φόρου τῆς δυστυχίας καὶ λόγῳ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἡδονῆς. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ αἰῶνος δὶς καὶ

---

(1) Ἰώβ, Ζ', 1.

τρὶς ἀλλοίμονον καὶ λόγῳ τοῦ πόθου τῆς εὐτυχίας καὶ διότι ἡ δυστυχία εἶναι σκληρὰ καὶ διότι ἡ ὑπομονὴ ὑφίσταται εἰς τὴν δυστυχίαν ναυάγιον! Δὲν εἶναι λοιπὸν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου πειρατήριον χωρὶς διακοπήν;

Κάθε ἐλπὶς εἰς τὸν Θεὸν

Ὁλόκληρον τὴν ἐλπίδα μου δὲν ἀναθέτω παρὰ εἰς τὴν ἄπειρον εὐσπλαγχνίαν Σου. Δῶσε ὅ,τι διατάσσεις καὶ διάταξε ὅ,τι ἐπιθυμεῖς. Μᾶς ἐπιβάλλεις τὴν ἐγκράτειαν, «γνούς», καθὼς λέγει κάποιος ὅτι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἐγκρατής, «ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς δῷ καὶ τοῦτο δ' ἦν φρονήσεως τὸ εἰδέναι τίνος ἡ χάρις»(1). Ἡ ἐγκράτεια μᾶς περισυλλέγει καὶ μᾶς ἀνασυνδέει μὲ τὴν ἑνότητα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπομακρυνόμενοι διασκορπιζόμεθα εἰς πολλαπλότητας. Διότι ἐκεῖνος, ποὺ ἀγαπᾷ πλὴν Ἐσοῦ καὶ κάτι ἄλλο, Σὲ ἀγαπᾷ ὀλιγώτερον. Ὦ ἀγάπη, ἀείποτε ἀναφλεγομένη καὶ οὐδέποτε κατακαιομένη, Θεὲ τοῦ ἐλέους, ἀνάφλεξόν με! Διατάσσεις ἐγκράτειαν, δῶσε ὅ,τι διατάσσεις καὶ διάταξε ὅ,τι ἐπιθυμεῖς.

Τριπλοῦς πειρασμός: ἡδονή, περιέργεια, ἀλαζονεία

Διατάσσεις ν' ἀπέχω ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σαρκός, ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἀλαζονείαν τοῦ αἰῶνος(2).

Μοῦ ἀπηγόρευσες τὸν παράνομον ἔρωτα, ἀλλά, μολονότι μοῦ ἐπέτρεψες τὸν γάμον, μὲ ἐσυμβούλευσες κάτι καλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐπέτρεψες. Καὶ ἐπειδὴ μοῦ ἔδωσες τὴν χάριν, ἠκολούθησα τὴν συμβουλήν Σου, προτοῦ γίνω μυσταγωγὸς τῶν μυστηρίων Σου. Ἀλλά, ἡ μνήμη, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλησα ἤδη ἐκτενῶς, διατηρεῖ ἀκόμη τὰς εἰκόνας τῶν πραγμάτων ἐκείνων, ποὺ καθήλωσεν ἐκεῖ ἡ συνήθεια. Αἱ εἰκόνες αὗται ἐμφανίζονται εἰς ἐμὲ κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν, πράγματι χωρὶς δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὸν ὕπνον μου παρουσιάζονται ἀκόμη καὶ φθάνουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ προκαλοῦν ὄχι μόνον ἡδονήν, ἀλλὰ καὶ τὴν συγκατάθε-

(1) Σοφ. Σολ. Η', 21.
(2) Πρβλ. Α' Ἰωάνν. β', 16.

σιν νὰ τὴν ἀπολαύσω καὶ κάτι ὅμοιον πρὸς τὴν δρᾶσιν. Καὶ ἡ ψευδαίσθησις τῶν εἰκόνων αὐτῶν εἶναι τόσον ἰσχυρὰ εἰς τὴν ψυχήν μου καὶ εἰς τὴν σάρκα μου, ὥστε, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι ψευδεῖς, ἐπιτυγχάνουν, ὅταν κοιμοῦμαι, ὅ,τι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐπιτύχουν κατὰ τὴν ἐγρήγορσίν μου αἱ εἰκόνες τῆς πραγματικότητος. Δὲν εἶμαι λοιπόν, Κύριε καὶ Θεέ μου, ὅταν κοιμοῦμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος; Ἠμπορεῖ ἆρά γε νὰ ὑπάρξῃ τόσο μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου ἀπὸ τὴν στιγμήν, ὅπου βυθίζομαι εἰς τὸν ὕπνον, μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξέρχομαι τῆς οἰκείας μου ; Ποῦ λοιπὸν εὑρίσκεται ὁ λόγος, ὁ ὁποῖος, ἀφυπνιζόμενος, ἀνθίσταται εἰς τὰς τοιαύτας ὑποβολὰς μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε, μολονότι αὐτὰ τὰ ἴδια ἀντικείμενα ἐμφανίζονται εἰς τὴν ὅρασίν μου, νὰ μένῃ ἀκλόνητος ; Μήπως κλείεται μαζὶ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς ; Μήπως κοιμᾶται μετὰ τοῦ σώματος ; Καὶ πῶς συμβαίνει, ὥστε, συχνὰ κατὰ τὸν ὕπνον μας νὰ ἀνθιστάμεθα, καὶ ἐνθυμούμενοι τὰς ἀποφάσεις μας, νὰ παραμένωμεν ἁγνότατοι καὶ νὰ μὴ συγκατατιθέμεθα διόλου εἰς τὰς σαγηνευτικὰς ἐκείνας εἰκόνας; Καὶ ὅμως ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων καταστάσεων τόσο μεγάλη διαφορά, ὥστε, εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πράγματα γίνουν κατ᾿ ἄλλον τρόπον, ἡ συνείδησίς μας δὲν ταράσσεται διόλου κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν, λόγῳ δὲ αὐτῆς τῆς διαφορᾶς συναισθανόμεθα, ὅτι δὲν εἴμεθα ἡμεῖς, ποὺ διεπράξαμεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὅμως ἔγινε τρόπον τινὰ εἰς τὸν ἑαυτόν μας καὶ μᾶς βασανίζει.

Τὸ χέρι Σου, παντοδύναμε Θεέ, δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ θεραπεύσῃ ὅλας τὰς ἀδυναμίας τῆς ψυχῆς μου καὶ δὲν εἶναι τόσον πλουσία ἡ χάρις Σου, ὥστε νὰ ἀποσβέσῃ τὰς ροπὰς ἐκείνας τοῦ πόθου, ποὺ πολιορκοῦν καὶ αὐτὸν τὸν ὕπνον μου ; Αὔξησε, Κύριε, αὔξησε τὰ δῶρά Σου πρὸς ἐμέ, ὅπως ἡ ψυχή μου, ἀποφεύγουσα τὸ δέλεαρ τῶν ἡδονῶν, μὲ ἀκολουθήσῃ, ὁδεύοντα πρὸς Ἐσέ· ὅπως μὴ ἐπαναστατήσῃ ἡ ψυχή μου ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ τέλος, ὅπως ὄχι μόνον νὰ μὴ διαπράττῃ τὰ αἴσχη ἐκεῖνα τῆς διαφθορᾶς, ποὺ προκαλοῦν, μέχρι σαρκικῆς ἀπολαύσεως, αἱ σωματικαὶ εἰκόνες, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δελεάζεται ὑπ᾿ αὐτῶν. Αἱ ἀποκοιμηθεῖσαι αἰσθήσεις μου ἂς μὴ δοκιμάσουν εἰς τὸ ἑξῆς καμμίαν ἐντύπωσιν, ἀντικειμένην πρὸς τὴν ἁγνότητα, ἔστω καὶ τόσον ἀσθενῆ, ὥστε νὰ δύναται νὰ τὴν ἐμποδίσῃ καὶ ἡ ἐλαχί-

στη ἀντίδρασις τῆς βουλήσεως, ὄχι δὲ μόνον διὰ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ βίου μου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σημερινὴν ἡλικίαν μου. Τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολον διὰ Σέ, παντοδύναμε Θεέ μου, ποὺ δύνασαι «ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν»(1). Πάντως εἶπα εἰς Ἐσέ, τὸν ἀγαθὸν Κύριόν μου, μέχρι ποίου σημείου μὲ κατέχει ἀκόμη τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ κακοῦ, ἀγαλλόμενος δὲ ἐν τρόμῳ(2) δι᾽ ὅσα μοῦ ἐδώρησες καὶ στενάζω διὰ τὰς τόσας ἀτελείας, ἐλπίζω δὲ ὅτι θὰ στρέψῃς πρὸς ἐμὲ ὁλόκληρον τὴν εὐσπλαχνίαν Σου, ἕως ὅτου ἀποκτήσω τὴν πλήρη ἐκείνην εἰρήνην, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ συμμεθέξῃ μετὰ Σοῦ ὁ ἐσωτερικὸς καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος μου, ὅταν καταποθῇ ὁ θάνατος εἰς νῖκος(3).

Αἱ ἡδοναὶ τῆς γεύσεως

Ὑπάρχει καὶ κάποια ἄλλη ἀθλιότης καθημερινή, εἴθε δὲ νὰ ἦτο αὐτὴ καὶ μόνη! Κάθε ἡμέρα ἐπισκευάζομεν τὰ ἐρείπια τοῦ σώματός μας τρώγοντες καὶ πίνοντες, τοῦτο δὲ θὰ συνεχισθῇ, ἕως ὅτου καταργήσῃς καὶ τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα(4), θανατώσῃς τὴν ἔνδειάν μου διὰ θαυμασίου χορτασμοῦ, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃς ἀφθαρσίαν αἰώνιον(5). Ἀλλὰ τώρα ἡ ἀνάγκη αὐτὴ μοῦ παρέχει ἀπόλαυσιν καὶ ἀγωνίζομαι μὲ τὴν ἀπόλαυσιν ταύτην ἐκ φόβου μήπως μ᾽ αἰχμαλωτίσῃ, καθημερινῶς δὲ διεξάγω νέον πόλεμον διὰ τῆς νηστείας καὶ ὑποβάλλω εἰς δουλείαν τὸ σῶμά μου. Καὶ ὅμως αἱ ὀδύναι μου ἀποδιώκονται πάντοτε ἀπὸ τὴν ἡδονήν. Διότι ἡ πεῖνα καὶ ἡ δίψα εἶναι ὀδύναι. Καίουν καὶ θανατώνουν, καθὼς καὶ ὁ πυρετός, ἐὰν δὲν θεραπευθοῦν ἀπὸ τὰς τροφάς. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τροφαὶ μᾶς παρέχονται ἀπὸ παντοῦ, χάρις εἰς τὴν παρηγορίαν τῆς γενναιοδωρίας Σου, ποὺ ἔθεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀδυναμίας μας τὴν γῆν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ὕδωρ, ὀνομάζομεν τὰς ἀθλιότητας ταύτας ἡδονάς.

Μὲ ἐδίδαξες νὰ θεωρῶ τὰς τροφὰς ὡς φάρμακον. Ἀλλὰ ὁσά-

---

(1) Ἐφεσ. γ', 20.
(2) Πρβλ. Ψαλμ. Β', 11.
(3) Α' Κορινθ. ιε', 54.
(4) Πρβλ. αὐτόθι στ', 13.
(5) Α'. Κορινθ. ιε', 53.

κις διέρχομαι ἀπὸ τὴν ὀδύνην τῆς πείνας εἰς τὴν λύτρωσιν τοῦ χορτασμοῦ, ἡ ἐπιθυμία μὲ ἐνεδρεύει καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν διέλευσιν, διότι ἡ διέλευσις αὕτη εἶναι ἡδονή, δὲν ὑπάρχει δὲ ἄλλη, διὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὸν σκοπόν, εἰς τὸν ὁποῖον μᾶς ὠθεῖ ἡ ἀνάγκη. Μολονότι δὲ ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τοῦ νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν δὲν εἶναι παρὰ ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας, ἐν τούτοις προστίθεται καὶ ἡ ἡδονὴ ὡς ἐπικίνδυνος συνοδός, κάποτε δὲ κυριαρχεῖ καὶ ἀπαιτεῖ νὰ κάμω δι' αὐτήν, ἐκεῖνο, ποὺ θέλω νὰ κάμω διὰ τὴν ὑγείαν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ὑγείας δὲν εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό : ὅ,τι ἀρκεῖ διὰ τὴν ὑγείαν, εἶναι μικρὸν διὰ τὴν ἡδονήν, πάντοτε δὲ εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν ἡ ἀναγκαία φροντὶς περὶ τοῦ σώματος ἐπιζητῇ μίαν περαιτέρω βοήθειαν ἢ ἂν μᾶς ἐξαπατᾷ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐξυπηρετοῦμεν τὴν ἡδονήν. Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν ἀβεβαιότητα χαίρει ἡ ἀθλία ψυχή μας καὶ εὑρίσκει συγγνώμην διὰ τὸν ἑαυτόν της, ἐπειδὴ δὲ ἀγνοεῖ τί ἀρκεῖ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας θέτει εἰς τὴν σκιὰν τοῦ προσχήματος τούτου τὸ συμφέρον τῆς ἡδονῆς. Καθημερινῶς προσπαθῶ ν' ἀντισταθῶ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τούτους καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν δεξιάν Σου καὶ Σὲ καθιστῶ ἐνήμερον τῶν ἐνδοιασμῶν μου, διότι αἱ ἀποφάσεις δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπὶ τοῦ προκειμένου σταθεραί.

Ἀκούω τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ μου, ποὺ μὲ διατάσσει «μὴ βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ»(1). Ἡ μέθη εἶναι μακράν μου, φύλαξέ με, διὰ νὰ μὴ μὲ πλησιάσῃ. Ἡ λαιμαργία ὑφέρπει κάποτε εἰς τὴν καρδίαν τοῦ δούλου Σου. Λυπήσου με, διὰ νὰ εὑρίσκεται μακρυά μου. Διότι «οὐδεὶς ἔσται ἐγκρατής, ἐὰν σὺ μὴ δώσῃς»(2). Πάρα πολλὰ προσφέρεις εἰς ἡμᾶς ὅταν προσευχώμεθα καὶ ὅ,τι ἀκόμη ἐλάβαμε, προτοῦ προσευχηθοῦμε, τὸ ἐλάβαμεν ἀπὸ Σένα. Οὐδέποτε ὑπῆρξα μέθυσος, ἀλλ' ἐγνώρισα μεθύσους, ποὺ τοὺς ἔκαμες ἐγκρατεῖς. Ἐσὺ λοιπὸν ἐνήργησες, ὥστε ἄλλοι μὲν νὰ μὴν εἶναι ὅ,τι δὲν ὑπῆρξαν ποτέ, ἄλλοι δὲ νὰ μὴν εἶναι πλέον ὅ,τι ὑπῆρξαν διὰ νὰ μάθουν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ, ὅτι καὶ τὰ δύο εἰς Ἐσὲ ὀφείλονται.

Ἤκουσα τὴν ἄλλην φωνήν Σου : «ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν μὴ πορεύου καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου κωλύου»(3). Ἤκουσα

(1) Λουκ. κα', 34.
(2) Πρβλ. Σοφ. Σολομ. Η', 21.
(3) Σοφία Σειρὰχ ΙΗ'. 30.

διὰ τῆς χάριτός Σου καὶ τὴν φωνὴν ἐκείνην, ποὺ τόσο ἠγάπησα: «οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα» (1), καὶ αὐτὸ σημαίνει, ὅτι οὔτε τὸ ἕνα θὰ μᾶς κάμῃ πλουσίους, οὔτε τὸ ἄλλο πτωχούς. Ἤκουσα καὶ ἄλλην φωνήν : «ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμι αὐτάρκης εἶναι, οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν. Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με»(2). Ἰδοὺ πῶς ὁμιλεῖ ἕνας στρατιώτης εἰς τὰ φρούρια τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ χῶμα, ὅπως εἴμεθα ἡμεῖς. Ἀλλὰ «μνήσθητι, Κύριε, ὅτι χοῦς ἐσμὲν» (3) καὶ ὅτι ἔπλασες τὸν ἄνθρωπον ἐκ χοὸς «καὶ ἀπολωλὼς ἦν καὶ εὑρέθη»(4). Οὔτε ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἀνέφερα, ὅτι εἶπε ταῦτα διὰ τῆς πνοῆς Σου, ἠμπόρεσε νὰ τὸ κάμῃ μὲ τὴν ἴδια του δύναμιν, διότι ἦτο χοῦς καὶ αὐτός. «Πάντα ἰσχύω», εἶπεν «ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με !» Σὺ δυνάμωσέ με διὰ νὰ δυνηθῶ. Δῶσε ὅ,τι διατάσσεις καὶ διάταξε ὅ,τι ἐπιθυμεῖς. Ἐκεῖνος(5) ὁμολογεῖ ὅτι ἔλαβε τὰ πάντα ἀπὸ Σένα καὶ ὅτι, ἂν ἐδοξάσθη, ἐν Κυρίῳ ἐδοξάσθη (6). Ἤκουσα καὶ κάποιον ἄλλον, ποὺ ἐζήτησε τὰ δῶρά Σου, «καταλαβέτω με», εἶπε, «κοιλίας ὄρεξις» (7). Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνομεν, ἅγιε Θεέ μου, ὅτι ὁ δίδων τὴν δύναμιν νὰ ἐκτελοῦμεν τὰς ἐντολάς Σου, εἶσαι Σύ.

Μ᾽ ἐδίδαξες, Πατέρα ἀγαθέ, ὅτι «πάντα μὲν καθαρὰ» τοῖς καθαροῖς, «ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι» (8), «ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον»(9). «Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ»(10) «μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει»(11). «Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐ-

(1) Α', Κορινθ. η' 3.
(2) Φιλιππ. δ', 11.
(3) Ψαλμ. ΡΒ, 14.
(4) Λουκ. ιε', 24.
(5) Φιλιππ. δ', 13.
(6) Ἐννοεῖ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον.
(7) Πρβλ. Α', Κορινθ. α', 31.
(8) Πρβλ. Σειρ. ΚΓ', 6.
(9) Ρωμ. ιδ', 20.
(10) Α', Τιμοθ. δ', 4.
(11) Α', Κορινθ. η', 8.

ξουθενείτω καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ κρινέτω»(1).

Σὺ τὰ ἐδίδαξες αὐτά. Χάριτας καὶ ἐπαίνους εἰς Σέ, τὸν Θεόν μου, τὸν διδάσκαλόν μου, τὸν ἀπηχοῦντα εἰς τὰς ἀκοάς μου καὶ φωτίζοντα τὴν καρδίαν μου. Ἀπάλλαξέ με ἀπὸ κάθε πειρασμόν! Δὲν φοβοῦμαι τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ κρέατος, ἀλλὰ τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἀκρασίας. Γνωρίζω ὅτι ἐπετράπη εἰς τὸν Νῶε νὰ τρώγῃ ὁποιονδήποτε εἶδος κρέατος, εἰς τὸν Ἠλίαν νὰ γεύεται σάρκας(2) καὶ ὅτι τὸν Ἰωάννην, ὑπέροχον διὰ τὴν ἐγκράτειάν του, δὲν ἐκηλίδωσαν τὰ ζῶα, ποὺ τοῦ ἐχρησίμευσαν ὡς τροφή, δηλαδὴ αἱ ἀκρίδες(3). Γνωρίζω, ὅτι ὁ Ἠσαῦ παρεπλανήθη ἀπὸ τὸν πόθον πινακίου φακῆς(4) ὅτι ὁ Δαυῒδ ἐπετίμησε τὸν ἑαυτόν του, ἐπειδὴ ἠθέλησε νὰ πιῇ νερό(5), καὶ τέλος ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν δὲν ἐπειράχθη διὰ κρέατος, ἀλλὰ δι' ἄρτου(6). Ἰδοὺ διατὶ καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔγινεν ἄξιος μομφῆς, ὄχι διότι ἠθέλησε νὰ φάγῃ κρέας ἀλλ' ἐπειδή, ἔχων ἀπόλυτον ἀνάγκην τροφῆς, ἐγόγγυσε κατὰ τοῦ Κυρίου(7).

Ἐκτεθειμένος λοιπὸν εἰς τοὺς πειρασμοὺς τούτους, παλαίω καθημερινῶς κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ τρώγω καὶ νὰ πίνω. Διότι

(1) Κολασσ. β'. 16.

(2) Βασιλ. Γ', 17, 6 : «καὶ οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ ἄρτους τὸ πρωΐ, καὶ κρέας τὸ δείλης».

(3) Ματθ. γ', 4 : ***«ἡ δε τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον»***. Ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρεται, ὅτι ὑπῆρξαν λαοὶ ἀκριδοφάγοι. Συγκεκριμένως ὁ Στράβων ὁμιλεῖ περὶ μιᾶς φυλῆς Αἰθιόπων, ποὺ ἐτρέφετο ἀποκλειστικῶς δι' ἀκρίδων καὶ ἐμαστίζετο λόγῳ τῆς τοιαύτης διαίτης του, ὑπό τινος ἰδιαζούσης νόσου. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰωάννου ἠγέρθη ἀμφισβήτησις ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ***ἀκρίδας***, ὑποστηριχθέντος, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς ὠνόμαζε ἀκρίδας, ***τὰ ἄκρα τῶν φυτῶν***. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἕνα εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι αἱ ἀκρίδες εἶναι καὶ σήμερον τροφὴ μερικῶν φυλῶν παρὰ τὸν Ἰορδάνην, ὅπου ἐβάπτιζεν ὁ Ἰωάννης. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Λευΐτ. ΙΑ', 22 ἀναγινώσκομεν : ***«Καὶ ταῦτα φάγεσθε ἀπ' αὐτῶν... καὶ τὴν ἀκρίδα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῆς»***. Ἐπίσης εἶναι γνωστόν, ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀσσυρίαν αἱ ἀκρίδες ἐθεωροῦντο ὡς ἔδεσμα ἐκλεκτόν, ποὺ παρετίθετο εἰς τὰς τραπέζας τῶν πλουσίων κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν.

(4) Γέν. ΚΕ', 15—17.

(5) Βασιλ. Β', ΚΓ, 15—17.

(6) Ματθ. δ, 3 : «καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων εἶπεν· εἰ υἱὸς εἶ Θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται».

(7) Ἀριθ. ΙΑ', 4.

δὲν ἠμπορῶ ἐν προκειμένῳ νὰ προβῶ εἰς τὴν ἀπόφασιν, ὅπως ἅπαξ διὰ παντὸς ἀπομακρύνω ἀπὸ ἐμὲ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἁμαρτωλὸν καὶ νὰ μὴ τὸ πλησιάσω πλέον, ὅπως ἠμπόρεσα νὰ κάμω σχετικῶς μὲ τὴν ἀφροδίσιον ἡδονήν. Ἠμπορῶ λοιπὸν νὰ θέσω εἰς τὸ στόμα μου χαλινόν, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε νὰ χαλαρώνω καὶ ἄλλοτε νὰ συσφίγγω. Καὶ ὑπάρχει, Κύριε, ἄνθρωπος, ποὺ νὰ μὴ συμπαρασύρεται ὀλίγον τι ἐκεῖθεν τῶν ὁρίων τῆς ἀνάγκης; Ἐὰν ὑπάρχῃ εἶναι μέγας, καὶ ἂς δοξάζῃ τὸ ὄνομά Σου. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶμαι τοιοῦτος, διότι εἶμαι ἄνθρωπος ἁμαρτωλός(1). Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ δοξάζω τὸ ὄνομά Σου καὶ ἐντυχάνει(2) Σοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν μου Ἐκεῖνος, ὅστις νενίκησε τὸν κόσμον(3), συγκαταλέγων με μεταξὺ τῶν ἀσθενῶν μελῶν τοῦ σώματός του, διότι «τὸ ἀκατέργαστον αὐτοῦ εἴδοσαν οἱ ὀφθαλμοί Σου καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον Σου πάντες γραφήσονται(4).

Αἱ ἡδοναὶ τῆς ὀσφρήσεως

Αἱ ἡδοναὶ τῶν ὀσμῶν δὲν μὲ ἑλκύουν καὶ τόσο. Ὅταν εἶναι ἀποῦσαι, δὲν τὰς ἀποζητῶ, ὅταν εἶναι παροῦσαι δὲν τὰς ἀποκρούω, ἀλλ' εἶμαι πάντοτε πρόθυμος νὰ τὰς στερηθῶ διὰ παντός. Τοὐλάχιστον ἔτσι βλέπω τὸν ἑαυτόν μου, ἀλλ' ἴσως ἀπατῶμαι. Διότι πρέπει ἀκόμη νὰ ἀναστενάζω διὰ τὰ σκότη ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων κρύπτονται εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον αἱ δυνάμεις μου μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ἡ ψυχή μου, διερωτῶσα ἑαυτὴν περὶ τῶν ἰδικῶν της δυνάμεων νὰ μὴ πιστεύῃ τὴν μαρτυρίαν της εὐκόλως καὶ συχνὰ νὰ μὴ γνωρίζῃ τί ὑπάρχει ἐντὸς αὐτῆς, ἕως ὅτου τῆς τὸ ἀποκαλύψῃ ἡ πεῖρα. Δὲν ἠμπορεῖ δὲ κανεὶς νὰ εἶναι εἰς αὐτὴν τὴν ζωήν, ἥτις «πειρατήριον ἐστι», βέβαιος, ὅτι θὰ γίνῃ ἀπὸ χειροτέρου καλύτερος, καθὼς ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ καλυτέρου χειρότερος. Μία καὶ μόνη ἐλπίς, μία καὶ μόνη ἐμπιστοσύνη, μία καὶ μόνη ἀσφαλὴς ἐπαγγελία ὑπάρχει : ἡ εὐσπλαχνία Σου.

(1) Πρβλ. Λουκ. ε', 8 : Ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε.

(2) Πρβλ. Ρωμ. η, 34 : Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς, ὃς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

(3) Ἰωάνν. ιστ', 33.

(4) Ψαλμ. ΡΛΗ', 16.

Αἱ ἡδοναὶ τῆς ἀκοῆς

Αἱ ἡδοναὶ τῆς ἀκοῆς μὲ εἶχαν σαγηνεύσει καὶ καθυποτάξει περισσότερον, ἀλλὰ Σὺ μὲ ἀπήλλαξες ἀπὸ αὐτὰς καὶ μὲ ἠλευθέρωσες. Ὁμολογῶ, ὅτι εὐχαριστοῦμαι καὶ τώρα μὲ τοὺς ἤχους ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐμψυχώνουν οἱ λόγοι Σου, ἐφ' ὅσον ψάλλονται μὲ φωνὴν τεχνικὴν καὶ γλυκεῖαν, ὄχι ὅμως μέχρι τοῦ σημείου νὰ προσκολλῶμαι ἀδιαρρήκτως εἰς αὐτούς, ἀλλὰ ν' ἀπομακρύνωμαι ἀπ' αὐτούς, ὅταν θέλω. Ἐν τούτοις, χάρις εἰς τὰς σκέψεις, ποὺ δίδουν ζωὴν εἰς αὐτούς, εἶναι ἴσως ἄξιοι νὰ καταλάβουν κάποιαν προνομιοῦχον θέσιν εἰς τὴν καρδίαν μου, ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ νὰ εὕρω μίαν θέσιν ποὺ τοὺς ἁρμόζει. Διότι κάποτε βλέπω, ὅτι τοὺς κάμνω μεγαλυτέραν τιμὴν παρ' ὅσον πρέπει ὁσάκις δηλαδὴ ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι τὰ ἅγια λόγια Σου συγκινοῦν τὴν ψυχήν μου βαθύτερα καὶ διαθερμαίνουν τὴν φλόγα τῆς εὐσεβείας ἐντατικώτερα, ὅταν ψάλλωνται παρὰ ὅταν δὲν ψάλλωνται, καὶ ὅτι εἰς ὅλας τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς μου, ἀναλόγως τῆς διαφόρου φύσεώς των, ἀνταποκρίνονται ἰδιότυποι τόνοι εἰς τὸ ᾆσμα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ διαθέσεις αὐταὶ διερεθίζονται, ἀγνοῶ, διὰ ποίας ἀποκρύφου συγγενείας (1). Ἀλλ' ἡ ἀπόλαυσις τῆς σαρκός μου, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ παραδίδεται τὸ πνεῦμα, διὰ νὰ μὴ ἐκνευρίζεται ἀπ' αὐτήν, συχνὰ μὲ ἀπατᾷ ἀντὶ δὲ νὰ προσαρμόζεται εἰς τὸν λόγον καὶ νὰ τὸν ἀκολουθῇ, προσπαθεῖ νὰ προτρέχῃ καὶ νὰ τὸν καθοδηγῇ. Αὐτὸ εἶναι τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον σφάλλω ἀσυναισθήτως. Ἀλλ' ἀργότερα ἡ σκέψις μοῦ τὸ διδάσκει.

Κάποτε, εἰς τὴν ὑπερβολικὴν προσπάθειάν μου ν' ἀπομακρύνω αὐτὴν ταύτην τὴν γοητείαν, ἀπατῶμαι καὶ πάλιν, λόγῳ ὑπερμέτρου αὐστηρότητος, διότι φθάνω μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἐπιθυμῶ, ὅπως ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἀκοήν μου καὶ ἀπὸ τὰ ὦτα τῶν ἐκκλησιαζομένων πιστῶν τὰς γλυκείας μελῳδίας ἐκείνας ποὺ

---

(1) Ἀναμφιβόλως ἕνα θετικὸν μέσον πρὸς ἔκφρασιν τοῦ Θείου εἶναι καὶ ἡ μουσική. Αἱ συνθέσεις τοῦ Πατρὸς Perosi, τὸ «Incarnatus» τοῦ Bach, τὸ «Laudamus, quoniam tu solus santus», τοῦ Beethoven, εἰς τὴν «Missa solemnis», καταβιβάζουν πράγματι τοὺς ἀγγέλους ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς εἰς τὴν γῆν καὶ ἀναβιβάζουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς οὐρανοὺς τῶν ἀγγέλων!

συνοδεύουν τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, μοῦ φαίνεται δὲ ἀσφαλέστερον νὰ μιμηθῶ ἐν προκειμένῳ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ὁ ὁποῖος, ὡς μοῦ εἶπαν πολλάκις, ἤθελεν οἱ ψαλμοὶ ν' ἀναγινώσκωνται μὲ φωνὴν τόσο λίγο τραγουδιστήν, ὥστε ἦτο μᾶλλον ἀπαγγελία παρὰ ὑπόκρουσις.

Ἀλλ' ὅσες φορὲς ἐνθυμηθῶ τὰ δάκρυα, ποὺ μ' ἔκαναν νὰ χύσω τὰ ᾄσματα αὐτὰ τῆς Ἐκκλησίας Σου κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐπανόδου μου εἰς τὴν πίστιν, καὶ ὅτι ἀκόμη τώρα συγκινοῦμαι ὄχι ἀπὸ τὸ ᾆσμα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ ψαλλόμενα θέματα, ἐφ' ὅσον ψάλλονται μὲ καθαρὰν καὶ μελῳδικὴν φωνήν, ἀναγνωρίζω πόσον εἶναι λυσιτελὲς ἡ συνήθεια, ποὺ ἀνέφερα.

Ἔτσι ταλαντεύομαι μεταξὺ τοῦ κινδύνου τῆς τέρψεως καὶ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως τῆς ὠφελείας καὶ ἀποκλίνω ὑπὲρ τῆς γνώμης, ἡ ὁποία δὲν ἐννοῶ νὰ εἶναι ὁριστική, δηλαδὴ ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδοκιμασθῇ τὸ ἔθιμον τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας Σου μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ τέρψις τῆς ἀκοῆς θὰ προσελκύσῃ τὰς ἀσθενεστέρας ψυχὰς εἰς τὴν εὐσέβειαν. Ὁπωσδήποτε, ὁσάκις μὲ συγκινεῖ τὸ ᾆσμα περισσότερον παρὰ τὸ ψαλλόμενον θέμα, ὁμολογῶ ὅτι ἁμαρτάνω, εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην θὰ προτιμοῦσα νὰ μὴν ἀκούω τὰ ψαλλόμενα.

Νά ποῖος εἶμαι! Κλαύσετε μετ' ἐμοῦ καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ σεῖς, ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τῶν ὁποίων εἶναι πλήρης ἀγαθῶν διαθέσεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας πηγάζουν γεγονότα. Διότι ἂν στερῆσθε ἀγαθῶν διαθέσεων, δὲν θὰ σᾶς συγκινήσουν καὶ αἱ ἰδικαί μου διαθέσεις. «Ἐπίβλεψον, εἰσάκουσόν μου, Κύριε ὁ Θεός μου»(1). «Ἐλέησόν με καὶ ἴασέ με, Κύριε» (2), πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ὁποίου ἔγινα ἐγὼ ὁ ἴδιος αἴνιγμα διὰ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ νόσος μου.

Αἱ ἡδοναὶ τῆς ὁράσεως

Ὑπολείπεται ἡ τέρψις τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματός μου, τὴν ὁποίαν θὰ ἐξομολογηθῶ εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀδελφῶν μου, ἐκ τῶν ὁποίων οἰκοδόμησες τὴν Ἐκκλησίαν Σου καὶ ἔτσι θὰ τερματίσω

(1) Ψαλμ. ΙΒ', 4.
(2) Ψαλμ. ΣΤ', 3.

τὸν λόγον διὰ τοὺς πειρασμοὺς τῶν πόθων τῆς σαρκός, οἱ ὁποῖοι ἀκόμη μὲ συμπιέζουν στενάζοντα καὶ ποθοῦντα «τὸ οἰκητήριόν μου τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι» (1). Τὰ μάτια μου ἀγαποῦν μορφὰς ὡραίας καὶ ποικίλας, χρώματα φωτεινὰ καὶ γοητευτικά. Ἡ ψυχή μου ἂς μὴ προσκολληθῇ εἰς αὐτά. Ἂς προσκολληθῇ εἰς τὸν Θεόν, ποὺ τὰ ἔπλασε καλὰ λίαν, ἀλλ' εἶναι Αὐτὸς καὶ ὄχι ἐκεῖνο τὸ καλόν μου. Καὶ μὲ περιβάλλουν, ἐγρηγοροῦντα, καθημερινῶς καὶ δὲν μ' ἀφήνουν νὰ ἡσυχάσω, καθὼς κάμνουν αἱ φωναί, ποὺ κάποτε σιωποῦν τελείως, οὕτως ὥστε νὰ γεννᾶται σιγή. Ἀλλά, ἡ βασίλισσα ἐκείνη τῶν χρωμάτων, ἡ λάμψις τοῦ φωτὸς καταυγάζει ὅλα τ' ἀντικείμενα, ποὺ προσπίπτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, ὁπουδήποτε δὲ καὶ ἂν εὑρίσκωμαι, ἡ βασίλισσα αὐτὴ τῶν χρωμάτων, ἡ λάμψις τοῦ φωτὸς διολισθαίνει κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ θωπεύει τὰ ὄμματά μου καὶ ὅταν ἀκόμη στρέφω ἀλλοῦ τὴν σκέψιν μου. Διολισθαίνει δὲ μὲ τόσο μεγάλην ὁρμήν, ὥστε, ἂν ἀποτόμως ἐξαφανισθῇ, τὴν καλῶ μετὰ πόθου καὶ ἂν χωρισθῶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ αὐτήν, πάσχει ἡ ψυχή μου.

Ὢ φῶς, ποὺ εἶδε ὁ Τωβίας (2), ὅταν μὲ κλειστὰ τὰ μάτια του ὑπέδειξεν εἰς τὸν υἱόν του τὸ μονοπάτι τῆς ζωῆς καὶ ἐπροπορεύθη ἀπὸ τὸ παιδί του μὲ βῆμα ἀσφαλές, μὲ τὸ βῆμα τῆς εὐσπλαγχνίας, ποὺ δὲν ἀποπλανᾶται ποτέ. Ἢ τὸ φῶς, ποὺ εἶδεν ὁ Ἰσαάκ (3), ὅταν, ἀφοῦ ἐξησθένησαν καὶ ἀπετυφλώθησαν οἱ ὀφθαλμοί του ἀπὸ τὸ γῆρας, εὐλόγησε τὰ τέκνα του, χωρὶς νὰ τ' ἀναγνωρίσῃ, ἀλλ' ἠξιώθη νὰ τ' ἀναγνωρίσῃ εὐλογῶν αὐτά. Ἢ τὸ φῶς, ποὺ εἶδεν ὁ Ἰακώβ, ὅταν, τυφλωθεὶς καὶ αὐτὸς λόγῳ τῆς γεροντικῆς ἡλικίας του, ἐσκόρπισε τὰς φωτεινὰς ἀκτῖνας τῆς προφητικῆς καρδιᾶς του, ἀνήγγειλεν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν υἱῶν του τὰς φυλὰς τοῦ μέλλοντος λαοῦ καὶ ἐσταύρωσε μυστηριωδῶς τὰ χέρια του ἐπὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἰωσήφ, ὄχι κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν τάξιν, ποὺ τοῦ ὑπέδειξεν ὁ πατέρας των διορθώνων τὸν Ἰσαάκ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς διέκρινε (4).

Πλὴν ὅμως, τὸ σωματικὸν φῶς, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμίλησα,

(1) Β' Κορινθ. ε', 2.
(2) Τωβ. Δ', 2.
(3) Γέν. ΚΖ', 1.
(4) Πρβλ. Γέν. Ν', 1.

λόγῳ τῆς δελεαστικῆς καὶ ἐπικινδύνου γλυκύτητός του, ἀποκρύπτει τὴν ζωὴν εἰς τοὺς τυφλοὺς ἐραστὰς τοῦ αἰῶνος. Ὁπωσδήποτε, οἱ γνωρίζοντες νὰ Σὲ λατρεύουν διὰ τὸ φῶς, Θεὲ δημιουργὲ τῶν πάντων, τὸ μεταχειρίζονται εἰς τοὺς ὕμνους, ποὺ ἀναπέμπουν πρὸς Ἐσὲ καὶ δὲν παρασύρονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνόητον ὄνειρον (1).

Ἀνθίσταμαι εἰς τὴν γοητείαν τῶν ὀφθαλμῶν, διὰ νὰ μὴν ἐμπλακοῦν οἱ πόδες μου, διὰ τῶν ὁποίων εἰσέρχομαι εἰς τὴν ὁδὸν Σου καὶ ἀνυψώσω πρὸς Ἐσένα ἀοράτους ὀφθαλμούς, ἵνα «μὴ δῷς εἰς σάλον τοὺς πόδας μου» (2). Ἐλευθερώνεις τὰ πόδια μου, ποὺ ἐμπλέκονται διαρκῶς. Δὲν παύεις νὰ μὲ ἐλευθερώνῃς καὶ ὅμως ἐπαναπίπτω συχνὰ εἰς ἐνέδρας, ποὺ εἶναι παντοῦ κατεσπαρμέναι γύρω μου, διότι «οὐ νυστάξεις οὐδὲ ἐξυπνήσεις Σὺ ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραήλ» (3).

Οἱ ἄνθρωποι ἐπρόσθεσαν ἀκόμη ἀπειράριθμα πράγματα εἰς ὅ,τι ἑλκύει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰς ποικίλας τέχνας καὶ ἐφευρέσεις των εἰς ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, εἰς ἀγγεῖα καὶ παντοειδῆ οἰκιακὰ σκεύη, εἰς εἰκόνας καὶ παντοειδῆ ἔργα γλυπτικῆς, ποὺ ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἀναγκαίας καὶ μετριοπαθοῦς χρήσεως ἢ εὐσεβοῦς χρησιμοποιήσεως. Γίνονται ἐξωτερικῶς τῶν ἔργων αὐτῶν ὑποχείριοι καὶ ἐγκαταλείπουν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον των Ἐκεῖνον, ποὺ τοὺς ἔπλασε καὶ ἐκμηδενίζουν ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπλάσθησαν.

Ἀλλ' ἐγώ, ὦ Θεέ μου καὶ στόλισμά μου, τονίζω πρὸς Ἐσὲ ὕμνον λατρείας ἀκόμη καὶ δι' αὐτὰ τ' ἀντικείμενα καὶ δοξάζω τὸν ἐξαγνιστήν μου, διότι τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα πράγματα, τὰ μεταβιβαζόμενα ἀπὸ τὰς ψυχὰς εἰς καλλιτεχνικὰς χεῖρας, πηγάζουν ἀπὸ τὸ κάλλος, ποὺ εὑρίσκεται ὑπεράνω τῶν ψυχῶν καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον καθημερινῶς στενάζω. Ἀπὸ τὸ κάλλος αὐτὸ ἀποκτοῦν οἱ τοιαῦτα ἔργα δημιουργοῦντες ἢ θαυμάζοντες τὸν γνώμονα τῆς ἐπικροτήσεώς των, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μέτρον τῆς χρησιμοποιήσεώς των. Εὑρίσκεται ἐκεῖ ἐνώπιόν των καὶ δὲν τὸ βλέπουν, ἄλλως δὲν θὰ τὸ ὑπερέβαιναν, ἀλλὰ θὰ ἐφύλασσαν διὰ Σὲ τὸ κράτος αὐτῶν (4),

(1) Ἐννοεῖ τὴν φαντασιοπληξίαν τῶν Μανιχαίων.

(2) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΚ', 8.

(3) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΚ', 4.

(4) Ψαλμ. ΚΕ', 3.

οὔτε θὰ κατηνάλισκαν τὸν ἑαυτόν των εἰς ἀνησύχους καὶ κοπιαστικὰς τέρψεις.

Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ποὺ ὁμιλῶ καὶ ἀντιλαμβάνομαι αὐτὰ τὰ πράγματα, βαδίζω καὶ ἐγὼ ἐν μέσῳ τῶν ὁρατῶν αὐτῶν καλλονῶν, ἀλλὰ Σὺ μὲ διαφυλάσσεις, Κύριε, μὲ διαφυλάσσεις «ὅτι τὸ ἔλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μού ἐστιν». Διότι αὐταὶ αἱ ὁραταὶ καλλοναὶ μ᾿ αἰχμαλωτίζουν ἀθλίως, ἀλλὰ Σὺ μὲ ἀπαλλάσσεις ἀπ᾿ αὐτὰς διὰ τοῦ ἐλέους Σου, ἄλλοτε μὲν χωρὶς νὰ τὸ συναισθάνωμαι, ὁσάκις πίπτω εἰς αὐτὰς τυχαίως, ἄλλοτε δὲ μὲ πόνον, ὁσάκις κροσκολλῶμαι εἰς αὐτάς.

Δεύτερον εἶδος πειρασμῶν : ἡ περιέργεια

Ὑπάρχει καὶ ἄλλο εἶδος πειρασμοῦ, πολὺ περισσότερον ἐπικινδύνου. Διότι, πλὴν τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός, συνισταμένης εἰς τὴν ἀπόλαυσιν ὅλων τῶν αἰσθήσεων τοῦ σώματος καὶ ὅλων τῶν ἡδονῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκμηδενίζεται ὁ αἰχμαλωτιζόμενος ὑπ᾿ αὐτῶν καὶ ἀπὸ Σοῦ ἀπομακρυνόμενος, διολισθαίνει ἀκόμη εἰς τὴν ψυχὴν δι᾿ αὐτῶν τῶν ἰδίων αἰσθητηρίων μιὰ ἄλλη ματαία καὶ περίεργη ἐπιθυμία, ὄχι ν᾿ ἀπολαμβάνομεν διὰ τῆς σαρκός, ἀλλὰ δι᾿ αὐτῆς νὰ πειραματιζώμεθα· δηλαδὴ μία ἐπιθυμία, ποὺ ἐξωραΐζεται διὰ τοῦ ὀνόματος «γνῶσις» καὶ «ἐπιστήμη». Ἐπειδὴ συνίσταται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν πόθον τοῦ μανθάνειν καὶ ἐπειδὴ οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι τὸ κυριώτερον τῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων μανθάνομεν, ὠνομάσθη ὑπὸ θείου τινὸς ἀποφθέγματος «ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν»(1).

Διότι τὸ νὰ βλέπωμεν ἀνήκει ἰδιαζόντως εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Τὴν λέξιν αὐτὴν μεταχειριζόμεθα καὶ ὡς πρὸς ἄλλας αἰσθήσεις, ὁσάκις κάμνομεν χρῆσιν αὐτῶν διὰ τὴν γνῶσιν. Δὲν λέγομεν : «ἄκουσε πῶς λάμπει», «μύρισε πῶς γυαλίζει», «γεύσου ἢ ἄγγιξε πῶς φωτίζει», ἀλλὰ περὶ ὅλων αὐτῶν λέγομεν, ὅτι βλέπομεν. Ἀπ᾿ ἐναντίας δὲν λέγομεν μόνον «ἰδὲ πῶς λάμπει», πρᾶγμα ποὺ ἠμποροῦν νὰ αἰσθανθοῦν μόνον οἱ ὀφθαλμοί, ἀλλὰ καὶ «κοίταξε πῶς ἠχεῖ», «κοίταξε πῶς μυρίζει», κοίταξε τί γεῦσιν ἔχει», «κοίταξε πόσο εἶναι σκληρό».

(1) Α´ Ἰωάνν. β´, 16.

Ἰδοὺ διατὶ ἡ γενικὴ πεῖρα ὅλων τῶν αἰσθήσεων καλεῖται, ὅπως εἴπαμε, «ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν», διότι αἱ λοιπαὶ αἰσθήσεις, ὅταν διερευνοῦν κάποιο ἀντικείμενο τῆς γνώσεως, ἰδιοποιοῦνται, κατά τινα τρόπον, τὴν λειτουργίαν τῆς ὁράσεως, ποὺ ἀνήκει κατ' οὐσίαν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς.

Ἀπ' αὐτὸ διακρίνομεν τὴν μεγαλυτέραν σαφήνειαν ἐκεῖνο, ποὺ ἀνήκει εἰς τὴν ἡδονήν, καὶ ἐκεῖνο, ποὺ ἀνάγεται εἰς τὴν περιέργειαν. Ἡ ἡδονὴ ἐπιζητεῖ ὅτι ὡραῖον, ἁρμονικόν, γλυκύ, εὐχάριστον εἰς τὴν ὄσφρησιν, τὴν γεῦσιν, καὶ τὴν ἁφήν. Ἡ περιέργεια, ζητεῖ, ἐκτὸς αὐτῶν, καὶ πράγματα ὅλως ἀντίθετα πρὸς αὐτὰ καὶ τὰ δοκιμάζει, ὄχι διὰ νὰ ἀσκηθῇ εἰς τὴν ἡδονήν, ἀλλ' ἐξ ἁπλῆς ἐπιθυμίας νὰ τὰ γνωρίσῃ.

Διότι ποίαν ἀπόλαυσιν ἠμπορεῖ νὰ εὕρῃ κανεὶς εἰς ἕνα κρεουργημένο πτῶμα, ποὺ προκαλεῖ φρικιασμόν ; Ἐν τούτοις, ὅπου κατάκειται ἕνα πτῶμα, τρέχουν νὰ τὸ ἰδοῦν, ὡς ἂν ἐζητοῦσαν τὴν θλῖψιν καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν, καὶ μάλιστα φοβοῦνται, μήπως τὸ ἰδοῦν καὶ εἰς τὸν ὕπνον των, ὡς ἐάν, ὅταν ἦσαν ξύπνιοι, ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ παρευρεθοῦν σ' ἕνα τέτοιο θέαμα, ἢ ὡς ἐὰν ἐδελεάζοντο ἀπὸ τὴν φήμην, δὲν ἠξεύρω καὶ ἐγώ, ποίου κάλλους.

Τὸ αὐτὸ φαίνεται καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, ἡ μελέτη τῶν ὁποίων θ' ἀπαιτοῦσε χρόνον μακρόν. Ἀπ' αὐτὴν τὴν νόσον γεννᾶται ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιζητοῦμεν ἐντυπωσιακὰς σκηνὰς εἰς τὰ θέατρα. Αὐτὴ εἶναι (δηλ. ἡ περιέργεια) ἐκείνη, ποὺ μᾶς ὠθεῖ νὰ ἐξερευνῶμεν τ' ἀποκρυφώτερα μυστήρια τῆς φύσεως, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων δὲν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς ὠφελήσῃ εἰς τίποτε καὶ ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐπιθυμοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν γνῶσιν. Εἰς τὴν περιέργειαν πρέπει ν' ἀποδοθῇ καὶ τὸ ὅτι διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν μιᾶς διεστραμμένης ἐπιστήμης ζητοῦν νὰ κάμνουν τὰς ἐρεύνας των μὲ τὴν βοήθειαν μαγικῶν τεχνῶν. Καὶ τέλος ἡ περιέργεια εἶναι αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ εἰς τὴν θρησκείαν ἀκόμη ἐμβάλλουν εἰς πειρασμὸν τὸν Θεόν, ζητοῦντες σημεῖα καὶ θαύματα, ὄχι διὰ νὰ ἐπιτύχουν κάποιο ἀγαθόν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ πόθου νὰ τὸ ἴδουν.

Εἰς αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἀπέραντον δάσος, τὸ πλῆρες κινδύνων καὶ ἐνεδρῶν, ἀπέσπασα καὶ ἀπεμάκρυνα πολλὰ ἀγκάθια ἀπὸ τὴν καρδιά μου, διότι Σὺ μοῦ ἔδωσες τὴν δύναμιν, Θεὲ τῆς σωτηρίας

μου. Καὶ ὅμως τολμῶ νὰ εἴπω, ὅτι ἐν μέσῳ ὅλων τῶν δημιουργημάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν καθημερινὴν ζωήν μου, πτερουγίζουν γύρω μου ἀπὸ παντοῦ καὶ δὲν μὲ κατέλαβε ἕνα ἐξ αὐτῶν καὶ δὲν μ' αἰχμαλώτισε ἀπὸ τὸν μάταιον πόθον νὰ τὸ ἴδω.

Τὰ θέατρα δὲν μὲ παρασύρουν πλέον, δὲν σκέπτομαι πλέον νὰ μελετήσω τῶν ἀστέρων τὰς τροχιάς, οὐδέποτε ἐπεκαλέσθη τὰς σκιὰς ἡ ψυχή μου, μισεῖ δὲ ὅλας τὰς τοιαύτας ἱεροσύλους ἱερουργίας. Ἀλλὰ πόσας μηχανορραφίας καὶ ὑποβολὰς δὲν μεταχειρίζεται ὁ ἐχθρός μου, ὢ Κύριε καὶ Θεέ μου, διὰ νὰ μ' ἐξαναγκάσῃ νὰ ζητήσω ἕνα θαῦμα ἀπὸ Σένα, τοῦ ὁποίου εἶμαι θεράπων ἁπλοῦς καὶ ταπεινός! Ἀλλὰ Σὲ ἱκετεύω, ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως μας καὶ τῆς ἀνυποκρίτου καὶ ἁγνῆς πατρίδος μας Ἱερουσαλήμ, ν' ἀπομακρύνῃς πάντοτε ἀπὸ ἐμὲ αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν, καθὼς ἕως τώρα τὴν ἀπομάκρυνες. Ἀλλ' ὅταν ἀπευθύνω τὰς δεήσεις μου πρὸς Ἐσὲ διὰ τὴν σωτηρίαν ἑνὸς ἀδελφοῦ μου, ὁ σκοπὸς τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκω εἶναι τελείως διάφορος, Σὺ δέ, συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ὁποίου γίνονται τὰ πάντα, μοῦ δίδεις καὶ θὰ μοῦ δώσῃς τὴν δύναμιν νὰ ὑποταχθῶ προθύμως εἰς Ἐσέ.

Ἐν τούτοις, ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀπαριθμήσῃ τὰ εὐτελῆ μικροπράγματα, ποὺ ἐμβάλλουν τὴν περιέργειαν εἰς πειρασμὸν καὶ νὰ εἴπῃ πόσο συχνὰ ὑποκύπτομεν; Πόσες φορὲς δὲν συμβαίνει, ὥστε κατ' ἀρχὰς μὲν ν' ἀνεχώμεθα τοὺς ἀφηγουμένους μηδαμινὰ πράγματα, διὰ νὰ μὴ προσβάλλωμεν τοὺς ἀσθενεῖς τὴν ψυχήν, ἀλλὰ βαθμηδὸν νὰ τοὺς ἀκούωμεν μ' εὐχαρίστησιν; Δὲν ἐπισκέπτομαι πλέον τὰ ἱπποδρόμια, διὰ νὰ βλέπω σκύλους, ποὺ κυνηγοῦνε λαγούς, ἀλλ' εἰς τὰ χωράφια, ὅταν περνῶ ἀπ' ἐκεῖ, αὐτὸ τὸ θέαμα μὲ ἀποσπᾷ καὶ ἀπ' αὐτὰς τὰς βαθυτέρας μου σκέψεις, αὐτὸ δὲ τὸ κυνήγι, χωρὶς νὰ μὲ ἀναγκάζῃ νὰ μεταβάλλω τὴν πορείαν τοῦ ἀλόγου μου, ἑλκύει πρὸς αὐτὸ τὴν ῥοπὴν τῆς καρδιᾶς μου. Ἐὰν δὲ Σύ, ὑποδεικνύων τὴν ἀθλιότητά μου, δὲν μὲ καλέσῃς νὰ μορφώσω ἐν προκειμένῳ κάποιαν σκέψιν, ποὺ νὰ μ' ἐξυψώνῃ πρὸς Ἐσέ, μένω προσκολλημένος εἰς τὴν ματαίαν περιέργειάν μου.

Πόσες φορές, ποὺ εὑρίσκομαι εἰς τὸ σπίτι μου, δὲν ἀπορροφῶμαι εἰς τὸ θέαμα μυιῶν, ποὺ συλλαμβάνονται ἀπὸ σαύρες ἢ εἰς τὸ θέαμα ἀραχνῶν, ποὺ ἐμπλέκουν μυίας εἰς τὸ νῆμά των! Διότι, ἂν καὶ τὰ ζῷα αὐτὰ εἶναι μικρά, δὲν πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ

αὐτοῦ πράγματος; Ἀναμφιβόλως σπεύδω νὰ ἐξυψωθῶ πρὸς Ἐσέ, δημιουργὸν τῶν θαυμάτων καὶ ὅλων τῶν πλασμάτων ρυθμιστήν, ἀλλὰ δὲν ἐστράφη εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ προσοχή μου. Ἄλλο εἶναι νὰ σηκωθῇ κανεὶς αὐτοστιγμεὶ καὶ ἄλλο νὰ μὴ πέσῃ.

Ἡ ζωή μου εἶναι κατάμεστος ἀπὸ τοιούτου εἴδους πράγματα, μία δὲ καὶ μόνη ἐλπὶς ὑπολείπεται εἰς ἐμέ: τὸ μέγα ἔλεός Σου. Διότι, ἐπειδὴ ἡ ψυχή μου εἶναι συμπυκνωτὴρ ὅλων αὐτῶν τῶν ἀθλιοτήτων καὶ φέρει ἀπείρους τοιαύτης φύσεως ματαιότητας, διακόπτονται καὶ διαταράσσονται καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ προσευχαί μας· κατὰ τὸν χρόνον δέ, κατὰ τὸν ὁποῖον προσπαθοῦμεν νὰ ὑψώσωμεν ἐνώπιον τοῦ προσώπου Σου τὴν φωνὴν τῆς καρδιᾶς μας, πρὸς τὰς ἀκοάς Σου, αἱ εὐτελεῖς ἐκεῖναι σκέψεις, ἐξορμῶσαι, δὲν τὸ γνωρίζω ἀπὸ ποῦ, ἐκμηδενίζουν τὴν τόσον σπουδαίαν αὐτὴν ἐνέργειαν.

Τρίτον εἶδος πειρασμοῦ: ἡ ὑπεροψία

Πρέπει νὰ θεωρήσω τὰ κακὰ ταῦτα μηδαμινά; Πρέπει νὰ ἀναθέσω τὴν ἐλπίδα μου ἀλλοῦ καὶ ὄχι εἰς τὸν οἰκτόν Σου, ἀφοῦ ἤρχισες ἤδη νὰ μὲ μεταβάλλῃς; Καὶ γνωρίζῃς μέχρι ποίου σημείου μὲ μετέβαλες Σύ, ποὺ μὲ ἐθεράπευσες ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως διὰ νὰ «θεραπεύσῃς πάσας τὰς νόσους μου, λυτρώσῃς ἐκ φθορᾶς τὴν ζωήν μου, μὲ στεφανώσῃς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμῷ καὶ πληρώσῃς ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν μου»(1). Σύ, ὅστις ἐταπείνωσες τὴν ὑπεροψίαν μου διὰ τοῦ φόβου Σου καὶ ἔκαμψες τὸν τράχηλόν μου ὑπὸ τὸν ζυγόν Σου. Καὶ τώρα τὸν σηκώνω καὶ μοῦ εἶναι γλυκύς, διότι ἐξετέλεσες ὅτι ὑπεσχέθης.

Ἀλλὰ Σύ, Κύριε, ὁ κυβερνῶν χωρὶς ὑπεροψίαν, Σύ, ποὺ εἶσαι ὁ μόνος πραγματικὸς Κύριος καὶ κανεὶς δὲν Σ' ἐξουσιάζει, εἰπέ μου, ἂν τὸ τρίτον αὐτὸ εἶδος τοῦ πειρασμοῦ ἔχῃ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ ἐμέ, ἢ ἂν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαφανισθῇ τελείως ἀπὸ τὴν ζωήν μου, δηλαδὴ τὸ νὰ θέλω νὰ μ' ἀγαποῦν καὶ νὰ μὲ φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ὄχι διὰ κανένα ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διὰ νὰ εὑρί-

(1) Ψαλμ. ΡΒ', 3—5.

σκω εἰς τὴν ἀγάπην των καὶ τὸν φόβον των, ἀπόλαυσιν, ποὺ δὲν εἶναι πραγματικὴ ἀπόλαυσις. Αὐτὴ εἶναι ἀθλία ζωὴ καὶ βδελυρὰ ἀλαζονεία. Διότι ἐξ αὐτοῦ προέρχεται τὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν Σ' ἀγαποῦν ἢ δὲν Σὲ φοβοῦνται μὲ φόβον ἁγνόν. Ἰδοὺ διατὶ τοῖς «ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδως χάριν»(1). καὶ «βροντᾶς ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰς φιλοδοξίας τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὀρέων ταράσσοονται»(2).

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀνάγκη ν' ἀγαποῦν ἢ νὰ φοβοῦνται τὸν κατέχοντα κάποιο ἀξίωμα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ὁ ἐχθρὸς τῆς πραγματικῆς εὐδαιμονίας μας ἐνεδρεύει ἐκεῖ, φωνάζει «εὖγε, εὖγε!», ὅπως κατὰ τὸν χρόνον, ποὺ παρασυρόμεθα ἀπὸ τὴν ἀκατανίκητον ἐπιθυμίαν ἐκείνην, μᾶς καταστήσῃ ὑποχειρίους ἐν ἀγνοίᾳ μας καὶ μᾶς ὠθήσῃ νὰ ζητοῦμε μακρὰν τῆς ἀληθείας Σου τὴν χαράν μας, νὰ ἐμπλεκώμεθα εἰς τὰ ψεύδη τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὸν πόθον νὰ προκαλοῦμε ἀγάπην καὶ φόβον, ὄχι ἕνεκα Σοῦ, ἀλλ' ἀντὶ Σοῦ. Τοιουτοτρόπως, ὁ θεὶς τὴν ἕδραν του ἐπὶ τὸν Βορρᾶν(3) μᾶς καθιστᾷ ὁμοίους του ὄχι εἰς τὴν ὁμόνοιαν τοῦ ἐλέους, ἀλλ' εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ βασανιστηρίου του, ὅπως οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦντες αὐτόν, ποὺ Σὲ μιμεῖται ἐπὶ διαστρόφων καὶ σκολιῶν ἀτραπῶν, γίνουν δοῦλοί του εἰς τὸ ψυχρὸν καὶ σκοτεινὸν βασίλειόν του.

Ἀλλ' ἰδοὺ ἡμεῖς, Κύριε, τὸ μικρὸν ποίμνιόν Σου, ἰδοὺ ἡμεῖς, ἂς εἴμεθα ἰδικοί Σου. Ἄνοιξε τὰς πτέρυγάς Σου διὰ νὰ καταφύγωμε κάτω ἀπ' αὐτάς. Ἡ δόξα μας εἶναι ἰδική Σου. Ἂς μᾶς ἀγαποῦν διὰ Σὲ καὶ ἂς φοβοῦνται εἰς ἡμᾶς τὸν λόγον Σου. Ὁ θέλων νὰ ἐπαινῆται, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃς Ἐσύ, ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, δὲν θα τύχῃ ὑπερασπίσεως ὑπ' αὐτῶν, ὅταν Σὺ τὸν δικάσῃς, οὔτε θ' ἀπαλλαγῇ διὰ τῆς παρεμβάσεώς των ἀπὸ τὴν καταδίκην Σου. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη «οὐκ ἐπαινῆται ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδικῶν οὐκ ἐνευλογῆται»(4), ἀλλ' ὁ ἐπαινούμενος ἐπαινῆται μὲν διὰ τὸ δῶρον ποὺ ἔλαβε παρὰ Σοῦ, ἀλλὰ χαίρῃ περισσότερον διὰ τὸν ἔπαινον παρὰ διὰ τὸ δῶρον, ποὺ

(1) Α' Πέτρ. ε', 5.
(2) Ψαλμ. ΙΖ', 14 καὶ 8.
(3) Ἠσ. ΙΔ', 13.
(4) Ψαλμ. Θ', 24.

ὀφείλει εἰς Ἐσένα, ἐπιτιμᾶται ἀπὸ Ἐσέ, μολονότι ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἐπαινέσας δὲ εἶναι ἀγαθώτερος παρὰ ὁ ἐπαινεθείς. Διότι ὁ μὲν πρῶτος ἐπήνεσεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀνθρώπου ἕνα δῶρον τοῦ Θεοῦ, ὁ δεύτερος ἐπροτίμησεν ἀπὸ τὸ δῶρον τοῦ Θεοῦ τὸ δῶρον τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ ἔπαινοι τῶν ἀνθρώπων

Καθημερινῶς πειραζόμεθα ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς τούτους, Κύριε. Πειραζόμεθα χωρὶς διακοπήν. Ἡ ἀνθρωπίνη γλῶσσα εἶναι καθημερινὸς κλίβανος. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκόμη τοῦτο μᾶς ἐπέβαλλες τὴν ἐγκράτειαν: δῶσε ὅ,τι διατάσσεις καὶ διάταξε ὅ,τι ἐπιθυμεῖς. Σὺ γνωρίζεις τοὺς ἀναστεναγμοὺς τῆς καρδίας μου(1) καὶ τοὺς χειμάρρους τῶν δακρύων μου. Οὔτε μοῦ εἶναι εὔκολον νὰ γνωρίζω μέχρι ποίου σημείου ἔχω καθαρισθῆ ἀπὸ τὴν τοιαύτην διαφθοράν, καὶ φοβοῦμαι πολὺ τὰς ἀποκρύφους κηλῖδάς μου, ποὺ γνωρίζουν οἱ ὀφθαλμοί Σου, ἀλλ' οἱ ἰδικοί μου ἀγνοοῦν. Διὰ τὰ λοιπὰ εἴδη τῶν πειρασμῶν ἔχω εἰς τὴν διάθεσίν μου μερικὰ μέσα διὰ νὰ ἐξελέγχω τὸν ἑαυτόν μου, ἀλλ' ἐδῶ στεροῦμαι τοιούτων. Διότι, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἡδονὰς τῆς σαρκός μου καὶ τὰς ματαιότητας τῆς περιεργείας μου, βλέπω—ὅταν δὲν κυριεύωμαι ἀπ' αὐτὰς εἴτε οἰκειοθελῶς εἴτε ἐπειδὴ εἶναι ἀπόντα τ' ἀντικείμενα—ποίας δυνάμεις ἀπέκτησα διὰ νὰ συγκρατῶ τὴν ψυχήν μου. Διότι τότε διερωτῶμαι ἂν ἡ στέρησίς των μοῦ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὀδυνηρά. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ πλούτη, τὰ ὁποῖα ζητοῦν οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν τριῶν ἐκείνων εἰδῶν τῶν παθῶν ἢ τῶν δύο ἢ ὅλων μαζί, ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ πεισθῇ, ὅτι εἶναι ἱκανὴ νὰ τὰ περιφρονήσῃ, δύναται τοὐλάχιστον νὰ τ' ἀπορρίψῃ διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὸν ἑαυτόν της.

Ἀλλά, πρέπει ἆρά γε νὰ διάγωμεν ζωὴν κακήν, ἐπονείδιστον καὶ ἀνοίκειον, ὥστε ὅλοι ἐκεῖνοι, ποὺ μᾶς γνωρίζουν, νὰ μᾶς συχαίνωνται, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ στερηθῶμεν τοὺς ἐπαίνους καὶ νὰ δοκιμάσωμεν τὴν δύναμίν μας ὡς πρὸς αὐτούς; Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ἢ νὰ φαντασθῇ κάτι ἐξωφρενικώτερον τούτου; Ἐὰν ὁ ἔπαινος εἶναι, καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι, συνοδὸς τῶν ἀγαθῶν ἔργων

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΛΖ', 9: «Ὠρυόμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου».

καὶ τοῦ ἐναρέτου βίου, δὲν πρέπει νὰ παραμελήσωμεν τὴν συνοδείαν του ταύτην, ὅσο καὶ τὴν ἐνάρετον ζωήν. Ἐν τούτοις, ἐφ' ὅσον εἶναι παρὸν ἓν ἀντικείμενον, δὲν ἠμπορῶ νὰ γνωρίζω, ἂν ἡ ἀπώλειά του θὰ μοῦ εἶναι ὀδυνηρὰ ἢ ἀδιάφορος.

Τί λοιπὸν νὰ Σοῦ ἐξομολογηθῶ, Κύριέ μου, ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πειρασμοῦ ; Τί θὰ εἰπῶ, ἐὰν ὄχι, ὅτι χαίρω διὰ τοὺς ἐπαίνους.-Ἀλλὰ προκρίνω ἀπὸ τοὺς ἐπαίνους τὴν ἀλήθειαν. Διότι, ἐὰν μοῦ ἐπρότειναν ἢ νὰ ἐπαινοῦμαι ὑπὸ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐξωφρενικῶς ἐνεργῶν καὶ ὡς πρὸς ὅλα παραπαίων, ἢ τοὐναντίον νὰ κατηγοροῦμαι ὑπ' αὐτῶν σταθερὸς καὶ ἀκλόνητος εἰς τὴν ἀλήθειαν, γνωρίζω, τὶ θὰ ἐξέλεγα. Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἤθελα ἡ χαρά μου ν' αὐξάνεται διὰ τοῦ ἐπαίνου, τὸν ὁποῖον τονίζει ξένον σῶμα διὰ μίαν ὁποιανδήποτε καλὴν πρᾶξίν μου. Ἀλλὰ θὰ τὸ ὁμολογήσω : τὴν καλὴν πρᾶξιν ὄχι μόνον τὴν αὐξάνει ὁ ξένος ἔπαινος ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλαττώνει ἡ μομφή. Καὶ ὅταν ταράζωμαι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀθλιότητα, διολισθαίνει εἰς τὴν ψυχήν μου κάποια δικαιολόγησις, τὴν φύσιν τῆς ὁποίας γνωρίζεις Ἐσύ, ὦ Θεέ μου. Ἐγὼ δὲν τὴν γνωρίζω. Διότι δὲν μᾶς διέταξες μόνον νὰ εἴμεθα ἐγκρατεῖς, δηλαδὴ νὰ μὴ στρέφωμεν πρὸς μερικὰ ἀντικείμενα τὸν ἔρωτά μας, ἀλλὰ καὶ νὰ εἴμεθα δίκαιοι, δηλαδὴ ν' ἀπευθύνωμεν πρὸς ὡρισμένα ἀντικείμενα τὴν ἀγάπην μας, οὔτε ἠθέλησες ν' ἀγαπῶμεν ἀποκλειστικῶς Ἐσέ, ἀλλὰ καὶ τὸν πλησίον μας. Ἔχω λοιπὸν πεποίθησιν, ὅτι ὁσάκις χαίρω διὰ τὸν καλῶς ἐμπνευσμένον ἔπαινον τοῦ ἀδελφοῦ μου, χαίρω διὰ τὴν πρόοδον ἢ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς προόδου τῶν συνανθρώπων μου. Καὶ ἀντιστρόφως, ὅταν τὸν ἀκούω νὰ κατηγορῇ μίαν πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ ἢ ἥτις εἶναι ἀγαθή, μοῦ φαίνεται ὅτι λυποῦμαι λόγῳ τῶν κακῶν διαθέσεών του.

Διότι λυποῦμαι κάποτε καὶ διὰ τοὺς ἐπαίνους, ποὺ μοῦ ἀπευθύνονται, ὁσάκις ἐπαινεῖται κάτι εἰς ἐμέ, τὸ ὁποῖον δὲν μοῦ ἀρέσει ἢ ὁσάκις ἐγκωμιάζεται κάτι μικροτέρας ἀγαθότητος ἢ σπουδαιότητος περισσότερον παρ' ὅσον πρέπει. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ ποῦ γνωρίζω, ὅτι αὐτὸ τὸ συναίσθημα προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν θέλω, ἐκεῖνος ποὺ μὲ ἐπαινεῖ, νὰ ἔχῃ γνώμην διαφορετικὴν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μου ὡς πρὸς ἐμέ, καὶ ὄχι διότι μὲ συγκινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον του, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅ,τι ἀρέσει εἰς ἐμέ, μοῦ εἶναι πε-

ρισσότερον εὐχάριστον, ὅταν ἀρέσῃ καὶ εἰς ἄλλους. Διότι δὲν πιστεύω, ὅτι ἐπαινοῦμαι, ὅταν δὲν ἐπαινῆται ἡ γνώμη, ποὺ ἔχω διὰ τὸν ἑαυτόν μου, τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὁσάκις ἐπαινοῦμαι διὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα μοῦ ἀπαρέσκουν, ἢ ὁσάκις ἐγκωμιάζομαι δι' ἐκεῖνα ποὺ μοῦ ἀρέσουν ὀλιγώτερον. Τόσο λοιπὸν ἀγνοῶ τὸν ἑαυτόν μου ;

Βλέπω εἰς Ἐσέ, ὦ Ἀλήθεια, ὅτι οἱ ἔπαινοι πρέπει νὰ μὲ συγκινοῦν ὄχι χάριν τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἀλλὰ πρὸς ὄφελος τῶν συνανθρώπων μου. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζω, ἂν γίνεται τοῦτο εἰς ἐμέ. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ γνωρίζω τὸν ἑαυτόν μου ὀλιγώτερον παρ' ὅσον Σὺ τὸν γνωρίζεις. Σὲ ἱκετεύω, Θεέ μου, ἀποκάλυψε εἰς ἐμὲ τὸν ἑαυτόν μου, διὰ νὰ ἐξομολογηθῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μου, ποὺ δέονται ὑπὲρ ἐμοῦ, κάθε τι τὸ νοσηρόν, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν ψυχήν μου. Θὰ ἐξετάσω ἀκόμη μία φορὰ τὸν ἑαυτόν μου προσεκτικώτερα. Ἐὰν ἐκεῖνο ποὺ μὲ συγκινεῖ εἰς τοὺς ἐπαίνους, εἶναι τὸ ἀγαθὸν τῶν συνανθρώπων μου, διατὶ συγκινοῦμαι ὅταν ἄλλος τις κατηγορῆται ἀδίκως, ὀλιγώτερον, παρ' ὅσον, ὅταν ἐγὼ ὁ ἴδιος κατηγοροῦμαι ; Διατὶ πάσχω διὰ μίαν προσβολήν, ποὺ ἔγινεν ἐναντίον μου περισσότερον παρὰ διὰ μίαν ἐξ ἴσου ἄδικον προσβολὴν γενομένην ἐνώπιον ἐμοῦ ἐναντίον ἄλλου προσώπου ; Μήπως δὲν τὸ γνωρίζω καὶ αὐτό ; Ἢ τέλος, συμβαίνει, ὥστε νὰ ἐξαπατῶ ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν μου καὶ νὰ μὴν εἶμαι ἀληθινὸς εἰς τὴν καρδίαν μου καὶ εἰς τὴν γλῶσσάν μου ; Ἀπομάκρυνε ἀπὸ ἐμέ, Κύριε, αὐτὴν τὴν πλάνην, ἵνα· «μὴ ἔλαιον ἁμαρτωλοῦ λιπάνῃ τὴν κεφαλήν μου»(1).

Ὁ κίνδυνος τῆς κενοδοξίας

«Πτωχὸς καὶ πένης ἐγώ εἰμι»(2) ἀλλ' ἀγαθώτερος, ὅταν, ἐν μέσῳ κρυφῶν ἀναστεναγμῶν ἀπαρέσκω εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ καταφεύγω εἰς τὸν οἶκτόν Σου μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅ,τι εὐτελὲς ὑπάρχει εἰς ἐμὲ ἐκτοπίζεται καὶ ὁδηγεῖται τέλειον εἰς τὴν εἰρήνην ἐκείνην, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀτενίσῃ ὑπερφίαλος ὀφθαλμός. Οἱ λόγοι, ποὺ ἀναβρύουν ἐκ τοῦ στόματος καὶ

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΜ'. 5.
(2) Ψαλμ. ΡΗ', 22.

αἱ πράξεις, ποὺ φέρονται εἰς γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων, ἐμπερικλείουν τὸν λίαν ἐπικίνδυνον πειρασμὸν τοῦ ἐπαίνου, ὁ ὁποῖος περισυλλέγει δι' ἐπαιτείας ἐνδείξεις, ἐκτιμήσεις μὲ τὸν σκοπὸν ν' ἀποκτήσῃ κάποιαν ὑπεροχήν. Τὸ πάθος τοῦτο μὲ ἐμβάλλει ἀκόμη εἰς πειρασμόν, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ καταδικάζω, ἀκριβῶς διὰ νὰ τὸ καταδικάσω Συχνὰ ὑπάρχει μεγαλυτέρα κενοδοξία ἐν προκειμένῳ, δηλαδὴ ὅταν κανεὶς ὑπερηφανεύεται διὰ τὸ ὅτι περιφρονεῖ τὴν κενὴν δόξαν, ἀλλὰ δὲν ὑπερηφανεύεται διὰ τὸ ὅτι περιφρονεῖ τὴν δόξαν μὲ εἰλικρίνειαν, διότι ὁ ὑπερηφανευόμενος δι' αὐτὴν δὲν τὴν καταδικάζει (1).

Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἕνα ἄλλο κακόν, ποὺ ἀνήκει εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ πειρασμοῦ καὶ συνίσταται εἰς τὴν αὐταρέσκειαν διὰ τὴν ἀξίαν μας καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἀρέσωμε ἢ δὲν ἐπιδιώκωμε ν' ἀρέσωμε εἰς τοὺς ἄλλους. Ἀλλ' ἐκεῖνοι, ποὺ ἀρέσκονται εἰς τὸν ἑαυτόν τους, ἀπαρέσκουν εἰς Ἐσέ, εἴτε ἐπειδὴ ἀγαποῦν πράγματα, τὰ ὁποῖα θεωροῦν ἀγαθά, ἐνῷ δὲν εἶναι τοιαῦτα, εἴτε, μολονότι ἀγαποῦν πράγματα ἀναντιρρήτως ἀγαθά, τὰ ἐκλαμβάνουν ὡς προερχόμενα ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ ὄχι ἀπὸ Σέ· εἴτε, τέλος, καίτοι ἀποδίδοντες αὐτὰ εἰς τὴν χάριν Σου, δὲν τ' ἀπολαμβάνουν μετὰ τῶν ἄλλων μὲ ἀδελφικὴν ἐγκαρδιότητα, ἀλλὰ τ' ἀποκρύπτουν φιλαργύρως. Σὺ ἀντιλαμβάνεσαι τὸν τρόμον τῆς καρδίας μου ἐν μέσῳ παντοειδῶν κινδύνων καὶ δοκιμασιῶν τούτων, καὶ αἰσθάνομαι ὅτι θεραπεύεις τὰς πληγάς μου, ἀλλ' ὄχι ὅτι εἶμαι ἀπηλλαγμένος πληγῶν.

Ἡ ἀναζήτησις τοῦ Θεοῦ

Ποῦ δὲν μὲ συνώδευες, ὦ Ἀλήθεια, καὶ δὲν μ' ἐδίδασκες τί ν' ἀποφεύγω καὶ τί νὰ ἐπιδιώκω, καθ' ὃν χρόνον ἐζήτουν τὴν συμβουλήν Σου καὶ ἀπέδιδα εἰς Ἐσὲ ὅ,τι ἠμπόρεσα ν' ἀντιληφθῶ εἰς τὸν ὁρατὸν αὐτὸν κόσμον;

---

(1) Ὁ Πασκὰλ ἐκφράζει τὴν αὐτὴν σκέψιν: «Οἱ γράφοντες, λέγει κατὰ τῆς δόξης, θέλουν νὰ ἔχουν δόξαν, ὅτι καλῶς ἔγραψαν, οἱ δὲ ἀναγνῶσται θέλουν νὰ ἔχουν δόξαν ὅτι καλῶς ἀνέγνωσαν. Καὶ ἐγώ, ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, ἔχω πιθανῶς τὸν πόθον τοῦτον, ἴσως δὲ τὸν ἔχουν καὶ οἱ μέλλοντες νὰ τὰς ἀναγνώσουν». (Pascal, Pensées, σελ. 24. Edit. Ed. Havet).

Διέτρεξα, ὅπως ἠμπόρεσα, μὲ τὰς αἰσθήσεις μου τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ἔφθασα μέχρι τῆς ζωῆς τοῦ σώματός μου, μέχρις αὐτῶν τῶν ἰδίων αἰσθήσεών μου. Ἀπὸ ἐκεῖ εἰσέδυσα εἰς τοὺς ἐκτενεῖς καὶ εὐρεῖς λειμῶνας τῆς μνήμης μου, ποὺ εἶναι, μὲ τρόπον θαυμάσιον, πλήρεις ἀπειραρίθμων εἰκόνων καὶ ἐμελέτησα καὶ δὲν θὰ διέκρινα τίποτε, χωρὶς τὴν βοήθειάν Σου καὶ εἶδα, ὅτι τίποτε ἐξ ὅλων αὐτῶν δὲν ἦσουν Σύ.

Δὲν εἶμαι οὔτε ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ Σὲ εὕρω, διέτρεξα ὅλα αὐτὰ καὶ ἐπροσπάθησα νὰ διακρίνω τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δὲ καὶ νὰ τὰ ἐκτιμήσω ἀναλόγως τῆς ἀξίας των, δεχόμενος τὰ μὲν ἐκ τῆς μαρτυρίας τῶν αἰσθήσεών μου καὶ διερωτῶν τὰ ἄλλα, ποὺ αἰσθάνθηκα ὅτι ἦσαν συμμεμειγμένα μὲ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ κατόπιν διαχωρίζων καὶ ἀπαριθμῶν τοὺς διαφόρους αὐτοὺς ἀγγελιαφόρους τῶν αἰσθήσεών μου, καὶ τέλος ἀνασκάπτων τοὺς θησαυροὺς τῆς μνήμης μου, διὰ ν' ἀποσπάσω τοὺς μέν, ἀπωθήσω ἢ ἀνασύρω ἐκ νέου τοὺς ἄλλους. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἢ ἡ δύναμις, ποὺ ἐνεργοῦσε ὅλα αὐτὰ δὲν ἦσουν Σύ, διότι Σὺ εἶσαι τὸ αἰώνιον ἐκεῖνο φῶς, ποὺ ἐσυμβουλευόμουν ὡς πρὸς πάντα, διὰ νὰ μάθω, ἂν ὑπῆρχαν, τί ἦσαν καὶ ποία ἦτο ἡ ἀξία των. Καὶ ἤκουα τὴν διδασκαλίαν τοῦ αἰωνίου τούτου φωτὸς καὶ τὰς ἐντολάς του. Καὶ πράττω τοῦτο συχνά. Εἶναι ἀπόλαυσις δι' ἐμέ, ἐφ' ὅσον δὲ ἠμπορῶ ν' ἀπαλλαγῶ τῆς ὑποχρεώσεως τῶν καθημερινῶν καθηκόντων μου, εὑρίσκω εἰς τὴν ἀπόλαυσιν αὐτὴν καταφύγιον. Καὶ ὡς πρὸς κάθε τι, διατρέχω, συμβουλευόμενος Ἐσέ, δὲν εὑρίσκω ἀνάπαυσιν διὰ τὴν ψυχήν μου, παρὰ μόνον εἰς Ἐσέ, ποὺ μόνος περισυλλέγεις τὰς κατεσπαρμένας σκέψεις μου καὶ ἐνεργεῖς μὲ τρόπον, ὥστε τίποτε εἰς τὸν ἐσωτερικόν μου κόσμον νὰ μὴν ἀπομακρύνεται ἀπὸ Σένα. Κάποτε μοῦ ἐμπνέεις συναισθήματα καθ' ὁλοκληρίαν διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ συνήθη· συναισθήματα συνοδευόμενα, ἀγνοῶ ἀπὸ ποίαν γλυκύτητα, ἀπὸ μίαν τοιαύτην γλυκύτητα, ὥστε, ἐὰν ὡλοκληρώνετο εἰς ἐμέ, δὲν γνωρίζω, ἂν θὰ ὑπῆρχε ζωή, ποὺ δὲν θὰ ἦτο αὐτὴ ἡ πραγματικὴ ζωή. Ἀλλὰ πίπτω καὶ πάλι εἰς τὰ ἐπίγεια, παρασυρόμενος ἀπὸ ἕνα ὀδυνηρὸν βάρος, ἐφ' ὅσον πρόσελκύομαι εἰς αὐτὰ ἀπὸ τὴν συνήθειαν. Κλαίω παρασυρόμενος, ἀλλὰ παρασύρομαι ἐν τούτοις. Τόσον εἶναι βαρὺ τὸ φορτίον τῆς συ-

νηθείας ! Ἠμπορῶ νὰ εἶμαι ἐδῶ, ἀλλὰ δὲν τὸ θέλω, θέλω νὰ εἶμαι ἐκεῖ, ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ. Εἶμαι λοιπὸν καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἄθλιος.

***

Ἰδοὺ διατὶ ἐμελέτησα τὴν νοσηρότητα τῶν ἁμαρτιῶν μου ὑπὸ τὴν τριπλῆν μορφὴν τῶν ὀρέξεων καὶ ἐπεκαλέσθην τὴν δεξιάν Σου πρὸς σωτηρίαν μου. Διότι εἶδα τὴν λάμψιν Σου μὲ αἱματωμένη καρδιὰ καὶ εἶπα μέσα εἰς τὴν ἔκστασίν μου «ἀπέρριμμαι ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου». Σὺ εἶσαι ἡ ἀλήθεια, ποὺ ἐξουσιάζει τὰ πάντα, ἐγὼ δὲ μὲ τὴν φιλαργυρία μου, δὲν ἠθέλησα μὲν νὰ Σὲ χάσω, ἀλλ' ἠθέλησα νὰ κατέχω καὶ Ἐσὲ καὶ τὸ ψεῦδος μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ μὴ γνωρίζω τί εἶναι ἀλήθεια. Διὰ τοῦτο καὶ Σὲ ἔχασα, διότι ἀπαξιοῖς νὰ κατέχεσαι μαζὶ μὲ τὸ ψεῦδος.

Οἱ ψευδεῖς μεσάζοντες

Ποιὸν θὰ εὕρισκα ἱκανὸν νὰ μὲ συμφιλιώσῃ μαζί Σου ; Μήπως ὀφείλω νὰ ἐκλιπαρήσω τὴν εὔνοιαν τῶν ἀγγέλων ; Ἀλλὰ μὲ ποίαν δέησιν ; Πολλοὶ προσπαθοῦν, καθὼς ἀκούω, νὰ ἐπανέλθουν εἰς Ἐσὲ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ τὸ κατορθώσουν μὲ τὰς ἰδικάς των δυνάμεις, κατέφυγαν εἰς τὸ μέσον τοῦτο, καὶ περιέπεσαν εἰς τὸν πόθον περιέργων δραματισμῶν καὶ ἔγιναν ἄξιοι τῶν ψευδαισθήσεών των. Διότι Σ' ἐζητοῦσαν φυσιούμενοι ἀπὸ τὸν ὄγκον τῆς ἐπιστήμης, ὑψώνοντες τὴν κεφαλήν των, ἀντὶ νὰ κτυπήσουν τὸ στῆθός των· προσείλκυσαν μὲ τὴν ὁμοιότητα τῆς καρδίας των τὰς δυνάμεις τοῦ ἀέρος(1), συνοδοὺς καὶ συνενόχους τῆς ἀλαζονείας των, καὶ ἀφῆκαν τὸν ἑαυτόν των νὰ ἐξαπατηθῇ ἀπὸ μαγικὰς δυνάμεις, ζητοῦντες, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐξαγνισθοῦν, κάποιον μεσάζοντα, ποὺ δὲν εὑρίσκετο εἰς αὐτὰς τὰς δυνάμεις διότι «ἦν ὁ σατανᾶς μετασχηματισθεὶς εἰς ἄγγελον φωτός» (2), καὶ ἐδελέασε τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν των τόσο εὐκολώτερον ὅσο αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ἔφερε σαρκικὸν σῶμα.

Διότι ἐκεῖνοι ἦσαν συγχρόνως θνητοὶ καὶ ἁμαρτωλοί, Σὺ δέ,

(1) Πρβλ. Ἐφεσ. β', 2.
(2) Πρβλ. Β', Κορινθ. ια', 14.

ὦ Κύριε, μὲ τὸν ὁποῖον ἐζήτουν ὑπεροπτικῶς νὰ συμφιλιωθοῦν, εἶσαι ἀθάνατος καὶ ἀναμάρτητος. Ἀλλ' ὁ μεσάζων μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔπρεπε νὰ ἔχῃ κάτι κοινὸν μὲ τὸν Θεὸν καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν αὐτὸ τὸ κάτι ἦτο ὁμοιότατον μὲ τὸν ἄνθρωπον θὰ τοὺς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐὰν δὲ ἦτο ὁμοιότατον μὲ τὸν Θεόν, θὰ τὸν ἀπεμάκρυνε πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔτσι δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἕνας ἀληθινὸς μεσάζων. Λοιπόν, ὁ ψεύτικος ἐκεῖνος μεσάζων, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἀπόκρυφοι στοχασμοί Σου ἐπιτρέπουν νὰ φενακίζῃ τοὺς ὑπερηφάνους, ἐπειδὴ ἔχει κάτι τὸ κοινὸν μὲ τοὺς ἀνθρώπους, δηλαδὴ τὴν ἁμαρτίαν, θέλει συγχρόνως νὰ φαίνεται, ὅτι ἔχει κάτι κοινὸν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔχει σῶμα σαρκικόν, προσποιεῖται τὸν ἀθάνατον. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ «ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος»(1) καὶ ἐπειδὴ ἔχει κοινὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἁμαρτίαν, εἶναι ἀκριβῶς δι' αὐτὸ καταδικασμένος εἰς θάνατον.

Ἀληθινὸς μεσάζων ὁ Χριστὸς

Ὁ ἀληθινὸς μεσάζων, ποὺ ἔδειξες εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ ἀποκρύφου ἐλέους Σου καὶ ἀπέστειλες, διὰ νὰ μάθουν ἀπὸ τὸ παράδειγμά του τὴν ταπεινότητα, «ὁ μεσίτης ἐκεῖνος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς» (2) ἐμεσίτευσε μεταξὺ τῶν ἁμαρτωλῶν θνητῶν καὶ τοῦ ἀναμαρτήτου Δικαίου, ὅπως, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ καὶ ἡ εἰρήνη εἶναι τὸ ἔπαθλον τῆς δικαιοσύνης, ἐκμηδενίσῃ διὰ τῆς δικαιοσύνης, ποὺ Τὸν ἑνώνει μὲ τὸ Θεόν, τὸν θάνατον τῶν μετανοούντων ἀσεβῶν, ποὺ ἠθέλησε νὰ ἔχῃ κοινὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Δὲν παρουσιάσθη εἰς τοὺς ἁγίους τοῦ παρελθόντος διὰ νὰ σωθοῦν μὲ τὴν πίστιν εἰς τὰ μέλλοντα πάθη Του, καθώς, ἡμεῖς θὰ ἐσωζόμεθα μὲ τὴν πίστιν εἰς τὰ παρελθόντα μαρτύριά Του. Ὡς ἄνθρωπος εἶναι μεσάζων, ὡς Λόγος δὲν εἶναι τοιοῦτος, διότι εἶναι ἴσος μὲ τὸν Θεὸν καὶ ὁ Θεὸς ἐν Θεῷ καὶ ὁμοῦ εἷς καὶ μόνος Θεός (3).

Πῶς μᾶς ἠγάπησες, Πάτερ ἀγαθέ, ὅστις «τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ

(1) Ρωμ. στ' 23.

(1) Α' Τιμ. β', 5.

(2) Πρβλ. Ἰωάνν. α', 1.

ἐφείσθης, ἀλλὰ παρέδωκες αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀσεβῶν»(1). Πόσον μᾶς ἠγάπησες, ὑπὲρ ὧν Ἐκεῖνος «οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα πρὸς Ἐσέ, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ» (2), μόνος αὐτὸς «ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος (3) ἐξουσίαν ἔχων θεῖναι τὴν ψυχήν του καὶ ἐξουσίαν ἔχων πάλιν λαβεῖν αὐτήν» (4). Ὑπὲρ ἡμῶν προσεφέρθη εἰς Ἐσὲ ὡς νικητὴς καὶ νικητὴς-θῦμα—διότι ὑπῆρξε θῦμα—ὡς θύτης καὶ θυσία: θύτης, διότι ὑπῆρξε θυσία, καταστήσας ἡμᾶς ἀπὸ δούλους τέκνα Σου, Αὐτός, τὸ τέκνον Σου, γενόμενος δοῦλος ἡμῶν. Δικαιοῦμαι ν' ἀναθέσω τὴν ἐλπίδα μου ἀκλόνητον εἰς Ἐκεῖνον, διότι θὰ θεραπεύσῃς ὅλας τὰς μαλθακότητάς μου δι' Αὐτοῦ «ὅς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ Σου καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν»(5). Ἄλλως θὰ ἔχανα κάθε ἐλπίδα, διότι μεγάλαι εἶναι αἱ μαλθακότητές μου καὶ πολυάριθμοι, ὢ ναί, πολυάριθμοι καὶ μεγάλαι, ἀλλὰ μεγαλυτέρα ἡ θεραπευτικὴ τέχνη Σου. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὁ Λόγος Σου θὰ ἦτο μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ μᾶς κατελάμβανεν ἀπόγνωσις, «ἐὰν μὴ σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (6).

Ἔντρομος διὰ τὰς ἁμαρτίας μου καὶ διὰ τὸν ὄγκον τῆς ἀθλιότητός μου, ἔθεσα εἰς τὴν καρδίαν μου καὶ ἐμελέτησα τὸ ζήτημα τῆς εἰς τὴν ἀπομόνωσιν φυγῆς μου. Ἀλλὰ Σὺ μὲ ἠμπόδισες καὶ μοῦ ἔδωσες τὴν δύναμιν εἰπών: Διὸ καὶ «ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ὁ Χριστός, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι» (7). Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε, ἐπιτρίβων ἐπὶ Σὲ (8) τὴν μέριμναν περὶ τῆς ζωῆς μου καὶ κατανοῶν τὰ «θαυμάσιά Σου ἐκ τοῦ νόμου Σου»(9). Σὺ γνωρίζεις τὴν ἄγνοιάν μου καὶ τὴν ἀδυναμίαν μου: «Παίδευσον καὶ ἴασαί με»(10)

(1) Πρβλ. Ρωμ. η', 32.
(2) Πρβλ. Φιλιππ. β', 6, 8.
(3) Ψαλμ. ΠΖ', 6.
(4) Πρβλ. Ἰωάνν. ι', 18.
(5) Ρωμ. η', 35.
(6) Πρβλ. Ἰωάνν. α', 14.
(7) Β' Κορινθ. ε', 15.
(8) Πρβλ. Ψαλμ, ΝΔ', 23
(9) Πρβλ. ΡΙΗ', 18.
(10) Πρβλ. Ψαλμ. ΣΤ', 3.

Ὁ μονογενὴς Υἱός Σου, «ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι» (1)(μ' ἐλύτρωσε διὰ του αἵματός Του. Οἱ ὑπερήφανοι ἂς μὴ μὲ συκοφαντήσουν, διὰ τὸ ὅτι ἐνθυμοῦμαι τὴν ἀξίαν τοῦ ἐξαγορασμοῦ μου· διὰ τὸ ὅτι τρώγω καὶ πίνω τὸ ἅγιον θῦμα καὶ διὰ τὸ ὅτι, μολονότι εἶμαι πένης, ποθῶ νὰ χορτάσω μὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι «φάγονται καὶ ἐμπλησθήσονται καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν» (2).

(1) Κολοσσ. β', 3.
(2) Ψαλμ. ΚΑ', 27.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ'

Ὁ συγγραφεὺς ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ κατανοήσῃ τὸ πνεῦμα τῶν Γραφῶν.—Προσπαθεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν πρώτην φράσιν τῆς Γραφῆς : «ΕΝ ΑΡΧῌ ΕΠΟΙΗΣΕΝ Ο ΘΕΟΣ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΗΝ».—Ἀπαντᾷ εἰς τὸ ζήτημα : τί ἔπραττεν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Οὐδεὶς χρόνος πρὸ τῆς δημιουργίας.—Τί εἶναι ὁ χρόνος ;—Ποῖον τὸ μέτρον τοῦ χρόνου ;

Ἡ ἐξομολόγησις τῶν ἀθλιοτήτων μας ἀνακουφίζει τὴν ψυχήν μας

Ὦ Κύριε, Σύ, ποὺ εἶσαι αἰωνιότης, ἀγνοεῖς ὅ,τι Σοῦ λέγω ἢ ἔχεις ἀνάγκην τοῦ χρόνου διὰ νὰ βλέπῃς τί γίνεται ἐν τῷ χρόνῳ(1); Διὰ ποῖον λοιπὸν λόγον Σοῦ διηγοῦμαι τόσα πράγματα ; Ἀναμφιβόλως ὄχι διὰ νὰ τὰ μάθῃς Σὺ ἀπὸ μένα, ἀλλὰ διὰ νὰ διεγείρω πρὸς Ἐσὲ τὴν καρδίαν μου καὶ τὴν καρδίαν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ τ' ἀναγνώσουν, διὰ νὰ εἴπωμεν ὅλοι : «μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα» (2). Τὸ εἶπα καὶ θὰ τὸ εἰπῶ ἀκόμη : «Τὸ κάμνω διὰ τὴν ἀγάπην τῆς ἀγάπης Σου». Προσευχόμεθα καὶ ὅμως ἡ ἀλήθεια λέγει : «Οἶδεν ὁ πατὴρ ἡμῶν ὧν χρείαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν» (3). Σοῦ ἀνοίγομε λοιπὸν τὴν καρδιά μας, ἐξομολογούμεθα εἰς Ἐσὲ τὰς ἁμαρτίας μας καὶ τὸ «ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς» (4) διὰ νὰ μᾶς λυτρώσῃς καθ' ὁλοκληρίαν, ἀφοῦ ἔχεις ἤδη ἐπιληφθῇ τῆς λυτρώσεώς μας, διὰ νὰ παύσωμεν νὰ εἴμεθα ἄθλιοι εἰς τὸν ἑαυτόν μας καὶ εὐδαίμονες εἰς Ἐσέ. Διότι

---

(1) Ἔτσι μεταφράζθμεν τὴν φράσιν : «aut ad tempus vides quod fit in tempore» ἀκολουθήσαντες ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἀπόδοσιν τοῦ L. Moreau (Les Confess. de St. Augustin, Flammarion édit.). Ὁ Paul Janet μεταφράζει : «ou voyez-vous dans le temps ce qui a lieu dans le temps?».

(2) Ψαλμ. 95, 4.

(3) Ματθ. στ', 8.

(4) Πρβλ. Ψαλμ. ΛΒ', 22.

μᾶς ἐκάλεσες νὰ γίνωμεν πτωχοὶ τῷ πνεύματι καὶ πραεῖς καὶ πενθοῦντες, πεινῶντες καὶ διψῶντες δικαιοσύνην, φιλεύσπλαχνοι, ἁγνοὶ καὶ εἰρηνικοί(1). Σοῦ διηγήθηκα ὅ,τι ἠμπόρεσα, διότι Σὺ πρῶτος ἠθέλησες νὰ ἐξομολογηθῶ εἰς Ἐσέ, Κύριον τὸν Θεόν μου «ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ»(2).

Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν πλάνην

Μὴ διαθέτων ἄλλην γλῶσσαν, παρὰ μόνον τὴν γραφίδα μου, πῶς θὰ ἠμπορέσω νὰ ἐξαγγείλω ὅλας τὰς συμβουλάς, ὅλους τοὺς φόβους, ὅλας τὰς ἐμπνεύσεις Σου, διὰ τῶν ὁποίων μὲ καθοδήγησες νὰ κηρύξω τὸν Λόγον Σου καὶ ν' ἀπονείμω τὰ ἅγιά Σου μυστήρια εἰς τὸν λαόν Σου; Καὶ ἂν ἀκόμη εἶχα τὴν δύναμιν νὰ ἐξαγγείλω ὅλα αὐτά, κατὰ τὴν τάξιν των, θὰ μοῦ ἐστοίχιζαν πολὺ ἀκριβὰ καὶ αἱ μικρότεραι σταγόνες τοῦ χρόνου.

Ἤδη ἀπὸ χρόνου μακροῦ μὲ διαφλέγει ὁ πόθος νὰ μελετήσω τὸν Νόμον Σου, νὰ Σοῦ ἐξομολογηθῶ σχετικῶς τὴν γνῶσίν μου καὶ τὴν ἄγνοιάν μου, τὸ λυκαυγές Σου καὶ τὰ ὑπόλοιπα σκότη μου, τὰ ὁποῖα θὰ διαρκέσουν ἕως ὅτου ἡ ἀδυναμία μου καταβροχθισθῇ ὑπὸ τῆς δυνάμεώς Σου. Καὶ δὲν θέλω νὰ διαρρεύσουν διαφορετικὰ αἱ ὧραί μου ἐκεῖναι, ποὺ θὰ μοῦ ἀφήσῃ ἐλευθέρας ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναζωογονήσεως τοῦ σώματός μου, τῆς ἀναπαύσεως τοῦ πνεύματός μου, ὡς καὶ τῆς ἐξυπηρετήσεως, ποὺ ὀφείλομεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἢ τὴν ὁποίαν δὲν ὀφείλομεν μέν, ἀλλὰ τὴν παρέχομεν.

Κύριε καὶ Θεέ μου «εἰσάκουσον τῆς δεήσεώς μου»(3) καὶ τὸ ἔλεός Σου ἂς ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν μου. Διότι δὲν διαφλέγομαι δι' ἐμὲ καὶ μόνον, ἀλλὰ μὲ διακαίει καὶ ὁ οἶκτος πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, Σὺ δὲ τὸ βλέπεις αὐτὸ εἰς τὴν καρδίαν μου. Δέξου τὴν θυσίαν τῆς σκέψεώς μου καὶ τῆς γλώσσης μου, δῶσέ μου Σὺ ὁ ἴδιος ὅτι θέλω ἐγὼ νὰ Σοῦ προσφέρω, διότι «πτωχὸς καὶ πένης εἰμὶ ἐγώ»(4). Σὺ δὲ «πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπι-

(1) Ματθ. ε', 39.

(2) Ψαλμ. ΡΙΖ', 1.

(3) Ψαλμ. Κ', 2.

(4) Ψαλμ. ΠΕ', 1.

καλουμένους Σε»(1).'Απομάκρυνε ἀπὸ κάθε ἰταμότητα ἀπὸ κάθε ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ψεῦδος τὰ χείλη μου."Ας εἶναι δι' ἐμὲ ἁγναὶ ἡδοναὶ αἱ Γραφαί Σου."Ας μὴ ἀπατῶμαι ὡς πρὸς αὐτὰς καὶ ἂς μὴν ἀπατῶ κανένα. Στρέψε πρὸς ἐμὲ τὴν προσοχήν Σου καὶ λυπήσου με, Κύριε καὶ Θεέ μου, φῶς τῶν τυφλῶν καὶ δύναμις τῶν ἀδυνάτων, φῶς τῶν ὁρώντων καὶ δύναμις τῶν ἰσχυρῶν. Στρέψε τὴν προσοχήν Σου στὴν ψυχή μου καὶ ἄκουσέ την, ποὺ σὲ καλεῖ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἄβυσσο, διότι, ἂν δὲν εὑρίσκωνται καὶ εἰς τὰς ἀβύσσους τὰ ὦτά Σου, ποῦ θὰ ὑπάγωμεν, ποῖον θὰ ἐπικαλεσθῶμεν;

«Σή ἐστιν ἡ ἡμέρα καὶ σή ἐστιν ἡ νύξ» (2). Αἱ στιγμαὶ πετοῦν εἰς ἕνα νεῦμά Σου. "Ανοιξε εἰς τοὺς στοχασμούς μου τὰ ἀπόκρυφα βάθη τοῦ Νόμου Σου καὶ μὴ κλείσῃς αὐτὰ εἰς τοὺς κρούοντας. Δὲν ἠθέλησες νὰ γραφοῦν τὰ σκοτεινὰ μυστήρια τόσων σελίδων εἰς μάτην. Τὰ δάση ἐκεῖνα δὲν ἔχουν τὰ λάφια των, ποὺ καταφεύγουν ἐντὸς αὐτῶν, στεγάζονται, περιπατοῦν, βόσκουν, μυρηκάζουν καὶ ἀναπαύονται; "Ω, Κύριε, τελειοποίησέ με καὶ ἀποκάλυψε αὐτὰ τὰ μυστήρια εἰς ἐμέ. Ἡ φωνή Σου εἶναι ἡ χαρά μου. Ἡ φωνή Σου εἶναι ὑπερτέρα ἀπὸ κάθε ἄλλη χαρὰ δι' ἐμέ. Δῶσέ μου ὅ,τι ἀγαπῶ, διότι ἀγαπῶ, Σὺ δὲ μ' ἔκαμες ν' ἀγαπῶ. Μὴν ἀφήσῃς τὰ δῶρά Σου καὶ μὴ περιφρονήσῃς τὸ φυτό Σου, ποὺ βασανίζεται ἀπὸ τὴ δίψα. "Ας ἐξομολογηθῶ εἰς 'Εσὲ ὅ,τι θὰ εὕρω εἰς τὰς Γραφάς Σου καὶ ἂς ἀκούσω φωνὴν αἰνέσεως (3). "Ας δροσισθῶ ἀπὸ τὴν πηγήν Σου καὶ ἂς ἐννοήσω «τὰ θαύματα ἐκ τοῦ νόμου Σου» (4), ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς μέχρι τῆς βασιλείας τῆς ἁγίας πολιτείας Σου, ποὺ εἶναι μετὰ Σοῦ αἰωνία.

Κύριε, ἐλέησέ με καὶ εἰσάκουσε τὸν πόθον μου. Διότι δὲν ποθῶ, καθὼς πιστεύω, οὔτε τὴν γῆν, οὔτε χρυσόν, οὔτε ἄργυρον, οὔτε πολυτίμους λίθους, οὔτε δόξαν, οὔτε ἰσχύν, οὔτε πολυτελῆ ἐνδύματα, οὔτε ἡδονὰς τῆς σαρκός, οὔτε τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ σώματος καὶ τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς, τὰ ὁποῖα

(1) Ρωμ. ι', 12.
(2) Ψαλμ. ΟΓ', 16.
(3) Πρβλ. Ψαλ. ΚΕ', 7.
(4) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΙΗ', 18.

ὅλα μαζὶ θὰ προστεθοῦν εἰς τοὺς ζητοῦντας τὴν βασιλείαν Σου καὶ τὴν δικαιοσύνην Σου (1).

Ἰδέ, ὦ Θεέ μου, εἰς τί συνίσταται ὁ πόθος μου: «διηγήσαντό μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ' ὡς ὁ νόμος σου Κύριε» (2). Ἰδὲ εἰς τί συνίσταται ὁ πόθος μου. Ἰδὲ πατέρα μου, παρετήρησε καὶ ἰδέ, ἐπιδοκίμασέ με καὶ ἀξίωσέ με ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐλέους Σου, ὅπως εὕρω χάριν ἐνώπιόν Σου καὶ ἀνοιχθοῦν εἰς ἐμὲ αἱ πύλαι τῶν Γραφῶν Σου. Σὲ ἱκετεύω ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Σου, ἀνδρὸς «τῆς δεξιᾶς Σου, υἱοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ» (3), μεσίτην μεταξὺ Σου καὶ ἡμῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζήτησες ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι δὲν Σ' ἐζητήσαμεν, διὰ νὰ Σὲ ζητήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὑπὸ Σοῦ, ζητηθέντες. Ἐν ὀνόματι τοῦ Λόγου Σου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδημιούργησες τὰ πάντα καὶ ἐμὲ μαζὶ μὲ αὐτά. Ἐν ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ Σου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκάλεσες πρὸς υἱοθέτησιν τὸν λαὸν τῶν πιστῶν καὶ ἐμὲ εἰς αὐτόν. Σὲ ἱκετεύω ἐν ὀνόματι Ἐκείνου «ὃς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ Σου, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν» (4), «ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι» (5). Αὐτὸν ζητῶ εἰς τὰς Γραφάς Σου. Ὁ Μωϋσῆς ἔγραφε περὶ αὐτοῦ: «Αὐτὸ τὸ λέγει Ἐκεῖνος, ἄρα τὸ λέγει ἡ Ἀλήθεια».

Ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς

Ἂς ἀκούσω καὶ ἂς ἐννοήσω: ΕΝ ΑΡΧῌ ΕΠΟΙΗΣΕΝ Ο ΘΕΟΣ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΗΝ (6). Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ Μωϋσῆς. Ἔγραψε καὶ ἐξηφανίσθη. Διεπορεύθη ἀπὸ τὴν γῆν αὐτὴν πρὸς Ἐσέ, καὶ δὲν εὑρίσκεται πλέον ἐνώπιόν μου. Διότι, ἐὰν εὑρίσκετο, θὰ τὸν κρατοῦσα, θὰ τὸν ρωτοῦσα, θὰ τὸν ἱκέτευα, ἐν ὀνόματί Σου, νὰ μοῦ ἑρμηνεύσῃ τὰς λέξεις αὐτὰς καὶ θὰ ἔτεινα τὸ

---

(1) Πρβλ. Ματθ. στ', 33.
(2) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΙῌ, 85.
(3) Πρβλ. Ψαλμ. ΟΘ', 18.
(4) Ρωμ. η', 34.
(5) Κολασσ. β', 3.
(6) Γέν. Α', 1.

οὖς τῆς σαρκός μου εἰς τοὺς φθόγγους τῶν χειλέων του. Ἐὰν μοῦ ὡμιλοῦσε εἰς τὴν Ἑβραϊκήν, ἡ φωνή του θὰ ἔπληττε τὰς αἰσθήσεις μου εἰς μάτην, οὔτε θὰ εἰσέδυεν εἰς τὸ πνεῦμά μου. Ἐὰν τοὐναντίον μοῦ ὡμιλοῦσε εἰς τὴν Λατινικήν, θὰ τὸ ἐννοοῦσα. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐγνώριζα ὅτι λέγει τ' ἀληθῆ; Θὰ τὸ ἐμάνθανα ἆρά γε ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον; Ὄχι! Ἡ ἀλήθεια, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε Ἑβραϊκή, οὔτε Ἑλληνική, οὔτε Λατινική, θὰ ἔλεγεν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μου, εἰς τὸ ἐνδιαίτημα τῆς σκέψεώς μου, χωρὶς ὄργανα στόματος καὶ γλώσσης, χωρὶς θόρυβον συλλαβῶν: «Λέγει τ' ἀληθῆ», ἐγὼ δέ, πλήρης ἐμπιστοσύνης θ' ἀνέκραζα πρὸς τὸν ἄνθρωπόν Σου ἐκεῖνον; «Ναί, λέγεις τὴν ἀλήθειαν».

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδυνατῶ νὰ τὸν ἐρωτήσω, Σὲ ἱκετεύω, ὦ Ἀλήθεια, ὦ Θεέ μου, ὅστις ἐνέπνευσες τὸν Μωϋσῆν, ποὺ λέγει τ' ἀληθῆ, νὰ συγχωρήσῃς τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ ὅπως ἔδωσες εἰς τὸν θεράποντά Σου ἐκεῖνον τὴν δύναμιν νὰ εἴπῃ τὰς λέξεις, ποὺ ἐμνημόνευσα, ἔτσι νὰ μὲ καταστήσῃς καὶ μένα ἱκανὸν νὰ τὰς ἐννοήσω.

Κάθε δημιούργημα προϋποθέτει δημιουργὸν

Ἰδοὺ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Μοῦ ἀνακράζουν ὅτι ἐπλάστησαν, διότι μεταβάλλονται καὶ ποικίλλουν. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν ἐπλάσθη καὶ ὅμως ὑφίσταται δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του κάτι ποὺ δὲν εἶχε προηγουμένως, δηλαδὴ τὸ νὰ μεταβάλλεται καὶ νὰ ποικίλλῃ. Ἐπίσης μοῦ ἀνακράζουν, ὅτι δὲν ἔπλασαν τὸν ἑαυτόν τους αὐτὰ τὰ ἴδια. «Ὑπάρχομεν, λέγουν, ἐπειδὴ ἐπλάσθημεν, ἀλλὰ δὲν ὑπήρχαμε, προτοῦ ὑπάρξωμε. Ὥστε τὸ νὰ ἔχωμεν πλασθῇ παρ' ἡμῶν τῶν ἰδίων, εἶναι ἀδύνατον». Καὶ ἡ φωνή των αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότης.

Σὺ λοιπόν, Κύριε, τὰ ἔπλασες, Ἐσύ, ποὺ εἶσαι ὡραῖος, διότι εἶναι ὡραῖα. Σύ, ποὺ εἶσαι ἀγαθός, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθά· Σύ, ποὺ ὑπάρχεις διότι ὑπάρχουν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ὡραιότητα, τὴν ἴδια ἀγαθότητα, τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ δημιουργός των, μὲ τὸν ὁποῖον παραβαλλόμενα, δὲν εἶναι οὔτε ὡραῖα, οὔτε ἀγαθά, οὔτε κἂν ὑπάρχουν.

Ἰδοὺ τὰ γνωρίζομεν, χάρις εἰς Ἐσέ, ἀλλ' ἡ γνῶσίς μας, συγκρινομένη μὲ τὴν ἰδικήν Σου, εἶναι ἄγνοια.

Ὁ κόσμος ἐπλάσθη ἐκ τοῦ μηδενὸς

Ἀλλὰ πῶς ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ποίαν μετεχειρίσθης μηχανὴν δι᾽ ἔργον τόσον μεγαλειῶδες; Βέβαια δὲν ἐνήργησες ὡς ἀνθρώπινος τεχνίτης, ποὺ διαμορφώνει σῶμα ἐκ σώματος κατὰ τὴν θέλησιν τῆς ψυχῆς του, ποὺ ἐναποτυπώνει μορφάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι εὐχάριστοι καὶ τὰς ὁποίας ἀποκαλύπτουν οἱ ἐσωτερικοὶ ὀφθαλμοί της. Ἀλλ᾽ ἡ ψυχή, πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ, ἂν δὲν εἶχες πλάσει καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν Ἐσύ; Καὶ δὲν ἐναποτυπώνει ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μορφὴν παρὰ μόνον ἐπὶ ἑνὸς ἀντικειμένου, ποὺ ὑπάρχει ἤδη καὶ ποὺ ἠμπορεῖ νὰ τὴν δεχθῇ, ὅπως εἶναι ὁ πηλός, οἱ λίθοι, τὰ ξύλα, ὁ χρυσὸς ἢ κάτι ἄλλο ὅμοιον. Ἀλλὰ ποὺ θὰ εὑρίσκοντο τ᾽ ἀντικείμενα αὐτά, ἐὰν δὲν τὰ εἶχες πλάσει; Ἐσὺ ἔπλασες τὸ σῶμα τοῦ τεχνίτου. Ἐσὺ ἔπλασες τὴν ψυχήν του, ποὺ προστάζει τὰ μέλη του. Ἐσὺ ἔπλασες τὴν ὕλην ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζει κάτι. Ἐσὺ ἔπλασες τὴν μεγαλοφυΐαν, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνεται εἰς τὴν τέχνην του καὶ βλέπει εἰς τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον ὅ,τι πρέπει νὰ πραγματοποιήσῃ εἰς τὸν ἐξωτερικόν. Σὺ τέλος ἔπλασες, τὰς αἰσθήσεις τοῦ σώματός του διὰ τῶν ὁποίων μεταδίδει εἰς τὴν ψυχὴν ὅ,τι θέλει νὰ κάμῃ καὶ ἀναγγέλει κατόπιν εἰς αὐτὴν ὅ,τι ἔκαμε, ὅπως αὕτη συμβουλευθῇ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ὑπερτάτην ἀλήθειαν, διὰ νὰ κρίνῃ ἂν τὸ ἔργον του ἔχῃ ἀξίαν.

Ὅλα αὐτὰ ἐξυμνοῦν Ἐσέ, δημιουργὸν τῶν πάντων. Ἀλλὰ Σὺ πῶς τὰ ἔπλασες; Πῶς ἐποίησες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; Βεβαίως δὲν ἔπλασες ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τῇ γῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὔτε ἐν τῷ ἀέρι καὶ τῷ ὕδατι, διότι ἀὴρ καὶ ὕδωρ ἀνήκουν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὔτε ἐν τῷ Σύμπαντι ἐδημιούργησες τὸ Σύμπαν, διότι δὲν ὑπῆρξεν, ὅπου ἐπλάσθη, προτοῦ πλασθῇ διὰ νὰ ὑπάρξῃ, δὲν εἶχες δὲ εἰς τὰς χεῖράς Σου κάποιαν ὕλην, ποὺ θὰ ἠδύνατο νὰ Σοῦ χρησιμεύσῃ διὰ νὰ κατασκευάσῃς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐξ αὐτῆς. Διότι ἀπὸ ποῦ θὰ προήρχετο ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἐδημιούργησες Σὺ καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ ἐδημιούργεις κάτι; Διότι τί ὑπάρχει, ἐὰν ὄχι διότι ὑπάρχεις Ἐσύ; Σὺ εἶπες «καὶ ἐγεννήθησαν»(1) καὶ ἔπλασες αὐτὰ ἐν τῷ λόγῳ Σου.

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΛΒ΄, 9.

Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὰ πάντα ἐν τῷ αἰωνίῳ λόγῳ Του

Ἀλλὰ πῶς ὡμίλησες; Ἆρά γε κατὰ τὸν τρόπον ἐκεῖνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὡμίλησες, ὁπόταν ἠκούσθη ἡ φωνή Σου ἐκ τῶν νεφῶν λέγουσα: «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός» (1); Ἀλλ' ἐκείνη ἡ φωνὴ ἀντήχησε μίαν καὶ μόνην στιγμὴν καὶ ἐξηφανίσθη. Ἤρχισε καὶ ἐτελείωσε. Αἱ συλλαβαὶ ἀντήχησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν: ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρώτην, ἡ τρίτη μετὰ τὴν δευτέραν καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τῆς τελευταίας καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν ἐπηκολούθησε σιωπή. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται καθαρά, ὅτι ἡ φωνή Σου εἶχεν ἐξωτερικευθῇ διὰ τοῦ ὀργάνου κάποιου πλάσματος προσκαίρου ἑρμηνευτοῦ τῆς βουλήσεώς Σου. Καὶ οἱ λόγοι ἐκεῖνοι, προφερθέντες ἐν χρόνῳ καὶ ἀκουσθέντες ὑπὸ σωματικοῦ ὠτὸς μετεδόθησαν εἰς τὴν λογικὴν ψυχήν, ἡ ὁποία τείνει τὸ οὖς αὐτῆς εἰς τὸν αἰώνιον λόγον Σου. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ αὕτη παρέβαλε τοὺς προσκαίρους αὐτοὺς λόγους μὲ τὸν Λόγον Σου, ποὺ σιωπᾷ αἰωνίως καὶ εἶπε: «Αὐτοὶ οἱ λόγοι εὑρίσκονται ὑπ' ἐμὲ καὶ μάλιστα δὲν ὑπάρχουν, διότι παρέρχονται καὶ ἐξαφανίζονται», «τὸ δὲ ρῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα» (2). Ἐὰν λοιπὸν εἶπες μὲ λέξεις ἠχηρὰς καὶ προσκαίρους εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν νὰ ὑπάρξουν καὶ ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, θὰ ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ αὐτῶν κάποιο σωματικὸν πλάσμα, διὰ τῶν διαδοχικῶν κινήσεων τοῦ ὁποίου ἡ φωνὴ ἐκείνη ἠμπόρεσε νὰ μεταδοθῇ. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε κανένα σῶμα πρὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἤ, καὶ ἂν ὑπῆρξε, δὲν θὰ εἶχε πλασθῇ βεβαίως διὰ προσκαίρου φωνῆς, δεδομένου ὅτι θὰ ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα ἀναγκαῖον διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ πρόσκαιρος ἐκεῖνος λόγος, τὸν ὁποῖον ἐπρόφερες, διὰ νὰ πλασθῇ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Διότι, ὁποιονδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θ' ἀνεπέμπετο τοιαύτη φωνή, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, ἂν δὲν εἶχε δημιουργηθῇ ὑπὸ Σοῦ. Ποῖον λοιπὸν λόγον μετεχειρίσθης διὰ νὰ πλάσσῃς τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ἀναγκαῖον διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ λόγου Σου;

---

(1) Ματθ. γ', 17, ΙΖ', 5.
(2) Ἡσ. Μ', 18.

Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ λόγος αἰώνιος μετὰ τοῦ Πατρὸς

Τοιουτοτρόπως μᾶς καλεῖ νὰ ἐννοήσωμεν τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον προφέρεις αἰωνίως καὶ διὰ τοῦ ὁποίου προφέρεις τὰ πάντα. Διότι, ὅ,τι εἶπες ἅπαξ, δὲν τερματίζεται ποτέ, δὲν λέγεις δὲ τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, διὰ νὰ δυνηθῇς νὰ εἴπῃς τὰ πάντα, ἀλλὰ λέγεις τὰ πάντα ὁμοῦ καὶ αἰωνίως. Ἄλλως τε θὰ ὑπῆρχαν ἀκόμη ὁ χρόνος καὶ ἡ κίνησις καὶ ὄχι ἡ ἀληθινὴ αἰωνιότης καὶ ἡ ἀληθινὴ ἀθανασία.

Γνωρίζω τοῦτο, ὦ Θεέ μου, καὶ Σ' εὐγνωμονῶ. Τὸ γνωρίζω καὶ τὸ ἐξομολογοῦμαι εἰς Ἐσέ, Κύριε, κάθε δὲ ἄνθρωπος, ποὺ δὲν εἶναι ἀγνώμων πρὸς τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν, τὸ γνωρίζει μὲ ἐμὲ καὶ Σ' εὐλογεῖ. Τὸ γνωρίζομεν, Κύριε, τὸ γνωρίζομεν : τὸ νὰ παύσῃ κάτι νὰ εἶναι, ὅπως ἦτο, καὶ νὰ γίνῃ, ὅ,τι δὲν ἦτο, σημαίνει, κατά τινα τρόπον, ὅτι γεννᾶται καὶ ἀποθνήσκει. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε διαδοχικὸν εἰς τὸν Λόγον Σου, ποὺ εἶναι συναιώνιός Σου. Λέγεις τὰ πάντα ταυτοχρόνως καὶ αἰωνίως, καὶ γίνεται ὅ,τι Σὺ διατάσσεις νὰ γίνῃς. Διὰ Σὲ τὸ νὰ δημιουργῇς καὶ νὰ λέγῃς, εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό : καὶ ὅμως, ὅσα δημιουργεῖς διὰ τοῦ Λόγου Σου, δὲν δημιουργοῦνται συγχρόνως καὶ αἰωνίως.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς διδάσκει τὰ πάντα

Διατί Σοῦ ἀπευθύνω δέησιν, ὦ Θεέ μου ; Τὸ βλέπω κατά τινα τρόπον, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς νὰ τὸ ἐκφράσω, ἐκτὸς ἐὰν εἴπω : κάθε τι, ποὺ ἀρχίζει καὶ τελειώνει, ἀρχίζει καὶ τελειώνει ἀπὸ τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ αἰώνιος Λόγος γνωρίζει, ὅτι αὐτὸ τὸ κάθε τι πρέπει ν' ἀρχίσῃ καὶ νὰ τελειώσῃ, μολονότι ὁ Λόγος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, δὲν ἔχει οὔτε ἀρχήν, οὔτε τέλος. Αὐτὸς εἶναι ὁ Λόγος Σου, εἶναι ἡ ἀρχή, εἶναι Ἐκεῖνος ποὺ μᾶς ὁμιλεῖ. Ὁμιλεῖ διὰ τῆς σαρκὸς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ φωνή του ἀντήχησεν ἐξωτερικῶς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ πιστεύουν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ζητήσουν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, ἀλήθειαν αἰωνίαν, ὅπου ἕνας καὶ μόνος ἀγαθὸς διδάσκαλος διδάσκει ὅλους τοὺς μαθητάς.

Ἐκεῖ ἀκούω, Κύριε, τὴν φωνήν Σου, ἡ ὁποία μοῦ ὁμιλεῖ

διότι ἐκεῖνος, ποὺ μᾶς ὁμιλεῖ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος καὶ μᾶς διδάσκει, ἐκεῖνος δέ, ὁ ὁποῖος δὲν μᾶς διδάσκει, καὶ ἂν ἀκόμη φαίνεται, ὅτι ὁμιλεῖ, δὲν ὁμιλεῖ πρὸς ἡμᾶς πραγματικῶς. Κατὰ ταῦτα ὅταν διδασκώμεθα ἀπὸ κάποιο πλάσμα ὑποκείμενον εἰς μεταβολήν, καθοδηγούμεθα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἐκείνην, ἡ ὁποία δὲν μεταβάλλεται. Ἐκεῖ διδασκόμεθα πραγματικῶς. «Ἑστηκότες καὶ ἀκούοντες καὶ χαίροντες χαρᾷ διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου»(1), μετακαλοῦντος ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρχήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξεκινήσαμεν. Εἶναι αὐτὸς οὗτος ἡ ἀρχή. Ἐὰν δὲ δὲν ἦτο ἀμετάβλητος, δὲν θὰ ἐγνωρίζαμεν, ποὺ νὰ στραφῶμεν, παραπλανώμενοι. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐπανέρχεται κανεὶς εἰς τὰ βήματά του, κατόπιν παραπλανήσεως, σημαίνει ὅτι γνωρίζει νὰ τὸ κάμνῃ. Ὅθεν ὁ διδάσκων ἡμᾶς νὰ γνωρίζωμεν εἶναι Ἐκεῖνος, διότι εἶναι ἡ Ἀρχή, διότι εἶναι αὐτὸς ποὺ μᾶς ὁμιλεῖ.

Πῶς ὁμιλεῖ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν καρδίαν μας

Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὦ Θεέ μου, ἐποίησες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δηλαδὴ εἰς τὸν Λόγον Σου, εἰς τὸν Υἱόν Σου, εἰς τὴν ἀρετήν Σου, εἰς τὴν σοφίαν Σου, ὑπερόχως λαλῶν καὶ ὑπερόχως δημιουργῶν. Ποῖος θὰ τὸ ἐννοήσῃ; Ποῖος θὰ τὸ ἀφηγηθῇ; Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀπαστράπτει γύρω μου καὶ πλήττει τὴν καρδίαν μου, χωρὶς νὰ τὴν πληγώνῃ; Φρικιῶ(2) καὶ διαφλέγομαι(3). Φρικιῶ, ἐφ' ὅσον εἶμαι ἀνόμοιός του καὶ διαφλέγομαι, ἐφ' ὅσον εἶμαι ὅμοιός του(4). Εἶναι ἡ σοφία, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ σοφία, ποὺ, καταυγάζει ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν τὸ φῶς της ἐπ' ἐμοῦ, τὸ φῶς ἐκεῖνο, ποὺ διαλύει τὰ νέφη μου, τὰ ὁποῖα μὲ περιβάλλουν ἐκ

---

(1) Ἰωάνν. γ' 29

(2) Ἀπὸ ἱερὸν τρόμον.

(3) Ἀπὸ ἀγάπην.

(4) Ἡ θαυμασία καὶ πλήρης βαθυτάτης σοφίας φράσις αὕτη εἶναι εἰς τὸ κείμενον ἡ ἑξῆς: «Quid est illud quod interlucet mihi et percutet cor meum sine læsione? Inhorresco in quantum dissimilis ei sum, inardesco in quantum similis ei sum». Ποῖος ἄλλος, πλὴν τοῦ Αὐγουστίνου, θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐκφράσῃ ἐναργέστερον καὶ ἐποικοδομητικώτερον τὸ ἀόριστον συναίσθημα τοῦ ἱεροῦ τρόμου καὶ τῆς ἀγάπης, ποὺ συνδέει τὰ πλάσματα μὲ τὸν Πλάστην των;

νέου, ὅταν χάνω τὸ θάρρος μου κάτω ἀπὸ τὸ βάρος καὶ τὸ σκοτάδι τῶν ποινῶν μου, ἀφοῦ «οὕτως ἠσθένησεν ἐν πτωχείᾳ ἡ ἰσχύς μου»(1), ὥστε νὰ μὴ δύναμαι ν' ἀνεχθῶ οὔτε αὐτὸ τὸ ἀγαθόν μου, ἕως ὅτου, Σὺ Κύριε, «εὐϊλατεύσῃς πάσαις ταῖς ἀνομίαις μου(2), καὶ ἰάσεις πάσας τὰς νόσους μου· λυτρώσῃς ἐκ φθορᾶς τὴν ζωήν μου, στεφανώσῃς με ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς· πληρώσῃς ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν μου καὶ ἀνακαινίσῃς ὡς ἀετοῦ τὴν νεότητά μου». «Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν καὶ δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα»(3), ὅ,τι μᾶς ὑπεσχέθης. Ἂς ἀκούσῃ ὁ δυνάμενος τὴν ἐσωτερικὴν φωνήν Σου, ἐγὼ δὲ κράζω μετ' ἐμπιστοσύνης ἐκ τοῦ χρησμοῦ Σου: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας(4). Ἡ σοφία δὲ αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτῇ ἐποίησες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄναρχος

Δὲν εἶναι ἀκόμη βυθισμένοι εἰς τὴν ἀποτύφλωσιν τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνοι, ποὺ μᾶς λέγουν: «Μὰ τί ἔκανε ὁ Θεὸς προτοῦ πλάσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν;» Διότι, λέγουν, ἐὰν εὑρίσκετο εἰς ἀδράνειαν καὶ οὐδὲν ἐνήργει, διατί δὲν ἐξηκολούθησε νὰ μένῃ ἀδρανής; Διατί ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ ἔπαυσε νὰ ἐνεργῇ; Ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸν Θεὸν κάποια νέα κίνησις καὶ κάποια νέα βούλησις, διὰ νὰ πλάσῃ κάτι, ποὺ δὲν ἔπλασεν ἀκόμη, πῶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ πραγματικὴ αἰωνιότης τὸ ὅτι ἐγεννήθη κάποια βούλησις, ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρχε προγενεστέρως: Διότι ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι πλάσμα, ἀλλ' ὑπάρχει πρὸ τοῦ πλάσματος, τίποτε δὲ δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ἐὰν δὲν προηγεῖτο ἡ βούλησις τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅθεν ἡ βούλησις αὐτοῦ ἀνήκει εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν του. Ἐὰν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ κάτι, ποὺ πρότερον δὲν ὑφίστατο, ἡ οὐσία αὕτη

(1) Ψαλμ. Λ', 11.
(2) Ψαλμ. ΡΒ', 3 καὶ ἐφεξῆς.
(3) Ρωμ. η', 24, 25.
(4) Ψαλμ. ΡΓ', 24.

δὲν θὰ ἦτο πραγματικῶς αἰωνία. Ἐάν, τουναντίον, ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰωνία, ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τῶν πλασμάτων, διατί τὰ πλάσματα δὲν εἶναι αἰώνια ;

Ἡ αἰωνιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄχρονος

Οἱ λέγοντες ταῦτα δὲν Σὲ ἐννοοῦν, ὦ σοφία τοῦ Θεοῦ, φῶς τῶν πνευμάτων· δὲν ἐννοοῦν ἀκόμη ὅσα ἔγιναν ὑπὸ Σοῦ καὶ εἰς Ἐσέ. Προσπαθοῦν νὰ ὀσφρανθοῦν τὸ ἄρωμα τῆς αἰωνιότητος, ἀλλ' ἡ καρδία των ἐξακολουθεῖ νὰ πτερυγίζῃ εἰς τὰς πολυποικίλους κινήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ εἶναι ματαία.

Ποῖος θὰ συγκρατήσῃ τὴν καρδίαν μου, ποῖος θὰ τὴν καθηλώσῃ, διὰ νὰ σταματήσῃ ἐπ' ὀλίγον, καὶ ἐπ' ὀλίγον ν' ἀντιληφθῇ τὴν λάμψιν τῆς ἀμεταβλήτου αἰωνιότητός Σου, διὰ νὰ τὴν συγκρίνῃ μὲ τὸν χρόνον, ποὺ οὐδέποτε ἀναχαιτίζεται καὶ νὰ ἴδῃ, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκριθῇ μὲ αὐτόν, ὡς καὶ τὸ ὅτι ὁ χρόνος δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι μακρός, παρὰ μόνον διὰ τῆς διαδοχῆς πολλῶν κινήσεων, ποὺ δὲν ἠμποροῦν νὰ συνυπάρξουν· ὅτι εἰς τὴν αἰωνιότητα οὐδὲν παρέρχεται, ἀλλὰ τὰ πάντα εἶναι παρόντα· ὅτι ὁ χρόνος δὲν δύναται νὰ εἶναι πάντοτε παρών, ὅτι τὸ παρελθὸν προωθεῖται ὑπὸ τοῦ μέλλοντος· ὅτι τὸ μέλλον γεννᾶται ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τέλος ὅτι τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον συγκροτοῦνται καὶ ἀπορρέουν ἐξ ἐκείνου, ποὺ εἶναι παρὸν πάντοτε. Ποῖος θὰ συγκρατήσῃ τὴν καρδίαν του, ὥστε νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ ἴδῃ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀκίνητος ἀρχὴ ρυθμίζει τὸ μέλλον καὶ τὸ παρελθόν, χωρὶς ἡ αἰωνιότης νὰ εἶναι ποτὲ παρελθοῦσα ἢ μέλλουσα ; Μήπως ἔχῃ τὸ χέρι μου τὴν δύναμιν νὰ ἐπιτελέσῃ τοιοῦτον θαῦμα ἤ, ἐὰν ὄχι τὸ χέρι μου, ἡ φωνή μου;(1)

Τί ἔπραττεν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς γενέσεως

Ἰδοὺ τί ἀπαντῶ εἰς τὸν ἐρωτῶντα : «Τί ἔκανε ὁ Θεὸς προτοῦ δημιουργήσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν;» Ἀλλὰ δὲν θ' ἀπαντήσω ἀστειευόμενος καθὼς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, θελήσας νὰ παρακάμψῃ τὸν σκόπελον τοιούτου ζητήματος, «προετοίμαζεν, εἶπε,

---

(1) Πρβλ. Γεν. ΛΑ', 29.

μεγάλας ποινὰς δι' ἐκείνους, ποὺ ἐξερευνοῦν τὰ ἀνεξερεύνητα» ! Ἄλλο εἶναι νὰ βλέπῃ κανεὶς καθαρὰ καὶ ἄλλο νὰ ἀστειεύεται. Ἐγὼ δὲν θὰ δώσω τοιούτου εἴδους ἀπάντησιν. Προτιμῶ νὰ ὁμολογήσω τὴν ἄγνοιάν μου, παρὰ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν ἀστεϊσμὸν εἰς τόσον ὑψηλὸν ζήτημα καὶ νὰ δώσω ἀπάντησιν ἐσφαλμένην.

Ἀλλὰ λέγω, ὦ Θεὲ ἡμῶν, ὅτι εἶσαι ὁ Πλάστης ὅλων τῶν πλασμάτων, ἐὰν δέ, πλάσιν λέγοντες, ἐννοοῦμεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τολμῶ νὰ εἴπω : «Ὁ Θεὸς δὲν ἔκαμνε τίποτε, προτοῦ δημιουργήσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, διότι ἐὰν ἔκαμνε κάτι, τί θὰ ἦτο αὐτὸ τὸ κάτι, ἐὰν ὄχι πλάσμα τι ; Εἴθε νὰ ἐγνώριζα ὅ,τι θὰ μοῦ ἦτο ὠφέλιμον νὰ γνωρίζω μὲ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν, μὲ τὴν ὁποίαν γνωρίζω, ὅτι κανένα πλάσμα δὲν ὑπῆρξε πρὸ τῆς γενέσεως.

Πρὸ τοῦ χρόνου ποὺ ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, οὐδεὶς χρόνος ὑπῆρξεν

Ἐὰν κάποιος ἐλαφρὸς τὸν νοῦν, πλανώμενος εἰς τὰς εἰκόνας τῶν χρόνων ἐκείνων, ποὺ διέρρευσαν πρὸ τῆς γενέσεως, ἐκπλαγῇ διὰ τὸ ὅτι Σύ, Θεὸς παντοδύναμος, πλάστης καὶ συντηρητὴς τῶν πάντων, δημιουργὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, δὲν ἐξετέλεσες κατὰ τὴν διάρκειαν ἀπείρων αἰώνων, ἕνα ἔργον τόσον μεγαλειῶδες, ἂς ἀφυπνισθῇ καὶ ἂς σωφρονήσῃ, διότι ἡ ἔκπληξίς του ὀφείλεται εἰς τὴν ἰδικήν του παράκρουσιν.

Διότι πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παρέλθουν ἄπειροι αἰῶνες, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχες δημιουργήσει Ἐσύ, ἀφοῦ Σὺ εἶσαι ὁ πλάστης καὶ ὁ δημιουργὸς ὅλων τῶν αἰώνων ; Πῶς οἱ χρόνοι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν, ἐὰν δὲν τοὺς εἶχες δημιουργήσει Ἐσύ ; Καὶ πῶς θὰ παρήρχοντο, ἐὰν οὐδέποτε ὑπῆρξαν ;

Ἀφοῦ λοιπὸν Σὺ εἶσαι ὁ δημιουργὸς ὅλων τῶν αἰώνων, καὶ ἂν ὑπῆρξε χρόνος προτοῦ δημιουργήσῃς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, διατί λέγουν, ὅτι εὑρίσκεσο εἰς ἀδράνειαν ; Ἔπλασες αὐτὸν τὸν ἴδιον χρόνον, οὔτε θὰ ἦτο δυνατὸν οἱ χρόνοι νὰ παρέρχωνται, πρὶν ἢ Σὺ δημιουργήσῃς τὸν χρόνον. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κανένας χρόνος, προτοῦ πλάσῃς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, διατί ἐρωτοῦν, τί ἔκαμνες τότε ; Διότι χρόνου μὴ ὑπάρχοντος, δὲν ὑπῆρχε τὸ «τότε».

Διότι Σὺ δὲν προηγεῖσαι τοῦ χρόνου ἐν τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ προηγεῖσαι ὅλων τῶν διαρρευσάντων χρόνων ἀπὸ τὰ ὕψη τῆς πάντοτε παρούσης αἰωνιότητός Σου καὶ ὑπερπηδᾷς ὅλους τοὺς μέλλοντας, διότι εἶναι μέλλοντες καὶ θὰ εἶναι παρόντες, ὅταν ἔλθουν. «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν» (1). Τὰ ἔτη Σου οὔτε παρέρχονται οὔτε ἔρχονται, παρέρχονται καὶ ἔρχονται τὰ ἰδικά μας, διὰ νὰ ὁλοκληρωθοῦν. Τὰ ἔτη Σου παραμένουν πάντοτε τὰ ἴδια, ἀφοῦ δὲ παραμένουν, δὲν ἐκτοπίζονται τὰ ἐρχόμενα ἀπὸ τὰ παρερχόμενα, διότι δὲν διαρρέουν. Ἀλλὰ τὰ ἰδικά μας θὰ ὑπάρξουν, ὅταν πλέον δὲν θὰ ὑπάρχουν. «Τὰ ἔτη Σου μία ἡμέρα» (2), ἡ δὲ ἡμέρα Σου ὄχι τὸ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀλλὰ μόνον τὸ σήμερον, διότι ἡ σημερινὴ ἡμέρα Σου δὲν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν χθεσινήν. Ἡ ἡμέρα Σου εἶναι ἡ αἰωνιότης Σου, ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησες εἶναι συναιωνιόν Σου, διότι εἶπες πρὸς αὐτὸ «ἐγὼ σήμερον γεγένηκά Σε» (3). Σὺ ἐποίησες ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ ὑπάρχεις πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, οὔτε ὑπῆρξεν ἕνας χρόνος ὁποιοσδήποτε, προτοῦ ὑπάρξῃ ὁ (πραγματικὸς) χρόνος,

Περὶ τῶν τριῶν διακρίσεων τοῦ χρόνου

Δὲν ὑπῆρξε λοιπὸν κανένας χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔπραττες τίποτε, ἀφοῦ Ἐσὺ ἐδημιούργησες αὐτὸν τοῦτον τὸν χρόνον, δὲν ὑπάρχουν δὲ χρόνοι, ποὺ νὰ ἔχουν τὴν ἰδίαν μετὰ Σοῦ αἰωνιότητα, ἀφοῦ Σὺ παραμένεις ἀμετάβλητος, ἐνῷ ἐκεῖνοι, ἂν παρέμεναν ἀμετάβλητοι, δὲν θὰ ἦσαν χρόνοι.

Τί εἶναι λοιπὸν ὁ χρόνος : Ποιὸς θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ τὸν ἑρμηνεύσῃ εὐκόλως καὶ συντόμως ;

Ποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐννοήσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀρκετά, ὥστε νὰ τὸ διατυπώσῃ διὰ λέξεων ; Καὶ ὅμως, ὅταν ὁμιλοῦμεν, τί πρᾶγμα ἀναφέρομεν γνωστότερον καὶ οἰκειότερον ἀπὸ τὸν χρόνον ; Καὶ τὸν ἐννοοῦμεν ἀναμφιβόλως, ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ αὐτοῦ ἢ ὅταν ἀκούωμεν νὰ ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ ἄλλοι.

---

(1) Ψαλμ. ΡΑ', 28.
(2) Πρβλ. Β' Πέτρ. γ', 8.
(3) Ψαλμ. Β', 7.

Τί εἶναι λοιπὸν ὁ χρόνος; (1) Ἐὰν δ' ἐρωτήσῃ κανεὶς θὰ τοῦ εἰπῶ, ὅτι τὸν γνωρίζω, ἀλλ' ἂν θελήσω νὰ τὸν ἑρμηνεύσω εἰς τὸν ἐρωτῶντά με, τὸν ἀγνοῶ. Ἐν τούτοις ἰσχυρίζομαι ὅτι, ἐὰν δὲν παρήρχετο τίποτε, δὲν θὰ ὑπῆρχε χρόνος παρελθὼν καὶ ὅτι ἐὰν δὲν ἐπήρχετο τίποτε, δὲν θὰ ὑπῆρχε μέλλων χρόνος καὶ τέλος, ὅτι ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τίποτε, δὲν θὰ ὑφίστατο χρόνος παρών.

Κατὰ ποῖον λοιπὸν τρόπον ὑπάρχουν οἱ δύο ἐκεῖνοι χρόνοι, τὸ παρελθὸν δηλαδὴ καὶ τὸ μέλλον, ἀφοῦ ἤδη τὸ παρελθὸν δὲν ὑφίσταται, τὸ δὲ μέλλον δὲν ὑπάρχει ἀκόμη; Ἐὰν ὅμως τὸ παρὸν ἦτο πάντοτε παρὸν καὶ δὲν μεθίστατο εἰς τὸ παρελθόν, δὲν θὰ ὑπῆρχε χρόνος, ἀλλ' αἰωνιότης. Ἐὰν λοιπὸν τὸ παρὸν δὲν εἶναι χρόνος, παρὰ μόνον διὰ τὸ ὅτι μεθίσταται εἰς τὸ παρελθόν, πῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὑπάρχει ὁ χρόνος ἐκεῖνος, διὰ τὸν ὁποῖον λέγομεν, ὅτι ὑφίσταται μόνον διὰ τὸ ὅτι θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ, δεδομένου ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὸν καλέσωμεν χρόνον πραγματικὸν παρὰ μόνον διὰ τὸ ὅτι τείνει διαρκῶς εἰς τὸ νὰ μὴν ὑπάρχῃ.

Τὸ μέτρον τοῦ χρόνου

Καὶ ὅμως ὁμιλοῦμεν περὶ μακροῦ καὶ βραχέος χρόνου, δὲν λέγομεν δὲ τοῦτο παρὰ μόνον διὰ τὸ παρελθὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον. Τὸ διάστημα ἑκατὸ παρελθόντων ἐτῶν ἢ ἑκατὸ ἐτῶν μελλόντων ὀνομάζομεν χρόνον μακρόν, καλοῦμεν δὲ τοὐναντίον χρόνον βραχὺν τὸ διάστημα δεκαημέρου παρελθόντος ἢ μέλλοντος. Ἀλλά, πῶς ἠμπορεῖ νὰ εἶναι μακρὸν ἢ βραχὺ κάτι, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς; Λοιπὸν εἰς τὸ ἑξῆς ἂς μὴ λέγωμεν: αὐτὸς ὁ χρόνος εἶναι μακρός, ἀλλ' ἂς λέγωμεν περὶ μὲν τοῦ παρελθόντος: ὁ χρόνος οὗτος ὑπῆρξε μακρός, περὶ δὲ τοῦ μέλλοννος ὅτι θὰ εἶναι μακρόν.

Ὢ Θεέ μου, ὢ φῶς μου (2), ἡ ἀλήθειά Σου δὲν θὰ ἐμπαίξῃ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοὺς ἀνθρώπους; Διότι ὁ παρελθὼν ἐκεῖνος χρόνος, ποὺ ὀνομάζομεν μακρόν, πότε ὑπῆρξε μακρός; Ὅταν ἦτο παρελθὼν ἢ ὅταν ἀκόμη ἦτο παρών; Πράγματι δὲν θὰ ἠμποροῦσε

(1) ***Χρόνος*** καὶ ***χῶρος*** ἀποτελοῦν τὰ δύο ἀκανθωδέστερα καὶ δυσεπιλυτώτερα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας!

(2) Πρβλ. Μιχ. Ζ', 8 καὶ Ἰωάνν. α', 5.

νὰ εἶναι μακρός, παρὰ μόνον ἐφ' ὅσον θὰ ὑπῆρχε κάτι, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι μακρόν. Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν δὲν ὑφίστατο πλέον, ἐπομένως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι μακρόν, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε διόλου. Λοιπὸν ἂς μὴ λέγωμεν : «ὁ παρελθὼν χρόνος ὑπῆρξε μακρός», διότι δὲν θὰ εὕρωμεν τίποτε, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε μακρόν, δεδομένου ὅτι, ἀφότου παρῆλθε, δὲν ὑφίστατο, ἀλλ' ἂς λέγωμεν : «μακρὸς ὑπῆρξεν ὁ παρὼν ὁ χρόνος», ἐφ' ὅσον ὑφίστατο. Διότι δὲν εἶχεν ἀκόμη διαρρεύσει καὶ δὲν εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχῃ, κατ' ἀκολουθίαν ὑπῆρχε κάτι, ποὺ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι μακρόν. Ἀλλ' ἀργότερα, ὅταν παρῆλθεν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος χρόνος, ἔπαυσε νὰ εἶναι μακρός, διότι ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται.

Ἂς ἴδωμεν λοιπόν, ὦ ψυχὴ ἀνθρωπίνη, ἐὰν ἕνας παρὼν χρόνος ἠμπορῇ νὰ εἶναι μακρός. Διότι ἐδόθη εἰς ἐσέ, ὦ ψυχὴ ἀνθρωπίνη, ἡ δύναμις ν' ἀντιλαμβάνεσαι καὶ νὰ μετρᾷς τὰς στιγμάς. Λοιπὸν τί θὰ μοῦ ἀπαντήσῃς ;

Εἶναι τὸ διάστημα ἑκατὸ ἐτῶν μακρὸς χρόνος ; Κοίταξε πρῶτα, ἐὰν ἑκατὸ ἔτη ἠμποροῦν νὰ εἶναι παρόντα. Διότι ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου ἔτους, τοῦτο εἶναι παρόν, ἀλλὰ τὰ ἐνενήντα ἐννέα εἶναι μέλλοντα, καὶ συνεπῶς δὲν ὑπάρχουν ἀκόμη. Ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ δευτέρου ἔτους, ποὺ εἶναι παρόν, τὸ πρῶτον ἔχει ἤδη παρέλθει, τὰ δὲ λοιπὰ εἶναι μέλλοντα. Ἐπίσης, ἐὰν λάβωμεν ἐκ τῶν ἑκατὸ ἕνα ἐνδιάμεσον ἔτος οἱονδήποτε, ἓν καὶ μόνον θὰ εἶναι παρόν, πάντα τὰ πρὸ αὐτοῦ ἔχουν διαρρεύσει, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι μέλλοντα. Ὅθεν ἑκατὸ ἔτη εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι παρόντα.

Ἂς δοῦμε τώρα, ἐὰν ἕνα καὶ μόνον ἔτος ἠμπορεῖ νὰ εἶναι παρόν. Διότι, προκειμένου περὶ τοῦ πρώτου μηνός, οἱ λοιποὶ εἶναι μέλλοντες, προκειμένου δὲ περὶ τοῦ δευτέρου, ὁ μὲν πρῶτος παρῆλθε, οἱ δὲ λοιποὶ ἀκόμη δὲν ὑφίστανται. Ὥστε, οὔτε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔτος εἶναι παρὸν ἐν τῷ συνόλῳ του, ἐὰν δὲ δὲν εἶναι παρὸν ἐν τῷ συνόλῳ του, δὲν εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα παρόν. Διότι τὸ ἔτος ἀποτελεῖται ἀπὸ δώδεκα μῆνας, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι παρὼν μόνον ἕκαστος μὴν ποὺ διαρρέει, οἱ δὲ λοιποὶ μῆνες εἶναι παρελθόντες ἢ μέλλοντες. Ἀλλ' οὔτε ὁ μήν, ποὺ διαρρέει, εἶναι παρών, παροῦσα εἶναι μόνον μία ἡμέρα. Ἐὰν ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη, αἱ λοιπαὶ εἶναι μέλλουσαι, ἐὰν εἶναι ἡ τελευταία,

αἱ λοιπαὶ εἶναι παρελθοῦσαι, ἐὰν δὲ εἶναι μία ἐκ τῶν ἐνδιαμέσων ἡμερῶν, αἱ λοιπαὶ εἶναι παρελθοῦσαι ἢ μέλλουσαι.

Αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ παρὼν χρόνος, ὁ μόνος, τὸν ὁποῖον ἠμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν μακρόν, δηλαδὴ ὁ χρόνος, ποὺ μόλις περιορίζεται εἰς μίαν καὶ μόνην ἡμέραν. Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν καὶ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα, διότι καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἡμέρα δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ὁλόκληρος παροῦσα. Διότι καὶ αὐτὴ ἐν τῷ συνόλῳ της ἀποτελεῖται ἐξ εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν τῆς νυκτὸς καὶ τῆς ἡμέρας. Διὰ τὴν πρώτην, (τὴν νύκτα), αἱ λοιπαὶ εἶναι μέλλουσαι, διὰ τὴν δευτέραν, (τὴν ἡμέραν) παρελθοῦσαι, διὰ μίαν δὲ ἐνδιάμεσον ὥραν παροῦσαι καὶ μέλλουσαι. Ἀλλὰ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ὥρα συνίσταται ἐκ φευγαλέων μερῶν: πᾶν ὅτι διέρρευσεν εἶναι παρελθόν, πᾶν ὅ,τι ἀπέμεινεν, εἶναι μέλλον. Ἐὰν λοιπὸν ἀπομείνῃ κάποιος χρόνος, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαιρεθῇ, αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ χρόνος, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν «τὸ παρόν». Ἀλλά, τὸ τοιοῦτον χρονικὸν διάστημα συμπαρασύρεται ἀπὸ τὸ παρελθὸν ταχέως εἰς τὸ μέλλον, καὶ μάλιστα τόσο ταχέως, ὥστε δὲν ἔχει καμμίαν ἔκτασιν. Διότι, ἐὰν εἶχε κάποιαν ἔκτασιν, θὰ ἠδύνατο νὰ διαιρεθῇ εἰς παρελθὸν καὶ εἰς μέλλον, ὥστε τὸ παρὸν δὲν κατέχει κανένα χῶρον.

Ποῦ λοιπὸν εὑρίσκεται ὁ χρόνος ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν μακρόν; Εἶναι ἆρά γε ὁ μέλλον χρόνος; Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν: «Εἶναι μακρός», ἀφοῦ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι μακρόν, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴπωμεν. «Θὰ εἶναι μακρόν». Ἀλλὰ πότε θὰ εἶναι ὁ χρόνος μακρός; Διότι, ἂν καὶ τότε θὰ εἶναι μέλλων, δὲν θὰ ὑπάρχει ἀκόμη. Ἐὰν ἀντιθέτως θὰ εἶναι μακρός, ὅταν ἕνα τμῆμα τοῦ μέλλοντος, ποὺ δὲν ὑφίσταται ἀκόμη, ἀρχίσῃ νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ γίνῃ παρόν, ὁ παρὼν χρόνος μοῦ ἀνακράζει διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνέφερα, ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι μακρός(1).

Ποῖος χρόνος εἶναι δυνατὸν νὰ καταμετρηθῇ

Καὶ ὅμως, Κύριε ἡμῶν, ἀντιλαμβανόμεθα τὰ διαστήματα τοῦ χρόνου καὶ τὰ συγκρίνομεν πρὸς ἄλληλα, καὶ λέγομεν, ὅτι ἄλλα

(1) Ἐδῶ πρόκειται περὶ τῆς περιφήμου θεωρίας τῆς σχετικότητος τοῦ χρόνου, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, διετύπωσε διὰ μακρῶν ὁ Einstein.

μὲν εἶναι μακρότερα, ἄλλα δὲ βραχύτερα. Μετροῦμε μάλιστα πόσον ἕνας χρόνος εἶναι μακρότερος καὶ βραχύτερος τοῦ ἄλλου καὶ εὑρίσκομεν, ὅτι οὗτος εἶναι διπλάσιος ἢ τριπλάσιος ἐκείνου ἢ ἴσος μὲ αὐτόν. Ἀλλ᾽ ἐὰν μετροῦμεν τοὺς διαρρέοντας χρόνους, ἐφ᾽ ὅσον τοὺς ἀντιλαμβανόμεθα διαρρέοντας, ποιὸς θὰ μετρήσῃ τὸν παρελθόντα χρόνον, ὁ ὁποῖος πλέον δὲν ὑφίσταται ἢ τὸν μέλλοντα, ποὺ δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ; Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ μετρήσῃ κάτι, ποὺ δὲν ὑφίσταται ; Ὅθεν δυνάμεθα ν᾽ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ μετρήσωμεν τὸν χρόνον, ἐφ᾽ ὅσον παρέρχεται, ἀλλ᾽ ὅταν ἤδη παρῆλθε, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ κάμωμε, διότι ὁ χρόνος δὲν ὑφίσταται πλέον.

Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ποῦ εὑρίσκονται ;

Ἐρευνῶ, Πατέρα μου, δὲν διατυπώνω ἰσχυρισμούς. Ὦ Θεέ μου, «βοήθησόν μοι καὶ ποίμανόν με».

Ποῖος ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν ὑπάρχουν τρεῖς χρόνοι, καθὼς ἔμαθα, ὅταν ἤμουν ἀκόμη παιδί, δηλαδὴ τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ἀλλὰ ἕνας καὶ μόνος, ὁ παρών, ἀφοῦ οἱ δύο ἄλλοι δὲν ὑφίστανται ; Ἢ πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑφίστανται πραγματικῶς ; Ὅτι τὸ μέλλον, ἐφ᾽ ὅσον γίνεται παρόν, ἐξέρχεται ἀπὸ κάποιο κρυμμένο τόπο, καὶ ὅτι τὸ παρόν, ἐφ᾽ ὅσον γίνεται παρελθόν, ἐξαφανίζεται ἐκ νέου σὲ κάποιο σκοτεινὸ κρυσφύγετον. Διότι, ποὺ εἶδαν τὸ μέλλον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τὸ προεῖπον, ἂν δὲν ὑπῆρχε πουθενά ; Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἴδῃ κάτι ποὺ δὲν ὑφίσταται. Οἱ ἀφηγούμενοι τὸ παρελθόν, δὲν θὰ ἀφηγοῦνται ἀληθινὰ γεγονότα, ἐὰν δὲν τὰ ἔβλεπαν εἰς τὸ πνεῦμά των ; Ἐὰν δὲ τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν ὑπῆρχαν, δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὰ ἰδοῦν. Ὥστε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ὑφίστανται.

Πῶς ὑφίσταται τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ;

Ἐπίτρεψέ μου, Κύριε, νὰ ἐρευνήσω περαιτέρω. Ἡ προσοχή μου, ὦ ἐλπίς μου(1), ἂς μὴ διαταραχθῇ ; Διότι, ἐὰν τὸ μέλλον καὶ τὸ παρελθὸν ὑπάρχουν, θέλω νὰ μάθω, ποῦ εὑρίσκονται. Μολονότι δὲ δὲν ἠμπορῶ ἀκόμη νὰ τὸ γνωρίζω, ἠξεύρω ὅμως, ὅτι, ὁπουδήποτε καὶ ἂν εὑρίσκωνται, δὲν ὑπάρχουν ὡς μέλλοντα ἢ ὡς

(1) Πρβλ. Ψαλμ. Ο΄, 5.

παρελθόντα, ἀλλ' ὡς παρόντα. Τοιουτοτρόπως, ὁσάκις διηγούμεθα περασμένα πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθινά, δὲν ἀνακαλοῦμεν εἰς τὴν μνήμην μας τὰ περασμένα αὐτὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθινά, ἀλλὰ λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἐκπροσωποῦν τὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας τὰ περασμένα γεγονότα, διερχόμενα διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἐνεχάραξαν εἰς τὸ πνεῦμά μας ὡς ἴχνη. Ἡ παιδικὴ ἡλικία μου, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ὁποία δὲν ὑφίσταται πλέον, εὑρίσκεται εἰς τὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἔπαυσε νὰ ὑπάρχῃ, ἀλλ' ὅσες φορὲς τὴν σκέπτομαι καὶ τὴν διηγοῦμαι, βλέπω τὴν εἰκόνα της εἰς τὸν παρόντα χρόνον, διότι αὐτὴ ἡ εἰκὼν εὑρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν μνήμην μου.

Εἶναι ἆρά γε ἡ αὐτὴ αἰτία, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προλέγωμεν τὸ μέλλον καὶ ἀντιλαμβανώμεθα μήπως εἰς τὸ πνεῦμά μας ἐκ τῶν προτέρων ὡς παρούσας εἰκόνας πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀκόμη δὲν ὑφίστανται ; Ὁμολογῶ, ὅτι τὸ ἀγνοῶ. Τοῦτο μόνον γνωρίζω, δηλαδὴ ὅτι συχνὰ προμελετῶμεν τὰς μελλούσας ἐνεργείας μας, ὅτι ἡ προμελέτη αὐτὴ εἶναι παροῦσα, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ αἱ ἴδιαι αἱ ἐνέργειαί μας δὲν ὑπάρχουν ἀκόμη, διότι εἶναι μέλλουσαι. Αἱ ἐνέργειαί μας λοιπὸν αὐταὶ τότε μόνον θὰ ὑπάρξουν, ὅταν προβῶμεν εἰς αὐτὰς καὶ ἀρχίσωμεν νὰ ἐνεργῶμεν, διότι τότε δὲν θὰ εἶναι πλέον μέλλουσαι, ἀλλὰ παροῦσαι.

Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φύσις τοῦ προαισθήματος τούτου, τῶν μελλόντων, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἴδωμεν παρὰ μόνον, ὅτι ὑπάρχει πραγματικῶς. Ὅθεν, ὅταν λέγωμεν, ὅτι βλέπομεν τὰ μέλλοντα, δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα δὲν ὑφίστανται ἀκόμη, ἀλλὰ περὶ τῶν αἰτίων καὶ τῶν σημείων των, τὰ ὁποῖα ἴσως νὰ βλέπωμεν, τὰ αἴτια δὲ καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα δὲν εἶναι μέλλοντα, ἀλλ' ἤδη παρόντα εἰς τοὺς βλέποντας, καὶ δι' αὐτῶν ἀντιλαμβανόμεθα εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν τὰ μέλλοντα, τὰ ὁποῖα καὶ προλέγομεν. Ἀλλά, αἱ ἀντιλήψεις αὗται ὑπάρχουν ἤδη αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ εἶναι παροῦσαι εἰς τὸ πνεῦμα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὰς ἐποπτεύουν καὶ προλέγουν τὸ μέλλον.

Ἂς ἀναφέρωμεν σχετικὸν παράδειγμα μεταξὺ μυρίων : Βλέπω τὴν αὐγήν, προαναγγέλλω τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Ὅ,τι βλέπω, εἶναι παρόν, ὅ,τι δὲ προαναγγέλλω εἶναι μέλλον. Δὲν εἶναι ὅμως «μέλλον» ὁ ἥλιος, ἀφοῦ ὑφίσταται ἤδη, ἀλλὰ «μέλλον» εἶναι

ἡ ἀνατολή του, ἡ ὁποία ἀκόμη δὲν ὑφίσταται. Ἐν τούτοις, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ εἰκὼν τῆς ἀνατολῆς εἰς τὸ πνεῦμά μου, ὁποίαν ἔχω τώρα, ὁπότε ὁμιλῶ περὶ αὐτῆς, δὲν θὰ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν προείπω. Ἀλλά, καὶ ἡ αὐγὴ ἐκείνη, ποὺ βλέπω εἰς τὸν οὐρανόν, δὲν εἶναι ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, μολονότι προηγεῖται αὐτῆς, καθὼς ἀκριβῶς δὲν εἶναι καὶ ἡ εἰκών, ποὺ ἔχω εἰς τὸ πνεῦμά μου; Εἶναι δύο παρόντα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα βλέπω καὶ τὰ ὁποῖα μὲ βοηθοῦν νὰ προείπω κάτι, ποὺ δὲν τὸ βλέπω. Ὥστε τὰ μέλλοντα δὲν ὑφίστανται ἀκόμη, ἐφ' ὅσον δὲ δὲν ὑφίστανται, ἀκόμη δὲν ὑπάρχουν πραγματικῶς, καί, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσπίπτουν εἰς τὴν ὅρασιν, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ προλεχθοῦν ἐκ τῶν παρόντων, τὰ ὁποῖα ἤδη ὑφίστανται καὶ εἶναι εἰς τὴν ὅρασιν προσιτά.

Ἡ πρόβλεψις τῶν μελλόντων

Ἀλλὰ Σύ, ὦ βασιλεῦ τῆς Πλάσεως, πῶς διδάσκεις τὰ μέλλοντα εἰς τὰς ψυχάς; Διότι τὰ ἐδίδαξες εἰς τοὺς προφήτας Σου. Καὶ ποῖος εἶναι ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον διδάσκεις τὰ μέλλοντα Σύ, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑφίσταται κανένα μέλλον; Ἢ μᾶλλον πῶς διδάσκεις ἐκ τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα; Διότι τὸ μὴ ὑπάρχον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθῇ. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἐμφιλοχωρεῖ ἕνα μυστήριον, ποὺ ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἀδυνατῶ νὰ τὸ πλησιάσω μὲ τὰς δυνάμεις τῆς διανοίας μου, ἀλλὰ θὰ δυνηθῶ νὰ τὸ κατορθώσω μὲ τὴν βοήθειάν Σου, ἐὰν μοῦ δώσῃς τὴν δύναμιν Σύ, γλυκὺ φῶς τῶν πνευματικῶν ὀφθαλμῶν μου(1).

Ὅ,τι εἶναι τώρα φανερὸν καὶ σαφὲς εἰς ἐμέ, εἶναι τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε τὸ μέλλον, οὔτε τὸ παρελθόν, οὔτε εἶναι ὀρθὸν νὰ λέγωμεν ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς χρόνοι: τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Ἴσως ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς χρόνοι: τὸ παρὸν τῶν παρελθόντων, τὸ παρὸν τῶν παρόντων καὶ τὸ παρὸν τῶν μελλόντων. Διότι τὰ τρία αὐτὰ εὑρίσκονται εἰς τὸ πνεῦμα καὶ δὲν βλέπω ποῦ ἀλλοῦ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν. Τὸ παρὸν τῶν παρελθόντων εὑρίσκεται εἰς τὴν μνήμην, τὸ παρὸν

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΛΗ', 8 καὶ Ψαλμ. ΛΗ', 11.

τῶν παρόντων εἶναι ἡ ἐνόρασις (intuitio), τὸ δὲ παρὸν τῶν μελλόντων ἡ πρόβλεψις. Ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλήσω μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, θὰ εἴπω, ὅτι βλέπω τρεῖς χρόνους καὶ θὰ ὁμολογήσω, ὅτι πράγματι εἶναι τρεῖς.

Ἂς λέγουν λοιπόν, ὅτι τρεῖς εἶναι οἱ χρόνοι : τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Ἂς τὸ λέγουν, δὲν ἀνησυχῶ, οὔτε ἀντιλέγω, οὔτε κατακρίνω, ἀρκεῖ, νὰ ἐννοοῦν αὐτὸ ποὺ λέγουν καὶ νὰ ἀντιληφθοῦν καλὰ τὸ ἑξῆς : «ὅ,τι εἶναι μέλλον δὲν εἶναι μέλλον, οὔτε ὅ,τι εἶναι παρελθὸν εἶναι πράγματι παρελθόν». Διότι ὀλίγα μόνον ἠμποροῦμεν νὰ διατυπώσωμεν μὲ ἀκρίβειαν, πολλὰ διατυπώνομεν ἀνακριβῶς, ἀλλ' ἀντιλαμβανόμεθα ὅ,τι θέλομεν νὰ εἴπωμεν.

Εἶπα λοιπὸν πρὸ ὀλίγου, ὅτι μετροῦμεν τὸν χρόνον, ἐφ' ὅσον παρέρχεται, διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦτο εἶναι διπλοῦν, ἐκεῖνο εἶναι ἁπλοῦν ἢ ἴσον μὲ ἄλλο χρονικὸν διάστημα καὶ διὰ νὰ καθορίσωμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ χρόνου, κάθε ἄλλην ὁποιανδήποτε χρονικὴν σχέσιν.

Ὅθεν μετροῦμεν τὸν χρόνον, ἐφ' ὅσον παρέρχεται. Ἂν δὲ μοῦ ἀπευθύνῃ κανεὶς τὴν ἐρώτησιν : «καὶ πῶς τὸ ξέρεις ;», θ' ἀπαντήσω ὅτι τὸ ξέρω, διότι τὸν μετροῦμεν πραγματικῶς, οὔτε δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν τὸ μὴ ὑπάρχον, τὸ δὲ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον δὲν ὑφίστανται. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μετρήσωμεν τὸ παρόν, ἀφοῦ οὐδένα χῶρον κατέχει ; Ὥστε τὸ μετροῦμεν καθ' ἣν ὥραν παρέρχεται, διότι, εὐθὺς ὅταν παρέλθῃ, δὲν ἠμποροῦμεν πλέον νὰ τὸ μετρήσωμεν, δεδομένου ὅτι τότε δὲν ὑπάρχει τίποτε νὰ μετρηθῇ.

Ἀλλὰ πόθεν ἔρχεται ; Ἀπὸ ποῦ διέρχεται καὶ ποῦ ἐξαφανίζεται, κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ μετροῦμεν ; Πόθεν, ἐὰν ὄχι ἐκ τοῦ μέλλοντος, ἀπὸ ποῦ, ἐὰν ὄχι διὰ μέσου τοῦ παρόντος ; Ποῦ, ἐὰν ὄχι εἰς τὸ παρελθόν ; Ἔρχεται λοιπὸν ἐξ ἐκείνου ποὺ δὲν ὑφίσταται, διέρχεται δι' ἐκείνου, τὸ ὁποῖον στερεῖται χώρου καὶ ἐξαφανίζεται ἐντὸς ἐκείνου, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει πλέον.

Ἀλλὰ τί εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ μετροῦμεν, ἐὰν μὴ ὁ χρόνος εἰς κάποιον χῶρον ; Διότι, ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν χρονικῶν διαστημάτων καὶ λέγωμεν, ὅτι εἶναι διπλάσια, τριπλάσια ἢ ἴσα, ἢ

ὅταν προβαίνωμεν, εἰς ἄλλην τινὰ χρονικὴν διαίρεσιν, τί ἄλλο μετροῦμεν ἐν προκειμένῳ, ἐὰν μὴ ἐκτάσεις τοῦ χρόνου; Εἰς ποίαν λοιπὸν ἔκτασιν μετροῦμεν τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος παρέρχεται; Ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μετρήσωμεν τὸ μὴ ὑπάρχον. Μήπως ἠμποροῦμεν νὰ τὸν μετρήσωμεν εἰς τὸ παρόν, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου διέρχεται; Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν τὸ στερούμενον χώρου. Μήπως εἰς τὸ παρελθόν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐξαφανίζεται; Ἀλλὰ ἀδυνατοῦμεν νὰ μετρήσωμεν τὸ μὴ ὑφιστάμενον πλέον.

Ὁ Αὐγουστῖνος ζητεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸν τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος

Τὸ πνεῦμά μου διακαίεται ἀπὸ τὸν πόθον νὰ διευκρινίσῃ τὸ τόσον πολύπλοκον αὐτὸ αἴνιγμα. Μὴ θελήσῃς, Πάτερ ἀγαθέ, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ Σου Σὲ ἱκετεύω. Μὴ θελήσῃς ν' ἀποκρύψῃς εἰς τὸν πόθον μου τὰ μυστήρια ταῦτα, τὰ συγχρόνως τόσον οἰκεῖα καὶ τόσον σκοτεινά, διὰ νὰ ἠμπορέσω νὰ διεισδύσω ἐντὸς αὐτῶν, ὅπως μοῦ ἀποκαλυφθοῦν ἐν μέσῳ τοῦ φωτὸς τῆς εὐσπλαχνίας Σου, Κύριε! Ποῖον ἠμπορῶ νὰ συμβουλευθῶ δι' αὐτά; Καὶ εἰς ποῖον θὰ ἐξομολογηθῶ τὴν ἄγνοιάν μου, ἐὰν ὄχι εἰς Ἐσέ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι φορτικὸς ὁ ζῆλός μου, ποὺ μὲ πυρπολεῖ διὰ τὰς Γραφάς Σου; Δῶσε μου ὅ,τι ἀγαπῶ, διότι ἀγαπῶ, Σὺ δὲ μὲ ἔκαμες ν' ἀγαπῶ. Δῶσέ μου, Πατέρα, Ἐσὺ ποὺ γνωρίζεις «δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις Σου»(1). Δῶσέ μου ὅ,τι ἤρχισα ἤδη νὰ γνωρίζω καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο κόπος ἐναντίον μου(2), ἂν δὲν τὸ ἀποκάλυπτες εἰς ἐμέ.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ Σὲ ἱκετεύω. Ἐν ὀνόματι τοῦ ἁγίου αὐτοῦ τῶν ἁγίων εὐδόκησον, ὅπως οὐδεὶς μὲ συσκοτίσῃ. «Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα»(3). Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐλπίς μου, ζῶ μὲ αὐτὴν «τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου»(4). «Ἰδοὺ παλαιὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου»(5) καὶ παρέρχονται, ἀγνοῶ πῶς.

Καὶ λέγομεν: ὁ χρόνος καὶ ὁ χρόνος, οἱ χρόνοι καὶ οἱ χρό-

---

(1) Ματθ. ζ', 11.
(2) Ψαλμ. ΟΒ' 16.
(3) Ψαλμ. ΡΙΕ', 1.
(4) Ψαλμ. ΚΣΤ', 4.
(5) Ψαλμ. ΛΗ', 6.

νοι : «ὁ α΄ ὡμίλησε ἐπὶ τόσον χρόνον». «Πόσον καιρὸν ἐχρειάστηκε ὁ β΄ γιὰ νὰ κάμῃ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ;» «Πρὸ πόσου καιροῦ δὲν τὸν εἶδα» ! Ἐπίσης λέγομεν : «ἡ συλλαβὴ αὐτὴ δὲν ἔχει δύο χρόνους ἐν σχέσει πρὸς ἄλλην συλλαβήν, ποὺ εἶναι βραχεῖα καὶ ἔχει ἕνα καὶ μόνον χρόνον. Αὐτὰ λέγομεν καὶ τὰ ἀκούομεν. Ἐννοούμεθα καὶ ἐννοοῦμεν. Εἶναι πράγματα καταφανέστατα, κοινότατα, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως μυστηριώδη, ἡ δὲ κατανόησίς των θὰ ἦτο κυριολεκτικῶς κάτι τὸ νέον.

Τί εἶναι ὁ χρόνος

Ἤκουσα ἀπὸ κάποιον ἄνδρα σοφόν, ὅτι ὁ χρόνος εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδία κίνησις τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, ἀλλὰ δὲν παραδέχθηκα τὴν γνώμην του. Διότι, διατί ὁ χρόνος νὰ μὴν εἶναι ἡ κίνησις ὅλων τῶν σωμάτων ; Πῶς ; νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι θὰ ἐξηφανίζοντο τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, ὁ δὲ τροχὸς ἑνὸς κεραμέως θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ στρέφεται, δὲν θὰ ὑπῆρχε χρόνος διὰ τὴν καταμέτρησιν τῶν στροφῶν τοῦ τροχοῦ : Καὶ δὲν θὰ ἐλέγαμε ὅτι αὐταὶ αἱ στροφαὶ πραγματοποιοῦνται εἰς ἴσα χρονικὰ διαστήματα ἤ, ἐὰν αἱ μὲν ἦσαν ταχύτεραι, αἱ δὲ βραδύτεραι, ὅτι αἱ μὲν διαρκοῦν περισσότερον, αἱ δὲ ὀλιγώτερον χρόνον ; Καὶ ἡμεῖς, ὅταν λέγωμεν αὐτά, δὲν ὁμιλοῦμεν κατὰ τὴν διάρκειαν κάποιου χρόνου, καὶ θὰ ὑπῆρχαν εἰς τὰς λέξεις μας μακραὶ καὶ βραχεῖαι συλλαβαί, ἐὰν αἱ μὲν δὲν διαρκοῦσαν περισσότερον, αἱ δὲ ὀλιγώτερον χρόνον ;

Ὦ Θεέ, εὐδόκησε, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἠμπορέσῃ νὰ διακρίνῃ εἰς ἕνα σημεῖον τὸ φῶς, ποὺ ἀποκαλύπτει τὸ μεγαλεῖον καὶ κάθε σμικρότητα(1). Ὑπάρχουν ἀστέρες καὶ «φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι, καὶ εἰς καιρούς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς»(2).

(1) «Deus, dona hominibus in parvo communes notitias rerum parvarum atque magnarum» μετεφράσαμεν ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀπόδοσιν τῆς φράσεως ταύτης ὑπὸ τοῦ L. Moreau (Les Gonfessions St. Augustin, Paris). Ὁ Paul Janet ἀποδίδει τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἑξῆς: «O Dieu, accordez aux hommes de découvrir dans un petit exemple l' intelligence des choses les plus grande» !

(2) Γεν. Α', 14.

Ναί, ὑπάρχουν πραγματικῶς, ἀλλά, οὔτε ἐγώ, οὔτε αἱ στροφαὶ τοῦ τροχοῦ τοῦ κεραμέως ἐκείνου εἶναι ἡ ἡμέρα, οὔτε ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος θὰ διϊσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ στροφαὶ τοῦ τροχοῦ δὲν εἶναι κάποιος χρόνος.

Ἐκεῖνο, ποὺ ἐγὼ ἐπιθυμῶ, εἶναι νὰ μάθω τὴν δύναμιν καὶ τὴν φύσιν τοῦ χρόνου διὰ τοῦ ὁποίου ὑπολογίζομεν τὴν κίνησιν τῶν σωμάτων καὶ λέγομεν, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ἡ α κίνησις ἀπαιτεῖ περισσότερον χρόνον παρὰ ἡ κίνησις β. Διότι, ἡμέραν λέγοντες, δὲν πρέπει νὰ ἐννοοῦμεν ἀποκλειστικῶς τὸν χρόνον τῆς παραμονῆς τοῦ ἡλίου ὑπεράνω τῆς γῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον διακρίνομεν τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὴν νύκτα, ἀλλὰ τὴν τροχιάν του, ὁλόκληρον ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς ἀνατολάς, κατὰ τὸ πνεῦμα δὲ αὐτὸ λέγομεν : «παρῆλθον τόσαι ἡμέραι», εἰς τὴν φράσιν δὲ ταύτην συμπεριλαμβάνονται ὄχι μόνον αἱ ἡμέραι, ἀλλὰ καὶ αἱ νύκτες, χωρὶς νὰ μετροῦνται αἱ νύκτες ἰδιαιτέρως. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἡμέρα συγκροτεῖται ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου ἀπ᾽ ἀνατολῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐρωτῶ : Εἶναι ἆρά γε αὐτὴ ἡ ἰδία κίνησις ἡ ἡμέρα ἢ τὸ διάστημα τοῦ χρόνου, κατὰ τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται ἡ ἡμέρα ἢ συγχρόνως καὶ τὰ δύο μαζί ;

Ἐὰν εἶναι τὸ πρῶτον, τότε θὰ εἴχαμεν μίαν ἡμέραν καὶ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἥλιος θὰ ἠμποροῦσε νὰ διατρέξῃ εἰς μίαν καὶ μόνην ὥραν τὸ αὐτὸ διάστημα. Ἐὰν εἶναι τὸ δεύτερον, τότε ἡ ἡμέρα δὲν θὰ ἦτο πράγματι μία ἡμέρα, ἐὰν ὁ ἥλιος δὲν ἐκτελοῦσε τὴν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς ἀνατολὰς κίνησίν του εἰς βραχὺ χρονικὸν διάστημα μιᾶς ὥρας, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε, διὰ νὰ συγκροτηθῇ μία ἡμέρα, ὅπως ὁ ἥλιος ἐκτελέσῃ εἴκοσι τέσσερες φορὲς τὴν ἐν λόγῳ περιστροφικὴν κίνησιν. Ἐὰν εἶναι συγχρόνως καὶ τὰ δύο μαζί, τότε δὲν θὰ ὠνομάζετο ἡμέρα, οὔτε ἡ ἐντὸς μιᾶς ὥρας συντελουμένη περιστροφικὴ κίνησις τοῦ ἡλίου οὔτε ἐὰν ὁ ἥλιος ἔμενεν ἀκίνητος καθ᾽ ὑπόθεσιν—τὸ χρονικὸν διάστημα ποὺ διατρέχει σήμερον, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν συνήθη τροχιάν του ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἄλλο πρωΐ.

Δὲν ἐρωτῶ λοιπὸν τί εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ὀνομάζομεν ἡμέραν, ἀλλὰ τί εἶναι ὁ χρόνος, διὰ τοῦ ὁποίου, ὑπολογίζοντες τὴν πορείαν τοῦ ἡλίου, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ χρόνος, ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὴν ποπείαν ταύτην, θὰ ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ μι-

κρότερος ἀπὸ τὸν σημερινόν, ἐὰν ἡ ἐν λόγῳ πορεία ἐγίνετο κατὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, ποὺ ἤδη ἀποτελεῖται ἐκ δώδεκα ὡρῶν. Ἐὰν δὲ παρεβάλλωμεν τοὺς δύο χρόνους, θὰ ἐλέγαμεν, ὅτι ὁ ἕνας ἁπλοῦς, ὁ ἄλλος διπλοῦς, μολλονότι καὶ κατὰ τὸν πρῶτον καὶ κατὰ τὸν δεύτερον, δηλαδὴ κατὰ τὸν πρῶτον ἁπλοῦν καὶ κατὰ τὸν δεύτερον διπλοῦν χρόνον, ὁ ἥλιος ἐκτελεῖ τὴν ἰδίαν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν του.

Λοιπὸν ἂς μὴ μοῦ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ὁ χρόνος εἶναι ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων, διότι, ὅταν ὁ ἀνθρώπινος πόθος ἔκαμε νὰ σταματήσῃ τὸν ἥλιον, διὰ νὰ τερματισθῇ ἡ νίκη (1), ὁ ἥλιος ἐσταμάτησεν, ἀλλ' ὁ χρόνος ἐβάδισεν ἐμπρός. Ἡ μάχη ἐδόθη καὶ ἐτερματίσθη κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἐκεῖνο, ποὺ ἦτο διὰ τὴν διεξαγωγήν της ἀρκετό.

Ὅθεν βλέπω, ὅτι ὁ χρόνος εἶναι κάποιος χῶρος. Ἀλλὰ τὸ βλέπω πραγματικῶς ἢ μήπως αὐταπατῶμαι; Δίδαξέ με Σύ, ὦ Φῶς καὶ Ἀλήθεια!

Γνώμων τῆς κινήσεως εἶναι ὁ χρόνος

Σὺ ἆρά γε διατάσσεις νὰ ἐπιδοκιμάσω τοὺς λέγοντας, ὅτι ὁ χρόνος εἶναι κίνησις σώματός τινος; Ὄχι, Σὺ δὲν τὸ διατάσσεις αὐτό. Διότι ἀκούω, ὅτι τὰ σώματα δὲν κινοῦνται παρὰ ἐν χρόνῳ, αὐτὸ δὲ μοῦ λέγεις Ἐσύ. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ὁ χρόνος εἶναι κίνησις τῶν σωμάτων αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, δὲν τὸ παρδέχομαι, οὔτε εἶσαι Σύ, ποὺ μοῦ τὸ λέγεις. Διότι ὅταν κινῆται ἕνα σῶμα, ὑπολογίζω τὴν διάρκειαν τῆς κινήσεως αὐτοῦ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τέλους, διὰ τοῦ χρόνου. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἀκόμη ἐκείνην, κατὰ τὴν

---

(1) Ἐδῶ πρόκειται περὶ τῆς μάχης ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἡ Γραφή. Ἡ Γαβαών, πόλις τῆς Παλαιστίνης, ἐπιτυχοῦσα διὰ δόλου τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἐκίνησε τὴν ὀργὴν τῶν γειτόνων ὁμοφύλων της καὶ πέντε Χαναναῖοι βασιλεῖς τὴν ἐπολιόρκησαν. Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἔσπευσεν εἰς βοήθειάν της καὶ ἐφόνευσε τοὺς πέντε ἐπιδρομεῖς. Κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ὁ Θεὸς χάριν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἔρριψε χάλαζαν κατὰ τῶν Χαναναίων καὶ ἐσταμάτησε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην. (Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν κτλ.). Ἔκτοτε οἱ Γαβαωναῖοι ὑπηρέτουν τοὺς Ἰσραηλίτας ἀγογγύστως.

ὁποίαν εἶδα τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, τὸ δὲ σῶμα ἐξακολουθεῖ νὰ κινῆται, χωρὶς νὰ διακρίνω τὸ τέλος τῆς κινήσεώς του, δὲν θὰ ἠμπορέσω νὰ ὑπολογίσω τὴν κίνησιν παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρχισα νὰ τὴν ἀντιλαμβάνωμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος, μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν τὴν ἀντιλαμβάνομαι πλέον. Ἐὰν δὲ παρατηρήσω τὴν κίνησιν ταύτην ἐπὶ χρόνον μακρόν, θὰ δυνηθῶ νὰ εἴπω μόνον, ὅτι εἶναι μακρά, ἀλλ' ὄχι καὶ πόσον μακρὰ εἶναι, διότι δὲν ὑπολογίζομεν μὲ ἀκρίβειαν παρὰ μόνον διὰ τῆς συγκρίσεως. Λέγομεν, π. χ., ὅτι ἕνα ἀντικείμενον εἶναι ἴσον μὲ ἕνα ἄλλο ἢ ὅτι εἶναι διπλάσιον κ.τ.λ. Ἀλλά, ἐὰν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ καθορίσωμεν εἰς τὸν χῶρον τὸ σημεῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἤρχισε καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἐτερματίσθη ἡ κίνησις σώματός τινος, ἤ, ἐὰν τὸ σῶμα τοῦτο περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν κίνησιν τῶν μερῶν του, θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ εἴπωμεν πόσον χρόνον διήρκεσεν ἡ κίνησις τοῦ σώματος αὐτοῦ ἢ τῶν μερῶν του ἀπὸ τοῦ ἑνὸς σημείου εἰς τὸ ἄλλον.

Ὥστε, ἀφοῦ ἄλλο εἶναι ἡ κίνησις τοῦ σώματος καὶ ἄλλη ἡ καταμέτρησις τῆς κινήσεως αὐτῆς, ποῖος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντιληφθῇ ποία ἐκ τῶν δύο ἔχει μεγαλύτερον δικαίωμα νὰ ὀνομασθῇ χρόνος. Διότι, δεδομένου ὅτι ἕνα σῶμα κινεῖται ἄλλοτε μὲν ταχύτερα, ἄλλοτε δὲ ἀργότερα, ἄλλοτε δὲ δὲν κινεῖται, δὲν ὑπολογίζομεν διὰ τοῦ χρόνου μόνον τὴν κίνησίν του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠρεμίαν του καὶ λέγομεν: «ἔμεινεν ἐν ἠρεμίᾳ τόσον χρόνον ὅσον καὶ ἐν κινήσει», ἢ «δύο ἢ τρεῖς φορὰς περισσότερον», ἤ, τέλος, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον συμφώνως μὲ ἕνα ὑπολογισμὸν ἀκριβῆ ἢ κατὰ προσέγγισιν. Ὅθεν ὁ χρόνος δὲν εἶναι ἡ κίνησις τῶν σωμάτων.

Μία δέησις

Σοῦ ἐξομολογοῦμαι, Κύριε, ὅτι ἀκόμη ἀγνοῶ τί εἶναι ὁ χρόνος, καὶ ὅμως ὁμολογῶ, ὅτι αὐτὰ τὰ λέγω ἐν χρόνῳ, ὅτι ὁμιλῶ περὶ τοῦ χρόνου ἐπὶ χρόνον μακρὸν καὶ ὅτι ὁ μακρὸς οὗτος χρόνος δὲν εἶναι παρὰ ἕνα χρονικὸν διάστημα. Ἀλλὰ πῶς ἠμπορῶ νὰ τὸ γνωρίζω, ἐφ' ὅσον ἀγνοῶ τί εἶναι ὁ χρόνος; Ἀλλά, ἴσως ἕνα καὶ μόνον ἀγνοῶ, δηλαδὴ νὰ διατυπώσω ἐκεῖνο, ποὺ γνωρίζω.

Ἀλλοίμονον σ' ἐμένα, ποὺ δὲν ἠμπορῶ νὰ εἴπω οὔτε ὅτι ἀγνοῶ! Ἰδοὺ ἐγὼ ἐνώπιόν Σου, ὦ Θεέ μου, Σὺ γνωρίζεις ἂν ψεύδωμαι, ἂν ἡ καρδία μου εἶναι ὅπως ὁ λόγος μου. «Σὺ φωτιεῖς τὸν λύχνον μου, Κύριε ὁ Θεός μου, φωτιεῖς τὸ σκότος μου (1).

Τὸ μέτρον τοῦ χρόνου

Ἡ ψυχή μου δὲν εἶναι εἰλικρινής, ὅταν Σοῦ ὁμολογῇ ὅτι ἠμπορῶ νὰ καταμετρήσω τὸν χρόνον; Λοιπόν, Κύριε καὶ Θεέ μου, καταμετρῶ καὶ δὲν γνωρίζω ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καταμετρῶ. Καταμετρῶ ἆρά γε τὴν κίνησιν ἑνὸς σώματος ἐν τῷ χρόνῳ, χωρὶς νὰ καταμετρῶ τὸν ἴδιον τὸν χρόνον αὐτὸν καθ' ἑαυτόν; Ἀλλὰ θὰ καταμετροῦσα τὴν κίνησιν ἑνὸς σώματος, θὰ ἠμποροῦσα νὰ εἴπω πόσον ἡ κίνησις αὐτὴ διαρκεῖ, πόσος χρόνος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ μεταβῇ τὸ σῶμα αὐτὸ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, χωρὶς νὰ καταμετρήσω τὸν χρόνον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται;

Ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν χρόνον πῶς τὸν καταμετρῶ; Μήπως καταμετροῦμεν τὸν βραχύτερον χρόνον διὰ τοῦ μακροτέρου, δηλαδὴ ὅπως καταμετροῦμεν μὲ τὸν πῆχυν μίαν δοκόν; Τοιουτοτρόπως, μιὰ βραχεῖα συλλαβὴ χρησιμεύει διὰ τὸν ὑπολογισμὸν μιᾶς μακρᾶς τοιαύτης, καὶ λέγομεν, ὅτι ἡ δευτέρα εἶναι διπλασία τῆς πρώτης. Μετροῦμεν μίαν ᾠδὴν διὰ τῶν στίχων, τοὺς ὁποίους ἐμπεριέχει, τοὺς στίχους διὰ τῶν ποδῶν, τοὺς πόδας διὰ τῶν συλλαβῶν καὶ τὰς μακρὰς συλλαβὰς μὲ τὰς βραχείας. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς σελίδας, δὲν ἰσχύει ἡ τοιαύτη καταμέτρησις διότι ἐκεῖ καταμετροῦμεν τὸν χῶρον καὶ ὄχι τὸν χρόνον, ἐφ' ὅσον ὅμως αἱ λέξεις παρέρχονται καὶ παρέρχονται, λέγομεν: «ἡ ᾠδὴ αὐτὴ εἶναι μακρά, διότι σύγκειται ἐκ τόσων στίχων, οἱ στίχοι αὐτοὶ εἶναι μακροί, διότι συνίστανται ἐκ τόσων ποδῶν, οἱ πόδες αὐτοὶ εἶναι μακροί, διότι περιέχουν τόσας συλλαβάς, ἡ συλλαβὴ αὐτὴ εἶναι μακρά, διότι εἶναι διπλασία μιᾶς συλλαβῆς βραχείας».

Ἀλλ' οὔτε κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν παρέχεται ἀσφαλὲς μέτρον χρόνου, διότι δύναται νὰ συμβῇ, ὥστε ἕνας στίχος βραχύς, ἐφ' ὅσον τὸν προφέρομεν βραδέως, νὰ διαρκῇ περισσότερον χρό-

---

(1) Ψαλμ. ΙΖ', 29.

νον παρὰ ἕνας στίχος μακρός, ὅταν τὸν προφέρωμεν ταχύτατα, τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ ὅσον ἀφορᾷ ἕνα ἄσμα, ἕνα πόδα ἢ μίαν συλλαβήν.

Ἐξ αὐτοῦ μοῦ ἔγινε φανερόν, ὅτι ὁ χρόνος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνας χῶρος, ἀλλ' ἀγνοῶ τίνος πράγματος εἶναι ὁ χῶρος αὐτός. Ἴσως νὰ εἶναι χῶρος αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος. Διότι, τί μετρῶ, ὦ Θεέ μου, ὅταν λέγω ἀορίστως: «ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι μικρότερος ἐκείνου :» ἢ ἀκριβέστερα «ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι διπλάσιος τοῦ χρόνου ἐκείνου ;» Μετρῶ τὸν χρόνον, καὶ ἠξεύρω, ὅτι τὸν μετρῶ, ἀλλὰ τὸ μέλλον δὲν τὸ μετρῶ, διότι δὲν ὑπάρχει ἀκόμη, δὲν μετρῶ τὸ παρόν, διότι εἶναι ἰδιαίτερον, δὲν μετρῶ τὸ παρελθόν, διότι δὲν ὑφίσταται πλέον. Τί εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο ποὺ μετρῶ ; Μήπως, καθὼς εἶπα καὶ προηγουμένως, δὲν μετρῶ τὰ παρελθόντα, ἀλλὰ τὸν χρόνον, ἐφ' ὅσον παρέρχεται ;

*
* *

Πρέπει νὰ ἐπιμείνῃς, ὦ ψυχή μου, νὰ προσέξῃς περισσότερον «ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν» (¹) «αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ οὐχ ἡμεῖς»(²). Στρέψε, ὅπου γλυκοχαράζει τῆς ἀληθείας τὸ φῶς !

Ἰδού, ἐπὶ παραδείγματι, μία σωματικὴ φωνή : ὁ ἦχος ἀρχίζει, συνεχίζεται, ἀκόμα συνεχίζεται, καὶ κατόπιν παύει. Ἐπακολουθεῖ σιωπή. Ἤδη παρῆλθεν ἡ φωνή, δὲν ὑπάρχει πλέον. Προτοῦ ἀκουσθῇ εὑρίσκετο εἰς τὸ μέλλον καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μετρηθῇ, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίστατο ἀκόμη. Καὶ τώρα ἐπίσης δὲν ἠμπορεῖ νὰ μετρηθῇ διότι δὲν ὑπάρχει πλέον. Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ μετρηθῇ, παρὰ καθ' ὃν χρόνον ἀντηχοῦσε, ἀφοῦ τὸ παρὸν εἶναι ἀδιαίρετον.

Ἐὰν λοιπὸν αὐτὴ ἡ φωνὴ ἦτο δυνατὸν νὰ μετρηθῇ ὑπὸ τὸν ἀναφερθέντα ὅρον, ἰδού, φαντάζομαι καὶ δευτέραν φωνήν, ποὺ ἀκούεται καὶ ἠχεῖ ὁμοίως, ἀλλὰ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως. Ἂς μετρήσωμεν λοιπὸν αὐτὴν τὴν φωνήν, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ, διότι, εὐθὺς ὅταν παύσῃ νὰ ἠχῇ, θὰ εἶναι ἤδη παρελθοῦσα καὶ δὲν θὰ ὑπάρχῃ τίποτε, ποὺ νὰ ἠμπορῇ νὰ μετρηθῇ.

(1) Ψαλμ. ΞΑ', 9.
(2) Ψαλμ. Θ', 3.

Ἂς τὴν μετρήσωμε λοιπὸν καὶ ἂς εἴπωμεν πόση εἶναι. Ἀλλὰ ἐφ' ὅσον ἠχεῖ, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν καταμέτρησίν της παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ ἠχῇ, μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπαυσε νὰ ἀκούεται. Διότι μετροῦμεν μόνον τὸ διάστημα, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ μίαν ἀρχὴν μέχρι ἑνὸς τέλους. Ὅθεν ἡ φωνή, ποὺ δὲν ἔχει τελειώσει ἀκόμη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετρηθῇ, καὶ συνεπῶς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶναι μακρὰ ἢ βραχεῖα, ἢ ὅτι εἶναι ἴση μὲ ἄλλην φωνὴν ἢ ὅτι εἶναι διπλασία κ.τ.λ. Ἀλλὰ εὐθὺς ὅταν τερματισθῇ, δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον. Λοιπὸν κατὰ ποῖον τρόπον θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ μετρηθῇ; Καὶ ὅμως μετροῦμεν τὸν χρόνον, ἀλλ' οὔτε τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἀκόμη δὲν ὑφίσταται, οὔτε ἐκεῖνον, ποὺ δὲν ὑπάρχει πλέον, οὔτε ἐκεῖνον, ποὺ δὲν κατέχει καμμίαν ἔκτασιν, οὔτε ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔχει κανένα ὅριον. Ἑπομένως, δὲν μετροῦμεν οὔτε τὸ παρελθόν, οὔτε τὸ μέλλον, οὔτε τὸ παρόν, οὔτε τὸν παρερχόμενον χρόνον, καὶ ὅμως μετροῦμεν τὸν χρόνον.

Ὁ στίχος: «Deus creator omnium» σύγκειται ἐξ ὀκτὼ συλλαβῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐξ ὑπαμοιβῆς μακραὶ καὶ βραχεῖαι: ὑπάρχουν λοιπὸν τέσσερες βραχεῖαι: ἡ πρώτη, ἡ τρίτη, ἡ πέμπτη καὶ ἡ ἑβδόμη, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἁπλαῖ ἐν σχέσει πρὸς τέσσαρας μακράς, δηλαδὴ πρὸς τὴν δευτέραν, τὴν τετάρτην, τὴν ἕκτην καὶ τὴν ὀγδόην. Αἱ τελευταῖαι διαρκοῦν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς πρώτας, χρόνον διπλάσιον, τοῦτο δὲ γίνεται φανερὸν ἀπὸ τὴν προφορὰν καὶ βεβαιοῦται ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἠμπορῶ νὰ βασισθῶ εἰς τὴν μαρτυρίαν ταύτην, μετρῶ τὴν μακρὰν συλλαβὴν διὰ τῆς βραχείας καὶ μανθάνω ὅτι ἡ μακρὰ συλλαβὴ περιέχει τὴν βραχεῖαν δύο φοράς. Ἀλλὰ ἐὰν ἡ μία ἠχῇ μετὰ τὴν ἄλλην, καὶ ἐὰν ἡ πρώτη εἶναι βραχεῖα καὶ ἡ δευτέρα μακρά, πῶς θὰ κρατήσω τὴν πρώτην καὶ πῶς θὰ τὴν θέσω ἐπάνω εἰς τὴν δευτέραν, διὰ νὰ μετρήσω κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ εὕρω ὅτι τὴν ἐμπεριέχει δύο φοράς, ἀφοῦ ἡ μακρὰ συλλαβὴ δὲν ἀρχίζει νὰ ἠχῇ παρὰ μόνον, ὅταν ἡ βραχεῖα συλλαβὴ τερματίζεται; Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν μακρὰν συλλαβὴν ἠμπορῶ νὰ τὴν μετρήσω, ἐφ' ὅσον εἶναι παροῦσα, ἀφοῦ δὲν εἶμαι ἱκανὸς νὰ μετρήσω παρὰ μόνον ἐκεῖνο, ποὺ ἔχει τερματισθῇ; Ἀλλ' ὅ,τι ἔχει τερματισθῇ ἔχει παρέλθει.

Τί εἶναι λοιπόν, αὐτὸ τὸ ὁποῖον καταμετρῶ; Ποῦ εἶναι ἡ βραχεῖα, διὰ τῆς ὁποίας μετρῶ, ποῦ εἶναι ἡ μακρά, τὴν ὁποίαν μετρῶ; Καὶ αἱ δύο ἤρχισαν, ἐπέταξαν, παρῆλθον, δὲν ὑπάρχουν πλέον, καὶ ὅμως ἐγὼ τὰς μετρῶ καὶ ἀπαντῶ μὲ πεποίθησιν, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἁπλῆ, ἐκείνη διπλῆ, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴν χρονικὴν διάρκειάν των. Δὲν ἠμπορῶ δὲ νὰ τὸ κάμω, ἐὰν δὲν ἔχουν παρέλθει, ἐὰν δὲν ἔχουν τερματισθῆ. Ὅθεν δὲν μετρῶ τὰς ἐν λόγῳ συλλαβάς, ἀλλὰ κάτι ποὺ δὲν μεταβάλλεται καὶ ποὺ μένει εἰς τὴν μνήμην μου.

Τὸν χρόνον μετρῶ ἐντὸς σοῦ, ὦ ψυχή μου. Μὴ θελήσῃς νὰ ψιθυρίσῃς εἰς τὰ ὦτά μου: Τί εἶναι αὐτό; Μὴ θελήσῃς νὰ παρασυρθῇς ἀπὸ τὸν ψίθυρον τῶν θορυβωδῶν ἐπινοήσεών σου. Ἐντὸς σοῦ, εἶπα, μετρῶ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τὰ πράγματα, ὅταν παρέρχωνται, ἀφίνουν εἰς ἐσέ, ὅπου καὶ ἀπομένει, ὅταν αὐτὰ παρέλθουν. Μετρῶ τὴν ἐντύπωσιν αὐτήν, ποὺ μένει παροῦσα, καὶ ὄχι τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα τὴν παρήγαγον καὶ ἐξηφανίσθησαν. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν μετρῶ, ὅταν μετρῶ τὸν χρόνον. Ἄρα αὐτὴ εἶναι ὁ χρόνος, τὸν ὁποῖον μετρῶ, ἄλλως δὲν μετρῶ κανένα χρόνον.

Ὅταν δὲ μετροῦμε τὴν σιωπὴν καὶ λέγωμεν: ἡ σιωπὴ αὐτὴ διήρκεσε τόσον χρόνον, ὅσον καὶ ὁ ἦχος ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμά μας δὲν ζητεῖ νὰ μετρήσῃ τὸν μὴ ὑπάρχοντα πλέον ἦχον, ὡς ἐὰν ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη νὰ ἠχῇ, μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως καθορίσωμεν διὰ τῆς συγκρίσεως τὰ διαστήματα τῆς σιωπῆς, ἐφ' ὅσον αὕτη ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ; Διότι, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόνον οἱ ἦχοι λέξεων, δὲν ἀναπαράγομεν εἰς τὸν νοῦν μας ᾄσματα, στίχους καὶ λέξεις ὁποιασδήποτε καὶ τέλος μέτρα παντοειδῆ καὶ κινήσεις. Τὴν ἀμοιβαίαν δὲ σχέσιν τῶν χρονικῶν αὐτῶν διαστημάτων καθορίζομεν μὲ ἀκρίβειαν, ὡς ἐὰν ἦσαν ἦχοι πραγματικοί. Ἐὰν θελήσῃ κανεὶς νὰ προφέρῃ μίαν μικρὰν συλλαβήν, ὁρίσῃ δὲ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν του πόσον μακρὰ θὰ εἶναι αὕτη, ἔχει μετρήσει σιωπηρῶς κάποιο χρονικὸν διάστημα. Ἐμπιστευόμενος δὲ εἰς τὴν μνήμην του, ἤρχισε ν' ἀναπαράγῃ ἦχον, ποὺ ἤχησε μέχρι τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἔφθασεν εἰς τὸ σκοπούμενον τέρμα. Ἀλλὰ τί λέγω ἤχησε; Πρέπει νὰ εἴπω: ἤχησε καὶ θὰ ἠχήσῃ, διότι τὸ μέρος τοῦ ἤχου, τὸ ὁποῖον ἤδη ἤχησε, παρῆλθεν, ἐκεῖνο δέ, ποὺ ἀπέμεινε, δὲν ἤχησεν ἀκόμη. Κατὰ ταῦτα, διὰ νὰ συγ-

κροτηθῇ ὁλόκληρος ὁ ἦχος, πρέπει ἡ παροῦσα προσοχὴ νὰ ἐνεργήσῃ, ὥστε τὸ μέλλον νὰ δοθῇ εἰς τὸ παρελθόν. Πρέπει αὐτὸ τοῦτο τὸ παρελθὸν νὰ αὐξηθῇ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ μέλλοντος, ἕως ὅτου, ὅταν πλέον ἐξαλειφθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ μέλλον, τὰ πάντα δὲν θὰ εἶναι πλέον παρὰ παρελθόν.

Ἀλλὰ πῶς τὸ μέλλον ἠμπορεῖ νὰ ἐλαττωθῇ, νὰ ἐξαλειφθῇ, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν ὑπάρχει ; Πῶς μεγαλώνει τὸ παρελθόν, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίσταται πλέον, ἐὰν ὄχι διὰ τὸ ὅτι εἰς τὸν νοῦν, αἰτίαν τῶν φαινομένων τούτων, συνυπάρχουν τρεῖς ἐνέργειαι : ἀναμονή, προσοχὴ καὶ ἀνάμνησις; Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀναμονῆς, διέρχεται διὰ τῆς προσοχῆς καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀνάμνησιν. Ποιὸς ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι τὸ μέλλον δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ; Καὶ ὅμως εὑρίσκεται ἤδη εἰς τὸν νοῦν ἡ ἀναμονὴ τοῦ μέλλοντος. Ποῖος δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι τὸ παρὸν στερεῖται χώρου, ἀφοῦ εἶναι μόνον μία φευγαλέα στιγμή ; Ἀλλ' ἐκεῖνο, ποὺ παρμένει, εἶναι ἡ προσοχή, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται τὸ κατευθυνόμενον εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν. Ὅθεν δὲν εἶναι τὸ μέλλον μακρόν, ἀλλὰ μακρὰ εἶναι ἡ ἀναμονὴ τοῦ μέλλοντος. Δὲν εἶναι μακρὸν τὸ παρελθόν, ἀλλ' εἶναι μακρὰ ἡ ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος.

Θέλω νὰ τραγουδήσω ἕνα τραγούδι, ποὺ τὸ γνωρίζω ἀπὸ μνήμης, προτοῦ ἀρχίσω, ἡ ἀναμονή μου (expectatio) στρέφεται πρὸς τὸ σύνολον τοῦ τραγουδιοῦ, εὐθὺς δὲ ὅταν ἀρχίσω νὰ τραγουδῶ, κάθε μέρος τοῦ ᾄσματος ἐντείνει καὶ τὴν μνήμην μου. Ὥστε ἡ ἐνέργειά μου στρέφεται πρὸς δύο κατευθύνσεις : πρὸς τὴν μνήμην δι' ἐκεῖνο ποὺ εἶπα καὶ πρὸς τὴν ἀναμονὴν δι' ὅ,τι θὰ εἴπω. Καὶ ὅμως ἡ προσοχή μου, διὰ τῆς ὁποίας πᾶν ὅ,τι δὲν ὑπάρχει ἀκόμη εἰσέρχεται εἰς ἐκεῖνο, ποὺ ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται, εἶναι ἑκάστοτε παροῦσα. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ κίνησις αὕτη ἀναπτύσσεται, ἡ μνήμη πλουτίζεται ἀπὸ πᾶν ὅ,τι χάνει ἡ ἀναμονή, μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀναμονὴ ἐξαντλεῖται τελείως, καὶ ἡ ἐνέργειά μου τερματίζεται ὁλοσχερῶς καὶ εἰσέρχεται ὁλοκληρωτικῶς εἰς τὴν μνήμην μου. Ἐκεῖνο δὲ ποὺ συμβαίνει ὡς πρὸς τὸ σύνολον τοῦ ἐκτελεσθέντος τραγουδιοῦ, γίνεται καὶ ὡς πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν του, ὡς πρὸς κάθε συλλαβήν του. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅσον ἀφορᾷ μίαν ἄλλην εὐρυτέραν ἐνέργειαν, ἐλάχιστον μέρος τῆς ὁποίας θὰ ἦτο τὸ τραγούδι. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ ὡς πρὸς

ὁλόκληρον τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, μέρος τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν αἱ διάφοροι ἐνέργειαι καὶ πράξεις των, καὶ τέλος ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν, ἡ κατ' ἄτομον ζωὴ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἕνα συστατικὸν μέρος των.

Ἀλλά, ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωὰς(1) καὶ ἰδοὺ ἀσωτεία ἡ ζωή μου καὶ ἡ δεξιά σου ἀντελάβετό μου (2) ἐν τῷ Κυρίῳ μου, Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, Μεσίτῃ μεταξὺ τῆς ἑνότητός Σου καὶ τῆς ἰδικῆς μας πολλότητος, μεσίτῃ εἰς τόσα πολλὰ καὶ διὰ τοιούτων μέσων, ὅπως δι' αὐτοῦ κατέχω Ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος δι' αὐτοῦ μὲ κατέλαβε καὶ ὅπως περισυλλέξω τὸν ἑαυτόν μου, ἤδη ἀπηλλαγμένον ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἡμέρας, καὶ προσκολληθῶ εἰς τὴν ἑνότητά Σου. Λησμονῶν τὸ παρελθὸν καὶ χωρὶς ἀνήσυχον πόθον πρὸς ἐκεῖνο, ποὺ ἔρχεται καὶ παρέρχεται, «τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως (3), τοῦ ἀκοῦσαι φωνὴν αἰνέσεως (4) καὶ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητά σου (5), ἡ ὁποία οὔτε ἔρχεται οὔτε παρέρχεται.

Ἤδη, τὰ ἔτη μου ἐν στεναγμοῖς (6) καὶ Σὺ παρηγορία μου, Σύ, Κύριε, Σύ, πατέρα μου, εἶσαι αἰώνιος. Ἐγὼ ἔχω διαχυθῆ εἰς τὸν χρόνον, ἡ τάξις τοῦ ὁποίου μοῦ εἶναι ἄγνωστος. Αἱ σκέψεις μου, ἐσωτερικωτέρα ζωὴ τῆς ψυχῆς μου, θὰ κατασπαράζωνται ἀπὸ τὰς τόσον θορυβώδεις μεταπτώσεις μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν, καθαρισμένος καὶ διαλελυμένος μέσα εἰς τὴν φλόγα τῆς ἀγάπης Σου, θὰ ἐκρεύσω εἰς ἐσὲ καθ' ὁλοκληρίαν.

Καὶ τότε θὰ ἑδραιωθῶ καὶ θὰ στερηθῶ εἰς Ἐσέ, ὡς εἰς μίαν μορφήν, ποὺ ἔχει δημιουργηθῆ δι' ἐμέ. Δὲν θ' ἀναγκάζωμαι πλέον νὰ ὑφίσταμαι τὰς ἐρωτήσεις ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μὲ ἔνοχον περιέργειαν θέλουν νὰ πίνουν περισσότερον παρ' ὅσον ἠμποροῦν νὰ ροφοῦν καὶ μ' ἐρωτοῦν : «Τί ἔκανε ὁ Θεὸς προτοῦ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον» ἢ ἀκόμη : «Πῶς ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ

(1) Ψαλμ. ΝΒ', 4.
(2) Ψαλμ. ΑΖ', 36.
(3) Πρβλ. Φιλιππ. γ', 14.
(4) Ψαλμ. ΚΕ', 7.
(5) Ψαλμ. ΚΣΤ', 4.
(6) Ψαλμ. Λ', 11.

δημιουργήση κάτι, ἀφοῦ προηγουμένως δὲν εἶχε δημιουργήσει τίποτε ;»

Κάμε τους, Κύριε, ἱκανοὺς νὰ σκεφθοῦν καλὰ αὐτὸ ποὺ λέγουν, διὰ ν' ἀντιληφθοῦν, ὅτι «οὐδέποτε» δὲν σημαίνει τίποτε ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑφίσταται ὁ χρόνος. Τὸ νὰ εἴπῃ κανεὶς περί τινος ὅτι οὐδέποτε ἐδημιούργησε κάτι, δὲν σημαίνει ὅτι οὐδέποτε ἐδημιούργησε κάτι εἰς ὡρισμένον χρόνον ; Ἂς ἐννοήσουν λοιπόν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ πρὸ τῆς Δημιουργίας χρόνος καὶ ἂς παύσουν νὰ διαδίδουν τοιούτου εἴδους ἠλιθιότητας (1). Ἂς συγκεντρώσουν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς ὅ,τι εὑρίσκεται ἐνώπιόν των καὶ ἂς ἐννοήσουν καλά, ὅτι Σὺ ὑπῆρξες πρὸ πάντων τῶν αἰώνων δημιουργὸς καὶ ὅτι οὐδεὶς χρόνος, οὐδὲν πλάσμα, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὑπεράνω τοῦ χρόνου, συμμετέχει εἰς τὴν ἰδικήν Σου αἰωνιότητα.

Κύριε καὶ Θεέ μου, πόσαι ὁδοὶ ἑλικοειδεῖς καὶ πόσαι ἄβυσσοι εἰς τὰ μυστήριά Σου καὶ πόσον μακρὰν ἀπὸ τὰς ὁδοὺς αὐτὰς μὲ ἔρριψαν αἱ συνέπειαι τῶν ἁμαρτιῶν μου ! Θεράπευσε τὰ μάτια μου διὰ ν' ἀνοίξουν στὴ χαρὰ τοῦ φωτός Σου ! Ὢ, ἀσφαλῶς ! Ἐὰν ὑπῆρχεν ἕνα πνεῦμα ὑπερτάτης, ὑψίστης ἐπιστήμης, πνεῦμα βαθυτάτης προγνώσεως, διὰ νὰ γνωρίζῃ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τόσον καλά, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω ἕνα γνωστότατον τεμάχιον μουσικῆς, τὸ πνεῦμα τοῦτο θὰ προκαλοῦσε θαυμασμόν, ποὺ θὰ ἔφθανε μέχρι τρόμου. Κανένα γεγονός, ἀναγόμενον εἰς τὸ παρελθὸν ἢ εἰς τὸ μέλλον τῶν αἰώνων, δὲν θὰ τοῦ διέφευγε καθὼς ἀκριβῶς, ὅταν ψάλλω ἕνα ᾆσμα, ἀντιλαμβάνομαι πόσας στροφὰς ἔχω ἤδη ψάλει καὶ πόσαι στροφαὶ ἀκόμη ὑπολείπονται. Ἀλλὰ μακρὰν ἐμοῦ, μακρὰν ἐμοῦ ἡ σκέψις νὰ ἐξομοιώσω τὴν γνῶσιν αὐτὴν μὲ ἐκείνην, ποὺ ἔχεις Ἐσὺ περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ὦ δημιουργὲ τοῦ Σύμπαντος, δημιουργὲ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ! Ἡ ἐπιστήμη Σου εἶναι κατὰ διάφορον τρόπον θαυμασία, μυστηριώδης, ὤ, ναί, κατὰ τρόπον διάφορον ! Ὅταν ψάλλουν ἢ ἀκούουν νὰ ψάλλεται μιὰ μελῳδία, ἀναμένουν τοὺς φθόγγους, ποὺ πρόκειται νὰ ψαλοῦν καὶ ἐνθυμοῦνται ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προηγή-

(1) Πρβλ. De Civitate Dei XI, VI, ***Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐν χρόνῳ*** (in tempore) ***ἀλλ' ὁμοῦ μετὰ τοῦ χρόνου*** (sed cum tempore).

θησαν. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς δημιουργεῖ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐντυπώσεων καὶ δίδει τὴν ἔκτασιν αὐτῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τῶν τοιούτων θίγει τὴν πραγματικὴν αἰωνιότητά Σου, ὦ Δημιουργὲ τῶν πνευμάτων. Ὅπως «ἐν ἀρχῇ» ἐγνώρισες «τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»(1), χωρὶς δι' αὐτὸ νὰ μεταβληθῇ ἡ γνῶσίς Σου, οὕτως ἐποίησες ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, χωρὶς τίποτε νὰ παρεμποδίσῃ τὴν δρᾶσίν Σου. Ἐκεῖνος, ποὺ τὰ ἐννοεῖ αὐτά, ἂς Σὲ ἐξυμνήσῃ, ἀλλ' ἂς Σὲ ἐξυμνήσῃ καὶ ἐκεῖνος, ποὺ δὲν τὰ ἐννοεῖ. Ὦ πόσον εἶσαι μέγας—καὶ εὑρίσκεις εἰς τοὺς ταπεινοὺς τὴν καρδίαν τὴν κατοικίαν Σου. Διότι ἀνορθώνεις κατερραγμένους(1), ἐκεῖνοι δέ, τοὺς ὁποίους ἀνορθώνεις, δὲν καταπίπτουν πλέον.

---

(1) Πρβλ. Γεν. 1.
(2) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΜΕ'. 8.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΒ'

Ἡ κατανόησις τῶν Γραφῶν ἀκανθώδης, ἀλλ' ὁ Θεὸς βοηθεῖ. —Ὁ οὐρανὸς τῶν οὐρανῶν τοῦ ψαλμῳδοῦ.— Τὰ σκότη τῆς ἀβύσσου.—Ἡ ἀνοργάνωτος ὕλη.— Πῶς ὁ Αὐγουστῖνος κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ μίαν ἰδέαν τῆς ἀνοργανώτου ὕλης.— Πόθεν ἡ ἀνοργάνωτος ὕλη ;— Περὶ τοῦ χρόνου καὶ μερικῶν ἀχρόνων στοιχείων κατὰ τὴν πρωταρχικὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν.— Συζήτησις μετ' ἀντιφρονούντων.—Ἀρχαί τινες μεθόδου ἑρμηνείας τῶν Γραφῶν.

Πόσον ἀμήχανος εἶναι, Κύριε, ἡ καρδιά μου, ὅταν, κατὰ τὴν πενιχρὰν ζωήν μου, τὴν πλήττουν τὰ λόγια τῶν ἁγίων Σου Γραφῶν ! Ἰδοὺ διατὶ ἡ πτωχεία τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως εἶναι πάντοτε πλουσία εἰς λέξεις. Ἡ ἔρευνα εἶναι εὐγλωττοτέρα τῆς εὑρέσεως. Ἡ ζήτησις μακροχρονιωτέρα τῆς ἀποκτήσεως. Τὸ χέρι καταπονεῖται περισσότερον ὅταν κρούῃ, παρὰ ὅταν λαμβάνῃ ἁπλῶς. Ἀλλ' ἔχομεν τὴν ἐπαγγελίαν Σου. Ποῖος εἶναι ἱκανὸς νὰ τὴν ματαιώσῃ : «Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ;» (1) «Αἰτεῖτε καὶ λήψεσθε» (2). «Ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται» (3).

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἐπαγγελίαι Σου. Καὶ ποῖος θὰ ἐφοβεῖτο, μήπως ἀπατηθῇ ἀφοῦ ὑπόσχεται αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ἀλήθεια ;

Ἡ ταπεινή μου γλῶσσα ὁμολογεῖ εἰς τὸ μεγαλεῖόν Σου, ὅτι ἔπλασες τὸν οὐρανόν, τὸν ὁποῖον βλέπω καὶ τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν πατῶ, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεσπάσθη ὁ χοῦς, ποὺ φέρω μαζί μου. Ναί, Σύ, εἶσαι ὁ δημιουργὸς αὐτῶν.

Ἀλλὰ ποῦ εἶναι, Κύριε ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς λέξεις τοῦ ψαλμῳδοῦ ; «ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ;» (4) Ποῦ εἶναι αὐτὸς

---

(1) Ρωμ. η', 31.

(2) Ἰωάνν. ιστ', 24.

(3) Ματθ. ζ', 7—8.

(4) Ψαλμ. ΡΙΓ', 24.

ὁ οὐρανός, ὁ μὴ προσπίπτων εἰς τὴν ὅρασίν μου καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὁποῖον ὅλα ὅσα βλέπω εἶναι γῆ : Διότι ὁλόκληρος ὁ σωματικὸς κόσμος, τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἡ γῆ, χωρὶς νὰ δεικνύῃ παντοῦ τέλειον κάλλος, ἔχει μέχρι τῶν ἀκροτάτων σημείων αὐτοῦ γοητευτικὴν ἐμφάνισιν. Ἀλλά, συγκρινόμενος μὲ τὸν «οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ», καὶ ὁ οὐρανὸς ἀκόμη τῆς γῆς εἶναι γῆ. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ δύο μεγάλα σώματα, συγκρινόμενα μὲ τὸν μυστηριώδη οὐρανὸν ἐκεῖνον, ποὺ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὄχι «τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων», ἠμποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν ὀρθῶς «γῆ».

Ἀλλὰ ἡ γῆ «ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος»(1) ἦτο, δὲν γνωρίζω, ποιὰ ἄβυσσος τεραστία, τὴν ὁποίαν δὲν ἐφώτιζε κανένα φῶς, διότι δὲν εἶχε μορφὴν οὐδεμίαν. Ἰδοὺ διατὶ ὑπηγόρευσες τὰς λέξεις : «καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ σκότος ἐὰν ὄχι ἡ ἔλλειψις τοῦ φωτός ; Διότι, ἐὰν ὑπῆρχε τὸ φῶς, ποῦ θὰ εὑρίσκετο, ἐὰν δὲν ἐξουσίαζε τὸν κόσμον, καταυγᾶζον ἐπ' αὐτοῦ τὴν λάμψιν του ; Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ φῶς δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη, ἡ παρουσία τοῦ σκότους δὲν ἐσήμαινε τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ φωτός. Τὸ σκότος ἐκυριάρχει, ἐπειδὴ δὲν ἐκυριάρχει τὸ φῶς, καθὼς ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει θόρυβος βασιλεύει ἡ σιωπή. Καὶ τί σημαίνει, ὅτι βασιλεύει ἡ σιωπή, ἐὰν ὄχι, ὅτι δὲν ὑφίσταται κανένας θόρυβος :

Σὺ Κύριε, δὲν τὰ ἐδίδαξες, αὐτὰ εἰς τὴν ψυχήν, ποὺ Σοῦ ἐξομολογεῖται τώρα ; Σὺ δὲν μ' ἐδίδαξες, ὅτι προτοῦ μία τοιαύτη ἄμορφος μᾶζα, λάβῃ παρὰ Σοῦ μορφήν, δὲν εἶχε τίποτε οὔτε ὄψιν, οὔτε χρῶμα, οὔτε σῶμα, οὔτε πνεῦμα ; Ναὶ μὲν δὲν ἦτο ἀπόλυτον μηδέν, ἀλλὰ πάντως ἕνα κάτι χωρὶς μορφήν. Καὶ πῶς νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν τὴν ὕλην ; Καὶ πῶς νὰ δώσωμεν κάποιαν ἰδέαν περὶ αὐτῆς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μὴ διακρινομένους διὰ τὴν εὐφυΐαν των, ἐὰν ὄχι διὰ μιᾶς συνήθως χρησιμοποιουμένης λέξεως ; Δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν εἰς ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν, κάτι, ποὺ θὰ ὡμοίαζε μὲ κάποιαν ἀόριστον ἀμορφίαν περισσότερον ἀπὸ τὴν γῆν καὶ τὴν ἄβυσσον ; Ἡ γοητεία αὐτῶν εὑρισκομένων εἰς τὰς εὐτελεῖς τῆς δημιουργίας βαθμίδας, δὲν ἠμπορεῖ νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν περιωπὴν τῶν ἀνωτέρων ὄντων, ποὺ περιβάλλονται ἀπὸ τὴν λάμψιν

(1) Γεν. Α, 2.

καὶ ἀπὸ τὸ φῶς. Διατί λοιπὸν νὰ μὴ παραδεχθῶ, ὅτι ἡ ἄμορφος ἐκείνη μᾶζα, τὴν ὁποίαν ἔπλασες χωρὶς κάλλος, διὰ ν' ἀποσπάσῃς ἐξ αὐτῆς τὴν ὡραιότητα τοῦ Σύμπαντος, ἐχαρακτηρίσθη κατὰ τρόπον ἁρμόζοντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῶν λέξεων : «γῆ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος ;» Τοιουτοτρόπως, ὅταν ἡ σκέψις διερωτᾶται, τί ἠμπορεῖ ν' ἀντιληφθῇ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοιαύτην ὕλην ἡ νόησις καὶ λέγει : «δὲν εἶναι νοητὴ μορφή, ὅπως εἶναι ἡ ὕλη τῶν σωμάτων, ἀλλ' οὔτε αἰσθητή, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τίποτε, ποὺ νὰ δύναται νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν καὶ ὁρατὸν εἰς τὸ ἀόρατον καὶ τὸ ἄμορφον»· ὅταν ὁμιλῇ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις, ἐπιχειρῇ νὰ γνωρίσῃ τὴν ὕλην αὐτήν, χωρὶς νὰ τὴν γνωρίζῃ, ἢ νὰ τὴν ἀγνοῇ ἐν γνώσει τῆς ἀγνοίας της.

Ἀλλ' ἐγώ, Κύριε, ἂν πρέπει νὰ Σοῦ ἐξομολογηθῶ μὲ τὸ στόμα μου καὶ τὴν γραφίδα μου, τί μὲ ἐδίδαξες διὰ τὴν ὕλην αὐτήν, ὅταν ἤκουα νὰ προφέρεται τὸ ὄνομά της, δὲν ἐννοοῦσα τίποτε σχετικῶς, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτοί, ποὺ ὡμιλοῦν περὶ αὐτῆς δὲν ἐννοοῦσαν τίποτε περισσότερον. Τοιουτοτρόπως τὴν ὕλην αὐτὴν τὴν ἐφανταζόμουν ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἠμποροῦσα νὰ σχηματίσω καμμίαν συγκεκριμμένην ἰδέαν περὶ αὐτῆς. Τὴν ψυχήν μου περιεστοίχιζεν χάος μορφῶν βδελυρῶν, φρικαλέων, ὁπωσδήποτε ὅμως ἦσαν μορφαί, καὶ ἐκαλοῦσα ἄμορφον τὴν μᾶζαν ἐκείνην, ὄχι διότι ἐστερεῖτο μορφῆς ἀλλὰ διότι προεικόνιζε κάποιαν μορφήν, ἡ ὁποία, παρουσιαζομένη παράδοξος καὶ ἀλλόκοτος ἐνώπιόν μου, θὰ ἔτρεπε τὰς αἰσθήσεις μου εἰς φυγὴν καὶ θ' ἀνεστάτωνε τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν. Καὶ ἔτσι, ὅ,τι ἐφανταζόμουν, ἦτο ἄμορφον, ὄχι δ' ἔλλειψιν κάθε μορφῆς, ἀλλ' ἐν συγκρίσει μὲ μορφὰς τελειοτέρας. Ἡ καθαρὰ νόησις μοῦ ἐπέβαλλεν, ἐὰν ἤθελα ν' ἀντιληφθῶ ἓν ἀντικείμενον καθ' ὁλοκληρίαν ἄμορφον, νὰ τὸ ἀπογυμνώσω τελείως ἀπὸ κάθε ὑπόλειμμα μορφῆς. Ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωνα. Θὰ ἠμποροῦσα νὰ θεωρήσω ἓν ἀντικείμενον, ἐστερημένον μορφῆς, μᾶλλον ὡς μηδέν, παρὰ νὰ φαντασθῶ ἕνα ὂν ἐνδιάμεσον μεταξὺ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ μηδενός, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἦτο οὔτε μορφὴ οὔτε μηδέν, ἀλλὰ κάτι ἄμορφον καὶ σχεδὸν μηδέν.

Ἔκτοτε ἡ νόησις ἠδυνήθη νὰ διερωτᾷ τὴν φαντασίαν μου, ποὺ ἦτο πλήρης εἰκόνων καὶ φανταστικῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας

διέκρινε τὰς μὲν ἀπὸ τὰς δὲ καὶ συνεδύαζε κατὰ βούλησιν. Ἔστρεφα τὴν προσοχήν μου πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ σώματα. Ἐνεβάθυνα περισσότερον εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀσταθείας ἐκείνης, λόγῳ τῆς ὁποίας τὰ σώματα παύουν νὰ εἶναι, ὅπως ἦσαν προηγουμένως καὶ ἀρχίζουν νὰ εἶναι, ὁποῖα δὲν ὑπῆρξαν ἕως τώρα. Ὑπώπτευα, ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς μιᾶς μορφῆς εἰς τὴν ἄλλην συνετελεῖτο διὰ μιᾶς ἀμόρφου (οὐσίας) καὶ ὄχι διά τινος ἀπολύτου μηδενός.

Ἀλλ' ἐγὼ ἐποθοῦσα νὰ μάθω καὶ ὄχι νὰ ἐπωπτεύω, ἐὰν δὲ τώρα ἡ φωνή μου καὶ ἡ γραφίς μου Σοῦ ἐξωμολόγουν τὰς ἐξηγήσεις, ποὺ ἕως τώρα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μοῦ ἔδωσες, ποιὸς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας μου θὰ ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ μέχρι τέλους; Ἀλλ' ἡ καρδιά μου ἐν τούτοις δὲν θὰ παύσῃ νὰ Σ' ἐξυμνῇ, δὲν θὰ παύσῃ ν' ἀπευθύνῃ πρὸς Ἐσὲ ὑμνῳδίας διὰ τὰς ἀποκαλύψεις ποὺ εἶναι ἀνίκανος νὰ διατυπώσῃ διὰ λέξεων.

Ἡ μεταβλητικότης τῶν μεταβλητῶν ἀντικειμένων εἶναι ἀκριβῶς ἐκείνη, ποὺ δύναται νὰ λαμβάνῃ ὅλας ἐκείνας τὰς μορφάς, ποὺ δέχονται διαδοχικῶς τὰ μεταβλητὰ ἀντικείμενα. Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐν λόγῳ μεταβλητικότης; Εἶναι πνεῦμα; Εἶναι σῶμα; Εἶναι ἕνα εἶδος πνεύματος καὶ σώματος; Ἂν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ κανείς: «Εἶναι μηδέν, ποὺ εἶναι κάτι» ἢ «κάποιο μηδέν, ποὺ ὑφίσταται», ἔτσι θὰ ὥριζα ἐγὼ τὴν ὕλην. Καὶ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ κάποιαν ὕπαρξιν, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ περιβληθῇ τὰς ὁρατὰς καὶ πολυπλόκους ἐκείνας μορφάς.

Ἀλλ' ἀπὸ ποῦ θὰ προήρχοντο, ἐὰν ὄχι ἀπὸ Σένα, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πάντα ἐγένοντο, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν; Ἀλλ' ὅσον ἓν ἀντικείμενον Σοῦ ὁμοιάζει ὀλιγώτερον, τόσο περισσότερον ἀπομακρύνεται ἀπὸ Σένα. Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ χώρου.

Ὅθεν Σύ, Κύριε, ὁ ὁποῖος δὲν εἶσαι διάφορος κατὰ περιπτώσεις, ἀλλὰ πάντοτε ὁ αὐτός, ἅγιος, τρισάγιος Κύριος καὶ παντοδύναμος Θεός, Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν Ἀρχήν, ἡ ὁποία ἐκπορεύεται ἀπὸ Σένα, κατὰ τὴν Σοφίαν, ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ Ἐσέ, ἔπλασες κάτι ἐκ τοῦ μηδενός.

Ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, χωρὶς ν' ἀπασπάσῃς κάτι ἀπὸ τὴν οὐσίαν Σου; ἄλλως θὰ ὑπῆρχε κάτι ὅμοιον μὲ τὸν μονογενῆ υἱόν Σου καὶ κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν μὲ Ἐσέ. Δὲν

θὰ ἦτο δὲ δίκαιον, ὅπως τὸ μὴ παρὰ Σοῦ ἐκπορευόμενον εἶναι ἴσον μὲ Ἐσέ. Ἀλλ' ἐκτός Σου δὲν θὰ ὑπῆρχε τίποτε, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ τὰ πλάσῃς, ὦ μία Τριάς, τριαδικὴ Μονάς! Ἰδοὺ διατὶ ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐκ τοῦ μηδενὸς—τὸ μεγαλεῖον αὐτὸ καὶ τὴν σμικρότητα. Διότι εἶσαι παντοδύναμος, ἡ δὲ ἀγαθότης Σου ἀρέσκεται εἰς τὴν δημιουργίαν ἀγαθῶν. Ἔπλασες τρισμέγιστον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν μικροτάτην· Σὺ ὑπῆρχες ἀλλὰ γύρω Σου ἦτο τὸ μηδέν, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δύο πλάσματα, τὸ ἕνα πλησίον Σου, καὶ τὸ ἕτερον πλησίον τοῦ μηδενός· τὸ ἕνα ἔχει μόνον Ἐσὲ ὑπεράνω του, τὸ ἕτερον, κάτωθεν Σοῦ, οὐδὲν ἔχει.

Ἀλλ' ὁ οὐρανὸς οὗτος τοῦ οὐρανοῦ εἶναι, Κύριε, ἰδικός Σου. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν γῆν ποὺ ἔδωσες εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ τὴν βλέπουν καὶ νὰ τὴν ἐγγίζουν, δὲν ἦτο ὅπως ἡμεῖς σήμερον τὴν βλέπομεν καὶ τὴν ἐγγίζομεν. «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος», ὑπεράνω δὲ αὐτῆς ὑπῆρχε φῶς «καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου», πρᾶγμα, ποὺ σημαίνει σκότος ἀκόμη βαθύτερον τοῦ τῆς ἀβύσσου. Διότι ἡ ἄβυσσος τῶν ὑδάτων ἤδη ὁρατῶν, λαμβάνει μέχρι βαθυτέρων πυθμένων της ἕνα εἶδος φωτός, προσιτὸν εἰς τοὺς ἰχθῦς καὶ τὰ ζῶα, ποὺ ἕρπουν εἰς τὰ βάραθρά της. Ἀλλὰ ἡ μᾶζα ἐκείνη ἦτο σχεδὸν μηδέν, ἀφοῦ ἦτο τελείως ἄμορφος, καὶ ὅμως διατελοῦσε ἤδη ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε νὰ δύναται νὰ λάβῃ μορφήν.

Ὅθεν Σύ, Κύριε, ἔπλασες τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης· τὴν ἀπέσπασες ἐκ τοῦ μηδενός, διὰ νὰ πλάσῃς ἐξ αὐτῆς ἕνα σχεδὸν μηδέν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐδημιούργησες τὰ θαύματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα θαυμάζομεν ἡμεῖς, τέκνα τῶν ἀνθρώπων. Ὦ, πόσον εἶναι μεγαλειώδης ὁ σωματικὸς αὐτὸς οὐρανός, τὸ στερέωμα μεταξὺ τῶν ὑδάτων, τὸ ὁποῖον, τὴν δευτέραν ἡμέραν μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ φωτός, ἔπλασες διὰ μιᾶς λέξεως ΓΕΝΝΗΘΗΤΩ! καὶ ἐγένετο. Τὸ στερέωμα τοῦτο τὸ ἐκάλεσες οὐρανόν: οὐρανὸν τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, τὴν ὁποίαν ἔπλασες τὴν τρίτην ἡμέραν, προσδώσας τὴν ἄμορφον ὕλην ὁρατὴν μορφήν, εἰς τὴν ἄμορφον ὕλην ποὺ ἔχει δημιουργηθῆ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Ἤδη εἶχες δημιουργήσει ἕνα οὐρανὸν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν αἰώνων,

ἀλλ' αὐτὸς ἦτο ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τούτου, διότι ἐν ἀρχῇ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν γῆν, τὴν ὑπὸ Σοῦ δημιουργηθεῖσαν, αὐτὴ δὲν ἦτο παρὰ ὕλη ἄμορφος, ἀφοῦ ἦτο ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἀπὸ τὴν ἀόρατον, τὴν ἀκατασκεύαστον, ἄμορφον ὕλην, ἀπ' αὐτὸ τὸ σχεδὸν μηδὲν ἠθέλησες νὰ πλάσῃς δι' αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει—χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ πράγματι—δηλαδὴ ἠθέλησες νὰ πλάσῃς τὸν μεταβλητὸν αὐτὸν κόσμον, ὅπου φανερώνεται ἡ ἀστάθεια, ἡ ὁποία μᾶς κάμνει ν' ἀντιλαμβανώμεθα τὸν χρόνον καὶ νὰ τὸν ὑπολογίζωμεν. Διότι, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συγκροτεῖ τὸν χρόνον, εἶναι αὐτὴ ἡ κίνησις τῶν πραγμάτων, αἱ μεταπτώσεις καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν φαινομένων, ἡ ὕλη τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἀόρατος ἐκείνη γῆ, περὶ τῆς ὁποίας ἤδη ὡμίλησα.

Ἰδοὺ διατὶ τὸ Πνεῦμα, κυρίαρχος τοῦ δούλου Σου, ὅταν διδάσκῃ ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δὲν λέγει τίποτε περὶ τοῦ χρόνου καὶ περὶ τῶν ἡμερῶν σιωπᾷ. Διότι πράγματι, ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶχες πλάσει, εἶναι κατά τινα τρόπον πλάσμα λογικόν(1),τὸ ὁποῖον, χωρὶς νὰ εἶναι, ὦ Τριάς, συναιώνιόν Σου συμμετέχει τῆς αἰωνιότητός Σου ὄχι ὀλιγώτερον. Ἡ γλυκύτης, ἡ εὐδαιμονία τοῦ νὰ προσηλώνῃ τὰ βλέμματά του εἰς Ἐσέ, περιορίζει ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὸ ἀσταθές, προσκολλώμενον δὲ εἰς Ἐσέ, ἀφ' ὅτου ἔχει πλασθῆ, χωρὶς λιποψυχίαν, ἐξυψώθη ὑπεράνω τῶν μεταπτώσεων τοῦ χρόνου. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀμορφίαν ἐκείνην, δηλαδὴ τὴν ἀόρατον καὶ ἀκατασκεύαστον γῆν, δὲν τὴν ἔχεις καὶ αὐτὴν συγκαταριθμήσει κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἡμερῶν. Ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχει οὔτε μορφὴ οὔτε διάταξις, τίποτε δὲν ἔρχεται, τίποτε δὲν παρέρχεται· ἐκεῖ δέ, ὅπου δὲν ὑφίσταται ἡ διαδοχὴ αὕτη, δὲν ὑπάρχουν, φυσικά, οὔτε ἡμέραι, οὔτε μεταπτώσεις χρονικαί.

Ὦ Ἀλήθεια, φῶς τῆς καρδιᾶς μου, ἂς μὴ μοῦ λαλήσουν τὰ

---

(1) Πρόκειται περὶ τῶν ἀγγέλων. Πρβλ. «De Genesi ad Litteratu-ram II, XII, 17 : «Ἀφ' ὅτου ἐπλάσθησαν οἱ ἄγγελοι, ἐποπτεύουν τὸν Λόγον καὶ τὴν αἰωνιότητα αὐτοῦ ἐν ἀρρήκτῳ ἐκτάσει. Ἐκ τῶν ὑψίστων αὐτῶν κορυφῶν περιεργάζονται τὸν κόσμον, ἐπικροτοῦντες τὸ ἀγαθὸν καὶ καταδικάζοντες τὸ κακὸν ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἰδεῶν, ποὺ πληροῦν τὴν νόησίν των.

σκότη. Παρεσύρθην πρὸς αὐτὰ καὶ οἱ ὀφθαλμοί μου ἐσκοτίσθησαν. Ἀλλὰ Σὲ ἠγάπησα περισσότερον καὶ ἀπὸ τὰ βάραθρα τῆς ἀβύσσου ταύτης. Καὶ Σὲ ἐσκέφθην ἐν μέσῳ τῆς πλάνης μου. Ἤκουσα τὴν φωνήν Σου, ποὺ μ' ἐκαλοῦσες νὰ ἐπανέλθω, ἀλλὰ τὴν ἤκουσα κακῶς, λόγῳ τοῦ θυελλώδους θορύβου τῶν ἀσβέστων παθῶν μου. Καὶ τώρα ἐγὼ ἐπανέρχομαι κάθιδρως καὶ πνευστιῶν εἰς τὰ ζωτικά Σου νάματα! Κανεὶς ἂς μὴ μὲ ἀπομακρύνῃ! Θὰ δροσισθῶ εἰς τὰ νερά Σου καὶ θὰ ζήσω. Ἂς μὴν εἶμαι ἡ ζωή μου ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ἔζησα κακῶς ἐξ ὑπαιτιότητός μου. Ὑπῆρξα διὰ τὸν ἑαυτόν μου θάνατος! Μίλησέ μου, δίδαξέ με. Ἔχω πίστιν εἰς τὰ βιβλία Σου καὶ αἱ λέξεις των εἶναι κατάμεστοι μυστηρίων!

Ἤδη εἶπες, Κύριε, διὰ τῆς στεντορείας Σου φωνῆς εἰς τὴν ψυχήν μου, ὅτι εἶσαι αἰώνιος, ὅτι μόνον Σὺ κατέχεις τὴν ἀθανασίαν, ἀφοῦ τίποτε δὲν μεταβάλλεται εἰς Ἐσέ, οὔτε μορφή, οὔτε κίνησις. Εἶπες, ὅτι ἡ θέλησίς Σου δὲν συμμεταβάλλεται μὲ τὸν χρόνον, διότι μία θέλησις, διαρκῶς μεταβαλλομένη, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἀθάνατος, καὶ ἡ θέλησις αὐτὴ μοῦ εἶναι, ἐνώπιόν Σου, ὁλοφάνερη. Εὐδόκησε, ὅπως μοῦ κατασταθῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φωτεινοτέρα καὶ ὅπως, ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων Σου, παραμείνω εἰς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὴν μὲ σωφροσύνην.

Εἶπες διὰ τῆς ἠχηρᾶς Σου φωνῆς εἰς τὴν ψυχήν μου, ὅτι Σὺ ἔπλασες ὅλας τὰς φύσεις, αἱ ὁποῖαι, μολονότι δὲν εἶναι ὅ,τι εἶσαι Σύ, ἐν τούτοις ὑπάρχουν. Εἶπες, ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ δὲν ἐκπορεύεται ἀπὸ Σένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μηδέν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κίνησιν κάποιας βουλήσεως, ἡ ὁποία, ἀπομακρυνομένη ἀπὸ Σέ, ποὺ εἶσαι τὸν Ὂν κατ' ἐξοχήν, κατευθύνεται πρὸς κατώτερα ὄντα. Αὐτὴ ἡ κίνησις τῆς βουλήσεως, εἶναι πράγματι λιποψυχία, εἶναι ἁμαρτία. Καὶ τέλος εἶπες, ὅτι κανένα ἁμάρτημα δὲν διαταράσσει τὴν οἰκονομίαν τοῦ βασιλείου Σου, οὔτε εἰς τὴν κορυφήν, οὔτε εἰς τὴν βάσιν. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ μοῦ εἶναι ὁλοφάνερη. Εὐδόκησε, ὅπως μοῦ κατασταθῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φωτεινοτέρα καὶ ὅπως παραμείνω εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην μὲ σωφροσύνην.

Ἐπίσης εἶπες μὲ τὴν ἠχηράν Σου φωνὴν εἰς τὴν ψυχήν μου, ὅτι καὶ τὸ πλάσμα ἀκόμη αὐτὸ δὲν εἶναι συναιώνιόν Σου· τὸ πλάσμα αὐτό, διὰ τὸ ὁποῖον εἶσαι ἡ ἡδονή, τὸ πλάσμα αὐτό, ποὺ Σὲ ἀπολαμβάνει μὲ σταθερωτάτην ἁγιότητα, χωρὶς οὐδαμοῦ καὶ οὐ-

δέποτε νὰ προδίδῃ τὸν δραματισμόν του. Τὸ πλάσμα αὐτό, ποὺ συνδέεται μετὰ Σοῦ μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του καὶ τὸ ὁποῖον, ἐφ᾽ ὅσον Σὺ εἶσαι αἰωνίως παρών, δὲν εἶναι προωρισμένον νὰ περιμένῃ ἕνα μέλλον, οὔτε ἕνα παρελθόν, οἱ δεσμοὶ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἄφιναν παρὰ μόνον μίαν ἀνάμνησιν, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν πάσχει καμμίαν μεταβολήν, οὔτε ἐκτείνεται εἰς τὸν χῶρον.

Ἐὰν τὸ πλάσμα τοῦτο ὑφίσταται, πόσο θὰ εἶναι εὐτυχισμένο, ἐὰν συνδεθῇ μὲ τὴν μακαριότητά Σου, πόσο θὰ εἶναι εὐτυχισμένο ὡς αἰώνιον ἐνδιαίτημά Σου καὶ ὡς καταυγαζόμενον ἀπὸ τὸ ἰδικόν Σου φῶς. Δὲν βλέπω τίποτε, ποὺ νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ «οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἀνήκων εἰς τὸν Κύριον, ἐὰν μὴ τὸ ἐνδιαίτημά Σου»(1) ποὺ παρατηρεῖ τὴν ὡραιότητά Σου, χωρὶς καμμία λιποψυχία νὰ τὸ ἀποτρέπῃ. Δὲν βλέπω τίποτε, ποὺ νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ «οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ Σου», ἐὰν μὴ τὴν καθαρὰν ἐκείνην νόησιν, ποὺ συνδέεται στενῶς μὲ τῆς εἰρήνης τοὺς δεσμοὺς μετὰ τῶν ἁγίων τούτων πνευμάτων (2), μελῶν τῆς Πολιτείας Σου, ἡ ὁποία κεῖται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὑπεράνω τοῦ οὐρανοῦ μας.

Ἀπὸ αὐτὰ ἂς ἐννοήσῃ κάθε ψυχὴ — λέγω κάθε ψυχή, ποὺ δὲν ἔχει ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ Σένα κατὰ τὴν ἀποδημίαν της εἰς τὴν γῆν, κάθε ψυχή, ποὺ διψᾷ διὰ Σὲ (3), κάθε ψυχή, ποὺ τὰ δάκρυά της ἔγιναν ἐπιούσιος ἄρτος της, καθ᾽ ὃν χρόνον τὴν ἐρωτοῦν «ποῦ ἐστιν ὁ Θεός Σου»(4). Κάθε ψυχή, ποὺ δὲν ζητεῖ καὶ δὲν ποθεῖ παρὰ νὰ μένῃ διαρκῶς εἰς τὰ κατασκηνώματά Σου, εἰς ὅλην της τὴν ζωήν. Τί δὲ εἶναι ἡ ζωή της, ἐὰν ὄχι Ἐσύ; Τί εἶναι αἱ ἡμέραι Σου, ἐὰν μὴ ἡ αἰωνιότης Σου, ὡς καὶ τὰ ἔτη Σου τὰ ὁποῖα «οὐκ ἐκλείψουσιν» (5). Ἂς ἐννοήσῃ, ἐπαναλαμβάνω, κάθε ψυχή, ἐφ᾽ ὅσον ἠμπορεῖ, πόσον ἡ αἰωνιότης Σου ὑπερίπταται ὑπεράνω ὅλων τῶν αἰώνων, ἀφοῦ τὸ κατασκήνωμά Σου, ποὺ οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη ἀπὸ Ἐσέ, καί τοι μὴ συναιώνιόν Σου, δὲν ὑφίσταται τὰς μεταβολὰς τοῦ χρόνου, χάρις εἰς τὴν συνεχῆ καὶ στερεὰν ἑνότητα μετὰ Σοῦ.

(1) Ἐννοεῖ τὴν ψυχήν.
(2) Ἐννοεῖ τοὺς ἀγγέλους.
(3) Πρβλ. Ψαλμ. ΜΑ', 3.
(4) Πρβλ. Ψαλμ. ΜΑ', 4.
(5) Ψαλμ. ΡΑ', 28.

Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μοῦ εἶναι καταφανής. Εὐδόκησε, ὅπως μοῦ κατασταθῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φωτεινοτέρα καὶ ὅπως, ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων Σου, παραμείνω εἰν τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην ὀρθοφρονῶν.

Εἰς τὰς μεταβολὰς τῶν κατωτέρων καὶ μηδαμινῶν πλασμάτων ὑπάρχει, ἀγνοῶ, ποία ὕλη ἄμορφος. Ἀλλά, πλὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων, ποὺ παρασύρονται εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τοιούτων χιμαιρῶν—λέγω πλὴν αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων—ποῖος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι, ἐὰν κάθε μορφὴ ἐξεμηδενίζετο, ἐξηφανίζετο καὶ μόνον ἡ ἄμορφος ὕλη διετηρεῖτο, διὰ τῆς ὁποίας τὰ πλάσματα μεταβάλλονται ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην μορφήν, ἡ ἄμορφος αὐτὴ ὕλη θὰ ἦτο ἀρκετή, διὰ νὰ δημιουργῇ τὰς χρονικὰς μεταβολάς; Τοῦτο εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον, διότι κανένας χρόνος δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὴν ποικιλίαν τῶν κινήσεων, ἐκεῖ δὲ ὅπου δὲν ὑπάρχει μορφή, δὲν ὑφίσταται ποικιλία.

Ὅλα αὐτά, καλῶς ἐξεταζόμενα — κατὰ τὸ μέτρον, ποὺ ἐπιτρέπεις Ἐσύ, ὦ Θεέ μου, καὶ ἐφ᾽ ὅσον μὲ προκαλεῖς νὰ «κρούω» καὶ μοῦ «ἀνοίγεις» Ἐσὺ—μὲ ὁδηγοῦν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ὑπάρχουν δύο τινά, μὴ ὑποκείμενα εἰς τὸν χρόνον, μολονότι δὲν εἶναι καὶ τὰ δύο συναιώνιά Σου: τὸ ἕνα τόσον τέλειον, ὥστε διαρκῶς νὰ Σὲ θεᾶται, χωρὶς νὰ τὸ ἀποτρέπῃ μία μεταβολή. Ἀμετάβλητον, μολονότι δεκτικὸν μεταβολῶν, ἀπολαμβάνει τὴν αἰωνιότητά Σου καὶ τὴν ἀμεταβλησίαν Σου. Τὸ ἄλλο ἄμορφον μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε τίποτε, ποὺ ὑπάρχει ἐντὸς αὐτοῦ, εἴτε κινούμενον εἴτε μὴ κινούμενον, νὰ τοῦ ἐπιτρέπῃ νὰ διέρχεται ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην μορφήν, οὔτε νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπήρειαν τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἔχεις ἐγκαταλείψει εἰς τὴν ἀμορφίαν του, ἀφοῦ, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων «ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», αὐτὰ τὰ δύο δημιουργήματα, περὶ τῶν ὁποίων ὡμίλησα. «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου» (¹). Διὰ τῶν λέξεων τούτων ὑπαινίσσεται ἡ Γραφὴ τὴν ἰδέαν τῆς ἀμορφίας μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως φωτίσῃ τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, τὰ μὴ δυνάμενα ν᾽ ἀντιληφθοῦν, ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἔλλειψις μορφῆς δὲν συνεπιφέρει ἀναγκαίως τὸ μηδέν. Ἀπὸ αὐτὴν

(1) Πρβλ. Γεν. Α', 1—2.

τὴν ἀμορφίαν ἔπρεπε νὰ γεννηθῇ δεύτερος οὐρανός, μία γῆ ἀόρατος, ὠργανωμένη, ἡ ὡραιότης τῶν ὑδάτων καὶ τέλος πᾶν ὅ,τι, κατὰ τὴν βιβλικὴν παράδοσιν ἐπλάσθη εἰς ὡρισμένας ἡμέρας κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ Σύμπαντος. Ὁλόκληρον τὸ ἔργον αὐτὸ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε, συνεπείᾳ τῆς κανονικῆς ἐξελίξεως τῶν κινήσεων καὶ τῶν μορφῶν, νὰ ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον.

Ὁσάκις, ὦ Θεέ μου, ἀκούω τὰς λέξεις τῆς Γραφῆς Σου: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου», χωρὶς ν' ἀναφέρεται ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν προέβης εἰς τὴν δημιουργίαν των, ἀντιλαμβάνομαι, ὦ ναί, ἀντιλαμβάνομαι καλά, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου ἡ νόησις διακρίνει ταυτοχρόνως καὶ ὄχι κατὰ χρονικὰ διαστήματα, ὄχι ἐν αἰνίγματι, ὄχι δι' ἐσόπτρου, ἀλλ' ὁλοκληρωτικῶς μὲ πλήρη σαφήνειαν, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· δὲν διακρίνει δηλαδὴ ἄλλοτε μὲν τοῦτο, ἄλλοτε δὲ ἐκεῖνο, ἀλλά, καθὼς εἶπα, τὰ διακρίνει ταὐτοχρόνως ὅλα μαζί, χωρὶς καμμίαν χρονικὴν μετάπτωσιν. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι πρόκειται ὡσαύτως περὶ τῆς ἀοράτου γῆς, τῆς ἀνοργανώτου, ποὺ δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ χρόνου, αἱ ὁποῖαι μεταβολαὶ ἠμποροῦν νὰ ἐπιφέρουν ἄλλοτε τοῦτο καὶ ἄλλοτε ἐκεῖνο—διότι ἐκεῖ, ὅπου οὐδεμία μορφὴ ὑφίσταται, δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ «τούτου» ἢ περὶ «ἐκείνου».

Ὥστε, περὶ τῶν δύο αὐτῶν ἀντικειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕνα εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἁρμονικὸν καὶ τὸ ἄλλο ἐντελῶς ἄμορφον, ὁ οὐρανὸς—δηλαδὴ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ—καὶ ἡ γῆ, ἤτοι ἡ γῆ, ἡ ἀόρατος καὶ ἀνοργάνωτος — λέγει ἡ Γραφή Σου, χωρὶς νὰ καθορίζῃ τὴν ἡμέραν: «ἐν ἀρχῇ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ἐπίσης ὑποδηλοῖ περὶ ποίας γῆς πρόκειται. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάγει εἰς τὴν δευτέραν ἡμέραν τὴν δημιουργίαν τοῦ στερεώματος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη οὐρανός, ἀφίνει συγχρόνως νὰ ὑπονοηθῇ περὶ ποίου οὐρανοῦ ὡμίλησε προηγουμένως, χωρὶς νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν ἡμέραν.

Βάθος ὑπέροχον τῶν ἀποκαλύψεών Σου! Ἰδού! Δὲν δεικνύουν παρὰ μόνον τὴν ἐξωτερικωτέραν ὄψιν των. Μᾶς χαμογελοῦν, ὅπως χαμογελοῦμεν στὰ παιδιά. Ἀλλὰ τί βάθος ὑπέροχον, ὦ Θεέ μου, τί βάθος ὑπέροχον! Δὲν κύπτομεν τὸν αὐχένα εἰς τὰς

ἀποκαλύψεις αὐτάς, χωρὶς ἱερὸν τρόμον, χωρὶς συγκίνησιν σεβασμοῦ, χωρὶς φρικιασμὸν ἔρωτος. Μισῶ μὲ μῖσος ἄσπονδον τοὺς ἐχθρούς των. Ὦ, ἐὰν τοὺς διεπέρας μὲ τὴν ἀμφίστομον σπάθην Σου, διὰ νὰ μὴ ἔχουν πλέον ἐχθροὺς αἱ ἀποκαλύψεις Σου ἐκεῖναι! Θὰ ἐπεθύμουν νὰ τοὺς ἴδω νεκροὺς διὰ τὸν ἑαυτόν τους, διὰ νὰ ζήσουν διὰ Σέ.

Ἀλλ' ἰδού! Ὑπάρχουν ὄχι καταφρονηταί, ἀλλὰ θαυμασταὶ τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, οἱ ὁποῖοι μοῦ λέγουν: «Δὲν ἠθέλησε νὰ εἴπῃ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μὲ τὰς λέξεις, ποὺ ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Μωϋσῆ, θεράποντά του, ἀλλὰ ἤθελε νὰ εἴπῃ κάτι ἄλλο τὸ ὁποῖον ἡμεῖς δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ εἴπωμεν».

Ἰδού, ὦ Θεὲ ἡμῶν πάντων, τί ἀπαντῶ εἰς αὐτούς, Σὺ εἶσαι ὁ κριτής:

Ἐλέγχετε ὡς ψευδὲς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ Ἀλήθεια μὲ τὴν δυνατὴν φωνήν της εἶπεν εἰς τὴν ψυχήν μου περὶ τῆς πραγματικῆς αἰωνιότητος τοῦ Δημιουργοῦ, περὶ τῆς ἀπολύτου σταθερότητος τῆς οὐσίας Του, καὶ περὶ τῆς ὑποστατικῆς συνταυτίσεως τῆς οὐσίας Του καὶ τῆς βουλήσεώς Του. Εἰς τὴν τοιαύτην συνταύτισιν δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θέλει ἄλλοτε κατ' αὐτόν, ἄλλοτε κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ ὅ,τι θέλει τὸ θέλει ἅπαξ διὰ παντὸς ταὐτοχρόνως καὶ αἰωνίως; Εἶναι θέλησις χωρὶς διαδοχήν, ἡ ὁποία δὲν ἀπευθύνεται ἄλλοτε μὲν εἰς τοῦτο, ἄλλοτε δὲ εἰς ἐκεῖνο. Εἶναι θέλησις, ἡ ὁποία δὲν θέλει ὅ,τι δὲν ἠθέλησε, οὔτε παύει νὰ θέλῃ ὅ,τι θέλει, διότι μία τοιαύτη θέλησις θὰ ἐσήμαινε μεταβολήν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡμῶν εἶναι αἰώνιος.

Θεωρεῖτε ἐπίσης ψευδὲς εἰς τὸ οὖς τῆς ψυχῆς μου, δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀναμονὴ τῶν μελλόντων γίνεται, ὅταν αὐτὰ εἶναι παρόντα, ὁρατὰ καὶ ὅ,τι ὅταν παύουν νὰ εἶναι παρόντα, ὁρατά, γίνονται ἀνάμνησις; Ὅτι κάθε διανοητικὴ ἐνέργεια, μεταμορφωμένη κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἶναι μεταβολή; Ὅτι οὐδὲν μεταβλητὸν εἶναι αἰώνιον; Ἀλλ' εἶναι αἰώνιος ὁ Θεός μας. Περισυλλέγων καὶ συνδέων τὰς ἀληθείας αὐτάς, εὑρίσκω ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἐνεργείας μιᾶς βουλήσεως, ἥτις δὲν ἦτο νέα καὶ ὅτι ἡ σοφία Του, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν πάσχει ἐξ ἑνὸς ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ εἶναι παροδικά.

Τί θὰ μοῦ εἴπητε, ἐσεῖς οἱ ἀντιφρονοῦντες; Ὅλα αὐτὰ εἶ-

-ναι ψέματα; Όχι, θὰ μοῦ ἀπαντήσετε. Ἀλλὰ τότε; Εἶναι πλάνη νὰ ἰσχυρισθῇ κανείς, ὅτι πᾶσα φύσις μορφωμένη, κάθε ὕλη δεκτικὴ μορφῆς ὀφείλει τὴν ὕπαρξίν της εἰς Ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπέρτατον Ἀγαθόν, ἐπειδὴ εἶναι ὑπέρτατον Ὄν; Δὲν ἀρνούμεθα οὔτε τοῦτο. Λοιπόν τί; Ἀρνεῖσθε, ὅτι ὑπάρχει ἕνα ὑπέροχον ὄν, ὁ ἁγνὸς ἔρως τοῦ ὁποίου συνδέεται τόσον στενῶς μὲ τὸν ἀληθινὸν καὶ πραγματικῶς αἰώνιον Θεόν, ὥστε χωρὶς νὰ εἶναι συναιώνιόν Του, οὐδέποτε ἀποχωρίζεται οὔτε ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτό, διὰ νὰ ὑποστῇ τὰς πολλαπλᾶς μεταπτώσεις τοῦ χρόνου, ἀλλὰ θεᾶται ἀπαρεγκλίτως τὴν μοναδικήν του ἀλήθειαν; Διότι, ἐπειδὴ Σὲ ἀγαπᾷ, ὦ Θεέ μου, μὲ ὅλην τὴν ἀγάπην, ποὺ τοῦ ζητεῖς, ἀποκαλύπτεσαι εἰς αὐτό, δὲν ἔχει ἀνάγκην κανενὸς ἄλλου καὶ οὐδέποτε ἀποστρέφεται ἀπὸ Σένα, οὔτε στρέφεται πρὸς τὸν ἑαυτόν του. Δὲν ἔχει τίποτε τὸ γήϊνον, οὔτε ὅ,τι προέρχεται ἐκ σωματικῆς οὐσίας, μολονότι δὲ εἶναι οὐράνιον, παραμένει οὐχ ἧττον πάντοτε πνευματικὸν καὶ συμμετέχει εἰς τὴν αἰωνιότητά Σου, διότι μένει αἰωνίως ἀκηλίδωτον. «Ἔστησας αὐτὸ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἔστησας καὶ οὐ παρελεύσεται». Ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι συναιώνιόν Σου, διότι ἀφ' ὅσον εἶναι δημιουργημένον, εἶχε κάποιαν ἀρχήν.

Ἀναμφιβόλως δὲν εὑρίσκομεν πρὸ τῆς σοφίας ἐκείνης χρόνον, διότι ἡ σοφία ἐπλάσθη πρὸ πάντων τῶν πλασμάτων. Ὅθεν δὲν πρόκειται περὶ τῆς σοφίας, πατέρας τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ἥτις εἶναι ἀπολύτως ἴση μ' Ἐσὲ καὶ συναιώνιός Σου. Δὲν πρόκειται περὶ τῆς σοφίας ἐκείνης, ποὺ εἶναι ἡ ἀρχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Πρόκειται περὶ τῆς σοφίας, ἥτις ἔχει δημιουργηθῇ, περὶ τῆς διανοητικῆς ἐκείνης φύσεως, ἡ ὁποία, ὡς θεωμένη τὸ φῶς Σου, εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδία φῶς —διότι τὴν ὀνομάζομεν σοφίαν καὶ αὐτήν, μολονότι σοφίαν δημιουργημένην. Ἀλλ' ἡ διαφορά, ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ φωτός, ποὺ φωτίζει, καὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἁπλῆ ἀνταύγεια, ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῆς σοφίας, ἡ ὁποία δημιουργεῖ καὶ τῆς σοφίας, ποὺ ἐδημιουργήθη, καθὼς καὶ μεταξὺ τῆς δικαιοσύνης, ἡ ὁποία δικαιολογεῖ καὶ τῆς δικαιοσύνης, ποὺ γεννᾶται ἐκ τῆς δικαιολογήσεως. Μήπως δὲν ὀνομαζόμεθα Δικαιοσύνη Σου; Ἕνας ἐκ τῶν δούλων Σου δὲν εἶπεν: «Ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα

δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ» ; Ὅθεν ὑπάρχει σοφία τις, πλασθεῖσα πρὸ πάντων τῶν πλασμάτων, πλασθεῖσα ὡς πνεῦμα, προικισμένον μὲ λόγον καὶ νόησιν, εἰς τὴν ἁγίαν Σου Πολιτείαν μητέρα μας, τὴν Πολιτείαν εἰς τὰ ὕψη, ἐλευθέραν καὶ αἰωνίαν εἰς τοὺς οὐρανοὺς—εἰς ποίους δὲ οὐρανούς, ἐὰν μὴ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τῶν οὐρανῶν, ποὺ Σὲ δοξάζουν, ποὺ εἶναι κτῆμά Σου ; Ναί, τὸ ἐπαναλαμβάνω : δὲν εὑρίσκομεν χρόνον τινὰ πρὶν ἀπὸ τὴν Σοφίαν ταύτην, διότι, αὕτη πλασθεῖσα πρὸ τῆς δημιουργίας ὅλων τῶν πλασμάτων, προηγεῖται τῆς δημιουργίας τοῦ χρόνου. Ἀλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτὴν ὑπῆρξεν ἡ αἰωνιότης τοῦ πλάστου της, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλει τὴν ἀρχήν της, ὄχι ἐν χρόνῳ, ὁ ὁποῖος ἀκόμη δὲν ὑφίστατο, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐπλάσθη.

Ἰδοὺ πῶς αὐτὴ ἡ σοφία ἐκπορεύεται ἀπὸ Ἐσέ, Θεὲ ἡμῶν, μολονότι εἶναι διάφορος ἀπὸ Ἐσὲ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν διαφόρου ὑποστάσεως. Ἐν τούτοις δὲν εὑρίσκομεν κανένα χρόνον πρὸ αὐτῆς οὔτε εἰς αὐτήν, διότι ἔχει τὸ προνόμιον νὰ θεᾶται πάντοτε τὸ πρόσωπόν Σου, χωρὶς οὐδέποτε ν' ἀποστρέφεται ἀπ' αὐτό. Ἰδοὺ διατί οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑφίσταται. Καὶ ὅμως ὑπάρχει κάποια μεταβλητικότης εἰς αὐτήν, δυναμένη νὰ τὴν παρασύρῃ εἰς τὸ σκότος καὶ τὸν παγετόν, ἄνευ τοῦ μεγάλου ἔρωτός Σου, ποὺ τὴν συνδέει στερεὰ μετὰ Σοῦ καὶ τῆς παρέχει χάρις εἰς Ἐσέ, μεσημβρίαν φωτὸς καὶ θερμότητος.

Ὦ ἀκτινοβόλον σκήνωμα γοητείας ! «Ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης» (1) τοῦ Κυρίου μου, Ἐκείνου, ποὺ σὲ ἔπλασε καὶ σὲ κατέχει. Ὁ διακαέστερος τῶν πόθων μου θέλει στραφῇ, κατὰ τὴν γηΐνην ἀποδημίαν μου, πρὸς Ἐσέ, καὶ ἱκετεύω τὸν δημιουργόν σου νὰ κατέχῃ καὶ ἐμὲ εἰς τοὺς κόλπους σου, διότι καὶ ἐμὲ αὐτὸς ἔχει πλάσει. «Ἐπλανήθην ὡσεὶ πρόβατον ἀπολωλός» (2), ἀλλὰ ἐλπίζω, ὅτι θὰ ἐπαναφερθῶ εἰς Ἐσὲ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ποιμένος μου, ποὺ μὲ ἔχει δημιουργήσει.

Τί λέγετε δι' αὐτό, ἀντίπαλοί μου, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔχω ἀπευθυνθῇ ; Τί λέγετε σεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐν τούτοις θεωρεῖτε τὸν

---

(1) Ψαλμ. ΚΕ', 8.
(2) Πρβλ. Λουκ. ιε' 4.

Μωϋσῆ ὡς πιστὸν τοῦ Θεοῦ θεράποντα καὶ τὰ βιβλία του ὡς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χρησμούς ; Μήπως ἐκεῖ δὲν ὑπάρχῃ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος, μολονότι δὲν εἶναι συναιώνιός του, ἔχει οὐχ ἧττον εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἶδός τι αἰωνιότητος ἰδικόν του, ὅπου σεῖς ζητεῖτε εἰς μάτην τὰς μεταβολὰς τοῦ χρόνου, χωρὶς νὰ εἶσθε ἱκανοὶ νὰ τὰ εὕρετε ; Διότι ὁ οἶκος ἐκεῖνος εὑρίσκεται ὑπεράνω παντὸς χώρου, ὑπεράνω κάθε φευγαλέας χρονικῆς διαδρομῆς καὶ εἰς αὐτὸν «τὸ προσκολλᾶσθαι πάντοτε τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστιν»(1). Ναί, ἀπαντοῦν, βεβαιότατα. Λοιπόν, «εἰς ὃ ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐκέκραξα» (2), «τοῦ ἀκοῦσαι ἐν ἑαυτῷ φωνὴν αἰνέσεως» (3) τί ἠμπορεῖτε ν' ἀντιτάξετε ; Ἴσως τὸ ὅτι προηγουμένως ὡμίλησα περὶ τῆς ἀμόρφου ὕλης, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ καμμία διάταξις, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε καμμία μορφὴ εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπῆρχε καμμία διάταξις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑφίστανται χρονικαὶ μεταβολαί. Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ σχεδὸν μηδέν, ὅσον καὶ ἂν ἦτο εὐτελὴς ἡ ὕπαρξίς του, καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο τελείως μηδέν, προῆλθεν ἐξ ἐκείνου, ἐκ τοῦ ὁποίου τὰ πάντα ἐκπορεύονται. Ἀλλά, μοῦ λέγετε, «δὲν τὸ θέτομεν οὔτε αὐτὸ ἐν ἀμφιβόλῳ».

* * *

Δὲν θέλω, Θεέ μου, νὰ ὁμιλῶ ἐπὶ παρουσίᾳ Σου παρὰ μόνον μὲ τοὺς παραδεχομένους τοὺς ἀνεφερθέντας ἰσχυρισμούς, τοὺς ὁποίους ἡ Ἀλήθειά Σου ὑπέβαλεν εἰς τὸ πνεῦμά μου, εἰς τὸν ἐσωτερικόν μου κόσμον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀποκρούουν αὐτοὺς τοὺς ἰσχυρισμούς, αὐτοὶ ἂς γαυγίζουν μὲ κίνδυνον νὰ κουφαθοῦν. Θὰ προσπαθήσω νὰ τοὺς πείσω, ὅπως ἐπανακτήσουν τὴν ἠρεμίαν των καὶ ὅπως ἀνοίξουν εἰς τὸν λόγον Σου τὴν καρδιά των. Ἐὰν δὲ ἀρνηθοῦν νὰ μὲ ἀπωθήσουν, Σὲ ἐξορκίζω, ὦ Θεέ μου, μὴ παρασιωπήσῃς ἐπ' ἐμοί (4). Ὡμίλησε ἀληθῶς εἰς Ἐμέ, μόνον Σὺ ἠμπορεῖς νὰ ὁμιλήσῃς οὕτω. Ἂς ἀφήσω τοὺς ἄλλους νὰ φυσοῦν ἐπάνω εἰς τὸν κονιορτὸν καὶ νὰ τυφλώνουν τοὺς

(1) Ψαλμ. ΟΒ', 28.
(2) Ψαλμ. ΙΖ. 7.
(3) Ψαλμ. ΚΕ. 7.
(4) Ψαλμ. ΚΖ. 1.

ὀφθαλμούς των. Ἂς συσπειρωθῶ εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ψυχῆς μου, ἂς τονίσω εἰς Ἐσὲ τὰ ᾄσματα τῆς ἀγάπης μου, ἂς ἐκβάλω, κατὰ τὴν γηΐνην ἀποδημίαν μου, ἀνεκλαλήτους στεναγμούς, ἐνθυμούμενος τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐξυψώνουν πρὸς αὐτὴν τὴν καρδίαν μου, —πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ τὴν πατρίδα μου, τὴν μητέρα μου—καὶ πρὸς Σέ, τὸν φωτοδότην αὐτῆς, τὸν πατέρα, κηδεμόνα, νυμφίον, ἁγνὴν καὶ σταθερὰν ἡδονήν, κραταιὰν χαράν της ἀνέκφραστον ἀγαθόν της, ποὺ περιέχει ὅλα τὰ λοιπὰ ἀγαθά, ἀφοῦ Σὺ εἶσαι τὸ μοναδικὸν καὶ ὑπέρτατον ἀγαθόν! Καὶ δὲν θ' ἀποτρέψω πλέον ἀπὸ Ἐσὲ τὸ πρόσωπόν μου, ἕως ὅτου μὲ δεχθῇς εἰς τὴν εἰρήνην τῆς παμφιλτάτης αὐτῆς μητρός, ὅπου τὰ πρωτόλεια τοῦ πνεύματός μου καὶ ὁπόθεν αἱ βεβαιότητές μου, διὰ νὰ ἐγκατασταθῶ εἰς αὐτὴν διὰ παντός, ὢ Θεέ μου, ὢ ἔλεός μου. Ἕως ὅτου, λέγω, μὲ δεχθῇς ἑνοποιούμενον κατόπιν τόσον διχασμῶν καὶ ἀναμορφωνόμενον κατόπιν τόσων δυσμορφιῶν!

Εἰς ἐκείνους δὲ οἱ ὁποῖοι, χωρὶς ν' ἀμφισβητοῦν τὸ βάσιμον ὅλων αὐτῶν τῶν ἀληθειῶν, χωρὶς νὰ ἀρνοῦνται ν' ἀποδίδουν εἰς τὰς Ἁγίας Γραφάς Σου, ἔργον τοῦ εὐσεβοῦς Μωϋσέως, τὸν προσήκοντα σεβασμὸν καὶ τὸ ὑπέρτατον κῦρος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀπαρεγκλίτως πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀπευθύνουν ἐν τούτοις μερικὰς ἀντιρρήσεις ἐναντίον μου, ἰδοὺ τί θ' ἀπαντήσω: «Σύ, ὢ Θεέ μου, ἔσο διαιτητὴς μεταξὺ τῶν ἐξομολογήσεών μου καὶ τῶν ἀντιρρήσεων, τὰς ὁποίας ὁποίας αὐταὶ προκαλοῦν».

«Ὅλα αὐτά», ἰσχυρίζονται, «εἶναι πράγματι ἀληθινά, ἀλλὰ δὲν τὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Μωϋσῆς, ὅταν ἔλεγεν διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ὄχι! Μὲ τὴν λέξιν «οὐρανὸς» δὲν ἐνοοῦσε τὴν πνευματικὴν καὶ διανοητικὴν ἐκείνην ἀρχήν, ἡ ὁποία θὰ ἐθεᾶτο πάντοτε τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, οὔτε μὲ τὴν λέξιν «γῆ» ἐννοοῦσε κάποιαν ἄμορφον ὕλην. Τί ἐνοοῦσε λοιπόν; «Αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἡμεῖς λέγομεν, ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικήν του σκέψιν καὶ εἰς τὰς ῥητὰς ἀποφάσεις του. Δηλαδὴ διὰ τῶν λέξεων «οὐρανὸς» καὶ «γῆ» ἠθέλησε νὰ σημάνῃ συλλήβδην καὶ συνοπτικῶς τὸν ὁρατὸν τοῦτον κόσμον, ὅπως περιγράψῃ κατόπιν λεπτομερῶς τὸ σύνολον δὲ δι' ἀπαριθμήσεως τῶν ἡμερῶν κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἄξεστος καὶ σαρκικὸς λαός, πρὸς τὸν ὁποῖον

ἀπηυθύνετο, ἦτο ἐκ τοιούτων στοιχείων συνυφασμένος, ὥστε ὁ Μωϋσῆς δὲν ἠμποροῦσε νὰ τοῦ δείξῃ ἐκ τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ παρὰ μόνον τὰ δυνάμενα νὰ προσπίπτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του».

Τοὐναντίον παραδέχονται, ὅπως καὶ ἐγώ, ὅτι διὰ τῶν λέξεων «γῆ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος» «ἄβυσσος σκότους», ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθε διαδοχικῶς ὁ γνωστὸς καὶ ὁρατὸς κόσμος καὶ ἐρρυθμίσθη κατὰ τὸ ἔργον τῶν ἡμερῶν, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὄχι παραλόγως, τὴν ἄμορφον ὕλην, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλησα.

«Ἀλλὰ πῶς;» Θὰ ἠμποροῦσε νὰ παρατηρήσῃ κανείς: «Διὰ τῶν λέξεων «οὐρανὸς» καὶ «γῆ», δὲν μᾶς ἐδόθη ἐν πρώτοις ἡ ἰδέα τῆς ἀμόρφου καὶ ἀβυσσώδους ἐκείνης μάζης, ἀκριβῶς διότι ἐξ αὐτῆς ἐδημιουργήθη καὶ ἐτελειώθη ὁ ὁρατὸς κόσμος, μὲ ὅλα τὰ ὄντα, ποὺ εὑρίσκονται εἰς αὐτόν, ὁ ὁρατὸς ἐκεῖνος κόσμος, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν οὐρανὸν καὶ γῆν».

Ἕνας ἄλλος δὲν θὰ εἴπῃ: «Ἡ ὁρατὴ καὶ ἡ ἀόρατος φύσις δὲν ὠνομάσθη ἐσφαλμένως οὐρανὸς καὶ γῆ. Τοιουτοτρόπως, ὁλόκληρος ἡ δημιουργία ἡ μορφωθεῖσα ἐν τῇ «σοφίᾳ», δηλαδὴ «ἐν τῇ Ἀρχῇ», περιλαμβάνεται εἰς αὐτὰς τὰς δύο λέξεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλα τὰ πλάσματα δὲν προῆλθον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ μηδενός· ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ Θεός, ὑπάρχει δὲ εἰς αὐτὰ μία ἀρχὴ μεταβλητικότητος, εἴτε παραμένουν ἀμετάβλητα, ὡς ὁ αἰώνιος οἶκος τοῦ Θεοῦ, εἴτε μεταβάλλονται, ὅπως ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὕλη ἡ κοινὴ εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ὕλη ἀκόμη ἄμορφος, ἀλλ' ἱκανὴ νὰ λάβῃ κάποιαν μορφὴν καὶ νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς—ἡ ἄλλως καλουμένη δημιουργία ὁρατὴ ἢ ἀόρατος, ἀλλ' ἤδη συγκεκριμένη καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις—ὠνομάσθη διὰ τῶν λέξεων «γῆ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος», καὶ «σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». Ἀρκεῖ μόνον νὰ διακρίνωμεν εἰς τὰς λέξεις «γῆ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος» τὴν σωματικὴν ὕλην, προτοῦ λάβῃ ὡρισμένην μορφήν, εἰς δὲ τὰς λέξεις «σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου» τὴν πνευματικὴν ὕλην, προτοῦ συγκρατηθῇ ἡ ἄπειρος ῥευστότης αὐτῆς καὶ προτοῦ καταυγάσῃ ἐπ' αὐτῆς τὴν λάμψιν της ἡ σοφία.

Ἕνας ἄλλος πάλιν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ: Ἐὰν ἐπήρχετο εἰς τὸν νοῦν του τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», αἱ λέξεις οὐρανὸς καὶ γῆ δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς σημαίνουσαι ἀοράτους καὶ ὁρατὰς ἰδιότητας ἤδη μορφωμένας καὶ ὁλοκληρωμένας, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν ἀκόμη ἄμορφον ἀρχὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ὕλην, κατάλληλον διὰ κάθε μορφὴν καὶ διὰ κάθε πλάσμα. Διότι εἰς τὴν ὕλην εὑρίσκοντο ἤδη φύρδην μίγδην, χωρὶς καταμερισμὸν ποιοτήτων καὶ μορφῶν, αἱ οὐσίαι, αἱ ὁποῖαι ἀφοῦ ἔλαβαν ἕνα ἰδιότυπον χαρακτῆρα, ὠνομάσθησαν οὐρανὸς καὶ γῆ ὁ μὲν οὐρανὸς πνευματικός, ἡ δὲ γῆ σωματική.

Ἀκούω, μελετῶ ὅλας αὐτὰς τὰς ἑρμηνείας ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ συζητῶ ἐπὶ τῶν λέξεων: «Εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων»(1). Τοὐναντίον «καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται» (2), διότι σκοπός του εἶναι ἡ εὐσπλαγχνία ἀπὸ καρδίαν ἁγνήν, συνείδησιν ἀγαθὴν καὶ ἀνυπόκριτον πίστιν, γνωρίζει δὲ ὁ Διδάσκαλος ἡμῶν, ὅτι «ἐν ταῖς δυσὶν ταύταις ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται»(3). Ἀφοῦ λοιπὸν πιστεύω μὲ ζέσιν εἰς τὰς λέξεις αὐτάς, ὦ Θεέ μου, φῶς τῶν ματιῶν μου στὸ σκοτάδι, τί μὲ ἐνδιαφέρει, ἂν ἑρμηνεύωνται κατ' αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον; Τί μ' ἐνδιαφέρει λέγω, ἂν ἕνας ἄλλος δίδῃ εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως σημασίαν διάφορον τῆς ἰδικῆς μου; Ὅλοι ἡμεῖς ποὺ τὸ ἀναγινώσκομεν, προσπαθοῦμεν νὰ διεισδύσωμεν, νὰ κατανοήσωμεν τὸ πνεῦμα ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκομεν. Μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι λέγει τὴν ἀλήθειαν, οὐδέποτε θὰ σχηματίσωμεν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἠθέλησε νὰ εἴπῃ κάτι, ποὺ ἡμεῖς γνωρίζομεν ἢ πιστεύομεν ἐσφαλμένον. Ἀφοῦ ὁ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς προσπαθεῖ νὰ διαγνώσῃ εἰς τὰς Γραφὰς τὴν πραγματικὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως, ποῦ ἔγκειται τὸ κακόν, ὦ φῶς πάσης εἰλικρινοῦς διανοίας, ἐὰν ἐννοήσωμεν μίαν ἔννοιαν κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον καὶ εἰς περίπτωσιν ἀκόμη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἔννοια αὐτὴ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικὴν σκέψιν τοῦ γράψαντος, ὁ ὁποῖος, χωρὶς νὰ ἔχῃ

(1) Α' Τιμοθ. β', 14.
(2) Β' Τιμόθ. α', 8.
(3) Πρβλ. Ματθ. κβ', 40.

τὴν ἰδίαν μὲ ἡμᾶς σκέψιν, δὲν διενοήθη παρὰ μόνον τὴν ἀλήθειαν;

Ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι πραγματικόν, Κύριε, εἶναι τὸ ὅτι ἔπλασες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι ἀληθές, εἶναι τὸ ὅτι ἡ «Ἀρχὴ» εἶναι ἡ σοφία Σου, δι' ἧς ἐποίησας τὰ πάντα [1]. Ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι ἀληθές, εἶναι τὸ ὅτι ὁ ὁρατὸς αὐτὸς κόσμος περιλαμβάνει δύο μεγάλα μέρη, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, διὰ νὰ ὀνομάσωμεν μὲ ὀλίγας λέξεις ὅ,τι ἔπλασες καὶ ἐμόρφωσες. Ἐπίσης εἶναι πράγματι ἀληθὲς καὶ τὸ ὅτι κάθε μεταβλητὸν πλάσμα ὑποβάλλει εἰς τὸν νοῦν μας τὴν ἰδέαν κάποιας ἀμορφίας, ἱκανῆς νὰ λάβῃ ὡρισμένην μορφὴν καὶ ὑποκειμένης εἰς μεταβολὰς καὶ μεταμορφώσεις. Ἀληθὲς εἶναι τὸ ὅτι αἱ μεταπτώσεις τοῦ χρόνου δὲν ἐπιδροῦν ἐπ' ἐκείνου, ποὺ συνδέεται στενῶς μὲ κάποιαν ἀμετάβλητον μορφήν, ὥστε, μολονότι εἶναι μεταβλητόν, οὐδέποτε νὰ μεταβάλλεται. Ἀληθὲς εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἀμορφία, αὐτὸ τὸ σχεδὸν μηδέν, δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς μεταπτώσεις τοῦ χρόνου. Ἀληθὲς εἶναι τὸ ὅτι ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας διαπλάσσεται, δύναται, κατὰ τὴν καθιερωθεῖσαν συνήθειαν, νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον διαμορφοῦται ἐξ αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα ἠμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν οὐρανὸν καὶ γῆν τὸ ἄμορφον ἐκεῖνο, ποὺ ἐχρησίμευσε διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ἀληθὲς εἶναι τὸ ὅτι ἀπὸ ὅλας τὰς δημιουργηθείσας πραγματικότητας οὐδεμία εἶναι ὁμοιοτέρα μὲ τὴν ἀμορφίαν παρ' ὅσον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ἀληθὲς εἶναι τὸ ὅτι κάθε δημιουργημένον καὶ διαμορφωμένον πλάσμα, κάθε πλάσμα δυνάμενον νὰ δημιουργηθῇ καὶ νὰ διαμορφωθῇ, εἶναι ἔργον Σου, διότι τὰ πάντα ἐκπορεύονται ἀπὸ Σένα. Τέλος ἀληθὲς εἶναι τὸ ὅτι πᾶν τὸ ἐξ ἀμόρφου ὕλης διαπλασθὲν εἶναι ἐν πρώτοις ἄμορφον, κατόπιν δὲ λαμβάνει μορφήν.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν ἀληθειῶν, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἀμφιβάλλουν ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσες τὴν ἱκανότητα νὰ τὰς ἐνατενίζουν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς καὶ οἵτινες πιστεύουν ἀκραδάντως ὅτι ὁ Μωϋσῆς, θεράπων Σου, ἐλάλησε κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ ἕνας ἐξέλεξε μίαν ἀλήθειαν καὶ λέγει: «Ἐν ἀρχῇ, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Δηλαδὴ ὁ Θεός, εἰς τὸν

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΡΙ', 24: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας».

συναιώνιον μετ' Αὐτοῦ Λόγον, ἐποίησε τὸν νοητὸν καὶ τὸν αἰσθητόν, τὸν πνευματικὸν καὶ τὸν σωματικὸν κόσμον». Ὁ δεύτερος λέγει : «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Δηλαδὴ ὁ Θεός, εἰς τὸν συναιώνιον μετ' Αὐτοῦ Λόγον, ἐποίησεν ὁλόκληρον τὴν μᾶζαν τοῦ σωματικοῦ κόσμου μετὰ πάντων τῶν ὄντων, ποὺ προσπίπτουν εἰς τὴν ὅρασίν μας». Ἕνας τρίτος παρατηρεῖ : «Ἐν ἀρχῇ ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Δηλαδὴ ὁ Θεός, εἰς τὸν συναιώνιον μετ' Αὐτοῦ Λόγον, ἐποίησε τὴν ἄμορφον ὕλην τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς σωματικῆς δημιουργίας». Ἕνας τέταρτος ἰσχυρίζεται : «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς εἰς τὸν συναιώνιον μετ' Αὐτοῦ Λόγον ἐποίησε τὴν ἄμορφον ὕλην τῆς σωματικῆς πλάσεως, ὅπου ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἦσαν εἰς κατάστασιν χαώδη (confusum adhuc erat caelum et terra), ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ποὺ τώρα προσπίπτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας ὁ καθεὶς μὲ τὴν διακεκριμένην καὶ ὡρισμένην μορφήν του εἰς τὴν μᾶζαν τοῦ Σύμπαντος». Ἕνας τέταρτος διατείνεται : «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Θεός, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δράσεώς του, τῆς ἐνεργείας του, ἐποίησε τὴν ἄμορφον ὕλην, ὅπου εὑρίσκοντο συγκεχυμένως συγκεκαλυμμένοι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ποὺ ἐπλάσθησαν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀμόρφου ὕλης καὶ φαίνονται σήμερον εἰς πλῆρες ἀνάγλυφον, ὡς καὶ ὅλα τὰ πλάσματα, τὰ ὁποῖα ἐμπεριέχουν».

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑρμηνείαν τῶν λέξεων, οἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν. Ὁ καθεὶς ἐκλέγει τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀντιλαμβάνεται τὰς λέξεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀληθεῖς ἐν τῷ συνόλῳ των. Ὁ ἕνας λέγει : «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι αὐτὴ ἡ σωματικὴ μᾶζα, ποὺ ἔπλασεν ὁ Θεός, ἦτο ἡ εἰσέτι ἄμορφος ὕλη, ἄνευ τάξεως, ἄνευ φωτός : ἡ ὕλη τῶν σωματικῶν ἀντικειμένων». Ἕνας ἄλλος λέγει : «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὸ σύνολον, ποὺ ὀνομάζουν οὐρανὸν καὶ γῆν, ἦτο ἀκόμη ἄμορφος καὶ σκοτεινὴ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ πλασθῇ ὁ σωματικὸς οὐρανὸς καὶ ἡ σωματικὴ γῆ μὲ πᾶν ὅ,τι παρουσιάζουν εἰς τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις μας». Ἕνας τρίτος

ἰσχυρίζεται : «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὸ σύνολον, ποὺ ὀνομάζομεν οὐρανὸν καὶ γῆν, ἦτο ἡ εἰσέτι ἄμορφος καὶ σκοτεινὴ μᾶζα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ δημιουργηθῇ ὁ νοητὸς οὐρανός, ὁ καλούμενος καὶ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἡ γῆ, δηλαδὴ ἡ σωματικὴ φύσις, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ σωματικοῦ οὐρανοῦ. Μὲ ἄλλας λέξεις : ἡ εἰσέτι ἄμορφος καὶ σκοτεινὴ μᾶζα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ πλασθῇ κάθε πλάσμα ὁρατὸν καὶ ἀόρατον». Ἕνας τέταρτος διϊσχυρίζεται : «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». «Ἡ Γραφὴ δὲν καλεῖ οὐρανὸν καὶ γῆν τὴν ἀμορφίαν ταύτην· ἡ ἀμορφία ὑπῆρξε προηγουμένως, εἶναι δὲ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἡ Γραφὴ ὀνομάζει γῆν ἀόρατον καὶ ἀκατασκεύαστον καὶ ἄβυσσον σκοτεινήν. Ἐξ αὐτῆς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὡς προελέχθη, δηλαδὴ τήν τε πνευματικὴν καὶ τὴν σωματικὴν πλάσιν». Ἕνας ἄλλος πάλιν λέγει : «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». «Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὑπῆρξεν ἤδη κάποια ἀμορφία, κάποια ὕλη, περὶ τῆς ὁποίας ἰσχυρίζεται ἐκ τῶν προτέρων ἡ Γραφή, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐξ αὐτῆς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἤτοι ὁλόκληρον τὴν σωματικὴν μᾶζαν τοῦ Σύμπαντος, διῃρημένην εἰς δύο μεγάλα μέρη, τὸ ἕνα κατώτερον καὶ τὸ ἄλλο ἀνώτερον μετὰ πάντων τῶν πλασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐμπεριέχουν καὶ τὰ ὁποῖα βλέπομεν συνήθως».

Πρὸς τὰς δύο τελευταίας ἀπόψεις ἠμποροῦμεν ν' ἀντιτάξωμεν τὰ ἀκόλουθα : Ἐὰν θέλετε μὲ τὰς λέξεις οὐρανὸς καὶ γῆ νὰ δηλοῦται ἡ ἄμορφος μᾶζα, τότε θὰ ὑπῆρχε κάτι, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλάσει ὁ Θεὸς καὶ τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Διότι ἡ Γραφὴ δὲν ἀναφέρει, ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὴν ὕλην ταύτην, ἐκτὸς ἐὰν ἐννοοῦν, ὅτι αἱ λέξεις «οὐρανὸς καὶ γῆ» ἢ μόνον ἡ λέξις «γῆ» σημαίνουν τὴν ὕλην, περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται εἰς τὸ χωρίον : «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἑπομένην φράσιν : «ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος», μολονότι ἡ Γραφὴ θὰ ἠμποροῦσε, ἐὰν ἤθελε, νὰ καλέσῃ τὴν ἄμορφον ὕλην ἀόρατον καὶ ἀκατασκεύαστον, ἐν τούτοις δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν διὰ τῶν ὡς ἄνω λέξεων μίαν ὕλην

διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἐκεῖ, ὅπου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀναφέρεται : «ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Εἰς τὰς ἀντιρρήσεις αὐτὰς οἱ συμμεριζόμενοι τὰς δύο γνώμας, περὶ τῶν ὁποίων ὡμιλήσαμεν, ἢ μίαν ἐξ αὐτῶν, θὰ ἠμποροῦσαν ν'ἀπαντήσουν : δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ἡ ἄμορφος ὕλη ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καλὰ λίαν (1). Κατὰ τὴν ἰδικήν μας γνώμην, ὅτι ἐδημιουργήθη καὶ διεπλάσθη τυγχάνει ἀνώτερον ἀγαθόν, ἀλλ' ἀναγνωρίζομεν, ὅτι κάθε ἐπιδεκτικὸν δημιουργίας καὶ διαπλάσεως εἶναι καὶ τοῦτο ἀγαθὸν ἂν καὶ μικροτέρας ἀξίας.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν σιωπὴν τῆς Γραφῆς ὡς πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τῆς ἀμορφίας, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα πολλά, περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ὁποίων ἡ Γραφὴ δὲν κάμνει κανένα λόγον, τοιαῦτα εἶναι τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ Σεραφείμ, ἐπὶ παραδείγματι οἱ θρόνοι, αἱ κυριότητες, αἱ ἀρχαί, αἱ ἐξουσίαι (2), τὰ ὁποῖα ὁ Ἀπόστολος διακρίνει καθαρὰ τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δέ, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι προφανῶς ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν εἰς τὰς λέξεις «ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» περιλαμβάνωνται τὰ πάντα, τί θὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ὑδάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεφέρετο πνεῦμα Θεοῦ ; Ἐὰν ἐννοοῦνται ἐπίσης ὑπὸ τὸ ὄνομα «γῆ», πῶς ἡ λέξις αὐτὴ θὰ σημαίνῃ ὕλην ἄμορφον, ἀφοῦ τὰ ὕδατα δεικνύουν εἰς τὰ ὄμματά μας τόσην ὡραιότητα;Καὶ ἂν ἐννοοῦνται κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, διατί, λέγει ἡ Γραφή, ὅτι ἀπὸ τὴν ἄμορφον αὐτὴν ὕλην ἐδημιουργήθη τὸ στερέωμα καὶ ὠνομάσθη οὐρανός, δὲν ὁμιλεῖ δὲ περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ὑδάτων ; Μήπως τὰ ὕδατα προσέλαβον τὴν ὡραιότητά των, κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶπεν ὁ Θεός : «συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑπὸ κάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν», οὕτως ὥστε ἡ συναγωγὴ αὕτη νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπλάσθησαν ; Ἀλλὰ τότε τί πρέπει νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ὑδάτων τῶν ὑπεράνω τοῦ στερεώματος ; Ἐὰν ἔμεναν ἀκατασκεύαστα, δὲν θὰ κατεῖχον μίαν τόσον ἐξαιρετικὴν θέσιν, δὲν ἀναφέρεται δὲ πουθενὰ εἰς τὴν Γραφὴν ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπλάσθησαν.

Κατὰ ταῦτα, ὑπάρχουν ἀντικείμενα περὶ τῆς δημιουργίας

(1) Πρβλ. Γένν. Α', 31.
(2) Κολασ. α', 16.

τῶν ὁποίων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ὁμιλεῖ ἡ Γραφή, μολονότι δὲν εἶναι ἀμφίβολος οὔτε εἰς τὴν ὑγιᾶ πίστιν οὔτε εἰς τὴν ἰσχυρὰν νόησιν, πρέπει δὲ νὰ ἔχῃ χάσει κανεὶς κάθε δογματικὴν εὐθυκρισίαν, διὰ νὰ τολμήσῃ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὰ ὕδατα ταῦτα εἶναι συναιώνια μὲ τὸν Θεόν, μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι ἡ Γένεσις ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ, πότε ἐδημιουργήθησαν. Ὥστε διατί δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐννοήσωμεν, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἄμορφος ὕλη, τὴν ὁποίαν ἡ Γραφὴ ὀνομάζει ἀόριστον καὶ ἀκατασκεύαστον καὶ ἄβυσσον σκοτεινήν, ἀπεσπάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ δὲν εἶναι συναιώνιός του, μολονότι ἡ ἱερὰ ἱστορία παρέλειψε νὰ καθορίσῃ τὴν στιγμὴν τῆς δημιουργίας της ;

Ἀκούω τὰς διαφόρους αὐτὰς γνώμας, τὰς ζυγίζω, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιτρέπει ἡ ἀδυναμία μου, τὴν ὁποίαν ὁμολογῶ εἰς τὸν Θεόν μου, ἂν καὶ αὐτὸς δὲν τὴν ἀγνοεῖ. Βλέπω, ὅτι δυνατὸν νὰ προκύψουν δύο εἰδῶν ἀσυμφωνίαι ἐπὶ μιᾶς μαρτυρίας διατυπουμένης ἐκ μέρους ἀξιοπίστων ἑρμηνευτῶν : ἡ μία σχετίζεται μὲ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων, ἡ ἄλλη μὲ τὴν πρόθεσιν ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν. Τὸ νὰ ζητῇ κανείς, σχετικῶς μὲ τὴν δημιουργίαν, τὴν ἀλήθειαν, ἢ τὸ νὰ ζητῇ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ Μωϋσῆς, ὁ ὑπέροχος αὐτὸς θεράπων τῆς πίστεώς Σου, ἠθέλησε νὰ ἐννοηθῇ διὰ τῶν λέξεών του ἐκ μέρους ἐκείνου, ποὺ τὸν ἀναγινώσκει καὶ ἀκροᾶται τῶν λόγων του, δὲν εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρώτην δυσκολίαν, μακρὰν ἐμοῦ ὅλοι ἐκεῖνοι, ποὺ ἐκλαμβάνουν ὡς ἀσφαλεῖς ἀληθείας ψευδῆ δόγματα ! Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν δευτέραν δυσκολίαν, μακρὰν ἐμοῦ ὅλοι ἐκεῖνοι, ποὺ παραδέχονται, ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶπε ψευδῆ πράγματα ! Ἀλλ' ἐγὼ ποθῶ νὰ ἑνωθῶ μετὰ Σοῦ, Κύριέ μου, νὰ εὕρω ἀπόλαυσιν εἰς τοὺς κόλπους Σου μετ' ἐκείνων, ποὺ τρέφονται ἐκ τῆς ἀληθείας Σου εἰς τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔρωτός Σου. Ἄς πλησιάσωμεν μαζὶ πρὸς τοὺς λόγους τῆς Βίβλου Σου καὶ ἂς ἀναζητήσωμεν ἐκεῖ τὴν σκέψιν Σου εἰς τὴν σκέψιν τοῦ θεράποντός Σου, ἡ Γραφὴ τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἰδικός Σου ἑρμηνευτής.

Καὶ ὅμως ποῖος ἀπὸ ἡμᾶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ ὑπερηφανευθῇ, ὅτι ἐμάντευσε καλῶς τὴν σκέψιν ἐκείνην ἐν μέσῳ τόσων δυνατοτήτων, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται εἰς τοὺς ποθοῦντας νὰ κατανοή-

σουν εἴτε κατὰ ταύτην εἴτε κατ' ἐκείνην τὴν ἔννοιαν τοὺς λόγους Σου, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἰσχυρισθῇ: «Ἰδοὺ τί ἐννοεῖ ὁ Μωϋσῆς, ἰδοὺ ἡ ἔννοια, ποὺ δίδει εἰς τὴν ἀφήγησίν του», μετὰ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως, μὲ τὴν ὁποίαν ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ αὐτὴ ἡ ἀφήγησις εἶναι ἀληθινή, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πρόθεσις αὐτοῦ τούτου τοῦ Μωϋσέως;

Ὡς πρὸς ἐμέ, ἰδοὺ Κύριε! Ἐγὼ ὁ δοῦλός Σου, ποὺ προσφέρω εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ τὴν θυσίαν τῶν ἐξομολογήσεών μου καὶ ποὺ ζητῶ ἀπὸ τὸν οἰκτόν Σου τὴν δύναμιν νὰ ἐκτελέσω τὴν θυσίαν ταύτην πιστῶς, ἰσχυρίζομαι μετ' ἀκραδάντου πίστεως, ὅτι διὰ τοῦ αἰωνίου λόγου Σου ἔπλασες τὰ πάντα, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Ἀλλ' ἠμπορῶ μετὰ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐννοοῦσε τὸ αὐτό, ὅταν ἔγραφε: «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»; Διότι, ἐὰν ὁ πρῶτος ἰσχυρισμὸς εἶναι δι' ἐμὲ ἀσφαλὴς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας Σου, εἶμαι ἆρά γε βέβαιος, ὅτι ἀναγινώσκω εἰς τὸ πνεῦμά του τὴν ἀληθῆ του σκέψιν, ὅταν ἔγραφε τ' ἀνωτέρω κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν;

Ὁ Μωϋσῆς λέγων «ἐν ἀρχῇ» ἠδύνατο νὰ ἐννοῇ «ἐν ἀρχῇ αὐτῆς ταύτης τῆς δημιουργίας». Μὲ τὰς λέξεις «οὐρανὸς» καὶ «γῆ» ἴσως ἠθέλησε νὰ ὀνομάσῃ τήν τε σωματικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν φύσιν ὄχι ἤδη μορφωμένην καὶ συγκεκροτημένην, ἀλλ' ἐν καταστάσει ἀμόρφου προπλάσματος. Βλέπω καθαρά, ὅτι αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ἐξ ἴσου ὀρθαί. Ἀλλὰ ποίαν ἐκ τῶν δύο εἶχεν εἰς τὸν νοῦν του ὁ Μωϋσῆς, ὅταν ἔγραφεν αὐτὰς τὰς λέξεις, δὲν ἠμπορῶ τόσον ἀσφαλῶς νὰ τὸ διακρίνω. Ἄλλως τε, ὁποιανδήποτε ἐξ αὐτῶν τῶν δύο ἐννοιῶν ἢ ὁποιανδήποτε ἄλλην, τὴν ὁποίαν δὲν θ' ἀναφέρω ἐδῶ, εἶχεν ὑπ' ὄψιν του, εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἕνας τοιοῦτος μέγας ἀνὴρ ἠτένισε τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐξήγγειλε κατὰ τρόπον, ποὺ τοῦ ἦτο ἀρεστός.

Ὥστε ἂς μὴ μ' ἐνοχλῇ κανεὶς λέγων: «Ἡ πραγματικὴ σκέψις τοῦ Μωϋσέως δὲν εἶναι ἐκείνη περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖς ἐσύ, ἀλλ' ἐκείνη περὶ τῆς ὁποίας ἐγὼ ὁμιλῶ». Καὶ ἂν ἀκόμη θὰ μοῦ ἔλεγε: «Καὶ πῶς ἠξεύρεις ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐννοοῦσε τὰς λέξεις ἐκείνας κατὰ τρόπον ποὺ τὰς ἑρμηνεύεις ἐσύ;» Δὲν θὰ εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ χάσω τὴν ὑπομο-

νήν μου. Θὰ ἔδιδα τὴν ἀπάντησιν, ποὺ ἔδωσα καὶ ἀνωτέρω καὶ μάλιστα θὰ ἀνέπτυσσα τὰ ἐπιχειρήματά μου εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀντίπαλός μου θὰ ἦτο δύσκολον νὰ πεισθῇ. Ἀλλ' ὅταν ἰσχυρίζωνται, ὅτι ἡ πραγματικὴ σκέψις τοῦ Μωϋσέως δὲν εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν διατυπώνω ἐγώ, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν διατυπώνουν ἐκεῖνοι, χωρὶς ὅμως νὰ θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ὀρθότητα καὶ τῶν δύο ἀπόψεων, τότε, ὢ ζωὴ τῶν πτωχῶν, ὢ Θεέ μου, εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει καμμία ἀντίφασις, κάμε νὰ βρέξῃ τὴν ψυχήν μου δρόσος καταπραΰντική, διὰ νὰ μοῦ δώσῃ τὴν δύναμιν ν' ἀνεχθῶ τοιούτου εἴδους ὑποκείμενα. Διότι ἐφ' ὅσον ὁμιλοῦν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, δὲν εἶναι ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, οὔτε εἶδαν καθαρὰ στὴν καρδιὰ τοῦ θεράποντός Σου. Ὄχι! Εἶναι θρασεῖς. Δὲν ἐννοοῦν τὴν σκέψιν τοῦ Μωϋσέως, δὲν ἀγαποῦν παρὰ τὴν ἰδικήν των σκέψιν, ὄχι διότι εἶναι ὀρθή, ἀλλὰ διότι εἶναι ἰδική των. Ἄλλως θ' ἀγαποῦσαν ἐξ ἴσου καὶ τὴν σκέψιν τῶν ἄλλων, ἐφ' ὅσον θὰ ἦτο ἀληθινή, καθὼς ἐγὼ ἀγαπῶ αὐτό, ποὺ λέγουν αὐτοί, ὅταν λέγουν τὴν ἀλήθειαν, ὄχι διότι ὁμιλοῦν, ἀλλὰ διότι εἶναι ἀλήθεια. Τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἡ γνώμη των εἶναι ὀρθή, δεικνύει ὅτι παύει ν' ἀνήκῃ εἰς αὐτοὺς καθ' ὁλοκληρίαν. Ἀλλ' ἐὰν τὴν ἀγαποῦν, ἐπειδὴ εἶναι ὀρθή, τότε δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς ἐμέ, ὅπως δὲν ἀνήκει καὶ εἰς ἐκείνους, διότι καθίσταται κοινὸν κτῆμα ὅλων ἐκείνων, ποὺ ἀγαποῦν τὴν ἀλήθειαν.

Κατὰ ταῦτα, ὁσάκις ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ἀληθινὴ σκέψις τοῦ Μωϋσέως δὲν εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν τοῦ ἀποδίδω ἐγώ, ἀλλ' ἐκείνη, ποὺ τοῦ ἀποδίδουν αὐτοί, ὁ ἰσχυρισμός των δὲν μοῦ ἀρέσει, τὸν ἀποκρούω. Ἐὰν ἔβλεπαν καθαρά, θ' ἀντελαμβάνοντο, ὅτι ἡ ἰταμότης των δὲν στηρίζεται εἰς τὴν γνῶσιν, ἀλλ' εἰς τὴν αὐθάδειαν, εἰς τὴν ἀλαζονείαν καὶ ὄχι εἰς τὴν (προφητικὴν) ἐνόρασιν.

Ἰδοὺ διατί, Κύριε, ἡ κρίσις Σου εἶναι φοβερά! Διότι ἡ ἀλήθειά Σου δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς ἐμὲ οὔτε εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον. Ἡ ἀλήθειά Σου ἀνήκει εἰς πάντας καὶ μᾶς καλεῖ δημοσίᾳ νὰ λάβωμεν μέρος εἰς αὐτήν, προσθέτων τὴν φοβερὰν προειδοποίησιν νὰ μὴ τὴν κρατήσωμεν ὡς προσωπικὸν ἀγαθόν μας, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ τὴν στερηθῶμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Ὁποιοσδήποτε διεκδικεῖ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ δι' ἰδικήν του χρῆσιν· τὸ ἀγαθὸν αὐτό, ποὺ εἶναι προωρισμένον διὰ κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ θέλει νὰ οἰκειοποιηθῇ

ὅ,τι ἀνήκει εἰς ὅλους, ἀποστερεῖται τοῦ κοινοῦ τούτου κεφαλαίου ὡς πρὸς τὸ ἰδικόν του κεφάλαιον, κατερχόμενος ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ ψεῦδος, διότι «ὁ λαλῶν τὸ ψεῦδος ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ» (1).

Ὦ Θεέ μου, ὑπέροχε κριτά, ὦ Σὺ ἀπόλυτος ἀλήθεια! Ἄκουσε, ναὶ ἄκουσε τί ἀποκρίνομαι εἰς αὐτοὺς ποὺ μοῦ ἀντιλέγουν. Ὁμιλῶ ἐνώπιόν Σου ἐνώπιον τῶν ἀδελφῶν μου «τῶν χρωμένων νομίμως τῷ νόμῳ»(2), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν εὐσπλαγχνίαν Σου. Εὐδόκησε νὰ ἴδῃς καὶ ν' ἀκούσῃς τί θ' ἀπαντήσω εἰς τὸν ἀντιλέγοντα.

Ἰδοὺ ποίας λέξεις θὰ τοῦ ἀπευθύνω· λέξεις ἀδελφικὰς καὶ εἰρηνικάς: Ὅταν βλέπωμεν καὶ οἱ δύο, ὅτι ἐκεῖνο, ποὺ λέγω εἶναι ἀληθινόν, σὲ ἐρωτῶ ποῦ τὸ βλέπομεν; Τὸ βλέπομεν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν ἀναλλοίωτον ἀλήθειαν, ποὺ εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς νοήσεώς μας. Ἐὰν λοιπὸν συμφωνοῦμεν ὡς πρὸς τὸ φῶς αὐτὸ τοῦ Κυρίου, Θεοῦ ἡμῶν, διατί ν' ἀμφιβάλλωμεν διὰ τὴν σκέψιν τῶν συνανθρώπων μας; Δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ ἴδωμεν τὴν σκέψιν αὐτήν, ὅπως βλέπωμεν τὴν ἄφθαρτον ἀλήθειαν. Καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Μωϋσῆς παρουσιάζετο καὶ μᾶς ἔλεγεν: «Ἰδού, αὐτὴ ἦτο ἡ σκέψις μου», δὲν θὰ ἐβλέπαμε τὸν λόγον του ἀλλὰ θὰ ἐπιστεύαμε εἰς αὐτόν. Λοιπὸν ἂς προφυλαχθῶμεν «ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου» (3). «Ἀγαπήσωμεν Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας μας, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μας, ἐξ ὅλης τῆς διανοίας μας καὶ τὸν πλησίον μας ὡς τὸν ἑαυτόν μας»(4).

Ἐὰν δὲν πιστεύωμεν ὅ,τι ὁ Μωϋσῆς ἐσκέφθη, ὅ,τι διενοήθη εἰς τὰ βιβλία του, τότε ἐλέγχομεν τὸν Θεὸν ψευδόμενον, ἀποδίδοντες εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ θεράποντός του φροντίδα διαφορετικὴν ἀπὸ ἐκείνην, ποὺ ἐπέβαλεν. Ἀλλὰ προσέξετε! Ἀφοῦ ἀπὸ τὰς λέξεις αὐτὰς ἀποσπῶνται τόσαι ἰδέαι ἀπολύτως ὀρθαί, πόσον ἐξωφρενικὸν θὰ εἶναι νὰ ἰσχυρισθῶμεν αὐθαιρέτως, ὅτι ὁ Μωϋσῆς δὲν εἶχεν ἀποκλειστικῶς τὴν ἰδέαν ἐκείνην, κινδυνεύοντες μὲ τὸν τρό-

(1) Ἰωάνν. η' 14.
(2) Πρβλ. Α', Τιμόθ. α' 8.
(3) Α' Κορινθ. δ', 6.
(4) Πρβλ. Ματθ. κβ', 37.

πον αὐτὸν νὰ διασύρωμεν δι᾿ ὀλεθρίων συζητήσεων τὴν εὐσπλαγχνίαν, ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἐπρόφερε καὶ τὰς ὁποίας ἡμεῖς προσπαθοῦμεν νὰ ἑρμηνεύσωμεν.

Καὶ ὅμως, ὦ Θεέ μου, Σύ, ὁ ὁποῖος μὲ μεγενθύνεις ταπεινούμενον· Σύ, ὁ ὁποῖος εἶσαι ἡ ἀνάπαυσις τῶν κόπων μου· Σύ, ποὺ ἀκούεις τὰς ἐξομολογήσεις μου καὶ συγχωρεῖς τὰς ἁμαρτίας μου, ἀφοῦ μοῦ-δίδεις τὴν ἐντολὴν ν᾿ ἀγαπῶ τὸν πλησίον μου ὡς τὸν ἑαυτόν μου, δὲν ἠμπορῶ νὰ πιστεύσω, ὅτι ὁ Μωϋσῆς, πιστὸς θεράπων Σου, ἔλαβε ἀπὸ Ἐσὲ δῶρα ὀλιγώτερα ἐκείνων, ποὺ θὰ εὐχόμουν καὶ θὰ ποθοῦσα ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἐὰν εἶχα γεννηθῆ εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ ἂν ἐκαλούμην νὰ Σὲ δουλεύσω μὲ τὴν καρδίαν μου, μὲ τὴν γλῶσσάν μου καὶ νὰ παραδώσω εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰς Γραφὰς ταύτας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν προωρισμέναι νὰ εἶναι δι᾿ ὅλα τὰ ἔθνη τόσον εὐεργετικαὶ καὶ νὰ ἐπιβάλλουν παντοῦ τὸ γόητρον τῆς αὐθεντίας των εἰς κάθε ψευδῆ καὶ ὑπεροπτικὴν διδασκαλίαν.

Θὰ ἤθελα, ἐὰν ἤμουν ἐγὼ ὁ Μωϋσῆς—μήπως ὅλοι δὲν προερχώμεθα ἐκ τοῦ ἰδίου φυράματος[1] «καὶ τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ;»—θὰ ἤθελα, λέγω, ἐὰν ἤμουν ἐγὼ ὁ Μωϋσῆς καὶ μὲ διέτασσες νὰ συντάξω τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως, ν᾿ ἀπαιτήσω παρὰ Σοῦ μίαν τοιαύτην ἱκανότητα διατυπώσεως, ἕνα τοιοῦτον ὕφος, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἀνίκανοι ἀναγνῶσται νὰ ἐννοήσουν τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον δημιουργεῖ ὁ Θεὸς καὶ νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ κατηγορήσουν τὰ λεγόμενα ὡς ὑπερβαίνοντα τὰς διανοητικάς των δυνάμεις, οἱ δὲ ἱκανοὶ νὰ εὑρίσκουν εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς Γενέσεως, χωρὶς κενά, εἰς τὰς βραχείας ἐκφράσεις τοῦ θεράποντός Σου, ὅλας τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἡ σκέψις των θ᾿ ἀπεκάλυπτεν ἤδη εἰς αὐτούς, καὶ τέλος θὰ ἤθελα, ὅπως, ἐὰν κάποιος ἄλλος ἀντελαμβάνετο εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας Σου τυχὸν μίαν νέαν ἑρμηνείαν, δυνηθῆ νὰ τὴν ἐπανεύρῃ εἰς τὰς λέξεις αὐτὰς καθ᾿ ἑαυτάς.

*
* *

Ὅπως μία πηγὴ εἶναι πλουσιωτέρα εἰς τὴν στενὴν δεξαμενήν της καὶ διὰ τῶν ναμάτων, τὰ ὁποῖα τροφοδοτεῖ, ποτίζει ἔδα-

---

(1) Πρβλ. Ρωμ. θ', 21.

φος πλατύτερον παρὰ ὅλα μαζὶ τὰ ὕδατά της, τὰ ὁποῖα, ἀναβρύοντα ἐξ αὐτῆς, περιλούουν πλεῖστα σημεῖα, ἔτσι καὶ ἡ ἀφήγησις τοῦ κήρυκος τοῦ Λόγου Σου, ποὺ ἐπέπρωτο νὰ παράσχῃ στάδιον τόσων ἑρμηνειῶν, σκορπᾷ μὲ ὀλίγας λέξεις, πάρα πολὺ ἁπλᾶς, ἕνα κῦμα ὁλόκληρον διαφανοῦς ἀληθείας, ἀπ' ὅπου ὁ καθεὶς ἀρύεται κατὰ βούλησιν τὴν μερίδα του, ὅπως κατόπιν τὴν ἀναπτύξῃ διὰ μακρῶν γλωσσικῶν ἑλιγμῶν.

Ἀναγινώσκοντες ἢ ἀκούοντες αὐτὰς τὰς λέξεις, φαντάζονται τὸν Θεὸν ὡς ἄνθρωπον ἢ ὡς μᾶζαν ἀπεριορίστου δυνάμεως, ἡ ὁποία διὰ μιᾶς ἀποφάσεως, τρόπον τινὰ νέας καὶ ἀποτόμου, ἔπλασεν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν της καί, διὰ νὰ εἴπωμεν οὕτω, ἐξ ἀποστάσεως τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δύο τεράστια σώματα, τὸ ἕνα ἐπάνω καὶ τὸ ἄλλο κάτω, δύο τεράστια σώματα, ὅπου ἐμπερικλείονται τὰ πάντα. Ἀκούοντες : «ὁ Θεὸς εἶπε γενηθήτω—καὶ ἐγένετο», φαντάζονται, ὅτι πρόκειται περὶ λέξεων, ποὺ ἀρχίζουν καὶ τελειώνουν, ποὺ ἀντηχοῦν ὀλίγας στιγμὰς καὶ σταματοῦν, μόλις δὲ ἐκπνεύσει ὁ ἦχος των, γεννᾶται τὸ ὂν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐκάλεσαν νὰ γεννηθῇ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς λοιπὰς ἑρμηνείας των (τὰς εἰς τὴν Γένεσιν ἀναφερομένας) αὗται στηρίζονται εἰς ἀντιλήψεις καθ' ὁλοκληρίαν σαρκικάς.

Ἀλλ' αὐτοὶ εἶναι ἀκόμη μικρὰ παιδιὰ ἀνίκανα διὰ πνευματικὰς σκέψεις. Πλὴν ὅμως, ἐφ' ὅσον ἡ παιδικὴ ἀνικανότης των φέρεται ἐπάνω εἰς τὴν ταπεινὴν ἁπλότητα τῆς γλώσσης, ὡς εἰς κόλπον μητρός, τὸ οἰκοδόμημα τῆς σωτηρίας των δὲν εἶναι ὀλιγώτερον στερεόν, χάρις εἰς τὴν πίστιν, ποὺ τοὺς κάμνει νὰ θεωροῦν ὡς βέβαιον καὶ ἀσφαλὲς τὸ ὅτι ὅλα τὰ ὄντα, ἡ θαυμαστὴ ποικιλία τῶν ὁποίων προσπίπτει ἀπὸ παντοῦ εἰς τὰς αἰσθήσεις των, τὰ ἔπλασσεν ὁ Θεός.

Δι' ἄλλους πάλιν αἱ λέξεις αὐταὶ δὲν εἶναι πλέον φωλεά, ἀλλὰ κῆπος ὀπωροφόρων δένδρων, ὅπου φαιδροὶ πτερυγίζουν, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν καρπῶν, τῶν κρυπτομένων ὑπὸ τὸ φύλλωμα, τοὺς ὁποίους ἀναζητοῦν καὶ κεντροῦν μὲ τὸ ράμφος των τερετίζοντες.

Ἀναγινώσκοντες ἢ ἀκούοντες τὰς λέξεις τῆς Γενέσεως, βλέπουν, ὅτι πᾶς χρόνος παρελθὼν καὶ μέλλων, διακατέχεται ἀπὸ τὴν αἰωνίαν καὶ ἀμετάβλητον σταθερότητά Σου, καὶ ὅμως δὲν ὑπάρχει κανένα ἐφήμερον πλᾶσμα, ποὺ νὰ μὴν ἔχῃς πλάσσει Ἐσύ.

Βλέπουν, ὅτι ἡ βούλησίς Σου, ὁμοούσιος μὲ Ἐσέ, ἐδημιούργησε τὰ πάντα, χωρὶς νὰ ὑποστῇ καμμίαν ἀλλοίωσιν καὶ χωρὶς νὰ γεννηθῇ εἰς τὴν βούλησίν Σου αὐτὴν μία ἀπόφασις, ποὺ δὲν ὑπῆρξε προηγουμένως. Βλέπουν ὅτι τὰ ἔπλασες, οὐχὶ ἀποσπῶν ἀπὸ Ἐσὲ εἰκόνα ἰδικήν Σου, μορφὴν παντὸς πλάσματος, ἀλλ' ἀποσπῶν ἐκ τοῦ μηδενὸς κάποιαν οὐσίαν χωρὶς μορφήν, ἡ ὁποία, χωρὶς νὰ εἶναι ὁμοία Σου, ἦτο ἱκανὴ νὰ λάβῃ μορφὴν κατ' εἰκόνα Σου καὶ ὁμοίωσίν Σου ἐπανερχομένη εἰς Ἐσέ, τὸ Ἕν, κατὰ τὸ μέτρον τὸ καθορισθὲν ἐκ τῶν προτέρων καὶ χορηγηθὲν εἰς ἕκαστον ὂν ἀναλόγως τοῦ εἴδους του. Ὅτι συνεπῶς ὅλα τὰ πλάσματα εἶναι καλὰ λίαν, ὅτι, εἴτε εὑρίσκονται γύρω Σου, εἴτε, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μακράν Σου εἰς χρόνον καὶ χῶρον, δημιουργοῦν ἢ ὑφίστανται τὰς θαυμασίας παραλλαγὰς καὶ μεταπτώσεις τοῦ Σύμπαντος.

Τὰ βλέπουν ὅλα αὐτὰ καὶ τ' ἀπολαμβάνουν ἐντὸς τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας Σου, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει αὐτὸ ἡ ἀδυναμία των ἐδῶ κάτω.

Ἄλλος πάλιν μελετῶν τὰς λέξεις: «ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν», ἐννοεῖ μὲ τὴν λέξιν «ἀρχὴ» τὴν σοφίαν, διότι καὶ αὐτὴ μᾶς ὁμιλεῖ. Ἄλλος ἀναλύων τὰς ἰδίας λέξεις, ἐννοεῖ μὲ τὴν λέξιν «ἀρχὴ» τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, δι' αὐτὸν δὲ τὸ «ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν» ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ «κατ' ἀρχὰς ἔπλασεν ὁ Θεός».

Μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν λέξιν «ἀρχὴ» ἐννοοῦν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐν τῇ σοφίᾳ του, ὁ ἕνας ἰσχυρίζεται, ὅτι αἱ λέξεις οὐρανὸς καὶ γῆ σημαίνουν τὴν ὕλην, ἡ ὁποία εἶναι ἀκόμη δεκτικὴ ὀργανώσεως, δηλαδὴ τὴν πλασθεῖσαν ὕλην τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ὁ δεύτερος πιστεύει, ὅτι πρόκειται περὶ οὐσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν πλασθῆ καὶ διαφοροποιηθῆ. Ὁ τρίτος πρεσβεύει, ὅτι ἡ λέξις οὐρανὸς σημαίνει τὴν διαμορφωθεῖσαν πνευματικὴν φύσιν, ἡ δὲ λέξις γῆ τὴν ἄμορφον τὴν ὑλικήν.

Ἡ ἰδία ποικιλία ἑρμηνειῶν παρατηρεῖται εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰς λέξεις οὐρανὸς καὶ γῆ ἐννοοῦν τὴν εἰσέτι ἄμορφον ὕλην, ἡ ὁποία ἔδει νὰ χρησιμεύῃ πρὸς δημιουργίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ὁ ἕνας βλέπει εἰς τὴν ὕλην αὐτὴν τὴν κοινὴν πηγὴν τῶν ὑπεραισθητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν πλασμάτων. Ὁ δεύτερος πιστεύει, ὅτι ἐκ τῆς ἀναφερθείσης ὕλης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ

γεννηθῇ παρὰ ἡ αἰσθητή, δηλαδὴ ἡ σωματικὴ μᾶζα, ἡ περικλείουσα εἰς τοὺς εὐρεῖς κόλπους της ὅλα τὰ ὁρατὰ ὄντα τὰ προσιτὰ εἰς τὰς αἰσθήσεις μας.

Ἡ αὐτὴ ποικιλία ἑρμηνειῶν παρατηρεῖται καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν, ὅτι εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ οὐρανὸς καὶ γῆ σημαίνουν τὰ ἤδη ὀργανωθέντα καὶ κατατοπισθέντα πλάσματα. Ὁ ἕνας ὀνειρεύεται τὸν ἀόρατον καὶ τὸν ὁρατὸν κόσμον, ὁ δεύτερος τὸν μοναδικὸν ὁρατὸν κόσμον, ὅπου περιεργαζόμεθα τὸν φωτεινὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, χώραν τοῦ σκότους μετὰ παντὸς ὅ,τι περιλαμβάνουν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ.

Ἀλλά, ὁ ἰσχυριζόμενος, ὅτι αἱ λέξεις: «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς» σημαίνουν «κατ' ἀρχὰς ἔπλασεν ὁ Θεὸς» δὲν εὑρίσκει ἄλλο καταφύγιον, διὰ νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, παρὰ νὰ θεωρήσῃ τὰς λέξεις «οὐρανὸς» καὶ «γῆ», ὡς δηλούσας τὴν ὕλην τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἤτοι τὸ σύνολον τῆς ὑπεραισθητῆς καὶ τῆς σωματικῆς δημιουργίας. Διότι, ἂν θελήσῃ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς λέξεις αὐτὰς ὡς δηλούσας ἕνα ἤδη διωργανωμένον σύνολον, δικαιούμεθα νὰ τοῦ ἀπευθύνωμεν τὴν ἐρώτησιν: «Ἐὰν ὁ Θεὸς ἐποίησε ταῦτα κατ' ἀρχάς, τί ἐποίησε κατόπιν;» Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ σύνολον ὑποτίθεται ἤδη δημιουργηθέν, δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ εὕρῃ πλέον τίποτε καὶ ἀμήχανος θ' ἀπαντήσῃ. «Μὰ τί σημαίνει τὸ κατ' ἀρχάς, ἀφοῦ δὲν ἐπηκολούθησε κατόπιν τίποτε;»

Ἐὰν κανεὶς ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε κατ' ἀρχὰς τὴν ὕλην ἄμορφον, κατόπιν δὲ τῆς ἔδωσε τὴν μορφήν της, αὐτὸ δὲν θὰ ἦτο παράλογον, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ὁ ἰσχυριζόμενος τοῦτο εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ ποῖον ἔχει προτεραιότητα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς αἰωνιότητος, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ χρόνου, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προτιμήσεως καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προελεύσεως (quid origine). Λέγω ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς αἰωνιότητος. Παράδειγμα: Ὁ Θεὸς προηγεῖται ἀπὸ κάθε πλάσμα. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ χρόνου. Παράδειγμα: Τὸ ἄνθος προηγεῖται τοῦ καρποῦ. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προτιμήσεως. Παράδειγμα: Ὁ καρπὸς εἶναι προτιμότερος τοῦ ἄνθους. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προελεύσεως. Παράδειγμα: Ὁ ἦχος προηγεῖται τοῦ ᾄσματος.

Ἐκ τῶν τεσσάρων προτεραιοτήτων τούτων ἡ δευτέρα καὶ ἡ

τρίτη έννοοῦνται εὐκολώτατα, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν πρώτην καὶ τὴν τετάρτην συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Σπανιώτατος, δυσχερέστατος εἶναι, Κύριε, ὁ δραματισμός· σπανιωτάτη, δυσκολωτάτη ἡ ἐνατένισις τῆς αἰωνιότητός Σου, ἡ ὁποία, ἀμετάκλητος αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, δημιουργεῖ τὰ μεταβλητὰ ὄντα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει, φυσικά, προτεραιότητα. Καὶ πόση ὀξύνοια δὲν ἀπαιτεῖται διὰ ν' ἀντιληφθῇ κανείς, χωρὶς μεγάλον κόπον, τὴν προτεραιότητα τοῦ ἤχου ἐπὶ τοῦ ᾄσματος! Πράγματι τὸ ᾆσμα εἶναι ἦχος ὠργανωμένος, ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἓν ἀντικείμενον, χωρὶς νὰ εἶναι ὠργανωμένον, ἐνῷ ὅ,τι δὲν ὑπάρχει δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀργανωθῇ. Κατὰ ταῦτα ἡ ὕλη εἶναι προγενεστέρα ἐκείνου, ποὺ ἔχει ἀποσπασθῇ ἐξ αὐτῆς. Τὸ ὅτι δὲ εἶναι προγενεστέρα, δὲν ὀφείλεται οὔτε εἰς τὸν ῥόλον μιᾶς δημιουργικῆς ἐνεργείας (ὁ ῥόλος της εἶναι μᾶλλον παθητικός), οὔτε εἰς χρονικὴν προτεραιότητα, διότι δὲν ἀρχίζομεν νὰ ἐκβάλλωμεν ἀνοργανώτους ἤχους, μὴ συγκροτοῦντας ᾆσμά τι, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τοὺς προσαρμόσωμεν, κατόπιν δὲ νὰ τοὺς ἐπεξεργασθῶμεν, προσδίδοντες εἰς αὐτοὺς μορφὴν ᾄσματος, ὅπως ἐπεξεργαζόμεθα τὸ ξύλον καὶ τὸν ἄργυρον διὰ νὰ κατασκευάσωμεν ἐξ αὐτῶν ἕνα κιβώτιον ἢ ἕνα σκεῦος. Πράγματι, αἱ ὗλαι αὐταὶ προηγοῦνται χρονικῶς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ ἀποσπῶνται ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ᾆσμα, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον. Ὅταν ψάλλωμεν, ἀκούομεν τὸν ἦχον τοῦ ᾄσματός μας. Δὲν ὑπάρχει κατ' ἀρχὰς ἦχος ἀνοργάνωτος καὶ κατόπιν ᾆσμα ὠργανωμένον. Ὁ ἦχος, ὅταν ἅπαξ ἀρθρωθῇ, ἐξαφανίζεται, καὶ δὲν ἀπομένει τίποτε, δυνάμενον νὰ περισυλλεγῇ ἀπὸ τὴν τέχνην καὶ νὰ ἐναρμονισθῇ. Ὅθεν ἡ συνισταμένη τοῦ ᾄσματος εἶναι οἱ ἦχοι. Ἡ ὕλη του εἶναι ὁ ἦχος, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ γίνῃ ᾆσμα, λαμβάνει ὡρισμένην μορφήν. Ἰδοὺ διατί, ὡς εἶπα, ὁ ἦχος ὡς ὕλη ἔχει προτεραιότητα ἐπὶ τοῦ ᾄσματος, ὡς ὡρισμένης μορφῆς. Ἡ προτεραιότης δὲ αὕτη δὲν ὀφείλεται εἰς μίαν δημιουργικὴν δύναμιν, διότι ὁ ἦχος δὲν δημιουργεῖ τὸ ᾆσμα, ἀλλὰ παρέχεται ὑπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργάνου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀοιδοῦ, ποὺ δημιουργεῖ ἀπὸ τὸν ἦχον τὸ ᾆσμα. Δὲν εἶναι χρονική: ὁ ἦχος ἐκβάλλεται μαζὶ μὲ τὸ ᾆσμα. Δὲν ὀφείλεται εἰς προτίμησιν: δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ προτιμήσῃ τὸν ἦχον ἀπὸ τὸ ᾆσμα, διότι τὸ ᾆσμα δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἦχος—ὁ ἦχος περιβεβλημένος μὲ ὡραιό-

τητα. Ὄχι. Ἡ ἐν λόγῳ προτεραιότης ὀφείλεται εἰς τὴν προέλευσιν, διότι τὸ ᾆσμα δὲν λαμβάνει τὴν μορφὴν αὐτοῦ διὰ νὰ γίνῃ ἦχος, ἀλλ' ὁ ἦχος διὰ νὰ γίνῃ ᾆσμα.

Ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦτο ἂς ἐννοήσῃ ὅποιος ἠμπορέσει, ὅτι ἡ ὕλη τοῦ Σύμπαντος ἐπλάσθη κατ' ἀρχὰς καὶ ὠνομάσθη οὐρανὸς καὶ γῆ, διότι ἐξ αὐτῆς ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἐδημιουργήθησαν. Δὲν ἐπλάσθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ χρόνου, διότι ὁ χρόνος δὲν γεννᾶται παρὰ μόνον, ὅταν τ' ἀντικείμενα ἔχουν λάβει μορφήν. Ἀλλὰ ἡ ὕλη αὐτὴ ἦτο ἄμορφος (ἀκατασκεύαστος) καὶ δὲν ἐνεφανίσθη ἐν τῷ χρόνῳ παρὰ μόνον μετ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χρόνου. Καὶ ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τίποτε περὶ αὐτῆς, ἐὰν δὲν τῆς ἀποδώσωμεν κάποιο ὁμοίωμα χρονικῆς προτεραιότητος, παρὰ τὴν πραγματικὴν κατωτερότητά της, διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔλαβε μορφήν, δὲν εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀνώτερον ἐκείνου, ποὺ στερεῖται τοιαύτης; Ἀλλὰ καὶ πάλιν προηγήθη αὐτῆς ἡ αἰωνιότης τοῦ Πλάστου, ἵνα ἡ οὐσία, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ δημιουργηθοῦν τὰ πλάσματα, δημιουργηθῇ αὐτὴ ἡ ἰδία ἐκ τοῦ μηδενός.

*
* *

Ἐν μέσῳ τόσων ὀρθῶν ἀντιλήψεων, τὴν ὁμόνοιαν ἠμπορεῖ ν' ἀποκαταστήσῃ ἡ ἀλήθεια καὶ μόνον αὐτή. Εἴθε νὰ στρέψῃ ὁ Θεὸς πρὸς ἡμᾶς τὴν εὐσπλαγχνίαν του, διὰ νὰ κάμωμεν νόμιμον χρῆσιν τοῦ νόμου, ἀνάγοντες αὐτὸν εἰς τὴν ἁγνὴν ἀγάπην, σκοπὸν τῆς παραγγελίας (1).

Τοιουτοτρόπως, ἐὰν κανεὶς μ' ἐρωτήσῃ, ποίαν ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν τούτων εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Μωϋσῆς, θὰ ἐλησμόνουν τὴν ἀληθῆ γλῶσσαν τῶν «ἐξομολογήσεών» μου, ἂν δὲν ὡμολογοῦσα, ὅτι περὶ αὐτοῦ δὲν γνωρίζω τίποτε. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἀγνοῶ, εἶναι τὸ ὅτι αἱ ἐν λόγῳ ἀντιλήψεις εἶναι ὀρθαί, ἐκτὸς τῶν ὑλιστικῶν (carnalibus) ἐκείνων θεωριῶν, περὶ τῶν ὁποίων διετύπωσα ἤδη τὴν σκέψιν μου. Αὐτοί, οἱ ὁποῖοι τὰς συμμερίζονται, εἶναι μικρὰ παιδιὰ μὲ ἀγαθὰς ἐλπίδας· παιδιά, ποὺ δὲν τὰ τρομάζουν οἱ λόγοι τῶν Γραφῶν Σου, οἱ τόσον ὑπέροχοι εἰς τὴν ταπει-

(1) Πρβλ. Α' Τιμόθ. α' 5. «Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου».

νοφροσύνην των, οἱ τόσον κατάμεστοι ἐννοιῶν καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν σύντομον διατύπωσίν των.

Ἀλλ' ὅλοι ἡμεῖς ποὺ βλέπομεν καὶ λέγομεν τὴν ἀλήθειαν, ὅσον ἀφορᾷ τὰ κείμενα αὐτά, ἂς ἀγαπῶμεν ἀλλήλους καὶ ἂς ἀγαπῶμεν καὶ τὸν Θεόν μας, τῆς ἀληθείας πηγήν, ἐὰν δὲν ἔχωμεν τὴν δίψαν τῶν χιμαιρῶν, ἀλλὰ τὴν δίψαν τῆς ἀληθείας. Ἂς τιμήσωμεν τὸν θεράποντά Σου, κήρυκα τῶν Γραφῶν Σου, τὰς ὁποίας κατέχει τὸ πνεῦμά Σου καὶ ἂς πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ θεράπων Σου αὐτός, διατυπώνων γραπτῶς τὰς ἀποκαλύψεις Σου, δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του παρὰ ἐκεῖνο, ποὺ διακρίνεται διὰ τὰς ἐκθαμβωτικοῦ φωτὸς ἀληθείας του καὶ διὰ τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς του.

Τοιουτοτρόπως, ἐὰν κανεὶς μοῦ εἴπῃ: «Ὁ Μωϋσῆς ἐσκέφθη ἀκριβῶς καθὼς ἐσκέφθηκα καὶ ἐγώ», καὶ ἕνας ἄλλος μοῦ εἴπῃ: «Δὲν ἐσκέφθηκε ἔτσι διόλου, ἡ ὀρθὴ σκέψις του εἶναι ἡ ἰδική του!» θ' ἀπαντήσω μὲ πνεῦμα, ὅσο πιστεύω περισσότερο θρησκευτικόν: «Διατὶ νὰ μὴν ἔχῃ σκεφθῇ σύμφωνα μὲ τὰς δύο ἑρμηνείας, ἀφοῦ καὶ αἱ δύο εἶναι ὀρθαί;» Καὶ ἂν κανεὶς διακρίνῃ εἰς τὰ λεγόμενά του μίαν τρίτην ἢ τετάρτην ἔννοιαν, διατὶ νὰ μὴ πιστεύσωμεν, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ τρίτη ἢ τετάρτη ἔννοια εἶναι ὀρθή, ὅτι ὁ Μωϋσῆς τὰς διέκρινε ὅλας, αὐτός, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἕνας καὶ μόνος Θεὸς προσήρμοσε τὰς ἱερὰς Γραφὰς εἰς τὴν ἀντίληψιν τόσων ἀναγνωστῶν, ποὺ ὤφειλαν νὰ ἴδουν εἰς αὐτὰς πράγματα διάφορα, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀληθινά;

Ὡς πρὸς ἐμέ, δηλῶ μετὰ θάρρους καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας μου, ὅτι, ἐὰν κατώρθωνα νὰ φθάσω εἰς τὸ ἀποκορύφωμα τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας καὶ ἂν ἠμποροῦσα νὰ γράφω κάτι σχετικόν, θὰ ἤθελα νὰ τὸ ἔγραφα κατὰ τρόπον, ὥστε ὁ καθεὶς νὰ ἀκούῃ εἰς τὰς λέξεις μου τὴν ἠχὼ τῶν ὀρθῶν ἰδεῶν, ποὺ θὰ ἐσχηματίζοντο ἐν σχέσει πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα, μᾶλλον παρὰ νὰ περιορισθῶ εἰς τὴν διατύπωσιν μιᾶς καὶ μόνης ἐννοίας ἀρκετὰ καθαρᾶς, ὥστε ν' ἀποκλείῃ ὅλας τὰς λοιπὰς σημασίας τῶν γραφομένων μου, μολονότι αἱ λοιπαὶ αὐταὶ σημασίαι δὲν θὰ περιεῖχον κάποιαν πλάνην, ποὺ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μοῦ κάμῃ ἔκπληξιν.

Προφύλαξέ με λοιπόν, ὦ Θεέ μου, ἀπὸ τοῦ νὰ γίνω τόσον ἰταμός, ὥστε νὰ πιστεύω, ὅτι ἕνας τόσον μέγας ἀνὴρ δὲν ἔτυχεν ἀπὸ Σοῦ μιᾶς τοιαύτης χάριτος! Ὢ ναί! Ὅταν ἔγραφεν ὁ Μωϋ-

σῆς, εἶχεν εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν φαντασίαν του ὅλας τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ἠμπορέσαμεν ν' ἀνακαλύψωμεν εἰς τὰς λέξεις του, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἐκείνας, ποὺ εἶναι δυνατὸν ν' ἀνακαλύψωμεν, ἀλλὰ τὰς ὁποίας δὲν ἔχομεν ἀνακαλύψει ἀκόμη.

Τέλος, Σύ, Κύριε, ποὺ δὲν εἶσαι σὰρξ καὶ αἷμα, ἀλλὰ Θεός, εἰπέ μας : ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶδαν τὰ πάντα, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα Σου, τὸ ὁποῖον ὁδηγήσει με ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ μὴ γνωρίζῃ κάτι ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐσκόπευες ν' ἀποκαλύψῃς διὰ τῶν λέξεων αὐτῶν εἰς τοὺς μέλλοντας ἀναγνώστας Σου καὶ εἰς περίπτωσιν ἀκόμη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἑρμηνεύς Σου δὲν τὰς ἐννοοῦσε παρὰ μόνον ὑπὸ μίαν τῶν πολλαπλῶν ὀρθῶν σημασιῶν των ; Ὑπὸ τὴν ἄποψιν ταύτην, ἡ σημασία, ποὺ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ἦτο ὑπερτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς λοιπὰς σημασίας. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς, Κύριε, ἀποκάλυψε τὴν σημασίαν ταύτην ἢ ὁποιανδήποτε ἄλλην θελήσῃς σημασίαν ὀρθήν. Εἴτε δὲ ἀποκαλύψεις εἰς ἡμᾶς ὁποίαν καὶ εἰς τὸν θεράποντά Σου σημασίαν, εἴτε κάποιαν ἄλλην, εἰς τὰς λέξεις, περὶ τῶν ὁποίων πρόκειται, προφύλαξέ μας Σὺ ὁ ἴδιος, διὰ νὰ μὴ γίνωμεν τὸ παίγνιον τῆς πλάνης.

Ἰδοὺ Κύριε, πόσα ἔγραψα, ναί, πόσα ἔγραψα σχετικῶς μὲ τὸ σύντομον ἐκεῖνο χωρίον ! Πῶς λοιπὸν θὰ ἐπαρκέσουν αἱ δυνάμεις μου, πῶς θὰ ἐπαρκέσῃ ὁ χρόνος, ποὺ διαθέτω, δι' ὅλας τὰς Γραφάς Σου ;

Ἐπίτρεψέ μου λοιπὸν νὰ συντομεύσω περισσότερον τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξομολογήσεις μου καὶ νὰ εὕρω μίαν καὶ μόνην σημασίαν, τὴν ὁποίαν Σὺ μοῦ ἀνήγγειλες ὡς ἀληθῆ, βεβαίαν καὶ ἀγαθὴν καὶ ἂν ἀκόμη πολλαὶ ἄλλαι σημασίαι παρουσιάζοντο, ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παρουσιασθοῦν. Αἱ ἐξομολογήσεις μου ἂς εἶναι ἀρκετὰ εἰλικρινεῖς, ὅπως, ἐὰν τυχὸν ἀνακαλύψω τὴν σκέψιν τοῦ ἑρμηνέως Σου, δυνηθῶ νὰ τὴν ἀποδώσω ἀπταίστως— διότι αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς προσπαθείας μου — ἤ, ἐὰν δὲν τὸ κατορθώσω, ὅπως ἠμπορέσω νὰ εἴπω τοὐλάχιστον ὅ,τι διὰ τῶν λέξεων ἐκείνων ἠθέλησε νὰ εἴπῃ ἡ Ἀλήθειά Σου, ἀφοῦ εἶπε καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν ὅ,τι ἠθέλησεν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΓ'

Κάθε πλάσμα ὀφείλει τὴν ὕπαρξίν του εἰς τὴν καλοκαγαθίαν τοῦ Θεοῦ.—Ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὰς πρώτας λέξεις τῆς Γενέσεως ἀνακαλύπτει τόσον τὸ Τρισυπόστατον τοῦ Θεοῦ, ὅσον καὶ τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. — Εἰκὼν τοῦ Τρισυποστάτου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.—Ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ἐν τῇ καθιδρύσει τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου.—Ἡ μυστηριακὴ σημασία τῆς Πλάσεως.

Σ' ἐπικαλοῦμαι, ὦ Θεέ μου, τὸ ἔλεός μου(1), Σὺ ποὺ μὲ ἔπλασες καὶ δὲν ἐλησμόνησες ἐκεῖνον, ποὺ Σὲ εἶχε λησμονήσει. Σὲ καλῶ εἰς τὴν ψυχήν μου, τὴν ὁποίαν προετοιμάζεις νὰ Σὲ δεχθῇ διὰ τοῦ πόθου, ποὺ τῆς ἐμπνέεις. Ὦ μὴ περιφρονήσῃς ἐμένα, ποὺ Σὲ καλῶ. Πρὶν μὲ ἀκούσῃς, εἶχες ἤδη προηγηθῇ, ὅταν διὰ τόσων ἐπανειλημμένων παραινέσεων μοῦ ἐπέβαλες ν' ἀκούσω ἀπὸ μακρὰν τὴν φωνήν Σου, νὰ στραφῶ πρὸς Ἐσὲ καὶ νὰ καλέσω τὸν καλοῦντα με.

Ναί, Κύριε, Σὺ εἶσαι ὁ ἀποπλύνας ὅλας τὰς ἐνόχους ἐνεργείας μου, διὰ νὰ μὴ τιμωρήσω ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν μου διὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν μου, ἐργάτας τῆς ἀπιστίας μου. Σὺ προηγήθης ὅλων τῶν ἀγαθῶν πράξεών μου, διὰ ν' ἀνταμείψῃς τὸ ἔργον τῶν χειρῶν Σου, ποὺ μὲ ἔπλασαν, διότι Σὺ ὑπῆρχες, πρὸ τοῦ ὑπάρξω ἐγὼ καὶ δὲν ἤμουν ἄξιος, ὅπως μοῦ χαρίσῃς τὴν ζωήν. Ἐν τούτοις ἰδοὺ ἐγὼ ὑπάρχω, χάρις εἰς τὴν καλωσύνην ποὺ προηγήθη ἀπὸ πᾶν ὅ,τι διὰ τὴν ὕπαρξίν μου μοῦ ἐχορήγησες καὶ ἀπὸ πᾶν ἐκ τοῦ ὁποίου μ' ἔχεις πλάσει. Δὲν εἶχες Σὺ τὴν ἀνάγκην μου. Δὲν ἤμουν τέτοιο ἀγαθόν, ὥστε νὰ ἔχῃς βοήθειαν ἀπὸ μένα. Δὲν Σὲ ὑπηρετῶ δέ, μὲ τὸν τρόπον, ποὺ Σὲ ὑπηρετῶ, ἐπειδὴ θὰ κατεπονεῖσο εἰς τὴν δρᾶσίν Σου καὶ θὰ καθίστατο μικροτέρα ἡ δύναμίς Σου, στερουμένη τῆς ἀφοσιώσεώς μου, ἢ ἐπειδὴ ἐπιζητεῖ τὴν λατρείαν μου, ὅπως ζητεῖ τὴν καλλιέργειαν ἡ γῆ διὰ νὰ

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΝΗ'. 18.

μὴ μείνῃ ἄγονος. Ὄχι! Ὀφείλω νὰ Σὲ δουλεύω, νὰ Σὲ ὑμνῶ, διὰ νὰ δρέψω τοὺς καρποὺς τῆς εὐδαιμονίας διὰ τὸν ἑαυτόν μου, ποὺ ὀφείλει εἰς Ἐσὲ τὴν οὐσίαν του, ἱκανὴν διὰ τὴν εὐδαιμονίαν.

Διότι τὰ πλάσματα ἔλαβον τὴν ὕπαρξίν των ἀπὸ τοὺς ἀνεξαντλήτους θησαυροὺς τῆς καλωσύνης Σου, ὅπως κάποιο ἀγαθόν, ποὺ καμμίαν ὠφέλειαν δὲν θὰ Σοῦ παρεῖχε, οὔτε θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐξισωθῇ μὲ Ἐσέ, καὶ ἐκπορευόμενον ἀπὸ Σένα, ὑπάρξῃ ὁπωσδήποτε, ἀφοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἀπὸ Ἐσέ.

Τί δικαίωμα χάριτος εἶχον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ποὺ ἔπλασες «ἐν ἀρχῇ;».

Ἂς μοῦ εἰποῦν τί δικαίωμα εἶχε ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ σωματικὴ φύσις, ἣν ἐν σοφίᾳ, ἐποίησας, ὅπως ἐκ τῆς σοφίας ταύτης ἐξαρτηθῇ ἀκόμη καὶ ὅ,τι ὑπάρχει ἀτελὲς καὶ ἀκατασκεύαστον (1) εἴτε εἰς τὸ πνευματικὸν εἴτε εἰς τὸ σωματικὸν στοιχεῖον, ἀκόμη δὲ καὶ ἐκεῖνο, ποὺ τείνει πρὸς τὴν ἀταξίαν, πρὸς πλήρη ἀνομοιότητα ἐν σχέσει πρὸς Ἐσέ; Ἕνα πνευματικὸν πλάσμα, καὶ ἀκατασκεύαστον ἀκόμη, εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ ἕνα ὠργανωμένον σῶμα. Ἕνα στοιχεῖον, ἔστω καὶ ἀκατασκεύαστον, ἔχει μεγαλυτέραν ἀξίαν ἀπὸ τὸ καθαρὸν μηδέν. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ θὰ ἔμεναν κάτω ἀπὸ τὸν Λόγον Σου ἀκατασκεύαστα, ἐὰν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Λόγος δὲν τὰ καλοῦσε εἰς τὴν ἑνότητά Σου καὶ ἂν δὲν προσέδιδεν εἰς αὐτὰ τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἐξοχότητα, ποὺ ἐκπορεύεται ἀπὸ Σένα μοναδικὸν καὶ ὑπέρτατον ἀγαθόν. Ὢ ναί! Ὅλα τὰ πλάσματα ταῦτα πῶς ἔγιναν ἄξια ν' ἀποκτήσουν ἔστω καὶ αὐτὴν τὴν ἀκατασκεύαστον ὀντότητά των, ποὺ δὲν θὰ εἶχαν χωρὶς Ἐσέ;

Ποῖον εἶχε ἐνώπιόν Σου δικαίωμα ἡ σωματικὴ ὕλη καὶ ἂν ἀκόμη ἐπρόκειτο νὰ ὑπάρξῃ «ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος;» Διότι δὲν θὰ ἦτο οὔτε τοιαύτη, ἂν δὲν τὴν ἐδημιούργεις Ἐσύ;

Ποῖον εἶχε δικαίωμα ἐνώπιόν Σου τὸ πνευματικὸν πλάσμα, ἔστω καὶ ἀκατασκεύαστον, ἔστω καὶ ἂν ἐκυμαίνετο σκοτεινόν, ὅμοιον μὲ τὴν ἄβυσσον, ἀνόμοιον μὲ Ἐσέ, ἐὰν αὐτὸς ὁ Λόγος δὲν τὸ ἐπανέφερεν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν λόγον, ὁ ὁποῖος τὸ ἔπλασε

---

(1) Τὴν λέξιν «ἀκατασκεύαστος» μεταχειριζόμεθα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ποὺ ἔχει εἰς τὴν *«Παλαιὰν Διαθήκην»*. *«Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος»*.

καὶ ὁ ὁποῖος, διαχέων ἐπ' αὐτοῦ τὰς ἀκτῖνας τοῦ φωτός του, τὸ ἔκαμεν ὄχι ὅμοιόν του, ἀλλ' ὅμοιον μὲ τὴν εἰκόνα Σου;

Ὅσον ἀφορᾷ ἕνα σῶμα, τὸ νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ εἶναι ὡραῖον, δὲν εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό, ἄλλως θὰ ἦσαν ὡραῖα ὅλα τὰ σώματα. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὅσον ἀφορᾷ ἕνα δημιουργημένον πνεῦμα· τὸ νὰ ὑπάρχῃ καὶ τὸ νὰ ζῇ μὲ σωφροσύνην, εἶναι δύο διάφορα πράγματα, ἄλλως ὅλα τὰ πνεύματα θὰ ἔζουσαν ἀπαρεγκλίτως μὲ σωφροσύνην. Ἀλλὰ δι' αὐτὰ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Κυρίῳ ἀγαθόν ἐστιν (1) ἐκ φόβου μήπως τὸ φῶς τοῦτο, ποὺ ἀπέκτησαν, στρεφόμενα πρὸς Ἐσέ, τὸ χάσουν, ἀποστρεφόμενα τοῦ προσώπου Σου καὶ ἐπαναπέσουν εἰς μίαν ζωὴν ὁμοίαν μὲ τὴν ἄβυσσον τοῦ σκότους.

Καὶ ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι διὰ τὴν ψυχήν μας εἴμεθα πνευματικὰ πλάσματα, ἀπεμακρύνθημεν ἀπὸ τὸ φῶς Σου καὶ ἐγίναμε σκότος ἐν ζωῇ (2) καὶ πάσχομεν ἐξ ἐκείνου, ποὺ ἀπέμεινεν ἀκόμη ἀπὸ τὸ σκοτάδι μας μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνωμεν δικαιοσύνη (3) ἐν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ Σου καὶ ἡ δικαιοσύνη ὡς ὄρη Θεοῦ, διότι ὑπήρξαμεν τὰ κρίματά Σου ὅμοια ἀβύσσῳ πολλῇ (4).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἐπρόφερες εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας Σου: «γεννηθήτω φῶς», θεωρῶ εὐλογοφανῶς, ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸ πνευματικὸν πλάσμα, ποὺ ἦτο, κατά τινα τρόπον, ζωή, ἀφοῦ κατηυγάζετο ἀπὸ τὸ φῶς Σου. Ἀλλ' ἂν δὲν ἐκρίνετο ὑπὸ Σοῦ ἄξιον νὰ γίνῃ ζωὴ διὰ νὰ φωτισθῇ ἀπὸ τὸ φῶς Σου καὶ ἂν ἀκόμη ἐγίνετο ζωή, δὲν θὰ ἦτο ἄξιον νὰ λάβῃ παρὰ Σοῦ τὸ δῶρον τοῦ φωτός, διότι, ἂν δὲν ἐγίνετο φῶς, θὰ Σοῦ ἀπήρεσκεν ἡ ἀναπηρία του, ὄχι δὲ μόνον λόγῳ τοῦ δεδομένου τῆς ὑπάρξεώς του, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς προσκλήσεώς του εἰς τὸ φῶς καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συνενώσεώς του. Ὥστε τὸ πλάσμα αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ζῇ ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς χάριτός Σου καὶ νὰ ζῇ εὐτυχισμένο, ἐφ' ὅσον θὰ ἐστρέφετο διὰ μιᾶς εὐεργετικῆς δι' αὐτὸ μεταβολῆς πρὸς Ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος οὔτε εἰς τὸ καλύτερον οὔτε εἰς τὸ χειρό-

---

(1) Ψαλμ. ΟΒ', 28.
(2) Προβλ. Ἐφεσ. ε', 8,
(3) Κορινθ. ε', 21.
(4) Προβλ. Ψαλμ. 35, 7,

τερον μεταβάλλεται, δηλαδὴ πρὸς Ἐσένα, τὸ μόνον ἁπλοῦν ὄν, διὰ τὸ ὁποῖον τὸ νὰ ζῇ καὶ τὸ νὰ ζῇ μακαρίως εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό, ἀφοῦ εἶσαι Σὺ ὁ ἴδιος ἡ μακαριότης Σου.

Λοιπόν, τί θὰ ἔλειπεν ἀπὸ τὴν μακαριότητά Σου, τῆς ὁποίας Σὺ ὁ ἴδιος εἶσαι ὁ δημιουργός, ἐὰν ὅλα τὰ πλάσματα δὲν ὑπῆρχον ἢ ἂν δὲν εἶχον μορφήν ; Τὸ ὅτι τὰ ἔπλασες δὲν σημαίνει ὅτι Σοῦ ἦσαν ἀναγκαῖα. Ὄχι ! Μήπως Σὺ δὲν ἐδώρησες, δὲν ἐπέβαλες εἰς αὐτὰ μορφὴν ἀπὸ ὑπερβολικὴν καλωσύνην, χωρὶς ἡ χαρά Σου νὰ γίνῃ δι' αὐτὸ ἐντατικωτέρα ; Ἡ ἀτέλειά των δὲν ἀρέσει εἰς Ἐσένα, τέλειον Ὄν. Τὰ τελειοποιεῖς λοιπὸν διὰ νὰ Σοῦ ἀρέσουν. Δὲν ἔχεις τίποτε μὲ ἐκεῖνο, ποὺ ἔχουν τὰ ἀτελῆ πλάσματα, ὥστε νὰ περιμένης ἀπὸ αὐτὰ τὴν τελειότητα. Διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμά Σου ἐφέρετο ἄνωθεν τῶν ὑδάτων, δὲν ἐφέρετο ἐπάνω εἰς αὐτά, ὡσὰν ν' ἀναπαύετο ἐπάνω των. Διότι λέγεται, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμά Σου ἀναπαύεται ἐπάνω εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀναπαύονται ἐπ' αὐτοῦ. Ἀλλά, ἡ ἀναλλοίωτος ἀμετάβλητος θέλησίς Σου, ποὺ ἐπαρκεῖ εἰς τὸν ἑαυτόν της, ἦτο ἐκείνη, ποὺ ἐφέρετο ὑπεράνω τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἔπλασες ἀκόμη καὶ δι' ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ νὰ ζοῦν καὶ νὰ ζοῦν μακαρίως δὲν εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό, διότι ζοῦν καὶ ἂν ἀκόμη πελαγοδρομοῦν μέσα στὸ σκοτάδι. Ἀλλ' αὐτοὶ ὀφείλουν νὰ στρέψουν τὸ βλέμμα των πρὸς τὸν δημιουργόν των, νὰ ζήσουν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλησιέστερον εἰς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, νὰ ἴδοῦν τὸ φῶς ἐντὸς τοῦ φωτός της καὶ νὰ εὕρουν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν τελειότητα, λαμπρότητα, εὐδαιμονίαν.

Καὶ ἰδοὺ ἐνώπιόν μου «ἐν αἰνίγματι» ἡ Τριάς, δηλαδὴ Σύ, Θεέ μου, ἀφοῦ Σύ, ὁ πατήρ, ἐποίησες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν «ἐν τῇ ἀρχῇ» τῆς σοφίας ἡμῶν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ σοφία Σου, γεννηθεῖσα ἀπὸ Ἐσέ, ἴση μὲ Ἐσὲ καὶ συναιώνιός Σου, δηλαδὴ «ἐν τῷ Υἱῷ Σου». Ἤδη ὡμίλησα διεξοδικῶς περὶ τοῦ «οὐρανοῦ» περὶ τῆς γῆς «ἀοράτου καὶ ἀκατασκευάστου», περὶ τῆς ἀβύσσου τοῦ σκότους. Ὡμίλησα περὶ τῆς ρευστῆς καὶ κυματώδους ἀμορφίας τῆς πνευματικῆς φύσεως, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ στραφῇ πρὸς τὸν δημιουργὸν πάσης ζωῆς, ὅπως τὸ φῶς αὐτοῦ τὴν καταστήσῃ ζωηρὰν καὶ ὡραίαν καὶ ὅπως ὑπάρξῃ ὁ οὐρανὸς τοῦ ἄλλου ἐκείνου οὐρανοῦ, ποὺ ἐπλάσθη μετέπειτα μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τῶν ὑδάτων.

Ἤδη μὲ τὴν λέξιν «ΘΕΟΣ» ἐννοοῦσαν τὸν πατέρα δημιουργὸν τῶν πλασμάτων· μὲ τὴν λέξιν «ἀρχῇ» τὸν Υἱόν, «ἐν ᾧ ἔπλασε» αὐτά, λόγῳ δὲ τῆς πίστεώς μου εἰς τὴν Τριάδα τοῦ Θεοῦ μου, ἐζητοῦσα τὴν Τριάδα ταύτην εἰς τοὺς ἁγίους Σου χρησμούς. Καὶ ἰδοὺ τὸ Πνεῦμά Σου φερόμενον ἄνωθεν τῶν ὑδάτων. Τώρα τὴν Τριάδα τὴν ἐννοῶ: Πατήρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνῦμα, δημιουργὸς ὅλων τῶν πλασμάτων.

Ἀλλ' ὦ φῶς ἀληθινόν. Στρέφω σ' Ἐσένα τὴν καρδιά μου, ἡ ὁποία δὲν θὰ μ' ἐδίδασκε παρὰ μόνον ματαιότητας. Ἀπομάκρυνε τὸ μαῦρο σκοτάδι της. Σὲ ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τῆς εὐσπλαγχνίας μητρὸς ἡμῶν, εἰπέ μου, Σὲ ἱκετεύω, διατί ἡ Γραφή Σου ἀναφέρει τὸ Ἅγιον Πνεῦμά Σου, μόνον ἀφοῦ ἀνέφερε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἀόρατον καὶ ἀκατασκεύαστον καὶ τὸ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου; Ἦτο ἆρά γε αὐτὸ ἀναγκαῖον, διὰ νὰ τὸ φαντασθῶμεν φερόμενον «ἄνωθεν», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθῇ, ἐὰν δὲν ἐγίνετο μνεία τοῦ στοιχείου, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ τὸ φαντασθῶμεν; Δὲν ἐφέρετο ὑπεράνω τοῦ Πατρὸς οὔτε ὑπεράνω τοῦ Υἱοῦ, ἡ δὲ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα φράσις δὲν θὰ ἦτο ἀκριβής, ἐὰν ἐλέγετο, ὅτι ὑπεράνω τοῦ μηδενὸς ἐφέρετο. Ὥστε ἔπρεπε νὰ ὑποδειχθῇ πρὸ παντὸς ὑπεράνω ποίου ἐφέρετο, διότι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ μνεία αὐτοῦ παρὰ μόνον ἁπλῶς «φερομένου». Ἀλλὰ διατί δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ παρουσιάσῃ διαφορετικὰ παρὰ μόνον ὡς φερόμενον κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον;

Εἰς τὸ ἑξῆς ἂς παρακολουθήσῃ ὁ δυνάμενος νοερῶς τὸν Ἀπόστολόν Σου, ποὺ διακηρύσσει, ὅτι «ἡ ἀγάπη Σου ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν» (1). Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν (2) δέον νὰ διδαχθῇ καὶ ὑποδειχθῇ ἡ ὑπέροχος ὁδὸς τῆς ἀγάπης καὶ νὰ καμφθοῦν τὰ γόνατα πρὸς Ἐσὲ ὑπὲρ ἡμῶν, διὰ νὰ μάθωμεν τὴν «ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ» (3).

Ἰδοὺ διατὶ τὸ Πνεῦμα, «ὑπερέξοχον», ἐφέρετο ὑπεράνω τῶν ὑδάτων.

---

(1) Ρωμ. ε', 5.
(2) Α' Κορινθ. ιβ', 1, 31.
(3) Ἐφεσ. γ', 14, 19.

Ἀλλὰ πρὸς ποῖον νὰ λαλήσω, μὲ ποίας λέξεις νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ κακοβούλου ἐκείνου πόθου, τοῦ παρασύροντος ἡμᾶς, ἐμπρὸς εἰς τοὺς κρημνοὺς τῆς ἀβύσσου, καὶ περὶ τῆς ἀγάπης, ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ, τουναντίον πρὸς τὰ ὕψη χάρις εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ποὺ ἐφέρετο ἄνωθεν τῶν ὑδάτων ; Ἀλλὰ ἐδῶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ τόπων ἐντὸς τῶν ὁποίων καταδυόμεθα καὶ ἐκτὸς τῶν ὁποίων ἀναδυόμεθα. Αὐτὴ ἡ σύγκρισις θὰ ἦτο πλήρης ἀναλογιῶν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως πλήρης ἀσυμφωνιῶν. Οἱ ἔρωτες, αἱ συμπάθειαί μας, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμά μας μᾶς βαρύνουν μὲ τὸ βάρος τῶν φροντίδων μας, καὶ μόνον ἡ ἁγιότης Σου μᾶς ὁδηγεῖ δι᾽ ἀγάπης ἀσυγκρίτως ἀσφαλεστέρας, ὅπως ἐξυψώσωμεν τὰς καρδίας μας πρὸς Ἐσὲ ἐκεῖ, ὅπου τὸ πνεῦμά Σου ἐφέρετο ὑπεράνω τῶν ὑδάτων καὶ ἡ ψυχή μας, ἀφοῦ παρακάμψει τὰ ἄνευ οὐσίας «ὕδατα», φθάσωμεν εἰς τὴν ὑστάτην γαλήνην.

Ὁ ἄγγελος ἔπεσεν, ἔπεσεν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἔδειξαν δὲ μὲ τὴν πτῶσιν αὐτὴν εἰς ποῖα μαῦρα σκοτάδια θὰ ἐβυθίζετο ἡ ἄβυσσος, ἡ περιέχουσα ὁλόκληρον τὴν πνευματικὴν λειτουργίαν, ἂν δὲν ἔλεγες ἐξ ἀρχῆς «γεννηθήτω φῶς» καὶ ἂν δὲν ἐγένετο φῶς. Ἐὰν ὅλα τὰ πνεύματα τῆς θείας Σου πολιτείας δὲν ἀνεπαύοντο εἰς Ἐσὲ εἰς ὑπακοὴν τελείαν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὸ Πνεῦμά Σου τὴν εἰρήνην· εἰς τὸ Πνεῦμά Σου, ποὺ φέρεται ὑπεράνω ἀπὸ κάθε μεταβλητὸν ἀντικείμενον. Ἄλλως καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ θὰ ἦτο σκοτεινὴ ἄβυσσος, αὐτὸς ποὺ εἶναι τώρα «φῶς ἐν Κυρίῳ».

Ἡ οἰκτρὰ ἀνησυχία τῶν πνευμάτων, ποὺ ἐξέπεσαν τῶν πνευμάτων, τὰ ὁποῖα γυμνωθέντα ἀπὸ τὴν ἐσθῆτα τοῦ φωτός Σου, δεικνύουν μόνον τὰ σκότη των, ὁμιλεῖ μεγαλοφώνως. Εἶναι εὔγλωττος μάρτυς τῆς περιωπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχεις ἐξυψώσει τὸ λογικὸν αὐτὸ ὂν (1), ἀφοῦ ἔχει Σοῦ τοῦ ἰδίου ἀπόλυτον καὶ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην, διὰ ν᾽ ἀπολαύσῃ τὴν γαλήνην καὶ τὴν μακαριότητα, αὐτὸ δὲ εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸν ἑαυτόν του. Σὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν φωτιεῖς τὸ σκότος ἡμῶν (2). Μᾶς ἐπενδύεις διὰ τοῦ φωτός Σου καὶ νὺξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται (3).

(1) Ἐννοεῖ τὸν ἄνθρωπον.

(2) Ψαλμ. ΙΖ΄, 29.

(3) Ψαλμ. ΡΛΗ΄, 12.

Δῶσε τὸν Ἑαυτόν Σου εἰς ἐμέ, ὦ Θεέ μου, παραδώσου εἰς ἐμέ. Σὲ ἀγαπῶ! Ἐὰν εἶναι ἀκόμη ἀσθενὴς ἡ ἀγάπη μου, κάμε την ἰσχυροτέραν. Δὲν εἶμαι ἱκανὸς νὰ μετρήσω ὅ,τι λείπει ἀπὸ τὴν ἀγάπην μου, διὰ νὰ γίνῃ ἐπαρκής, διὰ νὰ πέσῃ εἰς τὰς ἀγκάλας Σου ἡ ζωή μου καὶ διὰ νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ ἀπ' αὐτάς, ἕως ὅτου ἀπορροφηθῇ ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ προσώπου Σου (1). Γνωρίζω μόνον αὐτό: μακρυὰ ἀπὸ Σένα δὲν δοκιμάζω παντοῦ καὶ ὄχι μόνον ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ μου, παρὰ ὀδύνην, κάθε δὲ πλοῦτος ποὺ δὲν εἶναι ὁ Θεός μου, εἶναι πτωχεία καὶ ἔνδεια δι' ἐμέ.

*
* *

Ἀλλά, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς δὲν ἐφέροντο καὶ αὐτοὶ ὑπεράνω τῶν ὑδάτων;

Ἐὰν ὑπεράνω τῶν ὑδάτων ἐφέροντο σωματικῶς, σὰν εἰς ἕνα χῶρον, αἱ λέξεις αὐταὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθοῦν οὔτε περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλ' ἐὰν τὸ χωρίον τοῦτο σημαίνῃ τὴν ἀμετάβλητον μεγαλειότητα τῆς Θεότητος ὑπεράνω παντὸς μεταβλητοῦ ἀντικειμένου, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον θὰ ἐφέροντο σωματικῶς, ὡς εἰς χῶρον, αἱ λέξεις αὐταὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθοῦν οὔτε περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλ' ἐὰν τὸ χωρίον τοῦτο σημαίνῃ τὴν ἀμετάβλητον μεγαλειότητα τῆς Θεότητος, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐφέροντο ὑπεράνω παντὸς μεταβλητοῦ πλάσματος, ἄνωθεν τῶν ὑδάτων.

Ἀλλὰ τότε διατί ἡ Γραφὴ ὁμιλεῖ ἀποκλειστικῶς περὶ τοῦ Πνεύματός Σου; Διατί ὁμιλεῖ μόνον περὶ αὐτοῦ, σὰν νὰ ὑπῆρχε χῶρος ἐκεῖ, ὅπου τοιοῦτος δὲν ὑφίσταται; Ἴσως διότι ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ καὶ μόνον, ὅτι εἶναι δῶρόν Σου; Εἰς τὸ δῶρόν Σου ἀναπαυόμεθα, ἐκεῖ Σὲ ἀπολαμβάνομεν. Ἡ γαλήνη μας εἶναι ὁ τόπος μας.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἄσυλον τοῦτο μᾶς ὁδηγεῖ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμά Σου ὑψώνει τὴν ταπεινοφροσύνην μας ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου (1). Ἡ εἰρήνη μας ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν καλὴν θέλησίν μας. Κάθε σῶμα τείνει, λόγῳ τοῦ βάρους του, πάντοτε πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ πρὸς τὸν χῶρον, ποὺ εἶναι ἰδικός του· ἡ φωτιὰ ἀνεβαίνει, ἡ πέτρα πέφτει. Καὶ τὰ δύο παρασυρόμενα ἀπὸ τὸ βάρος

(1) Ψαλμ. Λ', 21.
(2) Πρβλ. Ψαλμ. Θ', 14.

των, ζητοῦν τὸν χῶρον ποὺ εἶναι ἰδικός των. Τὸ λάδι, ὅταν πέση στὸ νερό, ἀνεβαίνει στὴν ἐπιφάνειά του. Τὸ νερό, ὅταν χύνεται μέσα στὸ λάδι κατεβαίνει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειάν του. Τὸ καθένα ὑποτάσσεται εἰς τὸ εἰδικὸν βάρος του καὶ καταλαμβάνει τὸν χῶρον, ποὺ τοῦ ἀνήκει. Ὅ,τι δὲν εὑρίσκεται εἰς τὴν θέσιν του, ταράσσεται, ἕως ὅτου τὴν εὕρῃ καὶ ἠρεμήσῃ. Τὸ βάρος μου εἶναι ἡ ἀγάπη μου, ὁπουδήποτε δὲ καὶ ἂν ὁδηγηθῇ, αὐτὴ μὲ παρασύρει. Τὸ δῶρόν Σου μᾶς διακαίει καὶ μᾶς ἐμψυχώνει: καιόμεθα, ἀνερχόμεθα. Ἀνερχόμεθα τὴν κλίμακα τῆς καρδίας μας καὶ ψάλλομεν τὴν ᾠδὴν τῶν ἀναβαθμῶν (1). Τὸ πῦρ Σου, τὸ εὐεργετικόν Σου πῦρ, μᾶς διακαίει καὶ πορευόμεθα καὶ ἀνερχόμεθα εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Ἱερουσαλήμ. Μὲ πόσην χαρὰν ἤκουσα τοὺς εἰπόντας εἰς ἐμέ: «μεταβαίνομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου». Ἐκεῖ θὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃ θέσιν ἡ ἀγαθὴ θέλησις καὶ κανένα ἄλλον πόθον δὲν θὰ ἔχωμεν εἰς τὸ ἑξῆς παρὰ νὰ μείνωμεν ἐκεῖ αἰωνίως.

Μακάριον τὸ πλάσμα ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην κατάστασιν! Θὰ ἦτο πολὺ διαφορετικὸν ἀπὸ ὅ,τι εἶναι, ἂν ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμήν, ὅπου ἐπλάσθη, τὸ Δῶρόν Σου δὲν τὸ ἐξύψωνε παρευθὺς δυνάμει τῆς κλήσεως ἐκείνης «Γενηθήτω φῶς», ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὸ φῶς. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ πλάσμα τοῦτο, ἡ Γραφὴ ὑποδηλοῖ ἁπλῶς καὶ μόνον τί θὰ ἦτο ἄνευ τοῦ θείου φωτός: δεικνύει τὰς σκοτεινὰς διακυμάνσεις, διὰ ν' ἀποκαλύψῃ τὴν αἰτίαν, ποὺ κατέστησε τὸ πλάσμα τοῦτο διαφορετικόν, δηλαδὴ τὴν αἰτίαν, ποὺ τὸ ὡδήγησε πρὸς τὸ τέλειον φῶς καὶ τὸ ἔκαμε φῶς αὐτὸ τὸ ἴδιον.

Αὐτός, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἐννοήσῃ, ἂς ζητήσῃ νὰ τὸ ἐννοήσῃ ἀπὸ Σένα. Διατί νὰ ἐνοχλῇ ἐμέ; Μήπως ἐγὼ εἶμαι τὸ φῶς, ποὺ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον;

Ποῖος δύναται νὰ κατανοήσῃ τὴν παντοδύναμον Τριάδα; Καὶ

(1) Ἡ «ᾠδὴ τῶν ἀναβαθμῶν» ἢ «ἀναβάσεων» ἀναπτύσσεται εἰς σειρὰν βραχέων ψαλμῶν (119—133). Αἱ βαθμίδες (ἀναβαθμοί), λέγει ὁ Ἅγιος Αὐγουστῖνος (Enarrat. Ps. 119, 1), ἀναβιβάζουν καὶ καταβιβάζουν. Ἀλλ' αἱ βαθμίδες, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς ψαλμούς, σημαίνουν πάντοτε ἀνάβασιν. Ἀπὸ ποῦ ὀφείλουν νὰ μᾶς ἀναβιβάσουν: Ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῶν δακρύων. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἀνέλθωμεν, ἡ ἀνθρωπίνη φωνὴ εἶναι ἀνίκανος νὰ τὸν ὑποδείξῃ.

ὅμως ποῖος δὲν ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς, ἐὰν πράγματι περὶ αὐτῆς ὁμιλῇ; Εἶναι σπανία ἡ ψυχὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία, ὅταν ὁμιλῇ περὶ τῆς Τριάδος, γνωρίζει περὶ τίνος ὁμιλεῖ. Φιλονικοῦν, συζητοῦν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἀτενίζει αὐτὸν τὸν ὁραματισμόν, χωρὶς ψυχικὴν γαλήνην.

Θὰ ἤθελα, ὅπως οἱ ἄνθρωποι παρατηροῦν εἰς τὸν ἑαυτόν των τρία φαινόμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν Τριάδα. Τὰ ὑποδεικνύω ἀποκλειστικῶς, ὅπως οἱ ἄνθρωποι ἀσκήσουν, δοκιμάσουν τὴν σκέψιν των καὶ ἀντιληφθοῦν πόσον εἶναι ἀκόμη μακρὰν ἀπὸ τὸ μυστήριον τοῦτο.

Ἰδοὺ τὰ τρία αὐτὰ φαινόμενα: ὑπάρχω, γινώσκω, βούλομαι. Εἶμαι ὁ γινώσκων καὶ ὁ βουλόμενος. Γνωρίζω ὅτι ὑπάρχω καὶ ὅτι βούλομαι καὶ βούλομαι νὰ ὑπάρχω καὶ νὰ γινώσκω.

Ποῦ εἶναι ἡ ζωή μας ἀχώριστος εἰς τὰ τρία αὐτὰ σημεῖα; Ζωὴ μία, νόησις μία, ὑπόστασις μία, (una essentia). Εἰς ποῖον σημεῖον εἶναι ἀχώριστος ἡ ζωή μας εἰς τὰ τρία αὐτὰ φαινόμενα, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ κάμωμεν κάποιαν διάκρισιν, ἡ ὁποία ὅμως ὑπάρχει πραγματικῶς; Ὅποιος ἠμπορεῖ, ἂς τὸ ἐννοήσῃ! Ὁ καθεὶς εὑρίσκεται ἐμπρὸς εἰς τὸν ἑαυτόν του. Ἂς ἐξετάσῃ λοιπὸν τὸν ἑαυτόν του, ἂς κοιτάξῃ καλὰ καὶ ἂς ἀπαντήσῃ.

Ἐκτὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν εὕρῃ κανεὶς μὲ τὸν τρόπον τοῦτον κάποιαν ὁμοιότητα καὶ δυνηθῇ νὰ τὴν διατυπώσῃ, δὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃ τὸν ἑαυτόν του ἱκανὸν νὰ πλησιάσῃ τὴν ἀμετάβλητον πραγματικότητα, ποὺ διέπει τὰ φαινόμενα ταῦτα καὶ ποὺ ὑφίσταται ἀμετάβλητος, γινώσκει καὶ βούλεται χωρὶς καμμίαν μεταβολήν. Ἆρά γε τὴν Τριάδα ἀποτελεῖ ἐν Θεῷ ἡ συνύπαρξις τῶν τριῶν τούτων φαινομένων ἢ τὸ τρισυπόστατον τοῦτο ἐνοικεῖ εἰς ἕκαστον θεῖον πρόσωπον, ὥστε ν' ἀνευρίσκεται εἰς τὸ καθένα ἐξ αὐτῶν; Ἢ μήπως ὁ διπλοῦς αὐτὸς συνδυασμὸς συγκροτῆται διὰ θαύματος εἰς μίαν ἁπλότητα, ποὺ εἶναι καὶ πολλαπλότης, ἐνῷ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ Τριὰς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ σκοπός της, λόγῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει, γινώσκει τὸν ἑαυτόν της καὶ ἐπαρκεῖ ἀμεταβλήτως εἰς τὸν ἑαυτόν της, εἰς τὴν ὑπέροχον τῆς ἑνότητός της μεγαλειότητα; Ποῖος θὰ ἠμποροῦσε ποτὲ ν' ἀντιληφθῇ ἕνα τοιοῦτο μυστήριον; Ποῖος θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ

τὸ ἐκφράσῃ διὰ λέξεων ; Ποῖος θὰ εἶχε τὴν τόλμην νὰ τὸ διατυπώσῃ κατὰ ἕνα ὁποιονδήποτε τρόπον ;

Προχώρησε, ὢ πίστις μου, εἰς τὴν ἐξομολόγησίν μου. Εἰπὲ εἰς τὸν Θεόν σου : ἅγιε, ἅγιε, ἅγιε, Κύριε καὶ Θεέ μου, εἰς τὸ ὄνομά Σου ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (1). Διότι ὁ Θεὸς ἔπλασε μεταξὺ ἡμῶν καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δηλαδὴ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ σωματικὰ τῆς Ἐκκλησίας Σου. Ἡ δὲ γῆ ἡμῶν πρωτοῦ λάβῃ τὴν μορφὴν τοῦ δόγματος (forman doctrinam) ἦτο «ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος» καὶ ἐκαλυπτόμεθα ἀπὸ τὸ σκοτάδι τῆς ἀγνοίας, διότι «ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον»(2) καὶ «τὰ κρίματά σου ὡσεὶ ἄβυσσος πολλή» (3).

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πνεῦμά Σου ἐφέρετο ὑπεράνω τῶν ὑδάτων δὲν ἐγκατέλειψε τὴν ἀθλιότητά μας ὁ οἶκτος Σου. Εἶπες : «Γενηθήτω φῶς !» «Μετανοεῖτε ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (4). Μετανοεῖτε· γενηθήτω φῶς ! Καὶ μέσα εἰς τὴν τρικυμίαν τῆς ψυχῆς μας Σ' ἐνθυμηθήκαμε Κύριε, «ἐκ γῆς Ἰορδάνου» (5) καὶ ἐξ ὄρους ἴσου πρὸς τὰ ὕψη Σου, ἀλλὰ χάριν ἡμῶν σμικρυθέντος. Καὶ ἐμισήσαμε τὰ σκοτάδια μας καὶ ἐστραφήκαμε πρὸς Ἐσέ, καὶ ἐγένετο φῶς ! Ὑπήρξαμε «σκότος ποτὲ νῦν δὲ φῶς ἐσμὲν ἐν Κυρίῳ».

* * *

Ἀλλ' εἴμεθα ἀκόμη μόνον φῶς, «διὰ πίστεως οὐ διὰ εἴδους» (6), «τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς» (7). Ἡ ἄβυσσος καλεῖ τὴν ἄβυσσον, ἀλλ' ἤδη μὲ τὴν φωνὴν τῶν καταρρακτῶν Σου (8). Ὁ εἰπών : «Οὐδ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκι-

(1) Πρβλ. Ματθ. κη', 19
(2) Ψαλμ. ΛΗ,' 12.
(3) Ψαλμ. ΛΕ', 7.
(4) Ματθ. γ', 2.
(5) Πρβλ. ψαλμ. ΜΑ', 7.
(6) Ἐφεσ. ε', 8.
(7) Κορινθ. Β', ε', 7.
(8) Ρωμ. η', 21.

κοῖς» (1), δὲν πιστεύει καὶ αὐτός, ὅτι ἐπλησίασε τὸν σκοπόν του καὶ «τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος» (2), ἐπεκτείνεται καὶ στενάζει ὑπὸ τὸ βάρος του καὶ διψᾷ «ἡ ψυχή του πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων» (3), καὶ λέγει : «Πότε ἐλεύσομαι ;» Διότι ἐπιποθεῖ νὰ στεγασθῇ εἰς τὸ οἰκητήριον αὐτοῦ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀπευθύνει πρὸς τὴν κατωτέραν ἄβυσσον τὰς λέξεις : «μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν» (4) «καὶ μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε» (5) Καί : «Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε ;» (6) Ἀλλὰ δὲν εἶναι πλέον ἡ φωνή του, ἀλλ᾽ ἡ ἰδική Σου φωνή. Σὺ ὁ πέμψας ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ τὸ πνεῦμά Σου δι᾽ Ἐκείνου, ὁ ὁποῖος, ἀνερχόμενος μέχρι τῶν οὐρανῶν, ἤνοιξε τοὺς καταρράκτας τῶν δώρων Σου, «ἵνα τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμήματα εὐφράνωσι τὴν πόλιν Σου» (7).

Δι᾽ αὐτὴν ἀναστενάζει ὁ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ὁποῖος ἔχει μὲν ἤδη εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ στενάζει διὰ τὴν υἱοθεσίαν, ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματός του. Ἀναστενάζει δι᾽ αὐτήν, διότι εἶναι μέλος τοῦ νυμφίου (8), δι᾽ αὐτήν, ἀναπτύσσει τὸν ζῆλόν του, διότι εἶναι φίλος τοῦ νυμφίου καὶ ὁ ζῆλός του στρέφεται πρὸς αὐτήν, ὄχι διὰ τὸν ἑαυτόν του, διότι διὰ τῆς φωνῆς τῶν «καταρρακτῶν» Σου καὶ ὄχι διὰ τῆς ἰδικῆς του φωνῆς καλεῖ τὴν ἑτέραν ἄβυσσον, ἀντικείμενον τοῦ ζήλου του καὶ τῶν φόβων του. Φοβεῖται μήπως ὡς «ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ἀπὸ τῆς ἁπλότητος» (9), τῆς εἰς τὸν νυμφίον ἡμῶν μονογενῆ

(1) Πρβλ. ψαλμ. ΜΑ', 8.
(2) Α' Κορινθ. γ', 1.
(3) Φιλιππ. γ', 13.
(4) Ρωμ. ιβ', 2.
(5) Α' Κορινθ. ιδ', 20.
(6) Γαλατ. γ', 1.
(7) Πρβλ. ψαλμ. ΜΕ', 5.
(8) Ἐννοεῖ μέλος τῆς Ἐκκλησίας.
(9) Β' Κορινθ. ια', 3.

Υἱόν Σου. Ἀλλὰ πόσον λαμπρὸν θὰ εἶναι αὐτὸ τὸ φῶς, ὅταν τὸ ἴδωμεν, καθὼς εἶναι, καὶ παρέλθουν τὰ δάκρυα ταῦτα, ἐπιούσιος ἄρτος τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν μας, ὅταν μ' ἐρωτοῦν καθημερινῶς, «ποῦ εὑρίσκεται ὁ Θεός σου ;»

Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀνακράζω : «Ποῦ εἶσαι, ὦ Θεέ μου, ποῦ εὑρίσκεσαι ;» Ἀναπνέω ὀλίγον εἰς Ἐσὲ καὶ σκορπῶ ἐπάνω μου τὴν ψυχήν μου μὲ φωνὴν ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως, μὲ ἦχον ἑορταζόντων (1). Ἀλλ' ἡ ψυχή μου εἶναι ἀκόμη λυπημένη, διότι πίπτει πάλιν καὶ γίνεται ἄβυσσος ἢ μᾶλλον διαισθάνεται ὅτι εἶναι ἄβυσσος ἀκόμη. Λέγει ἡ πίστις μου εἰς τὴν ψυχήν μου — αὐτὴ ἡ πίστις μου ποὺ ἔχεις ἀνάψει Ἐσὺ ἐν μέσῳ νυκτὸς πρὸ τῶν ποδῶν μου—ἵνα τὸ περίλυπός ἐστι ἡ ψυχή μου, καὶ ἵνα τί συνταράσσεις με (2) ; Ἔχε τὰς ἐλπίδας σου εἰς τὸν Θεόν. Λύχνος τοῖς ποσί (3) σου ὁ λόγος σου. Ἔχε ἐλπίδα καὶ ὑπομονήν, ἕως ὅτου παρέλθῃ ἡ νύχτα, μητέρα τῶν ἀνομημάτων, ἕως ὅτου περάσῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὀργὴ ἐκείνη, τῆς ὁποίας ὑπήρξαμε τέκνα, ὅταν ἤμεθα στὸ σκοτάδι. Σύρομεν τὰ ἴχνη τοῦ σκότους αὐτοῦ εἰς τὸ σῶμά μας, ποὺ ἐθανάτωσεν ἡ ἁμαρτία ἕως ὅτου αἱ αὖραι τῆς ἡμέρας ἐκτοπίσουν τὰς σκιάς. Ἔλπιζε, ὦ ψυχή μου, εἰς τὸν Κύριον. Ὅταν ξημερώσῃ, θὰ σηκωθῶ καὶ θὰ ἴδω τὴν σωτηρίαν τοῦ προσώπου μου, ὦ Θεέ μου, τοῦ προσώπου μου ἐκείνου, ποὺ θὰ ζωοποιήσῃ καὶ αὐτὰ τὰ νεκρὰ σώματά μας διὰ τοῦ Πνεύματος, ποὺ ἐνοικεῖ εἰς ἡμᾶς καὶ φέρεται εὐσπλαχνικὰ ἐπάνω στὰ σκοτεινὰ κύματα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς μας. Τοιουτοτρόπως, κατὰ τὴν γηΐνην ἀποδημίαν μας, ἐλάβαμεν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὴν ἐγγύησιν διὰ νὰ εἴμεθα φῶς, ἤδη δὲ ἐσώθημεν μὲ τὴν ἐλπίδα, ἐνῷ δὲ πρότερον εἴμεθα τῆς νυκτὸς καὶ τοῦ σκότους βλαστοί, ἐγίναμεν τέκνα τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἡμέρας.

Μεταξὺ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ Σὺ μόνον ἠμπορεῖς νὰ διακρίνῃς ἐν μέσῳ τῆς ἀβεβαίας ἀνθρωπίνης γνώσεως, διότι Σὺ εἶσαι ὁ δοκιμάζων τὰς καρδίας μας καὶ ὁ καλῶν τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος νύκτα (4). Καὶ ποῖος, ἐκτὸς Σοῦ, εἶναι ἱκανὸς νὰ κάμῃ αὐ-

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΜΑ', 4.
(2) Ψαλμ. ΜΑ', 6.
(3) Ψαλμ. ΡΙΗ', 105.
(4) Γέν. Α', 5.

τὴν τὴν διάκρισιν ; Τί δὲ κατέχομεν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχομεν λάβει ἀπὸ Σένα ; Εἰς τιμὴν σκεύη, ἀπεσπάσθημεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἐξ οὗ καὶ σκεύη εἰς ἀτιμίαν(1).

Καὶ ποῖος ἄλλος, ἐὰν ὄχι Σύ, ἐξέτεινεν ὑπεράνω ἡμῶν στερέωμα αὐθεντίας εἰς τὰς θείας Γραφάς ; Καὶ ἑλιγήσεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον(2) καὶ τώρα ἑλίσσεται ὑπεράνω ἡμῶν ὡς δορά. Ἀκόμη ὑπεροχώτερον εἶναι τὸ γόητρον τῶν Γραφῶν Σου, ἀφότου ἀναπαύονται εἰς τὸν θάνατον οἱ θνητοί, διὰ τῶν ὁποίων μᾶς τὰς ἐδώρησες. Καὶ Σὺ γνωρίζεις, Κύριε, πῶς ἔνδυσες μὲ δέρματα τοὺς ἀνθρώπους, ἀφότου ἔγιναν θνητοὶ διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ θανάτου των ἡ δύναμις τοῦ κύρους, ποὺ ἀπολαμβάνουν αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦν, ἐπεκτείνεται κάθε τι, ποὺ ἐξαγγέλουν, μὲ τόσην λαμπρότητα, ἡ ὁποία δὲν εἶχε τόσο μεγάλην ἔκτασιν, ὅταν εὑρίσκοντο εἰς τὴν ζωήν. Διότι δὲν εἶχες ἀκόμη ἐπεκτείνει ὡς δορὰν τὸν οὐρανόν, δὲν εἶχες ἀκόμη διασπείρει τὴν ἔνδοξον φήμην τοῦ θανάτου των. Ἂς ἀτενίσωμεν, Κύριε, τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν δακτύλων Σου(3). Ἀπομάκρυνε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μας τὰ νέφη, μὲ τὰ νέφη, μὲ τὰ ὁποῖα τοὺς περιέβαλλες. Ἐδῶ εὑρίσκεται ἡ μαρτυρία, ἡ σοφίζουσα νήπια. Κατάρτισε, Κύριε, ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων τὸν αἶνόν Σου. Δὲν γνωρίζομεν ἄλλα βιβλία ποὺ νὰ ἐκμηδενίζουν τὴν ἀλαζονείαν εἰς τόσον βαθμόν, ποὺ νὰ τρέπουν εἰς φυγὴν ἀποτελεσματικώτερα τὸν ἐχθρόν, τὸν συνήγορον, ὁ ὁποῖος διὰ ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν συμφιλίωσιν, ὑπεραμύνεται καὶ τῶν ἰδικῶν του ἀκόμη ἀνομημάτων. Δὲν γνωρίζω, Κύριε, δὲν γνωρίζω ἄλλους ἁγνοτέρους χρησμούς· χρησμοὺς καταλληλοτέρους, διὰ νὰ μὲ προτρέψουν εἰς ὁμολογίας διὰ νὰ ρίψουν τὸν αὐχένα μου ὑπὸ τὸν ζυγόν Σου καὶ νὰ μὲ καλέσουν, ὅπως Σοῦ προσφέρω μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς μου τὰς ὑπηρεσίας μου. Εἴθε νὰ δυνηθῶ νὰ τοὺς ἐννοήσω. Πατέρα μου ἀγαθέ ! Χορήγησε τὴν χάριν αὐτὴν εἰς τὴν καθυπόταξίν μου, ἀφοῦ ἐδημιούρ-

---

(1) Ρωμ. θ' 21 : «ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν ;»

(2) Πρβλ. Ἠσ ΛΔ', 4.

(3) Ψαλμ. Η', 4.

γησες αὐτοὺς τοὺς χρησμοὺς τόσο ἑδραίους διὰ τὰς ὑποτεταγμένας ψυχάς.

Ὑπάρχουν, πιστεύω, ἄλλα ὕδατα ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν (1), ὕδατα ἀθάνατα, προφυλαγμένα ἀπὸ τὴν γηΐνην διαφθοράν. Ἂς ἐξυμνοῦν τὸ ὄνομά Σου! Ἂς Σ' ἐξυμνοῦν αἱ ὑπέργειαι στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἀνάγκην νὰ περιεργάζωνται αὐτὸ τὸ στερέωμα, οὔτε νὰ μανθάνουν ἐξ ἀναγνώσεως τὸν λόγον Σου! Διότι βλέπουν διαρκῶς τὸ Πρόσωπόν Σου καὶ ἀναγινώσκουν εἰς αὐτό, χωρὶς αἱ συλλαβαὶ νὰ διαδέχωνται ἡ μία τὴν ἄλλην εἰς χρονικὰ διαστήματα, πρᾶγμα ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ αἰωνία θέλησίς Σου. Εἶναι συγχρόνως ἀνάγνωσις, ἐκλογὴ καὶ ἀπόλαυσις. Ἀνάγνωσις σταθερά, δὲν παρέρχεται δὲ ὅ,τι ἀναγινώσκουν. Ἀναγινώσκουν τὸ ἀμετάβλητον τῶν σκοπῶν Σου, ἀντικείμενον τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς ἀπολαύσεώς των, οὐδέποτε δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο κλείει ἢ συνελίσσεται, διότι τὸ βιβλίον εἶσαι Σὺ δι' αὐτούς, καὶ εἶσαι αἰώνιος.

Διότι τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐτοποθέτησες ὑπεράνω τοῦ στερεώματος τούτου, ποὺ ἐδημιουργήθη ἄνωθεν τῆς ἀδυναμίας τῶν λαῶν ἐδῶ κάτω, διὰ νὰ στρέψουν τὰ βλέμματά των πρὸς αὐτὸ καὶ γνωρίσουν τὸν οἶκόν Σου, ποὺ ἐξαγγέλλει ἐν τῷ χρόνῳ Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι δημιουργὸς τοῦ χρόνου. Διότι, Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός Σου, καὶ ἡ ἀλήθειά Σου ἕως τῶν νεφελῶν (2). Παρέρχονται αἱ νεφέλαι, ἀλλὰ μένει ὁ οὐρανός. Οἱ κηρύσσοντες τὸν λόγον Σου διέρχονται ἀπὸ τὴν ζωὴν ταύτην εἰς ἄλλην ζωήν, ἀλλ' αἱ Γραφαί Σου ἐκτείνονται πέραν τῶν λαῶν μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι Σου οὐ μὴ παρέλθωσι (3), ἀφοῦ καὶ ἡ δορὰ αὐτὴ θὰ συνελιχθῇ καὶ τὸ χόρτον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι σαρωμένη, θὰ παρέλθῃ μὲ τὸ κάλλος του ἀλλὰ τὸ ρῆμά σου μένει εἰς τὸν αἰῶνα (4). Ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ἤδη εἰς τὸ αἴνιγμα τῶν νεφῶν διὰ τοῦ ἐσόπτρου τοῦ οὐρανοῦ (5) ἀλλ' ὄχι καθὼς εἶναι πραγματικῶς, διότι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, τέκνα ἀγαπητὰ τοῦ Υἱοῦ Σου οὔπω ἐφανε-

(1) Ψαλμ. ΡΙΗ', 4.
(2) Ψαλμ. ΛΕ' 6.
(3) Ματθ. κδ', 36.
(4) Ἡσ. Μ'. 8.
(5) Πρβλ. Α', Κορινθ ιγ', 12.

ρώθη τί ἐσόμεθα. Μᾶς εἶδε διὰ μέσου τοῦ πέπλου τῆς σαρκός του, μᾶς περιέβαλε μὲ περιπτύξεις καὶ μὲ τὰς φλόγας τοῦ ἔρωτος (1), καὶ τρέχομεν ὄπισθεν τῶν μύρων του. Ἀλλ' ὅταν ἐμφανισθῇ, θὰ εἴμεθα ὅμοιοί του, διότι θὰ τὸν ἴδωμεν ποῖος εἶναι. Τὸ νὰ τὸν ἴδωμεν δὲ ποῖος εἶναι, ἰδού, Κύριε, τὸ προνόμιόν μας, τὸ ὁποῖον δὲν ἀπολαμβάνομεν ἀκόμη.

Διότι, ὅπως εἶσαι τὸ ἀπόλυτον Ὄν, ἔτσι μόνον Σὺ κατέχεις τὴν πραγματικὴν γνῶσιν. Σύ, ποὺ ὑπάρχεις ἀμεταβλήτως, γνωρίζεις ἀμεταβλήτως καὶ βούλεσαι ἀμεταβλήτως. Ἡ ὑπόστασίς Σου γνωρίζει καὶ βούλεται ἀμεταβλήτως, ἡ γνῶσίς Σου ὑπάρχει καὶ βούλεται ἀμεταβλήτως, ἡ βούλησίς Σου ὑφίσταται καὶ γνωρίζει ἀμεταβλήτως. Δὲν φαίνεται εἰς τὰ ὄμματά Σου δίκαιον, ὅπως τὸ ἀμετάβλητόν Σου φῶς γνωσθῇ ἀπὸ τὸ πλάσμα, τὸ ὁποῖον φωτίζει, τόσον τελείως, ὅσον γνωρίζει αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ ἑαυτόν του. Ἰδοὺ διατὶ ἡ ψυχή μου ὡς γῆ ἄνυδρός σοι (2). Ὅπως δὲν ἠμπορεῖ νὰ φωτισθῇ ἀφ' ἑαυτῆς, ἔτσι δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατασβέσῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν δίψαν της. Ὅπως λοιπὸν παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἔτσι ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς (3). Ποῖος συνήθροισεν εἰς μᾶζαν ἑνιαίαν τὰ ὕδατα τῆς πικρίας; Ὅλα ἐπιδιώκουν τὸν ἴδιον σκοπόν: εὐτυχίαν προσωρινήν, γηΐνην, διὰ τὴν ὁποίαν πράττουν τὰ πάντα, ὁσονδήποτε πολυσχιδὴς καὶ ἂν εἶναι ἡ ποικιλία τῶν κινήσεων, ποὺ τὰ συνταράσσουν. Ποῖος ἄλλος, ἐὰν ὄχι Σύ, εἶπες εἰς τὰ ὕδατα νὰ συναχθοῦν εἰς συναγωγὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ξηρὰν νὰ ἐμφανισθῇ διψῶσα δι' Ἐσέ. Ἰδική Σου εἶναι ἡ θάλασσα, Σὺ τὴν ἔχεις δημιουργήσει. Τὰ χέρια Σου ἔπλασαν τὴν αὐχμηρὰν αὐτὴν γῆν, διότι θάλασσαν δὲν ὀνομάζουν τὴν πικρίαν τῶν βουλήσεων, ἀλλὰ τὴν συναγωγὴν τῶν ὑδάτων. Καταστέλλεις ἐξ ἄλλου τὰ ὀλέθρια πάθη τῶν ψυχῶν, ποὺ θέτεις ὅρια, τὰ ὁποῖα δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑπερβοῦν. Ἐξαναγκάζεις τὰ κύματά των νὰ θραύωνται ἐπάνω εἰς τὸν ἑαυτόν των, καὶ ἔτσι ρυθμίζεις τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ κράτους Σου, ποὺ ἐκτείνεται παντοῦ.

Τὰς δὲ ψυχὰς ἐκείνας, τὰς κατεχομένας ἀπὸ δίψαν δι' Ἐσέ, ποὺ εἶναι ἐμπρὸς εἰς τὰ ὄμματά Σου καὶ τὰς ὁποίας ἀπέσπασες

(1) Ἆσμα Ἀσμάτων.
(2) Ψαλμ. ΡΜΒ', 6.
(3) Ψαλμ. ΛΕ', 10.

ἀπὸ κάθε μετὰ τῆς θαλάσσης δεσμόν, ποτίζεις μὲ ὕδωρ γλυκὺ καὶ μυστηριῶδες, ἡ δὲ ψυχή μας, πειθήνιος εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ της, γεννᾷ τὰ σπέρματα τῆς εὐσπλαγχνίας, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδίαν φύσιν της, ποὺ συμπονεῖ καὶ ἀνακουφίζει τὸν πλησίον εἰς τὰς ὑλικὰς ἀνάγκας του. Φέρει τὸ σπέρμα τοῦ οἴκτου εἰς ἑαυτήν, λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι ὁμοειδὴς μὲ τὴν ψυχὴν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, διότι ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς ὠθεῖ νὰ συμπάσχωμεν μὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δεινοπαθοῦν· ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς παρακινεῖ νὰ τοὺς παρέχωμεν τὴν προστασίαν μας, καθὼς καὶ ἡμεῖς θὰ ἠθέλαμε νὰ ἔχωμεν τὴν ἰδικήν των, ἐὰν εὑρισκώμεθα ὑπὸ τὸ κράτος ὁμοίων ἀντιξόων περιστάσεων, εἶναι τὸ συναίσθημα τῆς ἀθλιότητός μας. Ἡ προστασία δὲ αὐτὴ δὲν ἀφορᾷ μόνον εὐτελῆ πράγματα, ποὺ εἶναι σὰν ἐλαφρὸ χορτάρι, ἀλλ' εἶναι πρόθυμος εἰς ἐνεργὸν καὶ ἀποτελεσματικὴν βοήθειαν ὁμοίαν μὲ δένδρον φορτωμένον μὲ καρποὺς καὶ εὐεργετήματα· εἶναι πρόθυμος εἰς βοήθειαν ἱκανὴν ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἰσχυροῦ τὸν ἀδικούμενον καὶ νὰ τοῦ προσφέρῃ τὴν προστατευτικὴν σκιάν, τὸ ἑδραῖον στήριγμα τῆς δικαιοσύνης.

Ὢ Κύριε, Σὺ ὁ χορηγῶν τὴν χαρὰν καὶ τὴν δύναμιν, ὅπως ἀλήθεια ἀνατείλῃ ἐκ τῆς γῆς καὶ διακύψῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δικαιοσύνη (1) καὶ γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι (2). Ἂς μοιράσωμε τὸ ψωμί μας μὲ τὸν πεινῶντα, ἂς ἐπιτρέψωμεν τὴν εἴσοδον εἰς τὸ σπίτι μας εἰς τὸν ἄστεγον πτωχόν, ἂς ἐνδύσωμε τὸν γυμνὸν καὶ ἂς μὴ περιφρονήσωμεν τοὺς συγγενεύοντας μὲ τὸ γένος μας.

Ἐὰν γεννῶνται τέτοιοι καρποὶ ἀπὸ τὴν γῆν μας, στρέψετε πρὸς αὐτοὺς τὰ βλέμματά σας καὶ εἴπῆτε : «Ἀγαθὸν εἶναι τοῦτο». Τὸ φῶς μας ἂς ξεπηδήσῃ τὴν κατάλληλον στιγμήν, ἡ δὲ συγκομιδὴ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι καχεκτική, ἂς μᾶς ἐπιτρέψῃ ν' ἀνεβοῦμε ὑψηλότερα, εἰς τὰς ἡδονὰς τῆς θεωρήσεως τοῦ Δένδρου τῆς Ζωῆς : τότε θὰ φανῶμεν ὡς φωστῆρες ἐν τῷ κόσμῳ (3), κρατοῦντες στερεὰ τὸ στερέωμα τῶν Γραφῶν Σου.

Ἐκεῖ τὰ διδάγματά Σου μᾶς καθιστοῦν ἱκανοὺς νὰ διακρίμεν τὰ πνευματικὰ ἀπὸ τὰ σωματικά, τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὴν νύ-

(1) Ψαλμ. Δ΄. 12.
(2) Γεν. Α΄, 14.
(3) Φιλιπ. β΄, 15.

κτα, καθὼς καὶ τὰς ψυχὰς ἐκείνας τὰς ἀφωσιωμένας εἰς τὴν πνευματικὴν ζωήν, ἀπὸ τὰς ψυχάς, ποὺ παραδίδονται εἰς σωματικὰς ἀπολαύσεις. Τοιουτοτρόπως δὲν εἶσαι—καθὼς ἀκριβῶς καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας—Ἐσὺ ὁ μόνος δυνάμενος, ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς διακρίσεως, νὰ διαχωρίζῃ τὸ φῶς ἀπὸ τὸ σκότος; (1) Τὰ πνευματικὰ τέκνα Σου, τοποθετημένα καὶ αὐτὰ εἰς τὸ ἴδιον στέρεωμα τώρα, ὁπότε ἡ χάρις Σου διεδηλώθη διὰ τοῦ Σύμπαντος, ἀπαστράπτουν ὑπεράνω τῆς γῆς, διαχωρίζουσιν ἀναμέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀναμέσον τῆς νυκτὸς (2) καὶ σημειοῦν τὴν διαδοχὴν τῶν χρόνων, διότι τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα (3). Νῦν ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν, ἡ νὺξ προέκυψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν (4). Εὐλογεῖς τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ σου (5), ἀποστέλλων ἐργάτας εἰς τὸν θερισμόν Σου, ποὺ ἐσπάρη ὑπὸ ἄλλων χειρῶν, ἀποστέλλων τοιούτους μάλιστα καὶ διὰ νέαν σποράν, ἡ συγκομιδὴ τῆς ὁποίας θὰ συντελεσθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Εἰσάκουσε λοιπὸν τὰς εὐχὰς τοῦ δικαίου καὶ εὐλόγησε τὰ ἔτη του Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, τὰ δὲ ἔτη σου, τὰ ὁποῖα οὐκ ἐκλείψουσιν, εἶναι ὅπως ὁ σιτοβολών, ποὺ παρασκευάζει διὰ τὰ ἔτη, ποὺ διαρρέουν.

Ὁ αἰώνιος σκοπός Σου σκορπᾷ εἰς τὴν γῆν τὰ οὐράνια ἀγαθά Σου εἰς καταλλήλους στιγμάς: ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ὡς μεγαλύτερος φανός, προοριζόμενος διὰ τοὺς ἀρεσκομένους εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ποὺ ἀξαστράπτει σὰν τὴν αὐγή. Ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ὡς μικρότερος φανός. Ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ὅλα δὲ αὐτὰ εἶναι ὅμοια μὲ τοὺς ἀστέρας, διότι πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται (6) καὶ ἐμφανίζον τοὺς ἀστέρας τούτους πρὸς τὸ συμφέρον.

---

(1) Πρβλ. Γέν. Α', 14.
(2) Πρβλ. Γέν. Α', 14.
(3) Β Κορινθ. ε', 17.
(4) Ρωμ. ιγ', 11—12.
(5) Ψαλμ. ΞΑ', 12.
(6) Α' Κορινθ. ιβ', 8—11.

Ἀλλά, ὁ λόγος αὐτὸς τῆς γνώσεως, ποὺ περιέχει ὅλα τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα, καθὼς αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ σελήνη, εἶναι διάφορα ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν καὶ τὰ λοιπὰ δῶρα, ποὺ ἀνέφερα καὶ τὰ ὁποῖα παρέβαλα μὲ τοὺς ἀστέρας, διαφέρουν τόσο ἀπὸ τὸ ἐκθαμβωτικὸν ἐκεῖνο φῶς τῆς σοφίας, ποὺ εἶναι τῆς ἀνατελλούσης ἡμέρας χαρά, ὥστε ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ τὸ λυκόφως τῆς νυκτός. Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖα δι' ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ σωφρονέστατος θεράπων Σου δὲν ἠδυνήθη νὰ ὁμιλήσῃ ὡς πρὸς πνευματικὰ ὄντα, ἀλλ' ὡς πρὸς ὄντα σαρκικά, αὐτὸς ὁ σοφίαν λαλῶν ἐν τοῖς τελείοις ([1]).

Αὐτὸς δὲ ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι ἀκόμη νήπιον ἐν Χριστῷ καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τρέφεται παρὰ μόνον μὲ γάλα, ἕως ὅτου, ἐνδυναμωθείς, θὰ δυνηθῇ νὰ λάβῃ στερεὰν τροφὴν καὶ ἕως ὅτου οἱ ὀφθαλμοί του γίνουν ἱκανοὶ ν' ἀνεχθοῦν τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἂς μὴ αἰσθανθῇ τὸν ἑαυτόν του ἐγκαταλελειμμένον στὸ σκοτάδι, ἀλλ' ἂς ἀρκεσθῇ εἰς τὴν λάμψιν τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων.

Ἰδοὺ ἡ διδασκαλία, ποὺ παρέχεις διὰ τοῦ βιβλίου Σου, τοῦ στερεώματός Σου, Θεὲ ἡμῶν, ὑπερτάτη Σοφία, διὰ νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃς νὰ διακρίνωμεν τὰ πάντα μὲ κάποιαν ὑπέροχον ἐνόρασιν, μολονότι ἀκόμη περιωρισμένην ἀπὸ τὰ σημεῖα τῶν χρόνων, τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν ἐτῶν.

Ἀλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτό: λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἡ ξηρὰ μάθετε καλὸν ποιεῖν, κρίνατε ὀρφανῷ καὶ δικαιώσατε χήραν ([2]), ἔτσι θὰ παραγάγῃ ἡ γῆ χόρτον θρεπτικὸν καὶ δένδρα καρποφόρα. Ἐλᾶτε καὶ συζητήσετε μαζί μου, λέγει ὁ Κύριος, διὰ ν' ἀναφθοῦν εἰς τὸ στερέωμα οἱ φωστῆρες τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ φωτίζουν ὑπεράνω τῆς γῆς.

Ὁ πλούσιος ἠρώτησε τὸν ἀγαθὸν διδάσκαλον, τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὴν αἰωνίαν ζωήν; Καὶ ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος, τὸν ὁποῖον ὁ πλούσιος ἐξελάμβανεν ὡς ἄνθρωπον, ἀλλ' ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἀγαθὸς παρὰ μόνον ἐπειδὴ εἶναι Θεός, τοῦ ἀπήν-

---

(1) Πρβλ. Α' Κορινθ. γ', 1.
(2) Ἡσ. Α'. 16—17.

τησε : «ἐὰν θέλῃς νὰ εἰσέλθῃς εἰς τὴν ζωήν, τήρησε τὰς ἐντολάς, ἀπώθησε μακράν σου τὰ ὕδατα τῆς πονηρίας, τῆς διαφθορᾶς, μὴ φονεύσῃς, μὴ μοιχεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἡ ξηρὰ καὶ γεννηθῇ ἀπ' αὐτὴν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον». Ἀλλὰ τὰ ἔκαμα ὅλα αὐτά, εἶπε. «Λοιπὸν τότε ἀπὸ ποῦ ἐφύτρωσαν τὰ τόσα ἀγκάθια, ἀφοῦ εἶναι γόνιμος ἡ γῆ; «Ὕπαγε ξερρίζωσε τοὺς πυκνοὺς θάμνους τῆς φιλαργυρίας, πώλησε τὰ ὑπάρχοντά Σου καὶ πλούτησε ἀπὸ καρπούς, δίδων εἰς τοὺς πτωχοὺς ὅ,τι κατέχεις καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν τῷ οὐρανῷ»(1), ὕστερα δὲ ἀκολούθησε τὸν Κύριον, ἐὰν θέλῃς νὰ εἶσαι τέλειος, καὶ νὰ συνδεθῇς μὲ ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους Ἐκεῖνος, ποὺ γνωρίζει τί πρέπει νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, λέγει λόγους σοφίας. Τότε θὰ τοὺς γνωρίσῃς καὶ σὺ καὶ θὰ γίνουν καὶ διὰ σὲ φωστῆρες εἰς τὸ στερέωμα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἂν δὲν εἶναι ἐκεῖ ἡ καρδιά σου, καὶ ἡ καρδιά σου δὲν θὰ εἶναι ἐκεῖ, ἂν δὲν εὑρίσκεται ἐκεῖ ὁ θησαυρός σου. Αὐτὰ ἔχεις ἀκούσει ἀπὸ τὸν ἀγαθὸν διδάσκαλον. Ἀλλ' ἐθλίβη ἡ ἄγονος γῆ καὶ αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν τὸν λόγον.

Σεῖς δὲ οἱ ἐκλεκτοί, σεῖς οἱ ἀσθενεῖς τοῦ κόσμου τούτου, οἱ ἀπαρνηθέντες τὰ πάντα, διὰ ν'ἀκολουθήσετε τὸν Κύριον, βαδίσατε ὄπισθέν Του· συγχύσετε τοὺς ἰσχυρούς, βαδίσατε ὄπισθέν Του μὲ τοὺς ροδίνους πόδας σας καὶ λάμψετε εἰς τὸ στερέωμα, διὰ νὰ διηγηθοῦν οἱ οὐρανοὶ τὴν δόξαν Του, διαχωρίζοντες τὸ φῶς τῶν τελείων, ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμη μὲ τοὺς ἀγγέλους ὅμοιοι, ἀπὸ τὸ σκότος τῶν μικρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἔσβυσαν ἀκόμη αἱ ἐλπίδες! Σκορπίσετε εἰς ὁλόκληρον τὴν γῆν τὸ φῶς σας! Ἡ ἀπαστράπτουσα μέσα εἰς τὸν ἥλιον ἡμέρα ἂς ἀναγγείλῃ εἰς τὴν ἡμέραν τὸν λόγον τῆς σοφίας καὶ ἡ νύκτα, κάτω ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τῆς σελήνης, εἰς τὴν νύκτα τὸν λόγον τῆς γνώσεως(2). Ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα λάμπουν ὑπεράνω τῆς νυκτός, χωρὶς ἡ νύκτα ν' ἀμαυρώνῃ τὴν λάμψιν των, τὴν ὁποίαν σκορποῦν ἐπ' αὐτῆς, κατὰ τὸ μέτρον ποὺ ἠμπορεῖ νὰ τὴν δεχθῇ. Σὰν νὰ ἔλεγε ὁ Θεός : «ἂς

(1) Πρβλ. Ματθ. ιθ' 16—22, Μαρκ. ι', 17—22, Λουκ. ιη'. 13—23·

(2) Πρβλ. ψαλμ. ΙΗ', 2 : «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ... ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ρῆμα καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν».

ἀνάψουν φωστῆρες εἰς τὸ στερέωμα, καὶ ἠκούετο ἀπὸ τὸν οὐρανὸν κρότος σὰν φύσημα ἀνέμου σφοδροῦ, καὶ ἐφαίνοντο πύριναι γλῶσσαι, διαχεόμεναι ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἀπήστραπτον φῶτα εἰς τὸν οὐρανόν, «λόγον ζωῆς ἐπέχοντα»(1). Σπεύσατε παντοῦ γοητευτικαὶ φλόγες! Ἐκεῖνος, μὲ τὸν ὁποῖον συνδέεσθε, σᾶς ἐξύψωσε καὶ ἐξυψώθη. Σπεύσατε παντοῦ, ἀποκαλυφθῆτε εἰς ὅλα τὰ ἔθνη!

Ἂς συλλάβῃ ἡ θάλασσα καὶ ἂς γεννήσῃ τὰ ἔργα σας. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν». Διότι ἐξαγαγόντες τίμιον ἀπὸ ἀναξίου (2), ἐγένοντο τὸ στόμα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ὁποίου λέγει: «Τὰ ὕδατα ἂς μὴ παραγάγουν τὴν ζῶσαν ψυχήν, εἶναι ἡ γῆ ἐκείνη, ποὺ τὴν παράγει».«Ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ ταπεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς». Τὰ ἑρπετὰ αὐτὰ εἶναι, ὦ Θεέ, τὰ μυστήριά Σου, τὰ ὁποῖα, χάρις εἰς τὰ ἔργα τῶν ἁγίων Σου, διωλίσθησαν διὰ μέσου τῶν κυμάτων τῶν πειρασμῶν τοῦ αἰῶνος, ὅπως ποτίσουν τὰ ἔθνη διὰ τῶν ὑδάτων τοῦ βαπτίσματος δοθέντος εἰς τὸ ὄνομά Σου.

Καὶ ἔτσι ἔγιναν μεγάλα καὶ θαυμαστά, ὅμοια μὲ θαλάσσια τέρατα, οἱ δὲ λόγοι τῶν ἀγγελιαφόρων Σου ἄνοιξαν ὑπεράνω τῆς γῆς τὰς πτέρυγάς των, εἰς τὸ στερέωμα τῆς Βίβλου Σου, ἡ αὐθεντία τῆς ὁποίας ἔδει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πτῆσίν των, ὁπουδήποτε κατευθυνομένην. Διότι οὐκ εἰσὶν λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν (3), ἡ δὲ εὐλογία Σου, Κύριε, τὰ ἔχει πολλαπλασιάσει.

Ἆρά γε ψεύδομαι; Ἢ ἀνακατώνω καὶ συγχέω, χωρὶς νὰ ἠμπορῶ νὰ τὴν διακρίνω, τὴν σαφῆ γνῶσιν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὸ στερέωμα, καὶ τὰ σαρκικὰ ἔργα, τὰ δημιουργούμενα ἐντὸς τῆς κυματώδους θαλάσσης κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανόν; Ἀλλὰ ὄχι! Ὑπάρχουν πράγματα, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων εἶναι ὡρισμένη, περιωρισμένη καὶ δὲν αὐξάνεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν: τὰ φῶτα τῆς γνώσεως τῆς σοφίας, ἐπὶ παραδείγματι. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου, τὰ πράγματα αὐτὰ συνεπιφέρουν ἐνεργείας ὑλικῆς φύσεως, ἐνεργείας πολυαρίθμους καὶ ποικίλας, διὰ κάποιας δὲ συνεχιζο-

(1) Γεν. Α', 20.
(2) Ψαλμ. ΙΗ', 4—5.
(3) Ψαλμ. ΙΗ', 4—5.

μένης αὐξήσεως πολλαπλασιάζονται, ὦ Θεέ μου, ὑπὸ τὴν εὐλογίαν Σου. Ἀπεζημίωσες τὴν ἀδυναμίαν τῶν αἰσθήσεών μας, ποὺ ἀπογοητεύονται τόσον εὐκόλως, ἐπιτρέπων, ὅπως μία μοναδικὴ ἀλήθεια συγκροτηθῇ καὶ διατυπωθῇ μὲ μυρίους τρόπους ἐνώπιον τοῦ πνεύματος διὰ φυσικῶν λειτουργιῶν.

Ἰδοὺ τί παρήγαγον τὰ ὕδατα, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ Λόγου Σου Ὅλα δὲ αὐτὰ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῶν λαῶν, ἀλλὰ μόνον χάρις εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν Σου, διότι τὰ ὕδατα ταῦτα ἔκαμαν ν' ἀναβλύσουν τὰ ἐν λόγῳ δημιουργήματα, ἡ δὲ κοιμωμένη πικρία των ὑπῆρξεν ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Λόγος Σου παρενέδη, ὅπως τὰ ἀποσπάσῃ ἐξ αὐτῶν.

Ὅλα εἶναι ὡραῖα, ὅταν ἐξέρχωνται ἐκ τῶν ἰδικῶν Σου χειρῶν, ἀλλὰ εἶσαι ἀσυγκρίτως ὡραιότερος Σύ, ὁ πλάστης ὅλων τῶν πραγμάτων. Ἐὰν δὲν ἔπιπτεν ὁ Ἀδάμ, δὲν θὰ ἐξήρχοντο τὰ πικρὰ ὕδατα τοῦ ὠκεανοῦ ἀπὸ τοὺς κόλπους του, θέλω νὰ εἰπῶ, τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν βαθεῖαν περιέργειάν του, μὲ τὴν θυελλώδη ἀλαζονείαν του, μὲ τὴν φευγαλέαν μεταβλητικότητά του. Καὶ τότε οἱ κήρυκες τοῦ Λόγου Σου δὲν θὰ περιήρχοντο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταφέρουν εἰς τοὺς κόλπους τῶν κυμάτων τὰς πράξεις Σου καὶ τὰ μυστηριώδη ρήματά Σου δι' ὑλικῶν καὶ αἰσθησιακῶν ἐνεργειῶν. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἑρμηνεύω ἐγὼ τὰ «ἑρπετὰ» καὶ τὰ «πτηνὰ» ἐκεῖνα, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ μεμυημένοι δὲν θὰ ὑπερπηδοῦσαν τὰ ὑλικὰ μυστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποτεταγμένοι, ἂν ἡ ψυχή των, ἀνερχομένη ὑψηλότερα, δὲν μετερσιώνετο εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ δὲν ἐποθοῦσε, μετὰ τὸν πρωταρχικὸν λόγον, μεγαλυτέραν τελειότητα.

Καὶ ἰδοὺ διατί, χάριν τοῦ Λόγου, ὄχι πλέον αἱ ἄβυσσοι τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἡ μὴ ἀκόμη χωρισμένη ἀπὸ τὰ πικρὰ κύματα θάλασσα δὲν παρήγαγε πλέον τὰ ἑρπετὰ ζωσῶν ψυχῶν καὶ τὰ πτηνά, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν τὴν ἀληθῶς ζῶσαν.

Ἡ ψυχὴ αὕτη δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀνάγκην τοῦ βαπτίσματος, ἀπαραιτήτου διὰ τοὺς εἰδωλολάτρας, καθὼς εἶχεν ἀνάγκην αὐτοῦ, ὅταν ἀκόμη κατεκαλύπτετο ἀπὸ τὰ ὕδατα. Διότι, ἀφότου ἐθέσπισες τὸν ὅρον τοῦτον τῆς εἰσόδου, δὲν ἠμποροῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ πλησιάζουν μὲ ἄλλον τρόπον τὸ βασίλειον τῶν οὐρανῶν. Ἡ ψυχὴ δὲν ζητεῖ πλέον, διὰ νὰ πιστεύσῃ, σημεῖα καὶ τέρατα. Πιστεύει

καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ ἴδει, χωρισμένη ἀπὸ τὴν πικρὰν ἀπιστίαν τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ αἱ «γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις» (1). Ἡ ξηρά, τοποθετηθεῖσα τώρα ὑπὸ Σοῦ ὑπεράνω τῆς θαλάσσης, δὲν ἔχει ἀνάγκην οὔτε, τῶν πτηνῶν, ποὺ ἀπέσπασεν ἐκ τῶν ὑδάτων ὁ Λόγος Σου. Ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν παρὰ ν' ἀφηγούμεθα τὰ ἔργα των, ἀλλ' εἶσαι Σὺ ὁ διενεργῶν εἰς αὐτὰ τὸ ἔργον, ποὺ δημιουργεῖ μίαν ζῶσαν ψυχήν.

Τὴν παράγει ἡ γῆ, διότι εἶναι αὐτὴ ἡ αἰτία τῆς ἐνεργείας, ἡ ὁποία δημιουργεῖ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ψυχήν, καθὼς ἡ θάλασσα ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς γεννήσεως τῶν ἑρπετῶν μὲ ψυχὰς ζώσας καὶ τῶν πτηνῶν ὑπὸ τὸ στερέωμα. Ἀλλ' ἡ γῆ δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην τῶν πλασμάτων τούτων, ἂν καὶ τρώγουσα ἀκόμη τὸν ἰχθῦν, τὸν ἁλιευθέντα εἰς τὰς ἀβύσσους (2), εἰς τὴν τράπεζαν, ποὺ ἑτοίμασες ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν· ἔχει δὲ ἁλιευθῇ εἰς τὰς ἀβύσσους διὰ νὰ θρέψῃ τὴν ἄγονον γῆν ! Καὶ τὰ πτηνὰ ἐκεῖνα εἶναι τὰ τέκνα τῆς θαλάσσης, ἀλλ' αὐξάνονται καὶ πληθύνονται εἰς τὴν ξηράν. Διότι, ἂν ἡ ἀπιστία τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ πρώτου εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, οἱ πιστοὶ ἀποσποῦν καθημερινῶς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐξ αὐτῶν παρορμήσεις καὶ ἀφθόνους εὐλογίας. Ἡ δὲ ζῶσα ψυχὴ ὀφείλει εἰς τὴν γῆν τὴν προέλευσίν της, διότι εἰς μόνους τοὺς πιστοὺς εἶναι πλεονεκτικὴ ἡ ἀπάρνησις τοῦ κόσμου τούτου, ὅπως ἡ ψυχή των ζήσῃ δι' Ἐσέ, αὐτὴ ἡ ψυχή, ποὺ ἦτο νεκρά, ὅταν ἔζουσε μέσα εἰς τὰς ἡδονάς, ἡδονὰς θανασίμους, Κύριε, ποὺ εἶσαι ἡ ζωοποιὸς τῶν ἁγνῶν ψυχῶν ἡδονή !

---

(1) Πρβλ. Ἰωάν. δ', 48.

(2) Ὁ Αὐγουστῖνος κάμνει ὑπαινιγμὸν εἰς τὸ σύμβολον τοῦ ἰχθύος, τόσον οἰκείου εἰς τὴν φαντασίαν τῶν χριστιανῶν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἑρμηνεύει τὴν σημασίαν του εἰς τὸ ἔργον του : «De Civitate Dei». XVIII, XXV : Ἐκ τῶν πέντε ἑλληνικῶν λέξεων «ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ», ἐὰν συναρμολογήσωμεν τὰ πρῶτα γράμματα, σχηματίζομεν τὴν λέξιν ΙΧΘΥΣ, ὄνομα μυστηριακὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς ἀβύσσους τῆς θνητότητός μας ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ζῶν, δηλαδὴ ἀπηλλαγμένος τῆς ἁμαρτίας. Αἱ διάφοροι μορφαὶ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ συμβόλου τούτου ἐμελετήθησαν ὑπὸ τοῦ F. Dolger εἰς τὴν πραγματείαν του ὑπὸ τὸν τίτλον Der heilige Fisch in den antiken Religionen und im Christentum (2α ἔκδοσις Paderborn, 1924).

᾿Επίτρεψε λοιπὸν εἰς τοὺς δούλους Σου νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὴν γῆν αὐτὴν μὲ ἄλλον τρόπον παρὰ ἐντὸς τῶν ὑδάτων τῆς ἀπιστίας των, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰργάζοντο, ὅταν ἐκήρυσσαν καὶ ἐλαλοῦσαν, βασιζόμενοι εἰς σημεῖα καὶ τέρατα, εἰς μυστηριώδεις ἐκφράσεις καταλλήλους νὰ προσελκύουν τὴν προσοχὴν τῆς ἀγνοίας, ποὺ εἶναι μητέρα τῆς ἐκπλήξεως, ἐκ φόβου, ποὺ ἐμπνέουν αὐτὰ τὰ αἰνιγματικὰ σημεῖα, διότι μ᾿ αὐτὸν τὸν τρόπον εἰσήχθησαν εἰς τὴν πίστιν τὰ τέκνα τοῦ ᾿Αδάμ, τὰ ὁποῖα Σὲ λησμονοῦν, ἐφ᾿ ὅσον ἀποστρέφουν ἀπὸ ᾿Εσὲ τὸ πρόσωπόν των καὶ γίνονται «ἄβυσσοι». Οἱ ᾿Απόστολοί Σου ἂς ἐργασθοῦν εἰς γῆν αὐχμηράν, εἰς γῆν χωρισμένην εἰς τὸ ἑξῆς ἀπὸ τοὺς κρημνοὺς τῆς ἀβύσσου. Ζῶντες ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν καὶ προκαλοῦντες αὐτούς, ὅπως τοὺς μιμηθοῦν, γίνονται δι᾿ αὐτοὺς πρότυπα.

Τοιουτοτρόπως οἱ πιστοὶ τείνουν τὸ οὖς ὄχι μόνον διὰ ν᾿ ἀκούσουν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ δράσουν· «ἐκζητήσατε τὸν Θεὸν καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν» (1). Ἔτσι ἡ γῆ θὰ παραγάγῃ ζῶσαν ψυχήν. «Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ» (2), ἀπομακρυνθῆτε ἀπ᾿ αὐτόν. Ἡ ψυχὴ ζῇ μόνον, ἐφ᾿ ὅσον ἀποφεύγει ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὅταν ποθῇ, φέρεται πρὸς τὸν θάνατον. Προφυλαχθῆτε ἀπὸ τὰς ἀγρίας ὁρμὰς τῆς ὑπεροψίας, ἀπὸ τὰς ἀκολασίας, τὰς χαλαρὰς ἡδονάς, ἀπὸ τὰς ψευδεῖς ὑποσχέσεις τῆς γνώσεως : καὶ ἰδοὺ τὰ θηρία ἐξημερωθέντα, τὰ ζῶα τὰ οἰκιακὰ δαμασθέντα, καὶ ἀκίνδυνα τὰ ἑρπετά. Διότι αὐτὰ ἀπεικονίζουν ἀλληγορικῶς κινήσεις τῆς ψυχῆς. Ὁ ὄγκος τῆς ἀλαζονείας, αἱ καταστρεπτικαὶ ἀπολαύσεις τῶν παθῶν, τὸ δηλητήριον τῆς περιεργείας : ᾿Ιδοὺ αἱ κινήσεις τῆς πεθαμένης ψυχῆς, τὰς ὁποίας δὲν ἐκμηδενίζει ὁλοσχερῶς οὔτε αὐτὸς ἀκόμη ὁ θάνατος. Ἡ ψυχὴ πεθαίνει, ἀπομακρυνομένη ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς· τὴν περισυλλέγει παρερχόμενος ὁ αἰών, πρὸς αὐτὸν δὲ συμμορφώνεται.

᾿Αλλά, ὁ Λόγος Σου, ὦ Θεέ μου, εἶναι ἡ πηγὴ τῆς αἰωνίας ζωῆς, καὶ δὲν παρέρχεται. ᾿Ιδοὺ διατὶ συμβουλεύεις τὴν ἀπ᾿ αὐτοῦ ἀπομάκρυνσίν μας. «Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι, τούτῳ», μᾶς λέγει, ὅπως ἡ γῆ ποτιζομένη ἀπὸ τὰ νάματα τῆς ζωῆς, πα-

---

(1) Πρβλ. Ψαλμ. ΞΗ΄, 33.
(2) Ρωμ. ιβ΄, 2.

ραγάγη ζῶσαν ψυχήν, ψυχὴν ἁγνὴν ἐνώπιον τοῦ Λόγου Σου, χάρις εἰς τοὺς Εὐαγγελιστάς Σου, ψυχὴν νὰ μιμῆται τοὺς μιμητὰς τοῦ Χριστοῦ. Τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία τῶν λέξεων «κατὰ γένος», διότι ὁ φίλος μιμεῖται ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾷ: «Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς» (1).

Τοιουτοτρόπως εἰς τὴν «ζῶσαν ψυχὴν» δὲν θὰ ἐμφωλεύουν παρὰ ζῷα ἀγαθὰ μὲ ἤθη γλυκύτατα. Δὲν εἶναι μήπως μία ἐκ τῶν ἐντολῶν σου: «Κάνε τὰ ἔργα σου μὲ γλυκύτητα καὶ ὅλοι θὰ σὲ ἀγαποῦν;» Καὶ τὰ ζῷα τὰ οἰκιακὰ θὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ἀγαθά. Ἐφ' ὅσον τρώγουν, δὲν θὰ ὑποφέρουν, διότι ὑπῆρξαν ἄσωτα, οὐδὲ ἐὰν μὴ φάγωσι ὑστερηθήσονται (2). Τὰ ἀγαθὰ ἑρπετὰ δὲν θὰ ἔχουν πλέον δηλητήριον διὰ νὰ βλάπτουν, ἀλλὰ θὰ εἶναι πεπειραμένα διὰ τὴν ἄμυναν. Δὲν θ' ἀνκδιφοῦν τὴν προσωρινὴν φύσιν, παρὰ μόνον, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἐξυψοῦνται ἀπὸ τὴν πλάσιν αὐτὴν εἰς τὴν θέαν τῆς πνευματικῆς αἰωνιότητος.

Καὶ ἔτσι, Κύριε, ὁ Θεὸς καὶ ὁ Πλάστης μας, ὅταν οἱ πόθοι, ποὺ μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὸν θάνατον, ἐφ' ὅσον εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ζωήν, θ' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ κάθε ἔρωτα πρὸς τὸν αἰῶνα τοῦτον· Ὅταν ἡ ψυχή μας, ἐὰν ζῇ καλῶς, θὰ εἶναι ἀληθῶς ζῶσα καὶ θὰ πραγματοποιηθῇ ὁ λόγος, ποὺ ἐλάλησες διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἀποστόλου: «μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ» μόνον τότε θὰ ἐκτελεσθῇ καὶ ἡ ἄλλη συμβουλὴ τὴν ὁποίαν ἀμέσως προσθέτεις λέγων: «ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ἡμῶν» (3) ἀλλ' ὄχι «κατὰ γένος» σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ μιμηθοῦν τοὺς προγενεστέρους ἢ σεῖς νὰ ζήσετε κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τελειοτέρων ἀνθρώπων. Οὔτε εἶπες: «ὁ ἄνθρωπος γενηθήτω κατὰ τὸ γένος του» ἀλλ' εἶπες: «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» (4) διὰ νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβῶς ποία εἶναι ἡ θέλησίς Σου (5).

(1) Γαλάτ. δ', 12.

(2) Πρβλ. Ρωμ. ιβ', 2.

(3) Ρωμ. ιβ', 2.

(4) Γέν. Α', 26.

(5) Χάρις εἰς τὴν παράφρασιν τῶν λέξεων «Secundum genus» (κατὰ γένος) ὁ Αὐγουστῖνος κατώρθωσε νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ χωρίον τῆς Γενέσεως, «καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζῴων ἑρπε-

Ἰδοὺ διατὶ ὁ κήρυξ τοῦ Λόγου Σου, ποὺ ἐγέννα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου Σου τέκνα καὶ ἤθελε μόνον νὰ τρέφῃ διὰ τοῦ γάλακτος (1), ὡς αἱ τροφοί, μικρὰ παιδία καὶ δι' αὐτὰ νὰ φροντίζῃ ἀνακράζει «μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον» (2). Ἐπίσης δὲν λέγεις: «Γεννηθήτω ὁ ἄνθρωπος», ἀλλὰ «ποιήσωμεν τὸν ἄνθρωπον», δὲν λέγεις: «κατὰ τὸ γένος αὐτοῦ», ἀλλὰ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν». Ὁ ἀνακαινισθεὶς πνευματικῶς, ὁ θεώμενος καὶ κατανοῶν τὴν ἀλήθειάν μας δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην, ἄλλος ἄνθρωπος νὰ τοῦ ὑποδείξῃ τὴν ὁδόν, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ «κατὰ τὸ γένος του». Χάρις εἰς τὰς ἐντολάς Σου, κατανοεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν θέλησίν Σου· ἀντιλαμβάνεται αὐτὸς ὁ ἴδιος τί εἶναι τὸ ἀγαθόν, τὸ εὐάρεστον καὶ τὸ τέλειον. Τὸν διδάσκεις—διότι εἶναι ἤδη ἱκανὸς νὰ ἐννοῇ τὴν διδασκαλίαν Σου—νὰ βλέπῃ τὴν Τριάδα τῆς Μονάδος καὶ τὴν Μονάδα τῆς Τριάδος. Ἰδοὺ διατὶ λέγει εἰς τὸν πληθυντικὸν «ποιήσωμεν» τὸν ἄνθρωπον, κατόπιν δὲ εἰς τὸν ἑνικὸν «ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον». Λέγει εἰς τὸν πληθυντικόν: κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, κατόπιν δὲ εἰς τὸν ἑνικόν: κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος «ἀνακαινοῦται» διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἔπλασεν, ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται (3).

***

«Ἀνακρίνει πάντα». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι δεσπόζει τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ζῴων τῶν

τῶν, ἃς ἐξήγαγε τὰ ὕδατα, καὶ πᾶν πετεινὸν πτερωτὸν κατὰ γένος καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλὰ» σημασίαν ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐντολῆς. Διὰ θρησκευτικοὺς καὶ ἠθικοποιητικοὺς λόγους, ἡ ἀλληγορικὴ ἑρμηνεία ἐπέτρεπε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν δυσνοητοτέρων καὶ ὀλιγώτερον ἐποικοδομητικῶν κειμένων τῆς Γραφῆς καὶ τὴν προσαρμογὴν αὐτῶν εἰς τοὺς θησαυροὺς τῶν εὐστροφωτέρων καὶ ἐποικοδομικωτέρων. Πρβλ. Pierre de Labriole, St. Augustin, Confessions Tome II IX—XIII, σελ. 396, Livre treizième Paris, 1926.

(1) Πρβλ. Α' Κοριν. γ. 2.

(2) Α' Κορινθ. β', 15.

(3) Ψαλμ. ΜΗ, 21.

οἰκιακῶν καὶ τῶν ἀγρίων, ὁλοκλήρου τῆς γῆς καὶ ὅλων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἐπ' αὐτῆς ἑρπόντων. Τὴν δύναμιν δὲ αὐτὴν τῆς ἐξουσίας ἀσκεῖ διὰ τῆς διανοίας Του, διὰ τῆς ὁποίας ἠμπορεῖ νὰ διακρίνῃ ὅτι εἶναι ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις αὕτη. Ὡσαύτως: «ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσιν τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς»(1).

Ἰδοὺ διατὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Σου, ὦ Θεέ μου, δυνάμει τῆς χάριτος, τὴν ὁποίαν παρέσχες, διότι «Σοῦ ἐσμὲν ποίημα κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς» (2), δὲν ὑπάρχουν μόνον οἱ διοικοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικῶς εἰς τοὺς διοικοῦντας καθυποτασσόμενοι. Τοιουτοτρόπως ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ θῆλυ(3) ἐν τῇ πνευματικῇ Σου χάριτι, ὅπου, ὡς πρὸς τὸ φῦλον, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ, ὅπως οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, δοῦλος καὶ ἐλεύθερος (4). Ὅθεν τόσον οἱ «πνευματικοί», τόσον οἱ διοικοῦντες, ὅσον καὶ οἱ ὑποτασσόμενοι κρίνουν «πνευματικῶς». Ἡ δὲ κρίσις των δὲν ἀσκεῖται ἐπὶ τῶν πνευματικῶν διαλογισμῶν τῶν ἀπαστραπτόντων εἰς τὸ στερέωμα. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτοὺς νὰ κρίνουν μίαν τόσον ὑπέροχον αὐθεντίαν. Ἐπίσης δὲν ἀσκεῖται ἐπὶ τῶν ἱερῶν Γραφῶν Σου. Καὶ ἐκεῖ δὲ ἀκόμη, ὅπου ἐμφιλοχωρεῖ κάποια ἀσάφεια, ὑποτάσσομεν εἰς τὰς Γραφὰς τὴν νόησίν μας καὶ πιστεύομεν ἀκραδάντως, ὅτι καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς τὰ ὄμματά μας ἀπρόσιτον, δὲν ἔχει λεχθῇ παρὰ μόνον μὲ πλήρη ὀρθότητα καὶ ἀλήθειαν. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἤδη πνευματικὸς ἄνθρωπος «ὁ ἀνακαινισθεὶς ἐν τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ» κατ' εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ του, πρέπει νὰ εἶναι τηρητὴς καὶ ὄχι κριτὴς τοῦ Νόμου. Ἐξ ἄλλου ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος δὲν ἐπιτρέπει τὴν διάκρισιν μεταξὺ «πνευματικῶν» καὶ «σαρκικῶν», ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνον εἰς τοὺς ὀξυδερκεῖς ὀφθαλμούς Σου, ἐφ' ὅσον τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ἀποκαλυπτόμενα, δὲν μᾶς δίδουν τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς γνωρίσωμεν ἀπὸ τοὺς καρπούς των(5). Ἀλλὰ Σύ, Κύριε τοὺς γνωρίζεις, τοὺς κατέ-

(1) Πρβλ. Α', Κορινθ. γ'. 2.
(2) Ἐφεσ. β', 10.
(3) Γεν. Ε, 27.
(4) Κολοσσ. γ', 11.
(5) Μερικαὶ Σχολαὶ Γνωστικῶν, ἰδίως δὲ ἡ τοῦ Οὐαλεντίνου, ἰδιοποιή-

ταξες, τοὺς ἐκάλεσες εἰς τοὺς μυστικοὺς σκοποὺς Σου καὶ πρὶν ἀκόμη δημιουργήσῃς τὸ στερέωμα. Ὁσονδήποτε πνευματικὸς καὶ ἂν εἶναι ἕνας ἄνθρωπος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ κρίνῃ τὰ θορυβώδη πλήθη τοῦ αἰῶνος. Εἶναι μήπως ἱκανὸς νὰ κρίνῃ τοὺς «ἔξω», ἀφοῦ ἀγνοεῖ ποῖοι εἶναι.ἐκεῖνοι, ποὺ θὰ ἐξέλθουν διὰ ν' ἀπολαύσουν τὴν γλυκύτητα τῆς χάριτός Σου καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ θὰ παραμείνουν εἰς τὴν αἰώνιον πικρίαν τῆς ἀσεβείας;

Τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἔπλασες κατ' εἰκόνα Σου, δὲν ἔλαβεν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ, οὔτε ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ οὐρανοῦ, οὔτε ἐπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας, οὔτε ἐπ' αὐτῆς τῆς νυκτός, τὰς ὁποίας ἐκάλεσες προτοῦ πλάσῃς τὸν οὐρανόν, οὔτε ἐπὶ τῆς συνόδου τῶν ὑδάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ θάλασσα. Δὲν ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν παρὰ μόνον ἐπὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐπὶ ὅλων τῶν ζῴων, ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς γῆς καὶ παντός, ποὺ ἐπ' αὐτῆς ἕρπει.

Κρίνει ὁ ἄνθρωπος, ἐπιδοκιμάζει ὅ,τι εὑρίσκει ἀγαθὸν καὶ ἀποδοκιμάζει ὅ,τι εὑρίσκει κακόν, εἴτε εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων, διὰ τῶν ὁποίων μυοῦνται ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἡ εὐσπλαγχνία Σου ἀναζητεῖ εἰς τὰ βάθη τῶν ὑδάτων, εἴτε εἰς τὰς ἱερουργίας κατὰ τὰς ὁποίας προσφέρεται ὁ ἰχθὺς ἐκεῖνος, ὁ εἰς τὴν ἄβυσσον ἁλιευθείς, διὰ νὰ θρέψῃ τὴν γῆν τῶν πιστῶν, εἴτε εἰς λόγους, εἰς τὰ κηρύγματα, ποὺ ὑποτάσσονται εἰς τὴν αὐθεντίαν τῶν Γραφῶν Σου καὶ τὰ ὁποῖα ὅμοια μὲ τὰ πτηνά, πετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ στερέωμα εἰς τὰς ἑρμηνείας, συζητήσεις, λογομαχίας, εὐ-

---

θησαν τύπους τινὰς τῆς Παυλιανῆς ἀνθρωπολογίας, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν ὑπὸ ἐντελῶς διαφορετικὴν ἔννοιαν. Αἱ σχολαὶ αὗται διαιροῦν τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς διαφόρους κατηγορίας, εἰς ἑκάστην τῶν ὁποίων ἀποδίδουν ἰδιαίτερον προορισμόν. Ὁ Οὐαλεντῖνος, ἐπὶ παραδείγματι, διακρίνει τὴν «γηΐνην φυλήν», (δηλαδὴ τοὺς ἐθνικούς), τὴν «ψυχικὴν φυλήν», (ἤτοι τοὺς κοινοὺς χριστιανούς) καὶ τὴν «πνευματικήν», (ἡ ὁποία περιελάμβανε τοὺς γνησίους γνωστικούς). «Αἰωνία πλάνη τῶν μυστικῶν αἱρέσεων, παρατηρεῖ ὁ Ἐρνέστος Ρενὰν εἰς τὸ ἔργον του L'Eglise chrétienne (σελ. 175). Αἰωνία πλάνη ἐκείνων, ποὺ θέτουν τὴν μύησιν εἰς τὰς χιμαίρας των ὑπεράνω τῶν καλῶν ἔργων καὶ προσποιοῦνται, ὅτι προορίζουν ταῦτα διὰ τοὺς ἁπλοϊκούς! Διὰ τοῦτο ὅλαι αἱ θεωρίαι τῶν Γνωστικῶν μοιραίως καταλήγουν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἔργων καὶ εἰς τὴν περιφρόνησιν τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνηθικότητα».

λογίας, ἐπικλήσεις, ποὺ ἐκφεύγουν ἀπὸ τὰ χείλη ὡς σημεῖα ἠχηρά, ὅπως οἱ λαοὶ ἀναφωνήσουν : Γένοιτο !

Τὸ ὅτι ἐδέησεν ὅλαι αὐταὶ αἱ λέξεις νὰ ἐξαγγελθοῦν ὑλικῶς, ὀφείλεται εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ αἰῶνος, εἰς τὴν ἀποτύφλωσιν τῆς σαρκός, ἡ ὁποία, ἀνίκανος ν' ἀντιληφθῇ τὴν καθαρὰν σκέψιν, ἔχει ἀνάγκην ἐνάρθρων φθόγγων, ποὺ πλήττουν τὴν ἀκοήν. Τοιουτοτρόπως, μολονότι τὰ πτηνὰ πολλαπλασιάζονται εἰς τὴν ξηράν, ἕλκουν τὴν καταγωγήν των ἀπὸ τὰ ὕδατα.

Ὁ «πνευματικὸς ἄνθρωπος» κρίνει ἀκόμη, ἐπιδοκιμάζει ὅ,τι εὑρίσκει ἀγαθὸν καὶ ἀποδοκιμάζει ὅ,τι εὑρίσκει κακὸν εἰς τὰ ἔργα, εἰς τὰ ἤθη τῶν πιστῶν, εἰς τὰ ἐλέη των, ποὺ εἶναι ὅπως ὁ καρπὸς τῆς γῆς. Κρίνει τὴν «ζῶσαν ψυχήν», τὰ πάθη τῆς ὁποίας ἐξημερώνονται μὲ τὴν ἁγνότητα, μὲ τὰς νηστείας, μὲ τοὺς εὐσεβεῖς διαλογισμούς, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται ὅλα αὐτὰ διὰ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεών των. Ἐν συντόμῳ ὁ «πνευματικὸς ἄνθρωπος» κρίνει δι' ὅλα ἐκεῖνα, ποὺ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐπανορθώσῃ.

Ἀλλὰ τί εἶναι τοῦτο ; Τί εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον ; Ἰδοὺ Σὺ Κύριε, ποὺ εὐλογεῖς τοὺς ἀνθρώπους «Ἵνα αὐξηθῶσι καὶ πληθυνθῶσι καὶ πληρώσωσι τὴν γῆν».

Δὲν ὑπάρχει ἆρά γε εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ κάποιος σκοπὸς ἰδικός Σου, ποὺ δύναται νὰ μᾶς ἐμβάλῃ εἰς σκέψεις ; Διατί δὲν ἔχεις εὐλογήσει ἐξ ἴσου τὸ φῶς, ποὺ ἐκάλεσες «ἡμέραν» οὔτε τὸ στερέωμα, οὔτε τοὺς φωστῆρας, οὔτε τοὺς ἀστέρας, οὔτε τὴν γῆν, οὔτε τὴν θάλασσαν ; Εὐχαρίστως θὰ ἔλεγα, ὦ Θεέ μου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔπλασες, ναὶ εὐχαρίστως θὰ ἔλεγα, ὅτι ἠθέλησες νὰ ἐπιφυλάξῃς εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ προνόμιον τῆς εὐλογίας ταύτης, ἂν δὲν εἶχες εὐλογήσει ὁμοίως τοὺς ἰχθῦς καὶ τὰ θαλάσσια κήτη, «ἵνα αὐξάνωνται καὶ πληθύνωνται καὶ πληρῶσι τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης», καὶ τὰ πετεινά, ἵνα καὶ ταῦτα πολλαπλασιάζωνται εἰς τὴν ξηράν. Θὰ ἔλεγα ἐπίσης, εὐχαρίστως, ὅτι ἡ εὐλογία Σου ἐπεφυλάσσετο εἰς τὰ εἴδη, διὰ ν' αὐξάνωνται διὰ μέσου τῶν γενεῶν, ἂν τὴν ἔβλεπα νὰ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ δένδρα, τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῷα τῆς ξηρᾶς. Πράγματι ὅμως δὲν ἐλέχθη οὔτε εἰς τὰ φυτά, οὔτε εἰς τὰ δένδρα, οὔτε εἰς τὰ ἑρπετά : «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», μολονότι αὐξάνονται καὶ αὐτὰ καὶ πλη-

θύνονται διὰ μέσου τῶν γενεῶν, καὶ καθὼς ἀκριβῶς τὰ πτηνά, οἱ ἰχθῦς καὶ οἱ ἄνθρωποι, διαιωνίζουν καὶ αὐτὰ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὸ εἶδός των.

Τί νὰ εἴπω λοιπόν, ὦ Φῶς, ὦ Ἀλήθεια ! Ὅτι ἡ φράσις αὐτὴ δὲν ἔχει καμμίαν ἔννοιαν, καμμίαν σημασίαν ; Βεβαίως ὄχι, Πατέρα πάσης εὐσεβείας ! Μακρὰν ἀπὸ τὸν θεράποντα τοῦ Λόγου Σου νὰ ὑποστηρίξῃ τοιοῦτόν τι ! Ἐὰν ἐγὼ δὲν ἐννοῶ τὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων τούτων—οἱ καλύτεροι, θέλω νὰ εἰπῶ, οἱ εὐφυέστεροι ἀπὸ μένα—ἂς ὠφεληθοῦν περισσότερον κατὰ τὸ μέτρον τῆς ὀξυνοίας, ποὺ ἐδώρησες εἰς τὸν καθένα.

Ἀλλ' ἐπιδέξου, Κύριε, τοὐλάχιστον τὴν ὁμολογίαν, ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ πιστεύσω, ὅτι ὡμίλησες εἰς μάτην καὶ δὲν θὰ παρασιωπήσω τὰς σκέψεις, τὰς ὁποίας μοῦ ὑποβάλλει τὸ χωρίον αὐτό. Εἶναι ἀληθιναί ! Δὲν βλέπω δὲ τί θὰ ἠμποροῦσε νὰ μ' ἐμποδίσῃ νὰ ἑρμηνεύσω τὰ χωρία τῶν Γραφῶν κατὰ τὴν ἀντιληψίν μου. Γνωρίζω ὅτι μία σκέψις συλληφθεῖσα κατὰ ἕνα τρόπον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ κατὰ μυρίους τρόπους δι' εἰκόνων ὑλικῶν, καί, ἀφ' ἑτέρου ὅτι τὸ πνεῦμα ἀντιλαμβάνεται κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους μίαν ἰδέαν, διατυπουμένην κατὰ ἕνα τρόπον μὲ μίαν εἰκόνα τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Ἰδὲ τὴν ἁπλῆν γνῶσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Πόσα πολυσχιδῆ σύμβολα καὶ ἀναρίθμητοι γλῶσσαι—καὶ εἰς κάθε γλῶσσαν πόσοι ἑλιγμοὶ—διὰ νὰ ἐξαγγελθῇ ἡ ἀγάπη αὐτὴ ὑπὸ κάποιαν αἰσθητὴν μορφήν !

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν αὐξάνονται καὶ πληθύνονται τὰ ζωντανὰ προϊόντα τῶν ὑδάτων !

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν αὐτὴν τὴν ἰδίαν οὐσίαν τῶν ὄντων, ὄχι ἀλληγορικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν πραγματικὴν σημασίαν της, θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ λέξεις «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» ἀναφέρονται εἰς κάθε πλάσμα ἐκ σπέρματος γεννηθέν. Ἐὰν δὲ λάβωμεν τὰς λέξεις αὐτὰς σύμφωνα μὲ τὴν ἀλληγορικὴν σημασίαν των—ὡς ἀλληγορικὴν δὲ φαντάζομαι μᾶλλον τὴν πρόθεσιν τῆς Γραφῆς, ἡ ὁποία δὲν περιορίζει διόλου τὴν εὐλογίαν ταύτην εἰς τὰ ὑδρόβια ὄντα καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον—θὰ εὕρωμεν «πλήθη» εἰς τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ πρόσκαιρα πλάσματα, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων, καθὼς ἀκρι-

δῶς εἰς τὸ «φῶς» καὶ τὸ «σκότος»· εἰς τοὺς εὐσεβεῖς συγγραφεῖς, διὰ τῶν ὁποίων μᾶς παρεδόθη ὁ Νόμος, καθὼς ἀκριβῶς ἐν τῷ «μεταξὺ τῶν ὑδάτων κειμένῳ στερεώματι»· εἰς τὴν πλήρη πικρίας κοινωνίαν τῶν λαῶν (¹) («ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὴν θάλασσαν»), εἰς τὰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ συντελούμενα ἔργα εὐσπλαγχνίας, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τὰ «σπειρόμενα φυτὰ καὶ τὰ καρποφόρα δένδρα»· εἰς τὰ πνευματικὰ δῶρα, τὰ χορηγούμενα διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τοὺς «φωστῆρας τοῦ οὐρανοῦ», καὶ τέλος εἰς τὰ χαλιναγωγούμενα πάθη, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τὴν «ζῶσαν ψυχήν».

Παντοῦ εὑρίσκομεν πληθύν, γονιμότητα, αὔξησιν. Τὴν αὔξησιν δὲ αὐτὴν τὴν συνισταμένην εἰς τοῦτο, ὅτι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ ἐξαγγέλλεται κατὰ τρόπους μυρίους καὶ εἰς τὸ ὅτι γίνεται μία καὶ μόνη ἀναγγελία νοητή, τὴν εὑρίσκομεν εἰς τὰς σωματικὰς [ὑλικὰς] εἰκόνας καὶ εἰς τὰς συλλήψεις τοῦ πνεύματος.

Τὰ τοιαῦτα σωματικὰ [ὑλικὰ] σύμβολα ὑπαινίσσονται, κατὰ τὴν γνώμην μας, τὰς γενεάς, ποὺ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ἡ τόσον ριζικῶς ἁμαρτωλὴ φύσις μας καθιστοῦσε τὰ σωματικὰ [ὑλικὰ] αὐτὰ σύμβολα ἀναγκαῖα, αἱ δὲ πνευματικαὶ συλλήψεις συμβολίζουν τὰς ἀνθρωπίνους γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ συλλήψεις αὐταὶ γεννῶνται ἀπὸ τὴν γονιμότητα τῆς διανοίας μας.

Φρονῶ, Κύριε ἡμῶν, ὅτι διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶπες πρὸς τὰ ὕδατα καὶ τοὺς ἀνθρώπους: «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε». Εἰς τὴν εὐλογίαν αὐτὴν διαβλέπω, καθὼς πιστεύω, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐξαγγέλλωμεν κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους μίαν καὶ τὴν ἰδίαν πνευματικὴν σύλληψιν καὶ ν' ἀντιλαμβανώμεθα μίαν καὶ τὴν αὐτήν, ἔστω καὶ σκοτεινήν, ἀναγγελίαν. Οὕτω πληροῦνται «τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης»: διὰ νὰ τ' ἀναταράξωμεν, ἀπαιτοῦνται πολλαὶ καὶ διάφοροι ἑρμηνεῖαι. Οὕτω πληροῦται καὶ ἡ ξηρὰ διὰ γενεῶν ἀλλήλας διαδεχομένων: ἡ ξηρασία της προδίδεται διὰ τῆς δίψης μας πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ κυριαρχεῖ ἐπ' αὐτῆς ὁ λόγος (²).

(1) Ἔτσι ἀποδίδομεν τὴν φράσιν «in societate amaricantium populorum» Ὁ Labriole μεταφράζει: «Dans la société d' amertume des peuples».

(2) Ὁ Αὐγουστῖνος ἰσχυρίζεται, ὅτι εἰς τὰ μορφωμένα πνεύματα πρέ-

Θέλω ἀκόμη νὰ Σοῦ εἰπῶ, Κύριε καὶ Θεέ μου, ποίας ἰδέας μοῦ ὑποβάλλει ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν Σου. Θὰ τὰς ἀποκαλέσω, χωρὶς φόβον, διότι δὲν θὰ εἴπω παρὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀφοῦ ἡ ἔμπνευσίς Σου μοῦ ὑπαγορεύει νὰ εἴπω ὅ,τι Σὺ θέλεις νὰ λεχθῇ. Οὐδέποτε θὰ πιστεύσω, ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ τὴν διατυπώσω ἄλλως παρὰ ὑπὸ τὴν ἰδικήν Σου ἔμπνευσιν, διότι ἡ ἀλήθεια εἶσαι Σύ, ἐνῷ «πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης» (1). Καὶ ἔτσι «ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ» (2). Ἐπειδὴ ποθῶ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, θὰ ὁμιλήσω σύμφωνα μὲ Σένα.

Τοιουτοτρόπως μᾶς ἔδωσες πάντα χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, ὅ ἐστιν ἐπάνω πάσης γῆς καὶ πᾶν ξύλον, ὅ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου ἡμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν (3) καὶ δὲν τὰ ἔδωσες μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὰ ζῷα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἑρπετά, ἐξαιρουμένων τῶν κητῶν καὶ τῶν ἰχθύων.

Ἐλέγαμεν, ὅτι οἱ καρποὶ αὐτοὶ τῆς γῆς εἶναι ἡ εἰκών, ἡ ἀλληγορία τῶν ἔργων τῆς εὐσπλαγχνίας· οἱ καρποὶ ποὺ ἐχορηγήθησαν ὑπὸ τῆς γονίμου γῆς διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ γῆ τοῦ εὐσεβοῦς Ὀνησιφόρου, εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου

πει νὰ παρουσιάζωμεν ἑκάστοτε τὴν Γραφὴν ὡς βιβλίον κατάμεστον βαθυτάτων ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλύπτωμεν μεταξὺ τῶν γραμμῶν. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν οἱ τυχόντες μορφώσεως ἄνθρωποι θὰ ἐνδιαφέρωνται περισσότερον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως θὰ εὕρῃ εὐκαιρίαν ν' ἀσκηθῇ. «Μία φανερὰ ἀλήθεια, λέγει ὁ Αὐγουστῖνος, ἡ ὁποία μᾶς ἀφίνει ψυχρούς, μᾶς γοητεύει, ὅταν ἀπαλλαγῇ τῆς ἀλληγορίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιωρίζετο». (De Cathechizandis Rudibus, IX, 13). Δὲν ἀμφιβάλλω, παρατηρεῖ εἰς ἄλλο ἔργον του ὁ συγγραφεύς, (De Doctrina Christiana, II, 7), ὅτι ἡ ἀσάφεια τῶν Ἱερῶν Γραφῶν εἶναι κάποια ἰδιάζουσα διάθεσις τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἀποσκοποῦσα τὴν ἐκμηδένισιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀλαζονείας διὰ τῆς ἐπιμόχθου μελέτης καὶ τὴν προφύλαξιν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὴν ἀποστροφήν. Διότι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου συχνὰ περιφρονεῖ καὶ ἀποστρέφεται ὅ,τι δύναται ν' ἀνακαλύψῃ εὐκόλως. Ἀνακαλύπτομεν μὲ μεγαλυτέραν χαρὰν τὴν ἀλήθειαν, ὅταν καλύπτεται δι' εἰκόνων, ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον μετὰ κόπου ἀνακαλύπτομεν, μᾶς προξενεῖ μεγαλυτέραν ἀπόλαυσιν.

(1) Ρωμ. γ', 4.

(2) Ἰωάνν. η', 44.

(3) Γέν. Α', 29.

έδωσες έλεος, διότι πολλάκις ανέψυξε τον Παύλόν Σου καὶ τὴν ἅλυσιν αὐτοῦ οὐκ ἐπῃσχύνθη(1). Τοιαῦτα ἔπραξαν καὶ οἱ ἀδελφοί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν ἐπρομήθευσαν εἰς τὸν Παῦλον ὅ,τι τοῦ ἔλειπε, τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πλουσία συγκομιδή, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκαρποφόρησαν. Καὶ πόσον ὁ Παῦλος παραπονεῖται, ὅτι δένδρα τινὰ δὲν ἔδωσαν εἰς αὐτὸν τοὺς καρπούς, ποὺ τοῦ ὤφειλαν καὶ ἀναφωνεῖ: «ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες μ' ἐγκατέλειπον· μὴ αὐτοῖς λογισθείη!»(2). Διότι τοὺς καρποὺς αὐτοὺς ὀφείλομεν εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μᾶς μυοῦν εἰς κάποιο λογικὸν δόγμα καὶ μᾶς καθιστοῦν ἱκανοὺς νὰ ἐννοοῦμεν τὰ μυστήρια. Τοὺς ὀφείλομεν εἰς αὐτούς, διότι εἶναι ἄνθρωποι, τοὺς ὀφείλομεν ἐπίσης, διότι εἶναι «ζῶσαι ψυχαί», ποὺ μᾶς προσφέρουν πρότυπα πάσης ἐγκρατείας. Τοὺς ὀφείλομεν εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς «πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ», λόγῳ τῶν εὐλογιῶν, αἱ ὁποῖαι καρποφοροῦν δι' αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀφοῦ «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν»(3).

Οἱ τρεφόμενοι ἀπὸ τοὺς καρποὺς τούτους εἶναι οἱ χαίροντες χαράν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦν νὰ δοκιμάσουν ἐκεῖνοι, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία(4). Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἐκείνους, ποὺ δίδουν, ὁ «καρπὸς» δὲν εἶναι ὅ,τι δίδουν, ἀλλὰ ἡ πρόθεσις, μὲ τὴν ὁποίαν τὸ δίδουν.

Τοιουτοτρόπως ἀντιλαμβάνονται καθαρὰ ἀπὸ ποῦ πηγάζει ἡ χαρὰ τοῦ Ἀποστόλου, ὁ ὁποῖος τὸν Θεὸν ὑπηρετοῦσε καὶ ὄχι τὴν κοιλίαν του. Ναί, τὸ ἀντιλαμβάνομαι καὶ συμμετέχω ζωηρὰ εἰς τὴν χαρὰν ταύτην. Ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἐπαφροδίτου τὰ δῶρα τῶν Φιλιππησίων· ἀλλὰ βλέπω τὸ ἀντικείμενον τῆς χαρᾶς του. Τρέφεται ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς χαρᾶς αὐτῆς διότι λέγει μὲ πᾶσαν ἀλήθειαν: «ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· ἐφ' ᾧ καὶ εὐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δὲ» (5) (taedium autem habuistis)(6). Αὐτοὶ λοιπὸν

(1) Πρβλ. Β' Τιμοθ. α', 16.
(2) Β' Τιμοθ. δ', 16.
(3) Ψαλμ. ΙΗ', 5.
(4) Φιλιππ. γ', 19.
(5) Φιλιππ. δ', 10.
(6) Τὴν φράσιν «ἠκαιρεῖσθε δὲ» μετέφρασεν ὁ Αὐγουστῖνος taedium

ἐγνώριζαν τὸν μαρασμόν, τὴν αὐχμηρότητα μακροχρονίου ἀηδίας καὶ δὲν προσέφεραν πλέον τὸν καρπὸν ἔργων ἀγαθῶν. Χαίρει λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος, βλέπων αὐτοὺς ἀναθάλλοντας, χάριν αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ ὄχι διὰ τὸν ἑαυτόν του, τὸν ὁποῖον ἐβοήθησαν ὅταν εὑρίσκετο εἰς ἔνδειαν. Διότι προσθέτει : «Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμί, αὐτάρκης εἶναι. Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν· ἐν παντὶ καὶ πᾶσι μεμύημαι καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με»(1).

Ποία εἶναι λοιπόν, Παῦλε ὑπέροχε, ἡ αἰτία τῆς χαρᾶς σου ; Διατί χαίρεις ; Ἀπὸ τί τρέφεσαι Σύ, ὁ ὁποῖος «ἀνεκαινίσθης εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντός Σε Θεοῦ ;»(2) Ἐσὺ ζῶσα ψυχὴ τόσης ἐγκρατείας, γλῶσσα πτερωτή, ποὺ ἐξαγγέλλει τόσα μυστήρια ; Τοιαύτη τροφὴ ὀφείλεται μόνον εἰς τοιούτου εἴδους ψυχάς. Ποῖος σὲ τρέφει ; Ἡ χαρά ! Ἀλλ' ἂς ἀκούσωμεν τί ἀκολουθεῖ : «πλὴν καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει»(3). Ἰδοὺ ἡ χαρά του, ἰδοὺ ἡ τροφή του : ἡ πρὸς αὐτὸν συμπεριφορά των καὶ ὄχι τὸ γεγονός, ὅτι ἀνεκουφίσθη εἰς τὴν θλῖψίν του. Δὲν σᾶς λέγει : «ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με;»(4) Διότι ἐγνώριζε νὰ ζῇ ἐν ἀφθονίᾳ καὶ νὰ ἀνέχεται τὴν πενίαν εἰς Ἐσέ, τὸν «ἐνδυναμοῦντα» αὐτόν.

«Οἴδατε καὶ ὑμεῖς Φιλιππήσιοι, λέγει, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως εἰμὴ ὑμεῖς μόνοι, ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε»(5). Χαίρει, βλέπων αὐτοὺς ἐπανερχομένους εἰς τὰς προγενεστέρας μεθόδους των καὶ ἀναθάλλοντας ὡς ἀγρὸς ἐπαναφέρων καρπούς.

---

autem habuistis=συμπάθεια... διὰ τὰς ὁποίας ἀηδιάζετε. Ἡ ἑρμηνεία αὐτῶν τῶν λέξεων εἶναι ἐσφαλμένη, καὶ δὲν ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τοῦ πρωτοτύπου. «Ἠκαιρεῖσθε δὲ» σημαίνει ἐν προκειμένῳ «ἀλλὰ σᾶς ἔλειπεν ἡ εὐκαιρία [διὰ νὰ μοῦ δείξετε τὰς συμπαθείας αὐτάς].

(1) Φιλιππ. δ', 12—13.

(2) Κολοσσ. γ', 10.

(3) Φιλιππ. δ', 11.

(4) Ψαλμ. Δ', 2.

(5) Φιλιππ. δ', 15—16.

Σκέπτεται λοιπὸν τὸ συμφέρον του, ὅταν λέγῃ: «εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε ;» Χαίρει ἆρά γε δι' αὐτό ; Ἀσφαλῶς ὄχι ! Καὶ ἀπὸ ποῦ τὸ ἠξεύρομεν ; Διότι λέγει ἐν συνεχείᾳ : «οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπόν»[1].

Ἔμαθα ἀπὸ Ἐσέ, Θεέ μου, νὰ διακρίνω τὸ «δόμα» ἀπὸ τὸν «καρπόν», «δόμα», εἶναι τὸ ἀντικείμενον, ποὺ μᾶς δίδει ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος μᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἀνάγκην μας : Εἶναι τὰ χρήματα ἡ τροφή, τὸ ποτόν, τὰ ἐνδύματα, ἡ στέγη καὶ ἐν γένει κάθε βοήθεια. «Καρπὸς» εἶναι ἡ καλὴ καὶ ἀγαθὴ θέλησις ἐκείνου, ποὺ τὰ δίδει. Ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος δὲν λέγει μόνον : ὁ «δεχόμενος προφήτην...» ἀλλὰ προσθέτει : «Εἰς ὄνομα προφήτου»[2]. Δὲν λέγει μόνον «ὁ δεχόμενος δίκαιον», ἀλλὰ προσθέτει «εἰς ὄνομα δικαίου». Ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ὁ ἕνας θὰ λάβῃ τὴν ἀνταμοιβὴν τῶν προφητῶν καὶ ὁ ἕτερος τὴν ἀνταμοιβὴν τῶν δικαίων. Δὲν λέγει μόνον «ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων...», ἀλλὰ προσθέτει, «μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ» καὶ ἐπάγεται : «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ» [3]. Τὸ νὰ δεχώμεθα ἕνα προφήτην, ἕνα δίκαιον, τὸ νὰ προσφέρωμεν ἕνα ποτήρι δροσερὸ νερὸ εἰς μαθητήν, ἰδοὺ τὸ «δόμα», τὸ νὰ ἐνεργοῦμεν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ δικαίου, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μαθητοῦ, ἰδοὺ ὁ «καρπός». Ἀπὸ ἕνα τοιοῦτον καρπὸν ἐτράφη καὶ ὁ Ἠλίας ἀπὸ τὴν χήραν ἐκείνην, ποὺ ἐγνώριζεν, ὅτι ἔτρεφεν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἔτρεφεν ἀκριβῶς ὡς τοιοῦτον. Ἡ τροφή, ποὺ ἐλάμβανεν ἀπὸ τὸν κόρακα[4] δὲν ἦτο παρὰ «δόμα», δὲν ἐτρέφετο ἐξ αὐτοῦ ὁ ἐσωτερικός, ἀλλ' ὁ ἐξωτερικὸς Ἠλίας, ὁ ὁποῖος, ἂν ἐστερεῖτο τοιαύτης τροφῆς, θὰ κατέρρεεν.

Τοιουτοτρόπως, Κύριε, θέλω νὰ εἴπω ἐνώπιόν Σου ὁλόκληρον τὴν ἀλήθειαν. Ὅταν ἰδιῶται[5] ἢ ἄπιστοι, μὴ δυνάμενοι νὰ

---

(1) Φιλιππ. δ', 17.

(2) Ματθ. ι'. 41.

(3) Ματθ. ι' 42.

(4) Πρβλ. Γ. Βασ. ιζ' 6—16.

(5) «Idiotae atque infideles». Παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς ἡ λέξις *ἰδιώτης* ἐσήμαινε τὸν ἀμόρφωτον, τὸν ἀπαίδευτον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μορφωμένον, τὸν πεπαιδευμένον. Ἐσήμαινε τὸν ἀμαθῆ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν σοφόν,

μυηθοῦν εἰς τὴν πίστιν οὔτε νὰ τὴν ἀποκτήσουν παρὰ μόνον διὰ τῶν ἀποκρύφων ἐκείνων μυστηρίων, τῶν ἐκπληκτικῶν μυστηρίων, ποὺ συμβολίζουν οἱ «ἰχθύες» καὶ τὰ «θαλάσσια τέρατα», ἐπιχειροῦν νὰ παράσχουν εἰς τὰ τέκνα των ἀνακούφισιν ὑλικῆς φύσεως, ἢ νὰ τὰ βοηθήσουν εἰς κάποιαν πραγματικὴν ἀνάγκην τῆς ζωῆς αὐτῆς, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὸν λόγον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐνεργείας των, δὲν δίδουν εἰς αὐτὰ πραγματικὴν τροφήν, οὔτε τὰ τέκνα των λαμβάνουν ἐξ αὐτῶν τοιαύτην. Διότι ἄλλοι μὲν δὲν προβαίνουν εἰς τὴν φιλάνθρωπον αὐτὴν πρᾶξιν ἐξ ἀγαθῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως, ἄλλοι δὲ χαίρουν διὰ τὰ δῶρά των ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν βλέπουν ἀκόμη κανένα καρπόν. Ἀλλὰ ἡ ψυχὴ δὲν τρέφεται παρὰ μόνον ἐξ ἐκείνου, ποὺ εἶναι δι' αὐτὴν ἡ χαρά. Ἰδοὺ διατὶ οἱ ἰχθῦς καὶ τὰ κήτη δὲν τρέφονται ἐκ τῶν τροφῶν, τὰς ὁποίας δὲν παράγει ἡ γῆ, παρὰ μόνον ἀφοῦ ἐχωρίσθη καὶ ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τὴν πικρίαν τῶν θαλασσίων κυμάτων.

*
* *

Καὶ εἶδες, ὦ Θεέ, πάντα ὅσα ἐποίησες καὶ ἰδοὺ αὐτὰ καλὰ λίαν! Καὶ ἡμεῖς τὰ βλέπομεν καὶ τὰ κρίνομεν καλὰ λίαν. Διὰ τὰς διαφόρους κατηγορίας τῶν ἔργων Σου, ὅταν εἶπες: γενηθήτωσαν καὶ ἐγένοντο, εἶδες ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἦτο καλόν. Ὑπελόγισα ὅτι εἶναι ἑπτὰ φορὲς γραμμένον, τὸ ὅτι εἶναι καλὸν ὅ,τι ἐποίησες· ἡ δὲ ὀγδόη φορὰ εἶναι, ὅταν θεωρήσας τὰ ἔργα Σου, ἔκρινες ὅτι δὲν εἶναι μόνον καλά, ἀλλὰ καὶ καλὰ λίαν ἐν τῷ συνόλῳ των. Μονομερῶς ἦσαν μόνον καλά, ἀλλὰ ὅλα μαζὶ καλὰ

ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν μὴ στρατιωτικὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν στρατιωτικόν. Αὐτὴ ἡ λέξις, ὑπὸ τὴν μνημονευθεῖσαν ἔννοιαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν χριστιανῶν συγγραφέων ἔκ τινος χωρίου τῆς πρώτης πρὸς τοὺς Κορινθίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου: **«Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσιν δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;»** (ιδ', 23). Ὁ Th. Zahn (Neue Kirchliche Zeitschrift, 1899, σελ. 12—43) ἰσχυρίζεται, ὅτι ἰδιῶται ἐκαλοῦντο εἰς τοὺς χριστιανικοὺς κύκλους οἱ ἐθνικοί. Ὁ Ὠριγένης ἀντιτάσσει τὴν λέξιν «ἰδιώτης», πρὸς τὴν λέξιν «ρήτωρ» καὶ «φιλόσοφος». (Κατὰ Κέλσου III, VI 1; II, XII 2). Καὶ τέλος ὁ Τερτουλλιανὸς ἀποδίδει εἰς τὴν λέξιν τὴν σημασίαν τοῦ ἀμαθοῦς μὲ κάποιαν χλευαστικὴν ἀπόχρωσιν (Βλ. Ἔκδ. Oehler, Τόμ. 2ος σελ. 3, σημ.).

καὶ μάλιστα καλὰ λίαν (simul autem omnia et bona et valde). Ἕνα σῶμα ἀπαρτιζόμενον ἐξ ὡραίων μελῶν, εἶναι, λόγῳ τοῦ ἁρμονικοῦ συνδυασμοῦ τοῦ συνόλου του, ἀκόμη ὡραιότερον, παρὰ τὰ διάφορα μέλη του, μολονότι καὶ αὐτὰ εἶναι ὡραῖα καθ' ἑαυτά.

Καὶ ἐζήτησα μετὰ προσοχῆς νὰ μάθω, ἂν ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ φορὰς εἶδες, ὅτι τὰ ἔργα Σου ἦσαν καλὰ καὶ ὅτι Σοῦ ἤρεσαν. Ἀλλὰ δὲν εὑρῆκα εἰς Ἐσὲ καμμίαν θεώρησιν τῶν πραγμάτων, θεώρησιν ὑποκειμένην εἰς τὸν χρόνον· θεώρησιν ποὺ θὰ μοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐννοήσω, πόσας φορὰς περιειργάσθης πᾶν ὅ,τι ἔπλασες. Καὶ τότε ἀνέκραξα : «Ὦ Κύριε, δὲν εἶναι ἀληθινὴ ἡ Γραφή Σου, ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ Σοῦ, ποὺ εἶσαι αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ ἀλήθεια ; Διατί μοῦ λέγεις, ὅτι ἡ θέα, ποὺ ἔχεις τῶν πραγμάτων, διαφεύγει τὰ ὅρια τοῦ χρόνου, ἐνῷ ἡ Γραφή Σου μοῦ λέγει, ὅτι ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ εἶδες, ὅτι ἦσαν καλὰ τὰ ἔργα Σου καὶ πόσας φορὰς ἐμέτρησες ;»

Καὶ ἰδοὺ ἡ ἀπάντησίς μου, διότι εἶσαι ὁ Θεός μου. Τὴν δίδεις μὲ τὴν ἠχηρὰν φωνήν Σου εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἀκοὰς τοῦ δούλου Σου. Θραύων τὴν κωφότητά μου μοῦ φωνάζεις : Ὦ ἄνθρωπε, ὅ,τι λέγει ἡ Γραφή, τὸ λέγω ἐγώ, ἀλλ' ὁμιλεῖ ἐν τῷ χρόνῳ. Ὁ Λόγος μου διαφεύγει τὸν χρόνον, διότι παραμένει μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν αἰωνιότητα ὁμοίαν μὲ τὴν ἰδικήν μου. Τοιουτοτρόπως, ὅ,τι βλέπετε σεῖς διὰ τοῦ πνεύματός μου τὸ βλέπω καὶ ἐγώ· ὅ,τι λέγετε διὰ τοῦ πνεύματός μου, τὸ λέγω καὶ ἐγώ. Ἀλλὰ Σεῖς τὰ βλέπετε ὅλα αὐτὰ ἐν τῷ χρόνῳ. Ἐγὼ δὲν τὰ λέγω ἐν τῷ χρόνῳ.

* * *

Ἤκουσα, Κύριε καὶ Θεέ μου, καὶ περισυνέλεξα εἰς τὰ χείλη μου σταγόνα ἀπὸ τὸ μέλι τῆς ἀληθείας Σου. Ἐπίσης ἐνόησα, ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ ἔργα Σου ἀπαρέσκουν· ἄνθρωποι ἰσχυριζόμενοι, ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐξετέλεσες, πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης : π. χ. τὴν οἰκονομίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀστέρων· ὅτι τὰ ἔργα Σου αὐτὰ δὲν ἀπέσπασες ἀπὸ τὸν Ἑαυτόν Σου, ἀλλ' ὅτι ἦσαν δημιουργημένα ἀλλοῦ ὑπὸ χειρὸς ξένης· ὅτι Σὺ μόνον τὰ περισυνέλεξες, τὰ ἐτακτοποίησες, τὰ ἐρρύθμισες, διὰ νὰ οἰκοδομήσῃς, μετὰ τὴν ἧτταν τῶν ἐχθρῶν Σου,

τὰ τείχη τοῦ κόσμου τούτου ἑδραῖον οἰκοδόμημα, προωρισμένον νὰ συγκρατῇ τοὺς ἐχθρούς Σου εἰς τὴν δουλείαν των καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ στασιάσουν πάλιν ἐναντίον Σου· ὅτι οὔτε ἔπλασες οὔτε ὠργάνωσες τὰ λοιπά, τὰ σάρκινα σώματα, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ μικρὰ ζῷα καὶ πᾶν ὅ,τι ῥιζοβολεῖ εἰς τὴν γῆν· ὅτι ὅλα αὐτὰ ἐπλάσθησαν καὶ διεμορφώθησαν ὑπὸ πνεύματος ἐχθρικοῦ, ὑπὸ ἄλλης τινὸς φύσεως, ποὺ δὲν εἶναι ἔργον ἰδικόν Σου, καὶ ἡ ὁποία παραμένει εἰς τὰ κατώτερα μέρη τοῦ Σύμπαντος, ἀντιτασσομένη πρὸς Ἐσέ.

Αὐτὰ λέγουν οἱ ἄφρονες αὐτοί, ἀνίκανοι νὰ βλέπουν τὰ ἔργα Σου διὰ τοῦ πνεύματός Σου καὶ νὰ Σὲ ἀναγνωρίζουν εἰς τὰ δημιουργήματά Σου.

Ἀλλ' οἱ βλέποντες αὐτὰ διὰ τοῦ πνεύματός Σου, τὰ βλέπουν πραγματικῶς; Δὲν εἶσαι Σύ, ποὺ τὰ βλέπεις εἰς ἡμᾶς (1); Τοιουτοτρόπως, ὅταν βλέπουν ὅτι εἶναι ἀγαθά, Ἐσὺ βλέπεις ὅτι εἶναι ἀγαθά· ὅταν ἀρέσῃ εἰς αὐτοὺς ἓν ἀντικείμενον, ἀρέσει λόγῳ τοῦ ἔρωτος πρὸς Ἐσέ, Σὺ εἶσαι ποὺ ἀρέσεις εἰς αὐτούς, εἰς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον. «Τίς γὰρ οἶδε ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰμὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰμὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρησθέντα ἡμῖν»(2).

Δικαιοῦμαι λοιπὸν νὰ εἴπω, ὅτι οὐδεὶς γνωρίζει τί ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν, ἐὰν μὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Πῶς γνωρίζομεν λοιπὸν τί μᾶς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Ἰδοὺ τί μοῦ ἀπήντησαν σχετικῶς: «Καὶ ὅ,τι ἀκόμη γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Πνεύματός Του, οὐδεὶς τὸ γνωρίζει παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ». Ὀρθῶς εἶπαν ἐκεῖνοι, ποὺ ἐλάλουν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ; «οὐχ ἡμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες»(3), Μὲ τὸν ἴδιον δι-

(1) Τὴν φράσιν «Qui autem per spiritum tuum vident ea, tu vidis in eis» ἀπεδώσαμεν κατ' ἔννοιαν περιφραστικῶς, διότι ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εἶναι ἀδύνατος. «Ὁ Labriolle μεταφράζει: «Mais ceux qui voient les choses par votre esprit, c'est vous qui voyez en eux».

(2) Α' Κορινθ. β', 11—12.

(3) Ματθ. ι', 20.

καίωμα ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ πρὸς τοὺς γνωρίζοντας ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ: «δὲν εἴσθε σεῖς οἱ γνωρίζοντες» καὶ πρὸς ἐκείνους, ποὺ βλέπουν ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπήρειαν: «δὲν εἴσθε σεῖς οἱ βλέποντες». Ὅθεν, ὅταν βλέπωμεν ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἶναι καλὸν ἓν ἀντικείμενον, δὲν εἴμεθα ἡμεῖς ἀλλ' ὁ Θεός, ποὺ βλέπει τὸ ἀντικείμενον τοῦτο.

Ἰδοὺ λοιπὸν μία πρώτη περίπτωσις: θεωροῦν κακὸν ὅ,τι εἶναι καλόν. Πρόκειται περὶ ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ὡμίλησα ἀνωτέρω. Ἰδοὺ μία δευτέρα περίπτωσις: βλέπουν ὡς καλὸν ἐκεῖνο ποὺ εἶναι καλόν. Τοιουτοτρόπως πολλοὶ ἀρέσκονται εἰς τὴν δημιουργίαν Σου, διότι εἶναι καλή, ἀλλὰ δὲν εἶσαι Σύ, ποὺ ἀρέσεις εἰς αὐτοὺς εἰς τὴν δημιουργίαν ταύτην, καὶ ἔτσι προτιμοῦν ν' ἀπολαμβάνουν αὐτὴν παρὰ Ἐσέ. Ἰδοὺ τέλος καὶ μία τρίτη περίπτωσις: Μερικοὶ κρίνουν, ὅτι ἓν ἀντικείμενον εἶναι καλόν, ἀλλ' ὅτι εἶναι ὁ Θεὸς ποὺ βλέπει ὅτι εἶναι καλὸν καὶ ὅτι ἀγαπᾶται εἰς τὸ ἔργον Του. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γεννηθῇ παρὰ μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος, ποὺ μᾶς ἐδώρησεν ὁ Θεός, «διότι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι διακεχυμένη εἰς τὴν καρδίαν μας διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποὺ μᾶς ἐδόθη», διὰ τοῦ Πνεύματος δὲ αὐτοῦ ἀντιλαμβανόμεθα, ὅτι πᾶν ὅ,τι ὑφίσταται, ὁπωσδήποτε εἶναι καλόν, ἐφ' ὅσον ἐκπορεύεται ἐξ Ἐκείνου, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπάρχει ὁπωσδήποτε, ἀλλ' ἀπολύτως.

Σὲ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε. Βλέπομεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, δηλαδὴ τὴν ὑλικὴν δημιουργίαν εἰς τὸ ἀνώτερον καὶ κατώτερον μέρος της: τὴν πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν δημιουργίαν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διακόσμησιν τῶν μερῶν τούτων, ποὺ συνεργοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν εἴτε τοῦ συνόλου τῆς μάζης τοῦ κόσμου, εἴτε τοῦ συνόλου ὁλοκλήρου τῆς πλάσεως, βλέπομεν τὸ φῶς δημιουργούμενον καὶ χωριζόμενον ἀπὸ τὸ σκότος. Βλέπομεν τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, ἤτοι τὸ κείμενον μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων πνευματικῶν ὑδάτων καὶ τῶν κατωτέρων ὑλῶν(1), πρωταρχικὸν σῶμα τοῦ Σύμ-

---

(1) Ὁ Labriolle λέγει ἐν προκειμένῳ: «Augustin a fait des réserves sur ce passage dans ses «Retractiones» (II, VI, 2)! Quand j'ai dit «le firmament qui est placé entre les eaux spirituelles supérieures et les eaux matérielles inféreures, je n'ai pas parlié avec assez de discernement, la chose, en effet, est passablement obscure».

παντος ἢ τὰς ἐναερίους ἐκτάσεις, ποὺ ὀνομάζονται ἐπίσης οὐρανὸς καὶ ὅπου πτερυγίζουν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, μεταξὺ τῶν ὑδάτων, ποὺ κυματίζουν σὰν ἀτμός, καὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἶναι βαρύτερα καὶ καταπίπτουν ἐπὶ τῆς γῆς. Βλέπομεν τὸ κάλλος τῶν ὑδάτων, ποὺ συσσωρεύονται εἰς τοὺς λειμῶνας τῆς θαλάσσης. Βλέπομεν τὴν ξηράν, ἄλλοτε μὲν τελείως ἀπογυμνωμένην, ἄλλοτε δὲ συγκεκροτημένην, ὥστε νὰ γίνεται ὁρατὴ καὶ ρυθμική, αὐτὴ ἡ ξηρά, ἡ μητέρα τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων. Βλέπομεν τοὺς φωστῆρας νὰ ἐξαστράπτουν ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν μας, τὸν ἥλιον νὰ ἐπαρκῇ διὰ τὴν ἡμέραν, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, παρηγορίαν τῆς νυκτός, ἀφετηρίαν καὶ γνώμονα τοῦ χρόνου. Βλέπομεν τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον νὰ κατοικῆται παντοῦ ὑπὸ ἰχθύων, τεράτων, ὑπὸ ὄντων πτερωτῶν, διότι ἡ πυκνότης τοῦ ἀέρος, τοῦ συγκρατοῦντος τὴν πτῆσιν τῶν πτηνῶν, ὀφείλει τὴν συνεκτικότητά της εἰς τὴν ἐξάτμισιν τῶν ὑδάτων. Βλέπομεν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς νὰ κοσμῆται ἀπὸ ζῶα χερσαῖα, τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν Σου ἄνθρωπον νὰ ἀσκῇ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζῴων τὴν ἐξουσίαν του, χάρις εἰς τὴν ὁμοιότητά του μὲ Ἐσέ, δηλαδὴ διὰ τοῦ πλεονεκτήματος τῆς νοήσεως. Ὅπως δὲ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει κάποιος λογισμὸς κυριαρχῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου κάποια ὑποταγὴ κυριαρχουμένη, ἔτσι καὶ ἡ γυναῖκα, πλασθεῖσα φυσικῶς διὰ τὸν ἄνδρα, ἔχει, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἄνδρας, λογικὴν καὶ κρίσιν, καθυποτάσσεται δὲ εἰς αὐτὸν λόγῳ τοῦ φύλου της. Τοιουτοτρόπως ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν δρᾶσιν καθυποτάσσεται εἰς τὴν νόησιν, διὰ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῆς ὀρθότερον προσανατολισμόν.

Ἰδοὺ λοιπὸν τί βλέπομεν: ἕκαστον ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων εἶναι καλόν, εἶναι δὲ καλὸν καὶ τὸ σύνολόν του.

Τὰ ἔργα Σου ἂς Σὲ δοξάζουν, διὰ νὰ Σὲ ἀγαποῦμε καὶ ἂς Σὲ ἀγαποῦμε, διὰ νὰ Σὲ δοξάζουν τὰ ἔργα Σου. Ἔχουν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος των εἰς τὸν χρόνον, τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν των, τὴν ὡραιότητά των καὶ τὰς ἀτελείας των. Ἔχουν λοιπὸν τὴν πρωΐαν καὶ τὴν ἑσπέραν των, ἐν μέρει μὲν ἀφανῶς, ἐν μέρει δὲ ἐμφανῶς. Ἐπλάσθησαν ὑπὸ Σοῦ, ὄχι ἐκ Σοῦ, οὔτε ἀπὸ κά-

---

(Labliolle St Augustin, Confessions, Livres IX—XIII, Tome II, page 404).

ποιαν ὕλην ξένην πρὸς Ἐσὲ ἢ δημιουργηθεῖσαν πρὶν ἀπὸ Σένα, ἀλλ᾽ ἐξ ἄλλης ὕλης συνδημιουργηθείσης, δηλαδὴ ἐκ μιᾶς ὕλης δημιουργηθείσης ὑπὸ Σοῦ μετὰ τῶν πλασμάτων Σου κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ χωρὶς διαδοχὴν ἐν χρόνῳ, ἀναχθεῖσαν ἀπὸ τὴν ἀμορφίαν εἰς τὴν μορφήν.

Πράγματι, ἄλλη εἶναι ἡ ὕλη τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ἄλλη ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἐμφάνισις. Τὴν ὕλην αὐτὴν ἐδημιούργησες ἐκ τοῦ ἀπολύτου μηδενός. Τὴν μορφήν της ἀπέσπασες ἀπὸ τὴν ἄμορφον ὕλην, αἱ δύο δὲ αὐταὶ ἐνέργειαι ὑπῆρξαν ταυτόχρονοι : ἡ ὕλη προσέλαβε τὴν μορφὴν αὐτῆς ἄνευ οὐδεμιᾶς χρονικῆς πορείας.

Ἐμελετήσαμεν ἐπίσης τὰ ἀφορῶντα τὰς πνευματικὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἠθέλησες νὰ συμβολίσῃς διὰ τῆς τάξεως τῆς διαδοχῆς τῶν ἔργων Σου ἢ διὰ τῆς τάξεως τῆς περιγραφῆς των. Εἴδαμεν ὅτι τὰ ἔργα Σου, ἐξεταζόμενα μονομερῶς, εἶναι καλά, εἰς δὲ τὸν Λόγον Σου, ἐν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ Σου, εἴδαμεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, χωρὶς πρωΐαν καὶ ἑσπέραν. Εὐθὺς δὲ ὅταν ἤρχισες νὰ ἐκτελῇς ἐν τῷ χρόνῳ ὅ,τι ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν αἰωνιότητα, διὰ ν᾽ ἀποκαλύψῃς μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τοὺς ἀποκρύφους σκοπούς Σου καὶ τακτοποιήσῃς τὴν ἀταξίαν μας, διότι αἱ ἁμαρτίαι μας εὑρίσκοντο ἐπάνω μας, καὶ ἐβυθιζόμεθα μακρὰν ἀπὸ Ἐσὲ εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ σκότους, ὑπεράνω τῶν ὁποίων περιΐπτατο τὸ Πνεῦμά Σου διὰ νὰ μᾶς δώσῃ βοήθειαν κατὰ τὴν κατάλληλον στιγμήν, ἐδικαιολόγησες τοὺς ἀσεβεῖς· τοὺς ἐχώρησες ἀπὸ τὴν χορείαν τῶν ἁμαρτωλῶν· ἐνίσχυσες τὴν αὐθεντίαν τῶν Γραφῶν Σου δι᾽ ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἡ ὑπεροχὴ δὲν θὰ ἔκυπτε παρὰ μόνον ἐνώπιόν Σου, καὶ δι᾽ ἐκείνους, ποὺ θὰ ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν ὑπεροχήν. Συνήθροισες εἰς ἕνα καὶ τὸ ἴδιον σῶμα, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἐμψυχούμενον, τὴν κοινωνίαν τῶν ἀπίστων, διὰ νὰ διαλάμψῃ ἡ ἀγαθὴ θέλησις τῶν πιστῶν, πλουσίων εἰς ἔργα εὐσπλαγχνίας καὶ διαμοιραζόντων εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰ ἐπίγεια ἀγαθά των, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὰ οὐράνια ἀγαθά. Τότε ἄναψες εἰς τὸν οὐρανὸν μερικοὺς φωστῆρας, — τοὺς ἁγίους Σου—οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὸν Λόγον τῆς ζωῆς καὶ οἱ ὁποῖοι, μὲ τὰ δῶρα τοῦ Πνεύματος προικισμένοι, ἐκυριάρχουν μὲ τὴν μεγα-

λειώδη ἐπιβολήν των. Κατόπιν, διὰ νὰ ποτίσῃς τοὺς ἀπίστους λαοὺς εἰς τὰ νάματα τῆς πίστεως, ἀπέσπασες ἀπὸ τὴν σωματικὴν ὕλην τὰ μυστήρια, τὰ δρατὰ θαύματα, τὰς ἀγγελτηρίους φωνάς, συμφώνως πρὸς τὸ στερέωμα τῆς Βίβλου Σου—πηγὰς εὐλογίας δι' αὐτοὺς τοὺς πιστούς Σου. Ἔπειτα ἔπλασες τὴν ζῶσαν ψυχὴν τῶν πιστῶν Σου, ὑποδείξας εἰς αὐτοὺς τὰ ἀγαθὰ τῆς ἁγιότητος καὶ τῆς χαλιναγωγήσεως τῶν παθῶν. Κατόπιν ἀνεκαίνισες κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν Σου τὴν ψυχήν, ἡ ὁποία δὲν ὑπετάσσετο πλέον παρὰ μόνον εἰς Ἐσὲ καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ μιμηθῇ μιὰν ὁποιανδήποτε ἀνθρωπίνην αὐθεντίαν. Καθυπέταξες, καθὼς τὴν γυναῖκα εἰς τὸν ἄνδρα, τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ νοῦ. Ἠθέλησες, ὅπως οἱ πιστοὶ χορηγοῦν εἰς ὅλους τοὺς λειτουργούς Σου ἐκεῖνα, ποὺ ἀπαιτοῦν αἱ πρόσκαιροι ἀνάγκαι των—εὐσπλαγχνία ὠφέλιμος διὰ τὸ μέλλον.

Τὰ βλέπομεν ὅλα αὐτὰ καὶ εἶναι καλὰ λίαν, διότι τὰ βλέπεις Ἐσὺ εἰς ἡμᾶς, Σὺ ποὺ μᾶς ἔδωσες τὸ Πνεῦμα, διὰ νὰ τὰ βλέπωμεν διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ νὰ σὲ λατρεύωμεν εἰς τὸ δημιουργήματά Σου.

***

Κύριε καὶ Θεέ, δῶσέ μας τὴν εἰρήνην—ἀφοῦ τὰ πάντα ἔδωσες εἰς ἡμᾶς—τὴν εἰρήνην τῆς ἀναπαύσεως, τὴν εἰρήνην τοῦ Σαββάτου, τὴν χωρὶς ἑσπέραν εἰρήνην! Διότι ὅλα αὐτὰ τὰ ὡραῖα πράγματα θὰ παρέλθουν, εὐθὺς ὅταν φθάσουν εἰς τὰ ὅρια, ποὺ ἔθεσες εἰς αὐτά. Θὰ ἔχουν τὴν ἑσπέραν των, καθὼς ἔχουν τὴν πρωΐαν των.

***

Ἀλλ' ἡ ἑβδόμη ἡμέρα δὲν ἔχει ἑσπέραν, δὲν ἔχει δύσιν, διότι Σὺ τὴν ἐξηγίασες, διὰ νὰ εἶναι αἰωνία. Καὶ ἡ ἀνάπαυσις τῆς ἑβδόμης ἡμέρας, μετὰ τὸν τερματισμὸν τῶν ἔργων Σου «καλῶν λίαν»—ἂν καὶ τὰ ἐδημιούργησες μὲ πλήρη ἠρεμίαν — εἶναι σημεῖον, ποὺ μᾶς δίδει ἐκ τῶν προτέρων ἡ φωνὴ τῆς Βίβλου Σου. Καὶ ἡμεῖς ὅταν τερματίσωμεν τὰ ἔργα μας, ποὺ θὰ εἶναι «καλὰ λίαν», μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιτρέπεις Ἐσύ, θ' ἀναπαυθῶμεν εἰς τοὺς κόλπους Σου ἐν τῷ Σαββάτῳ τῆς αἰωνίας ζωῆς.

Καὶ τότε θ' ἀναπαυθῇς εἰς ἡμᾶς, ἀκριβῶς ὅπως τώρα ἐνεργεῖς ἐφ' ἡμῶν. Ἡ ἀνάπαυσίς Σου θὰ εἶναι ἀνάπαυσις ἰδική Σου εἰς ἡμᾶς, ὅπως τὰ ἔργα μας εἶναι δι' ἡμῶν ἰδικά Σου. Ἀλλά, Κύριε, εἰς Ἐσένα κίνησις καὶ ἠρεμία εἶναι μόνιμοι. Σὺ δὲν βλέπεις ἐν τῷ χρόνῳ, δὲν ἐνεργεῖς ἐν τῷ χρόνῳ, δὲν ἀναπαύεσαι ἐν τῷ χρόνῳ Σύ, ὁ δημιουργῶν καὶ αὐτὸν τὸν χρόνον καὶ τὴν κατὰ τὸ τέρμα τοῦ χρόνου ἀνάπαυσιν.

*
* *

Ὅθεν βλέπομεν ὅλα τὰ ὄντα, διότι ὑπάρχουν καὶ ὑπάρχουν, διότι τὰ βλέπεις Ἐσύ. Βλέπομεν διὰ τῶν αἰσθήσεων, ὅτι ὑπάρχουν καὶ διὰ τοῦ πνεύματος ὅτι εἶναι καλά. Ἀλλὰ τὰ εἶδες ἤδη δημιουργημένα, ἐκεῖ ὅπου εἶδες, ὅτι ἔπρεπε νὰ δημιουργηθοῦν.

Σήμερον εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ πράττωμεν τὸ καλόν, ἀφοῦ ἡ καρδιά μας συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ ἐκ τοῦ Πνεύματός Σου. Προηγουμένως, ῥέποντες πρὸς τὸ κακόν, Σ' ἐγκαταλείπαμεν. Ἀλλὰ Σύ, μόνος καὶ ἀγαθὸς Θεός, οὐδέποτε ἔπαυσες νὰ πράττῃς τὸ καλόν. Μερικὰ ἰδικά μας ἔργα ἠμπορεῖ νὰ εἶναι καλὰ μὲ τὴν χάριν Σου, ἀλλὰ δὲν εἶναι αἰώνια. Πάντως ἐλπίζομεν ὅτι ἅπαξ ἐκτελεσθέντα, θὰ μᾶς ἐξασφαλίσουν τὴν ἀνάπαυσιν εἰς τὴν ἄπειρον ἁγιότητά Σου. Ἀλλὰ Σὺ ἀγαθόν, ποὺ δὲν ἔχεις ἀνάγκην κανενὸς ἄλλου ἀγαθοῦ, ἀναπαύεσαι αἰωνίως, διότι ἡ ἀνάπαυσις εἶσαι Ἐσύ.

Ποῖος ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ καταστήσῃ εἰς ἄνθρωπον νοητὴν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ; Ποῖος ἄγγελος εἰς ἄγγελον, ποῖος ἄγγελος εἰς ἄνθρωπον ; Ὄχι ! Τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ Σένα. Ὀφείλομεν διὰ τὴν ἀπόκτησίν της νὰ κρούσωμεν τὴν θύραν Σου. Τότε μόνον θὰ τὴν εὕρωμεν, θὰ τὴν ἀποκτήσωμεν καὶ ἡ θύρα Σου θ' ἀνοιγῇ εἰς ἡμᾶς.

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ Α'